

Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru: adroddiad terfynol

Tystiolaeth ysgrifenedig

Addysg Oedolion Cymru t4
AntiCapitalist Resistance t9
ASLEF t16
Archwilio Cymru t22
Sefydliad Bevan t27
Catholic Bishops' Conference of England and Wales t32
Canolfan Gwleidyddiaeth a Chymdeithas Cymru t35
Comisiynydd Plant Cymru t38
Climate Cymru t41
Ynni Cymunedol Cymru t44
Co-operatives and Mutuals Wales t48
Cymdeithas yr Iaith t52
Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol t55
Cytûn t94
Gymdeithas Diwygio Etholiadol t99
Ffederasiwn y Busnesau Bach t105
Gwlad t107
Sefydliad Materion Cymreig t110
Sefydliad y cyfarwyddwyr t118
Llafur dros Gymru Annibynnol t120
Undod Chwith Cymru t130
Make UK t137
Melin Drafod t140
Plaid Cymru Etholaeth Mynwy t155
Confensiwn Pensiynwyr Cenedlaethol Cymru t167
CVS Castell-Nedd Port Talbot t172
Network Rail t177
Cymdeithas Cynghorau Trefi a Chymdeithasau Mwyaf Gogledd Cymru t181
Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru t186
Plaid Cymru t191
Comisiynwyr Heddlu a Throseddu t200
Eglwys Bresbyteraidd Cymru t204
RMT t208
Coleg Brenhinol y Seiciatryddion t212
Awdurdod Rheoleiddio Cyfreithwyr t220
The Crown Estate t228
Cymdeithas y Cyfreithwyr t243
Cymdeithas Ddysgedig Cymru t254
Plaid Sofren t258
UNISON t266
CGGC t278
Wales Green Party t284
Y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru t291
Democratiaid Rhyddfrydol Cymru t313
Rhwydwaith Cydraddoldeb Menywod Cymru t322
Welsh Justice Union Groups t330
Llywodraeth Cymru: Deddfau Cymru a basiwyd ers 1999 t330
Llywodraeth Cymru: Y cyfyngiadau cyfreithiol ar y setliad a'r achos dros newid t338
Llywodraeth Cymru: Polisiâu a wnaed yn bosibl drwy ddatganoli p398
Llywodraeth Cymru: cyfyngiadau rheolaeth ariannol Trysorlys EF, a chynigion Llywodraeth Cymru ar gyfer newid t406

Llywodraeth Cymru: Gweithio mewn partneriaeth â Llywodraeth y DU t415
Llywodraeth Cymru: Ddatganoli fel system lywodraethu unigryw t440
Llywodraeth Cymru: Dyheadau ar gyfer datganoli pellach t476
Llywodraeth Cymru: Y Broses ar gyfer Sicrhau Newid Cyfansoddiadol t482
Llywodraeth Cymru: Safbwynt Llywodraeth Cymru ar gysylltiadau
rhynglywodraethol t487
Llywodraeth Cymru: Y Gronfa Ffyniant Bro a'r Gronfa Ffyniant Gyffredin t498

Addysg Oedolion Cymru

1. What matters to you about the way Wales is run?

Comments from those attending our Regional Forum meetings were as follows:

- Wales must be run in a fair, open and transparent way, with accountability in relation to those in leadership positions.
- People must understand the way Wales is run- many citizens of Wales do not understand the current system and how it operates, or know who they need to speak to in order to raise issues.
- The leadership must be diverse and representative.
- Wales should be run in a way which respects culture and tradition where appropriate.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

Comments from those attending our Regional Forum meetings were as follows:

- Reviewing arrangements for political education and awareness to improve understanding. Political education should be provided in more detail schools.
- Ensuring diversity and appropriate representation in leadership.
- Ensuring arrangements are fair and just- reviewing terms of counsellors, transparency and accountability.
- Economic development
- The environment

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

The majority of those attending our Regional Forum meetings valued the opportunity for Wales to make its own decisions. For example, there were differences in the way Wales

responded to the Covid pandemic, and those present felt it was important that the Welsh Government could take its own stance.

In general, those present felt it was important to have a devolved Welsh Government. Ideally, WG will become more devolved in the future, but it was felt that the time might not be right for this at present.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

The following views were expressed by meeting attendees:

There is confusion over how people are elected, who you need to approach to raise issues and in general how the system operates.

The Citizens Curriculum is limited in its concept at the moment. We are engaging more young people in civic affairs but this needs to extend to adults who missed out on education previously. We are not developing critical thinking skills sufficiently.

Funding arrangements for Wales are a concern. There seem to be major developments in areas such as transport in other areas of the UK, but Wales doesn't seem to get its share. We need a fairer way of allocating funding.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

Comments from those attending our Regional Forum meetings were as follows:

The relationship between WG and local government is generally good, although sometimes further guidance from Welsh Government on new initiatives and reporting requirements would be beneficial.

Some attendees at our Regional Forum meetings felt that there have been occasions whereby the UK government has bypassed the Senedd and provided funding directly to local government/organisations, involving itself in energy strategy etc. which is massively complicating the picture.

We need further devolution in the area of crime and justice. The inability to control our own police force and deal with issues in and for Wales is problematic if you are involved in community safety in a local area.

Balance isn't right between UK and Welsh Government at present.

It was recognised that certain matters need to be controlled by the UK government, i.e. defence and tax.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

As mentioned above, those present felt it was important to have a devolved Welsh Government. Ideally, WG will become more devolved in the future, but it was felt that the time might not be right for this at present.

It was felt that Wales needs to be part of the UK, but we need to be able to run our own education, social and welfare systems, and to have more control of finances.

One participant suggested a devolution by exception model- instead of saying certain areas can be devolved only, say that all areas will be devolved, with specific exceptions.

As mentioned above, it was recognised that certain matters need to be controlled by the UK government, i.e. defence and tax.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

See answers to question 1.

In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

Submit your comments by 31 July 2022

email to: ConstitutionCommission@gov.wales

or post to:

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Cathays Park

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**

**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

Cardiff

CF10 3NQ

AntiCapitalist Resistance

Q1. 1. What matters to you about the way Wales is run?

1. What matters to you about the way Wales is run?

We believe, as ecosocialists, that Cymru (indeed all countries and states) should be run in the interests of the many not the few. Priority must be given to the needs of ordinary working people and not to the ability of capitalists to make a profit. We strongly support the right of the people of Cymru to independence but agree with the view expressed by the great Irish Socialist James Connolly:

'If you remove the English army tomorrow and hoist the green flag over Dublin Castle, unless you set about the organization of the Socialist Republic your efforts will be in vain. England will still rule you. She would rule you through her capitalists, through her landlords, through her financiers, through the whole array of commercial and individualist institutions she has planted in the country and watered with the tears of our mothers and the blood of our martyrs'.

However, while we strongly support the creation of an independent Welsh Socialist Republic, we recognise this is not on the immediate agenda and is only possible when the people of Cymru decide they no longer want to live under the domination of the British state and capitalism. However we don't believe nothing can be done in the meantime to benefit the lives of the people of Cymru. This means taking measures to eliminate poverty and inequality; end the gig economy of zero hours contracts in favour of permanent socially useful and environmentally beneficial jobs; end all measures which, either by omission or commission, disable people with physical and/or mental health impairments from playing a full role in society. Above all we need to ensure there is still a planet for us to inhabit.

We welcome the decision by the current Welsh government to declare Cymru 'a nation of safety' and its active support of refugees. We are very much in agreement with the belief expressed in the Constitution of YesCymru that:

'YesCymru believes in an inclusive citizenship, which embraces the fact that all those who choose to make Wales their home – regardless of age, disability, gender reassignment, marriage and civil partnership, pregnancy and maternity, race, religion or belief, sex, sexual orientation – are full citizens of Wales'.

Such a view rejects 'blood and soil' concepts of nationalism – which ultimately discriminate against those deemed to be outside 'the nation' in favour of equal rights for all those who choose to live in Cymru.

The views of the Welsh government and Plaid Cymru are in stark contrast to the Nationality and Borders Act of the Westminster government and their plans to deport people fleeing terror to Rwanda. We hope that the government of Cymru will refuse to cooperate in this appalling policy and that Cardiff airport (owned by the Welsh government) will not allow deportation flights to Rwanda.

We also welcome the decision of the Welsh government to take environmental concerns seriously though we would question the aim of 'Net Zero' since it allows capitalism to continue to pollute the planet, produce vast amounts of totally unnecessary and useless goods which use up more and more of the planet's resources and do nothing to reduce global warming. In fact, we have already seen several examples of capitalist enterprises based in England buying up farms in Cymru and planting trees to 'offset' their carbon emissions. This not only takes land out of food production – at a time when the availability of food is under threat globally – but often the trees planted are inadequate for the tasks of soaking up carbon.

In any case trees are only adequate for soaking up carbon in the long term. In Cymru far more emissions savings could come from reducing sheep and cattle farming and the chicken industry as well as preventing pollution of rivers by run off from chicken farms, as is happening today along the Wye Valley. Of course, this would be a difficult political challenge, persuading farmers to convert to arable farming and convincing people that we need to reduce consumption of meat and dairy. But if we are to continue to live on planet earth it is a challenge that can no longer be ignored.

We support a moratorium on new road building (except for access to new socially responsible housing developments with triple glazing, high levels of insulation and solar panels – like in Germany) and welcome proposals to introduce electric buses in a number of towns and cities throughout Cymru though much still needs to be done to increase the provision of public transport in many rural areas. Attention needs to be given to developing transport links on a north-south axis which would benefit the people of Cymru and allow them to travel more easily within their country rather than the predominant east-west axis which largely serves the interests of exporters from England. However, we totally reject the idea of a North-South motorway put forward by Tory MS Janet Finch-Saunders as environmentally damaging. We need fewer private cars and more public vehicles on the road and especially on rail.

Something like 11% of the UK's rail network is in Cymru yet receives only 3% of the funding. Cymru is paying toward HS2 since it is supposed to be a project benefitting England and Wales yet not a single foot of track comes into our country. The nearest stations will be Birmingham and, if it ever gets that far north, Crewe. Plans to create rail links between Swansea and Bangor via Carmarthen and Aberystwyth are welcome though whether or not the finance will be available to develop them is by no means certain – especially since the Westminster government determines what monies Cymru receives.

Q1. 1. What matters to you about the way Wales is run?

We also welcome the planned introduction of a default 20 miles per hour speed limit in built up areas with the aim of getting more people to walk or cycle. – This will have beneficial effects on health and consequently less demand on the NHS; it will also increase road safety, especially for children and people with limited mobility, and reduce the effects of pollution on our planet. However we believe such a measure could be implemented with considerably less opposition if local citizens were involved in the decision making process rather than allowing those opposed to the measure to be able to portray it as something imposed upon them, an attack on their democratic rights by a government in Cardiff that wishes to impose its ideas (and rule) on 'ordinary' people.

Free public transport has been introduced for limited periods in a number of places. We very much support this but would like to see it extended permanently, particularly now when so many working people are being hit by wage cuts, loss of jobs and inflation. The creation of a national transport network using electric vehicles would not only help to significantly reduce carbon emissions but would also provide well paid jobs (both for those building and those operating the vehicles). It would also make it easier for people with physical or mental impairments to interact with others. The current lack of public transport in many areas means particularly means that those with impairments who do not have access to a car are disabled from participating in many of the activities of daily living. The Welsh government needs to do far more to ensure that all transport is accessible.

The ability of the Welsh government to develop a coherent strategy to combat global warming is severely limited by the ability of Westminster to reject environmental schemes in Cymru (as with the Abertawe/Swansea tidal scheme) or insist on environmentally damaging projects such as the Aberpergwm coal mine near Glynneath. The control of much of the coast by the Crown Estate (see below) means that any revenue from offshore windfarms and tidal energy will go to the Crown and the UK government and not to the government of Cymru. There is a clear need for a huge expansion of Ynni Cymru and other community energy projects which could allow Cymru to meet all its energy demands entirely from renewables by 2035. But only if Cymru is able to control its own policies and finances.

We welcome the belated decision by the Welsh government in their agreement with Plaid Cymru to provide free school meals to all pupils in state schools in Cymru. However, the current roll out is far too slow and needs to be speeded up. This has been made even more urgent by the cost-of-living crisis which is unlikely to disappear soon. Parents are being forced to reduce expenditure on food meaning that children are likely to be eating unhealthy, overprocessed food, possibly containing unnecessary additives.

The NHS in Wales is in desperate need of cash and skilled staff. There are serious problems in the ambulance service and Accident and Emergency units. District Nursing Services are overstretched, in some areas only able to deliver palliative care. NHS staff have not had chance yet to recover from the Covid pandemic and are constantly overworked. Much of what the NHS offers is good, and staff makes every effort to meet patients' needs; free prescriptions in Cymru (as in Scotland but unlike England) are welcome, particularly at a time of rising costs of living. And it is generally agreed that on the whole the Welsh government handled the Coronavirus pandemic better than the Westminster government.

Unfortunately, the current pay offer, in reality a pay cut, to NHS staff is unlikely to solve the problem. Land ownership is a major issue in Cymru, which relates also to both farming and housing. Land is relatively cheap in Cymru compared to the rest of the UK which means that it is bought up by multi-national firms or investment funds who then use it to 'offset' their carbon emissions or, given the difficulties faced by small scale farmers, their land is bought and consolidated into large scale farms. The creation of Unnos – Land and Housing Wales, answerable to the Welsh government and accountable to the Senedd is a welcome step forward. But greater strides can be taken if Unnos and Ynys Cymru are run as cooperatives along the lines of Suma Wholefoods Cooperative and the previous Tower colliery cooperative with democratically elected and active participation from trade unions, local resident groups and consumers rather than the top-down public ownership models of Cardiff airport and Dwr Cymru.

In addition, there is the issue of Crown Property, brought to attention by the recent Banners on Beaches protests organised by YesCymru. The Crown Estate 'owns' 65% of shoreline and riverbeds, more than 50,000 acres of land and the first 12 nautical miles of seabed from the shore. In Scotland control of Crown Estates is devolved to the Scottish Parliament and last year contributed £700 million into the Scottish government's purse. In Cymru, by contrast all revenues are divided between the Crown and the UK government with the Welsh Government receiving nothing. In fact, instead of benefitting from Crown Estate property people in Wales have had to pay the Crown Estate for work that only benefits the Crown. The East Rhyl Coastal Defence Scheme for example, built on Crown Estate land received no financial contribution from the Crown Estates but was paid for by Denbighshire County Council and the Welsh Government.

The Crown Estates exist independently of the actual monarch, belonging to 'The Crown' rather than Elizabeth II or her successors. Nevertheless, there is also the question of the role of the monarchy in Cymru in the future. Recent disclosures reveal that Elizabeth Windsor, as a private individual, enjoys immunity from more than 160 laws that apply to the rest of us. These laws guarantee immunity to her private property portfolio and grant her unique protections as the owner of large, landed estates. They

Q1. 1. What matters to you about the way Wales is run?

also exempt her from laws ranging from animal welfare to workers' rights, health and safety and pensions as well as the Equality Act 2010. While these exemptions relate to the Queen as a private individual it is inconceivable that they are not granted because of her positions as head of state. And they will be extended to her successor.

We therefore support the proposed re-introduction of a bill to devolve the Crown Estates in Cymru and agree with Plaid Cymru leader at Westminster when she urged all Labour MPs to support the bill.

Housing is also a major issue in many parts of Cymru. Cymru is not alone in that; Cornwall, the Lake District, parts of Yorkshire and Northumberland and areas of Scotland all have problems with second home or holiday lets, as in a slightly different way, do some of the wealthiest areas of London. Whitby in North Yorkshire recently held a referendum on limiting the purchase of new houses to those intending to use the housing as their sole residence.

However, in Cymru there is an important issue that is largely lacking elsewhere (except Gaelic speaking parts of Scotland) language. Whole villages throughout Cymru have seen the population change from predominantly Cymraeg speaking to English speaking, while in some areas the majority of houses are now either second homes or holiday lets as young people from the area can't afford the prices relatively wealthy outsiders are willing to pay. As a result young people move away, village shops have to close as the village is frequently deserted for much of the year when the second home owners are in their other residence(s), schools close for lack of pupils, public transport becomes even less frequent and the whole culture of the place becomes Anglified, with even longstanding names of houses changed because their original 'Welsh' name was 'too difficult'.

Bizarrely the Daily Telegraph, while encouraging its readers not to holiday in Cymru (or Cornwall) because place names are 'too difficult' is nevertheless still encouraging them to buy second homes in Cymru. However while the Daily Telegraph, continues to run articles encouraging people to buy a second home in Wales, poverty forces local people out of areas of Cymru and unequal distribution of wealth allows rich people to buy up property at a price way beyond the ability of local people to pay and while we live in a society in which wealth is more and more concentrated in fewer and fewer hands then nothing short of taking land into public ownership will even begin to solve the problems associated with housing in Cymru.

We support the measures adopted by the Labour government and Plaid Cymru, as well as some local authorities, to attempt to reduce the impact of second homes by allowing councils to massively increase Council Tax rates for second homes or holiday lets. We also support the granting to local authorities of powers to raise local tourist levies, such as are common throughout much of western Europe at least. However, these measures alone can only have a limited effect and will probably mean that rather than rich people from outside Cymru being able to buy up property only seriously rich people will be able to do so. The Whitby referendum perhaps offers a more fruitful approach.

We believe it would be more effective for the government of Cymru to prioritise a programme of council house building as well as providing funds to councils to buy back former council houses when they come on the market. Wrexham/Wreccsam council, for example has already started to do this on a small scale. With backing from the Senedd this could be done on a scale that would help to increase the number of council houses available for families.

The current government in Westminster has introduced some of the most restrictive and punitive legislation that in practice seriously limits the ability of people to protest. It also effectively criminalises the Roma, Gypsy and Traveller communities denying them the right to continue to live in traditional ways. The right to demonstrate has also been severely curtailed and increased powers given to the Police to control protests. We are opposed to these and other oppressive, sometimes racist pieces of legislation and would hope that in an independent Cymru all restriction on the right of protest, including the right to strike would be abolished.

Q2. 2. What do you think the priorities for the commission should be?

The Commission should seek to discover what the people of Cymru want its current and future arrangements to be. It should explore all avenues and possibilities; for example, in the event of Irish reunification and/or Scottish Independence would either of those developments affect how people would view the future governance of Cymru.

Q3. 3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

We support the devolution of powers to Y Senedd Cymru as this allows decisions to be taken closer to home. We support the expansion of Y Senedd to 96 members as this will allow it to more effectively carry out the hugely expanded workload – particularly because the number of MPs from Cymru at Westminster is being reduced by 20 percent. Devolution allowed Mark Drakeford (and Nicola Sturgeon) to deal with the Covid pandemic more effectively than Boris Johnson. Their TV presentations were generally far more coherent than those of the UK government and, unlike the Westminster government, both the Welsh and Scottish governments used a signer so that people with a hearing impairment were not disabled from understanding what was being said.

Elections in Cymru are more democratic than for the Westminster Parliament where the First Past The Post (FPTP) system allows parties to win large majorities in the House of Commons despite having amassed only a minority of votes. At the moment, in the case of Cymru (and Scotland), this effectively means they are governed by a party that did not win majority support in either country. The continued existence of the Welsh Office, answerable to Westminster rather than the Senedd, reinforces this.

While there may be some issues as to how proportional the electoral system for the Senedd is it certainly produces a more proportional result than FPTP and ensures a balance between male and female MSs. In Cymru elections (apart from for the Westminster Parliament) people can vote at age 16. This is also true in Scotland but not in England.

Q4. 4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

The ability of Westminster to interfere within devolved matters (and the underlying concept of unitary parliamentary sovereignty) is a dangerous precedent that must be abolished in all forms. The Internal Markets Act, for example, allows the Westminster government to override decisions of the Welsh government. Though even before this Act Westminster could still control important decisions. For example, the refusal by the UK government to support the proposed Swansea barrage that could have provided environmentally clean energy to houses in Abertawe. Westminster ministers have tried on several occasions (so far without success) to force the Welsh government to abandon its cancellation of the M4 relief road. Transport links in Cymru essentially run east-west rather than north-south. In other words, they are primarily concerned with transporting goods from England rather than allowing people in Cymru to move freely from one part of the country to another.

Most recently the Westminster government has announced its intention to repeal the Trade Union Wales Act 2017 a law passed by the Senedd which prohibits the use of agency staff to break strikes in Cymru. This is both an attack on trade union rights and on the right of the Senedd to make policy for Cymru. Now, in contravention of its own promises at COP26, it is insisting on opening the Aberpergwm coal mine.

It has also taken money unilaterally from the Welsh (and Scottish) government to finance military aid to Ukraine. While we are not opposed to providing the weapons Ukraine requires if it is to be able to defend itself against the Russian invasion this should not be done at the expense of services in Cymru (or the rest of the British state for that matter). Given the enormous profits the arms manufacturers are making they should be subject to a windfall tax to ensure Ukraine is able to defend itself AND there are no cuts to an already inadequate budget in Cymru.

Large areas of policy are reserved to Westminster, without which it is virtually impossible for a government in Cymru to function effectively. Westminster still controls monetary and fiscal policy, and the Barnett formula ensures Cymru does not get its fair share of finances, Trade policy, welfare policies, defence, foreign policy, the judiciary and others are all reserved for Westminster, even though the latter is devolved to the Scottish Parliament. Although the Labour government has declared Cymru a 'nation of sanctuary' it is unable to do this effectively because everything has to go through the UK Home Office which, in the case of refugees from Ukraine we have seen, has been slow, inefficient and lacking in care. And these are refugees the Westminster government claims to support.

This is not totally surprising since the UK government insisted on housing refugees at the disused army camp at Penally, despite most people who knew the area, knew the facilities (or rather lack of them) at Penally warning against this decision. The views of the Police and Crime Commissioner were totally ignored.

Moreover, the current government in Westminster has shown considerable hostility to even the current extremely limited devolution to Cymru. They have instructed all local and national governments that the Union flag must at all times take precedence over the Ddraig Coch or Saltire. They have attempted to impose unionist values on the people of Cymru, whether by insisting that schools all sing a frankly dreadful dirge celebrating the 'virtues' of 'Britishness' or trying to coerce schools in Cymru to distribute

Q4. 4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

copies of a pamphlet extolling the 'virtues' of monarchy.

Westminster has used the post-Brexit period to further step up its assault on devolution. The 'Shared Prosperity Fund', unlike the EU funding it replaces, completely by-passes the devolved governments. It can, and has been, used by the Westminster government to reward Tory seats. The Westminster government wishes to impose freeports in Cymru despite there being no discussion on the matter. Similarly, it wants to impose nuclear power stations in Ynys Mon without any discussion about the merits, or otherwise, of nuclear power.

The electoral system is a major problem. Cymru has been subject to Tory governments in Westminster despite the Tories never having a majority in Cymru. The anti-democratic First Past the Post system must be changed; most modern functioning democracies have much more rigorous democratic processes than those that currently exist within the UK, or what is being proposed by the Welsh government. Single Transferable Vote system needs to be introduced immediately for ALL elections – Westminster, Y Senedd, local councils etc – with the voting age reduced to 16 and all those who live in Cymru, wherever they were born, able to vote.

Q5. 5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

The balance should be as local as possible, but also correspond to the appropriate level of strategic vision. The UK government in its current and likely future form is not interested in Cymru beyond its ability to uphold the union, and power needs to be devolved to the Welsh Government in areas that could have real benefit to the lives of the peoples of Wales; devolution of Justice and of Welfare are two notable examples within the current constitutional framework. Welsh Government must encourage local authorities to use the powers given to them to serve their constituents, not elected officials.

However the pre-modern, essentially undemocratic (if not actually anti-democratic) nature of the UK state (including the House of Lords, the monarchy, the FPTP electoral system, the control of the media by a tiny number of very wealthy individuals, the very narrow 'catchment' area for judges, senior civil servants etc) makes it largely irrelevant whether or not Westminster, Cardiff or local councils are responsible for particular things as virtually all power will remain in Westminster's hands. This is reinforced by the lack of a written constitution, the constant undermining of what rights people have by a government intent on removing large numbers of our rights and the often ignored 'Crown Powers', especially in centralizing decision making with a consequent lack of transparency and accountability.

There is nothing to stop UK government's attempting to weaken or even overturn the powers devolved to the Senedd. The current Tory government in Westminster has shown considerable enthusiasm for rolling back devolution. But there has been little enthusiasm from the British Labour Party for greater devolution: in fact, the Welsh Labour government has largely been ignored by the current leadership of the British Labour Party. It would be a step forward, in our view, if the Welsh Labour Party were to refound itself as a party separate from the British Labour Party

We do not believe it is acceptable for the ability of the Senedd to make lasting policy decisions to be dependent on the whim of whatever party happens to be in government in Westminster. If there is to be any meaningful change in the balance of power between the UK government, the Welsh government and local government the ability of the UK government to overrule or override the Senedd has to be taken out of the equation. This should be enshrined in a Constitution for Cymru.

The current Constitutional setup and the reliance on the UK government to provide the funds necessary also makes it more difficult to hold members of the Senedd and especially Welsh government to account. Certainly, it has been claimed that the Welsh government could have done more to oppose the Aberpergwm mine. And the Welsh Labour government has not criticised the below inflation pay rises (in reality pay cuts) for NHS and education staff for which they have responsibility. We can understand their reluctance to pay more than the UK government has decided since the pay 'increases' have to be paid for within existing budgets – meaning a reduction in services. However, we do expect a Labour government to support workers in their struggle against pay cuts.

We would add another tier to the decision-making process – local decision-making bodies. While some councils in England have taken a few steps in this direction (Preston and Salford in particular) our preferred model would be Porto Alegre in Brazil where all citizens could make proposals and vote on how the council's budget should be spent. This 'from the bottom up' form of democracy is, for us, the most important level – far more important than decisions being made for us. It is absolutely essential for those with physical or mental health impairments to be able to determine their own needs and ensure the

Q5. 5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

resources to meet them are available so they can play a full role in their communities. It is about ordinary working people taking decisions for themselves without which, in our view, there can be no Socialism.

Q6. 6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we: broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR pursue any other governance model you would like to suggest alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

In our view the nature of the UK state means that if Cymru is to become a modern democratic state that can only be done by separation from the UK, that is to become an independent state. In fact, it is debatable whether Cymru as it currently exists, is in fact a country. Most unionist politicians certainly don't see Cymru as more than a part of the UK, a region. At the height of the Covid pandemic Boris Johnson famously called on TV news stations to stop talking about the 4 nations, insisting there was only a single 'British' nation. The people of Cymru are undoubtedly a nation though the Dragon may have acquired a few more since Wynford Vaughan-Thomas and Alf Williams claimed in 1985 it had 2 tongues. Afghans, Syrians, Poles and now Ukrainians have all added their culture to the Welsh nation.

The current UK state is not a free and voluntary union. Cymru never voted for union with England: it was imposed on it via military conquest and legislation under Henry VIII. The 6 counties forming Northern Ireland also never voted for union: they were a creation of the British state against the wishes of the overwhelming majority of the people of Ireland. Scotland may have voted for union in 1707 but in rather difficult circumstances. In any case in a genuinely democratic union each of the constituent nations has the right to secede they don't have to go begging Westminster for the 'right' to hold a referendum on independence. In a genuinely democratic union they automatically have that right.

However, we don't believe a federal solution would answer the needs of the people of Cymru, not least because it would always be at the mercy of the government in Westminster. The anti-democratic FPTP and the sovereignty of Parliament rather than the people mean that a government in Westminster could pass laws revoking parts or even all of the federal arrangements. A federal structure would almost certainly be dominated by England since it is highly unlikely that any party which draws its support primarily from England would be willing to accept a federal structure in which Scotland, Wales and the 6 Counties (if Irish reunification has not yet taken place) would have equal status with England. And even if that did happen as noted above a government could use its Parliamentary majority (achieved via the anti-democratic FPTP system) to change the arrangements or scrap them altogether.

That does not mean an independent socialist republic in Cymru would refuse to enter into alliances with workers in other parts of the former UK. The idea that workers in Cymru will not unite with workers on the other side of Offa's Dyke is frankly ludicrous. If workers can unite in common international unions across the longest land border in the world, the border between Canada and the United States, then there will be no problem uniting workers in England and Cymru.

Nor does it mean we can't make a start on improving democracy and governance in Cymru, even under the current limited settlement. Campaigns around Free School Meals, transport provision (or the lack of it), defending asylum seekers, stopping the constant growth of second homes, defending Cymraeg, opposing nuclear power stations, fighting for clean renewable energy are all part and parcel of the struggle for an independent socialist republic in Cymru.

And students from an independent Cymru would be eligible to (re)join the Erasmus exchange scheme, from which they are currently excluded by virtue of being part of the United Kingdom which has withdrawn from the scheme. The Taith scheme launched by the Welsh government has many strong points, but it isn't really able to compete with the Erasmus programme.

Q7. 7. Overall, what is most important to you about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The only way in which Cymru can be sufficiently free to develop its social, economic and cultural potential within an international context of its own making is by establishing an independent socialist republic. Anything short of that will mean Cymru will be at the mercy of governments in Westminster who will almost certainly be uninterested in, if not downright hostile to, the needs and wishes of the people of Cymru. The people of Cymru will not be able to choose whether or not to enter into international alliances and will be bound by treaties entered into by governments they never voted for, governments probably elected on the basis of the anti-democratic First Past the Post system.

Without independence governments in Cymru will be unable to enact many laws that will improve the lives of ordinary working people because Westminster will almost certainly reject them if they are inimical to the political views of the governing party while laws developed in Westminster will be imposed on Cymru – as happens today despite devolution.

There are many issues that will need to be given much further thought if Cymru is to be independent. It will require financial sovereignty (i.e., a central bank) and political sovereignty; economic sustainability; how legacy arrangements with the UK (or England if the 6 counties have reunited with the rest of Ireland and Scotland is independent) are arranged to avoid further exploitation.

How can the work already begun around climate change and the environment be expanded to allow Cymru to achieve zero carbon in the shortest possible time?

There are many more questions, many of them raised in the submission from Undod Chwith Cymru/Left Unity Wales. We hope that since the Commission has not ruled out independence then it will launch a full enquiry into these and other issues that go beyond the purely constitutional

Q8. 8. In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

We are in favour of promoting the Welsh language as much as possible. All layers of government should ensure equality between English and Cymraeg in all its activities. Where necessary translation services should be provided. We hope that by taking some of the measures we have put forward above, particularly in relation to housing policy, Cymraeg may not only be protected from being replaced by English but may be able to grow, especially if local schools can be maintained and education conducted in Cymraeg.

Q9. Information to include: Please let the commission know if you are writing in a personal capacity or on behalf of an organisation. If you are writing on behalf of an organisation, it would be helpful if you could confirm its purpose, size and membership.

This is a submission from Anti*Capitalist Resistance (ACR), supported by Socialist Resistance and Ecosocialist.scot.

We are three ecosocialist organizations who work together around a common view on constitutional organization and political issues within the British state. Where possible we work with organisations like Labour for an Independent Wales, Melin Drafod, Undod, Welsh Underground Network and YesCymru. Our analysis of the national question in Cymru draws heavily on the work of the late Ceri Evans, published in Whispers of a Forgotten Nation.

Q10. Add your video or audio submissions here

No Response

ASLEF Evidence Submission – Independent Commission on the Constitution Future of Wales – Transport Sub-Group

1. The Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) is the UK's largest train driver's union representing over 21,000 members in train operating companies, freight companies as well as London Underground and light rail systems.
2. We represent just over 1,000 members in Wales as well as members who operate services which cross the border of Wales. We welcome the opportunity to provide evidence to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales. Our submission will focus on the rail questions raised by the transport sub-group of the commission.

Is the current devolution settlement sufficient and adequate to manage the network?

3. The current devolution settlement leaves an imbalance when it comes to planning an integrated public transport network. Whilst the Welsh Government has a greater say in road developments it is left having to work in partnership with, and in hope of, a favourable relationship with the Department for Transport (DfT), UK Government and Network Rail. This can impact on the ability to deliver an integrated network which links up with road, active travel and transport hubs, connecting communities and promoting a modal shift from private motor vehicle to train / active travel.
4. Whilst the current settlement has allowed the Welsh Government to bring the Wales & Borders franchise under the control of Transport for Wales (TfW) this is still limited and restricted by the Railways Act 1993 and overall control of the franchise ultimately sits with the UK Government due to the inability for a devolved government to truly nationalise a service. Despite having control over the franchise there are limitations in how the Welsh Government can grow the network due to the need for agreed investment on infrastructure plans from the UK Government and the DfT.
5. The heavy focus from UK Governments on investing in rail services in the South East and services and infrastructure that serves the South East of England and London has also impacted on the rail infrastructure in Wales due to the rail connections between South Wales and the South East of England. This has meant that a UK Government has looked more favourably on upgrades which had greater benefit for South Wales such as upgrades to the infrastructure in the South of England which connected London with Cardiff. Whilst the improved speed and frequency of services has helped to develop South Wales it hasn't helped to improve connections across Wales and the effects of the Beeching

cuts still being felt.

6. The current devolution settlement is not sufficient or adequate to manage the network due to this reliance on a partner in the UK Government whom the Welsh Government is able to work with and who sees the need to invest in and grow the network in Wales. As Wales has the least amount of control of its rail services out of all the devolved nations it highlights an inadequacy in the current settlement and an issue which could be lobbied around.

Does the Welsh Government need further powers?

7. In the interest of fairness across devolved nations the Welsh Government Should gain greater control and the potential financial benefits from further powers.
8. As a starting point the Welsh Government could benefit from having a provision similar to that in Scotland where railway services which begin and end in Scotland are devolved. This could allow the Welsh Government to deliver on connecting the North and South of Wales via a rail link without the need for Welsh citizens to cross the border to change to a service which takes them to the North of Wales or take the longest rail route in Wales, Cardiff – Holyhead which takes almost four and a half hours to travel 141 miles.
9. The divestment of control over the Core Valley Lines (CVL) could also serve as an example for further lines for which the control could be devolved to Wales. The ongoing work to build the South Wales Metro through investment in the CVL highlights how once given the powers, a Welsh Government can begin to deliver the upgrades and investment needed by its citizens. The Welsh Government would need further powers to ensure that the most benefits from CVL investments are seen by having control over connecting lines and control over further investment to help develop the benefits of the CVL investment on to different lines.
10. The Welsh Government would benefit from similar control over all the lines operated by TfW as it does with the CVL and we believe that these powers will be needed to ensure that any drastic changes in UK Government and the DfT / Network Rail do not severely impact the ability that the Welsh Government has to invest in and develop its network and overall transport plan.

Is there an opportunity to set up shared governance arrangements?

11. As the UK Government is currently working to deliver 'Great British Railways' (GBR) and still intends to keep rail infrastructure and future developments a reserved matter there is an opportunity to influence the current process and set up shared governance arrangements with the UK Government. This shared governance would help deliver GBR and create a connected network that serves the whole of the UK. There are plans for a joint working agreement to be reached between TfW and GBR and this could present an opportunity to shape the railways in Wales in a way which works better for the people of Wales

than the current arrangement.

12. Furthermore, with the creation of GBR and the UK Government's desire to have one network split in to regions there is an opportunity for the Welsh Government to set up shared governance arrangements to enable the Welsh Government further control of the railways in Wales whilst enabling the UK Government to achieve its goal of having a uniformed GBR across England, Wales & Scotland with regional / national brands.
13. There is also scope for shared governance arrangements on mainlines which cross borders, ultimately it would better serve the people of Wales for the whole line to be under the control of the Welsh Government but where resistance to this is in place a shared governance arrangement could help to balance the needs and wants of the Welsh people and the UK Government / the people of England.

How is rail infrastructure management connected with freight movements and shipping more broadly?

14. Rail infrastructure management is essential for freight movements and shipping. The Welsh Government has highlighted the importance of using land around ports and transport hubs for freight as well as the importance of utilising land-use planning to ensure that freight is accounted for and freight networks are connected. The Welsh Government is using what powers it can with the current settlement to ensure that freight is connected up more sensibly but to ensure that rail freight can truly grow they will ultimately need further powers / control over rail infrastructure.
15. We have recently seen a reminder of how important rail infrastructure management is for connecting freight movements, lack of effective maintenance on the Cherwell Valley Line led to the Nuneham Railway Bridge (built early 20th century) being out of use and re-routing freight services from Southampton. This could impact on the attractiveness of rail freight for businesses. This ultimately highlights the importance of the Welsh Government having control over the infrastructure in Wales to ensure that funding is there to properly maintain it and ensure that their plans to develop rail freight and reach net zero are not scuppered by a lack of funding for maintenance from the UK Government. We have recently seen via a leaked document¹, Network Rail outline an inability to properly maintain the network as part of current proposed CP7 funding and this could have a detrimental impact on Wales and its aims to achieve net zero by 2030 due to the impact this lack of maintenance will have on the attractiveness and effectiveness of rail travel.
16. We have seen from the DfT, an agreement as to the importance of properly connecting ports to the rail network as outlined in their plan for growth². The

¹ <https://www.msn.com/en-gb/news/uknews/leaked-network-rail-presentation-warns-train-delays-set-to-worsen/ar-AA19ZamR>

²

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1085917/future-of-freight-plan.pdf

plan highlights the need for rail infrastructure to be properly managed and connected with freight movements and shipping to help achieve net zero and ultimately grow rail freight. Despite this, we have seen cuts to current rail projects in the UK which would have helped to grow rail freight through enabling an increase in capacity.

How has franchise renewal for non-TfW services affected TfW services?

17. As the Welsh Government has no say in franchise renewals for non-TfW services it means that the Welsh citizens do not have a say over these operators outside of the Westminster elections in the running of the non-TfW services which impact on their communities. We have seen Avanti West Coast struggle to provide services and the poor running of other non-TfW services and how that can impact on the likelihood of passengers to use rail and TfW services as a whole due to the impact this has on their confidence in rail services.
18. The recent rail strikes have also shown the impact that services outside of the Welsh Government's control can have on TfW itself. Whilst TfW was able to settle its disputes we have seen disputes rumble on at all operators under the control of Westminster, inclusive of Network Rail. The Network Rail strikes from members of the RMT have had the greatest impact on the ability of TfW to run services, leaving Wales to suffer the effects of the refusal from the DfT to settle ongoing disputes, opting instead to draw out the dispute and introduce new legislation (Minimum Service Levels) to try and weaken worker's rights.
19. GBR talks of a want to remove duplication from the network, currently multiple operators use the same station with different staff dispatching trains depending on the operator. There is potentially the scope for the Welsh Government to push for an expansion of TfW services to cover parts of Wales where non-TfW services are currently in operation, this would help GBR avoid duplication and provide a more uniformed service for the people of Wales.
20. We have seen a true commitment to passengers from TfW with the recent £800M investment in new rolling stock and the current franchise renewal of failing non-TfW services can lead to an imbalance of the standard and accessibility of rolling stock across Wales.

How has HS2 affected the Welsh network operationally, and the Welsh Government financially? How does levelling up funding compare to the consequential that would have been received if there had been a Barnett consequential for HS2?

21. As HS2 is classified by the treasury as an England and Wales project it attracts a 0% programme comparability factor, meaning that Wales does not receive a Barnett consequential as a result. So in essence the UK Government considers Wales to be befitting from HS2 so is not applying it to the Barnett consequential, this has meant that Wales has lost out financially after it was previously factored into the consequential 2015-2019. Due to the spiralling costs of HS2 in part due to the constant cancelling and re-planning of the project Wales is now missing

out on even more funding.

22. Whilst there could be indirect benefits to Wales from HS2 due to increase in frequency and capacity of services to stations which connect to lines serving Wales, the benefit would not be felt as highly as if HS2 actually went in to Wales, ideally it could service North Wales and help to equal out the investment in rail between South and North Wales. The current uncertainty around HS2 and how much of it will actually be built and whether it will be new high speed rail or upgrades to existing track impacts on any plans to upgrade the rail infrastructure in Wales which connects to these lines. Currently England does not have a transport plan, this means that HS2 is a project being delivered outside of an overarching plan, this in turn, makes it hard for the Welsh Government to develop their own transport plan to maximise its benefit from the building of HS2 and the increased capacity, speed and frequency of services it would provide to stations which connect to Wales.
23. HS2 could lead to an increase in demand for services from Wales to England and vice versa to HS2 stations such as Birmingham and Manchester. This could enable more people the ability to visit Wales via changing from a HS2 service at a station that connects to Wales. However the main benefit will be felt in England as that is where the public and businesses will be able to better utilise the benefits of a new high speed line, there is also the concern that the North-South nature of HS2 could end up bypassing Wales as a destination for passengers due to the need to change and added time involved in changing for connecting services.
24. Both Scotland and Northern Ireland receive Barnett consequentials directly from spending on HS2 whilst Wales does not so there is now doubt that Wales is directly impacted financially by the loss of this funding. This funding could have been put towards greater investment in public transport in Wales.
25. In terms of the comparability of levelling up funding and the Barnett consequential taking into account HS2, Wales is ultimately losing out. Whilst the Levelling up Fund has helped the Welsh Government it should have been paid alongside HS2 being factored in to the Barnett consequential. The current amount of funding received as part of the levelling up fund does not come close to the total amount that would have been received as part of the spiralling costs of HS2. Whilst the levelling up funding can assist with investment in transport solutions for Cardiff it does not come anywhere near to the potential benefit that the HS2 Barnett consequential could have for Wales' transport system across the whole nation.

What would be the financial implications of the Welsh Government taking on a greater proportion of the rail infrastructure in Wales?

26. The financial implications of the Welsh Government taking on a greater proportion of the rail infrastructure in Wales, in the first instance, is the impact it would have on the Barnett Formula, currently around 37% of the UK Government's Transport spending responsibility is devolved to Wales, whereas in Northern Ireland and Scotland it is over 90%. Greater control of rail would

see this amount increase and with it, an ability to better plan future rail developments which would help create economic growth in Wales through more communities and businesses being connected by rail. As we have already outlined, whilst England does not have transport plan, Wales does, having greater control of rail infrastructure would mean that Wales can better deliver and develop its transport plans with the certainty of funding for projects as they would not need to be as reliant on working with a UK Government which does not have a coherent and clear transport plan.

27. With the Welsh Government taking on a greater proportion of the rail infrastructure in Wales there would be the added cost of maintenance of the network and with failings of funding to keep the network properly maintained over the years and the recent Network Rail document leaking which outlined that current funding would not let Network Rail operate, maintain and renew their tracks, bridges and earthworks infrastructure, there is the possibility that with greater control comes a very high financial cost to the Welsh Government as they would hopefully look to properly invest in rail infrastructure to ensure it is maintained, renewed and replaced when needed.
28. Ultimately though, although having greater control of rail infrastructure will bring with it greater cost, it will enable the Welsh Government to truly plan, prioritise and invest in the rail infrastructure in Wales. The Welsh Government has shown a real commitment to invest in and grow public transport to help the Welsh economy grow and to combat climate change, so whilst there would potentially be a greater cost, ultimately ensuring the railways are properly maintained and invested in should lead to greater economic opportunities for the people of Wales, as was revealed by Oxford Economics³, for every £1 worth of work on the railway system itself, £2.50 of income was generated elsewhere in the economy, so the higher investment would provide a greater return for the Welsh and UK economies.

³ <https://www.oxfordeconomics.com/resource/the-economic-contribution-of-uk-rail/>

Archwilio Cymru

Dyfodol Cyfansoddiadol Cymru: rhai safbwyntiau archwilio

Atebolrwydd a chraffu ar y llywodraeth—gwaith PAC a phwyllgorau craffu eraill

1. Rwy'n croesawu'n fawr, o ystyried mecanweithiau ar gyfer cryfhau democratiaeth gynrychioliadol, eich bod yn bwriadu parhau i ganolbwyntio ar atebolrwydd a chraffu ar lywodraeth ar bob lefel, gan gynnwys gwaith pwyllgorau craffu a ffyrdd o gynnwys dinasyddion yn y broses graffu. Nodaf fod Crynodeb Gweithredol yr adroddiad interim (o dan Safbwyntiau Dinasyddion o'ch ymgynghoriad) yn dweud bod "yr angen am lywodraeth dryloyw ac atebol ar bob lefel wedi codi dro ar ôl tro." Rwy'n credu, mewn unrhyw drefniant cyfansoddiadol, bod penderfyniadau ynghylch defnyddio adnoddau ar y cyd wrth wraidd proses y llywodraeth. Ac mewn democratiaeth, mae cyfranogiad y cyhoedd, yn enwedig adrodd i'r cyhoedd ar ddefnyddio adnoddau, yn ffordd hanfodol o sicrhau bod penderfyniadau a chamau gweithredu yn cyd-fynd â dewisiadau'r rhai a lywodraethir¹.
2. Mae ystyriaeth yr adroddiad interim o ryddid a chyfrifoldeb ariannol yn nodi, ymhlith pethau eraill, fater o reoli cyllideb gyfyngol (tudalen 67). Dywed yr adroddiad ei bod yn anodd gweld pam fod angen cyfyngiadau Trysorlys EM ar Lywodraeth Cymru o gofio bod Llywodraeth Cymru yn atebol i Bwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus a Gweinyddiaeth Gyhoeddus (PAPAC) y Senedd am ei stiwardiaeth o wariant cyhoeddus.
3. Credaf fod y datganiad hwnnw'n codi ychydig o faterion pwysig: (i) digonolrwydd rheolaeth trysorlys a (ii) cynnal atebolrwydd i gynrychiolwyr etholedig (ac yn wir yr etholwyr/dinasyddion yn gyffredinol). Rwy'n cyfeirio (i) ymhellach ar wahân isod. Ar (ii), rwy'n credu bod lle i ystyried sut i sicrhau bod mecanwaith atebolrwydd PAPAC yn gymesur â mwy o ryddid a chyfrifoldeb ariannol. Mae hyn yn cynnwys materion fel sicrhau adnoddau digonol o ran maint, amser a chymorth arbenigol, a mesurau diogelu i sicrhau gwrthrychedd, dwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif yn effeithiol, ac a yw'r mecanwaith yn

¹ Yn amodol ar ddiogelu buddiannau lleiafrifol wrth gwrs. Fel y dywed Cyngor Ewrop [12 Egwyddorion Llywodraethu Da](#) : "Gwneir penderfyniadau yn unol ag ewyllys y llawer, tra bod hawliau a buddiannau cyfreithlon yr ychydig yn cael eu parchu."

gweithredu yn y ffordd orau o gyflawni hynny. Ar hyn o bryd dim ond pum aelod sydd gan PAPAC, ac ²eithrio aelodau pwyllgorau eraill, sefyllfa sydd, yn anochel, yn cyfyngu ar faint o amser y gall aelodau ei neilltuo i waith PAPAC, megis darllen ac ystyried adroddiadau archwilio.

4. Mae'r datblygiadau y gellid eu hystyried yn cynnwys:

- cynyddu nifer aelodau'r pwyllgor a/neu gynyddu nifer yr aelodau nad oes ganddynt aelodaeth pwyllgor ychwanegol. Er ei bod yn amlwg bod nifer y galwadau ar y 60 aelod presennol o'r Senedd, dylai'r cynnydd arfaethedig ym maint y Senedd alluogi aelodaeth PAPAC fwy. Gall yr argymhellion a nodir yn Stirbu (2021), yr ³ydych eisoes yn ymwybodol ohonynt, fod yn fodd o fanteisio ar y cyfle y mae ehangu'n ei gynnig.
- gwahanol fathau o ymwneud â dinasyddion, megis cyfranogiad defnyddwyr gwasanaeth yn y pwyllgor. Byddai hyn yn cyd-fynd â'r *r* "ffordd o weithio" a hyrwyddir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.
- ehangu'r aelodaeth i gynnwys aelodau nad ydynt yn aelodau MS, fel y gall gynnwys cyfranogiad uniongyrchol arbenigwyr pwnc yn y pwyllgor. Ar gyfer hyn a b. uchod, gallai fod yn ddefnyddiol cael mesurau diogelu i sicrhau annibyniaeth wleidyddol ddigonol i aelodau o'r fath nad ydynt yn aelodau a mynychwyr nad ydynt yn Aelodau o Aelodau o'r Senedd, gan eu bod yn berthnasol i'r Archwilydd Cyffredinol, er enghraifft.
- sicrhau bod y pwyllgor yn cael ei gefnogi gan ddarparwr archwilio digon effeithiol a'i fod yn gwneud defnydd da o'r gefnogaeth honno—gweler para 7 Am fwy o wybodaeth.

5. Gall hefyd fod yn werth ystyried a oes nodweddion defnyddiol i'w mabwysiadu o awdurdodaethau eraill. Er enghraifft, mewn rhai achosion, gall elfennau o fodel y Llys Archwilio, sy'n flaenllaw yn Ewrop, gyflwyno manteision o ran cymhwyso arbenigedd proffesiynol wrth archwilio swyddogion y llywodraeth.

² yr isafswm a ganiateir gan Reolau Sefydlog y Senedd

³ Stirbu, D. (2021) Pŵer, Dylanwad ac Effaith Pwyllgorau'r Senedd: Datblygu fframwaith ar gyfer mesur effeithiolrwydd pwyllgorau

Dylwn fod yn hapus i ddarparu rhagor o wybodaeth am fodelau o'r fath os hoffech eu harchwilio.

6. Wrth gwrs, mae pwyllgorau eraill sy'n gweithredu yng Nghymru sydd â rôl allweddol wrth helpu i sicrhau bod y llywodraeth yn cael ei dwyn i gyfrif. O dan y trefniadau gweithredol mewn llywodraeth leol, un o rolau pwyllgorau trosolwg a chraffu yw dwyn swyddogion gweithredol cynghorau i gyfrif am arfer swyddogaethau gweithredol yn effeithlon. Fodd bynnag, fel y nodwyd yn fy adroddiad yn 2014, [Craffu da? Cwestiwn da: Craffu mewn llywodraeth leol](#), mae angen cymryd mesurau i wella craffu, megis hyfforddiant i aelodau'r pwyllgor i'w harfogi'n llawn â'r sgiliau sydd eu hangen. Dilynais hyn yn 2019 gyda [phapur trafod: Chwe thema i helpu i sicrhau bod craffu yn addas ar gyfer y dyfodol](#) a [Rhestr Wirio: Chwe cham i helpu i wneud craffu yn 'Addas ar gyfer y Dyfodol'](#) sy'n nodi rhai meysydd allweddol lle gallai swyddogaethau craffu wella eu gweithrediad.

Digonolrwydd archwiliad sector cyhoeddus

7. Pwynt 4.d. uchod—mae cael darparwr archwilio digon effeithiol—yn amlwg yn fater o fy nghyfrifoldeb uniongyrchol. Er y gellir fy nghyhuddo o ddiffyg gwrthrychedd ar hyn, fy marn i yw bod PAPAC yn cael ei gefnogi gan ddarparwr archwilio rhesymol effeithiol, fel yr amlinellir yn adroddiadau blynyddol Swyddfa Archwilio Cymru, gan gynnwys hynny ar gyfer [2021-22](#). Ond, fel y nodwyd yn y [Cynllun Blynyddol 2023-24](#), Rwy'n credu bod lle hefyd i wella'r cymorth a ddarparwyd. Mae hyn yn cynnwys gwneud mwy i helpu'r cyhoedd i ddeall sut y cânt eu llywodraethu o ran ffynonellau a defnydd arian cyhoeddus, pwynt y mae eich adroddiad interim yn sôn amdano ar dudalen 73. Rwy'n gweld angen gwirioneddol i hyrwyddo esboniad cryno ac effeithiol o gyllid cyhoeddus, ac rwy'n credu bod gan Archwilio Cymru, ynghyd â'r llywodraeth a chyrrff cyhoeddus eraill, rywfaint o ffordd i fynd iddo ar hyn. Nid yw'n dasg hawdd o bell ffordd, sy'n gofyn am gyfuniad o sgiliau ariannol a chyfathrebu technegol. Nid mater o droi termau technegol yn iaith syml yn unig mohono, ond hefyd sicrhau tegwch disgrifiad.
8. Rwy'n credu bod newidiadau ehangach hefyd, gan gynnwys newidiadau i ddeddfwriaeth, y gellid eu gwneud i alluogi i waith archwilio ganolbwyntio'n well ac adnoddau mwy effeithlon. Mae'r rhain yn cynnwys diweddarau deddfwriaeth archwilio sy'n ymwneud â llywodraeth ganolog fel bod archwiliadau blynyddol yn cynnwys ystyried a oes gan gyrrff drefniadau priodol ar gyfer sicrhau gwerth am arian wrth iddynt ddefnyddio adnoddau. Gallai hyn swnio fel rhywbeth a ddylai eisoes yn ei le—yn wir mae mewn lle mewn

llywodraeth leol a chyrrff y GIG—ond mae'n absennol o'r gofynion archwilio statudol ar gyfer y rhan fwyaf o gyrff llywodraeth ganolog. Ar wahân i arwain at lefel is o graffu mewn llywodraeth ganolog, ar lefel ymarferol, mae'r hepgoriad hwn yn golygu bod yn rhaid gwneud gwaith ychwanegol yn y llywodraeth ganolog i gyflawni dyletswydd yr Archwilydd Cyffredinol i gynnal arholiadau datblygu cynaliadwy o dan adran 15 o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

9. Yn yr un modd, mae angen diwygio Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2013, yn enwedig o ran y rheolau ffioedd manwl iawn sy'n berthnasol i waith archwilio, sy'n tansellio effeithlonrwydd Archwilio Cymru. Yn anffodus, nid yw cynigion Pwyllgor Cyllid y Senedd⁴ ar gyfer diwygio o'r fath bellach yn gallu bwrw ymlaen gan fod Llywodraeth Cymru wedi dileu ei chefnogaeth yng ngoleuni blaenoriaethau cystadleuol. Dylwn i fod yn hapus i roi mwy o fanylion os ydych chi'n meddwl y byddai hynny'n ddefnyddiol.
10. Hefyd, fel y noda Stirbu (2021), mae'r trefniadau presennol o amgylch proses cymeradwyo Amcangyfrif Swyddfa Archwilio Cymru (yng Nghyngig Cyllideb Llywodraeth Cymru ei hun), "yn sefyll yn od, o safbwynt cyfansoddiadol", gydag annibyniaeth archwilio ac arfer seneddol mewn mannau eraill⁵. Byddai datblygu'r trefniadau ar hyd y llinellau a argymhellir gan Stirbu yn ddefnyddiol.

Digonolrwydd Rheoli'r Trysorlys

11. Er bod y mecanwaith atebolrwydd y mae PAPAC yn ei ddarparu yn amlwg yn angenrheidiol, nid wyf yn gweld hynny fel galluogi disodli'r rheolaethau gwariant y mae Trysorlys EM yn eu darparu. Er bod cysylltiadau, nid yw rheoli trysorlys (yn ei hanfod sicrhau gwariant yn unol â derbynebau, gan gynnwys arian o fenthyca) yr un peth ag atebolrwydd i'r ddeddfwrfa dros stiwardiaeth cronfeydd cyhoeddus. Ac er y gallai cyfyngiadau penodol ar wariant a benthyca fod yn amrywiol, mae swyddogaethau rheoli'r trysorlys ar ryw ffurf yn

⁴ Gweld <https://business.senedd.wales/mglssueHistoryHome.aspx?lId=27117>

⁵ Stirbu, D. (2021) Pŵer, Dylanwad ac Effaith Pwyllgorau'r Senedd: Datblygu fframwaith ar gyfer mesur effeithiolrwydd pwyllgorau, tudalen 45

hanfodol ar gyfer llywodraeth effeithiol. Rwy'n credu y byddai'n afrealistig i'r ystod lawn o weithgareddau o'r fath gael eu cyflawni gan Bwyllgor y Senedd.

12. Yn hytrach, os yw'r swyddogaethau y mae Trysorlys EM yn eu darparu yn cael eu hailneilltuo, byddai'n ymddangos yn synhwyrol iddynt gael eu harfer gan Drysorlys Cymreig. Mae Trysorlys Cymru eisoes mewn bodolaeth o fewn Llywodraeth Cymru, ond ar hyn o bryd mae'n gweithredu o fewn y fframwaith a osodwyd gan Drysorlys EM a deddfwriaeth gysylltiedig.
13. Efallai y dylwn hefyd grybwyll yn y cyd-destun hwn hefyd am rôl Pwyllgor Cyllid y Senedd a'r cwmpas ar gyfer datblygu craffu ariannol y Senedd ymhellach. Mae rôl Pwyllgor Cyllid y Senedd wedi'i nodi yn Rheolau Sefydlog y Senedd⁶—yn ei hanfod, i "ystyried ac adrodd ar unrhyw adroddiad neu ddogfen arall a osodwyd gerbron y Senedd gan Weinidogion Cymru neu'r Comisiwn sy'n cynnwys cynigion ar gyfer ariannu, neu ddefnyddio adnoddau." Mae hyn yn cynnwys ystyried cynigion cyllidebol, gan gynnwys amcangyfrifon gan bersonau perthnasol, megis Comisiwn y Senedd, penderfyniadau Ardrethi Cymru (pennu cyfraddau treth incwm Cymru) a defnydd gormodol o adnoddau (cynigion cyllideb atodol i reoleiddio'r defnydd o adnoddau sy'n fwy na'r cynnig cyllidebol). Ar wahân i'r ddwy eitem ddiwethaf, nid yw'r olaf ohonynt wedi'i wneud yn ymarferol eto, mae'r tasgau hyn yn canolbwyntio ar gynigion gwariant yn hytrach na alldro. Mae lle i ystyried a oes digon o sylw i graffu ar alldro gwariant. Codwyd meddyliau tebyg am hyn mewn perthynas â gweithdrefnau cyllid San Steffan (gweler paragraff 25 o Adroddiad Pwyllgor Gweithdrefn Tiroedd Comin [A ddylai fod pwyllgor cyllideb?](#)⁷).

⁶ <https://senedd.wales/media/ue1dqqdmq/so-eng.pdf> - gweler yn arbennig SOs 19 a 20

⁷ [Pwyllgor Gweithdrefn Tŷ'r Cyffredin, A ddylai fod Pwyllgor Cyllideb Tŷ'r Cyffredin?, Degfed Adroddiad Sesiwn 2017–19, HC 1482, 9 Gorffennaf 2019](#)

Sefydliad Bevan

The Bevan Foundation develops solutions to poverty and inequality in Wales. It is an independent charity funded by grants from trusts and foundations and donations from individuals and organisations. Its views on how Wales should be run reflect charitable mission of reducing poverty and inequality, based on its experiences of working with people living on low incomes in all parts of Wales. They reflect the views of its Trustees but are not necessarily shared by the charity's funders or supporters.

1. What matters to you about the way Wales is run?

The governance of Wales should be based on the fundamental principles of:

- Accountability – all organisations that take decisions that affect people's lives should be clearly accountable to the people they serve. The mechanisms for accountability include citizen engagement and effective scrutiny as well as democratic election.
- Responsiveness – organisations should reflect the legitimate expectations and needs of citizens, which will normally mean that decisions are taken as close as possible to the communities that organisations serve.
- Clarity – it should be clear to ordinary citizens who is responsible for which public service, whether that is between UK government and devolved functions or between different organisations within Wales.
- Transparency – all organisations should be open and transparent in how they conduct their business.

These principles should inform consideration of the relationship between devolved and non-devolved public bodies and should also inform consideration of the current plethora of devolved public bodies.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

The Commission's priority should be the needs of Welsh citizens and good governance by the institutions that serve them.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

One of the strengths of the current system is where the Welsh Government and UK Government have common interests they can cooperate and leverage the greater budgets and powers of a UK-wide body. This was the case in, for example, the procurement of vaccines during the pandemic, or in the payment of certain social security benefits such as the state pension or maternity benefits. However this agreement is almost always assumed not sought.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

The current system has many problems.

A large number of functions are retained by UK government even though they closely align with devolved functions. The following are examples from housing which is widely regarded as a near-fully devolved area:

- housing in the private rented sector is subject to energy efficiency standards set by the UK Government, even though other aspects of energy efficiency and most aspects of regulating privately-rented homes are devolved;
- Local Housing Allowance is determined by UK Government, even though it has a direct impact on devolved functions such as homelessness;
- UK Government requirements limit total local authority expenditure on discretionary payments (Discretionary Housing Payments) to avoid or relieve homelessness – for which they a duty in Welsh law.

These retained functions limit Welsh public bodies' ability to comply with Welsh legislation and fulfil their own democratic mandate. A clear example occurred in the pandemic when the Welsh Government wished to exercise its public health powers to restrict the opening of some workplaces but the UK Government, which was responsible for the Coronavirus Job Retention Scheme (furlough), would not contribute to replacing wages if premises closed.

There are major issues which can arise at the interface between devolved and non-devolved functions. Not only are these issues rarely recognised, but there is no mechanism to manage them nor compensate either administration for the consequences. An example is changes to the social security system in respect of help with people's housing costs. Up to the mid-2010s, the UK government spent approximately £1bn on non-devolved housing benefit which helped people in low-income households to pay their rent. Multiple changes in the social security system have limited the help that people can receive, resulting in changes in the type of home tenants seek, increased risk and incidence of homelessness, and higher costs for local authorities and social landlords.

The system of funding of devolved public services and controls on capital expenditure are also problematic. The shortcomings of the Barnett formula are well-documented and are compounded by decisions about the extent to Wales does, or does not, benefit from expenditure in England. Expenditure on HS2 is an obvious example but there are many more. The Welsh Government's ability to chart a different fiscal path from that of England is also constrained by the current provisions in respect of the devolved rate of income tax and any new devolved taxes that the Welsh Government might wish to introduce.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

The same principle of decisions being taken as close as possible to people affected by them should apply to arrangements for governance within Wales. This is not just a matter of delegating administration or devolving responsibility for specific functions – it is about empowering the sphere of government that is closest to people to be effective leaders of their respective communities. This requires a shift in approach across all spheres of government.

Crucially, where functions are retained, the UK government must acknowledge, respect and support decision-making by the Welsh government. There have been many examples recently where this has not been the case, and the continued lack of regard and respect for the Welsh Government is damaging for Wales and especially for vulnerable people.

Similarly, the Welsh Government must acknowledge, respect and support decision-making by local government, including town and community councils. That includes ending top-down and micro-management of local functions by other tiers.

The relationship between UK, Welsh and local authorities is not the only issue affecting the governance of Wales. Of equal concern is the plethora of other public and semi-public bodies, such as health boards, colleges of further education, universities, police and fire services, national park authorities, social landlords, leisure trusts, public transport providers and county joint committees, plus three Commissioners for different groups of people. The sheer number of bodies, their varied geographical footprints and overlapping responsibilities are deeply confusing to the public. They often have limited accountability to the communities they serve, limited transparency in how they operate and varied systems of complaints and redress.

These features, combined with the confusion and uneasy relationships between the Welsh and UK Governments, have created a governance minefield. It is too often the most vulnerable in society who are most adversely affected.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

The Bevan Foundation considers that decisions about the future governance of Wales should be determined by the people of Wales.

In the absence of a mechanism to test people's views, the Bevan Foundation considers that more autonomy in decision-making on matters that affect Wales, combined with strengthening and streamlining governance within Wales, would ensure that decisions better reflect people's needs and circumstances.

Where matters are decided on a UK-basis, it should be done through agreement of the constituent nations.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The most important issue is that organisations are actively accountable to people they serve and deliver high quality services that are responsive to people's needs. In our view this is best achieved by a high level of devolution from the UK to Wales, with further devolution to local level, coupled with effective leadership across the board.

Response from the Catholic Bishops' Conference of England and Wales

Introduction

- The Catholic Bishops' Conference of England and Wales (CBCEW) is the national permanent assembly of Catholic Bishops and Personal Ordinaries in the two member countries. CBCEW represents that Catholic community across the 22 dioceses across England and Wales, with three of those dioceses sitting within Wales.
- The Catholic Church in Wales comprises of the Diocese of Wrexham, the Diocese of Menevia and the Archdiocese of Cardiff. Their combined 181 parishes serve a Catholic population of around 200,000 making Catholicism one of the largest faiths in Wales.
- The Catholic Bishops' Conference commissions five agencies to undertake specialist work on behalf of the bishops. These are the Catholic Education Service (CES), the Catholic Agency for Overseas Development (CAFOD), the Caritas Social Action Network (CSAN), Missio and Stella Maris.
- The Catholic community in Wales contributes greatly to the nation's proud heritage of religious, cultural and ethnic diversity and we welcomed the invitation to submit a response. The Catholic Church, as a provider of schools in Wales, is a government partner and also a provider of other services such as hospital, prison and port chaplaincy across Wales.
- We will not be sharing a view on devolution. However as a community that engages with the Welsh Government and hopes to continue this positive engagement long term, we welcome the opportunity to submit a response relevant to the Catholic community in Wales.
- We note that Cytûn has provided a detailed response to the questions asked by the Commission. We ask that our response be read in conjunction with Cytûn's, as a Catholic framework in support of the Commission's work.

Promoting the common good

In the social teaching of the Catholic Church, the most important functions of all levels of government are the promotion of human dignity and the creation of the conditions in which *all members of society* can reach their fulfilment – often described as promoting the “common good”.

Preferential option for the poor and vulnerable

To protect the common good in society requires a particular concern for the poor and most vulnerable in society. This includes, but is not limited to migrants and refugees, those who have experienced or are experiencing human trafficking, the homeless, those who are struggling with their mental health, the elderly and lonely and those who are unwell. The wellbeing of future generations is also important to the Church. The threats that the climate crisis in particular pose places children, young people, and those not yet born within this group of vulnerable people:

*"The way we live and the choices we make affect the lives of others, including the poorest people in the world who will be less able to adapt to changes in the environment. Our choices will also affect the lives of the generations who are to follow us."*¹

The family as the foundation of society

We would propose that policies that strengthen family life are especially important for building the social infrastructure of Wales. The Catholic Church acknowledges parents as the primary educators of their children. It is important that all families feel supported as they bring up their children and are given the freedom to make decisions that they feel would most benefit the development of their children. It is also important that employers accommodate and respect their employees' family duties and obligations.

The Church welcomes engagement and support from Welsh Government for Catholic schools in Wales in assisting parents of all faiths and none in educating their children.

The principle of subsidiarity

We note the important points made in chapter two of the interim report of the Commission which mentions the idea of subsidiarity explicitly. We very much support the promotion of equality and inclusion, which accord with the long-held principles of Catholic social teaching.

Catholic social teaching on subsidiarity encourages higher layers of government are not to take on functions that can be undertaken by lower layers or by civil society groups where possible. Pope Benedict wrote:

*"[We need] a State which, in accordance with the principle of subsidiarity, generously acknowledges and supports initiatives arising from the different social forces and combines spontaneity with closeness to those in need."*²

This can only happen if government allows a range of social and civic institutions to flourish, including the Church itself. We agree with Cytûn's statement that they would like to see a government that "responds to the direction of society, without necessarily trying to steer it". Governing in such a way allows the Church and related charities to take responsibility for working with others to improve their lives. This includes the provision of schools which, as a result of the dedication of parishes, teachers and other staff, help develop the social, academic and spiritual side of the children who attend them. It is important that schools, parishes and local charities are able to have sufficient autonomy to respond to their own local situation. As Cytûn also mentioned, the effectiveness of this approach was demonstrated during the pandemic where charities and faith groups understood the needs of their communities and were able to serve them directly and practically.

¹ <https://www.cbcew.org.uk/wp-content/uploads/sites/3/2022/10/Call-of-Creation-2022b.pdf> Page 6

² https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html (28)

We also agree with Cytûn on the importance of government being accountable to the public. In addition, trust in government requires a high standard of ethics in public life, with all those involved in governing behaving with probity. This is important not just for its own sake but also because probity in government leads to better governance and better social and economic outcomes.

Engagement with the Catholic Church as a faith group, a provider and a government partner

Pope Benedict XVI expressed the view that *“there are many areas in which the Church and the public authorities can work together for the good of citizens”*.³ There is a vast range of initiatives taking place within the Catholic Church in Wales, to help those most in need. Some of these have been supported by the Welsh Government or local government. One example was the Welsh Government-supported initiative to expand outreach to people self-isolating due to Covid-19 to a wider community as part of the ‘Staying Together While Apart’ project.⁴

We have been encouraged by the engagement we have received from Welsh parliamentarians as well as Government Ministers and officials and look forward to continuing to build this relationship moving forward. We ask that the Welsh Government offers the Catholic community recognition for their grassroots work and expertise in certain fields. We also encourage the Welsh Government to consult with the Catholic Church, especially in relation to legislation that will affect Welsh Catholics, in order to gain a deeper understanding of the Catholic faith.

As such, however the system of government evolves, we wish to be true partners in promoting a nation that flourishes in every respect.

END

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

³ <https://www.cbcew.org.uk/pope-benedict-xvi-requiescat-in-pace/>

⁴ <https://rcadc.org/staying-together-while-apart-a-new-project-to-help-the-most-vulnerable/>

Canolfan Gwleidyddiaeth a Chymdeithas Cymru

Constitutional options analysis framework: Centre for Welsh Politics and Society, Aberystwyth University response

1.0 Context and general comments

This submission outlines the Centre for Welsh Politics and Society at Aberystwyth University's response to the framework for analysing and evaluating the three constitutional options outlined in the Independent Commission's interim report. In doing so, we draw on existing research projects, including the IMAJINE project on Autonomy Movements in Europe, and work on intergovernmental relations particularly in the context of sub-state diplomacy. In addition to this written submission, we would be happy to provide additional information or be involved in any subsequent discussions.

We are grateful for the opportunity to respond. We welcome the Commission's analysis framework. It strengthens the robustness of the process on which the three constitutional options will be evaluated. It also increases the transparency of the basis on which the constitutional options will be evaluated and this consultation on the analysis framework also contributes to the transparency of the evaluation process. Overall, the analytical criteria are wide ranging and effectively capture key issues to be considered in relation to the different constitutional options.

We organise our points by responding first to the analytical criteria and then the different scenarios.

2.0 Comments on the Analytical criteria

2.1. Alignment

2.1.1 The current analytical criteria vary in scope. Some are general and do not refer to a specific territory (e.g. 1, 3, 9). However, the wording of the majority refer to Wales. In doing so, they suggest that the focus for analysing the three constitutional options is on their specific implications for Wales. A key question therefore is whether the analytical criteria need to more strongly reflect the first Commission objective with respect to the implications of any option for the constitutional structures of the UK as a whole?

The two broad objectives outlined for the Commission are as follows:

'The first is to consider and develop options for fundamental reform of the constitutional structures of the United Kingdom, in which Wales remains an integral part. The second is to consider and develop all progressive principal options to strengthen Welsh democracy and deliver improvements for the people of Wales.'

The first objective is therefore broad in its remit in terms of considering options that have implications for the constitutional structures of the UK. The second makes explicit that the focus in investigating such options is to strengthen democracy and make improvements in Wales.

2.1.2 A key question therefore is whether the analytical criteria need to reflect the first Commission objective more strongly with respect to the implications of any option for the constitutional structures of the UK as a whole?

2.1.3 If the implications for the constitutional structures of the United Kingdom needs to feature more strongly in the criteria, a) would this be best incorporated by a set of questions specifically focusing on the broader repercussions for the UK's constitutional structures or b) where relevant,

expanding existing criteria to incorporate the UK dimension alongside any reference to the Welsh dimension?

2.2 Relations with other parts of the UK

If the intention is to focus specifically on the implications of the three constitutional options for Wales, it would be helpful for the analytical criteria to give somewhat greater attention to the implications of the arrangements for relations between the territories of the current United Kingdom.

2.2.1 A number of criteria are relevant to considering relations between the territories of the current UK, particularly:

2. Agency, the clause referring to Wales' voice being 'heard in decision-making at the UK level.'

and

8. Joined up government: How far does it facilitate the necessary co-ordination between different policy areas and effective service delivery across the border with England.

The focus in criteria 8 on cross-border policy and service delivery coordination with England only is understandable given the implications of the extensive border with England.

In referring to decision-making at the UK level, the wording of criteria 2 suggests a focus on the *shared rule* dimension of governance and policy-making in a decentralised political system, including influencing decisions at higher levels of government and territorial representation in a legislature / second chamber. It does not explicitly refer to mechanisms for the effective functioning of relations between different levels of governments (central and sub-state), nor to relations between different constituent parts of a state.

The Commission's interim report clearly identifies the fragility of and the importance of inter-governmental relations. Such mechanisms are critical to ensuring the effective functioning of *self-rule*, the autonomy granted to political institutions in Wales (relevant to constitutional options 1 and 2). Constitutional option 3 would also necessitate some form of institutionalised diplomatic relations with other constituent parts of the UK.

Consequently, overall, should the wording of the current criteria be amended to better encompass relations between constituent parts of the UK?

2.3 External Relations

Another aspect that is less apparent in the analytical criteria is evaluating the implications of the different constitutional options for a territory's ability to be involved in external relations. Criteria 6 on capacity and cost refers to state capacity 'to ensure Wales' place in the world' is maintained and promoted. It seems to suggest a focus on the financial and administrative capacity required for this type of activity.

However, another significant dimension is the extent to which different constitutional arrangements provide the competences and constitutional autonomy to enable a sub-state government to engage in international relations activity. Wales' political institutions have been active in external relations, Europe specifically, since the Welsh Office period and particularly from the 1990s onwards, with

these activities becoming more sustained and prominent following the establishment of devolved government in 1999.

Evaluation of the constitutional options for with respect to their implications for undertaking external relations could also be considered as part of the criteria.

2.4 Impact on the sustainability of societies and responding to climate change

With regards to key priority areas, the Commission have incorporated the impact of the constitutional options on equality and inclusion (criteria 4) and the economy (criteria 10, 11, & 12). Attention to the economic impact is critical to any evaluation of constitutional options. A focus on equality and inclusion rightly reflects the way these agendas have been a key feature of Welsh governance since the 1990s.

Another aspect that also came to the fore in devolution discussions in the 1990s was sustainable development, resulting in the statutory duty to sustainable development from the first devolution legislation for Wales onwards, alongside statutory commitments to equality.

Given the ongoing significance of sustainable developments to society and the growing significance of responding to climate change, the impact of constitutional options on the ability of governmental institutions to act in relation to sustainability and climate change could be more fully incorporated into the criteria.

3.0 Scenarios

The three main scenarios selected to be utilised to analyse the three constitutional options are an important addition to the analytical framework. Their strengths are in having pinpointed scenarios that would have direct repercussions for Wales and for encompassing options of constitutional change with repercussions for the structures of the current UK and incorporating recentralisation as a form of change to the territorial structure of the state (scenario C).

Ymateb i Ymgynghoriad / Consultation Response

Date / Dyddiad: 22/12/22

Subject / Pwnc: Have your say: the Constitutional Future of Wales

Background information about the Children's Commissioner for Wales

The Children's Commissioner for Wales' principal aim is to safeguard and promote the rights and welfare of children. In exercising their functions, the Commissioner must have regard to the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC). The Commissioner's remit covers all areas of the devolved powers of the Senedd that affect children's rights and welfare.

The UNCRC is an international human rights treaty that applies to all children and young people up to the age of 18. The Welsh Government has adopted the UNCRC as the basis of all policy making for children and young people and the Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011 places a duty on Welsh Ministers, in exercising their functions, to have 'due regard' to the UNCRC.

This response is not confidential.

The Commissioner’s office met in December 2022 with a group of 11 young people aged 11 plus in South Wales, who shared with us their thoughts on the themes of the consultation. We wished to share their views with the Commission.

Pros and cons of current system:

Pros	Cons
Gives us more independence Can make things more specific to Wales than the UK as a whole More tailored to Wales	No control over certain areas e.g. refugees and asylum seekers. Some of the group felt there needed to be more controls/restrictions on immigration

Priorities for Wales:

- Matters that people can get heard. Everyone needs to be heard and everyone’s opinions should be heard if they choose to be.
- Everyone should listen to each other even if not in same party might share same views. Otherwise just an unfair opinion. Could be more compromise to make more people happy
- Different view on education (changing to suit children with learning disabilities)
- More work experience x2
- Not everyone wants to go to university
- Health problems
- Becoming more independent/self-sustaining
- More universities in Wales/more specific to Wales
- More police patrols in major town centres and cities at night
- The safety and wellbeing of the upcoming generations need to be considered
- Help with exam stress with students x2
- Help lower cost of living to make it easier for young adults to live without stress of food prices and bills
- More police training in Wales
- Cost of living crisis and how young people can’t afford essentials is a problem
- The problems that will arise because of global warming not being pushed onto upcoming generations
- Mental health x2

Future of Wales:

Nobody wanted the current system to stay the same but nobody wanted a fully independent Wales. All young people wanted Wales to have more powers but shared they felt there are difficulties with being fully independent:

- “Need status and support of the UK but more independence to build our own position in making laws etc.”
- We need more powers on taxes, policing, immigration, environmental laws and exports/imports
- Tolls would be an issue if we were fully independent when going in and out of Wales – what is the border of Northern Ireland & Republic of Ireland like?
- Worries that if we were fully independent we wouldn’t be able to keep up with things and other countries
- Currently too difficult for us to be independent
- People in Wales might want something but it might not work. Say if Wales could afford but England couldn’t – could cause disagreement and agitation. E.g. if English people didn’t find it fair. Think having to approve through [UK] Parliament think it’s a good way as not all on Wales’ shoulders to make decisions.

Submitted by:

A handwritten signature in black ink that reads "Rocio Cifuentes". The signature is written in a cursive style with a horizontal line underlining the name.

Rocio Cifuentes MBE

Children’s Commissioner for Wales

Comisiwn Annibyniaeth - cyflwyniad Climate Cymru

Mae Climate Cymru yn rhwydwaith gweithredol o dros dri chant o sefydliadau partner o bob sector yn y gymdeithas Gymreig, a mudiad o dros 14,000 o unigolion o bob rhan o Gymru sy'n pryderu am newid hinsawdd. Rydym yn dymuno gweld Cymru lle gallwn wrthdroi effeithiau gwaethaf newid yn yr hinsawdd, drwy roi polisïau ar waith a fydd yn rhyddhau Cymru o danwydd ffosil, a fydd yn cefnogi ac yn datblygu trawsnewidiad teg i swyddi gwyrdd, ac yn sicrhau bod byd natur yn cael ei barchu.

Cydnabyddwn nad ydym yn bodoli mewn gwagle, a dymunwn bwysleisio ein gwaith ar gyfiawnder hinsawdd byd-eang, a sut y mae angen i unrhyw newidiadau neu datblygiadau i setliadau cyfansoddiadol Cymru sicrhau bod Cymru'n esiampl, yn arwain y ffordd o ran datblygu technolegau newydd. Mae angen i ni ymrwymo i dorri allyriadau carbon, ac gweithio ochr yn ochr â gwledydd eraill i gyrraedd ein targedau byd-eang yn y maes hwn.

A yw'r setliad cyfansoddiadol presennol yn cefnogi neu'n rhwystro gallu llywodraethau yn y DU i fynd i'r afael â'r newid yn yr hinsawdd?

Mae'r setliad presennol yn llesteirio gallu ein Cenedl i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd, gan fod y setliad ariannu cyffredinol yn annheg, ac nid yw'n caniatáu i'n Llywodraeth ariannu cynlluniau yng Nghymru mewn perthynas â newid yn yr hinsawdd yn deg, a myrdd o faterion eraill sy'n effeithio ar y gwlad. Mae angen ailwampio'r setliad ariannu'n llwyr, er mwyn sicrhau bod Cymru'n cael ei chyfran deg o gyllid – yn seiliedig ar angen – er mwyn gallu cyflawni dros bobl Cymru.

Mae'r setliad presennol ar hyn o bryd yn llesteirio gallu llywodraethau yn y DU i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd, er enghraifft, mewn perthynas â mynediad i'r grid gan gwmnïau adnewyddadwy cymunedol Cymru, a sut y gellir bwydo'r elw o'r creu ynni hwnnw yn ôl i'r gymuned leol.

Mae'n bwysig bod cymunedau'n cael budd o gynnal seilwaith grid o bwysigrwydd cenedlaethol. Mae diffyg polisi neu gymhellion clir yn cyfeirio cwmnïau datblygu ynni ar sut i ddarparu buddion digonol i gymunedau sy'n cynnal seilwaith grid. Dylid ymgynghori'n uniongyrchol â chymunedau ar y manteision yr hoffent eu cael. Dylid cyflwyno rhagdybiaeth gychwynnol bod yn rhaid i gyfran o'r holl brosiectau ynni yn y dyfodol fod yn rhannol ym mherchnogaeth y gymuned neu ddarparu buddion uniongyrchol i'r gymuned sy'n cynnal y prosiect ynni a'r seilwaith grid cysylltiedig, megis biliau ynni is.

Mae'n rhwystro gallu llywodraethau i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd, gan nad Llywodraeth Cymru, er enghraifft, sy'n gyfrifol am y penderfyniadau ariannu sy'n deillio o'r DU yn gadael Ewrop. Credwn ei bod yn hanfodol i Lywodraeth y DU ddarparu cyllid disodli digonol (UE) i Gymru ac i'r cyllid hwnnw gael ei ddyrannu'n uniongyrchol i Lywodraeth Cymru i fuddsoddi ynddo – gan gynnwys y newid i economi di-garbon, a fydd yn cael ei datblygu ac a gytunwyd arnynt gyda phartneriaid Gymreig o'r sector addysg uwch a phellach, llywodraeth leol, busnes a'r trydydd sector.

Mae'n rhwystro gallu Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â'r newid yn yr hinsawdd gan nad yw'n caniatáu, arhyn o bryd, unrhyw brosiect ynni â chapasiti o fwy na 350MW wedi'i ddatganoli i Gymru. Mae prosiectau gwynt ar y môr yn aml yn fwy na hyn felly

unwaith eto mae datblygiad yn cael ei gyfyngu gan Lywodraeth y DU. Gallai forlyn llanw yng Nghaerdydd gynhyrchu 3 GW (3,000 MW) ond hyd yma, er gwaethaf ymgyrchu yng Nghymru, nid yw wedi dwyn ffrwyth eto.

Nid oes gan Gymru bwerau llawn dros ein seilwaith rheilffyrdd, ac mae hyn yn llesteirio gallu llywodraeth Cymru i wneud newidiadau hyfyw, hirsefydlog ar gyfer dyfodol y rhwydwaith, a fydd yn helpu i newid dulliau trafndiaeth pobl o'r rhai sy'n cyfrannu at y rhwydwaith ar hyn o bryd. dirywiad ein hinsawdd.

Mae'n rhwystro gallu Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd gan fod y cynllun HS2, er enghraifft, yn cael ei ystyried yn brosiect Cymru a Lloegr, ond nid yw'n effeithio ar Gymru, ac nid yw Cymru ychwaith yn cronni unrhyw gyllid canlyniadol ohono. Pe bai cyllid canlyniadol, gallai Cymru benderfynu ariannu seilwaith sector cyhoeddus yma i annog pobl i adael eu ceir, ond nid oes cyllid wedi dod i law.

Mae'n rhwystro gallu Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â'r newid yn yr hinsawdd, gan fod pwerau ar hyn o bryd gan Lywodraeth y DU i allu diwygio Deddf y Diwydiant Glo. Rhaid newid y Ddeddf hon i ddileu dyletswydd statudol yr Awdurdod Glo i gynnal a datblygu diwydiant glo sy'n economaidd hyfyw. Mae angen ei newid i adlewyrchu'r angen i'r Awdurdod Glo ystyried polisi hinsawdd yn ei benderfyniadau.

Mae'n llesteirio gallu Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â'r newid yn yr hinsawdd, gan fod potensial hefyd i orsafoedd niwclear newydd gael eu gorfodi ar Gymru gan lywodraeth y DU. Bwriedir i SMRs a gynigir gan Rolls Royce fod â chapasiti o 470 MW.

Os yr olaf, sut y dylid newid y setliad presennol er mwyn galluogi rhoi polisiau newid hinsawdd mwy effeithiol ar waith?

Rhoi pwerau i Gymru wneud penderfyniadau ar bob cynnig ynni, i ddatganoli pwerau dros gyfreithiau sy'n effeithio ar Gymru (fel Deddf y Diwydiant Glo ac ynni dros 350MW), i newid y setliad presennol i sicrhau y gall Llywodraeth Cymru ddylanwadu ar sut a ble y bydd yn disodli'r UE cyllid yn cael ei wario mewn perthynas â Chymru.

Mae angen datganoli gwasanaethau a seilwaith rheilffyrdd yn llawn, a setliad ariannu teg i sicrhau bod Cymru'n gallu datgarboneiddio ei rhwydwaith rheilffyrdd ar gyfradd ddigonol i gyflawni cyllidebau carbon.

A oes pwerau sy'n cael eu dal ar hyn o bryd ar lefel y DU a fyddai'n cael eu harfer yn well gan Weinidogion Cymru er mwyn mynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd?

Oes, mae pwerau sy'n cael eu dal ar hyn o bryd ar lefel y DU a fyddai'n cael eu harfer yn well gan Weinidogion Cymru. Enghraifft o'r pwerau hynny yw'r rhai sy'n ymwneud â rheoli Ystâd y Goron. Ar hyn o bryd mae hyn yn byw yn San Steffan, a chredwn y dylent gael eu datganoli i Gymru. Yn ddiweddar, cadarnhaodd yr Ystad chwe chytundeb prydlesu ynni gwynt alltraeth newydd, gwerth tua £1 biliwn. Mae Ceidwad y Cyfrin Bwrs wedi ysgrifennu at y Prif Weinidog a'r Canghellor i rannu dymuniad y Brenin i'r arian annisgwyl hwn gael ei gyfeirio er budd ehangach y cyhoedd, yn hytrach

nag at y Grant Sofran, trwy ostyngiad priodol yng nghyfran gwarged Ystâd y Goron sy'n ariannu'r Grant. Bydd un o'r 6 phrosiect wedi'i leoli oddi ar arfordir Gogledd Cymru, ac mae'n gyfle i wynt ar y môr gefnogi a helpu i dyfu economi Cymru. Mae rheolaeth ar Ystad y Goron yng Nghymru wedi'i chadw, ond eto yn yr Alban, mae'r rheolaeth wedi'i datganoli i Lywodraeth yr Alban ers 2017. Mae cefnogaeth gynyddol i Lywodraeth Cymru dderbyn yr un pwerau â'r Alban fel y gallwn elwa'n uniongyrchol o'r economi cyfleoedd a gyflwynir gan y cynhyrchiad ynni adnewyddadwy posibl dan sylw. Credwn y dylai'r Pwyllgor archwilio'r mater hwn, gyda golwg ar ddeall sut y gallai datganoli yn y maes hwn fod o gymorth gwell i'n heconomi.

Fel y nodwyd uchod, mae angen datganoli gwasanaethau a seilwaith rheilffyrdd yn llawn, a setliad ariannu teg i sicrhau bod Cymru'n gallu datgarboneiddio ei rhwydwaith rheilffyrdd ar gyfradd ddigonol i gyflawni cyllidebau carbon.

Rydym yn cefnogi galwadau i ddatganoli dŵr. Os ydych yn ystyried bod angen dŵr arnom ar gyfer datblygiadau megis argaeau morglawdd, byddai angen pŵer dros ddŵr arnom er mwyn cael rheolaeth dros ddatblygiadau yn y dyfodol.

Independent Commission on the Constitutional Future of Wales Briefing Paper

Context

- Ynni Cymunedol Cymru's core mission is to support and accelerate the transition to a fair, equitable net zero and community-led energy system. Communities should not only shape the energy system through participation, but also, Welsh communities should retain the benefits of transition.
- Community Energy Wales supports communities to deliver renewable energy projects, we connect community organisations to share learning and best practice and we inspire through leading on innovative projects in partnership with our members so that others can learn and take action to start a project themselves. We support groups like Ynni Ogwen in Bethesda and Awel Aman Tawe in Neath Porth Talbot to share their knowledge and expertise with new groups through our Fforwm Datblygu and our working groups.

Benefits of Community Energy

- Community energy delivers 12-13 times more social and community benefit than equivalent commercial installations. It is a model that seeks to retain revenue within Welsh communities and support the circular economy.
- Our members describe it as a 'catalyst' that generates an income stream to support other green initiatives in their area. It builds community resilience across renewables, energy efficiency, housing, transport, biodiversity and culture. Integrated community energy has a genuine impact on local economic resilience.
- It is a positive, practical and value-led way for people to participate in decarbonisation and support their community at the same time.

Barriers to expansion

- Access to start up finance, limited capacity in terms of technically trained personnel, reliance on volunteers, and the lack of financial incentives (nothing has replaced the feed-in-tariff) are all challenges for the sector.
- Community energy has been limited to more rural areas in Wales. This has had an influence on the demographics of those engaged in community energy. Models that work within the urban environment have not been implemented in Wales.

Grid Connection barriers:

- Time delays and the cost of grid connections are serious barriers for communities wanting to be a part of decarbonising the energy system.

- Decisions relating to the grid are not devolved. Nor is its regulation. A change away from private, profit-driven distribution infrastructure to more local and smart distribution and significantly reduce injustices in the current energy system. Devolving regulation would enable greater flexibility to implement WG stated policies (target of 1.5GW of energy from community owned sources and its zero carbon targets). An energy regulator for Wales would fit neatly alongside the IWA's proposal for a Wales Systems Operator.
- The Welsh government through Ynni Cymru are considering smart local energy systems. At the same time, the UK Government must facilitate upfront investment in the electricity grid - We would like to see incentives or even specific requirements to be put in place that deliver strategic investment in grid ahead of need - both to facilitate the earlier connection of new generation and also as part of both (i) wider social policy objectives such as around community regeneration and (ii) also other decarbonisation targets such as EV take up/necessary charging infrastructure.
- The Welsh Government's guidance on shared ownership indicates that there is an expectation of at least an element of shared ownership in 'all energy projects'. This includes shared ownership of grid assets with a stake for local communities for any new grid assets that are built.
- Small-scale private networks that are independent of the grid is a possibility but will need ongoing support.

Local Trading

- Non devolved regulation also affects the ability to trade locally (or implement tier one – see below). Local trading – where community energy providers can sell the energy they produce at a reduced cost to local consumers – would also mean that smaller generators could achieve long-term stability for their business plans and create more certainty for the sector, enabling growth. It would also contribute to improved energy security, protecting communities from the shocks in the market we witnessed following Russia's invasion of Ukraine.
- Welsh Government are supportive of local trading and are considering what can be done on the distribution side of the energy equation with Ynni Cymru – their new green energy initiative. However, the UK Government opposed recent amendments to its energy bill that would enable local trading, offering £10 million for community energy start-ups in England only instead.
- The sector has participated in "sleeved" supply agreements that help reduce costs for consumer, while maintaining revenues for the generator.

Just Transition

- A just transition cannot be achieved unless people and communities are at the centre of our energy system. A just transition is not possible with the current energy model. The risk is that the transition will be paid for by the customers who can least afford to pay and there will be an understandable backlash to that. This can be avoided if communities have a right to community energy (tier one – see below).

- We want to develop a two-tier energy market, with community renewable energy, tier one, supplying as much local energy demand at lower prices as possible. The lower price would reflect minimised distribution costs and the avoided infrastructure costs arising from local, demand balancing and time of use impacts
- 'Tier two' would be more expensive energy from energy non-community energy sources eg the larger commercial renewable energy sector and its (much expanded) developments (bearing full transmission and distribution costs). Tier two must not be allowed to encroach on the democratising power of Tier one.

A two tier system would incentivise people to use locally produced energy (from energy assets that they may part own) when it is available and during low demand times, with tier two use disincentivised. A shortage of cheaper tier one energy would incentivise its expansion, enabling its growth over time.

Further Measures that would help the sector to grow

- Easier access to low interest loan finance for community energy projects to overcome the barrier associated with access to finance, especially in the project's early stages.
- Reform planning legislation so that community ownership is regarded as a material consideration in planning applications. We support the recommendations in NICW's renewable energy report in respect of planning reform. (Mandate renewable technologies in all new buildings, permitted development rights to remove barriers to renewable energy & the 'positive silence' approach).
- Control over The Crown Estate in Wales would enable us to impact the affordability of offshore wind licensing. (If Westminster regulation goes in the wrong direction, the benefit could be lost)
- A requirement on all public sector bodies to prioritise the procurement of local, community owned energy wherever possible.
- Give communities stronger rights to own and control buildings and local land.
- Local Authority land asset reviews to be shared with local community energy organisations.
- All suitable public sector land and buildings should be allocated to develop renewable energy projects either by the public body or made available to community energy organisations.
- Further collaboration with the public sector, with guarantees that control and ownership stay in community hands.
- Make community benefit a material consideration in planning.
- Public information campaign to promote greater understanding of the energy system, and the opportunities involved in community energy.

International Examples

- This is what a vision for renewable energy in a country with a population of 3million could look like: [This Country Runs on 98 Percent Renewable Energy | Ramón Méndez Galain | TED - YouTube](#)

Ynni
Cymunedol Cymru
Community Energy
Wales

- Ecopower Co-op in Belgium, who have 50,000 domestic customers supplied by wind and sun: Cwmni Cydweithredol Ecopower Co-op yng Ngwlad Belg, sydd â 50,000 o gwsmeriaid domestig yn derbyn cyflenwad ynni o solar a gwynt: https://www.spiegel.de/international/europe/more-affordable-and-sustainable-how-towns-in-belgium-are-producing-their-own-green-power-a-a8b14196-3fb3-4b16-82a3-15b5b726afbb?utm_source=pocket-newtab-global-en-GB

Ynni Cymunedol Cymru
17 West Bute Street
Caerdydd
CF10 5EP

Community Energy Wales
17 West Bute Street
Cardiff
CF10 5EP

info@communityenergywales.org.uk

02920 190260

www.communityenergywales.org.uk

Co-operatives and Mutuals Wales

1. What matters to you about the way Wales is run?

- I. This is not just about government but also us as citizens. How will civic society develop capacity to effectively engage citizens a broad range of citizens? As Ed Mayo points out: <https://www.pilotlight.org.uk/news/are-we-past-peak-volunteering> This is becoming increasingly problematic, and no easy solutions are available.
- II. That existing and future devolved powers are not eroded by the UK Government.
- III. The Senedd should take decisions which enables a biodiverse natural environment with healthy functioning ecosystems that supports social, economic, and ecological resilience with the capacity to adapt, based upon international co-operative values and principles <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>
- IV. Good governance and public policy require effective government machinery able to implement existing, and new laws and regulations, whilst ensuring effective service delivery. With funding constraints, we will need to become much smarter.
- V. A closed Party 'list system' and 'good governance' do not sit easily together. A more transparent, directly elected Senedd via PR is required. Political parties should ensure those elected are easily accessible and regularly accountable to their electors. This requires fresh thinking and commitment. For example, see future reference to Community Wealth Building which Welsh Government refers to as the 'Foundational Economy'.

2. What do you think the priorities for the Independent Commission should be?

- I. We urge attention be given, in its broadest sense, to how political education and active citizenship is delivered within our new national curriculum. For example, do we require changes in the current legislative framework for schools? Government provides information on teaching citizenship and guidance for practitioners on remaining neutral. Does this sphere require more attention?
- II. Several years ago, Co-ops & Mutuals Wales organised 'A Co-operative Education System for a Co-operative Wales?' conference <https://www.youtube.com/watch?v=cjYSYuWUIUc&t=21s> We urge this co-operative approach be explored, since it sits well within the aspiration of renewing our democracy.
- III. Such a long-term approach to our labour market and building a Co-operative Wales should enable people working inside and between public institutions to work co-operatively and collaboratively to tackle challenges that face us. Our national curriculum provides a once in a lifetime opportunity to bring this about, provided teachers are properly supported.
- IV. We urgently require a genuine and widespread national debate about the Commission's recommendations, to include investigating, recommending, and promoting voting systems which encourage collaborative and co-operative styles of governance at all levels (e.g., STV).
- V. J S Mill, J. J. Rousseau, and G. D. H. Cole, emphasise people need to learn democracy. How it works, how to reflect on big issues, how to discuss them, how to make decisions together, if we are not going to end up with too-powerful elites and apathetic citizens. This requires some level of political education to work.
- VI. What Pateman was pointing out over half a century ago was that people don't have control over their lives through national democratic politics, even if they do participate in it. It is only when people have democratic participation in the things that most affect them, like their workplace, that they can start to gain some semblance of control over their lives
- VII. If individuals are to exercise the maximum amount of control over their own lives and environment, then authority structures in these areas must be so organised so they can participate in decision-making. Spheres such as employment and schools should be seen as a political system, offering areas of participation additional to the conventional level.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Provide examples?

Wales:

- I. As Co-ops & Mutuals Wales are relatively inside the system we have the confidence and the tenacity to speak out and encourage developments such as Macora's Law which is currently a proposed 'backbench' law to boost the Co-operative Economy. We don't think all have this privileged position and it would be nice if they did.
- II. As a small, self-financed organisation, we are working with several Welsh High Schools to highlight the iconic role of the educationalist, social reformer and pioneer Robert Owen and his impact upon Wales and the wider world; and the contribution of the Co-operative Movement in bringing about a fairer world. Our aim being to make learning packages and material available on the Welsh Hwb with support from the People's Collection Wales, at the National Library for Wales.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

- I. The UK constitution needs to be codified with the agreement of citizens from the four nations.
- II. Many electors have become disengaged. This is in part due to the system of "First Past the Post Voting" and needs replacing with a more proportionate system. See our response to Question 1, 2 & 3. above.
- III. Our system of Electoral Registration should be more inclusive, and we welcome recent pilots to remedy certain barriers to voting. New voting methodologies need to be trialled. E.g., weekend voting.
- IV. At Question 3. II we point to the potential role of the new national curriculum contributing to learning democracy. (See our response to Question 2.) Is our approach sufficiently rigorous and meaningful for pupils, some of whom rightly have the vote? If this is not the case, learning packages should be developed and shared via the Welsh Hwb. This could be done with minimal pump-priming from Welsh Government.
- V. We need to expand civic society capacity bearing in mind Ed Mayo's comments <https://www.pilotlight.org.uk/news/are-we-past-peak-volunteering> How do we strengthen capacity? We propose changed government priorities and funding of Adult Learning Wales.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government, what do you think about the balance of power and responsibility between these three types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

- I. In our view, the key issue is not about the distribution between three levels of government. It is citizens who should have more power, with this being enabled at the local level through Community Wealth Building. Only when people have democratic participation in matters that most affect them, like their work, learning space or community, that they can start to gain some semblance of control over their lives.
- II. New patterns of work, consumption, and production in light of the pandemic and the climate crisis have raised critical questions as to who the economy works for and how wealth is created and distributed. Community Wealth Building with its focus on wealth and who an economy works for is key.
- III. It advances economic development into a new era of genuine economic system change – tackling the causes of wealth inequality and transforming how wealth flows to secure a wellbeing economy for people, place, and planet.

- IV. To this end, the global Co-operative and Community Wealth Building movements offers Wales a systemic and historic step change to how we approach the economy and the role of economic development. Neil McInroy, the Scottish Government Community Wealth Building Advisor, eloquently made this case at a recent Co-ops & Mutuals Wales event <https://www.youtube.com/watch?v=Pvr96GkT4ds&t=153s>
- V. This approach is slowly beginning to emerge in Wales. For example, through for example, multi-stakeholder social care co-operatives at Cartrefi Cymru Co-operative <https://www.cartrefi.coop> In turn this model could provide greater opportunity for quality and choice, This as an alternative to a future centralised social care system as part of the Welsh NHS.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future?

- I. In feedback, our members views were torn between (a) move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK); and (b) move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK.
- II. So much radical change is taking place at Westminster for any clear response to be given at this time.

7. Alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples

Please see <https://www.inclusivegrowth.scot/north-ayrshire-scotlands-first-community-wealth-building-council/> This is an ambitious example of “bringing decision making closer to people across Wales” and one which materially makes a real difference to people’s lives. *We provide the following detail to emphasise that Community Wealth Building is far more than a public sector body ‘locally invoicing goods and services’.*

“North Ayrshire Council launched Scotland’s first Community Wealth Building strategy in May 2020. It sets out how the council will work in partnership with local communities, businesses, and wider regional anchor institutions to create a fairer local economy to tackle poverty and inequality, embedding a new economic model focused on wellbeing and inclusion.

“The new [strategy](#) sets out the CWB mission of ‘Enhancing local wealth and the creation of fair jobs, and maximising the potential of all our places through working in partnership with our communities and businesses’. The strategy includes a comprehensive 55-point action plan and sets out six objectives to deliver CWB:

- Community Wealth Building Council: We will work across all our services and wider local and regional partners to implement Scotland’s first approach to Community Wealth Building.
- Procurement: We will use our spend to actively encourage and support a growing, diverse, and resilient local business base, and to support our net zero carbon ambitions.
- Fair Employment: We will encourage the creation of fair and meaningful jobs with progression opportunities to unlock the potential of our residents.
- Land and Assets: We will support the wider regeneration of our communities by maximising all our land and assets including through alternative uses for community and business benefit.
- Financial Power: We will invest locally and encourage regional and national institutions to invest in our communities.
- Plural Ownership of the Economy: We will support the creation and sustainability of a range of business models including SMEs, social enterprise, employee ownership, cooperatives, municipal activity, and community enterprises.

“A Community Wealth Building Commission of local and regional anchor institutions was formed in September 2019 to implement the CWB approach and establish North Ayrshire as a Community Wealth Building Council. To guide the Council’s work, an Expert Advisory Panel (chaired by the Wellbeing Economy Alliance Scotland) was created and includes renowned experts on Community Wealth Building, wellbeing economy, fair work, and climate change.

“In September 2020, the Council launched its Economic Recovery and Renewal Approach to build back better, fairer, and greener. The [approach](#) is based on the foundation of the Council’s Community Wealth Building approach and sets out a Local Green New Deal. The twin priorities of a North Ayrshire Green New Deal to build back better, fairer, and greener are to:

- Ensure an inclusive economic recovery by delivering our Community Wealth Building mission; and
- Ensure a green economic recovery focused on achieving our net zero carbon ambitions through the creation of sustainable infrastructure and regeneration projects and creating fair jobs”.

8. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

- i. This question is very connected with strengthening the Welsh economy and how the benefits are shared fairly between its citizens, alongside the conditions for building a healthy democracy without an overweening State at local or national levels. In addition to municipalisation, co-operative and mutual business models strengthen economic democracy and provide ingredients to strengthen civic society. This is because they are member-owned, member-governed businesses that operate for the benefit of their owners according to common principles agreed upon by the international co-operative community. In co-operatives, owners pool resources to bring about economic results that are unobtainable by one person alone. They are driven by members and or they will fail if directed from above. All levels of government, including the national curriculum have an important part to play in realising the potential of this ethical business model. Please see our response to Question 3. II.
- ii. We understand that a country-wide consultation through a system of regional and specific events and roadshows to ensure wider meaningful participation and engagement takes place. However, there is no substitute for the hard work of delivering curriculum reform and long-term organising in our communities for transformative politics.

9. In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

- i. A proud and independent sovereign Wales will be a society that promotes and protects its culture, heritage, and the Welsh language, and where people are proud to learn and speak Welsh and to participate in the arts, and sports and recreation. Further devolution should bring enhanced broadcasting responsibilities for the Senedd which would materially improve provision of Welsh language broadcasting and increase the number of people speaking Welsh.

31 July 2022

Cymdeithas yr Iaith

Mae Cymdeithas yr Iaith yn fudiad sy'n ymgyrchu'n ddi-drais dros y Gymraeg a holl gymunedau Cymru.

Bu Cymdeithas yr Iaith yn rhan o'r alwad am ryddid i Gymru ers y 70'au.

Erbyn hyn mae seiliau cyfansoddiadol y Deyrnas Gyfunol yn cael eu siglo ac annibyniaeth i'r Alban ac ail-uno Iwerddon yn debygol yn y dyfodol buan.

Wrth i annibyniaeth ddod i amlygrwydd yn y prif ffrwd gwleidyddol yn y blynyddoedd diweddar gwelodd Cymdeithas yr Iaith angen i ailddatgan ein dyhead am Gymru rydd mewn Cyfarfod Cyffredinol o aelodau yn 2017.

Mae'r cynnig hynny yn datgan:

Mae'r Cyfarfod Cyffredinol yn ailddatgan awydd Cymdeithas yr Iaith i weld rhyddid cenedlaethol llawn i Gymru, a hynny fel bod modd grymuso'n pobl i ddatblygu ein diwylliant fel cyfraniad at wareiddiad y byd, ac i ddatblygu ein cyfundrefnau cymdeithasol-economaidd fel esiampl i'r byd. Datganwn ein hawydd i weld y Gymraeg yn cael ei derbyn yn llawn ymhlith ieithoedd a diwylliannau'r byd, ac i Gymru hithau gymryd ei lle mewn sefydliadau cydwladol. Datganwn mai dim ond trwy gymryd ein lle yn y byd fel Cymry yr enillwn ein rhyddid ein hunain.

Ailddatganwn fod ennill rhyddid cenedlaethol llawn i Gymru'n golygu llawer yn fwy nag un newid cyfansoddiadol yn unig. Yn ogystal â sicrhau grymoedd llawn i Senedd Cymru a rhyddid iddi wneud cytundebau cydwladol, golyga hefyd ryddhau a grymuso cymunedau lleol Cymru.

Ailddatganwn fod rhyddid llawn yn golygu grymuso ieuenctid Cymru fel y bydd y cyfrifoldeb a'r gallu ganddynt i lunio Cymru'r dyfodol. Golyga hefyd ryddid a chyfrifoldeb i weithwyr ym mhob sector o economi Cymru o ran llunio strategaeth eu mentrau. Golyga hefyd roi grymoedd i fyfyrwyr yn ein sefydliadau addysgol i gyfrannu at yr hyn sy'n digwydd yn y sefydliadau, a golyga ddatblygu cwricwlwm Cymreig sy'n eu grymuso gyda'r wybodaeth a sgiliau hanfodol i gymryd rhan llawn yn y ddemocratiaeth Gymreig newydd.

Ailddatganwn na ddylid amddifadu unrhyw garfan o ran llawn yn y rhyddid hwn, a bod croeso i bawb sydd am ddod i gyfrannu at y Gymru newydd.

Yn fwy na sicrhau grymoedd llawn i'n Senedd ac, yn hytrach nag ail-greu'r wladwriaeth Brydeinig gyfalafol a gormesol ar raddfa llai, rydyn ni'n dymuno adeiladu cymdeithas tra wahanol, wedi'i seilio ar ryddid i holl bobl a chymunedau'r wlad.

Yn yr 80'au cynnar daeth pwysigrwydd cymunedau yn amlwg i'r frwydr dros y Gymraeg, ac mae'n parhau felly. Fel Cymdeithas, credwn fod cymunedau lle mae'r Gymraeg yn brif gyfrwng yn holl-bwysig er mwyn sicrhau dyfodol i'r iaith.

Mae cymunedau a fu'n gadarnleoedd traddodiadol i'r Gymraeg wedi bod o dan warchae economaidd a chymdeithasol ers degawdau. Mae patrymau allfudo a mewnfudo, tueddiadau'r farchnad dai, a datblygiadau anaddas wedi sicrhau bod y farchnad dai yn aml allan o gyrraedd pobl leol.

Yn ddiweddar mae'r broblem tai wedi ei hamlygu ac wedi gwaethygu, mae 'dianc' i'r wlad yn fwy deniadol yn sgil y pandemig ac arferion gweithio newydd wedi caniatáu pobl i symud i gymunedau Cymru o ardaloedd mwy llewyrchus, gan brisio pobl leol o'r farchnad.

Credwn felly y dylid ystyried tai fel cartrefi ac nid fel adnodd economaidd, ac y dylid sicrhau bod pobl leol yn cael mynediad at y farchnad dai, ac y dylai'r farchnad dai adlewyrchu cyflogau lleol.

Ond yn fwy na hynny bod angen galluogi ein pobl ifanc i aros, ac iy fw, yn ein cymunedau. I wneud hynny mae angen buddsoddi yn ein cymunedau ac yng Nghymru.

Tra bydd Cymru'n dal i gael ei gweld fel gwlad israddol, parhau i gael eu hesgeuluso bydd ein cymunedau a'n pobl.

Cyfeiriwn at ddiffyg diwydiant Cymru. Ers cau y pyllau glo prin fu unrhyw fuddsoddiad mewn diwydiant yng Nghymru, gan arwain at orfodi pob o'u cymunedau i chwilio gwaith.

A bu tanfuddsoddi difrifol yn isadeiledd Cymru yn gyffredinol wrth i Lywodraeth Prydain flaenoriaethu prosiectau fel HS2, nad ydyn nhw o fudd i Gymru, tra bod system drafnidiaeth cyhoeddus Cymru ar chwâl a'r Llywodraeth yn honni bod rheilffordd rhwng Aberystwyth a Chaerdydd yn rhy ddrud.

Mae ynysu cymunedau yn y fath fodd ac atal cysylltedd rhyngont yn ei gwneud yn anodd i nifer aros yn eu cymunedau.

Mae datganoli wedi rhoi lle mwy amlwg i'r Gymraeg. Mae'r Gymraeg yn iaith swyddogol yma yng Nghymru, wedi i'r Cynulliad (fel ag yr oedd ar y pryd) orfod mynd ar ofyn Llywodraeth San Steffan am yr hawl i wneud y Gymraeg yn iaith swyddogol.

Ond nid yw rhoi statws mewn deddfwriaeth yn ddigon i ddiogelu'r Gymraeg. Er mwyn sicrhau dyfodol y Gymraeg fel iaith gymunedol ac iaith bob dydd i bawb yng Nghymru mae angen ei sefydlu yn briod iaith Cymru ac arddel y cysyniad o ddinasyddiaeth Gymraeg i bawb.

Rhaid i hynny ddisodli'r dueddiad bresennol sy'n arddel dwyieithrwydd 'swyddogol' tra'n gweld y Gymraeg yn dirywio yn ein cymunedau ac yn parhau i gael ei chyfyngu i leiafrif ein dinasyddion.

Yn ogystal, mae profiad ymgyrchu dros y degawdau wedi dangos pwysigrwydd hunan-lywodraeth i ni. Mae'n henillion ni gymaint yn fwy, nid oherwydd lliw a thueddiadau llywodraeth y dydd ond am bod y penderfyniad a wneir yng Nghymru yn effeithio'n uniongyrchol ar y rhai sy'n gwneud y penderfyniadau hynny.

Cymerwn S4C er enghraifft. Sianel y bu raid brwydro am ddegawd drosti, ac sydd heb gael cyfle i ddatblygu ers ei sefydlu 40 mlynedd yn ôl, er ei bod dan gyfrifoldeb llywodraethau gwahanol iawn San Steffan.

Yn y blynyddoedd diweddar mae S4C wedi dioddef toriadau i'w chyllideb a cholli ei hannibyniaeth wrth i gyfran uwch o'i chyllideb ddod gan y BBC, a bod S4C yn rhannu adnoddau gyda'r BBC bellach.

Ar y llaw arall mae'r rhestr o enillion a ddaeth trwy ymgyrchu mewn llai na 25 mlynedd o ddatganoli yn cynnwys creu Coleg Cymraeg Cenedlaethol a Mesur y Gymraeg 2011, ac mae rheoliadau yn ymwneud ag ysgolion bellach yn gosod rhagdybiaeth o blaid cadw ysgolion bach a gwledig ar agor.

Mae darlledu yn un o'r meysydd i ni alw am ei ddatganoli ers degawdau, ac rydyn ni'n parhau i alw am hynny.

Mae'r pandemig wedi amlygu'r angen am ddatganoli grymoedd dros ddarlledu. Achoswyd dryswch wrth i ddarparwyr newyddion Prydeinig sôn am gyfyngiadau a mesurau Lloegr

mewn cyd-destun cenedlaethol gan roi'r argraff bod yr un rheolau mewn lle yng Nghymru, Yr Alban a Gogledd Iwerddon, er nad oedd hynny'n wir.

Dangoswyd effaith hynny wrth i gyfyngiadau teithio Lloegr rheoliadau am wisgo mwgwd gael eu codi ynghynt yn Lloegr na Chymru achosi trafferth i bobl oedd yn mynnu hawliau Lloegr yng Nghymru.

Dydy hyn ddim yn rhywbeth newydd, bu dryswch ers blynyddoedd am feysydd sydd wedi eu datganoli ond fe wnaeth y pandemig amlygu'r broblem, a dangos effaith a goblygiadau hynny.

Mae'r cytundeb cydweithio rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru yn nodi cefnogaeth i ddatganoli grymoedd darlledu i Gymraeg a'r bwriad i ymchwilio i greu Awdurdod Darlledu a Chyfathrebu cysgodol i Gymru. Credwn bod darlledu yn un o'r meysydd i'w blaenoriaeth o ran datganoli mwy o rymoedd i Gymru.

Dim ond trwy newid sylfaenol yn ein strwythurau democrataidd, cymdeithasol ac economaidd y bydd sicrhau Cymru rydd, Gymraeg, a byddwn yn parhau i arddel a gweithio tuag at y weledigaeth hon fel rhan o'r symudiad ehangach tuag at annibyniaeth.

Cymdeithas yr Iaith,
Gorffennaf 2022

Ymateb y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol i ymgynghoriad y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru

Gorffennaf 2022

Diolch am y cyfle i ymateb i'r ymgynghoriad hwn ar ddyfodol cyfansoddiadol Cymru.

Cefndir

Sefydlwyd y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol ym Mehefin 2019 gydag aelodau cyntaf o'r Bwrdd yn cael eu hethol i'w swyddi, gan bobl lawr gwlad Cymru, ym mis Awst 2019.

Mae'r Cyngor yn gweithio ar ddatblygu strwythur rheoleiddio addas ar gyfer y cyfryngau cyfathrebu yng Nghymru. Mae hyn yn cynnwys datblygu polisi a syniadau yn y maes cyfryngau, cyfathrebu a darlledu.

Bwrdd y Cyngor yn y cyfnod 2021 – 2022 ydy:

- Angharad Mair
- Barrie Jones
- Beti George
- Betsan Powys
- Bethan Jones Parry
- Euros Lewis
- Llion Iwan

- Marc Webber
- Nia Ceidiog
- Owain Gwilym
- Sharon Morgan

Am wybodaeth bellach am y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol ymwelwch â:

www.cyfathrebu.cymru

Gyda'r Cyngor wedi bod yn galw am ddatganoli pwerau yn y maes cyfathrebu a darlledu ers 2019, mae'n edrych yn debyg fod yr agenda hwnnw wedi symud ymlaen yn eithriadol ers hynny, gyda'r Cytundeb Cydweithio rhwng y Blaid Lafur a Phlaid Cymru wedi'i gyhoeddi, ble y nodir ynddo, dan yr is-bennawd 'Darlledu':

'Ymchwilio i greu Awdurdod Darlledu a Chyfathrebu cysgodol i Gymru, i fynd i'r afael â'n pryderon ynghylch elfennau bregus yn y cyfryngau ar hyn o bryd a'r ymosodiadau ar eu hannibyniaeth. Byddai'r corff hwn yn cefnogi'r defnydd o'r Gymraeg, yn enwedig yn y maes digidol ac yn annog lluosogrwydd yn y cyfryngau. Rydym ni o'r farn y dylai pwerau darlledu a chyfathrebu gael eu datganoli i Gymru.'

Erbyn hyn mae Panel Arbenigol ar Ddatganoli Darlledu wedi'i greu a fydd, ymysg pethau eraill yn gyfrifol am: 'gynghori ac yn darparu argymhellion ac opsiynau i gefnogi'r gwaith o gyflawni'r ymrwymiad i greu

Awdurdod Darlledu a Chyfathrebu cysgodol i Gymru.' Gwybodaeth bellach yma: <https://llyw.cymru/cyhoeddi-panel-arbenigol-ar-ddatganoli-darlledu>

Gyda'r Pwyllgor hwnnw wedi'i sefydlu rydym yn disgwyl iddynt fod wedi cyhoeddi eu hargymhellion erbyn yn gynnar yn 2023 a bod yr Awdurdod Darlledu cysgodol wedi hen ddechrau ar ei waith erbyn fis Mai.

Cyfraniad y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol i drafodaeth y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru

Yn fras, hoffwn yma roi'r ddadl gerbron y Comisiwn ei fod:

1. Yn hanfodol bod Pwerau dros Ddarlledu a Chyfathrebu yn cael eu datganoli i Gymru fel mater o frys i sicrhau democratiaeth iach, cenedl iach ac i amddiffyn hunaniaeth ein cenedl. A bod hyn yn digwydd fel symudiad datganoli ar y cyd â meysydd eraill yn y broses ddatganoli.
2. Yn hanfodol ein bod yn gosod sylfeini cadarn o ran yr amcanion wrth i ni fynd ati i gynllunio pa lun fydd ar y maes cyfathrebu a darlledu yn y dyfodol. Nid pwrpas y datganoliad fyddai ail greu pethau fel y maent ar hyn o bryd o dan Lywodraeth Lloegr. Mae'n bwysig sefydlu egwyddorion a chymhelliant cadarn, gwastadol. Ac ar y seiliau hynny bydd ein rheoliadau yn y maes hwn yn cael eu creu.

Mi ymatebwn yn ôl y cwestiynau a nodir ar wefan y Comisiwn. Ar ddiwedd y ddogfen hon gwelir ein hymateb i Bwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu ar y pwnc o ddatganoli darlledu, a gyflwynwyd gennym yn Hydref 2020. Mi fyddwn yn cyfeirio at hwn yn aml yma i gefnogi ein dadleuon gan ein bod, yn y ddogfen honno, wedi cynnig nifer o atebion. Mae'r achos dros ddatganoli darlledu yn cael ei wneud yn y ddogfen honno gan gyflwyno darlun o sut allai pethau fod.

Hefyd, gweler bedwar Atodiad:

Atodiad 1: Enghraifft o reoliadau posibl parthed newyddion ar y teledu, ar y radio, yn y wasg brintiedig a'u safleoedd we cysylltiol i fynd i'r afael â diffygion gwybodaeth a democratiaeth.

Atodiad 2: Tystiolaeth a gasglwyd ar y Cyfryngau Cymdeithasol o'r angen i ddatganoli darlledu a chreu rheoliadau ein hunain yn y maes, er mwyn democratiaeth, eglurdeb a gwirionedd (cefnogi Atodiad 1).

Atodiad 3: Y dystiolaeth a gyflwynwyd i'r Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chwaraeon yn Rhagfyr 2019. (Ail-agorwyd yr ymgynghoriad hwn ym Medi 2020 oherwydd y materion a amlygwyd ymhellach yn sgil y pandemig – ein dystiolaeth i'r ail agoriad hwn y gwelir ar waelod yr ymateb hwn).

Atodiad 4: Erthygl Sharon Morgan i'r Cymro y mis hwn yn nodi bygythiad i'n diwylliant ym maes dramâu yng Nghymru.

Ein Hymateb i Gwestiynau y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol

Cyfansoddiadol Cymru

1. Beth sy'n bwysig i chi o ran sut y caiff Cymru ei rhedeg?

Mae'n hanfodol bod Cymru yn wlad ddemocrataidd, ymhob ystyr o'r gair; yn Gymru sydd yn cefnogi'r gwanaf a'r mwyaf agored i niwed yn ein mysg, yn Gymru hafal; yn Gymru â'i gwleidyddiaeth yn dryloyw ac yn Gymru sydd yn dathlu ac yn hyrwyddo ei hiaith, ei diwylliant a'i hunaniaeth; yn Gymru sydd â'i byd olwg wedi'u sylfeini ar y pethau hynny.

Yn hyn o beth rhaid bod gennym reoleiddiadau cyfathrebu a darlledu sydd yn adlewyrchu ac yn cefnogi hynny. Er mwyn cael democratiaeth rhaid bod dinasyddion y genedl yn hyddysg i wneud penderfyniadau wedi'u seilio ar wirionedd ac mae angen system ddarlledu a chyfathrebu sydd yn gallu craffu yn effeithiol ar bob lefel o Lywodraeth. Gweler dudalennau 9 – 39 ble rydyn ni'n nodi'r broblem sydd ar hyn o bryd ac yn darparu atebion posibl i hyn.

Mae angen ein bod hefyd yn dathlu yr hyn sydd yn Gymreig a taw o'r fan hon y daw ein cryfder a'n hysbrydoliaeth – yn gelfyddydol ac yn economaidd. Eto, gweler dudalennau 9 – 39 ble rydyn ni'n nodi'r problemau sydd ar hyn o bryd ac yn darparu atebion posibl iddynt.

O ran Cymru hafal sydd eisiau dileu tlodi, mae hyn yn cynnwys cyfartaledd o ran tlodi gwledig a thlodi digidol, ynghyd ag anghyfartaledd o ran buddsoddiadau. Eto, gweler dudalennau 9 – 39.

Mae'n hanfodol bod y pethau hynny sydd yn bwysig i Gymru yn cael eu hamddiffyn. Credwn fod hyn yn cynnwys nad cwmnioedd mawr a'r farchnad rydd a chyfalaf yw'r prif yriant ym maes darlledu a chyfathrebu, nac mewn unrhyw faes Llywodraethu. A dyma ble mae rhaid i reoleiddiadau ein Cenedl adlewyrchu hynny yn y maes cyfathrebu a darlledu, fel mewn meysydd eraill.

2. Yn eich barn chi, beth ddylai blaenoriaethau y Comisiwn fod?

Rydyn ni'n argyhoeddedig wrth i'r broses ddatganoli ddatblygu, na ddylasai hyn fod yn fater o'r naill beth na'r llall, gall y broses ddatblygu mewn sawl maes, law law â'i gilydd. Ond yn sicr rhaid blaenoriaethu darlledu a chyfathrebu wrth symud ymlaen gyda datganoli pethau pwysig eraill gan fod angen cyfathrebu'r wybodaeth yn effeithiol i sicrhau democratiaeth.

Er enghraifft, gwyddom bod datganoli maes Cyfiawnder yn un o flaenoriaethau'r Llywodraeth, ac arbennig o beth yw hynny. Cytunwn bod hwn yn faes hynod bwysig ac y dylasai gael ei ddatganoli ar frys. Ond gwrthodwn unrhyw ddadl y dylasai fod cystadleuaeth rhwng meysydd ac y dylsem orfod dewis rhwng meysydd – wedi'r cyfan wrth ddatganoli cyfiawnder, sut fyddai dal pobl i gyfrif a gwybod beth yw'r problemau, heb sôn am wybod yr atebion heb reoliadau cyfathrebu a rheoleiddio call wedi'u creu gennym ni.

Ond yn ogystal â hyn, wrth i ni ddatganoli fwyfwy, mae angen i ni allu codi cyfalaf ein hunain i allu gwneud hyn, fyddai'n golygu pwerau datganoli pellach.

Eto, gweler dudalennau 9–39 sydd yn mynd i'r afael â'r heriau a'r atebion.

Mae Atodiad 2 hefyd yn werthfawr i weld pa mor rhyng-ddibynnol a rhyng-berthnasol mae pob maes.

3. Wrth ystyried sut y caiff Cymru ei llywodraethu, gan Lywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU, beth yw cryfderau'r drefn bresennol, pa agweddau sy'n fwyaf gwerthfawr i chi ac yr hoffech eu hamddiffyn? A allwch roi enghreifftiau?

Mae Lloegr a Chymru, yr Alban a Gogledd Iwerddon yn genhedloedd hollol wahanol, â'u hanes a'u traddodiadau yn wahanol, eu blaenoriaethau a'u byd olwg. Does dim byd yn gweithio i Gymru dan y system bresennol. Mae'r system bresennol wedi'i chreu i sicrhau nad oes dim byd yn gweithio i Gymru. Mae holl lwyddiannau Cymru yn digwydd er gwaethaf ein rhan yn yr 'undeb' anghyfartal, nid o'i herwydd.

O ran y maes cyfathrebu a darlledu sydd â'r pwerau yn gorwedd gyda gwlad arall, nid yn unig fod diffyg democratiaeth yng Nghymru ar hyn o bryd oherwydd cymysgwch negeseuon, gan ei gwneud yn anodd iawn i wybod ble

mae cyfrifoldebau yn gorwedd, ac felly yn ei gwneud hi'n anodd dal pobl i gyfrif, ond gellir yn wir ddadlau fod y system yn wrth-ddemocrataidd.

4. A oes unrhyw broblemau gyda'r drefn bresennol? Os oes, sut y gellid mynd i'r afael â nhw? Rhowch enghreifftiau os gwelwch yn dda.

Gweler bob rhan o'r ddogfen isod, tudalennau 9–39 sydd yn nodi'r holl broblemau gyda'r drefn gyfathrebu bresennol, a'r atebion posibl y gellir eu creu pan y datganolir y maes hwn i Gymru. Mae yma enghreifftiau penodol hefyd – yn ogystal â'r enghreifftiau yn yr Atodiadau.

5. Wrth ystyried Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a llywodraeth leol yng Nghymru (eich cyngor lleol), beth yw eich barn ynglŷn â'r cydbwysedd pŵer a chyfrifoldeb rhwng y tri math o lywodraeth – a yw'n iawn ar y cyfan, neu a ddylai newid, ac os felly, sut? Er enghraifft, pwy ddylai gael mwy o bŵer, neu lai?

Credwn mai cenedl o gymunedau yw Cymru yn wastad wedi bod a dyma un o'i chryfderau pennaf. Credwn ei fod orau pan fod y rhan fwyaf o benderfyniadau yn cael eu gwneud mor agos â phosibl at y bobl – boed yn Gynghorau Cymuned / Tref neu yn Awdurdodau Lleol, gyda Llywodraeth Genedlaethol yn llywio rhywfaint ar hynny.

Ond, law yn llaw â hyn mae rhaid gael newyddiaduraeth ymchwiliadol leol gref. Ac mae rhaid cefnogi hynny. Eto, gweler tudalen 9 – 39.

Yn ogystal â hyn credwn bod yr economi yn elwa petai datganoli (o Gaerdydd a'r ardal) enfawr yn digwydd i ar draws Cymru, gyda'r bunt yn teithio ac yn cylchdroi ymhellach ac yn hwyach, yn lleol.

Mae hyn yn arbennig o wir am y maes celfyddydau ac rydym yn amau yn fawr ai rhywbeth i'w ddathlu ydy yr arian cyhoeddus sydd yn cael ei wario i ddenu cwmnïau o bant i Gaerdydd ar y foment.

Nodwn bod peryg weithiau o ddathlu rhai llwyddiannau yn y maes cynhyrchu, gweithiasydd wedi'u creu gan gwmnïau sydd â phresenoldeb yn ne Ddwyrain Cymru ac nad sydd bob amser yn cynrychioli ein diwylliant unigryw, ac hynny ar draul cynrychiadau cynhenid Cymreig.

Mae hyn hefyd yn wir am gwmnïau 'parachute' sydd yn ennill arian comisiwn gan ddarllledwyr cyhoeddus Cymru.

Rhaid bob amser ddathlu a chefnogi cynrychiadau hyderus Cymreig, sydd wedi'u gwreiddio yma ymhob ystyr, a pheidio cyfrannu at danseilio hynny.

Nodir hefyd, bod 'llwyddiannau' economaidd weithiau yn cael eu mesur yn ôl yr arian a warir unwaith, heb ystyried gwir werth y bunt honno a'i chylchrediad pellach yng Nghymru. Hefyd heb ystyried ei gyfraniad pellach, neu beidio, i fywyd y genedl.

Gweler Atodiad 4 am wybodaeth bellach.

6. Fel gwlad ac uned wleidyddol benodol, sut ddylai Cymru gael ei llywodraethu yn y dyfodol?

O'r rhestr a gynigir gennych, mae'r Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol o'r farn mai'r opsiwn hwn fyddai orau i bobl Cymru:

- symud tuag at ymreolaeth lawn i Gymru lywodraethu ei hun yn annibynnol o'r DU.

7. Drwyddi draw, beth sy'n fwyaf pwysig i chi am sut y dylid llywodraethu Cymru yn y dyfodol? A oes unrhyw beth arall yr hoffech ddweud wrthym?

Gweler Ateb Cwestiwn 1

**RHAN O YMATEB Y CYNGOR CYFATHREBU CENEDLAETHOL
I'R GWAHODDIAD I GYFLWYNO TYSTIOLAETH BELLACH I'R
PWYLLGOR DIWYLLIANT, Y GYMRAEG A CHYFATHREBU AR Y
PWNC O DDATGANOLI DARLLEDU – HYDREF 2020**

**NODWN FOD HWN YN ATEGU AT Y DYSTIOLAETH A GYFLWYNWYD EISIOES I'R
PWYLLGOR HWNNW AR 17 RHAGFYR 2019 A'R DYSTIOLAETH LAFAR A RODDWDYD GER
BRON Y PWYLLGOR AR 11 MAWRTH 2020**

NODWN FOD DAU ATODIAD I GYD-FYND Â'R ADRODDIAD HWN

CYFLWYNIAD

Credwn fod dyfodiad Coronafeirws wedi cefnogi ac yn wir atgyfnerthu ein tystiolaeth wreiddiol a gyflwynwyd i'r Pwyllgor fis Rhagfyr 2019.

Mae'r dystiolaeth newydd y cyflwynwn yma yn tynnu sylw at y sefyllfaoedd hynny sydd wedi'u hamlygu ymhellach yn y maes darlledu, y cyfryngau a chyfathrebu o herwydd Coronafeirws. Credwn mai wedi amlygu y diffygion oedd eisoes yn bodoli yn y maes y mae Coronafeirws wedi ei wneud yn fwy na heb.

Mae dau atodiad pwysig i'r ddogfen hon:

1. Dogfen a gyhoeddwyd gan y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol fis Mehefin 2020: Rheoliadau arfaethedig ar gyfer platfformau sy'n darparu newyddion yng Nghymru fyddai yn sicrhau cyflwyno gwybodaeth gywir i bobl Cymru.

2. Dogfen o dystiolaeth sydd wedi'i gasglu o Twitter ers dechrau'r pandemig yn tynnu sylw at ddiffygion ein system gyfryngol a chyfathrebu.

Beth sydd yn bwysig am y ddogfen hon a gyflwynwn i'r Pwyllgor ydy ein bod yn ogystal â chyflwyno'r sefyllfa fel ag y mae, dan benawdau penodol, rydym yn cynnig atebion.

Mae'r atebion yn cynnig ffordd newydd o weithio ac yn cynnig modelau newydd sydd yn unol â'n dyheadau, â'n gwerthoedd ac â byd-olwg Cymru. Mae'r atebion hefyd yn mynd i'r afael â'n democratiaeth simsan – i'w warchod ac i'w ddatblygu gan hefyd edrych ar y buddion economaidd a all ddod. Mae'r posibilïadau yn ddi-ddiwedd.

Credwn mai'r ffordd mwyaf effeithiol i wireddu cynlluniau i fynd i'r afael â diffygion yn y maes, ac yn wir, yr unig ffordd mewn amryw o'r achosion hyn fyddai i ddatganoli pwerau darlledu i Gymru, ac hynny fel mater o frys.

Credwn fod gweithredu ar yr atebion a gynigir yn y ddogfen hon yn cefnogi y saith nod llesiant a welir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Yn wir, byddai peidio gweithredu yn methu yn y cyfrifoldeb o weithredu'r Ddeddf honno.

CYNNWYS

1. Ein Gwasg Brintiedig a'u Gwefannau Perthnasol; y Cyfryngau Cymdeithasol; a Newyddiaduraeth yn Gyffredinol.
2. Mynediad i'r We
3. Radio Lleol
4. Endid Creu Cynnwys
5. Cyllidol
6. Ymarferoldeb
7. Canlyniad

1. Ein Gwasg Brintiedig a'u Gwefannau Perthnasol; y Cyfryngau Cymdeithasol; a Newyddiaduraeth yn Gyffredinol.

Y Sefyllfa

Dros y misoedd diwethaf, prin y gellid fod wedi pwysleisio'n gliriach, na chyda mwy o frys, yr anawsterau a'r dryswch sy'n dod yn sgil diffygion yn y wasg brintiedig, gwefannau a rhaglenni newyddion sy'n cael eu gwyllo a'u clywed yng Nghymru.

Mewn cyfnod lle roedd hi'n allweddol fod negeseuon uniongyrchol i ddarllenwyr, gwylwyr a gwrandawyr yn glir, a dulliau strategol gwahanol lywodraethau yn cael eu hegluro a'u cyd-bwysu ac yn bennaf oll, eu deall, roedd yna ddryswch.

Mae argyfwng Covid-19 wedi dangos yr anawsterau a'r dryswch yn glir yn yr ystyr bod dulliau strategol ein Llywodraeth wedi ennill cryn gefnogaeth a chanmoliaeth yn ystod y cyfnod hwn, ond eto eu bod wedi'u cyfleu yn wael iawn gan y cwmnïau cyfryngol o Loegr sydd yn cyhoeddi a darlledu yng Nghymru. Bu iddynt ddrysu'r neges yn rheolaidd drwy gydol y cyfnod heb yr un syniad am y gwahaniaethau hollbwysig o ran safbwynt a pholisïau sy'n berthnasol i'r Gymru ddatganoledig, fel y maent yn parhau i wneud.

Os oes unrhyw beth erioed wedi tynnu sylw at yr angen i wneud rhywbeth i ddiwygio ein cyfryngau ar yr ochr hon i'r ffin, hwn yw e.

Mae'r Prif Weinidog wedi sôn yn yr wythnosau diwethaf bod ceisio cryfhau'r cyfryngau yng Nghymru yn hanfodol ond y byddai'n anodd i'r Llywodraeth gamu i'r bwlch hwnnw'n effeithiol. Gellir gwerthfawrogi'r pwynt hwnnw wrth gwrs ond mae'n deg dweud hefyd mai strategaeth gyffredinol y cwmnïau mawr Seisnig yw cynnal eu helw –

a does dim byd yn bod ar hynny – yn hytrach na sicrhau bod gan gyfryngau ein gwlad ni strwythur sy'n adlewyrchiad teilwng ohoni.

Roedd yn sicr yn wir ar un adeg bod meithrin newyddiaduraeth o safon yn mynd law yn llaw â'r ymgyrch honno am elw. Roedd yn gwneud synnwyr busnes cadarn bryd hynny i gwmnïau sicrhau bod eu papurau yng Nghymru yn cadw llw o newyddiadurwyr profiadol talentog. Cynyddodd maint eu cynulleidfaoedd – a gellid gwerthu'r gynulleidfa honno i hysbysebwr wedyn. Yn wir – tan yn gymharol ddiweddar, roedd y disgwyliad elw ymhlith cwmnïau papurau newydd mawr y DU oddeutu 30% yn rheolaidd pan oedd busnesau'r stryd fawr yn brwydro i ennill 8%.

Y gwir yw bod y dyddiau hynny wedi mynd ac na fyddant yn dychwelyd. Mae'r toriadau diweddar i swyddi yn cydnabod nad yw'r refeniw yno mwyach ac mae swyddi yn cael eu colli rwan er mwyn cadw cymaint o elw â phosib. Gyda chwmnïau Reach, Newsquest – a BBC Cymru – yn wynebu toriadau swyddi newyddiadurol, a Media Wales yn dod dan adain yr “English Midlands division” yn y dyfodol, mae natur y bygythiad i newyddiaduraeth rymus yng Nghymru yn gliriach nac erioed.

Mae hyn yn anfantais ddifrifol i newyddiaduraeth o safon ac i ddemocratiaeth. Ond mae'n anochel y byddent yn cael eu haberthu er mwyn creu enillion rhesymol i ddeiliaid cyfranddaliadau er gwaethaf yr holl honiadau y bydd y safonau yn cael eu maethu a'u cynnal.

Mae'n ffaith bod gennym gwmnïau Seisneg enfawr yn cyflenwi ein cyfryngau yng Nghymru a go brin ei bod yn syndod felly nad yw'r sefyllfa bresennol yn cyflawni ei bwrpas.

Efallai mai'r darlun mwyaf amlwg yn ystod y misoedd diwethaf oedd cario hysbysebion ar tudalennau papurau dyddiol ‘Cymreig’, heb sôn am y rhai Seisnig sy'n cael eu

gwerthu yng Nghymru, yn tynnu sylw at neges San Steffan am yr hyn y dylem ei wneud yn ystod cyfnod y feirws – roedd hyn yn gwrth-ddweud neges ein Llywodraeth ni yng Nghaerdydd yn gyfan gwbwl.

Dros y blynyddoedd mae cwmnïau mawrion papurau newydd wedi llyncu cwmnïau bach er mwyn cynyddu eu helw. Mae hynny wedi golygu lleihad dramatig yn nifer y newyddiadurwyr proffesiynol. Mae 80% o'r wasg brint yng Nghymru, yn bapurau newydd dyddiol ac wythnosol, sydd â phresenoldeb cryf ar-lein, ym mherchnogaeth dau gwmni sy a'u pencadlysoedd yn Llundain. Mae yna gyfraith cystadleuaeth yn y Deyrnas Gyfunol (fel y gellir ei mabwysiadu yng Nghymru pe dymunir pan y datganolir y system gyfiawnder i'w briod le) er mwyn osgoi monopolïau lle mae rhaid rhoi gwybod i Gomisiwn Cystadleuaeth os ydy unrhyw uno cwmnïau yn golygu fod gan gwmni fwy na 25% o siâr o farchnad arbennig. Pe bai datganoli y cyfryngau wedi digwydd, fyddai deuopoli y wasg brint ddim wedi cael ei ganiatáu yng Nghymru.

Flwyddyn neu ddwy yn ôl cafwyd y syniad y dylai Cynulliad Cenedlaethol (y Senedd erbyn hyn) gyflogi tîm o newyddiadurwyr ei hun oherwydd torri swyddi gan y cyfryngau confensiynol.

Roedd adroddiad ar y pryd yn argymhell y syniad o gyflogi tîm o newyddiadurwyr ynghyd â 'golygydd profiadol, diduedd' ac i wneud popeth posib i sicrhau mai codi proffil penderfyniadau polisi wnaed yng Nghymru oedd y bwriad, annog gwell dealltwriaeth o'r hyn oedd yn cael ei gyflawni yn y Cynulliad/Senedd, nid siarad ar ran y Llywodraeth. Hwyrach i hyn gyflwyno'i hun fel ffordd gredadwy ymlaen ond hyd yn oed gyda'r ewyllys orau, byddwn yn awgrymu bod y canlyniadau'n debygol o ymylu ar PR i'r Llywodraeth, nid y math o newyddiaduraeth sy'n craffu ar y prosesau pwysig. Dyna fyddai'r Llywodraeth yn elwa ohono yn y tymor hir.

Ond sut mae darparu newyddiaduraeth gref yng Nghymru sy'n adlewyrchu ein gwlad?

Mewn sawl ffordd, mae'r cyfng-gyngor yn adleisio materion ehangach ar draws newyddiaduraeth ranbarthol.

Mae'r hen fodel busnes wedi torri. Gyda'r tybiad bod dirywiad cyffredinol yng ngwerthiant print, mae'r sbardun i fuddsoddi mewn newyddiaduraeth wedi lleihau hefyd. Os gall fideo deg eiliad o gath yn dawnsio ennyn mwy o ddiddordeb ymysg y gynulleidfa dorfol na brand newyddion, nid oes fawr o ysgogiad i gyflogi timau newyddion medrus ag adnoddau da.

Y sefyllfa yw, bod Cymru yn gorfod derbyn fersiwn ohoni ei hun trwy bersbectif y cyfryngau Saesneg. Er yr holl ddatblygiadau wedi datganoli a chyfrifoldebau cynyddol Llywodraeth Cymru, prin yw'r sylw, os o gwbl, y gellir ei ddisgrifio fel newyddiaduraeth lle gallwn weld olwynion democratiaeth ein gwlad yn troi gyda'r holl ffrithiant a gwreichion y gall hyn ei greu weithiau.

Credwn ei bod hi'n deg dweud hefyd bod pobol Cymru wedi sylweddoli, gyda mwy o eglurdeb nac erioed yn 2020, faint o rymoedd sydd bellach yn nwylo Llywodraeth Cymru.

Hynny yw, mae datganoli yn golygu rhywbeth allweddol i'w hiechyd, i'w swyddi, i'w hawliau nhw a'u teuluoedd. Mae codi 5c am fag plastig yn un peth. Mae i bob diben gau pobol yn eu cartrefi am fisoedd a chyfyngu ar eu hawliau i deithio yn stori gwbl wahanol. Ein dadl ni yw y byddai pobol Cymru - y rheiny sy'n prynu papurau newydd, yn darllen y newyddion diweddaraf ar-lein, yn gwyllo ac yn gwrando ar newyddion yn gyson - yn gweld gwerth cryfhau'r gwasanaeth newyddion yng Nghymru rwan yn fwy nac erioed.

Yr Atebion

Ar un llaw mae'r cysyniad o ymyrraeth y Llywodraeth i helpu i greu cyfryngau o safon yn un anodd. Ond ymhell o fod yn amhosibl. Mae gwir angen cyfryngau ar Gymru â llais Cymreig – nid fersiwn ohoni ei hun trwy lygaid Lloegr.

Byddai datblygu rhywbeth a allai fod angen cefnogaeth gan y Llywodraeth i ddechrau yn her ond yn un hynod ddiddorol.

Byddai angen i'w ymreolaeth a'i annibyniaeth gael ei ystyried yn 'sanctaidd' ar draws y sbectwm gwleidyddol gyda dyfeisiau dibynadwy ar waith i sicrhau y gallai adrodd mor ddiduedd ag unrhyw asiantaeth allanol.

Mae Llywodraeth Cymru wedi siarad yn y gorffennol am ddechrau trafodaeth ffurfiol i ddadansoddi'r anghenion a'r opsiynau ar yr hyn y gellid ei wneud i wella ein cyfryngau. Ond tydi siarad efo'r cwmnïau mawr presennol ddim yn mynd i wella'r broblem o ddiwallu ein hanghenion ni. Gwaethygu mae'r sefyllfa wrth i'w hadnoddau hwy ddirywio ac i flas Saesnig ein cyfryngau gryfhau.

Dyw hi ddim yn opsiwn bellach a ddylai ein Senedd ymyrryd – yn wir mae yn gyfrifoldeb arni i wneud.

Mae angen i'r Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu roi ger bron ein Llywodraeth y dewisiadau o ymyrraeth a all ddigwydd. Dylid wrth gwrs, yn ogystal ag ymchwilio i bosibiliadau gwreiddiol, hefyd ymchwilio i'r hyn sy'n digwydd mewn gwledydd eraill ar draws y byd.

Dylid hefyd gadw mewn cof a gweithio ar sail yr hyn sydd yn hanesyddol wir am Gymru – mai gwlad o gymunedau o bapurau y mae Cymru wedi bod, ers canrifoedd bellach. Mae papurau lleol iawn wedi bodoli a rheiny yn bapurau ag iddynt lais cryf a galw

mawr. Mae yn sicr le amlwg i'r math hyn o fodel, boed yn wasg brintiedig neu ar lein. Arwain hyn at wneud lles i'n gwleidyddiaeth leol ac i'n gwleidyddion yn lleol gan arwain at genedl wleidyddol iachach.

Mae'r byd digidol yn magu stêm, a deliwn â hyn ymhellach isod, ond mae angen edrych hefyd ar fodolau busnes a fyddai yn gweithio i'r papurau traddodiadol a gochel rhag rhagdybio bod eu dyddiau hwy ar ben. Byddai ymchwil a chanfyddiadau i'r perwyl hwn yn werthfawr wrth i ni symud ymlaen.

Mae i'r dechnoleg ddigidol botensial aruthrol fel arf newyddiadurol. Fyddai'r Gwanwyn Arabaidd ddim wedi digwydd heb y ffonau symudol yn nwylo'r protestwyr a fydden ni ddim yn gwybod dim am rai o'r erchyllterau yn Syria heddiw hebddyn nhw chwaith. Mae yna rôl allweddol i'w chwarae gan 'newyddiaduraeth y dinesydd' ond mae rhaid hefyd cael ffordd o ddilysu yr hyn sy'n ymddangos.

Mae'r wasg draddodiadol gennym ni ers canrifoedd ac mae system o'i rheoleiddio wedi esblygu dros amser. Ac wrth gwrs, fel y dadleuwn drwyddi draw, mae dirfawr angen ei esblygu ymhellach yng Nghymru er mwyn democratiaeth ein pobl, ac i wneud hynny'n llwyddiannus yr UNIG ffordd ymlaen fyddai trwy ddatganoli pwerau darlledu, mae hynny yn hollol glir. Ond y pwynt ydy bod rheoliadau (er mor ddiffygiol ydynt i Gymru) wedi bodoli yn y maes ers canrifoedd.

Ers cwta chwarter canrif mae'r wasg ddigidol yn bod ac yn ei hanfod mae'r we yn anarchaidd, ddi-reolaeth.

Galwn ar y Pwyllgor hwn hefyd felly i ymchwilio i'r mater o fod rhaid i Nteflix, Google, Apple a Facebook a'r 'cewri' eraill fod yn atebol, fel y mae'r cyfryngau traddodiadol i gyfraith enllib, dirmyg llys, hawlfraint a phreifatrwydd.

Cyda Llywodraeth yn San Steffan yn ddiweddar wedi cyhoeddi y byddan nhw'n rhoi pwerau i OFCOM reoleiddio cynnwys y cyfryngau cymdeithasol i ddiogelu defnyddwyr rhag cynnyrch niweidiol ac anghyfreithlon, mae angen sicrhau nawr bod y pwerau hyn yn cael eu trosglwyddo i'r rheoleiddwyr yng Nghymru i gael penderfynu, yn unol â dyheadau, gwerthoedd ac anghenion pobl Cymru sut fyddai datblygu hyn.

Bydd angen ymchwilio hefyd ar frys i'r angen i osod ardoll ar y cwmnïau 'mawrion' hyn sy'n gwneud eu harian yng Nghymru ond ddim yn talu treth yma. Bydd angen argymhell, o gadw'r arian hwnnw mewn pot, ble byddai gwariant posibl yr arian hwnnw – er enghraifft ar ddatblygu newyddiaduraeth, ar ddeunydd ar-lein yn yr iaith Gymraeg, ar greu platfformau newydd, mae'r rhestr posibiliadau yn hir faith a'r angen yn fawr.

Gofynnwn hefyd i'r Pwyllgor ail ymweld ag adroddiadau'r gorffennol sydd yn ymndrin â dyfodiad y we a'r cyfryngau cymdeithasol sydd wedi arwain at fod llai o newyddion Cymreig ar gael y tu fewn a'r tu allan i ffiniau'r wlad gyda corfforaethau mawr rhyngwladol, y BBC a llond dwrn o unigolion pwerus, bron yn monopoleiddio y cynnwys newyddiadurol.

Dyma rai o'r adroddiadau hynny. Cynigwn fod y Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Cyfathrebu yn ail ymweld â rhai o'r adroddiadau hyn, ac eraill, gan edrych ar a ydy'r argymhellion wedi cael eu gwireddu, os nad ydynt, yna pam ddim:

*Y Sefydliad Materion Cymreig – 'Media Audit 2008' ac wedyn 2015 ac un mwy diweddar yn yr arfaeth. Rhain ydi'r adroddiadau mwyaf cynhwysfawr sy'n cynnwys pob elfen o'r cyfryngau yng Nghymru yn cynnwys newyddiaduraeth.

*Is-Bwyllgor Darlledu y Cynulliad – ymchwiliad 'Y Diwydiant Papurau Newydd yng Nghymru' – Mehefin 2009

*Tasglu Comisiwn y Cynulliad ar Newyddion Digidol a Gwybodaeth 2017 – ‘Creu Deialog Digidol’ dan gadeiryddiaeth Leighton Andrews

*Mae Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu y Senedd wedi cynnal sawl ymchwiliad i faes y cyfryngu sy'n cynnwys rhannau am y wasg, ac mae un adroddiad arbennig yn 2018 – ‘Penawdau’ – yn ymchwiliad i newyddiaduraeth newyddion yng Nghymru.

*Yn Brydeinig cyhoeddwyd Adolygiad Cairncross yn Chwefror 2019. Roedd yn adroddiad cynhwysfawr gan yr academydd a'r newyddiadurwraig Dame Frances Cairncross. Mi nath yr adroddiad 9 argymhelliad oedd a'r potensial i wella y rhagolygon ar gyfer newyddiaduraeth o safon. Yn eu plith roedd creu corff newydd – Y Sefydliad Newyddion Budd Cyhoeddus, cronfa ar gyfer mentrau newydd a manteision threth. Byddai gwerth edrych ar adroddiadau o'r fath yn ymwneud â'r maes hwn sydd wedi'u cynnal ar draws y byd.

Gellir hefyd ystyried rôl y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol fel rheoleiddwyr wrth fwrw ymlaen â'r cynlluniau.

Fis Mehefin eleni cyhoeddodd y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol bedwar rheoliad fyddai yn mynd i'r afael â'r her y nodir uchod o gamarwain a cham wybodaeth ar blatfformau newyddion yng Nghymru. O weithredu'r pedwar rheoliad hwnnw yn unig, mi fyddai safon a chywirdeb yr adrodd yn ein cyfryngau, ar bob platfform, yn gwella yn sylweddol a byddai rhan hanfodol o'r broses ddemocrataidd wedi'i warchod. Credwn fod y rheoliadau hyn yn hanfodol i hynny. Mae'r rheoliadau hyn wedi'u cynnwys yn Atodiad 1. Gofynnwn i'r Pwyllgor hwn ystyried yn ddifrifol dulliau o weithredu'r rheoliadau hyn ar frys wrth i'r broses o ddatganoli grymoedd darlledu i Gymru fynd rhagddi.

2. Mynediad i'r Wê

Y Sefyllfa

Mae sefyllfa'r Coronafeirws wedi amlygu ymhellach annhegwch o ran mynediad ein cymunedau i'r we fyd eang.

Mae pobol o bob oedran wedi gorfod troi at y we, yn eu anheddau ar gyfer gwaith, gwaith ysgol a choleg, cwmniaeth ac ar gyfer gwasanaethau.

Mae'r broblem o dlodi digidol a thlodi gwledig wedi'u hamlygu eu hunain ymhellach ac wedi gyrru'r lledaeniad yn y bwlch rhwng y rhai breintiedig a'r difreintiedig.

Cafwyd cyfnod, ac mae'n bosibl y bydd eto, pan oedd plant yn gwneud eu gwaith ysgol i gyd ar-lein o'u cartrefi. Roedd hyn yn her i nifer o'n plant mwyaf bregus a difreintiedig nad oedd a chanddynt fynediad addas i'r we fyd eang, heb sôn am yr offer cywir i wneud.

Yn ogystal â hyn doedd gan bobl yn ein cymunedau ddim mynediad i'r we am gwmniaeth teulu a chyfeillion, mewn cyfnod ble mae hynny wedi bod mor bwysig i'n hiechyd. Ar ben hyn, roedd pobl heb fynediad teilwng i'r we yn wynebu heriau ychwanegol ar gyfer gwasanaethau elfennol, sydd wedi symud ymhellach a pellach o'n cymunedau, fel bancio neu archebu meddyginiaeth. Mae'r banciau i nifer erbyn hyn dros ugain milltir i ffwrdd.

Mae hyn yn cynyddu'r bylchau yn ein cymdeithas. Ac mae hyn yn wirioneddol godi'r cwestiwn o ba fath o gasgliad o gymunedau a chymdeithasau yr ydyn ni eisiau i Gymru fod?

Pwysleisiwn eto yr hyn a roddwyd yn ein ymateb i'r ymgynghoriad gwreiddiol fis Rhagfyr y llynedd – ma rhaid ail edrych ar sut mae Cymru yn dewis tendro i gwmnïau sydd eisiau darparu'r we i'n cymunedau.

Os ydy Cymru eisiau bod yn wlad gynhwysol, sydd yn hyrwyddo cyfartaledd ac sydd yn gweld gwerth yn ei chymunedau gwledig ac mewn galluogi unigolion a busnesau i ffynnu yn y fan honno, yna ni ellir parhau â'r model presennol sydd yn cael ei benderfynu yn Lloegr.

Nodwn yma hefyd bod y feirws hwn, o fod angen ei drosglwyddo o berson i berson, wedi ffynnu yn ein ardaloedd mwyaf poblog. Wrth edrych i'r dyfodol ac ar fyd sydd wedi globaleiddio ble y gall pandemig fel hyn ddigwydd yn amlach, mae o ddiddordeb mawr i lywodraethau tybiaswn i i beidio gyrru pobl i'r dinasoedd i fyw oherwydd diffyg gwasanaethau yn ein cymunedau mwy gwledig. Yn wir mae Llywodraeth Cymru yn awyddus i gynnal y system gweithio o gartre sydd wedi profi'i werth yn ystod cyfnod y clo mawr fel polisi at y dyfodol.

Hefyd, mae'r ffaith nad yw mynediad i'r we ar gael i bobol nad sydd yn byw mewn tref neu ddinas yn trin y bobl hynny fel dinasyddion eilradd ac yn gwahaniaethu yn eu herbyn. Mae yma ddiffyg parch. I gael y we mewn rhai ardaloedd, mae rhaid i'r cymunedau hynny a'r unigolion sydd yn rhan ohonynt frwydro ac ymgyrchu a gwneud ceisiadau i gael mynediad i ffeibr (heb sôn am 5G sydd ar y ffordd). Ai dyma sut mae Llywodraeth Cymru eisiau trin eu dinasyddion. Gyda Brexit o'n blaen rhaid dechrau parchu ein cynhyrchwyr bwyd a'u busnesau. Gan nodi yma fod busnesau amaeth erbyn hyn yn gweithredu'n llawn ar lein – o gofrestru anifeiliaid ar gyfer pasbortau i ddefnyddio apiau effeithiolrwydd, i wneud eu trethi. Rhaid i'n polisiau fel cenedl

adlewyrchu y math o wlad yr ydyn ni, beth sydd yn bwysig i ni a beth yr ydyn ni yn ei barchu fel cenedl.

Gyda chammau yn cael eu cymryd i osod 5G, rhaid i ni symud ar frys ar hyn i allu gosod ein termau ein hunain o ran mynediad iddo, sydd yn adlewyrchu ein dyheadau a'n gwerthoedd ein hunain o ran y bwlch rhwng y breintiedig a'r di-freintiedig a rhwng ardaloedd trefol a gwledig.

Mae datblygiadau 5G yn mynd i fod yn bwysig iawn i fusnesau o bob math. Mae 5G yn mynd i alluogi ymhellach mwy o fand llydan, mynediad di-wifr band llydan, datblygiadau IoT ('the Internet of things'), y gallu i weithredu o bell, cynhyrchu effeithiol a rhwydwaith gydweithredol. Mae'r rhain oll yn mynd i fod yn hanfodol i ddatblygiad ein economi ynghyd ag i'n bywydau personol bob dydd. Mae 5G hefyd yn golygu mwy o ddata a mwy o ddyfeisiau ac ymateb cyflymach.

Gall Cymru ddim fforddio cael ei gadael ar ôl a gallwn ni ddim fforddio gadael hyn yn nwylo neb arall ond yn ein dwylo ni.

Mae'r penderfyniadau fel pwy fydd yn cael y sbectrwm a ble bydd y sbectrwm yn eistedd, ble fydd yr isadeiledd yn cael ei osod, beth fydd targed cyrhaeddiad argaeledd y dechnoleg ddiweddaraf, ac yn wir pwy fydd y cwmnïau fydd yn gyfrifol am hyn, oll yn cael eu gwneud ar hyn o bryd gan Lywodraeth Lloegr ac Ofcom. Ac o edrych ar ddogfennau cyfredol ac hanesyddol, nid Cwmtwrch na Thalylychau fydd ar frig blaenoriaethau y rheiny.

Wrth i ni wella mynediad i'r we bydd angen sicrhau hefyd bod ein holl ddyfeisiadau yn 'siarad' Cymraeg er mwyn gallu sicrhau ein bod oll, wrth i ni anelu at Gymru Gymraeg, yn medru defnyddio'r Gymraeg yn y cartref ac yn y gwaith. Mae normaleiddio hynny yn hanfodol wrth anelu tuag at y miliwn o siaradwyr (a defnyddwyr) yr iaith.

Yr Atebion

Mae targedau sydd yn cael eu gosod gan Lywodraeth San Steffan ar gyfer cyrhaeddiad y we, yn hanesyddol, wedi cael eu pennu yn ôl canran holl boblogaeth / anheddau y 'Deyrnas Gyfunol', yn hytrach na fesul gwlad oddi fewn i ynysoedd Prydain. Meddir cyrraedd y targedau hyn wrth ddarparu ar gyfer dinasoedd a threfi Lloegr yn unig, ac ambell i un yng Nghymru efallai, a chyrraedd y targed, gan olygu nad yw Cymru yn elwa o'r targedau hyn o gwbl. Mae'r dull hwn ynddo ei hun, yn ein barn ni, yn afiach gan ei fod yn ddull sydd, nid yn unig, yn gwahaniaethu yn erbyn pobl sydd yn dymuno creu eu cartrefi a sefydlu eu busnesau yn yr ardaloedd mwy gwledig, ond hefyd yn gwahaniaethu yn erbyn rhai o'r gwledydd oddi mewn i'r wladwriaeth. Credwn fod iechyd cefn gwlad unrhyw wlad, a'r parch sydd yn cael ei ddangos tuag ato yn hanfodol i lwyddiant bob cwr o wlad waraidd. Drwy ddatganoli darlledu gellid sefydlu system llawer mwy addas parthed cyrhaeddiad y we.

Mae'n allweddol bod dewis gan bobol Cymru i aros yn eu cymunedau ac i allu rhedeg eu busnesau o'r fan honno. Mae'n allweddol nad yw rheoliadau a pholisïau llywodraeth ganolog yn cyfrannu tuag at dlodi a difreintedd. Ac felly, mae'n dilyn ei bod yn hanfodol bod Cymru yn gallu gosod ei rheolau ei hun yn y maes hwn. Er enghraifft, pan gyflwynodd Llywodraeth San Steffan gyfleon i gwmnïau ymgeisio am dendr 3G, y cytundeb oedd ymgeisio am tua 70% o'r gwasanaeth yn hytrach na, dyweder, 99% ohono fel a wnaethpwyd yn Sweden. Ond y gwahaniaeth oedd mai mond £100,000 ddaeth nôl i Drysorlys Sweden, gyda £2.3 biliwn yn dod nôl i Drysorlys San Steffan, drwy werthu'r sbectrwm. Roedd hyn oherwydd y gwahaniaeth yn natur y gofynion a roddwyd i gwmnïau 'fidio' amdanynt gan San Steffan o'i gymharu â gofynion Sweden, a

oedd llawer mwy uchelgeisiol a chyfartal. Felly arweiniodd hyn at ddarpariaeth gwe gwell a thecach yn Sweden. Mae rhai gwledydd yn dewis gwneud fel y gwnaeth y Deyrnas Unedig ac yn gosod targed isel iawn, ond yn rhoi'r arian sydd yn dod nôl i'r Trysorlys i gyd mewn pot ac yn ei bridianu yn benodol ar gyfer gwella'r we mewn ardaloedd gwledig a difreintiedig. Mae rhai gwledydd yn gwneud fel mae Sweden yn ei wneud, gwledydd eraill yn gwneud cyfuniad o'r ddau. Mae angen i Gymru gael y pŵer i allu llunio ei gweledigaeth ei hun parthed hyn, yn ôl anghenion ein gwlad a'n pobol. I wireddu hyn mae angen i bŵer rheoleiddio ym maes y we gael ei ddatganoli i Gymru. Byddai awdurdod Gymreig hefyd yn gallu hybu'r Gymraeg mewn technoleg newydd fel Alexa a phodlediadau er mwyn sicrhau defnydd yr iaith Gymraeg.

3. Radio Lleol

Y Sefyllfa

Yn hanesyddol mae radio lleol wedi bod yn wasanaeth pwysig iawn i gymunedau ac yn le pwysig i fagu sgiliau, yn bennaf oherwydd ei natur unigryw lleol. Ta waeth, gyda symud i ffwrdd yn llwyr wrth hynny, dydy hyn ddim bellach yn wir.

Gallasai'r gorsafoedd lleol hyn fod wedi cynnig cymaint mwy yn ystod cyfnod Coronofeirws, gallasent fod wedi bod yn wasanaeth amhrisiadwy – yn cynnig gwybodaeth gywir leol parthed rheolau'r feirws, yn cynnig trafodaeth leol ac hefyd yn cynnig y gwmniaeth gyda'r hunaniaeth leol hynny y mae cymaint o bobol wedi bod yn ei erfyn yn ystod y cyfnod hwn.

Tybiwn ei bod yn hollol deg i ddweud fod Cymru wedi colli'i llais ar radio yng Nghymru.

Ac wedi colli'r Gymraeg bron yn llwyr. Ac mae'r rheswm am hyn yn llwyr oherwydd rheoliadau diffygiol ac annigonol Ofcom. Yn 1998 roedd yna chwech gorsaf radio masnachol yn darlledu rhaglenni Cymraeg. Dim ond dau sydd yn gwneud hynny erbyn hyn – Capital Cymru a Sain Abertawe. Mae Cymru wedi colli dros 50 awr Cymru wedi colli dros 50 awr o raglenni Cymraeg yr wythnos ers 1998.

Mae Ofcom yn Llundain wedi sicrhau dinistrio gwasanaeth masnachol Cymraeg drwy eu polisi i gloi radio masnachol lleol. Hynny yw, y ffaith mai polisi Ofcom (a Llywodraeth Llundain) yw rhoi caniatâd i gwmnïau fel Global Radio i gloi brandiau masnachol lleol fel yr hen Champion FM neu Red Dragon Radio a'u troi nhw mewn i rwydwaith radio Prydeinig fel Heart FM neu Capital FM gyda'r rhan fwyaf o'u rhaglenni yn darlledu o stiwdios Llundain.

Yr Atebion

Byddai awdurdod Gymreig yn gallu trawsnewid hyn ac agor tonfeydd newydd ar gyfer gwasanaethau Cymraeg.

Mi fyddai hefyd yn bosibl, ar ôl datganoli darlledu, i newid rheolau masnachol i sicrhau arian hysbysebu ar gyfer radio cymunedol. Ar hyn o bryd, mae gorsafoedd cymunedol dan reolaethau llym parthed faint o arian maen nhw'n gallu creu trwy hysbysebion (o achos fod cwmnïau masnachol yn cwyno am hyn).

Byddai rheoleiddwyr Cymreig yn gallu sicrhau rheoliadau sydd yn gwarchod natur leol ein radio lleol, a theledu lleol o ran hynny, gan alluogi y gorsafoedd hyn i chwarae eu rhan yn y broses ddemocrataidd ac adloniannol. Byddai rheoleiddwyr Cymreig hefyd yn sylweddoli gwerth y Gymraeg i gymunedau'r genedl ac i'r naws leol honno sydd yn ganolog i'r gwasanaethau hyn, ac yn gallu rheoleiddio yn unol â hynny.

Wrth ddatblygu rheoliadau yn y maes hwn rhaid edrych ar fodelau newydd, hybrid o rwydweithiau sydd wedi'u cysylltu i wasanaeth newyddion annibynnol Gymreig.

4. Sefydlu Endid Creu Cynnwys

Y Sefyllfa

Mae cyfnod Coronafeirws wedi amlygu a phwysleisio nifer o bethau am y maes cyfathrebu a chyfryngau yng Nghymru o ran cynnwys. Dyma rai ohonynt.

Cymru Ar-lein

Wrth i fwy ohonom ddefnyddio fwyfwy o dechnoleg, mae diffyg cynnwys Cymraeg a Chymreig ar-lein yn boenus o amlwg – efallai yn fwy na dim, deunydd ar gyfer ein plant a phobl ifanc. Ac yn arbennig felly plant a phobl ifanc o gefndiroedd llai breintiedig.

Yn ogystal â hyn mae perygl gwirioneddol fod yr ychydig iawn o ddeunydd ar-lein sydd ar gael yn Gymraeg ddim yn cyrraedd y bobl hynny nad sydd yn dod o gefndiroedd Cymraeg eu hiaith. Arwain hyn at fwlch pellach rhwng y rhai hynny sydd â'r sgil ieithyddol honno a'r rhai sydd hebddo. Ar y llaw arall mae'r dewis mor brin yn y Gymraeg mae plant o deuluoedd Cymraeg hefyd yn dueddol o droi at ddeunydd Eingl-Americanaidd ac yn tybio nad yw'r Gymraeg yn perthyn i'w byd nhw nac i fyd y dyfodol. Mae effaith hyn yn bellgyrhaeddol yn wir.

Newyddiaduraeth Ymchwiliadol Cymru

Mae'r angen am newyddiaduraeth ymchwiliadol Gymreig wedi dod yn amlycach.

Mae graddfa adrodd newyddion a ffeithiau nad sydd yn wir am Gymru, ar bob platfform, wedi cael ei bwysleisio ac mae'r angen dybryd am fwy o graffu ar yr hyn sy'n digwydd yn ein Senedd wedi'i amlygu ymhellach. Er bod rhai tudalennau newyddion ar rhai platfformau yn gwneud y gwaith hwn, prin ydyn nhw ac yn bendant nid oes yn agos i fod digon yn y cyfryngau prif ffrwd.

Rydym yn croesawu 'AM', dan nawdd Cymru Greadigol, fel platfform sy'n gartref, ymhlith pethau eraill, i'n podlediadau. Heb anghofio wrth gwrs mentrau unigolion fel ypod.cymru. Croesawn hyrwyddiad pellach ohonynt.

Ond beth am blatfform i bodlediadau Cymreig Saesneg eu hiaith?

Llwm iawn yw'r arlwy ymchwiliadol sydd yn mynd o dan groen ein gwleidyddiaeth yma yng Nghymru ac mae'r ychydig drafodaeth wleidyddol Gymreig sydd i gael wedi'u cyfyngu i raglenni penodol ar amseroedd penodol. Mae gwleidyddiaeth Gymreig yn golledig i ran fwyaf ein poblogaeth yma yng Nghymru, yn yr iaith Gymraeg ac yn yr iaith Saesneg. Dydy cwestiynu adeiladol ddim yn ganolog i bopeth yn ein cyfryngau a'n cyfathrebiadau, fel y dylasai fod.

Er mwyn sicrhau gwireddu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol rhaid i gwestiynu gwleidyddol fod yn gynhwysol yn ein holl gyfathrebiadau a dim yn ystyriaethau atodol ac ymylol.

Prin iawn yw ein rhaglenni dogfen Cymreig a'n rhaglenni craffu Cymreig ac mae'r ychydig sydd yn bodoli wedi'u boddi ynghanol llif o ddeunydd Seisnig nad sydd hyd yn oed yn ymwybodol o'n bodolaeth fel cenedl, nac sydd ag unrhyw ddiddordeb ynddi.

Mae hyn yn warth ar ein democratiaeth ac mae hi'n warth nad oes dim wedi ei wneud cyn nawr i fynd i'r afael â hyn. Ond ni phoener, gwell hwyr nag hwyrach. Dyma'r awr.

Cynyddu Nifer o Sianeli a Gorsafoedd Cenedlaethol

Gellir dweud mai un o'r rhesymau am y diffyg amrywiaeth yn ein rhaglenni yw mai dim ond un sianel radio genedlaethol Saesneg 'Gymreig' sydd gennym, a llai na hanner sianel deledu Saesneg 'Gymreig'. Mae un sianel radio Gymraeg genedlaethol, (mae sianel Radio Cymru 2 hefyd yn cynnig peth amrywiaeth, sianel y BBC yw hon hefyd) ac

un sianel deledu genedlaethol Gymraeg. Mae hyn yn gwneud cam enfawr â'r genedl. Rhaid i'r sianeli hynny fod yn bopeth i bawb. Ac nid yw hynny yn bosibl. Rhaid sefydlu mwy o sianeli Cymreig ar frys gyda chynulleidfaoedd targed penodol.

Efallai bod gwerth nodi yma hefyd fod iPlayer yn cynnwys BBC Scotland ynghyd ag S4C ac Alba. Ond does dim sôn am BBC Wales.

Nodwn yma hefyd fod enghreifftiau lu ar lawr gwlad o weithwyr o'r BBC yn Lloegr (nad sydd â chysylltiad na gwybodaeth am Gymru) yn dod i ddweud wrth y BBC yng Nghymru sut i wneud eu gwaith. Rhaid i ni gofio mai sefydliad Lloegr yn y bôn yw'r BBC ac mae ganddynt fonopoli dros ein holl newyddion 'Cenedlaethol', yn Saesneg ac yn Gymraeg, ar ein setiau radio a theledu.

Nodwn yma bod S4C wrthi'n creu egin wasanaeth newyddion ar-lein, hynny yw, gwasanaeth newyddion nad yw'n dod gan y BBC nac ITV a bod hyn i'w groesawu. Cam bach cyntaf yw hwn ond mae'n gam i gynnig ffynhonnell newyddion sy'n cynnig peth lluosogrwydd. Ac o ystyried llwyddiant Hansh, mae yna blatfform yna'n barod sy'n denu pobol iau tuag at y cynnwys, felly dyma gyfle i'w denu nhw at gynnwys newyddion. Nodwn fod hyn yn digwydd nid o herwydd polisiâu a rheoliadau presennol, ond er eu gwaethaf.

Mae gennym fwy na digon o allu yng Nghymru i gynhyrchu ar gyfer, dyweder tair sianel deledu genedlaethol Gymraeg a thair sianel deledu genedlaethol Saesneg eu hiaith a thair gorsaf radio genedlaethol Gymraeg a thair gorsaf radio genedlaethol Saesneg.

Mae S4C ei hun yn destament o'r hyn y gallwn ei gynhyrchu a pha mor gyflym a chreadigol all y diwydiant addasu, mae cynnyrch S4C y cyfnod Coronafeirws wedi dangos hynny.

Cymrwn S4C fel enghraifft yn unig, gan mai dyma'r unig sianel genedlaethol sydd gennym ar y teledu ac ar y radio, mewn unrhyw iaith, nad sydd yn dod dan y British Broadcasting Corporation o ran ei hannibyniaeth golygyddol, er bod lle i ddadlau bod hyd yn oed hynny dan fygythiad parhaus.

Ar hyn o bryd mae cannoedd o bobol sydd â'r sgiliau i weithio yn y maes hwn wedi gorfod croesi Clawdd Offa a thu hwnt i chwilio am waith.

Yn ogystal â hyn mae cannoedd yn fwy o bobol sydd â'r galluoedd a'r sgiliau i weithio yn y diwydiant hwn ond nad sydd yn gweithio yn y sector o gwbl ar hyn o bryd.

Mae'r gallu a'r sgiliau a'r angen yma. Dydy'r cyfleon ddim.

Gall yr Endid Creu Cynnwys adnabod yr anghenion ddaw gyda'r datblygiadau hyn a magu ac adeiladu ar y sgiliau, y talentau a'r diddordeb sydd eisoes yma. Yn syml iawn, creu gwaith.

Byddai bod yn flaengar yn y maes hwn yn ddatblygiad anferth i'n economi tra ar yr un pryd yn gwarchod ac yn datblygu ein democratiaeth, ein hygyrdedd a'n hyfywedd fel cenedl. Buddsoddiad a fyddai'n talu ar ei ganfed yn wir.

Economi

Mae dirfawr angen syniadau a buddsoddiadau newydd o ran ein economi cynaliadwy, ble mae llwybrau gyrfaol cryf, y tâl yn dda a'r swyddi yn rhai parhaol. Mae angen buddsoddiadau a sgysiau mwy creadigol a chynaliadwy am ein economi ac mae'r diwydiant cyfryngau a chyfathrebu yn cynnig rhan o'r ateb i'r pair hwnnw. Gall y diwydiant hwn fod yn ddiwydiant cynaliadwy ymhob ffordd, gan gynnwys un sydd yn parchu ac yn datblygu diwylliant a iaith Cymru a'r economi ar draws bob cwr o'r wlad.

Yr Atebion

Mae Coronafeirws wedi amlygu diffygion a chyfleon ac mae hyn wedi rhoi'r cyfle i ni graffu, nid yn unig ar ein rheoliadau, ein strwythurau a'n platfformau, ond hefyd ar y sgiliau sydd gennym yng Nghymru i wireddu ein nod a sicrhau gwlad ddemocrataidd sydd yn gwneud y mwyaf o'r diwydiant cyfathrebu a chyfryngol er mwyn ein hiaith, ein diwylliant a'n byd-olwg ac hefyd er mwyn ein economi.

Mae'r rhan hwn o'r dystiolaeth yn cynnig ffordd ymlaen o sut allai ran o strwythur y diwydiant cyfryngol a chyfathrebu gyfrannu yn ddiwylliannol ac economaidd i'n cenedl wrth ddatblygu cynnwys. Byddai datganoli pwerau darlledu i'n gwlad yn angenrheidiol i wireddu'r oll o'r rhain, er mwyn gallu eu hariannu wrth gwrs, ond wrth fod y broses honno yn mynd yn ei blaen, mae angen edrych beth gellir wneud nawr i fynd i'r afael â'r heriau, gan gydnabod yr argyfwng.

Credwn y byddai Endid Creu Cynnwys yn gam gwych ymlaen.

Rydym yn cynnig felly fod endid yn gorwedd oddi mewn i'r corff rheoleiddio, y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol, fyddai â chyfrifoldeb dros sicrhau ein bod yn gallu cynhyrchu'r cynnwys gorau, ym mhob maes cyfathrebu, i gefnogi ein dyheadau diwylliannol, democrataidd ac economaidd.

Byddai adrannau oddi mewn i'r endid hwn yn gyfrifol am wahanol feysydd, a gall yr adrannau hynny fod yn hyblyg o ran creu adrannau newydd yn ôl y galw neu diddymu rhai os yw'r galw wedi'i ddiwallu.

Byddai'r adrannau hyn, yn ddechreuol, yn edrych ar yr angen ac ar beth sydd ar gael yn bresennol i ddiwallu'r angen, i alluogi cynnwys. Byddant wedyn yn penderfynu os oes angen camau pellach i ddiwallu angen, nad yw yn ddigonol ar hyn o bryd i greu cynnwys digon safonol, digon amrywiol a digon niferus.

Byddant yn penderfynu ar y ffordd ymlaen gyda chynlluniau clir ac yn bwrw ati.

Byddai'r adrannau yn hyrwyddo eu gwaith yn ddwys ac yn effeithiol i gynulleidfaoedd anodd eu cyrraedd. Mae'n holl bwysig bod cynwysoldeb yn ganolog i weledigaeth yr endid.

Adrannau posibl oddi mewn i'r Endid Creu Cynnwys fyddai:

- Adran Cynnwys Cymraeg Ar-lein

Byddai'r Adran Cynnwys Cymraeg Ar-lein yn ymchwilio i'r ffyrdd gorau i greu mwy o gynnwys Cymraeg o bob math ar lein, ac yn galluogi hynny. Byddant hefyd yn ymchwilio i'r platfformau sydd eisoes yn bodoli, neu i'r angen i greu platfformau newydd yn gartref i'r cynnwys hyn ac yn galluogi hynny. Byddai angen i'r adran ystyried y ffordd mwyaf effeithiol o gyrraedd cynulleidfaoedd, ac mae hynny yn cynnwys cynulleidfaoedd anodd eu cyrraedd, ac os mai trwy greu platfformau newydd fydd yr ateb gorau yna'r adran hon fyddai'n gyfrifol am greu y rheiny a'u hyrwyddo. Mae nifer fawr o bobol yng Nghymru eisoes yn arbenigwyr yn y maes hwn. Byddai'r adran hon yn gyfrifol am sicrhau cydweithio a'r angen i ddod at ein gilydd i sicrhau llwyddiant ac effeithiolrwydd.

- Adran Newyddiaduraeth

Byddai'r Adran Newyddiaduraeth yn edrych ar newyddiaduraeth yng Nghymru o ran ansawdd a lluosogrwydd. Gall yr Adran hon, er enghraifft, fod yn gyfrifol am sefydlu cyrsiau a phrentisiaethau pellach os y gwelir fod safon newyddiadurwyr ymchwiliadol yn wan yng Nghymru neu nad oes digon ohonynt.

Yr adran hon hefyd fyddai'n sicrhau bod yr arfer o gwestiynu yn digwydd ar draws pob genre o raglenni.

Bydd modd ystyried a all unrhyw ariannu newyddion annibynnol, sydd yn derbyn arian cyhoeddus, brintiedig neu ar lein gael ei ariannu drwy'r adran hon.

Oddi mewn i'r adran hon hefyd byddai modd cartrefu y ganolfan newyddion a fyddai yn darparu newyddion i'n gorsafoedd radio a theledu lleol a chymunedol.

- Adran Cynnwys sy'n Gywir

Byddai'r Adran Cynnwys sy'n Gywir yn gyfrifol am sicrhau bod platfformau sydd yn adrodd newyddion yng Nghymru yn ffeithiol gywir a ddim yn camarwain cynulleidfaoedd. Byddai hefyd yn sicrhau bod rhaglenni yng Nghymru ac am Gymru yn gynrychioliadol o Gymru ac yn cynnwys yr ongl a'r ffenestr Gymreig. Bydd angen i'r adran ddod o hyd i ffyrdd o gydweithio yn rhagweithiol â chwmnïau cynhyrchu.

- Adran Technegwyr

Byddai'r adran hon yn edrych ar yr angen yng Nghymru ym maes cyfathrebu ac yn sicrhau bod y gweithlu yng Nghymru wedi'i gynllunio i ateb yr alwad hon gan gydweithio â'r adrannau perthnasol i sicrhau hyn.

- Adran Sgriptio

Byddai'r adran hon yn magu cenedlaethau o sgriptwyr talentog o bob math a fyddai yn gallu cyfrannu i greu cynnwys Cymreig ar bob mathau o blatfformau.

- Adran Darparu Adnoddau

Byddai'r Adran hon yn y lle cyntaf yn edrych ar argaeledd stiwdios bychain ac isadeiledd cynhyrchu ar draws Cymru ac yn gyfrifol am sefydlu (ac yna rhedeg) isadeiledd o'r fath, yn ôl y galw, yn ein cymunedau ym mhob cwr o'r wlad. Byddai'r isadeiledd hyn ar gael am ddim, neu o leiaf yn rhad ar gyfer galluogi pobl Cymru,

ein cymunedau a chwmnïau bychain Cymru i greu deunydd ar lawr gwlad i'w ddarlledu ar amrywiol blatfformau.

- Adran Creu i'r Diwydiant

Byddai'r Adran Creu i'r Diwydiant yn rhagweld pa offer – meddalwedd, caledwedd ac adnoddau dynol, fyddai angen ar Gymru a thu hwnt yn y maes cyfathrebu i'r dyfodol. Bydd yr adran yn adrodd i'r Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol ar yr angen hwn a'r posibiliadau ariannol ynghlwm â'r fenter, ac yna, o brofi ei werth, bwrw ymlaen â'r gwaith o'i greu. Byddai hyn yn golygu bod Cymru yn gallu elwa i'r eithaf yn ariannol o'r diwydiant wrth fod yn flaengar gan edrych i greu a gwerthu offer a chynnyrch i'r diwydiant adref, i wledydd eraill ynnysoedd Prydain ac i'r byd.

Bydd yr Endid Creu Cynnwys yn atebol i'r Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol.

5. Cyllidol

Byddai'n bosibiliad i gostau'r Endid Creu Cynnwys gael ei ariannu gan ardoll y cwmnïau 'mawrion' nad sydd yn talu treth yng Nghymru ar hyn o bryd, er eu bod yn gwneud arian yng Nghymru, er enghraifft Google, Netflix, Facebook ac yn y blaen.

Wedi dweud hyn, byddai'r oll o'r uchod, o fuddsoddi ynddynt, yn datblygu i fod yn fuddsoddiadau a fydd yn cynnal ei hunain o fewn rhai blynyddoedd.

Galwn ar y Pwyllgor hwn a'n Senedd i fwrw ati ar frys i wneud y symiau perthnasol ar hyn. Galwn arnynt hefyd i ymchwilio a chydweithio gyda gwledydd eraill ar draws y byd sydd yn symud i gyflwyno ardollau ar gwmnïau digidol mawrion sy'n gweithredu yn eu gwledydd.

Mae hefyd angen gwneud ymchwil i werth posibl model newydd Gymreig o'r math yr amlinellir yn y papur hwn, i economi y wlad.

Ble mae'r Gymraeg yn y cwestiwn, a'i chyfraniad i'r economi nodwn argymhellion diweddaraf yn Adroddiad Terfynol Marchnad Lafur Cymru:

Argymhelliad 2 - Ymchwil Newydd - Mae ymchwil ar berthynas yr iaith a'r economi yn brin ofnadwy. Gallai ymchwil pellach gryfhau achos gwerth y pwnc fel ffordd o ehangu defnydd y Gymraeg yn ein cymunedau. Mae angen mwy o ddeallusrwydd academiaidd er mwyn medru dylanwadu ar bolisi yn hytrach na dadansoddi ymchwil blaenorol nad yw bellach yn berthnasol. Bydd ymchwil cynhwysfawr ar ddylanwad yr iaith a'r economi yng Nghymru yn medru creu amodau mwy ffafrïol i'r iaith mewn byd busnes a Chymru'n arwain y byd mewn perthynas iaith leiafrifol a'r economi.' (Argymhellion yr Adroddiad Terfynol Marchnad Lafur Cymraeg, 2020).

Nodwn hefyd eu bod yn nodi yn yr adroddiad:

'...wrth geisio datblygu ymyraethau economaidd sydd o fudd i'r Gymraeg. Cred y tîm ymchwil y dylid ystyried y ffactorau allweddol canlynol: 1. Diffyg data a thystiolaeth o'r hyn sydd yn gweithio. Fel a nodwyd, mae cryn gonsensws ynghylch dylanwad prosesau economaidd ar batrymau defnydd a niferoedd siaradwyr Cymraeg. Serch hyn, prin iawn yw'r ymchwil sydd yn dadansoddi a manylu ar effaith newidynnau a phatrymau neu brosesau economaidd ar lefelau bywiogrwydd neu gynaliadwyedd ieithyddol. Ychydig o ddata a gwerthusiadau sydd ar gael ynghylch prosesau economaidd a'u heffaith ieithyddol h.y. nid oes data ynghylch pa fathau o ymyraethau sydd o fudd i'r iaith. Mae prosiectau megis Marchnad Lafur Cymraeg, Arfor a Revitalise yn ogystal ag adolygiad diweddar o'r lenyddiaeth yn cynnig arweiniad ac argymhellion ar gyfer ymchwil pellach...'

Mae angen i'r Pwyllgor hwn, y Senedd a'r Llywodraeth fynd ati i gynnal nifer o astudiaeth dichonoldeb fel man cychwynnol i'r symudiad tuag at ymreolaeth o'r maes cyfathrebu.

6. Ymarferoldeb

Yn ymarferol, mae gweithredu hyn oll yn hollol bosibl, yn dechnegol, fel y gwelir mewn gwledydd ar draws y byd.

Fel sydd yn wir am ymchwilio i'r amrywiol ffyrdd y gellir ariannu 'Yr Atebion' yn y ddogfen hon, mae angen cynnal astudiaethau ac ymchwil i sut y gellir ddechrau'r broses o symud y pwerau yn ôl i Gymru, ac hefyd sut mae sicrhau blaenoriaethu deunydd sy'n berthnasol i Gymru ar ein dyfeisiau.

Dyma un dolen o'r gorffennol, o laweroedd, sydd wedi'u paratoi gan yr IWA. Os yw'r ddogfen hon yn dangos unrhyw beth i ni, mae hi'n dangos ers faint o amser mae'r angen i ddatganoli darlledu wedi cael ei sylweddoli a'i ddadlau.

<https://www.iwa.wales/agenda/2009/03/english-is-a-welsh-language/?lang=cy>

7. CANLYNIAD

Yr hyn sydd angen arnom wrth y Pwyllgor hwn, wrth ein Senedd ac wrth ein Llywodraeth nawr ydy sylweddoliad bod y cwestiwn anghywir yn cael ei ofyn ar hyn o bryd. Nid 'os', ond 'sut' yw'r cwestiwn cywir, a sut i wneud hynny ar frys mawr. Digon ar hyn nawr, dewch i ni ddechrau ar y gwaith o holi'r cwestiynau cywir ac ar lunio ein dyfodol gwell i'r genedl, yn unol â Deddf Llesiant y Dyfodol. Mae'r ddogfen hon, ynghyd â'r dystiolaeth flaenorol a gyflwynwyd i chi wedi dechrau ar y gwaith. Bydd y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol yn parhau â'r gwaith hwn tan bod ein Senedd a'n Llywodraeth yn barod i gydnabod eu cyfrifoldeb.

Cyflwynwn hefyd y clip hwn, fel dystiolaeth bellach, o gyfweiliad gyda dau aelod o Fwrdd y Cyngor Cyfathrebu Cenedlaethol yn esbonio eu haelodaeth:

<https://youtu.be/dCKAdzdrRr0>

Y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru: Ymateb gan Cytûn (Eglwysi ynghyd yng Nghymru)

Cyflwyniad

Mae Cytûn yn rhychwantu 19 o brif enwadau Cristnogol Cymru. Mae gan yr enwadau hyn dros 150,000 o oedolion sy'n aelodau, a chyswllt agos â miloedd yn rhagor o oedolion, plant a phobl ifainc ymhob cymuned yng Nghymru. Mae yna nifer o fudiadau Cristnogol sy'n aelodau 'Categori B' ac yn cydweithio yn ein gwaith. Gellir gweld rhestr gyflawn o'r aelod enwadau a mudiadau yma:

<https://www.cytun.co.uk/hafan/pwy-ydym-ni/>

Lluniwyd yr ymateb hwn yn dilyn ymgynghori gyda swyddogion priodol ein henwadau a mudiadau, ac ar sail datganiadau a wnaed gan ein haelodau dros y blynyddoedd. Fel y mae'r enw 'Cytûn' yn awgrymu, rydym yn datgan yn enw Cytûn pan fo ein haelodau yn gytûn; ar faterion lle mae yna anghytuno bydd enwadau neu fudiadau unigol yn datgan eu barn eu hunain.

Yn benodol, nid oes cytundeb rhyngom am batrwm cyfansoddiadol dyfodol Cymru, ac felly nid ydym yn ymateb i gwestiwn 6. O'r 1950au ymlaen bu rhai o'n henwadau yn cefnogi sefydlu Senedd i Gymru, ac eraill yn niwtral. Yn 1996 cyhoeddodd Cytûn *Cymru: Cymdeithas Foesol?* a roedd yr adroddiad hwnnw yn dweud fod mwyafrif (ond nid y cyfan) o'r aelod eglwysi ar y pryd o blaid mesur o ddatganoli i Gymru.

Yn refferenda 1997 a 2011 gwelwyd rhai enwadau yn cefnogi pleidlais o blaid newid a'r gweddill yn ddi-duedd; nid oes unrhyw un o'n haelodau wedi gwrthwynebu yn gyhoeddus sefydlu nac ehangu datganoli, ond fe wyddom fod llawer o aelodau unigol yn ein heglwysi wedi pleidleisio yn erbyn, yn yr un modd ag y mae eraill yn frwd o blaid datganoli neu yn cefnogi annibyniaeth.

Yn refferendwm 2016 am aelodaeth o'r Undeb Ewropeaidd, ni wnaeth unrhyw un o'n haelodau ddatganiad ynghylch sut i bleidleisio yn y refferendwm, er i Fainc Esgobion yr Eglwys yng Nghymru gyhoeddi y byddent fel unigolion yn pleidleisio o blaid Aros. Bu unigolion o'n plith yn ymgyrchu ar y ddwy ochr. Wedi'r refferendwm, derbyniodd Cytûn gais gan gynadleddau blynyddol tri o'n haelod enwadau i sefydlu Gweithgor i fynd i'r afael â'r oblygiadau, a mae Gweithgor Cymru ac Ewrop Cytûn wedi bod yn weithredol yn y maes oddi ar hynny, yn cynnig gwybodaeth i eglwysi ac yn cyd-weithio ag eraill yn y trydydd sector, ac â mudiadau eglwysig ledled Ewrop.

1. Beth sy'n bwysig i chi o ran sut y caiff Cymru ei rhedeg?

Mae ein holl aelod enwadau a mudiadau wedi ymrwymo i ddulliau democrataidd o lywodraethu gwlad, tra hefyd yn credu ein bod yn derbyn arweiniad am faterion moesol gan Dduw ac nid o reidrwydd trwy bleidlais fwyafrifol. Byddem o hyd, felly, yn arddel safbwynt *Cymru: Cymdeithas Foesol?* yn 1996:

Sut bynnag y beirnedir ei hegwyddorion a'i gwaith, dylid gwerthfawrogi a chryfhau'r gyfundrefn ddemocrataidd sy'n nodweddiadol o'r drefn llywodraeth o fewn Cymru a'r Deyrnas Gyfunol. Mewn egwyddor, mae'n rhoi'r cyfle i ddynion a merched i ddod i rym ac yn caniatáu iddynt gymryd rhan yn eu llywodraeth eu hunain yn lleol, ac o fewn y Deyrnas Unedig... Mae trefn llywodraeth ddemocrataidd yn ceisio cadw tegwch a chytundeb o fewn cymdeithas. Yn draddodiadol, mae democratiaeth wedi cadw cydbwysedd realistig rhwng yr unigolyn a chymuned, rhyddid a threfn, hunan-fudd a lles pawb. ... Fodd bynnag, yn ymarferol, nid yw democratiaeth erioed wedi gwireddu'r egwyddorion hyn yn llawn. Difwynwyd hi gan wrthnysigrwydd yr hil ddynol yn ogystal â'r anghydbwysedd gwastadol o fewn fframwaith cymdeithas. Mae dinasyddion unigol wedi gwangalonni'n aml oherwydd y maent wedi gweld bod grymoedd sefydlog braint wedi camddefnyddio'r broses wleidyddol er budd iddynt hwy. Prin y cyffyrddir â buddiannau breintiedig gan awydd yr etholwyr am newid, tra bo unrhyw welliannau arwynebol sy'n digwydd yn cael eu gor-bwyso gan effeithiau blociau grym sydd wedi eu hen sefydlu gan draddodiad, yn seiliedig naill ai ar ddiddordeb economaidd, dosbarth, adran neu ryw. (pennod 6, para 1.2-1.3).

Yn 2022, fel yn 1996, mae'n bwysig i ni, felly, fod llywodraethiant:

- Yn arddangos gwerthoedd gwirionedd a didwylledd. Rydym yn croesawu'n fawr sylwadau cryf y Comisiwn am hyn ym mhennod 2 yr Adroddiad Interim, ac yn cynnig yn ychwanegol at hynny ddatganiad diweddar gan Gymdeithas y Cyfeillion (y Crynwyr), sy'n aelod o Cytûn, am y materion hyn. **Atodir eu datganiad nhw i'r ymateb hwn** fel enghraifft o sut y credwn y dylai'r gwerthoedd hyn ymdreiddio i lywodraethiant ar bob lefel. Nid oes comisiwn ar gyfer safonau mewn bywyd cyhoeddus yng Nghymru, dim ond comisiynydd safonau'r Senedd. Gallai cael comisiwn ar safonau mewn bywyd cyhoeddus yng Nghymru helpu i gynnal a datblygu hyder y cyhoedd yn y llywodraeth.
- Yn agored ac yn dryloyw, ac yn gwneud ymdrech i ymgysylltu â dinasyddion, yn enwedig ar faterion lle mae yna anghytundeb dwys. Rydym yn gefnogol i'r 'pum ffordd o weithio' yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, ac yn awyddus i'w gweld yn cael eu gweithredu yn llawn. Y pump ffordd yw: meddwl yn hirdymor; atal problemau; integreiddio penderfyniadau; cydweithio; a chynnwys pobl. Hoffai rhai o'n haelodau hefyd i'r Comisiwn wneud argymhellion ynghylch hybu tryloywder lobïo yng Nghymru.
- Yn ddealladwy ac yn hygyrch i ddinasyddion cyffredin. Po fwyaf cymhleth y mae'r dull o lywodraethu, po anoddaf fydd hi i gynnwys pobl yn y broses o benderfynu. Mae cwestiynau mawr ein hoes (megis yr argyfyngau hinsawdd a bioamrywiaeth, neu atal rhagfarn ac anghydraddoldeb) yn gofyn am weithredu ar bob lefel o lywodraeth a chan bob adran o'r llywodraeth, yn ogystal â chan gymdeithas sifil. Rhaid felly i lywodraeth alluogi pobl i gyfrannu yn y man a'r ffordd sydd orau iddynt hwy, yn hytrach na dweud 'Ewch i ran arall o'r llywodraeth'.
- Yn ymateb i gyfeiriad cymdeithas, heb o reidrwydd ceisio ei lywio. Yn ystod wythnosau cynnar pandemig 2020, gwelwyd mudiadau llawr gwlad yn cynnig cymorth i'w cymunedau heb unrhyw gymorth gan ffurf-lywodraethau argyfwng swyddogol. Ar y cyfan gwerthfawrogwyd hyn gan awdurdodau lleol a Llywodraeth Cymru, ond gwelwyd sawl ymgais i geisio rheoli'r mudiadau llawr gwlad hyn yn hytrach na dysgu oddi wrthynt.
- Yn atebol i'r cyhoedd. Mae hyn yn golygu fod angen iddi fod yn glir pwy sydd wedi gwneud penderfyniad penodol, a sut y gellid felly ymgyrchu i'w newid. Roedd yr angen hwn am atebolrwydd democrataidd yn un o gonglfeini yr ymgyrch i ymadael â'r Undeb Ewropeaidd, a dylid parchu dymuniad yr etholwyr i gael trefn gyfansoddiadol sy'n caniatáu hyn.

2. Yn eich barn chi, beth ddylai blaenoriaethau y Comisiwn fod?

Deallwn fod dyletswydd ar y Comisiwn i gyflwyno rhai argymhellion am ddyfodol cyfansoddiadol, ond credwn y dylai hyn fod o fewn cyd-destun argymhellion am y materion a grybwyllir yn Cn 1 uchod, yn hytrach na cheisio dychmygu patrwm cyfansoddiadol haniaethol i Gymru. Croesawn, felly, Bennod 2 yr Adroddiad Interim, a phwyswn am weld y gwerthoedd a amlygir yno yn ymdreiddio'n ddyfnach i weddill yr adroddiad terfynol.

3. Wrth ystyried sut y caiff Cymru ei llywodraethu, gan Lywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU, beth yw cryfderau'r drefn bresennol, pa agweddau sy'n fwyaf gwerthfawr i chi ac yr hoffech eu hamddiffyn? A allwch roi enghreifftiau?

- Yn y meysydd datganoledig, mae Llywodraeth Cymru a Senedd Cymru wedi datblygu llwybrau hygyrch i gymdeithas sifil – gan gynnwys eglwysi – gael mynediad at weinidogion y Llywodraeth, gweision sifil, ASau a staff y Senedd, trwy strwythurau ffurfiol megis Cyngor Partneriaeth y Trydydd Sector a'r Fforwm Cymunedau Ffydd, a thrwy barodrwydd yn aml i ymateb i geisiadau am ymwneud llai ffurfiol. Fe dalodd hynny ar ei ganfed yn ystod cyfnod Covid-19, pan oedd cydberthynas iach eisoes yn bodoli rhwng Llywodraeth Cymru a chynrychiolwyr eglwysi a chymunedau ffydd Cymru, a'r trydydd sector ehangach, a llwyddwyd i ddefnyddio'r rhain i sicrhau ymgynghori dwys ac aml wrth i'r sefyllfa newid.
- Mae Llywodraeth Cymru yn gallu darparu pont ddefnyddiol a hygyrch i gymdeithas sifil Cymru ymgysylltu â Llywodraeth y DU. Er enghraifft, wrth i Lywodraeth y DU baratoi a gweithredu Cynllun Preswyllo'n Sefydlog i ddinasyddion Ewropeaidd fe gynullodd Llywodraeth Cymru

banel o gynrychiolwyr y sector gwirfoddol (gan gynnwys Cytûn) a'r Swyddfa Gartref i gyd-drafod y cynllun, sut oedd yn gweithio, a sut i gyrraedd pobl allai golli allan o'i herwydd. Mae hyn yn effeithiol iawn pan yn ymgysylltu â materion, megis y Cynllun Preswyllo'n Sefydlog, lle bo anghenion Cymru yn rhan fach o ystyriaethau Llywodraeth y DU drwyddi draw.

- Bu Cytûn yn rhan o greu partneriaeth hynod effeithiol rhwng y ddwy lywodraeth trwy [Bartneriaeth Mewnfudo Strategol Cymru](#) dros nifer o flynyddoedd. Dygodd y bartneriaeth hon ffrwyth yn nhermau cynnig ystyr i ddynodi Cymru fel Cenedl Noddfa gan Lywodraeth Cymru. Gan weithio gyda llun a bartneriaid, yn arbennig Alltudion ar Waith (Displaced People in Action), cafwyd cynlluniau arloesol fel y prosiect WARD sy'n hyfforddi ffoaduriaid sy'n feddygon. Cafwyd modd i leddfu rhai o'r anawsterau posib yn achos lleoli ceiswyr lloches ym Mhen Alun ym Mhenfro. Gan weithio gyda Swyddfa Gartref Llywodraeth y DU a phartneriaethau eraill cwblhawyd gwaith arloesol yn achos croesawu ffoaduriaid o Afghanistan a'r Wcraïn gan wneud cynlluniau Uwch Noddwyr Llywodraeth Cymru yn bosib.

4. A oes unrhyw broblemau gyda'r drefn bresennol? Os oes, sut y gellid mynd i'r afael â nhw? Rhowch enghreifftiau os gwelwch yn dda.

- Mae newidiadau parhaus yn y ffin rhwng materion datganoledig a materion wedi'u cadw i San Steffan yn creu dryswch ac ansicrwydd i fudiadau ac i ddinasyddion. Mae peth o'r deddfu yn San Steffan yn dilyn ymadael â'r Undeb Ewropeaidd yn cynllunio'n fwriadus ar gyfer newidiadau o'r fath.
Er enghraifft, mae Deddf Marchnad Fewnol y DU yn caniatáu i Senedd y DU ddeddfu dros Loegr yn unig, ond effeithio ar Gymru heb unrhyw broses cydsyniad gan Senedd Cymru. Mae par. 16 y [Memorandwm Esboniadol](#) ar gyfer Bil Technoleg Genetig 2022-23 yn dweud: *The mutual recognition principle in the United Kingdom Internal Market (UKIM) Act 2020 will apply to precision bred plants and animals, and food and feed derived from them, which are produced in or imported into England, meaning that it would be possible to place them legally on the market in Scotland and Wales if they can be marketed lawfully in England as a result of this Bill and the delegated legislation to be made under it.* Os daw hyn yn arferol, bydd y ffin rhwng materion datganoledig a rhai wedi'u cadw yn ôl yn newid yn rheolaidd, gan godi cwestiynau ynghylch atebolrwydd democrataidd.
- Mae nifer o ddeddfau a biliau eraill yn San Steffan yn caniatáu i Ysgrifenyddion Gwladol y DU wneud is-ddeddfau mewn meysydd datganoledig, megis [Bil Protocol Gogledd Iwerddon 2022-23](#), [Bil Masnach \(Awstralia a Seland Newydd 2022-23\)](#), [Bil Caffael 2022-23](#) ac – yn fwyaf arbennig – [Bil Cyfraith yr UE a ddargedwir \(Diddymu a Diwygio\) 2022-23](#). Mae pob bil o'r fath ddaw yn Ddeddf yn cymhlethu cwestiynau atebolrwydd, yn enwedig pan fo'r pwerau yn gydamserol rhwng Ysgrifenyddion Gwladol a Llywodraeth Cymru, gan nad oes modd i'r cyhoedd wybod pa weinidog sy'n debygol o ddefnyddio'r pwerau na pha Senedd fyddai'n craffu ar yr is-ddeddfwriaeth berthnasol. Dwyseir y sefyllfa ymhellach pan weithredir deddfau o'r fath yn groes i bleidlais yn Senedd Cymru yn gwrthod cydsyniad deddfwriaethol.
- Lle bo trafod rhwng y ddwy lywodraeth ynghylch y ffin datganoli trwy'r broses Cydsyniad Deddfwriaethol, y duedd yn aml yw dod i gytundeb na fydd pwerau Gweinidogion y DU mewn meysydd datganoledig yn cael eu defnyddio heb gydsyniad, neu o leiaf ymgynghori â, Gweinidogion Cymru. Mae pob cytundeb o'r fath, er yn parchu'r ffin datganoli, yn cynyddu pwerau Gweinidogion Cymru ar draul pwerau Senedd Cymru, sydd â'r hawl cyfansoddiadol i ddeddfu yn y meysydd hyn. Mae hyn yn pellhau'r cyhoedd o'r man lle y gwneir penderfyniadau, gan na fydd eu haelodau etholedig ynglŷn â'r penderfyniadau dan sylw.
- Yn ogystal â newidiadau cyfansoddiadol, mae cystadleuaeth wleidyddol rhwng y ddwy lywodraeth yn gallu andwyo'r sefyllfa o'r ddeutu. Er enghraifft, mae [datganiad Gweinidog yr Economi yn Llywodraeth Cymru](#) *the Welsh Government will not deploy our own resources to implement UK Government programmes in Wales which we consider to be flawed and undermining of the devolution settlement* yn golygu y gall cymunedau allai elwa o'r Gronfa Ffyniant Gyffredin golli allan am na fydd Llywodraeth Cymru yn cyfrannu at gostau cynnal y rhaglenni hyn oherwydd anghytundeb gwleidyddol rhwng y ddwy lywodraeth.

- Nid mater damcaniaethol yw ein pryder am y materion hyn. Credwn eu bod yn llesteirio ymateb effeithiol i'r argyfwng costau byw a chydaddoldeb yng Nghymru – er enghraifft, mae'r ffaith bod arian codi'r gwastad yn cael ei ddsbarthu'n uniongyrchol i rai awdurdodau lleol, gan osgoi Llywodraeth Cymru ac felly'n tanseilio datganoli, yn gwneud cydgysylltu ymdrech a defnydd effeithlon o adnoddau cyhoeddus cyfyngedig yn llawer anoddach. Mae awdurdodau lleol wedi gorfod buddsoddi mewn adnoddau gweinyddol ychwanegol i sefydlu perthynas uniongyrchol â Llywodraeth y DU, yn ogystal â chynnal eu perthynas â Llywodraeth Cymru, sy'n darparu'r rhan fwyaf o'u cyllid.

5. Wrth ystyried Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a llywodraeth leol yng Nghymru (eich cyngor lleol), beth yw eich barn ynglŷn â'r cydbwysedd pŵer a chyfrifoldeb rhwng y tri math o lywodraeth – a yw'n iawn ar y cyfan, neu a ddylai newid, ac os felly, sut? Er enghraifft, pwy ddylai gael mwy o bŵer, neu lai?

Mae Gweithgor Cymru ac Ewrop Cytûn am bwysleisio ein bod yn cefnogi'r egwyddor o sybsidiaredd o ran llywodraethu – hynny yw, y dylai penderfyniadau gael eu gwneud ar y lefel agosaf at bobl ag sy'n bosibl, ac yn benodol gan y bobl a effeithir fwyaf. Mae'r cysyniad hwn yn deillio o ddysgeidiaeth gymdeithasol yr Eglwys Gatholig, ac fe'i crynhoir yn y fideo byr hwn gan ein haelod fudiad, CAFOD: <https://www.youtube.com/watch?v=62I2IHxNz2w>

Byddem felly am ategu yr hyn nodwyd gan *Cymru: Cymdeithas Foeseol?* yn 1996, cyn datganoli, sef y bydd eglwysi lleol yn ymwneud o ddydd i ddydd llawer mwy â'u cyngor lleol nag â Llywodraeth Cymru neu Lywodraeth y DU. Bydd cymorth a chefnogaeth cyngorwyr ac awdurdodau lleol yn aml yn bwysig i eglwysi wrth lansio prosiectau cymunedol, a chydawyddogion llywodraeth leol y byddant yn trafod materion megis tystysgrifau hylendid bwyd, cofrestru cyfleusterau gofal plant, caniatâd cynllunio ac adeiladau rhestredig, cyd-lynu â gwasanaethau statudol ynghylch banciau bwyd ac ati. Yn aml mae gwasanaethau addysg oedolion a gwasanaethau cymdeithasol yn defnyddio adeiladau eglwysig ar gyfer dosbarthiadau, clybiau i ofalwyr, cyfleusterau dydd anffurfiol, ac ati. Mae gan lawer o eglwysi gysylltiadau byw ag ysgolion lleol a gynhelir gan yr awdurdod lleol. Byddant hefyd yn ymwneud ag awdurdodau rhanbarthol, megis awdurdodau tân ynghylch diogelwch tân yn eu hadeiladau, a Byrddau Iechyd Lleol ynghylch gwasanaethau caplaniaeth a gwirfoddoli gan aelodau. Yn yr ardaloedd hynny sydd â chynghorau cymuned, dyma'r lefel y bydd aelodau eglwysig yn aml yn fwyaf ymwybodol ohoni (ac yn debycaf o wasanaethu fel aelodau arni).

Canlyniad hyn yw y gall Llywodraeth Cymru ymddangos yn bellennig, gan mai trwy lywodraeth leol ac awdurdodau rhanbarthol y darperir cymaint o'r gwasanaethau a ariennir gan y Llywodraeth. Mae eglwysi lleol yn aml yn mynegi rhwystredigaeth fod cyngorwyr lleol a swyddogion lleol neu ranbarthol yn gweithredu rheoliadau ac yn defnyddio cyllidebau a bennwyd ar lefel Llywodraeth Cymru neu San Steffan, a bod ymdeimlad bod y sawl sy'n gwneud y penderfyniadau cenedlaethol yn methu â deall y realiti lleol i swyddogion a'r cyhoedd.

Credwn nad newid y cydbwysedd damcaniaethol o ran 'pwerau' rhwng y gwahanol lefelau yw'r ffordd i wella hyn, ond yn hytrach gweithredu'n llawnach y pum ffordd o weithio yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn yr holl gyrff a rychwentir gan y Ddeddf. Byddai integreiddio a chydweithredu wrth lunio polisi yn help mawr i'r cyhoedd hefyd allu deall beth sy'n digwydd a chyfrannu yn adeiladol at wella polisiâu a deilliannau.

7. Drwyddi draw, beth sy'n fwyaf pwysig i chi am sut y dylid llywodraethu Cymru yn y dyfodol? A oes unrhyw beth arall yr hoffech ddweud wrthym?

Yr hyn sydd ei angen yw llywodraethu da, agored, tryloyw a democrataidd, gyda llwybrau hygyrch i'r cyhoedd allu cysylltu ag aelodau etholedig, a thrwyddyn nhw â'r bobl sy'n gyfrifol am lunio polisiâu cyn i benderfyniadau terfynol gael eu gwneud.

Wrth ymateb i'r cwestiynau hyn, byddem yn croesawu eich barn ar sut y gallai'r ffurfiau llywodraethu presennol, ac unrhyw gynigion i newid ffurfiau llywodraethu yn y dyfodol, effeithio ar y Gymraeg.

Mae llawer o'n haelod enwadau a mudiadau yn gweithredu yn rhannol neu yn gyfangwbl trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae rhai ohonynt (megis Cyngor Ysgolion Sul Cymru) wedi eu sefydlu yn unswydd er mwyn hybu gwaith Cristnogol trwy gyfrwng y Gymraeg. Bu cyfieithu'r Llyfr Gweddi Gyffredin a'r Beibl i'r Gymraeg yn yr 16eg ganrif yn hanfodol i barhad yr iaith a'i datblygiad fel iaith llenyddol. Mae capeli Anghydfurfiol Cymraeg wedi bod yn greiddiol i ddiwylliant Cymraeg Cymru ers yr ail ganrif ar bymtheg, a hefyd wedi rhoi i'w haelodau brofiad o lywodraethiant ar batrwm democrataidd gyda'r holl aelodau, yn ddynion a merched, yn ethol swyddogion ac yn cyfrannu mewn cyfarfodydd eglwysig ymhell cyn iddynt gael yr etholfraint seciwlar.

Mae Llywodraeth a Senedd Cymru ar y cyfan yn gweithredu'n ddwyieithog ac felly yn hybu'r defnydd o'r Gymraeg. Serch hynny, ein profiad o gymryd rhan mewn gwaith polisi yw bod llawer o'r gwaith cynnar yn cael ei wneud yn y Saesneg yn unig, ac wedyn ceir cyfieithu ar ddiwedd y broses. Nid yw hyn gyfystyr â gweithio'n drwyadl ddwyieithog, ac fe welir canlyniadau hyn o dro i dro pan gyfieithir dogfennau. Er enghraifft, mewn un ddogfen ymgynghorol am addysg grefyddol mewn ysgolion fe soniodd y ddogfen Saesneg am "a pluralistic education" a'r ddogfen Gymraeg am "addysg amblwyfol", sydd yn ystyr gwbl wahanol (a chwerthinllyd yn y cyd-destun). Yn yr un modd, wrth ymgynghori am Fil lechyd y Cyhoedd yn 2016 fe gyfeiriwyd at y bwriad i atal "intimate piercing" i blant dan 16, ond yn y Gymraeg cyfeiriwyd at ddeddfu i atal "enwaediad" (circumcision) i'r cyfryw blant, gan greu gofid yn y cymunedau Iddewig ac Islamaidd. Byddai llunio'r polisi yn ddwyieithog o'r cychwyn, yn hytrach na dibynnu ar gyfieithydd ar ddiwedd y broses, wedi arbed gofid, ac arbed y gost o ail-gyhoeddi'r ddogfen wedi ei chywiro. Credwn, felly, fod ffordd i fynd eto o ran gweithredu'n wirioneddol ddwyieithog a sicrhau cydraddoldeb gweithredol i'r ddwy iaith.

Yn achos Llywodraeth y DU, anghyson a thameidiog yw'r defnydd o'r Gymraeg. Mae rhai adrannau yn cyhoeddi dogfennau ymgynghori, neu o leiaf crynodeb ohonynt, yn y Gymraeg, ond yn aml rhaid ymateb yn Saesneg – gan greu anhawster wrth gyfeirio'n gywir at y ddogfen a'i therminoleg. Mae adrannau eraill yn gweithredu trwy gyfrwng y Saesneg yn unig. Mae camau tuag at newid y ffin datganoli o blaid canoli penderfyniadau yn San Steffan, felly, yn andwyo'r defnydd o'r Gymraeg yn y maes cyhoeddus, Mae'r ffaith fod deddfu am yr iaith Gymraeg yn fater datganoledig, ac na all Senedd Cymru – ers Deddf Cymru 2017 – ddeddfu am faterion y tu hwnt i ffiniau Cymru, wedi dwysáu'r anhawster hwn, gan nad oes unrhyw fodd cyfreithiol o gyflwyno dyletswyddau iaith ar adrannau Llywodraeth y DU na Senedd San Steffan.

Ymateb i ymgynghoriad y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru: Cyfle i ddweud eich dweud ar ddyfodol cyfansoddiadol Cymru

Mae'r Gymdeithas Diwygio Etholiadol (ERS) yn croesawu sgwrs genedlaethol y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru ynghylch y ffordd y caiff Cymru ei rhedeg, drwy ei ymgynghoriad agored. Mae dadleuon a phryderon ynghylch trefniadau cyfansoddiadol Cymru a'r DU, a'u sefydlogrwydd a'u heffeithiolrwydd hirdymor, wedi dod i'r amlwg yn y blynyddoedd diwethaf, yn enwedig yng ngoleuni ymadawiad y DU â'r Undeb Ewropeaidd ac, yn fwy diweddar, pandemig y Coronafeirws. Mae ERS wedi ymgyrchu ers tro ar faterion sy'n ymwneud â llywodraethiant Cymru a'r DU yn y dyfodol, gan gynnwys galw am gonfensiynau cyfansoddiadol ar gyfer y DU gyfan, yn ogystal ag eirioli dros fesurau i wella democratiaeth yng Nghymru, o ddiwygio'r Senedd i ddefnyddio arfau democratiaeth gydgynghorol.

Ynglŷn â'r Gymdeithas Diwygio Etholiadol

Y Gymdeithas Diwygio Etholiadol yw prif lais y DU ar gyfer ad-drefnu democrataidd. Rydym yn gweithio gyda phawb – o bleidiau gwleidyddol, grwpiau cymdeithas sifil ac academyddion, i'n haelodau a'n cefnogwyr a'r cyhoedd yn ehangach – i ymgyrchu dros well ddemocratiaeth yn y DU.

Ein gweledigaeth yw democratiaeth sy'n addas ar gyfer yr 21^{ain} ganrif, lle caiff pob llais ei glywed, lle rhoddir yr un gwerth ar bob pleidlais a bod pob dinesydd wedi'i ymrymuso i gymryd rhan. Rydym o blaid newidiadau gwleidyddol parhaus, rydym yn ceisio gwreiddio democratiaeth yng nghalon y ddadl gyhoeddus, ac rydym yn meithrin manau democrataidd sy'n annog dinasyddiaeth weithredol.

Crynodeb

Hoffai'r Gymdeithas Diwygio Etholiadol weld Cymru lle caiff pob llais ei glywed, lle gosodir yr un gwerth ar bob pleidlais, a lle rhoddir grym i bob dinesydd i gymryd rhan. Mae hyn yn cynnwys gwella ein democratiaeth drwy ddileu rhwystrau i gyfranogiad ar bob lefel, cynyddu

ymgysylltiad a sicrhau bod gan bawb y wybodaeth sydd ei hangen arnynt i wneud penderfyniadau gwybodus.

Gydag etholiadau datganoledig eto i gyrraedd 50% o'r rhai sydd â hawl i bleidleisio a chefnidir o [ddiffyg ymddiriedaeth mewn gwleidyddiaeth a gwleidyddion ledled y DU](#) yn fwy cyffredinol, mae'n amlwg bod angen gwneud rhywbeth i adfywio democratiaeth yng Nghymru yn ogystal ag ar draws y DU.

Dangosodd pandemig Covid-19 fod Llywodraeth Cymru yn gallu dilyn llwybr gwahanol a bod y [cyhoedd yn gyffredinol yn gefnogol i hynny](#). Fodd bynnag, ni arweiniodd y gefnogaeth hon a mwy o amlygrwydd i'r Senedd, Llywodraeth Cymru a datganolï at nifer sylweddol uwch yn pleidleisio yn etholiadau'r Senedd yn 2021 (roedd [46.6%](#) y ganran uchaf i bleidleisio hyd yma, er ei fod yn dal yn llai na 50 y cant o'r etholwyr) nac yn etholiadau lleol 2022, lle'r oedd y nifer a bleidleisiodd yn amrywio o 31.33% yn Nhorfaen i 48.6% yng Ngheredigion. Mae angen i ni newid y ffordd yr ydym yn cynnal democratiaeth er mwyn ailgysylltu'r etholwyr â gwleidyddion, ac mewn rhai achosion creu'r cysylltiadau cyntaf. Rydym yn canmol Llywodraeth Cymru am y camau y mae wedi'u cymryd i ehangu ymgysylltiad democrataidd yng Nghymru dros yr ychydig flynyddoedd diwethaf, o ymestyn yr hawl i bleidleisio i'r cynlluniau peilot ar gyfer pleidleisio hyblyg, ond mae llawer o waith i'w wneud o hyd. Isod rydym wedi amlinellu'r newidiadau y credwn a allai helpu i leihau'r diffyg democrataidd hwn ac adeiladu Cymru lle mae llais pawb yn rhan o'r sgwrs.

Mae'r newidiadau hyn yn perthyn i dair prif thema:

- Proses – gwella mynediad i gyfranogiad democrataidd yng Nghymru.
- Ymgysylltiad – cynyddu ymgysylltiad a dealltwriaeth; croesawu camau arloesol mewn democratiaeth gydgynghorol.
- Llywodraethiant – ail-ddychmygu strwythurau llywodraethu'r DU i feithrin cydweithrediad ac ymddiriedaeth rhwng gwahanol lefelau o lywodraeth, a sicrhau bod penderfyniadau'n cael eu gwneud mor agos â phosibl at y bobl a'r cymunedau y byddant yn effeithio arnynt.

1. Proses

Mae'r amcangyfrifon diweddaraf gan y [Comisiwn Etholiadol \(Rhagfyr 2018\)](#) yn awgrymu bod tua hanner miliwn o bobl yng Nghymru (410,000 – 560,000) ar goll o'r gofrestr etholiadol.

Meddai Cadeirydd yr adroddiad, Syr John Holmes [wrth ystyried y canfyddiadau hyn](#): 'Ni ddylai hyn fod yn dderbyniol mewn democratiaeth fodern', a galwodd am ddefnydd mwy arloesol o'r data cenedlaethol sydd eisoes ar gael i fynd i'r afael â'r broblem hon drwy symud tuag at ffurfiau cofrestru awtomatig neu fwy awtomataidd. Byddai gwella mynediad i'n system bleidleisio drwy gofrestru pleidleiswyr yn awtomatig yn gam sylweddol ymlaen i gael gwared ar un o'r rhwystrau cyntaf i gyfranogiad democrataidd.

Yn ogystal â chynyddu hygyrchedd cofrestru i bleidleisio, mae gwneud yn siŵr bod pawb yn gallu mynd ymlaen a bwrw eu pleidlais ar ddiwrnod yr etholiad hefyd yn hollbwysig. Rydym yn awyddus i weld canlyniadau'r cynlluniau peilot ar gyfer pleidleisio hyblyg a gynhaliwyd yn ystod yr etholiadau lleol yn gynharach eleni, a byddem yn argymhell bod unrhyw wersi o ran cynyddu ymgysylltiad drwy ehangu mynediad at bleidleisio'n cael eu datblygu a'u cyflwyno ledled Cymru cyn yr etholiadau datganoledig nesaf.

Hoffem weld system bleidleisio'n cael ei defnyddio ym mhob etholiad datganoledig sy'n sicrhau bod seddi'n cyfateb i bleidleisiau yn ogystal â chynnig y dewis mwyaf i bleidleiswyr. Y Bleidlais Sengl Drosoglwyddadwy (STV) yw'r dull y byddem yn ei argymhell ar gyfer cyflawni hyn lle, ynghyd â seddi sy'n cyfateb i bleidleisiau, mae pleidleiswyr hefyd yn gallu mynegi eu dewisiadau pleidleisio heb ofni gwastraffu eu pleidlais. Rydym yn croesawu'r cynnydd presennol ar Ddiwygio'r Senedd o ran gwreiddio ymrwymiad i gynrychiolaeth gyfrannol a symud i ffwrdd o'r system 'y Cyntaf i'r Felin' (FPTP) lle mae'r sawl sy'n derbyn y nifer fwyaf o bleidleisiau'n ennill. Serch hynny, nid yw'r cynlluniau presennol ar gyfer system etholiadol Cynrychiolaeth Gyfrannol yn seiliedig ar Restr Gaeedig yn darparu'r rhyddid o ran dewis y mae'r etholwyr yn ei haeddu. Er bod y system hon yn mynd rhywfaint o'r ffordd i fynd i'r afael â'r [pleidleisio tactegol a ddefnyddir yn aml mewn etholiadau FPTP](#), gan gynnwys yr elfen o bleidleisio dros ASC etholaethol a ddefnyddir ar hyn o bryd yn etholiadau'r Senedd, nid yw'n cynnig digon o ddewis i bleidleiswyr, gyda phleidleisiau'n cael eu bwrw dros blaid yn unig ac nid i ymgeiswyr penodol. Yn y sefyllfa hon, STV yw'r safon aur, gan wneud y mwyaf o ddewis pleidleiswyr y tu hwnt i ddim ond gosod 'X' mewn blwch; mae'n cynnig pleidleisiau y gellir eu trosglwyddo, gan ddarparu canlyniadau teg a chymesur. Mae cynnydd hefyd wedi'i wneud o ran etholiadau llywodraeth leol, gyda'r cyfle i gynghorau ddewis symud i system STV os oes mwy na 2/3 o blaid gwneud hynny. Er ein bod yn croesawu'r opsiwn i gyflwyno STV ar lefel leol, mae angen gwneud llawer mwy i gefnogi cynghorau i gymryd y cam hwn.

Dylai penderfyniadau a gweithgareddau'r llywodraeth ar bob lefel fod yn dryloyw, gan gadw at egwyddorion Llywodraeth Agored (tryloywder, uniondeb, atebolrwydd a chyfranogiad rhanddeiliaid).

2. Ymgysylltiad

Mae'n amlwg o'n hadroddiad [Lleisiau Coll](#) yn 2017 bod diffyg dealltwriaeth ynghylch gwleidyddiaeth, ynghyd â rhwystredigaeth o ran sut y gwneir penderfyniadau yn rhesymau allweddol dros beidio ag ymwneud â democratiaeth yng Nghymru. Cafodd y diffyg dealltwriaeth hwn ei adleisio gan bobl ifanc ledled Cymru yn ein hadroddiad [Clywed Ein Lleisiau](#) yn 2018.

Mae diffyg cyfryngau Cymreig cadarn ac amrywiol yn cynyddu'r diffyg democrataidd yn y wlad. Nid yw'n dderbyniol fod yna lawer o bobl nad ydynt yn cael gwybodaeth sylfaenol am y Senedd a Llywodraeth Cymru, a fyddai'n caniatáu iddynt gymryd rhan ystyrlon yn etholiadau'r Senedd a gwleidyddiaeth Cymru yn gyffredinol.

Canfu arolwg gan y BBC/ICM yn 2014 mai dim ond 48% o bobl oedd yn gwybod bod iechyd yn fater datganoledig, ac roedd 42% o bobl yn credu'n anghywir bod gan y Cynulliad Cenedlaethol ar y pryd reolaeth dros blismona.

Mae nifer o adroddiadau gan bwyllgorau ac academyddion wedi sôn y byddai datganoli neu drosglwyddo rhai pwerau dros ddarlledu yn gwella darpariaeth y cyfryngau yng Nghymru. Mae'r mater hwn wedi cael ei godi'n aml ers dechrau datganoli, ac mae angen ei ystyried ar fyrder, yn enwedig gan mai barn Llywodraeth Cymru yw y dylid datganoli darlledu yn dilyn y Cytundeb Cydweithredu rhwng Llafur Cymru a Phlaid Cymru.

Mae ERS wedi dadlau ers tro dros gael addysg wleidyddol go iawn yng Nghymru fel un ffordd o frwydro yn erbyn y diffyg democrataidd. Yn 2018 fel rhan o brosiect [Clywed Ein Lleisiau](#) buom yn gweithio gyda mwy na 200 o fyfyrwyr mewn deuddeg ysgol ledled Cymru gan gyd-gynhyrchu argymhellion ar gyfer yr hyn yr oeddent am ei ddysgu yn yr ysgol i'w paratoi i gymryd rhan lawn mewn democratiaeth. Fel y mae, mae addysg wleidyddol yn dameidiog, ond wrth siarad â phobl ifanc, mae'n amlwg bod awydd i wybod mwy am y ffordd y gwneir penderfyniadau, am sut i ymgychu a dylanwadu ar y penderfyniadau hynny, a sut mae pethau yng Nghymru'n gweithio mewn gwirionedd.

Byddai addysg wleidyddol statudol mewn ysgolion yn darparu'r genhedlaeth nesaf â'r arfau i wneud penderfyniadau gwybodus, tra gallai addysg wleidyddol ehangach helpu i fynd i'r afael â'r un materion ymhlith y boblogaeth ehangach. Mae ymrwymiad Llywodraeth Cymru i sicrhau bod disgyblion yn '[deall ac arfer eu cyfrifoldebau a'u hawliau dynol a democrataidd](#)' drwy'r cwricwlwm newydd ar gyfer Cymru'n gam mawr ymlaen i fynd i'r afael â'r bwch yng ngwybodaeth pobl ifanc. Fodd bynnag, rhaid i bob disgybl gael cyfle i ddysgu hanfodion sylfaenol ein democratiaeth neu byddwn yn ailadrodd camgymeriadau'r gorffennol.

Mae'r defnydd o offer cydgynghorol, megis cynulliad dinasyddion, yn sicrhau bod pobl wrth wraidd y broses o wneud penderfyniadau ac yn gallu gweld eu lleisiau a'u barn yn cael eu parchu ac yn cael effaith. Gall defnyddio offer cydgynghorol ar wahanol lefelau o lywodraeth helpu i feithrin ymddiriedaeth rhwng yr etholwyr a'r system, yn ogystal â darparu atebion dilys, effeithiol a chynaliadwy i'r problemau a wynebwn yn y 21st ganrif. Mae ERS wedi arwain y ffordd yn yr Alban gan ddefnyddio offer cydgynghorol i rymuso dinasyddion lleol i wneud penderfyniadau yn eu hardaloedd lleol drwy'r prosiect [Hawlio'n Ôl Ein Cymunedau Glofaol](#). Fel rhan o glymblaid [Ein Democratiaeth](#) sy'n bwydo i mewn i [adolygiad llywodraethiant lleol](#) llywodraeth yr Alban, mae ERS yr Alban wedi treialu a datblygu ffyrdd arloesol o gynnwys dinasyddion yn y penderfyniadau sy'n effeithio arnynt, gan ddangos sut i greu "[crwybr](#)' o haenau democrataidd'. Gall prosiectau fel y rhain ddarparu canllaw ar gyfer sut y gellid cyflawni ymgysylltiad tebyg ledled Cymru.

3. Llywodraethiant

Mae'r cydbwysedd presennol o ran pwerau o fewn y DU yn methu; mae wedi'i angori yn San Steffan ac yn seiliedig ar ei strwythurau a'i ddiwylliant o ganoli a chronni pŵer. Er gwaethaf datganoli ar draws y DU, mae'r canoli hwn yn treiddio trwy gydberthynas y wladwriaeth Brydeinig â gwledydd a chymdogaethau'r DU, gan weithredu fel rhwystr i gydweithio gwirioneddol a hirdymor, ymddiriedaeth a chydaddoldeb o ran parch. Cred ERS y dylid ailystyried y trefniadau cyfansoddiadol ar gyfer llywodraethiant y DU. Dylai fod yna fframwaith cyfansoddiadol newydd, yn seiliedig ar weledigaeth a phwrpas trosfwaol, cynhwysfawr a hirdymor, yn seiliedig ar egwyddorion a chanllawiau clir, i wasanaethu fel strwythur cyffredinol ar gyfer trefniadau llywodraethiant y DU – ar draws, rhwng ac o fewn pob rhan gyfansoddiadol. Gallai egwyddorion gynnwys: tryloywder, cyfranogiad a chyd-greu, datganoliaeth, ymddiriedaeth, cydweithio, a chydaddoldeb o ran parch. Dylai fframwaith newydd o'r math hwn nid yn unig fod yn sail i ddiwygio trefniadau cyfansoddiadol y DU, ond y gwahanol drefniadau datganoli ar draws y DU. Byddem o blaid confensiynau cyfansoddiadol ledled y DU i helpu â sefydlu'r trefniadau hyn.

Byddem hefyd o blaid diwygio Tŷ'r Arglwyddi fel elfen ganolog ar gyfer cryfhau a gwella trefniadau llywodraethiant y DU, gan gydnabod y DU fel y mae, nid fel gwladwriaeth unedol cyn datganoli. Gallai ail siambr ddiwygiedig fod yn fforwm lle gall y pedair gwlad gydweithio. Gallai [ail siambr wedi'i hethol](#) fod yn fan lle trafodir materion sy'n ymwneud â'r DU gyfan, yn ogystal â rhai is-genedlaethol a thrawsffiniol, lle gellir trafod buddiannau a phryderon is-genedlaethol a rhoi gwrandawriad teg iddynt, i ffwrdd o awyrgylch mwy gwleidyddol a byrdymor Tŷ'r Cyffredin, gan ddarparu cyfleoedd ar gyfer cydweithio a dysgu ar y cyd ar draws yr undeb.

Yng Nghymru, mae pwerau datganoledig yn dal i fod wedi'u canoli o fewn y Senedd i raddau helaeth. Dylai pwerau gael eu gwasgaru'n ehangach ledled Cymru a'u dwyn mor agos â phosibl at bobl a chymunedau, yn unol ag egwyddor datganoliaeth gan ganiatáu ar gyfer llunio polisïau lleol a chynnwys dinasyddion yn y broses llunio penderfyniadau.

Federation of Small Businesses
Ffederasiwn y Busnesau Bach

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales
Cathays Park
Cardiff
CF10 3NQ

Thursday 22nd June 2023.

Annwyl Gomisiynwyr / Dear Commissioners,

Thank you for your letter dated 23 May 2023 asking for our views on the scope of devolution of employment law.

You outline in your letter that you have received ‘no specific proposals for devolution’. You’ll appreciate that responding to the general scope of devolution without concrete proposals is challenging. In terms of constitutional preferences, our members individually will obviously have widely varying views. This is not an area with which we have previously had detailed conversation with our membership nor have had to seek views on proposals.

Moreover, we have not explored or been involved in discussions with governments or other stakeholders on particular proposals on options for reform or devolution or where potential devolution of any responsibilities in employment law would improve the landscape for employees or employers or indeed make it less complex – both of which would seem sensible points of priority for any suggested changes.

We would note therefore that FSB would err on the side of caution, with a compelling case needing to be made for any further such devolution on employment that it would better serve SMEs and their employees than the current system.

On general principles, we would note the following:

- Lack of consistency and increased legal complexity can have an impact on SMEs’ work and time, with potential opportunity costs for growth.
- As a broad principle, FSB has been supportive of UK-wide approaches which promote simplicity, ease of understanding and allow businesses to operate in a frictionless way across the UK market.
- While FSB has supported devolution of additional powers and responsibilities in certain areas previously, there would have to be absolute clarity on the issues which are looking to be resolved or improved by any proposed changes.

- Any divergence in law, policy and regulation on employment would necessarily require a significant investment in support and help for capacity building through institutions and agencies so as to advise SMEs to promote understanding and what changes they would need to undertake.
- Cross-border issues, where the role of employment based around workers across the border (whether commuting, hybrid, or remotely based in England) would need to be addressed to ensure clarity for employers and consistency across the workforce, with a means to ensure that SMEs do not fall into two separate employment practices or be inadvertently at risk of non-compliance. The porous nature of the border of Wales and England means that differential policymaking in such a significant area may be challenging to businesses and disproportionately so for businesses with less resource or access to sufficient professional advice.
- Any proposed changes would need be made in a holistic and transparent way. We would be uncomfortable with attempts to 'stretch' the existing settlement through piecemeal changes that consequently indirectly affect employment. This is likely to cause greater complexity, confusion, and less confidence as well as make regulation and law more difficult to navigate for SMEs.
- Any proposals for devolution of responsibilities in any legislative areas affecting SMEs, should have at their heart, simplification of existing processes and procedures – in this instance, to make it simpler for simpler for businesses to employ.
- It is vital that SMEs in Wales by comparison to the other nations of the UK are not placed in a position of competitive disadvantage.

Thank you for requesting our views, and we hope this is a helpful contribution.

Yr Eiddoch yn Gywir / Yours Sincerely,

Head of Wales, Federation of Small Businesses

Gwlad

Q1. 1. What matters to you about the way Wales is run?

Mae Cymru'n genedl, a chyflwr naturiol am genedl yw bod yn annibynnol. Felly y peth mwyaf bwysig oll wrth ystyried llywodraeth Cymru ydy, sut mae cyrraedd o le ein bod ni rwan hyd at annibyniaeth. Ar ôl cael annibyniaeth, mater am bleidleiswyr Cymru yn unig fydd y cwestiwn o sut caiff yr wlad ei llywodraethu wedyn; ond rydan ni'n dadlau mai cael ei llywodraethu o'r canol-dde gydag economi farchnad-rhydd a ffiniau agored fydd y ffordd orau i sicrhau llwyddiant economaidd a chymdeithasol i Gymru.

Q2. 2. What do you think the priorities for the commission should be?

Mi ddylai prif flaenoriaeth y comisiwn fod i edrych ar sut, yn ymarferol, y gall Cymru symud tuag at annibyniaeth mewn ffordd drefnus a sefydlog. Dylai'r Comisiwn tacllo'r cwestiwn hwnnw'n fanwl.

Q3. 3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

Mae'r drefn bresennol yn anfoddfaol am lu o resymau. Os oes un peth da amdano, hwnnw ydy'r ffaith fod Cymru fel rhan o'r DU yn cadw ei chysylltiad gyda'r holl Ynys Prydain, gyda'r hon fod cymaint o'n hanes ynghlwm. Mae Cymru yn wahanol iawn o'r Alban nac Iwerddon yn y ffaith bod ein hanes ni fel diwylliant 'brodorol' yn ynys hon (noder y defnydd o'r gair 'diwylliant' ac nid 'tras') yn tarddu o'r holl ynys, yn cynnwys y rhan sydd y tu allan o'n ffiniau presennol, tra bod hanes yr Alban ac Iwerddon yn cymryd lle yn hollol o fewn eu ffiniau nhw. Mae'n wiw i gydnabod hynny, a bod yn ofalus na fyddai annibyniaeth yn cael y sgîl-ffraith annymunol o rwygo Cymru i fwrdd o rai o'i thiroedd cynhenid.

Q4. 4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

Mae'n anodd wybod lle i ddechrau, ond:

- 1) Wrth gymharu Cymru â gwledydd eraill o faint tebyg, neu llai, yn Ewrop (fel gwledydd y Llychlyn, a'r Ffindir, a'r gwledydd Baltig), mae'n debyg fod ein hiaith a diwylliant dan llawer mwy o straen fel canlyniad o geisiadau gan Lywodraeth y DU i'w dileu yn llwyr yn y gorffennol, a diffyg ffordd i atal mewnlifiad o Loegr yn yr oes presennol.
- 2) Wrth gymharu Cymru â gwledydd eraill o faint tebyg, neu llai, yn Ewrop (fel gwledydd y Llychlyn, a'r Ffindir, a'r gwledydd Baltig), mae'n amlwg fod ein cyflwr economaidd yn llawer gwaeth: gwaeth yn nhermau absoliwt wrth gymharu ein hunain gyda'r rhai yng Ngorllewin Ewrop, a llawer gwaeth yn nhermau tyfiant economaidd i gymharu gyda'r rhai yn y dwyrain.
- 3) Wrth gymharu Cymru gyda gweddill y DU, mae'n amlwg fod ein cyflwr economaidd yn llawer gwaeth: cymharer Wrecsam neu'r Trallwng gyda Chaer neu'r Amwythig, er enghraifft. Er fod gan hyn llawer i ymwneud gyda'r ffyrdd hanesyddol y tynnwyd adnoddau allan o Gymru (e.e. gwllân o Gymru yn cael ei fasnachu yn yr Amwythig yn hytrach nag yng Nghymru ei hunan), heddiw mae hyn yn gallu cael ei esbonio i raddau helaeth gan ddiffyg buddsoddiad yn isadeiledd yr wlad.
- 3) Mae'n beth prin i weld 'lliw' y llywodraeth yn San Steffan adlewyrchu pleidleisiau Cymru. Mae'r annhegwch sylfaenol o Gymru'n cael ei llywodraethu gan y Ceidwadwyr am y rhan fwyaf o'r ganrif ddiwethaf, er gwaethaf bod nhw erioed wedi cael mwyafrif yng Nghymru, yn amlwg iawn.
- 4) Ynghlwm gyda'r pwynt diwethaf, mae rhwystredigaeth gyda'r sefyllfa honno wedi arwain at atgasedd afresymol tuag at y Ceidwadwyr yn llygaid llawer o bleidleiswyr Cymru, sydd yn ei dro wedi cadarnhau cryfder y Blaid Lafur fel y ffordd gorau o 'gadw y Toriaid allan'. Mae hyn wedi arwain at ddominyddiaeth unbleidiol y Blaid Lafur yng Nghymru i raddau sydd yn afiach dros ben, yn arwain at lu o fan-lygreddigaethau ac at lywodraeth diog a aneffeithlon ar bob lefel, o'r Senedd i lawr.
- 5) Mae diffyg nerth gwleidyddol gwirioneddol yn y Senedd, oherwydd ei statws israddol wrth gymharu a San Steffan, yn arwain i ddiffyg sylw yn y cyfryngau (yng Nghymru ac yn y DU yn fwy gyffredin) a diffyg diddordeb gan bleidleiswyr yn y pethau sy'n mynd ymlaen yno. Mae hyn hefyd yn gadael i'r Llywodraeth

Q4. 4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

Lafur yno dianc rhag cael archwiliad go iawn, gyda'r canlyniad fod y safon llywodraethu (a safon y bobl sy'n gwneud o) yn llawer is nag y dylai fod.

Q5. 5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

Yn gryno, mwy o bŵer yn y Senedd a chynghorau a llai yn San Steffan.

Ac eto, yn ymarferol yn y tymor byr, mi ddylai'r tyfiant ym maint i Senedd sydd newydd wedi ei benderfynu, mynd law yn llaw gyda lleihad ar y *rhif* o gynghorau lleol (yn enwedig cynghorau cymuned) a chynghorwyr lleol. Roedd yr etholiadau lleol ym mis Mai yn dangos unwaith eto fod llawer gormod o seddau cyngor yng Nghymru, gyda llawer iawn ohonyn nhw yn cael eu llenwi heb etholiad a rhai, yn wir, heb eu llenwi o gwbl. Yn yr etholiadau mi welwyd lawer o bobl yn cwyno nad oedd ymgeisydd ar gael o ba blaid bynnag yr oedden nhw eisiau pleidleisio drosto - doedd gan hyd yn oed y pleidiau mawrion digon o ymgeiswyr i sefyll ym mhob sedd.

Ar yr un pryd, mae'n wiw y dylai'r lleihad yn rhif Aelodau Seneddol o Gymru yn San Steffan, sydd wedi penderfynu yn San Steffan heb unrhyw ymgynghoriad gydag etholwyr Cymru, mynd law yn llaw â lleihad ym mhŵer a chyfrifoldeb San Steffan dros Gymru.

Felly:

San Steffan - llai o aelodau, llai o bŵer.

Y Senedd - mwy o aelodau, mwy o bŵer.

Cynghorau lleol - llai o aelodau, ond mwy o bŵer.

Q6. 6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we: broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR pursue any other governance model you would like to suggest alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

Dylem fod yn wlad annibynnol, dim yn rhan o'r DU mewn unrhyw ystyr o gwbl.

Eto, dylai'i cwestiynau o 'annibyniaeth' a 'bod yn weriniaeth' cael eu cadw'n hollol ar wahân o'u gilydd. Mae enghreifftiau fel Awstralia, Seland Newydd, Canada, a hyd yn oed Iwerddon rhwng 1922 a 1949, yn dangos ei bod hi'n bosib i wlad fod yn hollol annibynnol i bod pwrpas ymarferol tra'n cadw Brenin neu Brenhines y dydd fel pennaeth. Os oes cefnogaeth ar lawr gwlad am gadw perthynas rhwng Gymru a'r teulu Brenhinol, nid oes angen i hyn fod yn dramgwydd rhag wasgu ymlaen gydag annibyniaeth ar lefel llywodraethol.

Mi ddylai cynghorau cael mwy o bwerau beth bynnag, ond llai o aelodau, fel y dywedwyd mewn ein hymateb i'r cwestiwn uwchben.

Q7. 7. Overall, what is most important to you about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

Ym 1898, pan ymbiliodd grwp o Aelodau Seneddol Cymreig i Lywodraeth Llundain dros newid Jac yr Undeb i adlewyrchu presenoldeb Cymru yn yr Undeb, yr ymateb oedd fod hynny'n amhosib oherwydd "if we were to alter the Royal Arms, many other parts of her Majesty's dominions, besides Wales, would

Q7. 7. Overall, what is most important to you about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

have to be considered".

Erbyn hyn, mae'r rhan fwyaf helaeth o'r "many other parts" hynny yn wledydd annibynnol. Dydy'r un ohonyn nhw wedi ymbilio i ail-ymuno. Dylai Cymru fod fel un ohonyn nhw, ac unig nôd dilys i brosiect fel hyn ydy gweithio allan y ffordd gorau i gyflawni hynny mewn ffordd sefydlog, effeithlon a llwyddiannus.

Q8. 8. In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

Fe ddylai tyfiant mewn hunan-lywodraeth a hunan-hyder unrhyw wlad yn arwain at broffil a statws uwch i'w hiaith cynhenid; ond mae profiad Iwerddon yn yr 20fed ganrif yn dangos nad yw hynny bob amser yn wir. Mae'n rhaid i lywodraeth Cymru fod yn ddyfal wrth ddysgu y gwersi cywir o brofiad Iwerddon.

Er enghraifft, dylid rhoi blaenoriaeth i greu economi ffyniannus yng Nghymru, ac yn enwedig yn yr ardaloedd lle bod Cymraeg yn cael ei defnyddio ar y mwyaf pob dydd. Dylid ddysgu oddi wrth gwledydd fel y Ffindir ac Estonia a.y.y.b sut y gellid uno'r angen i gadw yr iaith yn gryf gyda'r angen i denu'r talent gorau o'r byd i gyd i swyddi lefel-uwch yn addysg, diwydiant a llywodraeth. Mae'n bosib mae un ffordd o gyflawni hyn fyddai rhoi mwy o bwyslais ar wersi Cymraeg i oedolion, yn hytrach nag mewn ysgolion yn unig.

Q9. Information to include: Please let the commission know if you are writing in a personal capacity or on behalf of an organisation. If you are writing on behalf of an organisation, it would be helpful if you could confirm its purpose, size and membership.

Mae yr ymateb hwn ar ran Gwlad - Plaid Annibyniaeth Cymru - sy'n blaid wleidyddol Gymreig sydd wedi'w chofrestru gan y Comisiwn Etholiadol ers 2018. Ar hyn o bryd mae gennym ni un Cynghorydd Sir (yng Ngheredigion), a thri Cynghorydd Cymuned (un yng Ngwynedd, dau yn Rhondda Cynof Tâf).

Q10. Add your video or audio submissions here

No Response

Submit your response

Response to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales call for evidence

Sefydliad Materion Cymreig (IWA)

info@iwa.org.uk

The IWA is a registered charity no. 1078435

29th July 2022

Have your say

1. What matters to you about the way Wales is run?

The Institute of Welsh Affairs (IWA) believes in democracy in its broadest sense, as the most **effective form of governance to protect and enhance citizens' rights and freedoms and as a** key enabler for developing a successful, clean and fair economy for Wales.

Democracy is far more than simply the election of representatives to legislatures and the resulting formation of governments and decision-making bodies. To maintain and enhance the health of our democracy, the people of Wales should have access to meaningful opportunities to both inform and scrutinise the ongoing activities of decision makers.

Where appropriate, the people of Wales should take part in direct decision making at a national and local level, too.

The IWA believes in the principle of subsidiarity, that decisions should be made as close as practicable to the people affected by those decisions. This principle should inform both the structure of governance and the mechanisms used to inform and make decisions, and to learn from the impact of those decisions.

We believe that how Wales is run (our system of governance) should be as clear as possible to the people of Wales, in order for lines of accountability to be evident for those wishing to understand who made which decisions and why.

Decisions are better and are better made by bodies where elected representatives are as diverse as possible, reflecting the people they represent, whether in terms of their individual characteristics, backgrounds or their political colours or beliefs. In practice, this means that we believe in affirmative processes within the electoral system to support the proportional representation of gender, race and other characteristics. This is why we support the Diverse5050 campaign.

It also means that we support maximum proportionality in terms of the number of representatives from political parties, or independents, elected based on the number of votes those parties or independents received across Wales. In practice, this means that we support the use of Single Transferable Vote at all levels of Welsh governance.

We believe that Wales should have a vibrant public sphere for open discussion of issues **relating to how decisions impact people's lives. We would like to see a thriving, well-read** media (online and in print) ensuring increased public knowledge of devolution. We would also like to see a significant proportion of the population – cutting across socio-economic status, class and occupation – taking an informed view on Welsh politics. We would like to see a minimum 75% turnout in Senedd elections and we are in favour of expansion of the Senedd to the proposed 96 member model but elected using the Single Transferable Vote to elect those members. We would also like to see people working in micro democratic structures at grassroots, community and local levels, as well as at national level.

The IWA also firmly believes that Wales should be an outward looking nation, active both regionally and globally. Regardless of the future constitutional make up of the UK, Wales should continue to build relationships with other nations and states, particularly locally within these islands, but also much further afield.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

The IWA urges the Commission to focus on the following themes and areas:

1) Welsh citizenship

We believe that nations thrive when the population feel shared purposes. In practice, this requires people to feel a shared responsibility for the issues and challenges facing their community, area and nation, and to feel that they share in the wealth created as a result of national, regional or community efforts.

In order to achieve a shared purpose, there needs to be a shared understanding of issues and challenges, and an effective system of governance that enables people to feel collective responsibility for solving them.

For this to happen, there must be opportunities for people of all ages and backgrounds to both learn about and discuss challenges and issues, and for them to feel that they are being listened to, in some cases directly informing or taking the decision themselves.

To facilitate this, the Commission should focus on the following sub-areas:

- Understanding how people in Wales feel about citizenship
 - Ways of supporting people in Wales to participate in decision making and scrutiny
 - Opportunities for the use of deliberative democracy in Wales
 - Opportunities for the use of sortition within Welsh democracy
 - Opportunities for the use of direct democracy in Wales.
- 2) The challenges and opportunities posed by different models of governance for Wales within and without the UK

The IWA urges the Commission to look internationally as well as to the people of Wales for examples of different models of governance and learn from them, applying that learning to the issues and challenges faced by Wales both in the present and over future decades.

- 3) The impact of the current fiscal devolution settlement on the ability of Wales to invest in its people and economy

As the power and responsibility of the Senedd and Welsh Government have increased, the inability of Welsh Government to access sufficient funding to invest has grown in prominence. This inability to access investment funding is a blocker to growth and development in Wales. Both the Barnett Formula itself and the system for managing disputes relating to the formula should be assessed against alternative models of fiscal devolution such as a needs based system. The wider fiscal framework should be assessed, particularly in relation to the ability of Welsh Government to tax and borrow.

The IWA will **be submitting a separate paper on Wales' fiscal framework to the Commission** in Autumn 2022.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

Strengths

- The current system theoretically provides for a sharing of wealth across the UK.
- The current system provides for an internal market within the UK, enabling smooth trading across national borders, though we recognise the specifics in relation to Northern Ireland at the time of writing.

- In relation to Covid:
 - Response to Covid in relation to the initial lockdown and associated furlough scheme, sharing the financial impact of additional support required to households and businesses across the UK. (However this was also a weakness when it came to Welsh Government decisions on subsequent lockdowns.)
 - Procurement for the vaccination programme for the whole of the UK.
- In devolved policy areas, Wales can try out new policy approaches as an incubator with a smaller population from which the rest of the UK can learn (plastic bags, organ donation, Future Generations agenda).
- Welsh Government can also design new policy approaches that relate to the particular circumstances and needs of the Welsh population.

Weaknesses

- Under the current system, UK Parliament has ultimate power to legislate for Wales and to amend or even annul the devolution settlement.
- Existing conventions empowering the Senedd to prevent action by UK Parliament and UK Government in non-reserved areas are weak
- This includes a total lack of redress over, for example, significant funding decisions made through the Barnett Formula and UK Shared Prosperity Fund
- The devolution settlement is different in each part of the UK, ie for Wales, Scotland and Northern Ireland, at a headline level. In addition, different UK government **departments' functions are also differently devolved. This complicated situation** leads to an ongoing lack of clarity (in part due to inadequate media provision) as to where decisions are made, how resources are allocated to address issues and how to resolve disagreements.
- There is significant inequity in our borrowing powers: Wales can only borrow £150m annually up to a limit of £1bn for capital spending, whereas both Scotland and Northern Ireland can borrow up to £3bn. Scotland can also borrow more for resource spending.
- We note that, despite considerably increased responsibilities over policy making and delivery of public services between 2009 and July 2022, the headcount of Welsh Government has reduced from 6,137 to 5,644. This is not proportionate to the size of the total number of staff in UK Government departments responsible for devolved matters, and has led to the under-resourcing of both policy making and, crucially, effective public service delivery. Clearly, the size of the central administration budget is a matter for Welsh Government budget setting, but it is heavily influenced by the overall fiscal devolution settlement, including the Barnett Formula.

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

- Divergent electoral systems across the UK can lead to democratic confusion among people in Wales, particularly given the still-young nature of the Senedd and electoral reform. However, this is also a strength, as it allows the Senedd to implement democratic systems in Wales that work for the Welsh people at all levels of government, rather than those decided at a UK level.
- Westminster acts as both a parliament for England as well as for the UK and as England has over 19 times the population of Wales (59.59m to 3.1m according to the 2021 Census), the size of England will always be more important to political leaders in Westminster.
- We have previously published on inter-parliamentary relations and the weaknesses of the current system in terms of how both parliaments hold their respective governments to account for their individual decisions. We have also published recommendations as to how they might better coordinate and work together. Our September 2020 paper [Missing Links](#) sets out our concerns in detail.

The IWA will be submitting a paper to the Commission in relation to issues related to the potential devolution of broadcasting at a later date, so we have not included this issue here. However we refer the Commission to our longstanding media policy work and our audits in 2008, [2015](#) and [2020](#) which consistently note the detrimental impact on citizens in Wales of current media policy and public scrutiny of government and parliamentary decisions as they relate to Wales, whether at a UK or Wales level.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

Primarily, the lack of a written UK constitution leads to a sense of fragility for the devolution settlement, with the Senedd and Welsh Government protected through convention and Acts of UK Parliament rather than being placed on a more solid footing.

The lack of a clearly codified relationship between Wales and the UK also leads to regular friction points around the devolution settlement, and enables the UK Parliament to unilaterally override the settlement without an effective underpinning constitutional position for Welsh Government to use in challenging such actions through the Supreme Court. A recent example of this has been the UK Internal Market Act 2020.

Whatever the future constitutional arrangement of the UK may be, a written, codified constitution is vital to enshrine the rights of each legislature and government, and prevent unhelpful friction.

People in Wales may feel that democracy extends as far as voting for representatives and no further. Opportunities to engage meaningfully beyond this are few and these are poorly utilised. This leads to poor decision making and people holding elected representatives responsible for all issues perceived to be negative.

Increased use of citizens assemblies, appropriate use of referendums and public meetings could all create a more engaged and active population, leading to a feeling of shared purpose and better decision making.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

The multi-tier system of governance in Wales is complex in regard to power, resourcing and responsibility. For example, some functions of local government in Wales, such as the administration of certain benefits, are resourced and overseen by UK Government, despite Welsh Government nominally holding control over local government in Wales. In another example, local government holds powers to implement certain schemes, such as road user pricing, whereas Welsh Government does not have the competence to implement such schemes on a national basis.

These anomalous situations generally arise from the ongoing design and ‘bolting-on’ of new policy to the current devolution settlement. They exacerbate the existing lack of public understanding as to which layer of government is responsible for what, and cause confusions and inefficiencies which ultimately impact negatively on citizens’ lives.

The bulk of funding for local government to exercise its functions is allocated by Welsh Government. The confusing interrelationship between funding and policy making power between Welsh Government, local government and UK Government should be addressed. This should include looking at the taxation system and how local/Welsh/UK taxes relate to their respective level of policy decision making.

In December 2021 we published a paper [What does Levelling Up Mean for Wales?](#) in which **we set out our concerns in relation to the UK Government’s exercising of powers and responsibilities post-EU funding.** Many of these concerns remain. We have followed up with our paper [Putting Businesses at the Heart of Levelling Up](#), pointing out issues in the interaction between UK Government, Welsh Government and local government.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

As a politically independent think tank and charity whose objects are to educate by providing research on socio-economic, political and scientific factors and their impact on public policy in Wales, the Institute of Welsh Affairs does not hold an organisational position on the above options. Our role is to ensure that the public are informed as to the relevant strengths and weaknesses of the various options, based on the evidence available, and that they are able to have their voices heard in decision-making.

However, we are pro-devolution: we believe that decisions should be made as close as practicable to those affected by those decisions. Future models of governance should be **firmly based around this principle, whether it is Wales' relationship within or to the UK**, or the relationship between Welsh Government and local/regional governance.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The IWA believes that the future governance of Wales should be centred around the following principles:

1. That decisions should be made as close as practicable to the people affected by those decisions

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

2. That democracy should be nurtured in its broadest sense. People in Wales should have opportunities to, and feel empowered by, engaging with decision making, informing decisions and scrutinising elected representatives between the set pieces of democracy i.e elections
3. People in Wales should be supported to feel like citizens, with a shared responsibility for their communities, regions and the nation
4. That, where appropriate, direct democracy should be considered
5. That deliberative and participatory democracy should be placed at the core of our democratic system, both to inform decision makers and to set the parameters of direct democracy.

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

Submitted by email to: ConstitutionCommission@gov.wales

30th June 2023

Professor Laura McAllister and The Rt. Revd. and Rt. Hon. Rowan Williams
Independent Commission on the Constitutional Future of Wales
Cathays Park
Cardiff
CF10 3NQ

Dear Professor McAllister and The Rt. Revd. and Rt. Hon. Rowan Williams,

REF: Scope for Devolution of Employment Law, with Implications for Employers and Employees

We would like to acknowledge and thank you for the opportunity for IoD Wales members to feed into the important work of the commission.

Following consultation with our members, we would like to put the following considerations forward:

The UK legal jurisdiction (of which Wales greatly benefits) operates a world regarded system of common law - "Laws of England & Wales" (We recognise some minor differences in Scotland). Employment law, within that judicial framework is largely consistent across the home nations of the UK. This enables and benefits:

- common understanding in the employment arrangement (between employer / employees),
- consistency across the internal organisation, irrespective of a UK geographical base,
- reassurance for non-UK companies / investors, seeking a stable Wales/UK operating environment,
- clear expectation setting and maintenance to a common UK standard,
- stability and reduced complexity in National and International business planning,
- social mobility (working across an open UK, without limiting business or employment opportunities / becoming regionalised).

We understand that those involved in employment (in-fact many employees and citizens of other countries) look at UK employment laws, regulations and practice from a benchmarking perspective. Some our members have spent some of their careers abroad establishing what we might commonly take for granted here in the UK. These members have used UK Employment Policy and Practice as the benchmark to improve employment standards and regulations in other countries (particularly in the Middle East). Employees largely recognise this.

Members noted that there would be some concern that with a political agenda that might be to "develop greater National control and identity", that as a Nation, we inadvertently isolate ourselves from what really maintains and helps project our standing using the UK Platform.

We think a Wales-centred legislature seeking to differentiate laws, potentially based on political objectives, would be wasteful and create an industry of which businesses in Wales would have to bear increased cost and complexity. Wales is largely an SME-based economy where such a change might be perceived as just unnecessary and impractical. This would become particularly burdensome if employers are registered and established as based in Wales but are employing people in England, Scotland or Northern Ireland.

Members feel it is important to remember that employment law is only a minimum standard. Whilst we do not believe that it would be beneficial to look at creating a Welsh Employment statute, there is nothing stopping companies from offering "above" the legal requirements - economics and solvency are an obvious limiting factor, but more progressive and enlightened leadership and a forward-looking culture (borne out of good Directorship and business education) will lift employment standards. There does not need to be a new legal framework to "better" what is already a good platform.

There is nothing to stop Wales promoting our culture and what we want employment to look like in the economy by using the framework already in place.

It is our members view that there are more pressing business / social / community-critical priorities where a "Future Wales" can make a difference to our standing, as a nation. We believe that the Commission would benefit in considering how we promote a great business environment to retain and attract great people and investment in Wales, as a tool to lift standards of employment, rather than considering the establishment of a separate legal framework from the Laws of England & Wales, for employment.

Yours sincerely

On behalf of IoD Wales Members

IoD Nations Chair Wales

Ymateb i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru

gan

Llafur dros Gymru Annibynnol

Arwyddwyd gan

Cyng. Rachel Garrick a Dylan Lewis-Rowlands

ar ran ein pwyllgor rheoli a chymeradwyo gan ein haelodaeth

Wrth greu ein hymateb, ymgynghorodd y pwyllgor gwaith â'n haelodaeth yn gyffredinol, wedyn wnaeth gweithgor a oedd yn cynnwys aelodau pwyllgor ac aelodau cyffredin, dan gadeiryddiaeth un o'n cyd-gadeiryddion, datblygu'r yr holl bwyntiau a godwyd yn y ddogfen hon.

Rydym wedi fformatio'r ddogfen hon yn unol â'r ymateb enghreifftiol a ddarparwyd gan y Comisiwn.

Yn dilyn trafodaeth a dadl fanwl, mae'r ddogfen hon wedi'i chymeradwyo gan yr aelodaeth yn gyffredinol o Llafur dros Gymru Annibynnol.

28/07/2022

1. Beth sy'n bwysig i chi am y ffordd y mae Cymru'n cael ei rhedeg?

Bod Cymru'n cael ei rhedeg er budd yr holl bobl sy'n byw o fewn ei ffiniau, ac y ddylai proses wleidyddol Cymru bob amser ymdrechu i wella bywydau holl bobl Cymru.

Credwn fod gan ddsbarthiadau gweithiol Cymru hawl gynhenid i hunan benderfyniad, a bod hyn wedi'i anwybyddu ar gyfer y mwyafrif helaeth o hanes 'democrataidd' yr ynysoedd hyn. Nid yw'r sofraniaeth hon yn deillio o honiad hynafol i ddiwylliant neu dir, ond o frwydrau dydd i ddydd real iawn bywydau pobl; a'r ewyllys i wneud wahaniaeth yn yr frwydr honno.

Y dylai'r Senedd a llywodraeth leol yng Nghymru bob amser ymdrechu i wella bywydau pobl Cymru, gan ystyried effaith eu penderfyniadau ar genedlaethau'r dyfodol, i atal problemau rhag digwydd neu waethygu, gan ddefnyddio dull integredig a chydweithredol, gan ystyried a chynnwys pobl o bob oed ac amrywiaeth.

Bod penderfyniadau ar bob lefel o lywodraeth yn cael eu cymryd i wella llesiant cenedlaethau'r presennol a'r dyfodol, gan feddwl am effaith hirdymor y penderfyniadau i sicrhau bod gan genedlaethau'r dyfodol yng Nghymru o leiaf yr un ansawdd bywyd ag sydd gennym ni ar hyn o bryd, a bod penderfyniadau a wneir yn gyfrifol yn fyd-eang.

Ein bod ni yng Nghymru yn gweithio'n gydweithredol ac ar y cyd i fynd i'r afael â'r heriau sy'n ein hwynebu nawr ac yn y dyfodol, megis newid yn yr hinsawdd, tlodi, iechyd a llesiant, swyddi a gweithgarwch economaidd.

Mae'r sybsidiaredd hwnnw'n hollbwysig fel bod penderfyniadau'n cael eu gwneud gan bobl leol sy'n deall ac yn malio am bobl Cymru a'r Gymraeg.

Bod y Senedd yn gwneud penderfyniadau sydd o fudd i bobl Cymru gyfan, gyda budd cenedlaethol yn flaenoriaeth gyffredinol.

Bod bywydau cenedlaethau'r dyfodol yng Nghymru yn fywydau mwy llewyrchus ac iach, mewn cenedl sy'n cynnal ac yn gwella amgylchedd naturiol bioamrywiol gydag ecosystemau iach gweithredol sy'n cynnal cydnerthedd cymdeithasol, economaidd ac ecolegol a'r gallu i addasu i newid (er enghraifft newid yn yr hinsawdd).

Y dylai bywydau cenedlaethau'r dyfodol fod yn fwy cyfartal na'n bywydau ni a bod cymunedau'n dod yn fwy cydlynol a chryf, gyda diwylliant bywiog a'r Gymraeg yn ffynnu.

Bod aelodau etholedig y llywodraeth ar bob lefel yn hawdd eu dal yn atebol i'w hetholwyr.

Nad yw pwerau a chyfreithiau datganoledig presennol yn cael eu herydu gan Lywodraeth y DU.

Yr hyn sy'n bwysig yw bod gennym y systemau cyfansoddiadol, amgylcheddol, cyfreithiol a chymdeithasol yn eu lle ar gyfer gwlad deg a chynaliadwy: mae hyn yn golygu creu trefniant cyfansoddiadol a chyfansoddiad sy'n gwarantu hawliau amgylcheddol, dynol a chyfreithiol sy'n mynd ymhell y tu hwnt i'r hyn sydd gan y Deyrnas Unedig i'w gynnig.

2. Yn eich barn chi, beth ddylai'r blaenoriaethau ar gyfer y comisiwn fod?

Archwilio trefniadau cyfansoddiadol beiddgar a thrawsnewidiol a fydd yn caniatáu i lywodraeth Cymru, awdurdodau lleol Cymru, a'r Cymry weithio i wella bywydau pawb.

Ceisio darganfod beth mae politi Cymru yn dymuno i'w threfniadau presennol ac i'r dyfodol fod, ac archwilio pob llwybr a phosibilrwydd; er enghraifft, yn y digwyddiad tebygol iawn o ailuno Gwyddelig a/neu achos tebygol o Annibyniaeth yr Alban.

Ymchwilio, gwerthuso a gwneud argymhellion ar ystod o opsiynau cyfansoddiadol a modelau perthynol rhwng Cymru a chenhedloedd eraill yr ynysoedd hyn ac i gynnal ac annog trafodaeth genedlaethol wirioneddol ac eang am argymhellion y Comisiwn ynghylch ffurf cyfansoddiadol a llywodraethant ddyfodol Cymru ar bob lefel; yn genedlaethol, yn awdurdod lleol ac yn gymunedol.

Ymchwilio, argymhell a hyrwyddo systemau pleidleisio sy'n annog dulliau cydweithredol a chydweithredol o lywodraethu ar bob lefel (e.e, STV), er mwyn gwella llesiant bywydau pobl Cymru nawr ac yn y dyfodol.

Hyrwyddo a rhoi cyhoeddusrwydd i waith presennol y Senedd ac yn arbennig i gyflwyno'r achos dros gael pwerau codi trethi, a rheolaeth dros gyfiawnder a seilwaith.

Ystyried egwyddor gyffredinol sybsidiaredd wrth hyrwyddo'r achos dros Gymru annibynnol, ni waeth beth sy'n digwydd yn Iwerddon neu'r Alban. Cymru yn genedl ar wahân, gyda'r gallu i benderfynu ar ei dyfodol ei hun.

Y flaenoriaeth ddylai fod adeiladu fframwaith cenedlaethol sy'n addas ar gyfer yr 21ain Ganrif, sy'n cynnwys yr holl systemau cyfansoddiadol, amgylcheddol, cyfreithiol a chymdeithasol sy'n angenrheidiol ar gyfer gwlad deg a chynaliadwy, a phrofi'r hyn sy'n angenrheidiol i'w gyflawni.

3. Gan feddwl sut y caiff Cymru ei llywodraethu, gan Lywodraeth Cymru a llywodraeth y DU, beth yw cryfderau'r system bresennol, pa agweddau yr vdych yn eu gwerthfawrogi ac yn dymuno eu diogelu fwyaf? Allwch chi ddarparu enghreifftiau?

Y Dŵr Coch Clir yw un o gryfderau mwyaf Cymru. Roedd y gallu ac yn bwysicach fyth, yr ewyllys gwleidyddol i ymwahanu oddi wrth Lywodraeth y DU o unrhyw liw gwleidyddol er mwyn gweddu orau i anghenion Cymru yn ein gwasanaethu ymhell dros y pandemig, ac wedi ein gwasanaethu ymhell cyn hynny a bydd yn parhau i wneud hynny.

Mae Senedd Cymru yn caniatáu i benderfyniadau gael eu gwneud yn nes adref, yn nes at galonnau a meddyliau pobl Cymru. Dylem edrych i ehangu'r Senedd.

Mae'r DU (gan gynnwys Cymru) yn chwarae rhan fawr ym materion y byd, ond bychan yw llais Cymru ei hun ar lwyfan y byd.

Mae gan y DU (gan gynnwys Cymru) frenhiniaeth gyfansoddiadol ac mae democratiaeth seneddol yn fyd-enwog am ei sefydlogrwydd gwleidyddol, er mai ychydig iawn o effaith a gaiff Cymru ar y frenhiniaeth na phenderfyniadau San Steffan.

Y DU (gan gynnwys Cymru) yw un o'r economïau mwyaf yn y byd, er nad yw'r brand Cymreig yn adnabyddus.

Mae'r DU (gan gynnwys Cymru) yn chwarae rhan fawr ym materion y byd ac mae'n un o bum aelod parhaol y Cenhedloedd Unedig, er nad yw Cymru ei hun yn cael fawr o effaith ar faterion tramor.

Mae'r DU (gan gynnwys Cymru) yn gynghreiriad allweddol o UDA, er nad oes gan Gymru unrhyw ran i'w chwarae yn y berthynas hon.

Mae'r DU (gan gynnwys Cymru) yn rhan o'r Gymanwlad, er nad yw'n glir beth yw rôl Cymru yn y sefydliad hwn.

Mae gan y DU (ac i raddau Cymru) rai o gwmnïau mwyaf y byd.

Mae gan y DU (gan gynnwys Cymru) un o'r systemau addysg uwch gorau yn y byd.

Mae gan y DU (gan gynnwys Cymru) economi gymysg gyda sector ariannol blaenllaw yn ogystal â diwydiannau adeiladu, twristiaeth, bwyd a diod, amaethyddiaeth, gweithgynhyrchu.

Mae'r frenhiniaeth yn dod â rhywfaint o fudd twristiaeth i Lundain ond nid i Gymru.

Mae cryfderau'r system bresennol yn cael eu tanseilio'n barhaus gan ei gwendidau. Y cryfder yw bod Cymru'n gallu penderfynu pethau drosti'i hun ond pan na all ariannu'r penderfyniadau hynny gan ei Banc Canolog ei hun, yna San Steffan sydd â rheolaeth yn y pen draw. Rydym yn dymuno amddiffyn pwerau presennol Llywodraeth Cymru ond yn gwybod bod angen mwy arni ac, fel y mae Llywodraeth y DU wedi'i brofi'n ddiweddar drwy danseilio Deddf Undebau Llafur (Cymru) 2017, rydym yn gwybod y gall unrhyw gyfraith a wneir gan Lywodraeth Cymru gael ei dileu gan y DU. Llywodraeth – mae'r hyn y gallem ddymuno ei gadw yn amherthnasol pan all Llywodraeth y DU gael gwared arno er hwylustod gwleidyddol, neu ar fympwy.

4. A oes unrhyw broblemau gyda'r system bresennol, ac os felly, sut y gellid mynd i'r afael â hwy? Unwaith eto, rhowch enghreifftiau.

Nid oes gan y Senedd ddigon o aelodau i gyflawni ei gyfrifoldebau'n ddigonol; gydag atebolrwydd ac adolygiad o weinidogion a chyfreithiau yn fater nodedig.

Nid oes lle i'r Swyddfa Gymreig yn y cyfansoddiad cyfansoddiadol presennol, dim ond cangen ansoddol o reolaeth hanesyddol San Steffan ydyw. Mae mwyafrif helaeth o bwerau swyddfa Cymru wedi'u trosglwyddo i'r Senedd, a rhaid i'r gweddill ddilyn. Os oes cynrychiolydd 'Cymreig' i fod yn San Steffan a'r Cabinet, dylent ddeillio o lywodraeth/plaid lywodraethol Cymru.

Mae gallu San Steffan i ymyrryd o fewn materion datganoledig (a'r cysyniad sylfaenol o sofraniaeth seneddol unedol) yn gysail peryglus y mae'n rhaid ei ddileu ym mhob ffurf. Mae'r Ddeddf Marchnadoedd Mewnol, er enghraifft, a newidiadau diweddar mewn rheoliadau gweithwyr (caniatáu i dorri streic a thanseilio hawliau gweithwyr sylfaenol) yn uniongyrchol wrthwynebus i gyfraith Cymru.

Rhaid newid y system etholiadol; mae gan y rhan fwyaf o ddemocratiaethau gweithredol modern (nid o reidrwydd yn rhywbeth y gellir labelu'r DU fel ar hyn o bryd) brosesau democrataidd llawer mwy trwyadl na'r rhai sy'n bodoli ar hyn o bryd yn y DU, neu'r hyn sy'n cael ei gynnig gan lywodraeth Cymru.

Mae llawer o etholwyr yn ymddieithrio o'r system ddemocrataidd bresennol. Mae'r system "Pleidleisio'r Cyntaf i'r Felin" yn arwain at ymddieithrio etholwyr, ynghyd â herwgipio ein systemau gan rymoedd poblogaidd asgell dde beryglus sydd wedi ceisio tanseilio ein hunion ddemocratiaeth. Yr ateb i hyn yw diwygio etholiadol, a datblygiad o ddiwylliant Cymreig gwleidyddol unigryw.

Mae angen diwygio'r system Cofrestru Etholiadol, ynghyd â'i gwneud yn haws i bleidleisio; er enghraifft, cofrestru awtomatig, diwrnodau pleidleisio yn wyliau banc (diwrnodau i ffwrdd i weithwyr), ac addysg wleidyddol.

Mae angen treialu methodolegau pleidleisio newydd gan gynnwys systemau pleidleisio electronig diogel.

Nid yw cyfansoddiad y DU wedi'i godeiddio, ac mae'n cynnwys confensiynau cyfansoddiadol, statudau ac elfennau eraill sy'n aneglur ac y gall gwleidyddion diegwyddor eu camddefnyddio. Mae Cymru yn dioddef yn y broses hon.

Mae brenhiniaeth etifeddol y DU a'i system nawdd sefydledig yn anatebol ac yn hynafol.

Mae Cymru fel rhan o'r DU yn chwarae rhan fawr ym materion y byd, ond bychan yw llais Cymru ei hun ar lwyfan y byd.

Nid yw cyfoeth yn cael ei ddosbarthu'n gyfartal. Mae bwlch mawr rhwng y cyfoethog a'r tlawd, rhwng y gogledd a'r de, a rhwng pedair gwlad y DU.

Y DU yw un o'r gwledydd drutaf i fyw ynddi.

Mae'r DU yn gostwng yn nifer o wledydd datblygedig o ran gwariant ar ymchwil a datblygu fel cyfran o GDP. Nid oes gan Gymru unrhyw reolaeth dros hyn.

Mae diffyg buddsoddiad yn codi pryderon ynghylch iechyd a thwf y diwydiant. Nid oes gan Gymru unrhyw reolaeth dros hyn.

Ar hyn o bryd nid oes gan y Senedd ddigon o aelodau i gyflawni ei gyfrifoldebau'n ddigonol; gydag atebolrwydd yn fater nodedig.

Nid oes lle i'r Swyddfa Gymreig yn y cyfansoddiad presennol, gan ei fod yn grair hanesyddol o reolaeth San Steffan. Mae mwyafrif helaeth pwerau Swyddfa Cymru eisoes wedi'u trosglwyddo i'r Senedd, a rhaid i'r gweddill ddilyn. Dylai unrhyw 'gynrychiolydd Cymreig' yng Nghabinet San Steffan ddeillio o lywodraeth Cymru.

Mae gallu San Steffan i ymyrryd o fewn materion datganoledig yn gynsail peryglus y mae'n rhaid ei ddileu ym mhob ffurf [Deddf Marchnadoedd Mewnol, er enghraifft]

Rhaid newid y system etholiadol i sicrhau bod pob pleidlais yn cyfrif; mae gan y rhan fwyaf o ddemocratiaethau gweithredol modern - ond nid y DU - system bleidleisio llawer mwy trwyadl a gonest sy'n adlewyrchu dymuniadau'r etholwyr yn well na'r hyn sy'n bodoli yn y DU ar hyn o bryd, neu'r hyn sy'n cael ei gynnig ar hyn o bryd gan lywodraeth Cymru. Mae angen defnyddio system STV ar bob lefel o lywodraethu yng Nghymru.

Mae brenhines y DU yn parhau i fod yn ffynhonnell y pŵer gweithredol terfynol dros lywodraeth. Gelwir y pwerau hyn yn uchelfraint frenhinol a gellir eu defnyddio ar gyfer llawer o bethau. Yn ôl cyfansoddiad heb ei godeiddio'r Deyrnas Unedig, mae gan y frenhines y pwerau:

Pŵerau domestig

- Y pŵer i ddiswyddo a phenodi prif weinidog*
- Y pŵer i ddiswyddo a phenodi gweinidogion eraill*
- Y pŵer i wysio ac addoedi'r Senedd*
- Y pŵer i roi neu wrthod Cydsyniad Brenhinol i filiau (gan eu gwneud yn ddilys ac yn gyfraith)*
- Y pŵer i gomisiynu swyddogion yn y Lluoedd Arfog*
- Y pŵer i reoli Lluoedd Arfog y Deyrnas Unedig*
- Y pŵer i benodi aelodau i Gwnsler y Frenhines*
- Y pŵer i roi a thynnu pasbortau yn ôl*
- Y pŵer i roi uchelfraint o drugaredd (er bod y gosb eithaf yn cael ei diddymu, mae'r pŵer hwn yn dal i gael ei ddefnyddio i newid brawddegau)*
- Y pŵer i roi anrhydeddau*
- Y pŵer i greu corfforaethau trwy siarter Frenhinol*

Pŵerau tramor

- Y pŵer i gadarnhau a gwneud cytundebau
- Y pŵer i ddatgan rhyfel a heddwch
- Y pŵer i leoli'r Lluoedd Arfog dramor
- Y pŵer i adnabod gwladwriaethau
- Y pŵer i gredydu a derbyn diplomyddion

Mae Pwerau brenhiniaeth y DU a'r system o nawdd sefydlu sy'n cefnogi'r frenhiniaeth yn annemocrataidd ac yn anatebol. Gellir dadlau bod y system hon o nawdd brenhinol yn tanseilio egwyddor lles cyffredin Cymru. Nid oes lle i system hynafol o fraint yng nghenedl fodern Cymru a dylid ei dinistrio yn ei chyfanrwydd a'i disodli. Dylai Aelodau'r Senedd a'r rhai sy'n gwasanaethu'r cyhoedd fod yn tyngu llw o deyrngarwch a gwasanaeth nid i'r frenhines, ond i'r bobl y maent yn eu cynrychioli. Dylid trosglwyddo'r pwerau hyn i gynrychiolwyr pobl Cymru. Dylai'r tiroedd a'r daliadau a elwir yn stadau'r goron gael eu gwladoli a'u dal gan lywodraeth Cymru ar ran y Cymry.

5. Gan feddwl am lywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a llywodraeth leol Cymru (eich cyngor lleol), beth yw eich barn am y cydbwysedd pŵer a chyfrifoldeb rhwng y tri math hyn o lywodraeth – a yw'n iawn neu a ddylai newid ac os felly, Sut? Er enghraifft, pwy ddylai gael mwy o bŵer, neu lai?

Rhaid i'r cydbwysedd symud i fod mor lleol â phosibl, ond hefyd i'r lefel briodol o weledigaeth strategol. Nid oes gan lywodraeth y DU yn ei ffurf bresennol ac yn y dyfodol ddiddordeb yng Nghymru y tu hwnt i'w gallu i gynnal yr undeb, a rhaid datganoli pŵer i Lywodraeth Cymru mewn meysydd a allai fod o fudd gwirioneddol i fywydau pobl Cymru; mae datganoli Cyfiawnder a Lles yn ddwy enghraifft nodedig o fewn y fframwaith cyfansoddiadol presennol. Rhaid i Lywodraeth Cymru annog awdurdodau lleol i ddefnyddio'r pwerau a roddir iddynt i wasanaethu eu hetholwyr, nid swyddogion etholedig.

Er mwyn gwneud gwahaniaeth gwirioneddol gadarnhaol i fywydau pobl Cymru (wedi'r cyfan, dyna beth ddylai gwleidyddiaeth fod yn ei gylch), ein safbwynt ni, cyn belled â bod llywodraethu Cymru yn radical yn bosiblwydd ac yn debygol, y dylem geisio annibyniaeth oddi wrth Undeb Prydain Fawr a Gogledd Iwerddon.

Mae'r cydbwysedd pŵer presennol wedi dangos i ni mai prosesau democrataidd Cymru sy'n gwneud penderfyniadau am Gymru sydd wedi bod fwyaf effeithiol. Yn hynny o beth, rhaid symud datganoli fel proses ymlaen i'w gasgliad naturiol.

Rhaid i'r balans ystyried egwyddor gyffredinol sybsidiaredd er mwyn bod mor lleol ac atebol â phosibl. Mae hyn yn golygu cymaint o Ddatganoli ag sy'n bosibl hyd yn oed hyd at y pwynt o Gymru Annibynnol pan mai dyna yw ewyllys hollol benderfynol pobl Cymru. Mae llywodraeth y DU wedi dangos nad oes ganddi ddiddordeb mewn datganoli ac mae'n amlwg yn ceisio treiglo'r broses yn ôl drwy adfachu rhai pwerau sydd eisoes wedi'u datganoli,

Dylid datganoli rhagor o bwerau i'r Senedd gan gynnwys pwerau Trethiant a Chyfiawnder er lles pawb yng Nghymru.

Mae'r cydbwysedd pŵer presennol wedi dangos i ni mai prosesau democrataidd Cymru sy'n gwneud penderfyniadau am Gymru sydd wedi bod fwyaf effeithiol. Yn hynny o beth, rhaid symud datganoli fel proses ymlaen i'w terfyn naturiol.

Mae grymuso'r dosbarthiadau gweithiol yn hollbwysig; mewn unrhyw system yn y dyfodol, dylid blaenoriaethu a datblygu democratiaeth yn y gweithle a grym ar lawr gwlad. Efallai y bydd angen newid enfawr, ond mae'n newid angenrheidiol.

6. Fel gwlad ac uned wleidyddol ar wahân, sut y dylai Cymru gael ei llywodraethu yn y dyfodol?

Nid yw Cymru eto'n 'wlad' ar wahân (wladwriaeth). Mae Cymru yn genedl heb wladwriaeth. Ddylai Cymru gael ei llywodraethu fel wladwriaeth sofran; nodedig yma yw banc canolog Cymreig er mwyn ein galluogi i ddeddfu polisi, a sofraniaeth dros ardal 'Cymru' lle na all gwladwriaethau ymyrryd. Yn fyr, dylai Cymru fod yn Gymru annibynnol.

Bydd lles cyffredin pobl Cymru yn cael ei wasanaethu'n well pan fydd Cymru'n cymryd camau pellach tuag at, ac yn y pen draw, ddod yn wladwriaeth sofran balch a llewyrchus, yn annibynnol ar Undeb Prydain Fawr a Gogledd Iwerddon, ond eto'n cadw cysylltiadau economaidd a theuluol cryf â Lloegr, yr Alban, a Gogledd Iwerddon, gyda system o bleidleisio cyfrannol a ddefnyddir ar gyfer etholiadau cenedlaethol a lleol a lle gwneir penderfyniadau ar sail egwyddorion sybsidiaredd er lles pawb.

7. Yn gyffredinol, beth sydd bwysicaf i chi o ran y ffordd y dylai Cymru gael ei llywodraethu yn y dyfodol? A oes unrhyw beth arall yr hoffech ei ddweud wrthym?

Yn bwysicaf oll, dylai unrhyw newidiadau i gyfansoddiad neu safle gyfansoddiadol Cymru fod yn rhan o ymgynghoriad cenedlaethol drwy system o ddigwyddiadau rhanbarthol a sioeau teithiol i sicrhau cyfranogiad ac ymgysylltiad eang yn y broses ymgynghori a ddylai fod yn seiliedig ar dair egwyddor.

Egwyddor Ymgynghori 1: Bod ymgynghori â'r cyhoedd yn wirioneddol, yn ystyrllon, yn amserol, yn gytbwys a gyda'r nod yn y pen draw o arwain at ganlyniadau gwell er lles pawb. Dylai ymgynghori anelu at ymgysylltu go iawn a 'gwrando go iawn' yn hytrach na bod yn ymarfer pro-forma am bwrpasau fïwrocraidaidd 'tick-box'. O fewn yr ymgynghoriadau hyn, rhaid i bob opsiwn fod ar y bwrdd.

Egwyddor Ymgynghori 2: Y dylai ymgynghori gael ei dargedu at y rhai sydd â diddordeb amlwg yn y polisi dan sylw a bod yn hawdd i'w gyrraedd. Mae maint, math a chwmpas y broses ymgynghori yn dibynnu ar y polisi arfaethedig, math a graddfa effeithiau posibl y cynnig neu'r penderfyniad sy'n cael ei wneud, nifer y bobl neu'r grwpiau yr effeithir arnynt, a lle bo'n berthnasol, gofynion penodol y plentyn. a phobl ifanc a'r rhai a allai fod ar y cyrion neu'n agored i niwed. Felly bydd ymgynghoriad ar newid cyfansoddiadol radical sy'n arwain at Annibyniaeth Cymru yn gofyn am ymgynghoriad eang a dilys a gwrando go iawn ar adborth i'r broses diwygio gyfansoddiadol.

Egwyddor Ymgynghori 3: Y dylai adrannau ac asiantaethau'r Llywodraeth wneud ymdrechion systematig i sicrhau bod partion â diddordeb ac yr effeithir arnynt yn cael y cyfle i gymryd rhan mewn ymgynghoriadau agored ar bob cam o'r broses bolisi ar faterion polisi, gwasanaethau a deddfwriaethol arwyddocaol: datblygu, gweithredu, gwerthuso, ac adolygiad i fwydo'n ôl i'r broses diwygio gyfansoddiadol.

Wrth ymateb i'r cwestiynau hyn, byddem yn croesawu barn ar sut y gallai'r ffurfiau llywodraethu presennol, ac unrhyw gynigion i newid llywodraethu yn y dyfodol, effeithio ar y Gymraeg.

Bydd Cymru sofran falch ac annibynnol yn gymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn gwarchod ei diwylliant, ei threftadaeth a'r iaith Gymraeg, lle mae pobl yn falch o ddysgu a siarad Cymraeg, i gymryd rhan yn y celfyddydau, chwaraeon, a hamdden. Byddai datganoli pellach a Chymru Annibynnol yn dod â mwy o gyfrifoldebau darlledu i'r Senedd a fyddai'n gwella'r ddarpariaeth darlledu Cymraeg yn sylweddol. Pan fydd cyfreithiau a rheoliadau darlledu o dan ein rheolaeth, byddwn yn gallu meithrin diwylliant gryf o cyfryngau Cymreig (Iaith a Gwleidyddiaeth) arbennig.

Dylai cryfhau a datblygu'r Gymraeg ddigwydd beth bynnag, ond credwn mai Cymru sofran ac annibynnol yw'r gobaith gorau ar gyfer dyfodol ein hiaith a'n diwylliant.

Undod Chwith Cymru/Left Unity Wales

This is a submission to the Independent Constitutional Commission of the Future of Wales from Undod Chwith Cymru / Left Unity Wales (UCC/LUW).

<https://gov.wales/independent-commission-constitutional-future-wales>

UCC/LUW is an autonomous section of Left Unity (LU). It is a radical left ecosocialist political party that organises in England, Scotland and Wales. The purpose and principles of LU are stated on the website and can be accessed here: <https://leftunity.org/about/>. UCC/LUW shares these purposes and principles and, as an autonomous organisation in Wales, they underpin and inform our UCC/LUW manifesto which can be accessed here:

<https://chwithunedigcymru.blogspot.com/2020/12/left-unity-wales-manifesto-building.html>

This manifesto was prepared for the 2021 Senedd elections and updated for the 2022 local government elections. It was developed through workshops that were open and attended by ecosocialists in Wales from parties or none in addition to UCC/LUW members, and held over the preceding two years to 2021.

Through being in joint membership with LU, UCC/LUW is also in membership of the European Left Party that has 27 member parties and covers 25 European Countries:

<https://www.european-left.org/>

UCC/LUW was founded at an inaugural conference in December 2014. It has 30 members with around another 100 'supporters' who have actively decided to receive our regular emails and newsletters. We are democratically independent in Wales and hold an annual agm, conference and officer elections. This submission was developed collectively and drafts were made available for addition and comment by all members and supporters.

UCC/LUW has supported a fully independent, democratic and republican Wales since our founding meeting.

We hope that this submission conveys the main reasons why we support this position. We hope to be able to make further submissions both during this first call and the expected second round of consultations. We are also ready and available to meet with the Commission to provide a verbal presentation and respond to any questions you may have. We are also ready to respond to any questions you may wish to raise with us in writing as a result of your considerations of this submission.

We have structured our response around the questions you asked and at the end, under Question 7 include an overall statement of our position.

Question 1: What matters to you about the way Wales is run?

This question can only be answered by defining a criteria of what matters to us.

As socialists we start from the premise of how can the people of Wales be enabled to start to overcome the interlocking global crises of climate and breakdown; poverty, inequality and social injustice; wars and armed conflict; and increased authoritarianism involved in the systematic attacks on human rights and democracy.

Fully recognising that these crises are structurally embedded in capitalism as it seeks to sustain its system of exploitation of people and resources to maximise profitability and private returns.

We are therefore concerned that Wales has the sovereignty of independence providing the power to start to address these challenges.

Our guiding principles are

Independence

Choosing a future for ourselves in an independent Wales.

A democracy fit for the 21st Century where sovereignty rests with the people.

An outward looking Wales that offers a friendly hand to the people of the world.

A Welsh republic of citizens and not subjects.

Ecology

System change not climate change.

Sustainability of a race for growth that does not privilege the already rich.

Protecting our soil, seas and rivers for generations to come.

A just transition to a carbon free economy.

Equality

Living in dignity free of discrimination.

Living in dignity free from poverty.

Living in dignity with rights at work and security in employment.

Living in dignity by guaranteeing our rights to privacy and protection.

Community

Removing corporate control from our public spaces.

For decent public services.

Security and sustainability in housing.

Connecting communities with accessible and free transport.

Socialism

A more equal society through the redistribution of our vast wealth.

Public ownership of our land and natural resources.

Public ownership and control of our key utilities and public services.

A society that promotes the collective good above production for profit

The policies we believe need to be pursued to start to implement these principles in an independent Wales are outlined in our Left Unity Wales manifesto:

<https://chwithunedigcymru.blogspot.com/2020/12/left-unity-wales-manifesto-building.html>

Question 2: What do you think the priorities for the commission should be?

To give a full consideration to the case for independence for Wales

Question 3 Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

Devolution has made a starting contribution toward achieving the aims and criteria we suggest in the first part. Overall it has initiated and sustained a democratic narrative about how increased governance powers to Wales can be used for the public good. However, the ability to be sufficiently effective in challenging the crises we face requires a social transformation and that has been blocked and turned back by austerity cuts and other restrictions on devolution initiated by UK governments over the last 12/13 years.

Question 4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

One of the original justifications of the devolution settlement was that it would ameliorate the democratic deficit caused by the political and population imbalance between the different components of the UK. Nevertheless, this was always intended to be a limited amelioration. Extensive powers were reserved to Westminster leaving Wales with limited control over the real levers of economic and political power. Monetary and fiscal policy, important aspects of industrial policy, trade policy, employment policies including social security and migration, defence and foreign policy are largely reserved, yet would have major impact on shaping Wales as a modern and progressive state.

Moreover, a recent report by Aileen McHarg (Professor of Public Law and Human Rights at Durham University) has highlighted post-Brexit Era of “Westminster override” undermining Holyrood’s relatively limited devolved powers still further. Her findings are equally applicable to Wales. She points to a “significant” amount of Brexit legislation relating to devolved powers being enacted through the UK parliament without Holyrood (Senedd) approval. This has eroded the devolution settlements to such an extent that: “It calls into question the extent to which devolution is still able to perform its constitutional function of ameliorating the democratic deficit arising from the asymmetry of the UK’s territorial composition, and political divergence between its territorial units”. Her report lists 6 pieces of legislation that have so far been enacted without consent in areas where it would have been required before Brexit, and references how this has rendered the Sewel Convention meaningless. She points to other mechanisms which the Westminster government is using to further restrict devolved decision taking. In particular the “shared prosperity fund” which, unlike the EU funds it replaces, is controlled directly by Westminster, and by-passes the devolved institutions altogether.

Further post Brexit changes that will undermine the devolution settlement in the future include legislation eroding civil liberties, human rights, worker, and Trade union rights. In a sense it could be argued that devolution “traps” devolved government into compliance with Westminster policies and forces it to accommodate to the dominant UK political and

economic narrative even if that is inimical to the interests of the people of Wales. In this way devolution can actually contribute to feelings of powerlessness, alienation, and marginalisation, which in turn feeds populist authoritarian solutions to economic and social discontent.

Question 5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these three types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

Meaningless to suggest adjustments to the relative balance between the different elements of governance (Westminster, Cardiff, Local authority etc) – need to understand the nature of the British state;

- its pre-modern democratic structure (including, HofL, FPTP electoral system etc),
- Its lack of a written constitution or a basic law enshrining fundamental civil rights etc
- the fact that sovereignty lies with parliament not the people
- the central importance of the “crown powers” especially in centralising decision taking, with consequent lack of accountability and transparency.

Devolution and local government reflect the undemocratic nature of this centralised Westminster system. Our suggestions on how to make Wales a modern democracy in which the people of Wales participate fully as “citizens” rather than “subjects” can be outlined in the answer to Q6.

Question 6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- **broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR**
- **move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR**
- **move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR**
- **pursue any other governance model you would like to suggest**
- **alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.**

Full Independence is necessary if Wales is to become a modern democratic state with a mature democratic system of governance. Once independence is achieved Wales should be constituted as a modern democratic social republic. See the governance and democracy sections of our manifesto.

This would mean as a minimum:

Elections on the basis of the fullest possible democracy (STV - multi-member constituencies)

A written constitution developed by a constitutional assembly which fully incorporates human rights, democracy, equality and social justice, enables public ownership with cooperative control.

Democratic, empowered, accessible and transparent 'open books' Welsh and local government.

A fully democratic republic of Wales would choose if it wanted to participate in a federation with the other components of the UK. Federalism granted by an unreconstructed Westminster system would not only maintain the problems outlined in our response to Q4, it would also be politically "unbalanced" and maintain the inbuilt bias towards elite interest groups enshrined in the current "social monarchy". Moreover, its permanence could not be guaranteed due to the operation of FPTP combined with parliamentary sovereignty (the majority party of the day could simply pass laws revoking the federal arrangements and/or changing them).

None of the above means that we cannot make a start on improving democracy and governance in Wales even under the limitations of the current devolved settlement. LU Wales has already made proposals in our manifesto.

Question 7 Overall, what is most important to you about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

1. Full sovereign independence can be the only basis on which Wales as a country can be sufficiently free and in command of sufficient power to fully explore and develop its social, economic, cultural potential within an international context of its own making.
 - a. Devolution has worked but is constantly under threat by the UK government. There are strong arguments to both resist and prevent this by further devolution of powers such as over welfare, justice and policing. There is a contradiction in this argument as why stop there? When are devolved powers sufficient? Even if this happens the threat of these powers being undermined remains.
 - b. Thus only full independence would maximise the opportunities for the people of Wales to take control over the trajectory of our potential and determine our international relationships.
2. As we understand it the Commission does not intend to dismiss the case for independence as being outside of its terms of reference as referred to in 6 bullet point three in the initial set of questions. If this is the case then it has to initiate a full inquiry into the case for full independence, beyond constitutional questions, problems that are likely to be encountered and how they may be overcome.
3. Such a review would need to assess inter alia:
 - a. The potential for a written constitution, including commitments to social justice, human rights, forms of democracy - including proportional representation and republicanism.

- b. Economic sustainability and how this might be achieved.
 - c. Public services, spending and how legacy arrangements with the UK are arranged to prevent further exploitation.
 - d. Climate change and how Wales might maximise achieving zero carbon in the shortest possible time.
 - e. Sustaining Welsh society socially, culturally and bilingually.
 - f. International relations - with the EU and UN.
 - g. Military spending and the potential to be a neutral, nuclear free, nation.
4. Many of the other topics cannot be fully addressed without the question of independence being in place. However, we favour an independent nation and one with increased devolved powers, and we would recommend that the Commission considers:
- a. Ensuring governance in Wales works for all people through devolved decision making, maximising opportunities for local democratic involvement in these decisions; complete 'open book' provision of information; ongoing accountability of all elected representatives through regular election and recall; a return to committee decision making in all local government, providing an opportunity for additional public and worker representation; proportional representation and a maximum of a three year elected term of office in all positions including the Senedd and all local councils.
 - b. Many of these provisions also need to apply to other areas of public service, such as all Welsh Government Sponsored Bodies, Health Boards, governing bodies of universities, colleges and schools.
 - c. Accountability only effectively works if there is a free press. For many areas in Wales local newspapers providing reports of meetings and carrying out local investigations have, for varied reasons, disappeared, the Commission needs to examine options for addressing this situation such supporting a system of local press and media that is funded at arm's length and governed by a journalist cooperative.

Undod Chwith Cymru Left Unity Wales response to your Independent Commission Options analysis consultation.

<https://www.gov.wales/constitutional-options-analysis-framework-html>

As a reminder this is what we submitted to the first round of consultations:

<https://docs.google.com/document/d/19Djn35MDSPHashz4vtL6FENVUsCsuzEa/edit?usp=sharing&oid=109831181562023645185&rtpof=true&sd=true>

Our response:

The criteria used should depend on what type of country we would like to be and in what international community.

Our concern as Undod Chwith Cymru Left Unity Wales is to help humanity and life on the planet survive.

That requires collective and state action to stop contributing to climate collapse and ensuring substantive equality in all social and economic relations as equal citizens to ensure the needs of people in Wales are met, creativity for all is released and power is enshrined collectively in all: ecosocialism.

Achieving this will require a whole society transformation that will directly challenge the current power of the rich and the British state and ensure that the people of Wales are able to control all the key levers of economic and political power.

To make this work will require radically modernising the current constitutional structures of the UK state in order to ensure sovereignty lies with the people of Wales not the Crown in Parliament (the basis of the Westminster system). Such a constitution would need to be determined in detail by the people of Wales themselves but would embody basic written guarantees of a commitment to life on the planet, full human rights, bottom up democracy and accountability, complete openness and public ownership and control of the land and the means of production. It would need to be free to develop its own international relations both within these Islands and globally.

It is inconceivable that such change would be sanctioned by Westminster through the current top down devolution settlement. Wales would need to become an independent state in order to ensure such an economic, environmental, and democratic transformation. Anything less will limit the ability of the people of Wales to democratically determine their own futures.

The criteria should then not just ask the technical questions, about whether this is possible or feasible, but:

How can it be achieved in as short a time as possible?

How can expected problems be overcome?

How can it be sustained in a radically changed international context?

23.3.2023

INDEPENDENT COMMISSION ON THE CONSTITUTIONAL FUTURE OF WALES

Make UK's response to the Independent Commission's letter on devolution of employment law

About Make UK

1. From the first industrial revolution to the fourth, the manufacturing sector has been the UK's economic engine, and its source of innovation, wealth, and prosperity. We remain one of the world's top ten manufacturing nations. The manufacturers we represent consistently demonstrate their ingenuity and resilience, providing technological solutions to the biggest societal challenges we face. From healthcare to climate change, clean transport and green energy, manufacturers are providing the solutions.
2. Make UK works for the success of more than 2.7 million men and women employed in UK manufacturing. Representing member companies – from small businesses to multinationals – across every industrial sector, we are the most influential voice of manufacturing, enabling our members to connect, share and create opportunities together. We stimulate success for manufacturing and technology-related businesses, enabling them to meet their objectives and goals. We empower individuals and inspire the next generation.
3. Many of Make UK's member companies operate across multiple sites within the UK, and often in some or all of the different constituent nations of the UK. When considering the scope of devolution to the Welsh Government – and indeed the other devolved administrations – it is important to recognise that changes made in one nation can lead to the same employer being required to follow different rules, regulations and procedures depending on the location of the relevant site. As such, manufacturers often benefit when there is a high level of alignment and consistency in both high-level policy objectives and technical aspects of regulation between the UK Government and the Welsh Government.

Overarching principles of devolving employment law

4. Make UK supports the principle of the devolved administrations of the constituent nations of the UK developing policy and legislating according to their particular economic and labour market circumstances. There are many aspects of employment policy and regulation that could benefit from being developed closer to local labour markets; however, there should also be a central role for the UK Government in ensuring that there remains some degree of co-ordination between nations.

5. In understanding the potential scope for devolution of employment law in Wales and the likely impact on manufacturers, Make UK has consulted with member companies with a presence in Northern Ireland to understand the practical implications for businesses of how it has worked in this jurisdiction since 1998.
6. The foremost concern of manufacturers across the UK is to have a stable, predictable and consistent legal and regulatory framework in which to operate. Devolution of employment law to the Welsh Government, and any subsequent legal and regulatory divergence from the rest of the UK, should only occur there is a demonstrable, material benefit to both employers and employees of doing so. Pursuing divergence for its own sake risks creating unnecessary uncertainty and confusion for businesses – especially those with operations in both England Wales.
7. In prioritising stability and predictability for employers, any consideration of devolution by the Welsh Government should ensure that its scope is limited to areas where there is a fundamental difference in the aims of public policy between the devolved administration and the UK Government. Make UK members have raised concerns over the potential for different governments to share the same policy objectives but use devolution powers to adopt distinct approaches to implementation and enforcement when legislating, reinforcing the potential for confusion for employers operating across UK borders.

Manufacturers' experience of devolved employment law in other UK nations

8. Make UK members have cited a variety of benefits and challenges relating to their experience of devolved employment law in Northern Ireland, typically noting a 'mixed opinion' of the results to date of devolution. They have given strong support to the overarching principle of the UK nations being able to make policy decisions relevant to their own economy, labour market and culture.
9. Among the areas of divergence with the rest of the UK with potential benefits cited by employers with operations in Northern Ireland are:
 - a. Employment tribunal fees – which have never applied in Northern Ireland
 - b. Time period for unfair dismissal claims – this has remained at three months in Northern Ireland, compared with the increase to two years in the rest of the UK
10. Areas of divergence between Northern Ireland and the rest of the UK where Make UK members have identified challenges include:
 - c. Holiday pay regulations (differences in calculating holiday, including reference periods and limits on backdating of holiday pay)
 - d. Flexible working regulations (differences between the statutory process in Northern Ireland and government/ACAS guidance in the rest of the UK)
11. While there are unique challenges in Northern Ireland relating to the absence of an Executive and the consequent impact on the ability to develop policy and legislate, Make UK members with operations in Northern Ireland have noted that regulatory divergence may have sometimes occurred 'by accident' where the devolved administration has not been able to keep pace with changes to employment policy in the rest of the UK.

Potential challenges for Welsh employers from devolution of employment law

12. The possibility of discrepancy in technical regulations between different nations of the UK has been consistently highlighted by Make UK members as a risk of devolving employment law. There are two broad sets of impacts on employers arising from this:
 - a. **Resource and cost.** Inevitably, there would be implications for manufacturers where they would need to implement and maintain different HR policies, procedures and systems to reflect differences between jurisdictions. While this may be minimal for employers operating solely in Wales, it could be significant for those with a presence across the border.
 - b. **Workforce management.** It will also be important to ensure that leaders and managers within businesses accurately understand different processes for different groups of employees.
13. As noted above, should the Welsh Government decide to pursue devolution of employment law then the scope of this should be limited to areas where there is a genuine, material difference in the fundamental policy aims of the Welsh Government and the UK Government, and where there is sufficient evidence of a tangible positive impact on both employers and employees. Tweaking small aspects of policy and regulation across a variety of areas of employment law is likely to create confusion.
14. An example of this was highlighted during the pandemic, where divergence between England and Wales on public health regulations, particularly in relation to working environments, led to uncertainty and confusion for employers despite there having been broad alignment between governments on the fundamental direction of policy.

GWIREDDU'R GYMRU ANNIBYNNOL

CYLLID — PAPUR TRAFOD

GWIREDDU'R GYMRU ANNIBYNNOL

CYLLID — PAPUR TRAFOD

CYHOEDDWDYD GAN MELIN DRAFOD © 2023
melindrafod.cymru

CEDWIR POB HAWL.

DYLUNIO: RHYS LLWYD

ARGRAFFWYD YNG NGHYMRU
GAN GWASG SEROL, CASTELL NEDD
SEROLPRINT.CYMRU

CYNNWYS

1. CYFLWYNIAD
2. CRYNODEB
3. EGWYDDORION SYLFAENOL:
ADEILADU CYMDEITHAS NEWYDD
4. Y SEFYLLFA GYLLIDOL
5. Y FFORDD YMLAEN
6. ATEB CLASUROL
7. CYTUNDEB CYMDEITHASOL NEWYDD
– GWELEDIGAETH ÔL-ANNIBYNIAETH
8. CASGLIADAU

1. CYFLWYNIAD

1.1. Cred Melin Drafod fod annibyniaeth yn gwestiwn sy'n mynd i'n hwynebu fel cenedl yn ystod y blynyddoedd i ddod. Ni yw'r unig felin drafod sy'n edrych ar y llwybr at annibyniaeth i Gymru, a'r cwestiynau polisi sy'n codi yn sgîl yr annibyniaeth honno.

1.2. Sefydlwyd ein melin drafod yn 2021 er mwyn cefnogi, hwyluso a bod yn gyfaill beirniadol i'r mudiad annibyniaeth ar lawr gwlad. Nid yw'r Felin Drafod yn perthyn i'r un blaid wleidyddol. Rydym yn gweithredu'n drawsbleidiol ac yn drawsfudiadol ac yn canolbwyntio ar roi sylw manwl i'r cwestiynau sy'n codi yn sgîl y gefnogaeth gynyddol i annibyniaeth.

1.3. Sut i hwyluso annibyniaeth flaengar, nid annibyniaeth er lles annibyniaeth yn unig, yw ein blaenoriaeth. Rydym yn trin a thrafod datrysiadau i argyfyngau mawr ein hoes – o newid hinsawdd a lleiafrifoli ieithoedd i warth tloidi a hiliaeth – yma ac o amgylch y byd. Mae gwir angen paratoi'n drylwyr ar gyfer Cymru annibynnol: bydd y cwestiwn yn wynebu Cymru'n hwyr neu'n hwyrach.

1.4. Diben y papur hwn yw ychwanegu at y corpws polisi sy'n trin a thrafod y llwybr tuag at sefydlu Cymru fel gwladwriaeth annibynnol, lwyddiannus a blaengar. Mae'n ddogfen ymgynghorol a chroesewir ac anogir beirniadaeth adeiladol ar ei chynnwys.

2. CRYNODEB

2.1. Dywedir yn aml mai sefyllfa gyllidol Cymru yw un o'r rhwystrau mwyaf wrth i fudiadau geisio argyhoeddi'r cyhoedd am yr achos dros annibyniaeth i Gymru. Fodd bynnag, ymddengys bod consensws academaidd nad yw'r ystadegau a gyfeirir atynt yn aml gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol¹ yn adlewyrchu'r hyn fyddai'n wynebu Cymru fel gwlad annibynnol ar ei diwrnod cyntaf.

2.2. Mae adroddiad Doyle² yn cyflwyno dadl gredadwy y byddai Cymru'n wynebu diffyg llawer llai, o 3.1% o Gynnyrch Domestig Gros (GDP), ar ei

diwrnod cyntaf fel gwlad annibynnol: ffigur fyddai'n gwneud Cymru yr un mor alluog â'r rhan helaeth o wledydd Ewrop i fod yn annibynnol.

2.3. Byddai'n synhwyrol ac yn rhagofalus i ragdybio bod rhywfaint o ansicrwydd am gywirdeb ffigur Doyle o 3.1% o GDP gan ei fod yn ddibynnol ar y sefyllfa a fyddai'n deillio o negodi rhwng Cymru annibynnol a gweddill y Deyrnas Gyfunol (rUK). Mae ei amcangyfrif o'r refeniw uwch disgwylidig o dreth gorfforaethol ac arbedion mewn gwasanaethau tramor yn fwy sicr na'i ragdybiaethau mewn perthynas â phensiynau.

2.4. Er bod dadl gref bod sefyllfa gyllidol Cymru yn ddigon iach i gynnal gwladwriaeth annibynnol fel y mae, cynigiwn greu 'cytundeb cymdeithasol newydd' rhwng y wladwriaeth a phobl Cymru a fyddai'n cyfnerthu sefyllfa gyllidol Cymru o ryw 6-7% o GDP dros gyfnod o flynyddoedd drwy newidiadau polisi, gan gynnwys y canlynol:

- cynyddu lefel refeniw-i-GDP i gyfartaledd yr Undeb Ewropeaidd (o 39.6% i 46.0%), gan gynnwys drwy gyflenwad cyffuriau cyfreithlon a reoleiddir a trethi ar rentwriaeth (*rentierism*);
- cyflwyno cyfres o fesurau, megis cymell pobl ifanc i aros a llacio rheolau mewnffudo, i gynyddu canran y boblogaeth sydd o oedran gweithio, tra ar yr un pryd yn trawsnewid ein perthynas â gwaith;
- lleihau gwariant ar amddiffyn i'r un lefel ag Iwerddon i 0.5% o GDP, gan gynnwys peidio â chyllido arfau nac ynni niwclear;
- newidiadau gweinyddol a gwariant eraill gan gynnwys creu un gwasanaeth argyfwng, llai o gynghorau sir a lleihau'n sylweddol canran y boblogaeth a garcherir.

2.5. O dderbyn safbwynt Doyle fel man cychwyn, byddai'r mesurau cyfnerthu cyllidol a gynigir gennym yn arwain at hwb i'r coffrau o oddeutu £5-6 biliwn y flwyddyn, a fyddai'n arwain at warged ariannol o oddeutu £2-3 biliwn y flwyddyn, neu 3-4% GDP. Yn y senario hyn, credwn y dylid defnyddio'r gwarged i fuddsoddi mewn mentrau megis:

- taliad cymorth plentyn sylweddol er mwyn dileu tloidi plant, fel cam tuag at ddileu tloidi yn gyfan gwbl;
- gofal plant i bawb yn rhad ac am ddim;

1 <https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicsectorfinance/datasets/countryandregionalpublicsectorfinancesexpendituretables>

2 https://www.plaid.cymru/fiscal_gap_indywales

- dad-garboneiddio'r systemau trafniadaeth, ynni a thai.

2.6. Daw'r adroddiad hwn i'r casgliad bod tystiolaeth gref y bydd y Gymru annibynnol yn wladwriaeth sy'n gynaliadwy yn ariannol. Awgryma nifer o egwyddorion sylfaenol a fyddai'n llywio penderfyniadau'r genedl wrth fanteisio ar rymoedd a chyfleoedd newydd annibyniaeth, gan drawsnewid y wlad ar sail egwyddorion sosialaidd. Mae gennym y gallu a'r adnoddau i adeiladu cymdeithas newydd sy'n dileu tldi, yn byw o fewn terfynau amgylcheddol un blaned ac yn heddychlon wrth ymwneud â'r byd.

3. EGWYDDORION SYLFAENOL: ADEILADU CYMDEITHAS NEWYDD

3.1. Dywedir yn aml mai'r diffyg cyllidebol yw'r prif her sy'n wynebu'r rheini sy'n dadlau dros annibyniaeth i Gymru. Nodir hyn fel un o'r prif gwestiynau i'r rhai sy'n bleidiol i annibyniaeth yn adroddiad interim Comisiwn Cyfansoddiadol Llywodraeth Cymru³, sy'n datgan: "yn achos annibyniaeth, mae angen gofyn sut byddai Cymru annibynnol yn gwarantu sefydlogrwydd ariannol". Fodd bynnag, ni allwn ystyried cwestiynau cyllidol mewn gwagle: mae peidio â mynegi ein hegwyddorion yn gyfystyr â chefnogi'r *status quo* neo-ryddfrydol creulon a methodig.

3.2. Dylid nodi yn ogystal bod anfanteision a chyfleoedd coll sylweddol i Gymru o aros o fewn y Deyrnas Gyfunol. Dadleua Poole yn ei adroddiad (2020): "*it bears consideration that the economic and fiscal risks of staying a part of the UK are perhaps*

greater than ever".⁴ Mae'r anfanteision economaidd, ariannol a chymdeithasol a wynebir gan Gymru o fewn yr undeb bresennol yn cynnwys:

- bod o fewn un o'r gwladwriaethau lleiaf cyfartal yn yr OECD⁵ gyda bron i 1 ymhob 4 o blant yn byw mewn tldi⁶;
- derbyn buddsoddiad llawer iawn is na'r hyn sy'n ddyledus fesul pen yn ein hisadeiledd economaidd, gan gynnwys ymchwil⁷ a thrafnidiaeth⁸;
- polisi cyfiawnder sydd yn golygu bod Cymru â'r canran uchaf yng ngorllewin Ewrop o'i phoblogaeth yn y carchar⁹;
- dioddef o ganlyniad i enw gwael iawn y Deyrnas Gyfunol ar y llwyfan ryngwladol, gyda'r Cenhedloedd Unedig yn beirniadu ei thriniaeth o ddiodefwyr masnachu pobl a chaethwasiaeth¹⁰, ynghyd â ffoaduriaid a mewnfudwyr¹¹.

3.3. Ymhellach, dylid cydnabod bod y ffordd rydym yn mesur llwyddiant neu gynnydd cymdeithasol ar hyn o bryd yn anaddas, yn enwedig GDP, sy'n hybu cysyniadau megis twf a chystadleuaeth, yn groes i anghenion y blaned a chydlyniant cymdeithasol.

3.4. Mae Melin Drafod am i ddewisiadau cyllidol gael eu gwneud gan gynhyso gwerthoedd sosialaidd a blaengar, yn unol â'r amryw draddodiadau chwith-radical sydd wedi'u gwreiddio'n ddwfn yn ein cymunedau ledled y wlad. Mae'r egwyddorion blaengar hyn yn greiddiol i'n gweledigaeth, ac yn cynnwys perchnogaeth gyffredin, rheolaeth gan weithwyr, cydweithredu a thegwch i bawb, ynghyd ag ail-ddychmygu ein strwythurau penderfynu.

3.5. Wrth ddarllen y papur hwn a gwranddo ar y ddadl ehangach, mae angen i ni gydnabod ein bod yn byw mewn cyd-destun hyper-gyfalafol Prydain gyfoes. Mae angen i ni ddechrau newid y drafodaeth gul honno a dechrau agor llygaid pobl i wirioneddau cymdeithas lle mae cymaint o adnoddau wedi'u

3 <https://www.llyw.cymru/comisiwn-annibynnol-ar-ddyfodol-cyfansoddiadol-cymru-adroddiad-interim>

4 Tud. 10 https://www.cardiff.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0004/1767424/Wales_Fiscal_Future_FINAL.pdf

5 <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IDD#>

6 <https://oxfamapps.org/cymru/cymraeg/tldi-yng-nghymru-ar-cynllun-gweithredu-trawsbleidiol/>

7 <https://www.llyw.cymru/maen-rhaid-i-gymru-dderbyn-cyfran-deg-or-cyllid-ymchwil-datblygu-i-gyflawni-ei-photensial-gwein-idog>

8 <https://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/wales-missing-out-uks-biggest-22288606>

9 <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/jan/16/wales-has-highest-incarceration-rate-in-western-europe-prison-population-england>

10 <https://news.un.org/en/story/2022/12/1131867>

11 <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/06/un-expert-urges-uk-halt-transfer-asylum-seekers-rwanda>

preifateiddio yn lle blaenoriaethu gwerth yr economi leol, gylchol a sylfaenol i alluogi cymunedau i lwyddo.

3.6. Mae annibyniaeth yn cynnig cyfle i ni dorri'r cylch cyfalafol o argyfwng a chrynodiad. Mae'r systemau grym echdynnol sydd ar waith yn y Deyrnas Gyfunol gyfoes yn hollol anaddas ar gyfer, ac yn anghydnaws â'r Gymru newydd yr ydym yn dymuno adeiladu. Mewn llawer o achosion, mae'r systemau grym hyn yn achosi problemau eithriadol o ddwys yn ein cymdeithas. Mae angen newid ein cymdeithas wleidyddol i un wrth-gyfalafol, oherwydd, drwy hynny, bydd y Gymru annibynnol yn torri i ffwrdd o ffaeledau'r Undeb. Er mwyn adeiladu Cymru newydd, mae angen gweledigaeth newydd; gobeithiwn y bydd yr egwyddorion a nodir isod yn cychwyn trafodaeth ar yr hyn sydd ei angen arnom er mwyn creu cymdeithas wahanol.

3.7. Cynigiwn felly gymhwysor egwyddorion canlynol wrth wynebu'r dyfodol fel gwlad annibynnol:

- Cenedl Gyfartal - darparu gwasanaethau sylfaenol yn rhad ac am ddim, gan gynnwys cartref, a dosbarthu incwm a chyfoeth yn llawer mwy cyfartal;
- Cenedl Heddychlon - creu cymdeithas wedi'i hadeiladu ar gydweithredu yn lle gwrthdaro;
- Cenedl Un Blaned - gwrthod y syniad confensiynol cyfalafol o dwf economaidd, er mwyn mynd i'r afael â'r argyfwng hinsawdd;
- Cenedl Gynhwysol a Chyfranogol - creu cymdeithas wrth-hiliol, wrth-rywiaethol, wrth-ragfarn, lle mae cymaint o benderfyniadau â phosibl yn cael eu gwneud yn uniongyrchol gan bobl, gweithwyr a chymunedau lleol;
- Cenedl Gymraeg Fodlon - gwella lles a hapusrwydd pobl ac adfer y Gymraeg fel priod iaith y wlad;
- Cenedl Groesawgar - llacio ffiniau mewn fudo i'r graddau mwyaf posibl, gan groesawu cyfraniad pobloedd o amgylch y byd i'n gwlad.

3.8. Man cychwyn yn unig yw'r egwyddorion hyn. Wrth gynnal trafodaeth ar sefyllfa gyllidol Cymru mae angen cwestiynu beth yw'r economi a phwy mae'n ei gwasanaethu.

3.9. Yn yr adrannau nes ymlaen yn y papur hwn, rhoddir cryn sylw i'r ystadegau a fesurir o fewn cyfyngiadau a fframwaith economi Cymru fel y mae o fewn y Deyrnas Gyfunol. Fodd bynnag, mae'n bwysig cydnabod bod angen ymatebion strwythurol ehangach. Y math o gymdeithas rydym am ei chreu ddylai arwain ein penderfyniadau cyllidol ac economaidd, nid y ffordd arall rownd.

4. Y SEFYLLFA GYLLIDOL

4.1. Ni ellir mesur dichonolrwydd gwladwriaethau ar y sail a oes cyllideb gytbwys ganddynt ai peidio: prin y gellid ystyried yr un wladwriaeth yn Ewrop yn gynladwy os felly. O aelodau'r Undeb Ewropeaidd, yn 2021, bu 15 yn cynnal diffyg uwch na 3% o GDP, a hynny er gwaethaf rheol yr undeb arian cyfred a ddechreuwyd ei sefydlu ym 1992 drwy Gytundeb Maastricht, sef y dylid ceisio cynnal diffyg o lai na 3% o GDP a dyled llai na 60% o GDP¹². Mae Cytundeb Twf a Sefydlogrwydd yr Undeb Ewropeaidd yn rheolau neo-ryddfrydol a ystyrir yn or-geidwadol gan lawer, ac yn destun cynigion i'w diwygio ar hyn o bryd¹³.

4.2. Dadleuir gan rai y gellid sefydlu arian cyfred a banc canolog ar wahân i Gymru, gyda rheolau cyfalaf priodol, a fyddai'n golygu bod modd rheoli diffyg cyllidebol presennol Cymru yn gynaliadwy. Drwy sefydlu arian cyfred Cymru sy'n annibynnol ar y bunt, dadleuir y byddai llawer mwy o rymoedd a hyblygrwydd cyllidol ar gael i'r wladwriaeth newydd. Felly, cynigir gan y bobl hyn y gellid cynnal y sefyllfa gyllidol bresennol drwy argraffu arian: polisi a welwyd ar waith mewn nifer o wledydd y Gorllewin dros y blynyddoedd diweddar.

4.3. Ymhellach, nodir gan rai bod diffygion cyllidol dim ond yn berthnasol i'r graddau y maent yn adlewyrchu gallu gwladwriaethau i dalu'r taliadau benthyg. Gan fod Llywodraeth Prydain wedi ymrwmo i dalu'n llawn ddyledion hanesyddol y Deyrnas Unedig pe bai'r Alban yn ennill annibyniaeth¹⁴, dadleuir na fyddai diffygion yn destun pryder i'r Gymru annibynnol newydd.

4.4. Fodd bynnag, ceir safbwynt amgen, yn enwedig gan y rheini sy'n cefnogi aelodaeth Cymru o'r Undeb Ewropeaidd, bod angen i'r marchnadoedd ariannol

12 https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/stability-and-growth-pact/history-stability-and-growth-pact_en

13 https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf

14 <https://www.gov.uk/government/publications/uk-debt-and-the-scotland-independence-referendum>

a gwladwriaethau eraill fod â hyder yng ngallu'r wladwriaeth annibynnol newydd i dalu ei dyledion. Mae'r rheini yn sicr yn ddewisiadau sydd yn wynebu aelodau ardal yr Ewro ar hyn o bryd, fel y gwelwyd yng Ngwlad Groeg yn ystod y 2010au yn bennaf.

4.5. Mae angen trafodaeth bellach ar y materion hyn, ond dylid cydnabod bod dadl ddeallusol ddilys na ddylid gorganolbwyntio ar ddiffyg cyllidebol wrth gloriannu'r gwahanol safbwyntiau, tra'n cydnabod ar yr un pryd bod dadl fel arall bod angen profi cynaliadwyedd ariannol Cymru annibynnol i farchnadoedd a/neu sefydliadau rhyngwladol eraill.

4.6. Ymhellach, ac yn fwy diweddar, mae trafodaeth iach wedi datblygu ar sail dau fath o ddehongliad academaidd - y rheini a gyhoeddwyd gan Ganolfan Llywodraethiant Cymru ac un arall gan yr Athro Doyle o Brifysgol Dinas Dulyn¹⁵.

DADANSODDIAD POOLE

4.7. Ceir dadansoddiad manwl o sefyllfa ariannol Cymru gan Poole, Ifan a Siôn yn eu hadroddiadau *Government Expenditure and Revenue in Wales 2019*¹⁶ a *Wales' Fiscal Future: A path to sustainability*?¹⁷. Mae'r adroddiadau yn werthfawr o ran dadansoddi ystadegau'r Swyddfa Ystadegau Gwladol ynghyd â newidiadau dros amser a'r rhesymau am y diffyg.

4.8. Yn yr adroddiadau, a ariennir yn rhannol gan Lywodraeth Cymru, ceir nifer o bwyntiau nodadwy, gan gynnwys:

- bod lefelau refeniw is, o gymharu â gweddill y Deyrnas Gyfunol, sydd bennaf gyfrifol am ddiffyg cyllidol perthynol Cymru, yn benodol refeniw is o dreth incwm ac yswiriant gwladol;
- bod y lefel o dreth fel canran o GDP yng Nghymru dipyn yn is na chyfartaledd gwledydd ardal yr Ewro, tra bod lefel y gwariant y pen yn debyg i gyfartaledd gwledydd yr OECD;
- bod Cymru (ynghyd â 7 gwlad arall yn yr OECD) yn llawer mwy dibynnol ar dreth ar ddefnydd, er enghraifft Treth ar Werth (VAT), tra bod y rhan fwyaf o wledydd yr OECD yn bennaf ddibynnol ar drethi incwm neu gyfraniadau lles;

- bod buddsoddiad cyfalaf gan y Deyrnas Gyfunol yng Nghymru, mewn trafniadaeth ac ymchwil a gwyddoniaeth, llawer yn is na'r cyfartaledd ar gyfer gweddill y wladwriaeth;
- bu Cymru yn fuddiolwr net sylweddol, o ran gwariant, o'i haelodaeth flaenorol o'r Undeb Ewropeaidd (yn wahanol i rannau eraill y Deyrnas Unedig);
- pe bai poblogaeth Cymru yn cael ei dosbarthu ar draws grwpiau oedran unigol yn yr un ffordd â chyfartaledd y Deyrnas Gyfunol, byddai cyfanswm y gwariant a ragwelir yn 2019 ar gyfer 2022-23 dros £1 biliwn yn is, a byddai refeniw treth bron i £500 miliwn yn uwch.

DADANSODDIAD DOYLE

4.9. Yn gyntaf, dadleu'r Athro'r Doyle nad pwrpas ystadegau'r Swyddfa Ystadegau Gwladol yw amcangyfrif faint fyddai diffyg cyllideb Cymru annibynnol ar ei diwrnod cyntaf a bod y corff ei hun yn datgan bod yr ystadegau yn rhai 'arbrofol'.

4.10. Yn ail, dyweda Doyle fod £4,626 miliwn o'r gwariant a ddynodir i Gymru yn 'anadnabyddadwy' (*non-identifiable*) a llawer ohono yn goramcangyfrif faint fyddai Cymru annibynnol yn ei wario, gan nodi amddiffyn ac arfau niwclear fel enghreifftiau amlwg. Yn ogystal, nodar adroddiad fod £1,240 miliwn o wariant canolog y Deyrnas Gyfunol a ddigwyddodd tramor, gan gynnwys gwasanaethau diplomyddol a chymorth tramor, yn cael ei briodoli i Gymru.

4.11. Mae Doyle yn adnabod sawl maes gwariant a fyddai'n destun negodi rhwng gweddill y Deyrnas Gyfunol a'r Gymru annibynnol newydd, ynghyd â refeniw newydd, y dadleua byddai'n lleihau diffyg cyllidol Cymru annibynnol:

- Pensiynau - dadleuir yn syml y dylid trin taliadau treth a wnaed yn ystod oes yr undeb rhwng Cymru a gweddill gwledydd yr undeb fel taliadau yswiriant, hynny ydy, y dylai gweddill y Deyrnas Gyfunol barhau i dalu am yr hawliau pensiynau a ennillwyd yn ystod oes yr undeb wedi i Gymru ddod yn annibynnol. Cyfeirir at y cytundebau a wnaed gan Lywodraeth y Deyrnas Gyfunol gyda Gweriniaeth Iwerddon a'r Undeb

15 https://www.plaid.cymru/fiscal_gap_indywales

16 Government Expenditure and Revenue Wales (Ifan, Siôn and Poole, 2019) https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0004/1540498/Government-Expenditure-and-Revenue-Wales-2019.pdf

17 https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0004/1767424/Wales_Fiscal_Future_FINAL.pdf

Ewropeaidd fel cynseiliau pwysig yn hyn o beth. Dywed Doyle y byddai negodi cytundeb tebyg yn lleihau diffyg cyllidol honedig Cymru o £5,906 miliwn.

- Dyled - gan gyfeirio at gynsail sefydlu Gwladwriaeth Rydd Iwerddon ym 1925 a datganiad Trysorlys Llywodraeth y Deyrnas Gyfunol a wnaed yn 2014¹⁸ yng nhyd-destun refferendwm yr Alban, dadleuir na fyddai angen i wladwriaeth Cymru annibynnol dalu'r un geiniog o ddyled gweddill y Deyrnas Gyfunol. Byddai dod i'r fath gytundeb yn lleihau'r diffyg o £2,672 miliwn.
- Amddiffyn - priodolir £1,902 miliwn y flwyddyn ar amddiffyn i Gymru gan ystadegau'r Swyddfa Ystadegau Gwladol, sy'n cynnwys arfau niwclear, ond dadleua Doyle y byddai Cymru annibynnol yn arbed £922 miliwn y flwyddyn drwy wario cyfartaledd gwledydd yr Undeb Ewropeaidd, sef 1.3% o GDP.
- Gwariant tramor - dadleuir mai dewisiadau gwleidyddol, nid costau eitifeddol neu ddisymud, sydd ynghlwm â'r £1,240 miliwn y flwyddyn a briodolir i wariant ar wasanaethau fel llysgenhadon a chymorth rhyngwladol. Awgrymir gan y papur academaidd na fyddai gwladwriaeth maint Cymru angen yr un lefel o ddarpariaeth lysgenhadol, gan arbed £620 miliwn y flwyddyn.
- Eraill - mae Doyle yn ystyried bod tanamcangyfrif o £735 miliwn y flwyddyn drwy drosrannu refeniw treth gorfforaethol yn unol â Gwarged Gweithredol Gros yn hytrach na fesul gweithiwr o ystyried y duedd anghymesur i gwmnïau'r Deyrnas Gyfunol leoli yn Llundain. Dywed yn ogystal y byddai £580 miliwn y flwyddyn drwy arbedion ac incwm treth uwch yn ystod y cyfnod trosglwyddo i wlad annibynnol.

4.12. Am y rhesymau uchod, daw Doyle i'r casgliad mai £2.6 biliwn (3.1% o GDP) fyddai diffyg Cymru annibynnol ar ei diwrnod cyntaf, nid yr £13.1 biliwn (18% o GDP) a nodir yn ystadegau'r Swyddfa Ystadegau Gwladol.

BEIRNIADAETH

4.13. Gellid dadlau bod gwaith Poole a Doyle yn ddadansoddiadau sydd ynghlwm ag uniongredd economaidd. Drwy gydnabod asesiadau o'r math, gallwn gynllunio ar gyfer pontio o'r sefyllfa economaidd gyfredol i'n gweledigaeth ehangach ar gyfer y wlad wedi annibyniaeth.

4.14. Mae'n bwysig nodi nad pwrpas adroddiad 2019 Poole¹⁹ yw adlewyrchu'r sefyllfa gyllidol a fyddai'n wynebu Cymru ar ei diwrnod cyntaf fel gwlad annibynnol. Fodd bynnag, dyna sut mae wedi'i ddehongli gan nifer, yn yr un ffordd y ceir camddechongliad cyffredin o ystadegau arbrolfol y Swyddfa Ystadegau Gwladol.

4.15. Cam ymlaen mewn un ystyr felly yw adroddiad Doyle, sef ei fod yn gwneud ymdrech i ystyried sefyllfa Cymru annibynnol a chymhwysu'r ffigurau sydd gennym. Fodd bynnag, manylir isod yn adran 6 ar ambell i faes lle nad ydym yn cytuno gyda'i ragdybiaethau polisi.

CRYNHOI'R GWAHANOL SAFBWYNTIAU

4.16. Yr hyn sydd gan y safbwyntiau a adnabyddir uchod yn gyffredin yw'r farn nad yw ystadegau'r Swyddfa Ystadegau Gwladol yn adlewyrchu'r sefyllfa a fyddai'n wynebu Cymru annibynnol ar ei diwrnod cyntaf.

4.17. Fodd bynnag, uchod ceir tri safbwynt gwahanol iawn ar sefyllfa gyllidol Cymru annibynnol, sy'n tybio bod Cymru:

- yn gallu sefydlu arian cyfred, banc canolog a rheolau cyfalaf priodol ei hun, ac felly nid oes angen rhoi llawer o sylw i sefyllfa gyllidol Cymru annibynnol;
- yn cynnal diffyg cyllidol o tua 3.1% o GDP, sefyllfa debyg i wledydd datblygiedig eraill ac felly mewn sefyllfa gyllidol iach;
- yn cynnal diffyg cyllidol rhwng 3.1% a 18% o GDP, sy'n anghynaliadwy, o leiaf yn y tymor canol/hir.

4.18. O ystyried y dadansoddiadau posibl uchod, a thra'n nodi'r ddadl na ddylid rhoi llawer o bwys ar ddiffyg cyllidebol, dylid cydnabod bod rhai modelau ar gyfer annibyniaeth i Gymru, megis ymuno â'r Undeb Ewropeaidd, yn golygu bod rhaid cwrdd ag

18 <https://www.gov.uk/government/publications/uk-debt-and-the-scotland-independence-referendum>

19 Mae adroddiadau eraill Poole yn gwneud rhagor o ymdrech i egluro hyn, ond gellid eu hystyried fel ceidwadol o'u cymharu â Doyle o hyd.

amcanion cyllidebol penodol. Dadleuir felly bod angen diffyg sydd naill ai'n 3% o GDP neu ar lwybr credadwy at gyrraedd y lefel honno yn y tymor canol.

4.19. Amcangyfrifir mai £13.5 biliwn, neu 18% o GDP, oedd y gwahaniaeth rhwng gwariant a refeniw yng Nghymru yn 2018-19²⁰ a hynny o fewn y Deyrnas Gyfunol - sef lleihad o'r diffyg 30% o GDP yn 2009-10. Mae hynny'n cymharu â 1.8%²¹ o GDP ar lefel Brydeinig yn yr un flwyddyn.

4.20. Dileu'r diffyg cyllidebol strwythurol yw sut y gellid disgrifio'r broses o gyrraedd diffyg o 3% dros gyfnod o amser. Cydnabyddir nad yw'n llesol targedu'r un lefel o ddiffyg ar bob adeg, ond mai dyna fyddai'r diffyg cyfartalog dros gyfnod y cylch economaidd.

4.21. Mae adroddiad Doyle yn awgrymu y byddai Cymru annibynnol mewn sefyllfa gyllidol agos iawn at hynny heb newidiadau polisi dadleuol. Ar y llaw arall, mae Poole yn fwy amheus, gan ddadlau y "byddai annibyniaeth yn gofyn am newidiadau radical i bolisi cyllidol ac economaidd"²². Ymhelaethwn ar y safbwyntiau hyn islaw.

5. Y FFORDD YMLAEN

DAU ATEB

5.1. Wrth edrych ar y ffordd ymlaen, mae angen gwahaniaethu rhwng dau wahanol ateb i'r cwestiwn am sefyllfa gyllidol y Gymru annibynnol. Ar lefel gwbl ymarferol, bydd nifer o bobl ar lawr gwlad yn gofyn a allwn ni fforddio cynnal cenedl annibynnol. Ar yr un pryd, ond ar wahân, mae angen egluro'r weledigaeth o'r math o gymdeithas newydd rydym yn dymuno ei chreu gan ddefnyddio pwerau cenedl annibynnol.

5.2. Wrth reswm, mae atebion economeg glasurol yn gweithredu o fewn y system economaidd rydym yn wynebu ar hyn o bryd, cyn annibyniaeth. Mae tueddiad felly i'r rheini ganolbwyntio ar gynnal system gyfalafol neo-ryddfrydol ar ffurf systemau gwladwriaethol y Gorllewin. Fodd bynnag, wrth edrych i'n dyfodol, mae angen dechrau torri i ffwrdd o'r systemau methodig hyn sy'n milwriaethu yn erbyn buddiannau pobl a chymunedau ein gwlad. Mae ein gweledigaeth ni'n canolbwyntio ar ddatganolli grym i bobl a chymunedau, ac mae angen i'n heconomi adlewyrchu hynny.

5.3. Fodd bynnag, mae cysylltiad rhwng y ddau ateb. O fewn cyfyngiadau'r system bresennol, cynigiwn osod seiliau ar gyfer ein gweledigaeth ehangach ôl-annibyniaeth. Bydd y newidiadau y cynigiwn fel camau syth bin yn adran 7 isod yn bont i'r 'Cytundeb Cymdeithasol Newydd' ehangach rhwng y wladwriaeth annibynnol newydd a'i dinasyddion a fydd yn seiliedig ar berchnogaeth gyffredin a chydraddoldeb canlyniad.

6. ATEB CLASUROL

6.1. Mae adroddiad Doyle wedi darparu ateb sy'n haeddu llawer iawn o sylw, a chredwn fod dadl ddilys i'w gwneud bod pob rhagdybiaeth yn ei adroddiad yn gywir.

6.2. Fodd bynnag, credwn fod mwy o ansicrwydd yn perthyn i'r dadleuon y byddai gweddill y Deyrnas Gyfunol yn cytuno i ni dalu 'buddion' pensiynau a enillwyd yn ystod oes yr Undeb. Ymhellach, ac er ei bod yn gwbl glir na fyddai gan Gymru unrhyw ddyletswydd gyfreithiol i dalu cyfran o ddyled rUK, gellid rhagweld rhai sefyllfaoedd pan fyddai gwladwriaeth rydd Cymru yn dewis gwneud cyfraniad gwirfoddol tuag at ddyledion hanesyddol rUK. Dylid nodi yn ogystal y cyfle a gynigir gan annibyniaeth i symud i system o Wasanaethau Sylfaenol Cyffredin a/neu gyflogau am waith

20 <https://blogs.cardiff.ac.uk/thinking-wales/the-fiscal-gap-and-the-welsh-economy/> https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0004/1540498/Government-Expenditure-and-Revenue-Wales-2019.pdf

21 <https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicspending/bulletins/ukgovernmentdebtanddeficitforeurostatmaast/september2019>

<https://obr.uk/overview-of-the-november-2022-economic-and-fiscal-outlook/>

<https://obr.uk/public-finances-databank-2022-23/>

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1126020/Public_Sector_Finance_bulletin_November_2022_HMT.pdf

22 https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0011/2681543/plaid_conference_october2022_FIN.pdf

domestig a gofal teuluol. Gallai hyn roi gwedd hollol wahanol ar y ddadl ynghylch cyfrifoldebau am dalu pensiynau.

6.3. Wrth gymhwysor egwyddorion a nodir yn adran 3 uchod, mae Melin Drafod felly yn anghytuno gydag un awgrym gan Doyle: credwn y dylai'r gwariant ar amddiffyn fod yn is na'r 1.3% o GDP a awgrymir ganddo a bod ar yr un lefel ag Iwerddon yn lle, sef 0.5%.

6.4. Fodd bynnag, ac o gymryd safbwynt ceidwadol iawn ar adroddiad Doyle (a fyddai'n ddibynnol ar negodi rhwng Cymru a gweddill y Deyrnas Gyfunol), gellid dadlau y byddai angen lleihau'r diffyg cyllidebol strwythurol o ryw 6-7% o GDP. Fe wynebai Cymru annibynnol nifer o ddewisiadau pe bai mewn sefyllfa felly, sef torri gwariant, cynyddu refeniw neu gyfuniad o'r ddau. Os oes diffyg o'r fath, cydnabyddir na fyddai angen o reidrwydd cau'r bwlch cyllidol hyn yn syth, ond dros gyfnod o amser a ystyrir yn rhesymol gan y rhai sy'n benthyg arian i'r wladwriaeth newydd.

6.5. Hyd yn oed o gymryd y safbwynt rhagofalus hwn, pwysig yw pwysleisio mai dim ond cyfnerthu cyllid Cymru o oddeutu 6-7% fyddai angen, gan fod hyder gennym bydd negodi gyda gweddill y Deyrnas Gyfunol yn ein gadael, ar y gwaethaf, gyda diffyg cyllidebol o oddeutu 9-10% o GDP y flwyddyn.

6.6. Mae'r canfyddiad hwn yn cynnig cyfle i Gymru ddechrau rhoi'r egwyddorion blaengar a adnabyddir yn adran 3 uchod ar waith, a gallai newidiadau mwy pellgyrhaeddol ddod wedi annibyniaeth. Awgrymwn felly y gallai'r meysydd a nodir isod fod yn sail i ymdrin ag unrhyw ddiffyg cyllidol sy'n wynebu Cymru annibynnol.

6.7. Mae adroddiad Poole yn dangos ei werth wrth gyfeirio at ddwy ffaith sy'n berthnasol i sefyllfa gyllidol Cymru, sef:

- lefel is refeniw-i-GDP Cymru o'i gymharu â chyfartaledd yr Undeb Ewropeaidd; a'r
- budd net a ddeuai o gynyddu canran y boblogaeth o oedran gweithio i gyfartaledd gwledydd Prydain.

TRETHI TEG

6.8. Gellid defnyddio cyfuniad o fesurau treth i gynyddu lefel refeniw-i-GDP i gyfartaledd yr Undeb Ewropeaidd (39.6% i 46.0%), gan godi tua £4 biliwn y flwyddyn a gwella'r sefyllfa gyllidol o tua 5% o GDP. Ar yr un pryd, gellid gwneud hyn mewn modd sy'n dosbarthu'n llawer iawn mwy cyfartal. Dylid nodi y byddai modd cyflwyno nifer o'r mesurau hyn cyn annibyniaeth er mwyn gosod seiliau ar gyfer adeiladu ein gweledigaeth ehangach i wireddu cymdeithas newydd wedi hynny.

6.9. Ymhlith y mesurau treth y dylid ystyried felly yw:

- treth ar gyfoeth, gan ddysgu gwersi o'r dreth a gynigir mewn rhai taleithiau yn yr Unol Daleithiau;
- cyfreithloni/dad-droseddoli cyffuriau, a fyddai'n arwain at refeniw ychwanegol ynghyd ag arbedion gwariant a allai arwain at incwm net o filiynau o bunnau y flwyddyn²³;
- treth ar incwm/elw landlordiaid a mathau eraill o rentwriaeth (rentierism), a fyddai'n codi o leiaf £375 miliwn y flwyddyn²⁴, fel cam tuag at symud at berchnogaeth gyffredin o dai;
- treth ar elw cwmnïau ar werthiant allforion ddŵr ac ynni;
- trethi cyfryngol newydd allai godi oddeutu £50 miliwn y flwyddyn;²⁵
- uwch-dreth ar eiddo mewn perchnogaeth dramor;
- alinio proffil treth incwm i sail treth Cymru;
- trethi etifeddiant uwch;

23 <https://www.theguardian.com/society/2009/apr/07/drugs-policy-legalisation-report>

<https://transformdrugs.org/publications>

<https://committees.parliament.uk/writtenevidence/107437/pdf/>

https://www.unodc.org/documents/ungass2016/Contributions/Civil/DrugPolicyAlliance/DPA_Fact_Sheet_Approaches_to_Decriminalization_Feb2015_1.pdf

https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2018/06/DP90_Legalising-cannabis_web-1.pdf

24 Amcangyfrif gan Gymdeithas yr Iaith drwy gyflwyno uwch dreth o 25% ar incwm landlordiaid gellid codi oddeutu £375 miliwn y flwyddyn. Ar lefel ymarferol, byddai rhaid cyfuno mesur felly â system o reoli prisiau rhent. https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/Mwy%20na%20Miliwn%20Cymdeithas%20d2_o.pdf

25 tud. 16, Darlledu yng Nghymru II, Cymdeithas yr Iaith, 2019 <https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/Datganoli%20Darlledu%20-%20Ymgynghoriad%20Pwyllgor%20DGCh.pdf>

- trethi difidend uwch; a
- treth incwm lleol i ddisodli'r dreth cyngor.

CENEDL IFANC

6.10. Cred Melin Drafod bod angen cyfres o fesurau i gynyddu canran y boblogaeth o oedran gweithio, sydd ar yr un pryd yn ail-ystyried ein perthynas â gwaith. Drwy'r mesurau hyn, credwn fod modd gwella sefyllfa gyllidol Cymru o oddeutu £1.5 biliwn²⁶ y flwyddyn neu 2.25% o GDP.

6.11. Wrth ystyried y cwestiynau hyn, cymerwn ysbrydoliaeth o erthygl a luniwyd ar gyfer ein llyfr *Dychmygu Cymru Annibynnol*²⁷ o'r enw *Y lle gorau i dyfu lan*, yn ogystal â syniadau blaengar am newidiadau yn y byd gwaith. Fel rhan o hyn, bydd angen polisiâu i wyrddroi yr allfudo, gan gadw, a denu yn ôl, ein pobl ifanc i Gymru.

6.12. Ymhellach, ac fel rhan o'r symud at yr ymagwedd newydd hwn, gallai Cymru annibynnol fod y wlad orau i bobl ifanc ac i fagu teulu. Awgrymir y gellid ystyried mesurau sy'n cynnwys y canlynol:

- Cynyddu nifer y gwyliau banc i'r lefelau gorau yn Ewrop²⁸, o 8 i 15 y flwyddyn;
- Wythnos o bedwar diwrnod gwaith fel uchafswm (gyda diwrnodau 8 awr a heb golled incwm);
- Gostyngiad neu ddileu ffioedd dysgu i fyfyrwyr addysg uwch sy'n aros yng Nghymru;
- Mesurau i reoli prisiau tai a rhent, gan gynnwys rhoi'r cyfle cyntaf i bobl a chymunedau lleol ar rheini sy'n gweithio'n lleol i brynu tai.

FFINIAU CROESAWGAR

6.13. Derbynir y byddai diddymu cyfyngiadau mewnfudo yn hwb economaidd anferthol yn fyd-eang²⁹. Gyda phoblogaeth sy'n heneiddio, a hynny ar draws y cyfandir, mae dadl economaidd a chymdeithasol gref bod dirfawr angen gweithwyr arnom.

6.14. Fodd bynnag, ac fel y nodir yn adran 3 uchod, nid dadl economaidd, ond un foesol sy'n mynnu ein bod yn llacio ffiniau mewnfudo i'r graddau mwyaf posibl. Dylid felly ystyried sefydlu'r hawl i weithio yma yn ddi-amod, waeth o ble mae rhywun yn dod yn y byd ac yn annibynnol ar ddinasyddiaeth yr unigolyn.

ARBEDION Y GYMDEITHAS FLAENGAR NEWYDD

6.15. Gan adeiladu ar y rhan fwyaf o arbedion ariannol a adnabyddir gan Doyle, ac yn unol â'r egwyddorion a nodir yn adran 3 uchod, credwn fod mesurau polisi pellach y dylid eu mabwysiadu er mwyn creu cymdeithas tecach, gwyrddach a mwy cynhwysol:

- Un o'r tri gwasanaeth argyfyngau, gan sefydlu un 'Gwasanaeth Cymorth Brys' yn lle a fyddai'n dechrau â hybu lles unigolion a chymdeithas fel ei brif nod;
- Lleihau gwariant ar amddiffyn i'r un lefel ag Iwerddon, gan gynnal gwasanaeth amddiffyn sydd â chraidd proffesiynol bach ac yn anelu at hybu cyfranogiad holl ddinasyddion y wlad;
- Ymwrthod ag ynni ac arfau niwclear, gan arbed arian cymorthdal a dadgomisiynu;
- Lleihau cyfran y boblogaeth sy'n cael eu carchau i lefel y Ffindir³⁰ - o 154³¹ carcharor ymhob 100,000 o'r boblogaeth i 43.3 - gan arbed oddeutu £150 miliwn y flwyddyn³²

26 tud. 75, 'Government Expenditure and Revenue in Wales', Canolfan Llywodraeth Cymru https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0004/1540498/Government-Expenditure-and-Revenue-Wales-2019.pdf

27 *Dychmygu Cymru Annibynnol*, Gorffennaf 2022, Melin Drafod

28 <https://www.tuc.org.uk/news/tuc-calls-creation-four-more-bank-holidays-improve-stingy-entitlement>

29 <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.25.3.83>

30 <https://www.statista.com/statistics/957501/incarceration-rate-in-europe/>

31 <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/jan/16/wales-has-highest-incarceration-rate-in-western-europe-prison-population-england>

32 Yn seiliedig ar fynd o 4,291 o garchorion (ffigur 2018) i 1,201 (28% o'r boblogaeth bresennol yn y carchar) gan arbed £48,409 y flwyddyn fesul carcharor

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1050046/costs-per-place-costs-per-prisoner-2020_-2021.pdf https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0008/1195577/Imprison-

- Sefydlu llai o awdurdodau lleol mwy grymus, gyda chyfrifoldebau iechyd yn ogystal, a allai arbed oddeutu £151 miliwn y flwyddyn³³; fel cam tuag at ail-strwythuro systemau ffurfiol democratiaeth er mwyn cryfhau ein cymunedau, cynnwys pobl, a dod â phŵer mor agos â phosibl i'r bobl.

6.16. Ac eithrio'r arbedion amddiffyn (a gyfrifir fel rhan o'r lleihad mewn costau yn ein dadansoddiad o adroddiad Doyle uchod), credwn fod lle i gredu y gellid gwneud arbedion o oddeutu £400 miliwn y flwyddyn, neu 0.5% o GDP, drwy'r newidiadau polisi a adnabyddir ym mhwynt 6.15 uchod.

7. CYTUNDEB CYMDEITHASOL NEWYDD — GWELEDIGAETH ÔL-ANNIBYNIAETH

7.1. Uchod rydyn ni wedi adnabod ffyrdd o gyfnerthu sefyllfa gyllidol Cymru o fwy na 7% o GDP, yn seiliedig ar ein rhagdybiaethau ceidwadol o gasgliadau Doyle.

7.2. Fodd bynnag, pe ystyrid yr adroddiad fel un cywir, byddai'r newidiadau a adnabyddir uchod yn troi diffyg rhagdybiedig o 3.1% o GDP i warged o oddeutu 4% o GDP, neu £3 biliwn y flwyddyn.

7.3. Pe bai'r mesurau uchod yn arwain at warged blynyddol, credwn y dylid ystyried gwneud rhai buddsoddiadau strategol. Adnabyddir rhai ohonynt uchod, ond gellid ystyried yn ogystal:

- Taliad cymorth plentyn sylweddol er mwyn dileu tlodi plant³⁴;
- Rhaglen dad-garboneiddio'r systemau trafnidiaeth, ynni a thai, gan gynnwys

buddsoddiadau sylweddol mewn ynni gwynt a thonnau³⁵;

- Rhaglen llythrennedd Saesneg a Chymraeg i oedolion i sicrhau bod pob unigolyn yn llythrennog yn y ddwy iaith;
- Rhaglen cymunedoli tai er mwyn gwneud tai cyhoeddus yn norm;
- Gofal plant i bawb yn rhad ac am ddim;
- Trafnidiaeth gyhoeddus am ddim i bawb.

TRAWSNEWID Y SYSTEM GYFIAWNDER

7.4. Mae annibyniaeth yn cynnig cyfle i ail-ddychmygu llawer iawn o'n systemau presennol. Mae ein system gyfiawnder bresennol, a seilir ar amddiffyn elw ac eiddo'r cyfoethog, yn chwilio, arestio a charcharu cymaint o bobl yn gwbl ddiangen. Mewn llawer o achosion gwneir hyn ar sail rhagfarn: ar sail dosbarth, hil a nodweddion eraill, gyda llawer gormod yn dioddef aflonyddu a thrais gan yr awdurdodau. Yn wyneb yr anghyfiawnderau hyn, uchod cynigiwn greu un gwasanaeth argyfwng newydd, cyfreithloni cyffuriau a lleihau canran y boblogaeth sydd yn y carchar i'r lefelau isaf yn Ewrop. Mae gan y polisïau hyn y potensial i weddnewid bywydau pobl a chymunedau er gwell.

NEWID EIN PERTHYNAS Â GWAITH

7.5. Drwy annibyniaeth, mae gennym gyfle i ad-drefnu ein perthynas â gwaith er mwyn sicrhau bod holl fuddion gwaith yn dod i'r gweithwyr. Dylid gwneud hyn gan gofio'r canlynol:

- bod ein dibyniaeth ar 'ennill bywoliaeth' yn lle bywoliaeth briodol fel hawl sylfaenol dinesydd;
- yn rhy aml mae gwaith yn arwain at fywyd sy'n dieithrio neu allgau pobl, o hunanwerth isel, ychydig o bwrpas a chyda goblygiadau iechyd meddwl ac eraill;
- yr angen brys a dybryd i wneud llai er mwyn lleihau ein heffaith ar drychinebau hinsawdd a natur;

ment-in-Wales-A-Factfile.pdf

<https://www.llywycymru/byddai-system-gyfiawnder-ddatganoledig-yn-gyfle-i-leihau-poblogaeth-carchardai>

33 <https://www.llywycymru/costau-gweinyddol-mewn-awdurdodau-lleol-adolygiad>

<https://www.llywycymru/datganiad-ysgrifenedig-adolygu-costau-gweinyddol-awdurdodau-lleol>

34 <https://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-63635698>

35 <https://foe.cymru/cy/cartrefi-cynnes-beth-ydyn-nin-galw-amdano>

<https://www.theenergymix.com/2022/03/20/not-that-hard-to-grasp-uk-could-eliminate-need-for-russian-gas-with-insulation-heat-pumps-renewables/>

- pwysigrwydd sicrhau rheolaeth gan weithwyr a hawliau gweithwyr cryfion fel bod cyflogaeth yn fuddiol i unigolion ac i gymdeithas yn gyffredinol;
- tanbrizio rolau penodol yn y gymdeithas mewn perthynas â gwaith cyflogedig, yn enwedig rolau sy'n debygol o fod yn anogol, gofalu ac ati.

7.6. Gallai Cymru annibynnol drawsnewid ein perthynas â gwaith drwy:

- darparu Gwasanaethau Sylfaenol Cyffredin a chyflogau am waith domestig a gofal, gan ryddhau dinasyddion o'r angen iddynt weithio i fyw;
- mabwysiadu (a chefnogi gyda chymhellion) technolegau arbed llafur - megis deallusrwydd artiffisial ac awtomeiddio - i'r eithaf, a rheini mewn perchnogaeth gyffredin;
- gwrthdroi'r naratif bod angen swyddi cyflogedig arnom i oroesi a thyfu; yn hytrach dylem wneud y mwyaf o'n hamser, gan ddewis sut i'w dreulio;
- bod yn wlad sy'n ceisio cefnogi dinasyddion i ffynnu mewn ystod eang o ffyrdd;
- sefydlu democratiaeth y gweithwyr: gan adfer hawliau streicio, cydnabyddiaeth orfodol o undebau llafur a hawliau i gynnal streiciau cyffredinol.

RHAGLEN PERCHNOGAETH GYFFREDIN

7.7. Dadleuodd Marx dros berchnogaeth gyffredin o ddiwydiannau er mwyn i weithwyr ennill yr holl fuddion o'u gwaith. Yn unol â'r egwyddor sylfaenol hon, deuai buddion amlwg o wladoli asedau allweddol y wladwriaeth newydd, megis ynni, banciau, dŵr, trafndiaeth, post a thai, gan ddod â grym yn ôl i'r bobl. Ymhellach, gallai Cymru annibynnol ystyried yr opsiwn o ail-wladoli rhai o'r gwasanaethau angenrheidiol heb dalu iawndal, o ystyried yr elw a wnaed, a safon y gwasanaethau, yn hanesyddol.

7.8. Wrth i ni drafod gwladoli neu gymunedoli asedau a diwydiannau, mae llawer o ffocws ar 'gost gwladoli'. Mae Melin Drafod eisiau newid y drafodaeth i ffocysu ar y gost o'u cadw'n preifat. Mae'r costau hyn, yn y bôn, yn llawer uwch nag y mae sawl yn eu tybio - enghraifft amlwg o hyn yw'r

costau anferthol o achub y system fancio mewn nifer o wledydd y Gorllewin yn ystod argyfwng ariannol 2008-9.

7.9. Mae pob ceiniog o elw sydd yn mynd i bocedi'r perchnogion preifat yn geiniog yn llai i'r genedl ei gwario. Mae gwasanaethau preifat (yn naturiol) yn ffocysu ar echdynnu elw, yn lle sicrhau gwasanaeth. Mae elw a darpariaeth yn gysyniadau sy'n gwrthdaro. Wrth flaenoriaethu elw, mae cwmnïau preifat yn tansilio darpariaeth. Nid oes angen i wasanaethau sy'n cael eu cynnal ar ran y gymuned, er lles y gymuned, wneud elw: yr unig beth mae angen iddynt ei wneud yw darparu gwasanaeth da.

7.10. Mae'r gost o gadw asedau a diwydiannau'n breifat yn gost i'n cymdeithas yn gyffredinol. Gadewch i ni edrych ar ynni a thrafnidiaeth fel enghreifftiau. Mae EDF (cyflenwr ynni), er enghraifft, o dan berchnogaeth Llywodraeth Ffrainc - a hwythau wedi gallu gosod cap ar gynnydd prisiau ynni i 4%, diolch i'w rheolaeth wladwriaethol. Ym mis Awst 2022, roedd teuluoedd ym Mhrydain, ar gyfartaledd, yn talu 64.21 ceiniog/kWh, tra bod teuluoedd yn Ffrainc yn talu 25.01 ceiniog/kWh yn unig.

7.11. Mae'n fyth bod ein systemau trafndiaeth mewn dwylo preifat; mewn gwirionedd maent yn aml o dan berchnogaeth llywodraethau tramor. Yn 2019, bu 80% o'r cwmnïau trên ym Mhrydain o dan berchnogaeth llywodraeth dramor naill ai'n llawn neu'n rhannol, gyda'r 20% arall o dan berchogaeth breifat neu Lywodraeth y Deyrnas Gyfunol. Yn Ffrainc, £0.29 yw pris tocyn tren fesul milltir, £0.14 yn yr Eidal, ac ym Mhortiwgal £0.13. Fodd bynnag, ym Mhrydain, £0.55 yw'r ffigur cyfatebol³⁶. Mae costau cynnal systemau preifat o'r fath yn glir: gwasanaethau drutach heb wasanaeth gwell³⁷.

7.12. Credwn felly bod angen ymchwil bellach ar y dull gorau o weithredu rhaglen gwladoli a chymunedoli fel rhan o annibyniaeth, yn unol â'n hamcanion i ddsbarthu cyfoeth yn llawer mwy cyfartal a manteisio ar fuddion amlwg perchnogaeth gyffredin o ddiwydiannau ac asedau allweddol.

36 <https://www.vouchercloud.com/resources/train-prices-across-europe>

37 <https://www.consultancy.uk/news/13535/europes-best-train-systems-uk-railway-poor-in-service-quality>

8. CASGLIADAU

8.1. Heb os, mae'r ddadl ynghylch annibyniaeth a'r goblygiadau ariannol wedi symud ymlaen yn gyflym dros y blynyddoedd diwethaf.

8.2. Mae safon adroddiad yr Athro Doyle yn rhoi cryn hyder i ni fod tystiolaeth dda i gredu bod Cymru yn wlad sy'n gynaliadwy yn ariannol.

8.3. Hyd yn oed o ddadansoddi adroddiad Doyle yn ofalus, yn yr adroddiad hwn rydyn ni wedi adnabod newidiadau polisi a fyddai'n gwella sefyllfa gyllidol Cymru o fwy na 7% o GDP.

8.4. Felly rydym wedi dod i'r casgliad bod y newidiadau hyn yn caniatáu i Gymru wynebu senario ffafriol ar ei diwrnod cyntaf fel gwlad annibynnol. Ar y gwaethaf, byddai diffyg y wlad ar lefel debyg i gyfartaledd gwledydd Ewropeaidd ac o fewn rheolau Cytundeb Twf a Sefydlogrwydd yr Undeb Ewropeaidd, sef oddeutu 3% o GDP. Ar y gorau, byddai Cymru, mewn byr o dro, â gwarged o hyd at 4% o GDP neu £3 biliwn y flwyddyn, ac felly mewn sefyllfa i fuddsoddi'n strategol er mwyn cwrdd ag anghenion pobl, cymunedau a'r blaned er lles cenedlaethau'r dyfodol.

*PWYLLGOR CENEDLAETHOL MELIN DRAFOD,
IONAWR 2023*

CYNNIG ADBORTH AR Y PAPUR HWN

Papur trafod yw hwn ac rydym yn awyddus i wella'r cynnig.
Croesewir sylwadau, beirniadaeth ac adborth adeiladol ar y cynnwys felly.
Os hoffech ysgrifennu atom gyda'ch sylwadau, gallwch chi wneud hynny drwy e-bostio:
post@melindrafod.cymru

27 July 2022

Annwyl / Dear Commissioners,

Re: Independent Commission on the Constitutional Future of Wales - Consultation

Please see the attached response to your consultation on the Constitutional Future of Wales from Plaid Cymru Etholaeth Mynwy / Monmouth Constituency

Diolch

Have your say

1. What matters to you about the way Wales is run?

- Based on Human Rights values that are the bedrock of all policies and legislation – that everything can be traced back to them
- Democratically
- Proportional representation
- Promotes participative democracy – so it's hearing about the needs of citizens in Cymru from citizens. Build on the right to free speech – that can be interpreted as the right to be listened to, to be heard, to be engaged in decisions that affect people
- Builds trust and confidence in democracy
- Meets the needs of people in Cymru
- Develops an equal society – inclusive and accessible
- A fairer and more equal society
- Eradicates deprivation, poverty & homelessness
- Promotes Welsh culture and language
- An open society that values people and actively seeks to involve them in decision making
- Outward looking and welcoming, especially to those in distress
- Cymru is able to use its own resources to its advantage, e.g. sell water, sell energy, have control over its natural resources and assets such as the Crown estate
- Be free from interference from outside the nation e.g. Cymru hasn't voted for a Tory govt yet has it foisted upon us with increasing levels of disrespect and disdain for democracy
- A written constitution with Human rights embedded in it
- An elected Head of State

2. What do you think the priorities for the commission should be?

- Develop the learning and understanding about the options for how Cymru is governed
- Expand people's understanding of the options and the risks of the status quo including the risks of not being able to meet people's needs because of constraints imposed upon us, i.e. UK Govt, attacks on devolution, failing to devolve when recommended, Barnett Formula consequentials not being allocated, broken pre-Brexit promises, under-funded rail infrastructure etc

- Identify the national and societal outcomes that citizens desire for Cymru
- Identify the values that citizens want to be governed under
- Identifying the full range of options for the future of Cymru with the short/medium/long-term assessment of impacts of each plus a full assessment of the risks identified for each
- Assess the options and associated 'business cases' against how well they meet the delivery of outcomes and adhere to values
- Keeping citizens informed and engaged with their input being the driver of any recommendations
- Carry out the work from a whole-systems perspective so that you enable dialogue between participants e.g. the 'experts' in the myriad of fields required to be involved are involved in dialogue with citizens. Thus create greater common understanding – greater confidence on the output of engagement. Thus people will begin to see that getting involved matters and can make a difference
- Rely on facts and reliable research to underpin arguments / stances taken rather than pure opinion / political stance – to undermine disruptive politically motivated interference a la Brexit
- Be analytical in approach and conclusions drawn
- Design the approach / process to be as action oriented as possible. The findings could inform policies for parties and government regardless of the outcome around independence. Use deliberative / large group processes where you can to generate the dialogue and greater common understanding. Don't use poorly facilitated smaller groups that barely touch the surface – give people the time and space to properly engage
- To have too narrow a focus, for example, simply ask 'do you want an independent Wales?' is too simplistic – maybe the dialogue should be about informing options for a Welsh constitution / governance to meet the needs of people in Cymru? Making the links develops people's awareness and understanding

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

It sounds great calling for people to provide evidence in support of what they may propose but I suggest that deciding the best way to govern Cymru might be to identify what peoples' needs are and

then developing options, including independence, to assess which best fits meeting those needs – along with societal / national held values e.g. Human Rights

Devolved government in Cymru has enabled the nation to do things differently and even be World-leaders e.g.

- Play strategy
- Recycling
- WBFGA
- More proportional representative elections
- Voting for 16 / 17 year olds
- Support for Welsh language and culture
- Not developing unsustainable road development – M4 relief road
- Rewarding public sector workers where WG is able despite UKGovt policy
- Managing the COVID pandemic – because the WG can make decisions to protect its citizens despite UKGovt mismanagement

Value and protect

- Devolution – moving to independence – to make choices that support citizens in Cymru that meet their needs and desired outcomes
- Welsh identity, language and culture and sometimes simply the look of the country e.g. architectural styles on housing developments
- Wales has never voted Tory and devolution has enabled the nation to diverge from the UKGovt in some aspects and be a generally more progressive and outward looking nation
- Not having voted Tory shows a different political outlook that is ignored and dismissed by UKGovts especially Tory ones
- Being a nation of sanctuary
- Public services
- Language & culture

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

- The current devolution arrangements are too weak. The current UKGovt's approach is to wave the Union flag more and to undermine devolution e.g. 'UKGovt in Wales' appearing and trying to out-brand the Senedd and Welsh Government
- Brexit and the Internal Markets Act is the framework for a UKGovt power grab to undermine and destroy devolved government contrary to two referenda results in support of having the Senedd
- For many decades / centuries the UK economic model has been one that only works for London and the South East of England. The economy in Cymru has been largely extractive leaving the nation impoverished, either in absolute or relative terms as industries were obliterated, Barnett formula funds not appropriately shared (HS2 being a recent example). My father and his brother were sent away from their S Wales village to find employment in the 1930s and this is a cycle of migration seen over successive generations – to get on you have to move out of Cymru. An independent nation would be free to make decisions for the benefit of its citizens without interference from a UKGovt
- UKGovt habitually disrespects devolved government, e.g. not engaged in meaningful dialogue, ignoring the Sewell Convention e.g. IMA, refusing to further devolve powers despite recommendations to do so e.g. CJS, threatening to override WG decisions e.g. road development, constantly using false comparisons between England and Cymru to make political points e.g. NHS services, using the IMA to delete Welsh food branding
- The economy is still extractive. For example, large housing developments are undertaken by large corporations who take their profits away from Cymru
- The transport infrastructure is extractive and not a national unifying arrangement e.g. to travel south to north by train you have to travel into England. A similar argument can be made about the road infrastructure
- UKGovt won't allow Cardiff airport to compete with Bristol because it favours the Western Gateway – or the English part – emphasizing the extractive economic structure
- Imposing nuclear power stations, wanting to impose fracking
- Withdrawing funding for rail electrification and leaving the rail network in Cymru massively under-resourced
- Classifying HS2 as an 'England & Wales' project when it has little or no benefit to Cymru and thus denying Barnett formula funds
- Not allowing Cymru to capitalise on its natural resources e.g. energy production, water exports

- Imposing a disaster capitalist approach to the economy regardless of the wishes of citizens in Cymru
- Usurping the purchase of COVID tests at the start of the pandemic
- Whilst cross-border arrangements around health services may well be a solution – they create tensions e.g. car park charges in England, rationing, or threat of, of cross border access to health services
- Loss of ferry traffic from Cymru to Ireland because of Brexit
- Funds to Cymru are often described in terms of English largess that citizens should be grateful for and not really deserve
- Limited free press/media in Cymru – dominated by England / London / S E England oriented news outlets

All of these problems would be better addressed if Cymru was independent

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

- Representative democracy only works as well as people choose to be engaged and elect the best politicians to work for them. In recent decades the public as a whole has been dumbed down by a right wing dominated press and as a result may not be as engaged as they ought to be
- WG – needs to expand the number of MSs to provide the capacity to make decisions, hold govt to account, respond to people's needs
- There could be a model for a Senedd that is not so politically divided – involve people in decisions from across the spectrum rather than excluding opposition
- Welsh politicians should have allegiance to Cymru and not as with Labour and Tory parties – where they are a subset of a UK party. Plaid and the Greens are Cymru-specific – and thus are not necessarily bound to follow a particular dogma as we see particularly with the Tories and to a lesser extent with Labour

- Attempts to reduce the number of unitary authorities has failed – and it is unclear whether the current structure is the best way to deliver services or whether it is about parochialism and holding on to power bases ... Different structures could be envisaged / visioned e.g.
 - More empowered community / town councils
 - Fewer county borough / city councils
 - Develop a more participative and responsive structure
 - Try to ensure councils ensure that all are represented
 - Remove a layer of local govt – but ensure local representation occurs via a committee structure instead but allied to an open, transparent, dialogue and decision-making with local residents – lose representatives but have enshrined in law the need to hold deliberative events with residents. This suggestion will be dismissed as ‘too time consuming’, too expensive’ etc but the value added is that people are likely to buy into democracy and learn more about how to make it work locally
 - Proportional representation voting processes

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

Centuries of governance from Westminster have resulted in Cymru being more impoverished than it should be with levels of deprivation and poverty and other equality metrics higher than they need to be if resources and wealth are used for the common good. Cymru has shown that it tends towards being more progressive and socialist based as a society / nation. A UKGovt tends to dismiss the

needs of Cymru, as it does regions of England and other nations and rolls out comparative statistics to feed a narrative that Cymru is granted English largesse

Cymru has a separate and distinct identity – geographically, culturally, by language, topography, history. It's acknowledged that better decisions are often made by, or at least closer to, those who will be affected by them. Mayors, PCCs have been introduced to that end. However, decision-making needs to be accompanied by control over revenue in order to be effective and not reliant upon largesse from another body. Thus whichever model is proposed for Cymru it needs to have as fundamental autonomy over all the functions of everyday government – so federal / confederal versus independence are the options. And within those federalism and confederalism are fudges around the issues and could allow an overriding body (UKGovt) to usurp their devolved powers – as we are experiencing at the present time. Taking it a stage further then – independence is the option to aim for that would allow Cymru to make decisions about defence etc that are in line with citizens' views. It would be possible to enter into a negotiated agreement with other independent nations to form appropriate collective arrangements

The democratic and power deficit between Cymru and the UKGovt will not be resolved with the status quo – something has to change. The only way Cymru can assert itself is to be independent. Alongside the democratic and power deficit goes the economic imbalance and thus poorer people, weaker public service infrastructure, inadequate transport links and other infrastructure e.g. broadband, IT etc

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

Cymru gets the political hue of a sovereign government its citizens wants and not that imposed upon it by a UKGovt where its make up is overwhelmingly biased by whatever England wants

The decisions about a Scottish independence referendum and a resolution to the tensions created around the NIP, GFA in NI and Ireland will have an impact upon perceptions of how Cymru should be governed

An independent Cymru helps defend against the attacks upon Cymraeg and our culture. There's been articles recently in the right wing press attacking the use of Welsh language and Welsh Govt

decisions to protect language, culture, health, well being. What's the point of such attacks by the press and UKGovt unless it's to protect their vested interests ...

Cymru gets the political hue of a sovereign government its citizens wants and not that imposed upon it by a UKGovt where its make up is overwhelmingly biased by whatever England wants

The decisions about a Scottish independence referendum and a resolution to the tensions created around the NIP, GFA in NI and Ireland will have an impact upon perceptions of how Cymru should be governed

After 22 years of devolution it is now time to take the step to independence, as so many other small countries have done over the past century. We, the people of Wales, have the ability and the expertise to run our own country. We have many natural resources. We have had more that two decades of experience in government. We live in communities which are socially supportive and active. The final step is before us. Unnecessary interference from outside is no longer acceptable.

Different areas of government have different areas of strength and of challenges inevitably. To consider many of them briefly:

Environment and Climate Change

Wales is a country with many resources for energy generation. All Governments of Wales have worked positively in this field and that of energy conservation. Given full, independent powers, Tidal Energy generation in Swansea Bay could be at or near implementation. More buildings could have been well insulated. At present, major road building by the UK Government, and ensuing increase in fossil fuel use, is being resisted by the Welsh Government.

Biodiversity is largely not too badly damaged in Wales to be restored to former levels.

Health and Social Care

The Government of Wales has taken more rational and sensible measures to control the pandemic, despite UK efforts to reduce controls too quickly. Control of NHS funding by the UK Government is a

serious problem, forcing privatisation of some services despite no welcome for it in Wales. This is very wasteful of taxpayers' money, providing big profits for some companies.

Economic and Fiscal Viability

This is the crucial area of concern for many when considering independence. Yet this is the area of government where the needs of Wales have been most neglected by UK governments from industrialisation onwards, and earlier.

The fact that Wales lags economically is an indictment of outside government, and, if considered rationally, should be the most compelling reason for full economic and fiscal powers in an independent government.

Culture and Language

In this field, where the Welsh government has considerable powers, many measures have been taken to strengthen our language and cultures. Success is still not certain, but progress is being made, despite vital economic powers, used to damaging effect by outside government.

Housing

Throughout Wales, people are suffering from an uncontrolled free market. Fiscal rules preventing the building of good quality houses available for fair rents and secure tenancy have been in place for many years. While these are now partially relaxed in Wales, nevertheless financial issues are still prohibitive in tackling this effectively. The take-over of Welsh-speaking communities in particular is highly destructive.

Defence

While I support the need for a defence capability, it should be appropriate to needs. Trident is an unnecessary expense for Welsh taxpayers. If it were ever to be used there would be nothing left to defend. The argument that it keeps a UK 'place at the top table' is specious. The UN structure is anyway in need of significant reform.

Democracy

The size and powers of the Senedd are totally inadequate.

Powers

It is unacceptable that powers have been removed since leaving the EU, and that the UK Government is able to remove devolution of all powers whenever it wishes.

Size

Sixty members are inadequate to carry out their work as well as should be possible. In addition, the low numbers mean that carrying out one duty can conflict with another. This is not acceptable. A minimum of 80-90 members are needed.

Method of Election

The hybrid method of voting is not sufficiently democratic. The Single Transferable Vote system would give each member the same mandate. For example, the present 40 constituencies could be paired, and could each elect 4 members. This would entail minimal administrative change, but a more thorough revamp could have better long-term results.

Internationally

Wales and international relations would benefit from direct participation in international organisations and discussions. As part of this, it would be beneficial to apply to rejoin the European Union, following a referendum.

Finally, the fact that the Senedd is much more accessible to the people of Wales provides better government and mutual understanding. There is also less chance of election of parties and leaders who are undemocratic, incompetent or even authoritarian.

In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

Submit your comments by 31 July 2022

email to: ConstitutionCommission@gov.wales

or post to:

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Cathays Park

Cardiff

CF10 3NQ

Have your say submission by Confensiwn Pensiynwyr Cenedlaethol Cymru (NPC Wales).

1. What matters to you about the way Wales is run?

The principle of cooperation and collaborative working was widely supported in the comments made in our NPC Wales members meeting.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

It was noted that there is some scepticism about “consultations.” We, as older people, have been around for a while and have seen some genuine consultations but also some that were really “rubber stamping operations” after a decision had already been made and were not truly consultative. NPC Wales hopes that the Commission is a genuinely consultative one.

Members pointed out the importance of democracy but also of the need for a much wider consultation with the people of Wales. But how to do that? Digital Exclusion was growing, and NPC Wales were actively pursuing that issue through the NPC Wales connections for all campaign.

The Commission needed to be as open and transparent as possible with as wide a range of methods as possible used to engage with the people of Wales. Members pointed to the extensive community-based consultation that was used in Scotland during the referendum campaign with events being held in Cities, Towns, Villages, Religious premises etc.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

NPC Wales does support devolution. It has resulted in some major gains for people of all ages in Wales and we wish to see those retained and enhanced in future for all

generations. There are many examples for older people: We have an Older People's Commissioner for Wales. We have retained a Publicly Owned Health Service, we have Free Prescriptions, no charges for hospital parking, the over 60 24/7 Travel Pass etc. Now we have in place a Welsh Government Ageing Well Strategy all very welcome. We also have a new Curriculum for Wales which is just starting to be implemented and is based on the Scottish Donaldson approach but designed to allow each school flexibility to develop its own curriculum according to local needs, although within certain parameters.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

The opacity of Public Finances and who (Westminster-Welsh Government-Local Authorities) does what makes the task, facing the Commission, more difficult. People do not understand "how it works" and are therefore put off from engaging. It is shown by the relative voter turn outs in UK Wide General Elections in Wales (66.6% in 2019), Senedd Elections (46.6% in 2021) and Local Government Elections (~35% in 2022).

NPC Wales members expressed major concerns about Local Government in Wales. NPC Wales believe that 22 Local Authorities was too many and there were governance issues as well with very low turn outs in Local Elections, in some places no elections because of limited interest in people wishing to become Councillors. Some expressed a view that Councillors should only be allowed to hold elected office for two terms (in effect 10 years) to avoid ossification, risks of nepotism etc.

The Nolan principles need to be applied, and been seen to be applied, to all holding Public Office in Wales.

Some members expressed the view that Welsh Government should impose a Local Government re-organisation but further noted the cost and complexity involved plus the "turkeys won't vote for Christmas" effect.

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

We would refer to our response to Question 4.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future?

NPC Wales supports the option 6.2.

6.2 Move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK)

6.5 Alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

NPC Wales notes that the Westminster Parliamentary Boundary Review would, likely, reduce Welsh Representation in Westminster from 40 Members of Parliament (MPs) to 32 MPs. This does strengthen the argument for a larger Senedd and 96 seems appropriate. But such a change would also raise the question do we need so many Councillors as well? It would mean that the case for a Local Government re-organisation and a review of their powers becomes stronger.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The principle of cooperation and collaborative working was widely supported in the comments made in our NPC Wales meeting. Openness and transparency are the key.

- **On that basis the, unanimous, view of the members of NPC Wales was that we do not support the proposal to use a closed list electoral system for Senedd elections.**
- **NPC Wales members would support a Single Transferable Vote (STV) system for Senedd elections.**

This submission was drafted following a meeting of the Full Council of NPC Wales held on 19th May 2022. It was then circulated to members for review and comments and the final submission was approved by the Executive Committee of NPC Wales on 21st July 2022.

NPC Wales would like to thank the Independent Commission for the opportunity to comment and commend its' work.

Chair NPC Wales 21ST July 2022

Submit your comments by 31 July 2022

email to: ConstitutionCommission@gov.wales

or post to:

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Cathays Park

Cardiff

CF10 3NQ

The Constitutional Future of Wales

A Response from Neath Port Talbot Council for Voluntary Service

Neath Port Talbot CVS
Tŷ Margaret Thorne
17-19 Alfred Street
Neath
SA11 1EF

Introduction

Neath Port Talbot CVS is the County Voluntary Council and a Charitable Company set up to promote, support and develop the Third Sector in Neath Port Talbot. It has over 500 member organisations and has contact with many more Third Sector organisations operating in Neath Port Talbot covering various communities of interest, public services and geographical communities (from small local groups covering smaller wards and deprived communities to large national organisations). Some are wholly volunteer-led and run, and others employ a workforce.

As an infrastructure organisation, our role in supporting the development of communities and building community resilience is clear. We provide capacity building, support and guidance to third sector organisations, helping them to develop, plan for growth and sustainability, to deliver services, opportunities and activities that positively impact on, and improve outcomes for, citizens and service users. We also have an important role in engagement and representation.

Our aim is to promote the development of a local third sector that is effective and efficient, informed and influential; a sector which is able to improve and achieve positive outcomes for local people. The organisation has strong partnership links locally and regionally and works in a number of strategic areas, such as Health, Education and Learning, Regeneration, and Children and Young People.

As part of this work and its key representative function, Neath Port Talbot CVS facilitates a range of third sector forums and networks, which engage the sector in Neath Port Talbot in order to gather the views of the sector and to feed these views into key decision-makers and delivery partners. The organisation also promotes a range of messages to its staff and to the wider community through its newsletters, website and social media.

Neath Port Talbot CVS welcomes the work of the Commission and the opportunity to share our thoughts on the constitutional future of Wales.

As a member of the Wales Council for Voluntary Action, we support and endorse the points raised in their separate response to this consultation whilst also wishing to feed in additional comments below.

WHAT WORKS ABOUT OUR CURRENT CONSTITUTION?

We recognise that strengthening Welsh democracy has facilitated the introduction of groundbreaking legislation and enabled Wales to diverge from the UK on certain issues, namely:

- Becoming the first country in the UK to make the UNCRC part of its domestic law through the introduction of the Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011
- Becoming the first country in the world to put the UN's Sustainable Development Goals into statute and legislate for the wellbeing of current and future generations under the Wellbeing of Future Generations Act
- Making the physical punishment of children illegal under the Children (Abolition of Defence of Reasonable Punishment) (Wales) Act 2020
- Introducing a basic income pilot for young people leaving care

Devolution has given policymakers the opportunity to introduce a distinct Welsh curriculum which supports children and young people to become not only capable learners but ethical informed citizens who are empowered to contribute to the social, economic, environmental, and cultural wellbeing of Wales.

We are encouraged by the direction of travel and values underpinning legislation and policy development in Wales. The above mentioned examples which strengthen rights and promote equality and social justice align with the goals and values of the third sector and distinguish Wales as a nation which takes a compassionate approach to policy development.

WHAT DOESN'T WORK ABOUT OUR CURRENT CONSTITUTION?

The ambitions of the Welsh Government are restricted within the current devolution settlement where policy areas interact with non devolved responsibilities.

An example being the Welsh Government's basic income pilot for care leavers and its interaction with the tax and benefit system. Any extension of the pilot to a truly universal benefit would not be possible at present due to a lack of power and finance.

Wales has the highest level of child poverty in the UK. Despite the introduction of measures to break the cycle of poverty, levels remain persistently high and many of the most important levers for tackling this exist outside Welsh Government control.

Despite having bold ambitions and inspiring other nations, the impact of Welsh Government legislation such as the Wellbeing of Future Generations Act has failed to drive change at the scale and pace needed. The Act whilst aspirational is not enforceable as evidenced by the failed attempts of communities to use it to protect local community assets.

The effectiveness of the Welsh fiscal framework has been called into question. The limited financial powers of the Welsh Government (in terms of its borrowing powers and inflexible, finite budget) restrict its ambitions and ability to operationalise policy.

We welcome the civic conversation about the constitutional future of Wales and efforts to engage with people who wouldn't ordinarily speak on these matters but would draw attention to the lack of information, discussion, analysis and monitoring of Welsh politics in the media. This lack of political coverage contributes to political disengagement and has a direct impact on democracy.

WHAT SHOULD THE CONSTITUTION LOOK LIKE IN FUTURE?

The constitution should be underpinned by the democratic values and principles of respect for human rights, promotion of wellbeing and sustainable development, and the pursuit of social justice.

The constitution requires a strengthened and vibrant Welsh media landscape to provide accessible and detailed information on Welsh politics to facilitate an engaged and educated public which will in turn support democracy and civic participation.

The role and value of the voluntary sector in the pursuit of social justice and achieving the wellbeing goals should be fully understood. To that end, the voluntary sector should be treated as equal partners and involved alongside statutory and public sector bodies in decision making, influencing policy and legislation, and scrutinising Welsh Government.

Questions on transport devolution
Transport sub-group – Independent Commission on the Constitutional Future of
Wales

Network Rail is a public sector arm's length body of the U.K. Government's Department for Transport (DfT). We operate most of the rail infrastructure across Great Britain, working within the governance arrangements agreed between the governments in Great Britain and by our regulator, the Office of Road and Rail (ORR). Within this structure of accountabilities, we are focussed on improving our relationships in Wales with both the Welsh Government and Transport for Wales (TfW). We recognise the importance of providing the best possible service across Wales and Borders according to franchise specified by the Welsh Government.

We are a not-for-dividend organisation, and any profits we make are used to reduce costs to the taxpayer. We are given the commercial and operational freedom to manage Britain's railway infrastructure in Wales, Scotland and England within independent regulatory and control frameworks set by the ORR. Our income is a mix of direct grants from Governments, charges levied on train operators that use our network, and revenue, mainly from our commercial property estate.

Our funding to operate, maintain and renew the railway infrastructure network is delivered in five-year settlements known as control periods. In Wales and England, the UK government and the ORR specify what they need from the railway and how much they can afford to contribute in the Statement of Funds Available (SOFA) and the High Level Output Statement (HLOS). In Scotland, the SOFA and HLOS are made by the Scottish Government based on the powers and funding settlement between the Scottish and UK Governments. This means that although Network Rail still operates as a single company across Great Britain, we are accountable to the Scottish Government for its activities in Scotland and the UK Government for its activities in Wales and England.

Network Rail produces detailed control period business plans setting out what it requires to operate, maintain and renew the rail network. This is informed by comprehensive stakeholder input including from the Welsh Government, train operators and local authorities. We are reaching the end of Control Period 6 and are now agreeing with the ORR our operations, maintenance and renewal funding for Control Period 7 which runs from 2024-2029.

In terms of train performance management, project delivery, and passenger and stakeholder communications, we have worked hard to integrate the activities of Network Rail, TfW and Amey Infrastructure Wales (AIW) through joint accountability, joint performance improvement plans and mutual challenge. AIW delivers TfW's infrastructure management and transformation work on the Core Valley Lines.

The Welsh Government and the UK Government jointly support and guide TfW and Network Rail through the Wales Rail Board which makes decisions on enhancement investment opportunities and priorities. This relatively recent approach has great potential to further unlock more joined up, system-level benefits.

If ownership or effective control of the network were to change in some way, as it did with the divestment of the Core Valley Lines to the Welsh Government, it would be for

governments in consultation with the ORR to confirm what effect (if any) this would have on the funding available.

As the asset owner, the Welsh Government is obligated to manage the Core Valley Lines infrastructure, through TfW, and also has the right to invest in the entire rail network in Wales and Borders. Enhancements to the Wales and Borders rail network are funded by the UK Government, the Welsh Government, local authorities and private investors on a case-by-case basis, depending on the strategic objectives and outputs desired by each partner. The funding for such enhancements incorporates discrete funds for policy objectives, such as levelling up, access for all and the new stations fund.

Network Rail does not independently bid for enhancements, but we are committed to engaging and supporting all investment which supports and enhances the rail network in line with government policy objectives and network sustainability.

In the Union Connectivity Review I gave an overview of the opportunity for the UK government to identify funding streams for further strategic investment in enhancements to the rail network. I recognised the benefits to the whole of the UK of improving transport links, some of which are the responsibility of the devolved administrations and would otherwise fall to be funded solely by them. In Wales, examples of where the UK Government could work in partnership with Welsh Government to develop enhancements include multi-modal improvements on the North Wales transport corridor, better connectivity and journey times between Cardiff, Birmingham and beyond, and the recommendations from the South East Connectivity report for new and upgraded stations on the existing South Wales Main Line.

Transport for Wales, which is wholly owned by Welsh Government, manages rail services and fares regulation through its subsidiary, Transport for Wales Rail Ltd. England only services operated by Transport for Wales are then specified through an Agency Agreement in place with the DfT for service provision in England, within specified limits. This arrangement maintains democratic accountability on both sides of the political border. Non-TfW franchises which operate in Wales and Borders are specified independently by the DfT with Welsh Ministers' input into that process established in a Collaboration and Cooperation Agreement between the two governments.

The rail industry Network Code is used to allocate capacity and regulate the relationship between all access beneficiaries, including passenger franchise train operators, freight operators and open access operators.

Network Rail is required by our network license to coordinate the system for all passenger and freight operating companies without favour, and we are particularly aware of this responsibility for rail freight which must largely operate without a subsidy. The management of limited capacity within the complex rail system gives Network Rail and TfW the shared opportunity to make strategic trade-offs between passenger and freight services to encourage modal shift from road to rail.

Rail freight is vital to the UK economy, especially the movement of bulk products and containerised traffic. Freight contributes to the Welsh Government's ambitious decarbonisation targets for Wales, as well as increasing the case for the further decarbonisation of rail. Investment in rail capacity is essential for removing vehicles from roads, driving modal shift and contributing to climate change adaptation. In particular, the

route across South Wales from Milford Haven to the Severn Tunnel is critical in supporting the UK's energy security, steel traffic flows and the movement of consumer goods. In North Wales, specific sites such as the cement works at Padeswood can only viably operate due to the capacity enabled by rail. Freight traffic is growing in Wales. Wentloog freight terminal has recently opened 24hrs a day. A second daily 'Tesco' freight train has started to use the terminal, which brings in an additional 1,000 tonnes of freight to South Wales daily. A second aggregate flow started from Penmaenmawr, and we have undertaken further trials of timber traffic from Aberystwyth to Chirk.

Network Rail looks forward to supporting the increase of freight flows that may arise from the commitment to two new freeports in Wales, Celtic Sea and Ynys Môn. There are significant renewable energy opportunities in the Celtic Sea, which will play a critical part in the decarbonisation and renewal of the Welsh economy. Major investment, including the potential conversion of the blast furnaces at Port Talbot to electric arcs, will be a major project which rail is excellently placed to resource, and could contribute to the case for further electrification of the South Wales Main Line.

The Welsh Government is shortly going to commence work on a new multi-modal freight strategy and Network Rail's route director for Wales and Borders has already met jointly with Welsh Government and the DfT to articulate our full willingness to engage with and support that important work.

HS2 is a separate organisation to Network Rail, and its funding is entirely separate from Network Rail's core funding for operations, maintenance and renewals activities. At its closest point to Wales, it is intended that HS2 will serve Crewe station. The indicative train plan for HS2 does not envisage trains running from Crewe into the Welsh railway network. I enclose a copy of my 15 March 2023 address to the House of Lords in which I shared further thoughts on HS2 in relation to Wales.

In this address I also stated that the structures used to run the railway are not aligned to customers and are convoluted and excessively contractual. Cost is accounted for in a different place from revenue, track and train are divided, and innovation and investment are suppressed. This is all because the railway is not managed as a whole system. The reform of our railway is essential because the connectivity it delivers is a major driver of economic growth, jobs, housing, social cohesion and sustainability, and with the right structure, we will do better.

The rail industry has been substantially negatively impacted by the COVID crisis and is now subject to wholesale reform following the Williams Review into rail that agreed in 2021 to establish Great British Railways with a view to a simpler, more effective rail network for Britain. The details are currently subject to consultation and forthcoming legislation, and Network Rail will continue to work with all Governments as this new organisation is created.

Recognising the Welsh Government aspirations set out in Llwybr Newydd, The Wales Transport Strategy 2021, and in collaboration with TfW, we established a joint project team called Cyfuno, the Welsh word meaning, "to work together or combine". This joint team is exploring how to work more effectively within existing industry structures, as well as identifying opportunities to challenge system constraints. We are finding that the closer we work, the greater our opportunities to improve outcomes for passengers and freight, drive efficiencies and reduce the friction at interfaces between the organisations.

This joint team is also partnering with the Great British Railways Transition Team to explore a range of scenarios for how rail industry arrangements in Wales might evolve to reflect the agreed policy direction of the U.K. and Welsh governments.

On the face of it, the railway infrastructure is a system of assets which individually and collectively carry significant liabilities. However, the case for its continued existence and ongoing enhancement is the huge socio-economic benefits that it unlocks, including decarbonisation. We have an enormous opportunity and indeed a responsibility to take a more joined up approach to long term strategic decision making across the whole transport system, that maintains a strong connection to a coherent GB wide network as well as supporting the Welsh Government's transport and decarbonisation strategy aspirations.

Appendix A: Commission Questions for Rail

- Is the current devolution settlement sufficient and adequate to manage the network?
- Does the Welsh Government need further powers?
- Is there an opportunity to set up shared governance arrangements?
- How is rail infrastructure management connected with freight movements and shipping more broadly?
- How has franchise renewal for non-TFW services affected TFW services?
- How has HS2 affected the Welsh network operationally, and the Welsh Government financially? How does levelling up funding compare to the consequential that would have been received if there had been a Barnett consequential for HS2?
- What would be the financial implications of the Welsh Government taking on a greater proportion of the rail infrastructure in Wales?

FUTURE OF LOCAL GOVERNMENT CONSULTATION RESPONSE

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

Dated 10th February 2023

To The Independent Commission of the Constitutional Future of Wales
Welsh Government Cathays Park Cardiff CF10 3NQ

From The North & Mid Wales Association of Local Councils
Crown House High Street Llanfair Caereinion SY21 0QY
Tel 01938 811378 Mob 07767 267830 Email supercommter@mail.com

The Association represents over thirty larger town and community councils in North and Mid Wales.

The Future of Government in Wales

Have your say

1. What matters to you about the way Wales is run?

- i) Cost of government compared to the population level.
- ii) A 'one size fits all' does not work for Wales and flexibility is important.
- iii) A dedicated North Wales Minister.
- iv) Honesty, transparency, and scrutiny of the actions of members and their senior staff.
- v) Delivery taking into account the views of its population.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

- i) Ensuring the cost of government is kept under control.
- ii) Health Service delivery (social care is an urgent action)/
- iii) Public Transport provision with timetables and vehicles (or rolling stock) to suit the provision required.
- iv) Ensuring that representation is 'real', and that Town and Community Councils consultation responses are a 'material consideration'.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

The Association supports devolution and would like to see more powers passed to the Welsh Government. There are numerous occasions where a decision needs to be made where Westminster and Cardiff either disagree or take an extortionate amount of time taking projects forward.

The Association is of the view that there is too much duplication, too much procedure and less delivery than is required.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

- a) The general feeling was that Wales was over governed for the size of population which is expensive. For just 3m people we have Westminster, Welsh Government, 5 Joint Committees, 22 County Councils, 735 Town & Community Councils and 8 area health boards.
- b) A 'one size fits all' does not work for Wales and flexibility is important.
- c) There was general support for retaining the existing system in place today.
- d) The Town and Community Councils often feel that their views are not taken seriously. The consultation responses of Town and Community Councils (i.e. planning as well as general) should be upgraded to a 'material consideration'.
- e) There is a specific need for a dedicated North Wales Minister. The people of North Wales feel often left out with the South of Wales gaining most of the attention.
- f) There needs to be more honesty, transparency and scrutiny of the actions of members and their senior staff. Reports of the behaviour of MP's and Senedd members do not make good reading.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these three types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

- a) The members did not see any justification in extending the number of members of the Senedd.
- b) A 'one size fits all' does not work for Wales and flexibility is important.
- c) There was general support for retaining the existing system in place today.
- d) Town and Community Councils should decide themselves on the model which suits their area.
- e) There is provision for Town and Community Councils to combine if they so wish already.
- f) Any new arrangements should not be based on relying on volunteers.
- g) The Town and Community Councils often feel that their views are not taken seriously. The consultation responses of Town and Community Councils (i.e., planning as well as general) should be upgraded to a 'material consideration'.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils, bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

The Association supports the current system across Wales with the following points of note:

- a) The general feeling was that Wales was over governed for the size of population which is expensive.
- b) The members did not see any justification in extending the number of members of the Senedd.
- c) A 'one size fits all' does not work for Wales and flexibility is important.
- d) Town and Community Councils should decide themselves on the model which suits their area. There is provision for Town and Community Councils to combine if they so wish already.
- e) There should be separate elections for any regional Joint Committees.
- f) The more centralisation that takes place the less efficient it becomes.
- g) There is a specific need for a dedicated North Wales Minister.
- h) There needs to be more honesty, transparency and scrutiny of the actions of members and their senior staff.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The Association members wish to make the following comments overall:

- a) Although the Association supports the existing system of Government and Local Government there was a feeling that Wales was over governed for the size of population which in turn makes it very expensive per head of population.
- b) The members did not see any justification in extending the number of members of the Senedd. Government in Wales is too expensive already.
- c) There is a specific need for a dedicated North Wales Minister.
- d) There needs to be more honesty, transparency and scrutiny of the actions of members and their senior staff.

In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

The Association supports the Welsh Language and its culture however the Association does not see the relevance of the Welsh language with regard to this consultation.

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

If a committee is to consider the responses and it was thought to be helpful the Association would be willing to attend to give oral evidence.

Submit your comments by 28 February 2023
email to: ConstitutionCommission@gov.wales

Have your say: the constitutional future of Wales

July 2022

Introduction

The Commissioner welcomes the opportunity to contribute towards the work of the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales.

The Commissioner believes that the discussions around the constitutional future of Wales must be focused on how change can improve the lives of all of Wales' citizens, including older people, and whether increased powers for the Senedd, over issues such as financial entitlements and justice, could enable improvements to be made in the quality of life of our citizens.

It is also important that Wales is governed in a way that can be easily understood by the public and that enables people to participate in the democratic process. The Covid-19 pandemic has increased recognition of devolved government in Wales and it is crucial that it is built upon to help the public to understand the decisions that are made in the Senedd that affect their lives and the importance of participating in our collective governance.

Engaging directly with older people to seek their views will also be a crucial part of the Commission's work, particularly in reaching diverse representation of older people, to ensure that the varying experiences of older people from different backgrounds are sufficiently represented and listened to.

It is important that the Commission considers how Wales is governed at all levels of government and should look to ensure that decisions are made as closely as possible to citizens, with engagement and representation as core drivers for decision-making.

In Wales' case, the Commission should consider not just the powers that are held in the Senedd and Westminster, but how local authorities can be empowered to transform their communities through increased autonomy.

Applying this principle to the Senedd should also mean increased powers being devolved from Westminster to Wales' national parliament, which is best placed to be able to legislate on the issues that affect people's everyday lives and should include additional levers to

administer financial entitlements, the devolution of justice, and greater flexibility to make the investments needed in our public services and to tackle deep seated inequalities.

Tackling Inequalities in the older population

The Covid-19 pandemic has exposed many inequalities in our society and in Wales' ageing population, with older people being disproportionately impacted by the pandemic and our responses to it. There are long-standing inequalities within the older population with significant gaps in life expectancy and healthy life expectancy between Wales's most affluent and most deprived areas. The Commissioner's *State of the Nation* report highlighted a gap of over 10 years between healthy life expectancy in Blaenau Gwent and Monmouthshire.

Without the necessary ability to make significant investments in tackling these disparities, Wales risks these inequalities continuing through future generations of older people. The latest available figures show that nearly 1 in 5 older people in Wales are living in relative income poverty, which will have been exacerbated by the current cost of living crisis. One way of helping to tackle this level of poverty is through the financial entitlements that are made available to support older people.

Whilst the Welsh Government does administer some financial entitlements, such as the Council Tax Reduction Scheme, the majority of the responsibility for this area resides in Westminster. Schemes available for older people and those who care for them include Pension Credit, Attendance Allowance, Warm Home Discount and Carers Allowance.

By devolving some of these entitlements, the Welsh Government would be empowered to improve the targeting and generosity of these schemes to ensure that a greater level of support is being provided to the older people who need it most. In Scotland, where there has been a partial devolution of some financial entitlements, a Charter has been established which sets out the principles of dignity, respect and human rights that underpin the approach to entitlements there. Wales would have a similar opportunity to refocus the approach of financial support for older people if further devolution was taken forward.

The devolution of financial entitlements in Scotland has also enabled the Scottish Government to enhance the offer that is made through the system, for example, by introducing the Carers Allowance Supplement and extending the eligibility for the Winter Fuel Payment.

As a starting point, there needs to be improved partnership working between the Welsh Government and Department for Work and Pensions to increase the take-up of entitlements such as Pension Credit (which goes unclaimed by nearly a third of those who are eligible) and to improve the sharing of data and expertise to help identify those who may be eligible for additional support.

Intergovernmental Relations

Working at that the cross section of devolved and non-devolved areas can sometimes be a challenge, and the statutory powers of the Commissioner are limited to fields in which functions are exercisable by Welsh Ministers, the First Minister of Wales or the Counsel General. However, the Commissioner is able to make representations to these individuals about any matter relating to the interests of older people in Wales.

Many of the issues affecting older people in Wales are within matters reserved to the UK Government and UK Parliament. Whilst the Commissioner's legal powers do not stretch to these matters, she is active in engaging with UK Ministers and members of the House of Commons and House of Lords on issues affecting older people.

Despite reserved matters being excluded from the Commissioner's powers, UK Ministers have usually been willing to engage on these issues, including during the passage of the Domestic Abuse Act 2021. The Commissioner met with the Minister sponsoring the Bill and engaged with Welsh members of the House of Lords to raise particular issues around the abuse of older people and the work underway in Wales.

In the case of domestic abuse, and abuse of older people more broadly, there are multiple interchanges of devolved and non-devolved responsibility, including safeguarding processes, the police, the criminal justice system, prisons and Welsh specific legislation on VAWDASV. Whilst it is possible for these different sectors to work together in the current system, it would be more efficient and effective to align priorities if responsibility and powers over all of the areas that affect the abuse of older people were held by the Senedd and the Welsh Government.

Many older people who are victims of abuse or other crimes can also find it challenging to access justice in the current system, with low rates of prosecution for crimes committed against older people. A devolved justice system and distinct Welsh jurisdiction would enable an improved approach to be taken, which placed a greater focus on supporting victims and ensuring that crimes committed against older people were given greater consideration.

The Welsh Government recently published *Delivering Justice for the People of Wales*, which included a commitment to give a prominent voice within the justice system to older people. This commitment is a positive step forward and sets the groundwork for implementation of a distinct approach to justice in Wales.

Conclusion

The Commission has an opportunity to set out how reforming the way in which Wales is governed can lead to better outcomes for individuals and reduced inequalities in our

society. This should be the starting point when considering whether responsibilities should lie at the Senedd, the UK Government or with local authorities.

It is the Commissioner's view that the matters set out in this submission would benefit from being administered in Cardiff to allow for a different approach to be taken. The further devolution of powers to the Senedd and Welsh Government would enable the Commissioner to better influence how government policy impacts on lives of older people.

The Older People's Commissioner for Wales

The Older People's Commissioner for Wales protects and promotes the rights of older people throughout Wales, scrutinising and influencing a wide range of policy and practice to improve their lives. She provides help and support directly to older people through her casework team and works to empower older people and ensure that their voices are heard and acted upon. The Commissioner's role is underpinned by a set of unique legal powers to support her in reviewing the work of public bodies and holding them to account when necessary.

The Commissioner is taking action to end ageism and age discrimination, stop the abuse of older people and enable everyone to age well.

The Commissioner wants a Wales where older people are valued, rights are upheld and no-one is left behind.

How to contact the Commissioner:

Older People's Commissioner for Wales
Cambrian Buildings
Mount Stuart Square
Cardiff
CF10 5FL

Phone: 03442 640 670

Email: ask@olderpeople.wales

Website: www.olderpeople.wales

Twitter: [@talkolderpeople](https://twitter.com/talkolderpeople)

Plaid Cymru

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales has invited views on its Constitutional options analysis framework. Generally, we find that the framework offers a useful analytical basis for appraising the viability and potential impact of the three constitutional options that the Commission has undertaken to examine: entrenched devolution, federal structures and independence.

However, we have proposed some revisions to the framework. Suggested revisions to particular criteria, and the individual rationales for such suggestions, are outlined below. Broadly, these suggested amendments are framed by three key principles:

1. That the analytical criteria should provide a basis for determining which constitutional option(s) best provides for sustainably meeting the needs and protecting the interests of the people of Wales.
2. That these criteria should not intrinsically or in principle privilege any one of the three constitutional options over the others.
3. That each of the constitutional options should be judged fairly against the status quo, as well as against each other.

While we accept that our proposed revisions may not be adopted precisely as they are laid out here, we would ask that the Commission review the analytical criteria with a view to ensuring that these principles are incorporated and upheld.

Analytical criteria

What would this option mean for:

The commission's values

1. Accountability

How far there is clarity about where and by whom decisions are made and how those decision makers can be held to account.

Interim report pressure points: 8

Suggested revision:

How far there is clarity about where and by whom decisions are made and how those decision makers can be held to account **by the people of Wales**.

Rationale:

The suggested addition of 'by the people of Wales' acts to clarify that the critical issue at stake is the accountability of those making decisions about and for Wales to the people of Wales.

2. Agency

How far the people of Wales can exercise control or influence over the key decisions made in Wales that affect their lives and have confidence that Wales' voice is heard in decision-making at the UK level.

Interim report pressure points: 2, 10

Suggested revision:

How far the people of Wales can exercise control or influence over **all of** the key decisions that affect their lives, and have confidence that **they are able to meaningfully influence** decision-making at **all levels of governance, nationally and internationally**.

Rationale:

Given that independence is among the three viable options for Wales' constitutional future to be explored by the Commission, we would query the privileging of 'decision-making at the UK level' within the analytical criteria. By definition, independence would fundamentally change the nature of Wales' enrolment in (and, indeed, remove it from) key decision-making processes and institutions at the UK level, including, critically, the UK Parliament. This is notwithstanding Wales' need to maintain close intergovernmental relations with its neighbours in the event of independence.

The essential principle that we have sought to retain in our proposed revision is that the people of Wales should exercise control or meaningful influence at all of the levels of governance at which decisions are made that affect their lives, including internationally (e.g., at the European level). Indeed, we have sought to reinforce this principle by replacing 'voice is heard in' with 'are able to meaningfully influence'.

3. Subsidiarity

How far does it ensure that decisions are taken as close as meaningfully possible to the people and communities they affect.

4. Equality and inclusion

How far does it ensure inclusion in the democratic process of all those who live in Wales and more broadly enable policies to be put in place which ensure equality of treatment and access to services for all the people of Wales.

From theory to reality

5. External dependencies

What would need to happen in terms of the agreement or goodwill on the part of institutions outside Wales to enable this option to become a reality.

Suggested revision:

What would need to happen in terms of the agreement **of, negotiation with** or goodwill on the part of institutions outside Wales to enable this option to become a reality.

Rationale:

Our suggested revision retains an acknowledgement that delivery of any of the three options to be examined by the Commission would require that agreement be reached with institutions outside Wales. But we feel that this criterion should reflect that any new settlement would be reached through a process of negotiation in which Wales would and should be a co-equal partner, with a legitimate mandate (based, for instance, in the will of the people of Wales as expressed through a referendum or election) for any such negotiation: one which it would be reasonable to expect was respected by the other parties to the negotiation.

6. Capacity and cost

What additional state capacity would Wales need to build (e.g. to manage policing and justice or welfare, or to ensure Wales' place in the world was maintained and promoted), in order to make it a reality and what would be the net financial impact of developing this capacity.

Suggested revision:

What additional state capacity would Wales need to build (e.g. to manage policing and justice or welfare, or to ensure Wales' place in the world was maintained and promoted), in order to make it a reality and what would be the net financial impact of developing this capacity, **relative to the costs implied by the status quo, and the other options for constitutional change.**

Rationale:

The Commission's interim report acknowledges that there are costs for Wales implied by the constitutional status quo. This is particularly the case in the context of the current 'cost of living crisis', but issues of poverty and lack of productivity are long term and structural. As the Commission's interim report has also noted, current funding formulas – as exemplified in the case of HS2 – do not provide for an equitable financial settlement. We feel that a fair appraisal of the financial implications of any potential constitutional change would measure these implications against the costs implied by any continuation of the status quo.

Further, these financial implications should be assessed relative to those implied by the other options for constitutional change, in order to create a balanced picture of what is at stake financially in any process of constitutional change.

The tools to do the job of governing Wales**7. Stability**

How far does it provide a stable and sustainable model for government in Wales.

Interim report pressure points: 1, 7

Suggested revision:

How far does it provide a stable and sustainable model for government in Wales **in the long term.**

Rationale:

This proposed revision acknowledges that any process of constitutional change is liable to be destabilising in the short term – albeit that, as acknowledged in the Commission's interim report, the status quo is itself unstable and unsustainable. We feel that the critical criterion should be how stable and sustainable a model for government each of the options might provide into the future.

8. Joined-up government

How far does it facilitate the necessary co-ordination between different policy areas and effective service delivery across the border with England.

Interim report pressure points: 4

Suggested revision:

How far does it facilitate the necessary co-ordination between different policy areas **and different levels of government, including intergovernmental co-ordination**, ensuring effective service delivery **for all the people of Wales**.

Rationale:

We are unclear that 'service delivery across the border with England' (i.e. outwith Wales) *per se* should be embedded in this way within the criteria for examining the viability of models for Wales' constitutional future. It certainly should not be presented as having equal weight with the much more salient question of how to encourage greater holistic, cross-silo working within Wales. To illustrate this point, some 15,000 Welsh residents are registered with English-based GPs, which represents less than 0.5% of the Welsh population. However, the crucial question of the integration of health and care, or the relationships between housing, employment, education and health and wellbeing are relevant to 100% of the Welsh population.

This is notwithstanding the importance of the questions of relationships with England and the future of the border, as identified in the Commission's interim report. What is critical, and what our suggested revision seeks to retain a focus on, is the role of coordination across levels of government and of intergovernmental relations in ensuring effective service delivery everywhere in and for all the people of Wales.

9. Public finances

How far does it provide for an adequate financial basis for maintaining and improving public services.

Interim report pressure points: 5, 6, 9

Suggested revision:

How far does it provide for an adequate financial basis for maintaining and improving public services, **relative to the status quo, and the other options for constitutional change**.

Rationale:

The rationale for this revision is similar to that for 6, above. The Commission has acknowledged that the status quo does not provide an adequate financial basis for Wales' public services, and this is the bench-mark against which the different options

for change should be measured. Further, options for change should be appraised against each other in terms of measuring their potential impact on financing for public services.

Impact on the economy and society

10. Appropriate economic policies

How far it is likely to enable macro-economic policies geared to sustainably meeting Wales' needs.

Interim report pressure points: 9

Suggested revision:

How far it is likely to enable **macro- and micro-economic** policies geared to sustainably meeting Wales' needs, **including the needs of future generations**.

Rationale:

To be comprehensive, economic policy needs to include not just fiscal and monetary and exchange rate policy, but also other important areas that are judged to be key determinants of economic success, including labour market policy, education and training, innovation and entrepreneurship, export promotion and import substitution, industrial policy and research and development.

The second suggested revision reflects the Commission's embedding of the Well-being of Future Generations Act within its values framework, and would provide a criterion by which to measure the relative impact of different constitutional options across the Act's overlapping goals - prosperity, resilience, health, equality, community cohesion, Welsh language and culture, and global responsibility – and ways of working.

11. Economic stability

How far (if at all) it risks destabilising the Welsh economy.

Interim report pressure points: 9

Suggested revision:

How far (if at all) it risks destabilising the Welsh economy, **relative to the status quo, and the other options for constitutional change**.

Rationale:

In line with the view expressed under 6 and 9 above, we believe this criterion should reflect the Commission's finding that the status quo is itself defined by economic instability (for example, the period of stagnation in real incomes in Wales over the last fifteen years, the current surge in inflation and the cost of living crisis), and that the relative risks of any option for constitutional change should be measured both against this and the relative risk implied by the other options.

12. Flow of people and goods across borders

How far it enhances or inhibits individuals and businesses working effectively across the border between Wales and England and how it might impact on Wales' demographic challenge.

Interim report pressure points: 3

Suggested revision:

How far it enhances or inhibits individuals and businesses working effectively across **Wales' borders** and how it might impact on Wales' demographic challenge.

Rationale:

As per our proposed revision to 8, above, and notwithstanding the need for the Commission to address the question of the border with England in its work, we are unclear that it should necessarily be privileged in the analytical criteria for assessing the viability of constitutional options for Wales in this way.

Our suggested revision retains acknowledgement of the need to explore the impact of different constitutional options on Wales' borders, including with England, but also leaves space for assessment of the implications of different constitutional futures for other of Wales' borders – e.g. in the Irish/Celtic Sea – as well as, more generally, the question of freedom of cross-border movement for people, good and services between Wales and its European neighbours.

Scenarios

As noted above, it will be important to 'stress test' the analysis against different potential scenarios.

The scenarios we envisage using are:

- A. Where there is major constitutional change elsewhere in the British Isles, i.e. Scotland votes for independence (and potentially rejoins the EU), reunification of Ireland

Suggested revision:

A. Where there is major constitutional change elsewhere in **Great Britain and Ireland**, i.e. Scotland votes for independence (and potentially rejoins the EU), reunification of Ireland

Rationale:

To a degree, this proposed change is a cosmetic one. However, it is important to acknowledge that ‘the British Isles’ is a politically contested term, and one which has been formally disavowed by the Irish government. Another alternative would be ‘the British Isles and Ireland’.

- B. Where there is a UK government with a significant programme of constitutional reform aimed at entrenching devolution and increasing regional devolution in England
- C. Where a UK government uses the supremacy of Parliament, without Sewel consent to make further changes which are perceived in Wales as undermining the roles and responsibilities of the Senedd and Welsh Government, e.g. enabling the UK government to intervene in health or education matters.

Suggested revision:

C. Where a UK government **continues to use** the supremacy of Parliament, without Sewel consent to make further changes which are perceived in Wales as undermining the roles and responsibilities of the Senedd and Welsh Government, e.g. enabling the UK government to intervene in health or education matters.

Rationale:

This proposed addition affirms that, as identified in the Commission’s interim report, this is the status quo against which the options for constitutional change should be appraised. We feel it would be right to acknowledge that scenario C represents the present constitutional reality.

In addition, in the case of independence we will also consider the case where an independent Wales were to join the EU.

Papurau pellach a gyflwynwyd gan Blaid Cymru

[Papur a gyflwynwyd yn enw Rhun ap Iorwerth AS, fel Arweinydd Grŵp Senedd Plaid Cymru, ar ran y Grŵp](#)

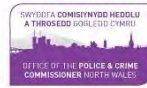
['The Projected Public Finances of an Independent Wales - some alternative scenarios'](#) Professor John Doyle, Dublin City University

['Currency options for an independent Wales'](#) Thibault Laurentjoy

['Wales and its Borders: The implications of independence for managing Wales' land and sea borders'](#) (Katy Hayward and Nicola McEwen)

Plaid Cymru: ['Y Ffordd i Annibyniaeth'](#)

Comisiynwyr Heddlu a Throsedd

The case for an early decision to devolve

Policing and Justice to Wales

“The four of us support the devolution of Policing and Criminal Justice to Wales, and the sooner the better. In the longer term, Dafydd would probably want to go further than devolving responsibility but in terms of the immediate future we are as one.”

We wish to explain why we believe that there should be an urgent and clear decision to devolve Policing and Justice to Wales followed by a period in which details are thrashed out collaboratively in terms of responsibilities, governance, scrutiny and priorities for action and where lines need to be drawn between devolved and reserved powers. Holding back in order to decide everything in advance on the basis of organisational or legal theory would be a missed opportunity, in our view.

The Gordon Brown Report recommended devolution of Probation and Youth Justice and neither is controversial. Probation was always a local service until it was nationalised and operates now on both Wales and local footprints. Youth Justice is local under arrangements set out in the 1998 Crime and Disorder Act which passed through Parliament at the same time as the first Government of Wales Act and made provision for Welsh Government to share the oversight. We work with both services and it would be simple to provide for accountability to Welsh Ministers and scrutiny by the Senedd for the existing system in Wales.

Gordon also suggested further devolution of Policing and Justice and saw your Commission as holding the pen on what those further steps should be. We suggest that you should build confidently on the remarkable developments of recent years which have laid firm foundations for devolving Policing and Justice.

There is little general knowledge of these developments and we have not promoted wider understanding of how the Criminal Justice System (including Policing) now works in Wales, partly because we have been preoccupied with “doing the doing”, partly because the developments accelerated dramatically during COVID-19 when the emergency commanded everyone’s attention and partly because there is little wider interest in the governance of delivery which

is where our attention has been focussed. Nevertheless, individually, collectively and with partners we have been part of very significant developments.

Initially our primary focus was on early intervention and prevention for example.....

- The Women's Pathfinder – intervening early when women start to offend through a collaborative approach involving PCCs, the Probation Service women's organisations, and Welsh Government.
- Developing shared approaches to VAWDASV – a priority for PCCs since 2012 and a priority shared with Welsh Government and other partners.
- Extending the Youth Justice approach into the 18+ age group.
- Promoting the IRIS approach to identifying victims of Domestic Violence and Abuse in collaboration with GPs.

When research on the impact of four or more ACEs was published by Public Health Wales (PHW) we joined with PHW and the then Minister, Carl Sergeant, to turn understanding into action. We won £7.4million from the Home Office to spread understanding of why people act as they do throughout the four Forces and partners through "Early Action Together". We were invited to bid for money to extend the approach to English Forces when a change of direction by the Home Office ended that suggestion.

In order to engage fully with Welsh Government – acknowledging that we work in a devolved environment, that prevention of crime and harm is the first Policing priority (Sir Robert Peel) and that prevention can only be achieved through joint working by devolved and non-devolved agencies, the four PCCs and the four Chief Constables established the Policing Partnership Board for Wales and invited the First Minister to chair it. That enabled regular top-level interface between Police Leaders and Welsh Government Ministers. It also involves local government (WLGA), Public Health Wales, Probation and others but also engages Officials and Ministers of the UK Government (Home Office, MoJ, Secretary of State for Wales) who regularly acknowledge the benefits of this shared space for dialogue.

This is driven by making good use of two central characteristics of the governance of local police accountability:

- the accountability of the PCC to the electorate of the Police Force area with responsibility for the Police & Crime Plan and the Budget
- and the operational independence of the Chief Constable

It is the voluntary commitment by all eight to pool authority and to share leadership through a collaborative approach that had come to initial maturity when COVID-19 struck.

For the first time the police were called on to enforce Welsh law because this was a health crisis and health is devolved. But the arrangements described above – together with the decision of the First Minister to engage at the same time with leaders in Policing, Health and Local Government – created a high level of engagement and consultation leading to shared priorities, joint enforcement and growing mutual understanding.

But the biggest change grew from the massive impact of distancing requirements on the court system, which rapidly ground to a halt. Because of joint work on prevention and early intervention, we used our positive relationships to seek ways of reopening courts starting with the “Nightingale Court” in the former West Glamorgan Council Chamber but becoming ever more ambitious. As the then Lord Chancellor said at the time: “You do seem to be better at doing things together in Wales”.

But responding to COVID-19 was just the start. We widened our collective ambition to do Justice better in Wales, with the stated purpose to “make the Criminal Justice System in Wales the most effective, the most efficient, and the fairest it can possibly be”. The Steering Group established by the Criminal Justice Board for Wales still meets fortnightly and is attended by leadership and top management because it is useful. The work plan for Criminal Justice in Wales has just been refreshed and signed off for 2023-2024.

We are proud of the shared commitment that has developed across the sector including devolved and non-devolved bodies alike. We share a One Public Service ethos because we all serve the same public. That commitment has led us to go beyond a wish to tackle race disparity in the system – important though that is – to develop the Anti-Racism Action Plan for Criminal Justice in Wales, which includes Policing, and was designed in partnership with the communities who have experienced racism and with delivery overseen by a powerful board that represents those interests. Next month a “One Public Service Day” will look at progress on two plans that are different but which resonate with each other in Wales: the Welsh Government Anti-Racism Action Plan and our Anti-Racism Action Plan for Criminal Justice in Wales.

So why do we need the devolution of Policing and Criminal Justice to Wales?

Quite simply because of the fragility of these arrangements and the lack of any structures of governance and accountability.

Relationships with Welsh Government are good – particularly with the First Minister and the Minister for Social Justice and their officials – but that needs to be put on a formal basis and there also needs to be a relationship with the Senedd. Each of us has connections with the Senedd Members and MPs who represent constituencies within our patch but in particular the increased size of the Senedd will allow them to use the additional membership to plan scrutiny for Criminal Justice and Policing and that opportunity should not be missed.

Above all, the decision to devolve should be taken as soon as possible so that all the available energy goes into planning the processes and the myriad details that will need to be addressed – standards, inspection, complaints, appeals etc. – rather than in vague arguments which leave the public cold.

We are recommending devolution not separation and in the current arrangements across the UK there are systems for mutual support and engagement which work well. Examples include the NATO Summit and the European Championship League Final when officers from Scotland and Northern Ireland as well as England helped our Forces, just as our officers helped at the Olympics or during the London Riots in 2011.

The central problem is that the decision to devolve is a political decision and Chief Officers will rightly stand back from commenting until a decision has been taken. Once a decision **has been** taken, they will engage with the detail to make sure that the arrangements are worked through with the benefit of professional policing knowledge and experience.

For that reason our recommendation is to reject the idea of a “gradualist” approach to the key decision – have confidence and confirm the decision to devolve Policing and Justice, and then let us all work together to work on the myriad essential details.

That will build on the success story that is voluntary joint working in Wales and make sure that Policing and Justice in Wales becomes the most efficient, the most effective and fairest it possibly can be - a system of which we can all be proud.

Jeff Cuthbert

Dafydd Llywelyn

Andy Dunbobbin

Alun Michael

PCC for Gwent

PCC for Dyfed Powys

PCC for North Wales

PCC for South Wales

Ymgynghoriad ar ddyfodol cyfansoddiadol Cymru

Ymateb gan Eglwys Bresbyteraidd Cymru i ymgynghoriad y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru

Rhagymadrodd

Ar hyn o bryd mae gan Eglwys Bresbyteraidd Cymru (EBC) tua 600 o eglwysi, gyda dwy ran o dair ohonynt yn Gymraeg eu hiaith. Fe'i sefydlwyd fel enwad eglwysig Cymraeg ar wahân yn dilyn y Diwygiad Methodistiaidd Cymreig yn y ddeunawfed ganrif (a elwir weithiau yn Fethodistaidd Calfinaidd Cymreig) ac mae wedi dod yn weithgar yn adnewyddiad diwylliannol a gwleidyddol Cymru. Croesawn y gwahoddiad cyffredinol i gymryd rhan yn yr ymgynghoriad hwn a chyflwynir y papur hwn ar ran yr Eglwys gan Adran Eglwys a Chymdeithas yr Eglwys. Mae hanes hir o ymgysylltu gan aelodau EBC â chwestiynau ymreolaeth Gymreig a datganoli. Yn fwyaf diweddar roedd un o gyn-gadeiryddion ein hadran, yr Athro Noel Lloyd, yn aelod o Gomisiwn Silk ar ddatganoli.

1. Beth sy'n bwysig i chi o ran sut y caiff Cymru ei rhedeg?

Mae byw mewn cymuned yn rhan o'n dealltwriaeth o'r hyn y mae bod yn unigolyn yn ei olygu ac mae'n adlewyrchu'r safbwynt sy'n cydnabod natur gymdeithasol y ddynoliaeth fel bodau dynol a luniwyd ar ddelw Duw. Mae'r wladwriaeth yn fynegiant o gymuned mewn ffordd ffurfiol a dylai ddarparu ar gyfer trefn dda, sicrhau bod pawb yn cael y cyfle i fyw bywyd llawn a bod yn seiliedig ar weithredu i ddiwallu anghenion y tlawd, yr anghenus a'r bregus. I ni mae cydnabod Cymru fel cenedl sy'n adlewyrchu'r ymdeimlad hwnnw o gymuned yn bwysig ac mae'r ffordd y caiff ei rhedeg yn bwysig i ni i gyd. Isod rydym yn nodi rhai materion cyffredinol sy'n ymddangos yn bwysig.

1. Sicrhau nad oes dim yn cael ei wneud ar lefel uwch o lywodraeth y gellid ei wneud yn well ar lefel is. Dyma syniad sylfaenol sybsidiaredd ac mae'r ffordd y mae llywodraeth ddatganoledig wedi'i sefydlu yng Nghymru hyd yn hyn yn ei adlewyrchu. Mae angen gwrthbwysio pŵer y wladwriaeth fodern ac, er nad yw wastad yn gallu llwyddo, mae rhywfaint o wahanu pwerau, atebolrwydd democrataidd a chydabod hawliau dynol yn dda i lywodraeth.

2. Mae'n bwysig bod pob lefel o lywodraeth yn cadw ger eu bron egwyddorion tegwch a chyfiawnder a bod safonau mewn bywyd cyhoeddus yn cael eu cynnal yn weladwy.

3. Dylai pawb sy'n cael eu hymddiried i redeg llywodraeth yng Nghymru sicrhau bod rheolaeth ddemocrataidd ac atebolrwydd a diwylliant o ryddid i lefaru a dadl agored.

4. Sicrhau bod cysylltiadau da rhwng llywodraethau Cymru a'r DU yn cael eu cynnal a'u datblygu gyda golwg ar barchu'r setliad datganoli y ddwy ffordd.

2. Yn eich barn chi, beth ddylai blaenoriaethau y Comisiwn fod?

1. Edrych ar y berthynas rhwng llywodraeth y DU a Chymru a chynnig newidiadau. Mae rhai o'r materion a godwyd yn ddiweddarach yn berthnasol.

2. Edrych ar rannu swyddogaethau rhwng Llywodraeth Cymru a chymunedau Cymru, a dod o hyd i ffyrdd radical o gynnwys cymunedau yn eu cyfanrwydd; dylid adolygu profiad Llywodraeth Cymru o gamau gweithredu megis Cymunedau yn Gyntaf.

Dylai adolygiad y Comisiwn hefyd edrych ar fodelau ar gyfer cydweithredu rhwng gwahanol lefelau ar gyfer ariannu gwasanaethau cyhoeddus

3. Mae'n anodd gweld sut y gall adolygiad cyfansoddiadol osgoi edrych ar yr ysgogiadau economaidd yng Nghymru, gan ystyried modelau amgen i gefnogi ac adfywio ffyniant.

4. Hefyd, ystyried adolygiad o'r ddarpariaeth iechyd a gofal cymdeithasol yng Nghymru i edrych ar ddod â nhw'n agosach at ei gilydd, a gwneud effeithlonrwydd ac atebolrwydd ar lefel leol mewn llywodraethu yn darged gwirioneddol.

3. Wrth ystyried sut y caiff Cymru ei llywodraethu, gan Lywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU, beth yw cryfderau'r drefn bresennol, pa agweddau sy'n fwyaf gwerthfawr i chi ac yr hoffech eu hamddiffyn? A allwch roi enghreifftiau?

Cryfder y gyfundrefn ddatganoli bresennol yw ei bod yn dod â rhai gwasanaethau cyhoeddus hanfodol i lefel y gall y gymuned uniaethu'n gliriach â hi. Enghraifft dda o hyn oedd yr ymdeimlad o hunaniaeth Gymreig ac arweiniad a ddarparwyd gan lywodraeth Cymru yn ei hymateb GIG i argyfwng Covid; un arall yw'r ffordd y darperir cyllid myfyrwyr.

Enghraifft arall yw bod rhedeg Grwpiau Trawsbleidiol yn y Senedd yn ymddangos yn fwy tryloyw na'r hyn a geir yn y Grwpiau Seneddol Hollbleidiol cyfatebol yn San Steffan, gan fod eu cofnodion yn fwy tebygol o gael eu rhoi ar-lein. Dyma enghraifft o'r rhwystrau a'r gwrthbwysau y gellir eu cyflawni ym manylion y llywodraeth lle mae pwerau llywodraeth yn cael eu rhannu

Mae llwyddiannau'r system ddatganoli bresennol i'w gweld ond mae problemau a godir isod.

4. A oes unrhyw broblemau gyda'r drefn bresennol? Os oes, sut y gellid mynd i'r afael â nhw? Rhowch enghreifftiau os gwelwch yn dda.

1. Croesawir datganoli yng Nghymru, ond mae sut y mae'n sefyll mewn perthynas â Llywodraeth San Steffan a gwledydd a rhanbarthau eraill y DU yn fater yr hoffem ei weld ar agenda'r Comisiwn. Mae pwerau datganoli yn destun deddfwriaeth y DU a gallai'r Comisiwn ystyried a ddylai fod gwiriadau cyfansoddiadol ychwanegol ar unrhyw newid arfaethedig. Mae'r ffordd ad hoc y mae datganoli wedi datblygu yn ddryslyd, fel y gwelwyd yn ddiweddar ar gyfrifoldeb dros wasanaethau rheilffyrdd. Mae problemau'n cael eu creu gan orgyffwrdd, e.e. mewn perthynas â gofal iechyd diwedd oes, lle mae'r gyfraith ar farwolaeth a marw wedi'i chadw'n ôl i San Steffan, sy'n golygu y funud y bydd rhywun yng Nghymru yn marw mae unrhyw ddarpariaethau Gymreig yn peidio â bod yn gymwys.

2. Mae datblygiad *ad hoc* datganoli hefyd yn effeithio ar setliadau datganoli cenedlaethol a rhanbarthol eraill, fel yn achos y gwahaniaethau mewn pwerau, yn enwedig y rhai a roddir i'r Alban. Mewn gwladwriaeth gryno fel y DU mae hwn yn fater o bryder i lywodraethu da.

3. Mater arall yw cymhwyso cytundebau rhyngwladol y mae'r DU wedi'u llofnodi a'u cadarnhau. Er enghraifft, rhagdybir bod deddfwriaeth hawliau dynol y DU yn berthnasol i gyfreithiau a basiwyd yng Nghymru ond nid yw'n ymddangos bod unrhyw beth yn y gyfraith ar ddatganoli yn nodi beth fyddai'n digwydd pe bai cyfraith y DU yn newid - a fyddai angen i gyfreithiau Cymru fod yn gydnaws â phenderfyniadau'r Undeb Ewropeaidd o hyd. Gofynnir i'r Comisiwn wneud cynigion i egluro a diogelu. Achos arall dan sylw fyddai cymhwyso Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn. Deellir bod y Confensiwn wedi'i ymgorffori yng nghyfreithiau Cymru ond mae angen egluro a diogelu'r statws.

4. Nid oes comisiwn ar gyfer safonau mewn bywyd cyhoeddus yng Nghymru, dim ond comisiynydd safonau'r Senedd. Gallai cael comisiwn ar safonau mewn bywyd cyhoeddus yng Nghymru helpu i gynnal a datblygu hyder y cyhoedd yn y llywodraeth. Hefyd ar hyn o bryd nid oes cofrestr lobïo Gymreig ar gyfer y setliad datganoli. Byddai cyflwyno un hefyd yn helpu i gynyddu tryloywder.

5. Wrth ystyried Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a llywodraeth leol yng Nghymru (eich cyngor lleol), beth yw eich barn ynglŷn â'r cydbwysedd pŵer a chyfrifoldeb rhwng y tri math o lywodraeth – a yw'n iawn ar y cyfan, neu a ddylai newid, ac os felly, sut? Er enghraifft, pwy ddylai gael mwy o bŵer, neu lai?

Mae angen adolygu'r trefniadau blêr o ran rhannu pwerau rhwng Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Cymru a siroedd o ran pa swyddogaethau y gellir eu cyflawni'n effeithiol ar y lefel is (sirol). Mae'n bosibl, wrth gwrs, ar gyfer swyddogaethau ar wahân, e.e. gwahanol rannau o'r gwasanaeth iechyd, i'w rhannu. Ni ddylid diystyru cynghorau cymuned neu dref a dylid ystyried eu ffurf, pwerau a chyllid. Dylid cydnabod y lefel hon o lywodraethu fel yr agosaf at y gymuned.

O ystyried y syniadau a grybwyllwyd eisoes, un broblem fawr yw cyllid. Mae'n anodd bod yn gyfrifol am swyddogaethau os nad oes llais gwirioneddol yn y ffordd y caiff arian ei godi. Defnyddir cyfraddau a threth incwm leol yng Nghymru ond mae'r rhan fwyaf o'r cyllid yn dibynnu ar lywodraeth y DU ac yma y gwneir y penderfyniadau mawr. Mae angen adolygu hyn hefyd.

6. Fel gwlad ac uned wleidyddol benodol, sut ddylai Cymru gael ei llywodraethu yn y dyfodol? A ddylem:

- **cadw'r trefniadau presennol yn fras, lle caiff Cymru ei llywodraethu fel rhan o'r DU, â Senedd San Steffan yn dirprwyo rhai cyfrifoldebau i'r Senedd a Llywodraeth Cymru, â'r cyfrifoldebau hynny wedi'u haddasu fel yn cwestiwn 5, NEU**
- **symud tuag at fwy o ymreolaeth i Gymru benderfynu drosti hi ei hun o fewn Deyrnas Unedig mwy ffederal, gyda'r mwyafrif o faterion i'w penderfynu gan Senedd Cymru a Llywodraeth Cymru, a Senedd San Steffan yn gwneud penderfyniadau ar faterion ledled y DU ar ran Cymru (a gweddill y DU)? NEU**
- **symud tuag at ymreolaeth lawn i Gymru lywodraethu ei hun yn annibynnol o'r DU? NEU**
- **mynd ar drywydd unrhyw fodel llywodraethu arall yr hoffech ei gynnig?**

· ochr yn ochr ag unrhyw un o'r opsiynau hyn, a ddylai cynghorau lleol gael mwy o bwerau a thrwy hynny ddod â'r broses o wneud penderfyniadau yn nes at bobl Cymru os felly rhowch enghreifftiau os gwelwch yn dda.

Mae p'un a ydym yn gweithio tuag at system ffederal ar gyfer y DU yn bwysig ond efallai y bydd yn cuddio rhai o'r materion mwyaf pwysig sy'n wynebu Cymru. Mae'n debyg y byddai'n ymwneud â chomisiwn arall ac efallai mai un o'r materion i'r comisiwn presennol hwn fyddai a ddylai fod argymhelliad i hyn ddigwydd. Gallai olygu adolygu'r berthynas â'r llysoedd a chmau i'w gwneud am ail siambr yn San Steffan yn cynrychioli'r gwledydd cartref a'r rhanbarthau.

Hyd nes y ceir patrwm llywodraethu cyffredin ledled y DU, mae amrywiaeth o swyddogaethau y gallai San Steffan yn benodol eu harfer fel llywodraeth ganolog e.e. materion tramor, diogelwch a diogeledd, lluoedd arfog, efallai trethiant a chyllid. Ond dylai fod gan Gymru a chyda'r gwledydd a'r rhanbarthau eraill sy'n dewis gwneud hynny, hawl a dyletswydd gyfansoddiadol i arfer pob swyddogaeth arall. Efallai y bydd disgwyl i'r gwledydd cartref a'r rhanbarthau gael refferenda ar y newidiadau cyfansoddiadol. Mae angen hyblygrwydd mewn unrhyw setliad fel y gellir rhannu pwerau rhwng San Steffan a'r gwledydd cartref a'r rhanbarthau. Dylai pob un ohonynt arfer eu pwerau o dan y setliad cyfansoddiadol a dylai penderfyniadau ar y cyfrifoldebau cyfansoddiadol gael eu diogelu - gan refferenda dros newid, mwyafrioedd pleidleisio neu/a chan gorff ar wahân a sefydlwyd o dan y darpariaethau cyfansoddiadol.

Ni ddylid caniatáu i unrhyw newidiadau i drefniadau llywodraeth leol yng Nghymru danseilio'r setliad datganoli, ac unwaith eto dylid cadw at yr egwyddor sy'n ymwneud â sybsidiaredd.

7. Drwyddi draw, beth sy'n fwyaf pwysig i chi am sut y dylid llywodraethu Cymru yn y dyfodol? A oes unrhyw beth arall yr hoffech ddweud wrthym?

Gan y gall yr awgrymiadau uchod effeithio ar weddill y DU efallai y byddai'n werth dweud mai mater i Gymru yn bennaf fydd yr effaith ar y Gymraeg yn amlwg. Gofynnir i'r Comisiwn ystyried a ddylai fod corff cyfansoddiadol i oruchwylio'r gwaith o hyrwyddo a datblygu diwylliant Cymru, yn y Gymraeg a'r Saesneg. Mae angen cefnogaeth i hybu'r diwylliant Cymreig unigryw yn y ddwy iaith.

At ei gilydd, y cyfuniad o atebolrwydd ac effeithiolrwydd wrth wasanaethu cymunedau ar y lefel isaf briodol o lywodraeth ddylai fod y targed a dylai'r llywodraeth weithredu yn unol â hynny. Gallai darpariaethau cyfansoddiadol newydd, os cânt eu derbyn, gyhoeddi cryfder newydd i gymunedau yng Nghymru.

RMT

Questions on transport devolution
Transport sub-group – Independent Commission on the Constitutional Future
of Wales

Maritime

- **Does the Welsh Government have a sufficient role in ports and shipping to be able to manage the strategic interconnectivity of the transport network, and to deliver on its environmental and economic policies?**

There are clearly areas of the shipping and ports sector which would be worth exploring further in the context of Wales constitutional future. For example, the position of ferry services from Holyhead and Pembrokeshire, which are being undermined by the establishment of direct ferry links between the south of the Republic of Ireland and the continent.

Ownership issues in ports in Wales are also worth exploring. Holyhead, Fishguard, Mostyn, Port Talbot, Swansea, Barry, Cardiff and Newport were all privatised in the 1980s and Milford Haven is technically a Trust Port. The Wales Government has responded to the creation of Freeports in Holyhead and Milford Haven with proposals that differ from Freeports in England. Some of these differences are of benefit, potentially, to the Wales Government's strategic control of Freeports and the shipping services and local jobs they support. There is a case for looking more closely at these, particularly in partnership with local authorities, as well as trade unions in Wales.

The interconnectivity of the domestic road and ports network is also a strategic priority in terms of the Wales Government's Net Zero targets, particularly the offshore wind projects subject to leasing agreements signed in January this year.

- **What has been the impact of maritime devolution on the UK and GB strategic transport network?**

Powers in relation to the regulation of ports and harbours in Wales, with the exception of reserved trust ports like Milford Haven, were devolved to the Welsh Government and the Senedd under the Wales Act 2017. We cannot judge whether maritime devolution has had a significant impact on the UK-wide strategic transport network but the significance of the 5-yearly targets for maritime and ports in the Wales Government's Transport Strategy is inevitably increased in these circumstances.

Roads

- Does the Welsh Government have sufficient powers and responsibilities to innovate in Electric Vehicles, and make full use of the opportunities EV technology creates?
- What has been the UK wide impact of regional decision making on major roads, especially following leaving the EU and the Trans-European Network?

What is the extent to which the devolution of roads is compatible with the strategic overview of road network and connectivity?

- Do authorities in Wales have sufficient powers and responsibilities to promote modal shift to active travel?
- Should local authorities in Wales have a greater role in managing the trunk road network?

Aviation

- Should Air Passenger Duty be devolved to Wales?
- Should Welsh Ministers be statutory consultees to decisions affecting nearby English airports (e.g., Bristol, Manchester)?
- Should the Welsh Government have a greater role in determining state aid matters relating to air transport (such as attracting airlines to Cardiff Airport, subsidising socially necessary flights) now that the UK has left the EU and its competition law framework?

Rail

- Is the current devolution settlement sufficient and adequate to manage the network?

No. in respect of rail passenger services although the Welsh Government has taken Transport for Wales Services back into public ownership, the 1993 Railways Act stipulates that rail passenger services can only be operated in public ownership on a temporary basis this means TFW services can legally only be kept in public ownership on a temporary basis (although this has not been enforced by the UK government). The WG also has less powers than the Scottish Government in respect of rail passenger services within its jurisdiction. For example, the Scottish government has the powers to invite public sector bids for franchises although, as in Wales, the Scottish government have chosen to simply take services back into public ownership. In summary the UK 1993 Railways Act prohibits the permanent operation of rail passengers' services in public ownership and this should be amended. Our preference would be to revert to the pre 1993 arrangements which in effect required that rail passenger services be operated in public ownership and updated so that the Welsh government should be required to operate any passenger services it is responsible for in the public sector. Our second preference would be that the Welsh government should have the powers to operate rail passenger services in the public sector if it chooses to do so, without the need for a tendering process of any description. It should also be noted that there are no longer any constraints from EU legislation, such as the fourth railway package, on these options.

Of course, there is a further pending imbalance of power between the UK and Welsh Government through the UK Governments Minimum Service Levels Strikes legislation which, unless successfully challenged or repealed, will override the Welsh Governments oversight of TFW industrial relations and also TFW's responsibility for setting service levels.

- **Does the Welsh Government need further powers?**

Yes, in respect of rail passenger services see above and also see our comments below in respect of rail infrastructure.

- **Is there an opportunity to set up shared governance arrangements?**

Yes, in the context of a GB national rail structure. The UK governments, or a future Labour governments plan for a “GB Rail” should present an opportunity to introduce shared governance arrangements. RMT policy is for a GB wide nationally integrated, publicly owned railways but also a more accountable railway and that includes the devolved nations. The union has done a considerable amount of work in this area which has contributed to the creation of Labour’s Rail White Paper as have key stakeholders in Wales. This envisages a radical increase in power for the devolved nations over rail management, governance and funding for rail services and infrastructure, both within national boundaries and also cross border services, whilst retaining the benefits of a nationally integrated railway. The paper including its contribution on devolved rail powers can be found here. [https://labour.org.uk/wp-content/uploads/2020/03/GB Rail Labour Opposition White Paper.pdf](https://labour.org.uk/wp-content/uploads/2020/03/GB_Rail_Labour_Opposition_White_Paper.pdf)

- **How is rail infrastructure management connected with freight movements and shipping more broadly?**

The lack of WG management control over both rail infrastructure and rail freight and also ownership of ports means that the WG cannot optimise rail freight opportunities and connectivity with ports. The greater control over rail infrastructure outlined above could move some way to addressing this as would the WG being given powers to optimise control over its ports including the eventual public ownership of ports. The WG should also explore options to introduce publicly owned rail freight.

- **How has franchise renewal for non-TFW services affected TFW services?**

It is unacceptable that the WG does not have any meaningful say over cross border services. Presumably not being able to influence service specifications and requirements of cross border services inhibits the optimal planning and integration of TFW services with cross border services as has the UK governments refusals to take meaningful action against failing cross border services.

- **How has HS2 affected the Welsh network operationally, and the Welsh Government financially? How does levelling up funding compare to the consequential that would have been received if there had been a Barnett consequential for HS2?**

We are not clear of the basis for this question. RMT fully supports HS2 but also high-speed links to Wales. The economic and climate case for high-speed trains and the fact that the economic and social value return means these investments pay for themselves

means there is an overwhelming case for high speed and higher speed rail and more frequent services from and to Wales. The fact that has not been forthcoming is in part due to lack of governance powers to afforded to the WG over GB rail strategy generally.

- **What would be the financial implications of the Welsh Government taking on a greater proportion of the rail infrastructure in Wales?**

Due to age and indeed possible lack of detailed information on the state of rail infrastructure there could be significant financial risks and further risks in the event that major improvements are required, for example from severe weather incidents which are an increasing occurrence. RMT would reiterate that we think Rail in Wales is best delivered as part of a GB wide nationally integrated railway. This includes retaining the benefits of “cross subsidy” where revenues from high passenger volume services can be used to support perhaps less frequently used services but which are equally socially and economically important.

RMT would be opposed to any break of the GB rail infrastructure manager Network Rail. We were opposed to the breakaway from Network Rail to create the Core Valley Lines and whilst we were able to deal with this constructively with the WG any further attempts to pass ownership of Network Rail assets and transfer staff would create significant industrial relation difficulties. The WG having similar rail infrastructure powers as the Scottish Government would be a better initial option and a preferable route has been outlined in Labour’s Rail White paper as outlined above.

Coleg Brenhinol y Seiciatryddion

Response to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales 28th Feb 2023

The Royal College of Psychiatrists Wales welcomes the work of the Commission, and the opportunity to respond to this consultation.

In consideration of our response, we have highlighted several areas where we would welcome scrutiny on the prospective impact and opportunities of constitutional reform. These individual areas each have unique relationships and interaction with the implementation of approaches that are currently designed for England and Wales.

We have given commentary on the areas of Health Inequalities, Mental Health Act, and Prison Mental Health.

We would be very happy to provide further information at any stage of the work.

This further includes detail on opportunities to protect and enhance areas of significant interest and profile to Wales, and where Wales has a unique and global presence (such as through mental health research in areas of neuropsychiatric genetics and genomics, digital mental health and others).

For further information, please contact:

Manager

Royal College of Psychiatrists Wales

Health Inequalities

Health inequalities have been documented between population groups across at least four overlapping dimensions – socioeconomic status and deprivation, protected characteristics, vulnerable groups of society and geography. Psychiatry as a profession has a responsibility and a role to alleviate the distress and harm that is associated with health inequalities.

Differences in socioeconomic status can lead to differences in health status:

- People in lower socio-economic groups are more likely to have long-term health conditions, and these conditions tend to be more severe than those experienced by people in higher socio-economic groups.¹ Deprivation also increases the likelihood of having more than one long-term condition at the same time, and on average people in the most deprived fifth of the population develop multiple long-term conditions 10 years earlier than those in the least deprived fifth.²
- Children's mental health is disproportionately affected by socio-economic deprivation including because of food poverty, parental stress and mental illness, benefit reductions and the impact of local authority cuts on support services.
- There is a well-recognised link between unemployment and poor mental health. The Adult Psychiatric Morbidity Survey 2014 showed that most mental disorders were more common in people living alone, in poor physical health, and not employed. Claimants of Employment and Support Allowance, a benefit aimed at those unable to work due to poor health or disability, experienced particularly high rates of all the disorders assessed.³ This is consistent with previous analyses of Adult Psychiatric Morbidity Survey 2007, which showed associations between psychotic disorder and low equivalised household income.⁴

Differences in protected characteristics can lead to differences in health status:

- The Royal College of Psychiatrists Wales is committed to improving the quality of mental healthcare in a way that respects and values the principles of diversity and inclusion. We recognise that racism and racial discrimination is one of many

¹ [What are health inequalities? | The King's Fund \(kingsfund.org.uk\)](https://www.kingsfund.org.uk/what-are-health-inequalities/)

² [What are health inequalities? | The King's Fund \(kingsfund.org.uk\)](https://www.kingsfund.org.uk/what-are-health-inequalities/)

³ [mental health and wellbeing in england full report.pdf \(digital.nhs.uk\)](https://digital.nhs.uk/mental-health-and-wellbeing-in-england-full-report.pdf)

⁴ [apms-2014-full-rpt.pdf \(nationalarchives.gov.uk\)](https://nationalarchives.gov.uk/apms-2014-full-rpt.pdf)

factors which can have a significant negative impact on a person's life chances and mental health.⁵

- The Equality and Human Rights Commission highlighted that an individual from a Black, Asian or minority ethnic background is more likely to experience poverty, to have poorer educational outcomes, to be unemployed, and to come in contact with the criminal justice system⁶. These, in turn, are risk factors for developing a mental illness.⁷
- The Adult Psychiatric Morbidity Survey 2014 showed heightened prevalence of mental health problems in certain groups of the population, for example common mental disorders were more prevalent in Black women than White women, and rates of psychotic disorder were found to be higher in Black men than men from other ethnic groups – a finding that is replicated in academic research⁸. This is despite the fact that Black adults had the lowest treatment rate.⁹
- In a Royal College of Psychiatrists Members' Survey of the Mental Health Act review, 80% of psychiatrists named stigma and a lack of services, especially in the community, as the most common reason for why more people from some Black and minority ethnic groups were being detained.¹⁰
- People who identify as LGBTQ+ are at increased risk of both mental ill health, suicidal ideation, substance use disorders and deliberate self-harm than heterosexual people¹¹¹²¹³. A 2017 study by Stonewall found that over the previous year: half of LGBTQ+ people had experienced depression, three in five had experienced anxiety, one in eight aged 18-24 had attempted to end their life,

5

https://www.rcpsych.ac.uk/docs/default-source/improving-care/better-mh-policy/position-statements/ps01_18.pdf?sfvrsn=53b60962_4

⁶ [Race Report 1j final.indd \(equalityhumanrights.com\)](#)

⁷ [Cumulative Effect of Racial Discrimination on the Mental Health of Ethnic Minorities in the United Kingdom - PubMed \(nih.gov\)](#)

⁸ [Prevalence of psychosis in black ethnic minorities in Britain: analysis based on three national surveys | SpringerLink](#)

⁹ [mental health and wellbeing in england full report.pdf \(digital.nhs.uk\)](#)

¹⁰ [rcpsych-members-survey-on-the-mha.pdf](#)

¹¹ [A systematic review of mental disorder, suicide, and deliberate self harm in lesbian, gay and bisexual people | SpringerLink](#)

¹² [A systematic review of mental disorder, suicide, and deliberate self harm in lesbian, gay and bisexual people | BMC Psychiatry | Full Text \(biomedcentral.com\)](#)

¹³ [Mental health challenges within the LGBT community - Public health matters \(blog.gov.uk\)](#)

and almost half of trans people had thought about taking their life.¹⁴ People who identify as LGBTQ+ may be particularly affected, as they are more likely to experience poor mental health. There is also the impact of the pandemic to consider – a survey by LGBT Foundation in April and May 2020 showed 42% would like to access support for their mental health, with specific issues including isolating at home with LGBT phobic households and lack of access to LGBT specific spaces.¹⁵

Differences in geography can lead to differences in health status:

- Evidence shows that coastal communities have the worst health outcomes, with a high burden of mental ill health largely explained by deprivation, migration, and age profiles¹⁶. These issues facing coastal towns are compounded by the fact it is harder to recruit the medical workforce that is needed in these peripheral areas, creating a gap between workforce demand and workforce supply that needs to be addressed.

The Marmot Review *10 Years On* shows that, health is getting worse for people living in more deprived districts and regions, health inequalities are increasing and, for the population as a whole, health is declining¹⁷. It is therefore important that all healthcare professionals have appropriate skills and training to minimise inequalities, and possess the competences to deliver fair, non-judgemental, and least restrictive care¹⁸.

The growing prevalence of health inequalities, as well as unmet need in excluded or overlooked patient groups, creates demand for an increased mental health workforce in areas with high proportions of people from the different population groups that are most affected – an approach that will require detailed demographic and geographical surveys. It also creates demand for new skills and new ways of working to identify mental health problems across different groups of the population, reduce the treatment gap, and work to eliminate inequitable access, outcomes and experience.

¹⁴ https://www.stonewall.org.uk/system/files/lgbt_in_britain_health.pdf

¹⁵

[Hidden%20Figures-%20The%20Impact%20of%20the%20Covid-19%20Pandemic%20on%20LGBT%20Communities.pdf](#)

¹⁶ [Chief Medical Officer's annual report 2021: health in coastal communities - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#)

¹⁷ [Health Equity in England: The Marmot Review 10 Years On | The Health Foundation](#)

¹⁸ [amhe-resource.pdf \(rcpsych.ac.uk\)](#)

There are also wider societal factors that should be considered, including issues with the social care system and carers needing support with their mental health which may lead to demand for an increased mental health workforce.

Mental Health Act

Throughout the process of scrutiny of reform of the Mental Health Act (1983), Welsh Government officials have been engaged with counterparts in the Dept of Health & Social Care and Ministry of Justice. Welsh Ministers have taken the decision that the reforms should extend to Wales, and this has been announced in the Senedd and communicated to UK Government through an exchange of Ministerial letters. Working arrangements between Welsh Government and UK Government have been discussed and agreed at official level, and Welsh Government officials have joined various UK Government governance structures and working groups to jointly progress the work. The intention to introduce legislation has been formally announced.

Changes by the UK Government to non-devolved elements of the Mental Health Act detention regime such as giving patients additional rights to challenge decisions and for a 28 day limit on prison transfers will have an impact on devolved functions such as the mental health review tribunals and the NHS in Wales. Choosing to accept equivalent changes to devolved mental health services in Wales to those proposed in England would come at a financial cost but would maintain a more consistent system that would facilitate cross-border working. There may also be difficulties beyond money in terms of securing suitable qualified personnel to carry out additional work.

The changes are being led by England, and will need to take account the ways in which the system in Wales has already diverged, such as through the Mental Health Measure (Wales) and the absence of Clinical Commissioning Groups in Wales.

Receipt of the devolution assessment will enable work on an Legislative Consent Memorandum to commence. This will include a legal assessment on how legislation changes impact on devolved areas. Initial implementation planning is taking place.

Prison Mental Health

Providing effective, high quality and sustainable healthcare; along with protecting, rebuilding and developing services for vulnerable people, are two of the ten well-being objectives set out in Welsh Government's programme for Government.

As illustrated by the unequal impacts of the pandemic and its disproportionate effect on certain groups, we also know that we need to do more to support those with poorer health outcomes and reduce those health inequalities which currently exist. Evidence suggests that one of the groups at risk of poorer health outcomes are people in prison.

People in prison will often have a higher prevalence of substance misuse and poorer mental health, as well as a higher prevalence of Adverse Childhood Experiences and trauma. A 2018 study by Public Health Wales to understand the prevalence of Adverse Childhood Experiences amongst the male offender population found that over 8 in 10 prisoners in Wales reported at least one Adverse Childhood Experiences, and nearly half had four or more. These and other challenges facing the prisoner population in Wales were recently highlighted by the Health, Social Care and Sport Committee in their inquiry into health and social care in the prison estate in Wales.

With the view to improving health outcomes and reducing those health inequalities which currently exist, the Welsh Government has worked with Public Health Wales and the Royal College of Psychiatrists Wales to develop a new Substance Misuse Treatment Framework and new standards for mental health services for prisons in Wales.

The policies are priorities in the Partnership Agreement for Prison Health, which was developed collaboratively between the Welsh Government, HMPPS, Health Boards and Public Health Wales – support the fundamental principle of equivalence and seek to ensure people in prison have access to the same levels of support and healthcare as those in the community.

The development of the SMTF (Substance Misuse Treatment Framework) and the new standards for mental health services are also important in the context of the recently published UK Government Prisons Strategy White Paper, as well as recent

recommendations made by the Criminal Justice Joint Inspection (with the Care Quality Commission and Health Inspectorate Wales) of the criminal justice journey for individuals with mental health needs and disorders, and Her Majesty's Inspectorate of Prisons (HMIP) thematic inspection of community-based drug treatment and recovery work with people on probation.

Crucially, the work also aims to align with the principles set out in the Youth Offending Blueprint and the Female Offending Blueprint, as well as the work of Traumatic Stress Wales and their Prison and Criminal Justice workstream that aims to build capacity to identify and assess traumatic stress within the prisons in Wales, and to increase access to effective psychological therapies. This also includes support for the training of staff in trauma-enhanced practice and supporting effective transitions back into community services.

The development of the SMTF and the new standards for mental health services will help to ensure that while a person is in prison, they have access to equivalent care and treatment to that available in the community. It will also help to support people in prison to improve their health and wellbeing and make an important contribution to reducing those inequalities in outcomes which currently exist.

In Wales there are currently six male-only prisons. Welsh women in custody must serve their sentence in English Prisons, predominantly in Eastwood Park, Gloucester. There are also no category A (high security) prisons in Wales. Category A offenders (and others from Wales) will be required to serve their sentences in prisons in England, returning to Wales on release, or potentially prior to release for male non-category A offenders. As such, the SMTF also gives consideration to addressing the needs of men and women being resettled into their communities in Wales post-release, in line (for example) with the priorities set out in the Women in Justice Blueprint for Wales. Similar considerations in relation to transition to the community are included in the draft standards for mental health services.

We hope these areas provide some commentary and example of the challenging relationship between areas of policy that are both devolved (i.e. health), and non-devolved (i.e. crime and justice).

As an organisation, committed to supporting our members in delivering mental health services, and in informing improvement in services to deliver the best possible patient outcomes - we are acutely conscious of the impact and opportunity of both alignment and increased divergence.

SRA Written Evidence

Constitutional Commission for Wales

July 2023

Contents

Contents	2
Introduction	3
Our response	4
Contact details	8

Introduction

1. The Solicitors Regulation Authority (SRA)¹ is the regulator of solicitors and law firms in England and Wales. We work to protect members of the public and support the rule of law and the administration of justice. We do this by overseeing all education and training requirements necessary to practise as a solicitor, licensing individuals and firms to practise, setting the standards of the profession and regulating and enforcing compliance against these standards.
2. We are the largest regulator of legal services in England and Wales, covering around 90% of the regulated market. We oversee some 4,000 solicitors and more than 400 law firms in Wales².

Our work in Wales

3. We have made a commitment to develop our presence in Wales and take full account of Wales throughout our work. In 2021, we appointed our first Head of Welsh Affairs, the first time we have had a physical presence here. In October 2022, we opened our Cardiff office. We are committed to growing this presence, enabling more roles from across the organisation to be based here. Later in our response, we highlight some examples of our work in Wales.
4. We welcome the opportunity to submit a response to the Constitutional Commission and provide information about our role.
5. Decisions about future constitutional arrangements, including further devolution, are a matter for government. As outlined in our response to the [Commission on Justice in 2018](#), the same applies to wider justice issues, such as access to legal aid.
6. However, our regulatory model is not dependent on jurisdiction. It would be equally as effective and relevant, whether or not England and Wales become separate jurisdictional models in the future.
7. The flexibility of our regulatory model has already allowed us to respond to changes in Welsh law (as evidenced by the approach we are taking with our Solicitors Qualifying Examination (SQE)). We are, therefore, able to continue to respond to ongoing changes in constitutional arrangements. Even in the event of a separate legal jurisdiction, we would be able to make appropriate adjustments in our regulation.
8. Specifically:
 - a. Our core principles of regulation would remain the same, should there be any changes in arrangements.
 - b. Consistency of high standards across the nations and the ability to identify and address issues if these occur would continue to be of importance.

¹ sra.org.uk

² Across England and Wales we oversee 156,928 solicitors and more than 9,860 law firms

- c. We rely on post-admission obligations that people only practise in areas where they are competent.
 - d. As part of our continuing competence arrangements, we expect solicitors to stay up to date and competent as part of providing high-quality legal services, and we set this out in our Statement of Solicitor Competence.
9. In this response, we outline our expectations of solicitors in relation to their understanding of laws in England and Wales, both at admission to the profession and in practising, which we consider are particularly relevant in relation to any future constitutional arrangements.
10. We would of course be happy to provide further details about any of the information in this response or answer any other questions about our work.

Our response

11. We set the education and training standards for solicitors to make sure the people we allow into the profession are competent.
12. In 2019, following an extensive reform programme and review of our regulatory approach, we introduced a new set of Principles, Codes and rules to help us focus on setting and maintaining clear, high professional standards.
13. The aims of this regulatory work were to:
 - a. set clear, high professional standards for those we regulate
 - b. offer flexibility, both for legal services providers in how they structure their businesses and for consumers in how they choose to access legal services
 - c. allow us to keep pace with rapid developments in the market while also maintaining appropriate protections for consumers and the public
 - d. make sure our regulation is user friendly, so our rules can be understood by the people and businesses we regulate and their customers
 - e. ensure that consumers have the information they need to make informed choices about the purchase of legal services.
14. Our regulatory approach therefore means that we have the flexibility to respond to changes in the market, as well as any changes in constitutional arrangements. This is because our focus is on high professional standards.
15. As a result, our core principles of regulation would remain the same should, there be any changes in arrangements. We would still expect consistency of these high standards across England and Wales.
16. The ability to identify and address issues if these occur, across both England and Wales, would continue to be of importance. The importance of the maintenance of a single regulator across both England and Wales also continues to be important, no matter what the future arrangements are, given the expectation that solicitors would still be entitled to practise in both England and Wales.

17. We have arrangements in place as part of our post-admission obligations that people only practise in areas in which they are competent.

Statement of Solicitor Competence

18. As part of our continuing competence arrangements, we expect solicitors to stay up to date and competent as part of providing high quality legal services. We set this out in our [Statement of Solicitor Competence](#).
19. The Statement of Solicitor Competence sets a broad definition of competence. The advantage of this definition is that it recognises that requirements and expectations change depending on job role and context.
20. Made up of three parts (a Statement of Solicitor competence, the [Threshold Standard](#) and a [Statement of Legal Knowledge](#)), the competence statement defines the continuing competences that we require from all solicitors.
21. The statement includes specific reference to legal knowledge and developments in the law, as noted below:

A2 – Maintain the level of competence and legal knowledge needed to practise effectively, taking into account changes in their role and/or practice context and developments in the law, including:

 - a. Taking responsibility for personal learning and development.
 - b. Reflecting on and learning from practice and learning from other people.
 - c. Accurately evaluating their strengths and limitations in relation to the demands of their work.
 - d. Maintaining an adequate and up-to-date understanding of relevant law, policy and practice.
 - e. Adapting practice to address developments in the delivery of legal services.
22. It is also important to note that the competence statement should be read holistically. Our expectation is that each element, such as the above, is threaded through all areas of work and underpins all of the competences in the statement.

Solicitors Qualifying Examination

23. We are committed to making sure that everyone who joins the profession meets the same high professional standards. In September 2021, we introduced a new way to qualify as a solicitor in England and Wales. This single rigorous assessment, the SQE, will replace the current routes to qualification as a solicitor and become the sole route to qualification. It will give both the public and the profession confidence in legal services and encourage more flexibility and choice in training.
24. We also see the SQE as a route to supporting greater diversity and increasing social mobility in the legal sector. It will do this by increasing access and opening up more flexible options to qualification, as well as through initiatives such as solicitor apprenticeships (where these are offered

SRA Written Evidence to the Constitutional Commission for Wales – May 2023

in England). Enabling people within the legal system to reflect their communities, is an important way of breaking down barriers to access and people seeing legal services as for them.

25. Candidates can take both parts of the SQE here in Wales. SQE1, the Functioning Legal Knowledge (FLK) element of the exam can be taken at a number of locations across Wales, based in Pearson VUE centres. Whilst Cardiff is currently one of four centres across the UK where SQE2 can be taken.

Expectations of aspiring solicitors with regard to laws in England and Wales

26. The depth and breadth of knowledge of English and Welsh law required of candidates is that of FLK. This means that candidates must apply their knowledge of the law to demonstrate the competences required to the level of a newly qualified solicitor of England and Wales. The SQE is about assessing the core knowledge and skills needed to practise law, so this would remain relevant wherever you are practising. It has the flexibility to recognise emerging or increasing distinctiveness between the laws of England and Wales.
27. Candidates taking the SQE are expected to have an understanding of the laws in England and Wales and those individuals going onto qualify are able to practise in both nations.
28. We have recently undertaken a review of our SQE Assessment Specification and FLK assessments for the SQE, to ensure our expectations for candidates and training providers preparing them for it, are clear in relation to this. We have made some changes to the Specification to make sure that candidates understand they can expect to be tested on areas of Welsh law as well as English law, for instance around Stamp Duty and Land Transaction Tax. We have also introduced reference to the right to use Welsh in court. Further details can be seen in our [updated Assessment Specification](#).
29. We have committed to making sure that we monitor any changes to Welsh law and how these may affect the exam in future. We will continue to keep this under review on an ongoing basis. In carrying out this work, we engaged with Welsh universities through the Law Council's Education and Training sub-group.
30. Importantly once we had completed this work, we also communicated with both candidates and training providers (in Wales, England and more broadly) to make them aware of these changes.
31. The updated FLK will apply to SQE assessments that take place after 1 September 2023.
32. As part of these changes, we have also amended the Assessment Specification of the SQE to include the following statement, (which we consulted on with stakeholders, particularly including those in Wales, prior to publication):

'The sources and application of law in the single legal jurisdiction of England and Wales

SRA Written Evidence to the Constitutional Commission for Wales – May 2023

- Whilst Wales does not form a separate legal jurisdiction (it is part of the legal jurisdiction of England and Wales), the laws that apply in England may be different from the laws that apply in Wales. In Wales, the Welsh language has official status and can be used in proceedings in Wales. These factors have consequences for how the law operates in Wales.
- Candidates will be required to show that they can apply their knowledge of the sources of primary and secondary legislation in England and Wales and how that law is applied.
- Solicitors of England and Wales are entitled to practise both in England and in Wales. Candidates will be required to apply, at the level of the newly qualified solicitor, their knowledge that, in relation to certain topics, the law is different in the two territories.³

33. It is still very early days for the SQE in Wales. However, from September 2022, we have seen some universities in Wales offer options for undergraduate and postgraduate SQE modules and courses to support aspiring solicitors to take this route, which will significantly reduce the amount it will cost to qualify as a solicitor (the private sector is also offering a range of preparatory courses). Some law firms in Wales are also starting to offer opportunities to support aspiring solicitors to prepare for the SQE, although this is at an early stage. We expect this to increase over time, as we are already seeing demand for SQE exam bookings increase.

Solicitors Qualifying Examination in Welsh

34. By the end of 2024 candidates will also be able to take the whole of the SQE in Welsh (some elements of the exam are currently being offered in Welsh as part of a phased approach). We have been engaging with stakeholders in Wales as we develop our approach to this, including Welsh Universities. We have undertaken pilots of both SQE1 and SQE2 in Welsh to help us test our approach and highlight any areas for adjustment. We have also engaged with Senedd Cymru and the Welsh Government on issues such as translation tools and commonly agreed legal terminology.

35. We will make sure that we provide clear information to candidates about how the exam will work in Welsh. This is to help candidates make the most informed choice for them when choosing in which language they undertake the exam. We want to make sure that our offer is realistic and support candidates to know what to expect when taking it.

36. We are also aware that there are currently no preparation courses available in Welsh. We recognise that this may be an issue for some candidates. We are keen to work collaboratively to encourage training providers to make such an offer available.

³ Updated SQE Assessment Specification published following FLK review

37. We would be very happy to discuss any of the issues that we raise in this paper or our role more broadly with you, should this be helpful.
-

October 2023

Introduction

- This document is designed to provide the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales ('the Commission') with information on The Crown Estate's role, how we work to enable long-term and shared prosperity for the UK through our activities, and our relationship with our stakeholders including UK and Welsh Governments.
- We have already provided the Commission with a copy of The Crown Estate Annual Report and Wales Review. We hope that this submission supports the Commission's understanding of our work. We have also provided a considerable amount of information on offshore wind leasing processes and how we operate in the Annex to this document.

Further engagement

- Given the breadth and detail covered in this submission, we welcome the opportunity for further engagement with Commissioners on our work, our relationships with Welsh Ministers and the Welsh Government and other key partner organisations; in addition, on how we can work in partnership to contribute to the future economic well-being of Wales.

The Crown Estate's role and our governance

- 2.1 The Crown Estate was established by the Crown Estate Act of 1961 ('the 1961 Act') as an independent commercial business, uniquely positioned between public and private sectors, with a clear mandate to enhance the value of its portfolio for the benefit of the nation both now and in the future. We return 100% of our net revenue (i.e. our annual profit) to HM Treasury, and over the last ten years, we have contributed over £3.2 billion towards public spending.
- 2.2 Our statutory role enables us to act as a trusted long-term business partner to support Wales, England and Northern Ireland, and to focus on addressing key shared long-term structural challenges. We are focused on delivering the following three strategic objectives:
- Being a leader in supporting the UK towards a net zero carbon and energy-secure future.
 - Helping to create thriving communities and renew urban centres across the UK.
 - Taking a leading role in stewarding the UK's natural environment and biodiversity.
- 2.3 We do this through the holistic, long-term management of our diverse portfolio of assets to create financial, social and environmental value:
- Financial - We aim to balance short-term and long-term financial value, achieving returns today, while also creating value for future generations.

October 2023

- Social - Through tackling inequalities, putting health and safety first and foremost in our decision making, and creating inclusive opportunities and outcomes, we play a positive role for our stakeholders.
- Environmental - We are committed to help tackle the global climate and biodiversity crises by creating greener, healthier and more sustainable spaces, and accelerating renewable technologies.

2.4 The operations of The Crown Estate are overseen by The Crown Estate Commissioners (also known as the Board Members) whose statutory function under the 1961 Act is to invest in and manage certain property and other assets which ultimately belong to the Sovereign “in right of the Crown” (with no control over them, all rights of ownership being exercised independently by the Commissioners), and to remit its revenue surplus each year to HM Treasury. Our relationships with each of these stakeholders is set out in more detail below.

- Our relationship with the Royal Household:
 - The assets managed by The Crown Estate are owned by the Sovereign “in right of the Crown”. In other words, lands are owned by the Crown as an institution and not personally by the reigning Monarch, who has no control over the estate and no involvement in its management. The concept of “the Crown” is distinct from the Sovereign. It encompasses the interests of both the Sovereign and the government.
 - We do not return our profits to the Royal Household. All of our net revenue profit is returned to HM Treasury through the Consolidated Fund. UK Government allocates funds for the Royal Household, in accordance with the Sovereign Grant Act. The Crown Estate has no involvement in that process.
- Our relationship with the UK Government:
 - We are constituted to return our entire net revenue profit into the UK Consolidated Fund for the benefit of the UK. As our sponsor department, HM Treasury are charged with general oversight of our business, and our relationship is set out in a framework document made available online.¹ We are classified as a non-financial corporation and HM Treasury’s oversight is to enable it to account to Parliament. It does not exercise any executive role in the running of The Crown Estate. Ultimate responsibility for fulfilling the duties set out in the 1961 Act rests entirely with The Crown Estate’s Commissioners.
 - The 1961 Act requires us to make a report on our performance each year, and to lay a copy of the report before Parliament – our Annual Report and Accounts.²

¹ [The Treasury | The Treasury \(thecrownestate.co.uk\)](https://www.thecrownestate.co.uk/the-treasury/)

² [annual-report-2022-23.pdf \(thecrownestate.co.uk\)](https://www.thecrownestate.co.uk/annual-report-2022-23.pdf)

October 2023

- 2.5 The Crown Estate portfolio is varied and reaches across England, Wales and Northern Ireland. Its assets include the seabed and much of the foreshore, rural land, and urban assets, which include commercial and housing related activities across the country. As a result of the breadth of the portfolio, we are involved in a broad range of economic and industry sectors, with energy being one of these.
- 2.6 The diversity of our work gives us a framework to look holistically at assets, and to apply learning from one area of our business to another. Whether that is integrating renewable energy solutions, designing district heating systems, or creating new jobs and skills opportunities – each part of our portfolio has developed critical skills and experience that can be shared with others, meaning we have the opportunity to think beyond the confines of a single industry. This systems thinking approach that we bring is vital in responding to the complex and interrelated challenges that we face.

Alignment with Welsh priorities

- 3.1 There is a strong correlation between The Crown Estate strategy and the ambition of Welsh Ministers to tackle some of the greatest challenges of the day. Our ability to take a long-term view to support the creation of social, financial and environmental value for future generations shares similar values with the principles that underpin Welsh legislation, such as the Wellbeing of Future Generations Act. As an example, when Welsh Ministers initiated a 'Deep Dive' into the Renewable Energy policy, we were able to contribute insight and information to explore the role of the sector in contributing to our shared ambition of net zero.
- 3.2 The Crown Estate meets regularly with Welsh Ministers and has a regular dialogue and programme of engagement with Welsh Government officials, to ensure there is shared understanding of needs and opportunities and that we are aligning our work to deliver against shared objectives, where appropriate.
- 3.3 We were pleased to appoint a Director for Wales in 2022 to support our work in Wales, providing a point of contact for Welsh Ministers, Welsh Government and stakeholders, deepening understanding of shared objectives and challenges and enabling opportunities for closer working to deliver on our shared ambitions.

Deployment of Offshore Renewable Energy

October 2023

- 4.1 We are mindful of the ambitions and targets of Welsh Ministers for renewable energy, which were recently consulted upon³, and recognise the role that offshore wind plays in this.
- 4.2 The Crown Estate has played a fundamental role in creating successful markets for offshore wind and other seabed uses across the UK. We invest a significant amount of capital, and time, to enable each Gigawatt (GW) of offshore wind to come to market. Currently, there are approximately 12GW of offshore wind in operation around Welsh and English waters with a total pipeline of over 44GW in development, planning and construction, and operation. Despite the work we have undertaken to create a successful offshore wind market in the UK, which has reduced the cost of development, we anticipate needing to invest more in future years because of the work needed to ensure the sustainable growth of renewable offshore energy in the UK (outlined in section 3 of this document).
- 4.3 As managers of the seabed, and half the foreshore in the areas we operate, our role is to is to unlock the potential of those assets to support the renewable energy transition to a resilient, sustainable and decarbonised future in a highly competitive global market. This includes seabed leasing activity to unlock renewable energy through sectors such as offshore wind and new technologies such as carbon capture, utilisation and storage (CCUS) and green hydrogen. These technologies have the potential to deliver on the energy security transition, whilst also underpinning growth and productivity across a wide range of supporting industries, from ports and shipping to cable networks.
- 4.4 We work closely with Welsh Government and wider stakeholders in Wales to better understand the competing needs for seabed space, ensuring balance and prioritisation, supporting nature and the rich biodiversity of our seas, and facilitating the development of other sectors outside of renewables including cables, pipelines and marine aggregates (please see the Annex illustrating the processes involved in bringing offshore wind to market and the role we play in this).
- 4.5 Securing UK energy security is an increasing priority for all, requiring a shared understanding of the need to coordinate and accelerate investment in associated infrastructure during a time of difficult economic challenges, where the UK is competing with other countries around the world for international investment.

³[Written Statement: Publication of Summary of Responses to the Consultation on Wales' Renewable Energy Targets \(14 July 2023\) | GOV.WALES](#)

October 2023

- 4.6 The need to attract investment is set against demands to mobilise a significant expansion in the volume of offshore wind to deliver against UK offshore wind ambitions and targets, including Welsh Government's ambitions for the decarbonisation of electricity by 2035.
- 4.7 The Crown Estate continues to evolve the leasing and participation models to respond to the complex global market and demand clean and carbon reduction technologies to ensure that the UK market is recognised as an attractive market to invest in. We are investing in the steps needed to deliver a global first-of-a-kind commercial-scale opportunity in the Celtic Sea:
- Round 5 (Celtic Sea) is our first tender process to include supply chain and port requirements as part of our leasing process, which is aimed at driving the growth of supply chains which will benefit South Wales.
 - The Crown Estate is also investing in multi-million pound pre-consent surveys up front, to de-risk investments for prospective developers and we are working closely with National Grid ESO to ensure the Celtic Sea floating offshore wind programme has an integrated grid design, speeding up development and minimising impacts for communities onshore.
 - We are continuing to explore further ways we can invest to accelerate development, including looking at ways we can use our unique position to bridge gaps between the public and private sector to drive inward investment and to deliver economic benefit.
- 4.8 All of this investment will reduce risk for development in the UK and accelerate the successful deployment of renewable energy projects in UK waters.

Working in Partnership

- 5.1 Through partnership, collaboration, and direct investment we are playing our part in responding to some of the greatest issues the UK faces, seeking solutions which will unlock benefits today, and for future generations.
- 5.2 The Crown Estate plays an active and important role in a wide range of forums and discussions – at both a national and international level - bringing our skills, knowledge and experience to the conversation. For example, The Crown Estate are members of the Coast and Seas Partnership, where we work closely with Welsh Government on a broad range of marine planning functions and hold deep technical relationships.
- 5.3 We also invest in world-class data and evidence to fill evidence gaps which inform decision-making, de-risk investment, and unlock barriers facing renewable energy development – both now and for the future. Some examples of our partnership in action include:

October 2023

- Our Offshore Wind Evidence and Change Programme (OWEC) - In 2020, The Crown Estate launched a new £50 million pound partnership programme with over 26 other organisations, including Welsh Government and Natural Resources Wales – plus representatives from Northern Ireland and Scottish Government'. Over a five-year period, the programme has sought to drive the sustainable and coordinated expansion of offshore wind, whilst supporting biologically diverse seas through the funding of a number of strategic research and data projects. The work of the OWEC programme provides essential insights that help the sector and policy makers to better understand and address environmental considerations and interactions with other industries and activities, both around the coast and offshore.
- Our partnership with Blue Marine Foundation, Finance Earth and Pollination, to invest in a major “first of its kind study” on ‘Developing High-Integrity Marine Natural Capital Markets in the UK’ - With input from almost 100 stakeholders and global experts across civil society, private sector enterprises, academia, government, and financial institutions, our study aims to build consensus around the key barriers and solutions to high-integrity marine natural capital markets – sometimes referred to as nature markets. We recognise natural capital markets and financing models are at a nascent stage and by working in partnership, we have invested to understand what could be done as we grow our knowledge of options that might work effectively for all of the UK.
- Our work to expand and build on the strength of our world leading Marine Data Exchange (MDE) - MDE currently holds one of the world’s largest collections of freely available data relating to the seas around England, Scotland, Wales, and Northern Ireland, and has been running for a decade. Containing ~260TB of data, the information is publicly available, and is used to de-risk offshore renewable investments and drive sustainable marine development across the UK.

Conclusion

- 6.1 All of the information in this document has been provided with the purpose of supporting the Commission in understanding the breadth of The Crown Estate’s work to create long term value and to support our stakeholders and governments across Wales, England and Northern Ireland to deliver against their priorities. This includes the sustainable management of assets to provide opportunities which drive the accelerated and successful deployment renewable energy technologies, which are critical to our shared goals in tackling climate change, securing energy security and delivery of net zero – whilst also creating jobs and economic growth and responding to biodiversity loss.
- 6.2 These issues are broad ranging and, if it would be helpful, we welcome the opportunity for further direct engagement with Commissioners to support their work.

**Response to the Independent Commission on the
Constitutional Future of Wales**

October 2023

October 2023

ANNEX

Examples of our work in Wales

- Enabling fixed offshore wind farms:
 - The current operational windfarm capacity of assets we have enabled in Wales is 0.73 GW from Gwynt-y-Môr, Rhyl Flats and North Hoyle wind farms. We are also working with developers to deliver the expansion of the Gwynt-y-Môr windfarm, Awel-y-Môr, which is expected to deliver an additional 350MW of capacity.
 - In January 2023 we signed the agreements for lease for six new windfarms that comprise Offshore Wind Leasing Round 4, which combined have the potential to generate 8GW of new renewable electricity by 2030 – enough power for more than seven million homes. This includes three projects in the North Wales and Irish Sea – off the North Wales, Cumbria and Lancashire coasts – with a total capacity of around 3.5GW.
- Renewable innovation:
 - This year we expect to launch a tender process for Offshore Wind Leasing Round 5 – which presents a first-of-a-kind opportunity to build commercial-scale floating offshore wind farms in the Celtic Sea.
 - We are also working with industry to provide leadership in developing tidal stream energy projects, which have enormous potential in Welsh waters. The Crown Estate has made a £1.2 million investment to help develop early-scale tidal projects as part of the Morlais Tidal Stream demonstration zone off the coast of Holy Island, Anglesey. At full potential Morlais is set to deliver up to 240MW of new clean energy extracted from the tides, and will help lay foundations for an industry that leads to opportunities for jobs and supply chain benefits in the regional economy.
- Nature recovery and regenerative agriculture:
 - Stewarding the natural environment and nature is at the heart of our purpose and strategy, and we are enabling a number of projects which focus on maintaining healthy habitats and ecosystems that mitigate the effects of climate change, and provide an ecosystem of services that support livelihoods and thriving economies. This includes working with Project Seagrass on Llŷn Peninsula to trial new licensing and leasing to enable seagrass planting at various sites, and peatland restoration opportunities being delivered in and around Hiraethog.
 - We are seeing increased interest in opportunities for regenerative aquaculture practices around Wales, demonstrating the growing awareness in the potential of seaweed-based products in food, packaging and fertiliser. We have granted a license

October 2023

for Câr-y-Môr, a three hectare site in Ramsey Sound, North Pembrokeshire, which is the first community-owned regenerative ocean farm in Wales.

Our offshore wind leasing processes

- A.1 With long coastlines, favourable wind conditions and shallow waters in many areas, the UK offers world-class natural resources for offshore wind. But the seabed is increasingly busy, with demands ranging from cables, pipelines and sand and gravel extraction, to navigation, fisheries and aquaculture. There is also the need to maintain an ecologically coherent network of marine protected areas, and to ensure that offshore development takes place in balance with the UK's nature and biodiversity ambitions.
- A.2 Over the last two decades we've played a key role in establishing the offshore wind sector and accelerating offshore wind leasing.⁴ From zero capacity at the turn of the millennium, the UK is now home to one of the largest operating offshore wind sector in the world.⁵ We've played a fundamental role in supporting the UK's world-leading offshore wind industry by identifying and leasing suitable seabed sites for development, as well as working with partners to build evidence, share data and support innovation.
- A.3 The building blocks that define our work on offshore wind leasing are -
- Engagement with statutory stakeholders to inform our spatial seabed analysis and refinement;
 - Design of a market tender process which is robust, seeks to attract international investment and grant rights to projects with the greatest chance of being delivered in a way that supports UK energy, climate, and economic ambitions;
 - As a Competent authority for the Habitats Regulations, we play a key role in assessing plan level impacts against the network of the UK's most valuable habitats [including SPAs and SACs].
 - De-risking to support development - through direct investment and through the provision of specialist in house spatial analysis with the aim of mitigating some of the barriers and risks developers face, when investing in the UK market.
- A.4 These processes are complex and involve high levels of data, expertise and stakeholder engagement over several years to ensure projects are delivered successfully. Please refer to Fig. 2 in the annex for an indicative overview of an offshore wind project lifecycle.

Offshore Wind leasing Round 4 overview

- A.5 In order to bring to life the way in which we work with stakeholders to underpin and validate our leasing activity, during our recently concluded leasing process - Offshore

⁴ See Fig. 4 - Delivery of major offshore wind leasing rounds in the UK have enabled development of offshore wind into a core renewable technology

⁵ See Fig. 3 - UK offshore wind pipeline as at June 2023

October 2023

Wind Leasing Round 4 (which will enable ~8GW of Offshore Wind) - we engaged extensively with statutory, government and environmental stakeholders to inform our seabed spatial mapping. The process we ran for spatial mapping, saw us:

- Develop a Technical resource model as the starting point of the analysis, defining the area of seabed that was most favourable for offshore wind development.
- Following this our team of experts created an Exclusions model to map in activities and receptors that would preclude the development of offshore wind infrastructure e.g. existing seabed infrastructure and rights, and areas where health and safety or policy reasons meant that development wasn't feasible.
- This was followed by development of a Restrictions model, which included all other criteria that we structured and weighted in terms of the constraint each presented to development of offshore wind. As part of this activity we took information from a broad range of statutory stakeholders on shipping, fishing, navigation, ornithology and MOD exercise areas.
- This then led on to development of Characterisation areas, a result of combining the findings from the Technical Exclusions and Restrictions models and taking the least constrained 50 per cent of these.

A.6 Further to this, we undertook a process to refine the areas in order to bring the most favourable areas forward for fixed wind development, again engaging with stakeholders to validate our proposals ahead of sharing this methodology for developers in order to support them with their project development.⁶ In total for this part of our leasing work alone, we took over 500 pieces of feedback working with over 20 organisations, including Natural Resources Wales.⁷

A.7 Once this activity concluded, we moved forward with the next stages of the leasing activity - a three stage tender process [Pre-qualification questions, Invitation to Tender 1 and Invitation to Tender 2]. Running over a number of months, the process was designed to be fair, transparent and to ensure that successful developers would be selected based on their technical competence and ability to deliver projects in the UK market.

- During a 14 week PQQ phase, we assessed potential Bidders' financial capability, technical experience and reviewed legal compliance
- Successful potential bidders then moved through to ITT1 stage of the tender - a forward looking assessment of the financial and technical aspects of proposed projects, this took approximately 18 weeks
- As a final step in the tender process, those potential bidders who had met criteria in the previous assessments, were invited to take part in a multi-cycle bidding process, using option fees bid by Eligible Bidders to determine award - ITT2.

A.8 This was followed by a plan level Habitats Regulations Assessment for Offshore Wind Leasing Round 4, which was a vital final step, ahead of Agreements for Lease, to ensure

⁶ [tce-r4-regions-refinement-report.pdf \(thecrownestate.co.uk\)](#)

⁷ [3994-TCE-R4 Document covers-V7.indd \(thecrownestate.co.uk\)](#)

October 2023

development could come forward in a responsible, sustainable way supporting clean, healthy, safe, productive and biologically diverse seas.

Floating Offshore Wind and Round 5 in the Celtic Sea

- A.9 Building on our work on Offshore Wind Leasing Round 4, during 2021, The Crown Estate set out plans to explore viable options for a potential leasing opportunity for the first commercial-scale floating wind projects to be located in the Celtic Sea off the coast of Wales and the South West of England. This is a new technology, not yet tested at scale, which sees turbines placed on floating platforms tethered to the seabed, meaning they can be located in deeper waters than fixed-base wind farms. We believe that this is an exciting opportunity that with the right support and investment from multiple stakeholders it could provide clean, secure, renewable energy for millions of homes, while also putting the UK at the front of a new global industry, with opportunities to drive skills, investment and growth.
- A.10 As part of our work, we engaged a wide range of stakeholders, including governments, industry and the full range of seabed users. This has focused on a number of important issues, including the spatial work to identify broad areas of search, with the aim of refining these into project development areas to be made available to market via tender. This engagement has helped highlight that the Celtic Sea is subject to many competing demands and that there are a number of spatial considerations and policy drivers that the UK Government is currently working to resolve, supported by The Crown Estate.
- A.11 Recognising the busy sea space in the Celtic Sea as well as the need for enabling industries to develop the capability and scale to support the development of new technology in the region, we have evolved our approach to leasing for this planned leasing round.

Collective Global Challenges

- B.1 Whilst The Crown Estate plays an important role in leasing and consenting processes to support governments, and industry, in developing low carbon infrastructure that is crucial to delivery of net zero and energy security, these are shared priorities which we must work in partnership to overcome.
- B.2 In particular, rising inflation and the instability we have seen in energy markets in recent years exacerbated by the ongoing conflict in Ukraine, combined with increasing global competition to capture the benefits of green technology growth and increasingly complex post-EU environmental policy landscape, mean that the UK is experiencing a challenging international investment climate. We recognise the role governments can play in supporting the long-term market certainty investors need, however, as a trusted, experienced partner in the delivery of infrastructure projects - across England and Wales in particular - The Crown Estate can also play an important role in providing investors with

October 2023

confidence in the long term value we can create. We recognise that the needs of today require a step-change in renewable technology deployment which we are focused on working with all of our stakeholders to deliver.

C.3 Acceleration of low carbon offshore also deployment brings further, shared challenges which we are actively collaborating with governments, regulators and industry to overcome. For example:

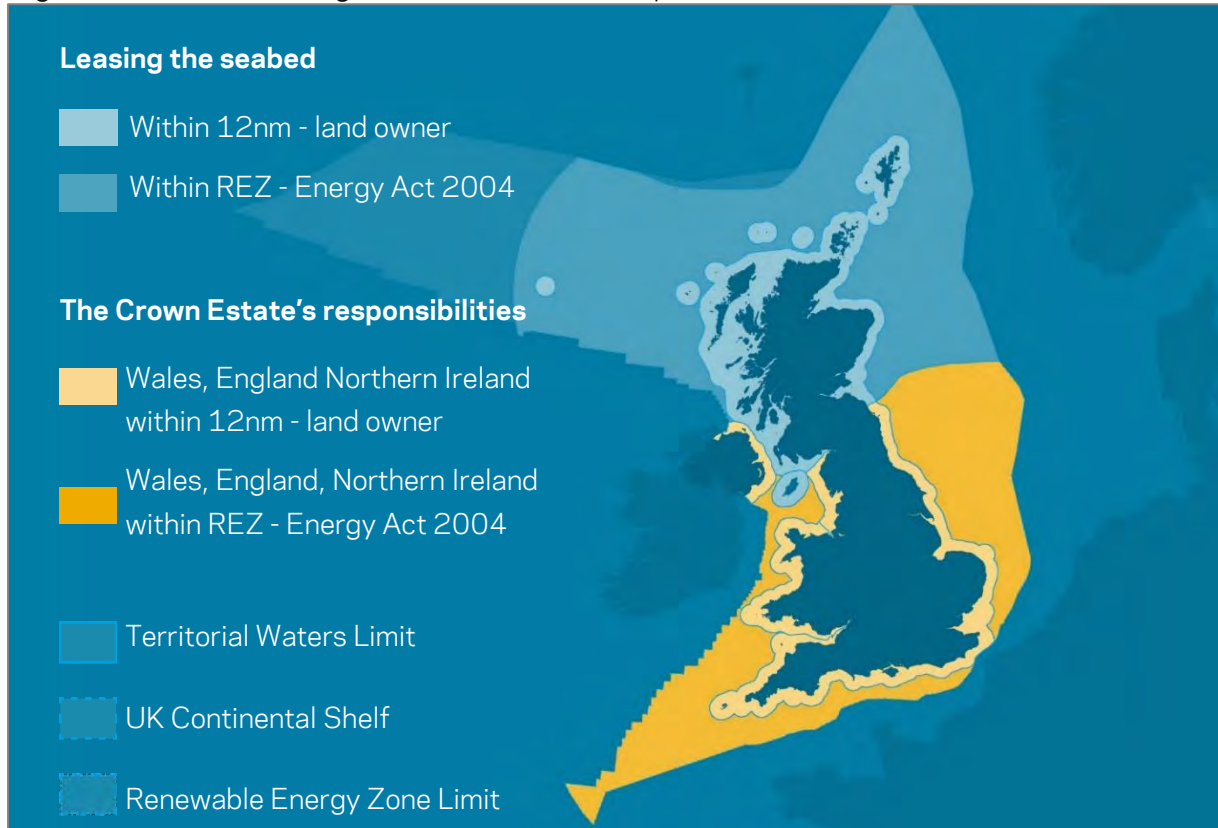
- The seabed is already a busy space and demand for activity linked to the seabed is likely to increase 10-fold to 2050, with additional demand from other marine industries (e.g. Defence, fishing, shipping).
- Marine nature is in decline and urgent action is needed to protect and restore biodiversity, which will increase consenting risks for developers.
- Transmission network and supply chain constraints risk impeding offshore technology development which require long term visibility for investments.

C.4 We are seeking to help overcome these challenges by adopting a holistic approach which builds on our experience and data capabilities, and moves away from project-to-project delivery, towards a longer term, pro-active approach. We have already begun pioneering work to convene stakeholders and to digitally map the seabed resource needed to meet future demand, enabling the delivery of multiple priorities including net zero and nature recovery to 2050. This includes work to encompass grid, environment, supply chain and community interests to accelerate projects in a way that is attractive to international investors in the context of a global subsidy race. We welcomed the publication of the Nick Winser Report to UK Government in August 2023 who, as Electricity networks commissioner, recommended that The Crown Estate can play a key role in strategic planning of resources to enable better transmission network connectivity, aligning closely with the work we have already begun.

October 2023

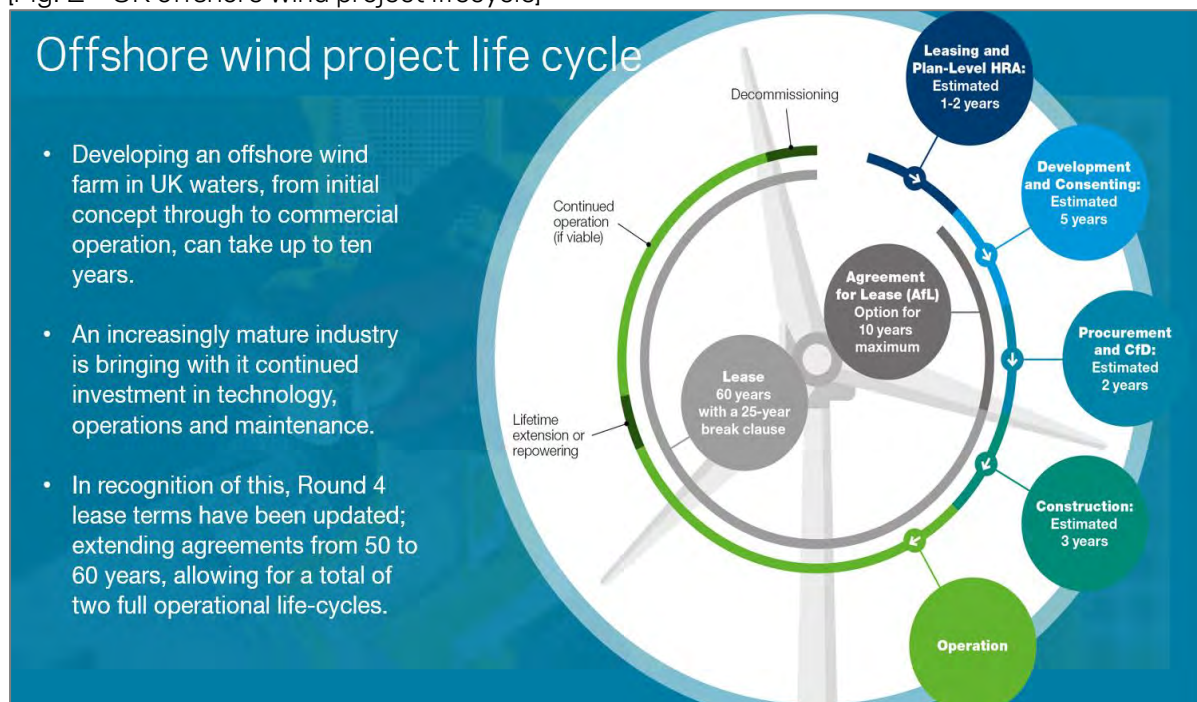
Figures

[Fig.1 - UK offshore leasing framework and TCE responsibilities]

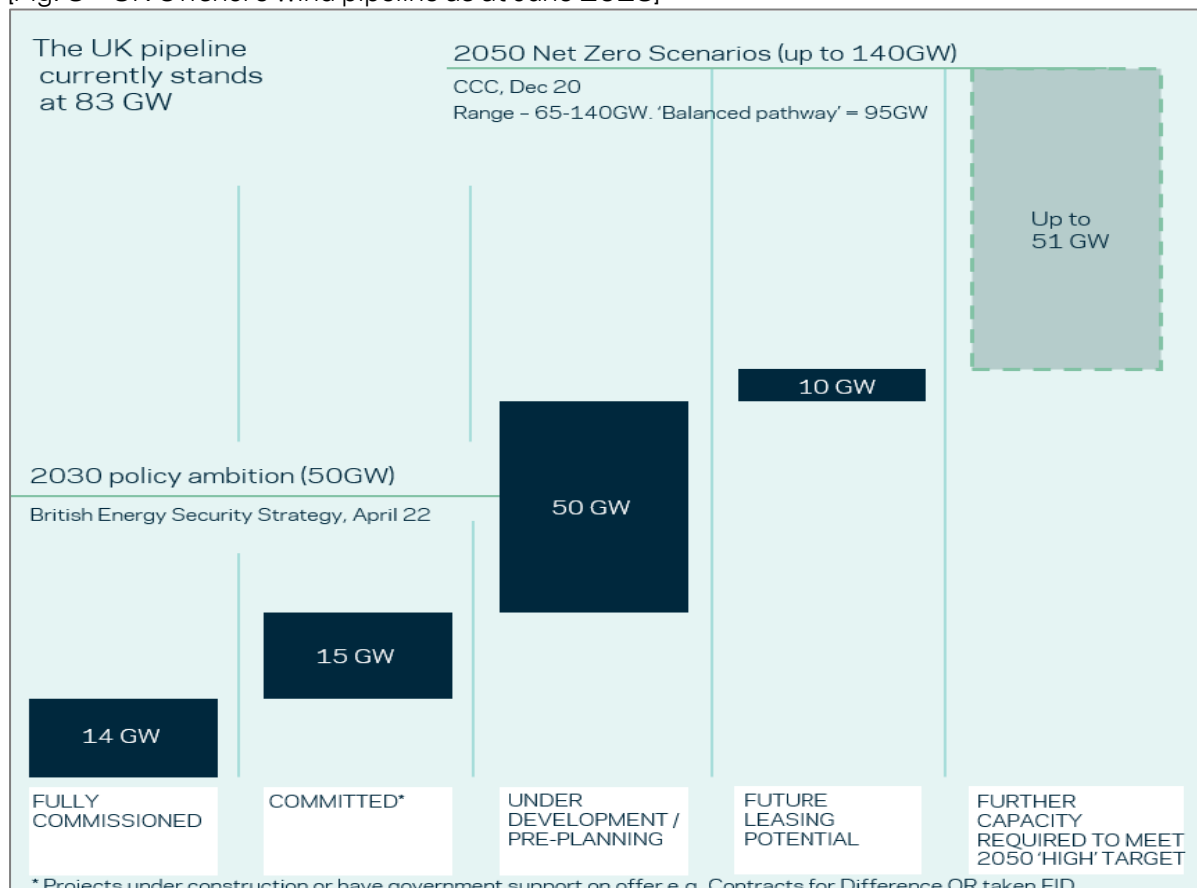

October 2023

[Fig. 2 - UK offshore wind project lifecycle]

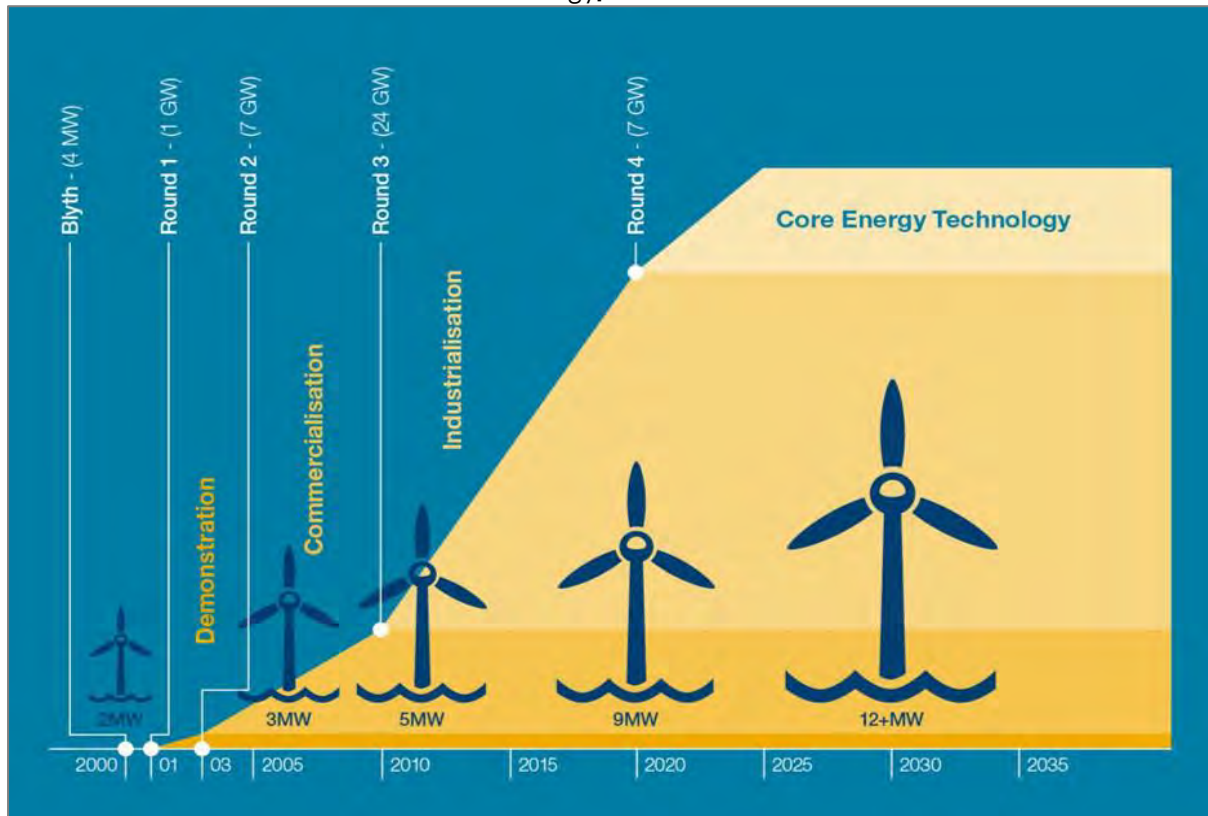

[Fig. 3 - UK Offshore wind pipeline as at June 2023]

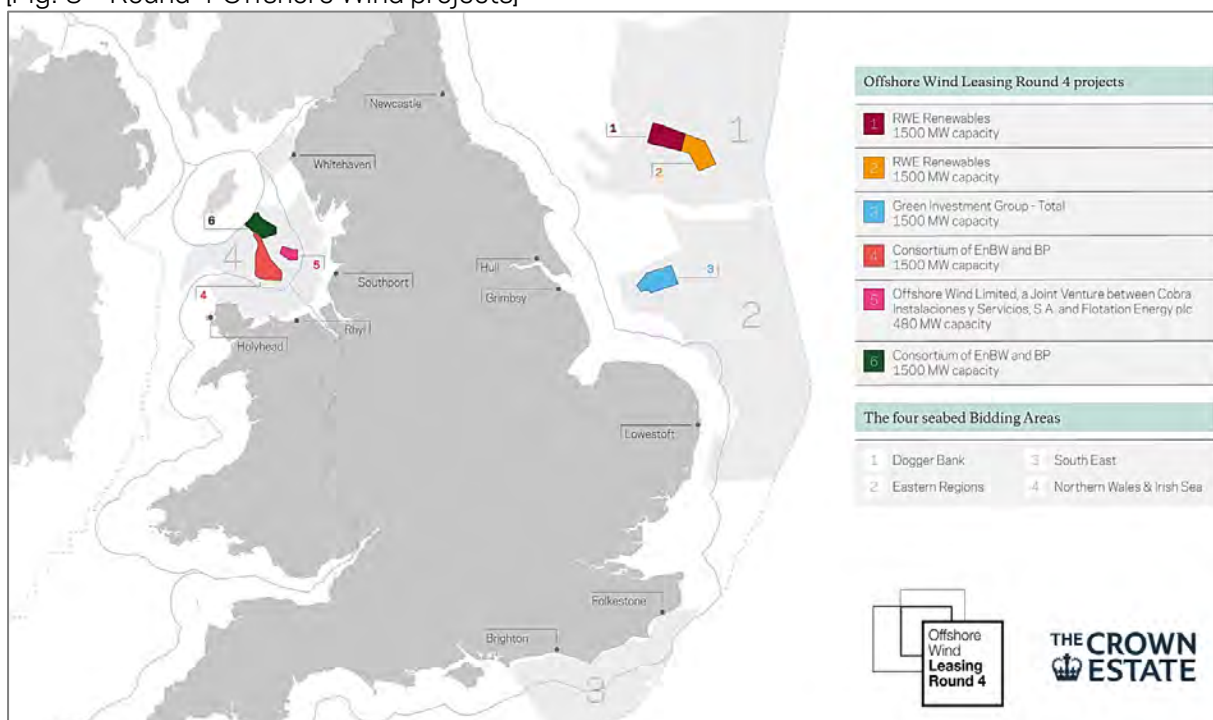

October 2023

[Fig. 4 – Delivery of major offshore wind leasing rounds in the UK have enabled development of offshore wind into a core renewable technology]

[Fig. 5 – Round 4 Offshore Wind projects]

The Law Society

Cymdeithas y Cyfreithwyr

Briefing report: "The Constitutional Future of Wales"

Adroddiad briffio: "Y Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru"

March / Mawrth 2023

Contents

Key summary: Devolution	3
Devolution of Justice in Wales: Process and aftermath	3
i. Evolution not revolution	3
ii. Full generational costing and sequencing	3
iii. Aligning policy implementation and resources	3
iv. Apprenticeships and legal sector recognition	3
v. ‘Distinct’ not ‘separate’ jurisdiction.....	3
Policy report: “The Constitutional Future of Wales” Executive overview and summaries	4
Thomas Commission: The Law Society’s position	5
Access to Justice	5
Criminal Justice	5
Family justice	5
Civil and administrative justice	6
Knowledge and innovation	6
Welsh language	6
Thomas Commission: Immediate action to be taken:	7
Adjustments to Government.....	7
Further changes (requiring support from the MOJ).....	7
Current complex arrangements requiring streamlining	7
Judiciary	7
Thomas Commission: Welsh Government progress	8
Proposals that have been implemented.....	8
Proposals that have not yet been implemented	8
The Law Society position on Welsh Government progress:.....	8
Devolution of Justice in Wales: Process and aftermath	9
i. Devolution: Evolution not revolution	9
ii. Devolution: Generational costing and sequencing.....	9
iii. Aligning policy implementation and resources	9
iv. Apprenticeships and legal sector recognition	9
Thomas Commission: Long-term devolution vision	9
The legal sector in Wales - a rapid review	10
Important insights into the Welsh Government.....	10
Recommendations into the Welsh legal sector	10
The Distinct Jurisdiction of Wales	11
Summary	11
The position of The Law Society of Wales	11
Jurisdictional definition	11

Key summary: Devolution

The Law Society, based on the deliberations of the previous Wales Committee, and in consultation with our internal committees supports, in principle, the devolution of justice to Wales, as recommended by the Commission on Justice in Wales. Alongside the broader picture of presenting a meaningful and discernible positive difference to our members the following tests must be met before support in principle can become unqualified support:

- i. Any devolution of justice functions must be accompanied by an adequate commitment to full funding from UK Treasury and meaningful intergovernmental collaboration with the legal sector to ensure its success.*
- ii. The ability of solicitors in Wales and England to practise across the border without any impediment must be maintained without restriction.*
- iii. The current single regulatory framework for solicitors across Wales and England should be preserved whilst recognising the unique circumstances of Welsh law.*

Devolution of Justice in Wales: Process and aftermath

Aware that devolution occurs when the Westminster Government sees fit, the Law Society has noted four guiding working process recommendations, alongside the three 'red lines on devolution' to advise caution on the process before and after the devolution of justice process.

i. Evolution not revolution

The Law Society asks that the Devolution of Justice is built gradually through evolution, rather than a sudden unforeseen 'revolution' in devolution. This is built from the rational view of the current capacity of the Welsh Government.

ii. Full generational costing and sequencing

The Law Society asks that the costing and sequencing plan for the devolution of justice is built for a 'generation', not just the immediate period following devolution. Whilst a fully funded justice system is a prerequisite, it is important that funding is allocated and sequenced.

iii. Aligning policy implementation and resources

The Law Society asks that the Welsh Government works to build to build capacity and sustainability of the legal sector, identifying areas which will require additional support during the process and aftermath of devolution.

iv. Apprenticeships and legal sector recognition

The Law Society is working to achieve level 7 apprenticeships in Wales and ensure a priority sector status recognition which we believe is a necessary pre-requisite for devolution of justice.

v. 'Distinct' not 'separate' jurisdiction.

As the concluding page of this report details, the Law Society believes that a move to a separate jurisdiction carries enormous risk. Our proposal for a distinct jurisdiction is outlined on page 11.

Policy report: “The Constitutional Future of Wales”

Executive overview and summaries (March 2023)

This paper consolidates the position of the Law Society relating to proposed constitutional futures for Wales relevant over the past five years. In detailing recommendations to existing proposals and conclusions, this paper does not pose new suggestions, solely reflections on existing work.

Thomas Commission on Justice in Wales (October 2019)

We agree strongly with the majority of the recommendations as outlined by the Thomas Commission, including the overall conclusion that there exists complex division between the responsibilities of the Welsh Government and the Westminster Government and the proposed solutions. We note that in certain instances, the Welsh Government has intervened on specific policy areas such as low police numbers, which has further complicated the division of responsibility in justice policy and practice.

Devolution

The Law Society, based on the deliberations of the previous Wales Committee, and in consultation with our internal committees believes that whilst we support, in principle, the devolution of justice to Wales, as recommended by the Commission on Justice in Wales. Alongside the broader picture of presenting a meaningful and discernible positive difference to our members the following tests must be met before support in principle can become unqualified support:

Jomati Review: The legal sector in Wales

The Jomati review establishes an important and well researched business report of the legal sector in Wales, with comparisons to England further afield. Whilst the data from 2019 may now be somewhat removed from that of 2023, the trends and focuses of the report remain important for the Law Society and form much of the basis of our Vision 2030 justice paper.

Welsh Government progress

The current period of constitutional reform has been notable for the very slow pace of activity by the Welsh Government to implement any the recommended proposals or offer timelines for any commenced work.

Future constitutional matters and our membership

Membership to the Law Society is significantly diverse, constituting a wide spread of political and economic backgrounds, from all four corners of Wales. There is therefore not one universally prevailing view on the constitutional future of Wales held by our membership.

Thomas Commission: The Law Society's position

We share the concerns of the Thomas Commission that:

- i. In many aspects there exists complex division between the responsibilities of the Welsh Government and the Westminster Government. In certain instances, the Welsh Government has intervened complicating the division in responsibility.

Access to Justice

- II. There exists 'advice deserts' in rural and post-industrial areas, this poses a serious risk to the sustainability of legal practice elsewhere, especially in traditional 'high street' legal services.
- III. Increasing numbers of people representing themselves in courts and tribunals has had a consequential adverse impact on outcomes and the efficient use of court resources.
 - a) *The Law Society agrees with the recommendations of the Thomas Commission and supports reform to access to justice. Work to finalise our recommendations is currently ongoing and set to be published in our 'Vision 2030' justice paper.*

Criminal Justice

- i. There is no overall alignment of policy and spending in Wales.
- ii. The arrangements for coordination between devolved and non-devolved bodies are overly complex, are expensive and do not provide transparent accountability for effective performance.
- iii. Criminal prosecutions have fallen.

We agree with the following criminal justice recommendations:

- i. *A positive development would be the joint working between the police and Public Health Wales to address the consequences of Adverse Childhood Experiences. An approach focused on the experiences of children and young people has strong potential to reduce the numbers of first-time entrants into the youth justice system.*

Family justice

- ii. There exists a high number of children in care in Wales.
 - a. The Law Society agrees with the welcoming of the Welsh Government's recent initiative to hold local authorities to account for reducing the number of children in care, those placed out of county and those removed from parents with a learning disability. However, significant further action to work with local authorities is required. *Work to finalise our recommendations is currently ongoing and set to be published in our 'Vision 2030' justice paper.*

Civil and administrative justice

- i. In addition to a lack of legal aid, people with civil disputes are faced with high fees which deter many from pursuing a court case.
- ii. Resolving a dispute is complex for many reasons, including the lack of coordination between the courts, Tribunals, and different forms of alternative dispute resolution. The proportion of challenges to decisions made by Welsh public authorities that are heard in Wales is low. Welsh Tribunals - needs to be seen to be fully independent from the Welsh Government and needs a closer relationship with other bodies that review administrative decisions. The Welsh Tribunals have been under-used as a means of enforcing Welsh legislation.
- iii. Those in Wales who live in rural and post-industrial areas of Wales face long and difficult journeys to their nearest court due to court and Tribunal closures. This is compounded by the low use of remote access facilities. The advantages of digital technology have not yet been fully realised in Wales."
 - a. *The Law Society supports an overall reform to Tribunals in Wales. We currently in the process of building digital policy to counteract the difficulties faced by rural and dispersed communities in accessing justice.*

Knowledge and innovation

- i. Although parts of the legal professions in Wales are strong and competitive, opportunities to strengthen the legal sector more broadly have been missed. South Wales should be promoted as a legal centre
- ii. There ought to be a focus on 'law tech' which is crucial for success of the legal profession and a clear strategy for rural and post-industrial areas of Wales.
 - a. *The Law Society agrees strongly with the detail by the Thomas Commission and others regarding a lack of technological competitive focus. We are working to create policy to implement the successes of other non-London legal centres of excellence such as Manchester and Liverpool and policy to resolve the distinct challenges of rural and post-industrial areas.*

Welsh language

- i. The current justice system does not consistently treat the Welsh language on a basis of equality with the English language. This is coupled with a lack of materials and teaching focus.

Thomas Commission: Immediate action to be taken

The Law Society agrees with the following immediate recommendations:

Adjustments to Government

- i. The formation of leadership, Welsh Gov Minister, or Deputy Minister with oversight of all justice matters.
- ii. Closer liaison between the Welsh Government and the judiciary on proposed legislation, as well as on work to improve outcomes for children at risk of being taken into care.
- iii. Given the importance of the legal sector to the Welsh economy and the potentially greater economic contribution the sector could make, a collective drive to promote the sector in Wales and to attract new businesses offering technology-based services.

Further changes (requiring support from the MOJ)

- i. Establishing problem-solving criminal, and Family Drug and Alcohol Courts in Wales.
- ii. Improving access to digital court services
- iii. Proceeding urgently to establish alternatives to custody for women across Wales.
- iv. Providing specific justice data for Wales, including at local authority level.

Current complex arrangements requiring streamlining

- i. The large All Wales Criminal Justice Board should be replaced with a streamlined and strategic Wales Criminal Justice Board. It should report on progress to the Assembly.
- ii. The role of the Family Justice Network for Wales should be strengthened.
- iii. An independent board should be established to give strategic direction for funding both legal aid and third sector advice; and
- iv. there should be an independent board to oversee developments in civil and administrative justice and to promote greater coordination between the work of ombudsmen, those providing alternative forms of dispute resolution, and courts and Tribunals.

Judiciary

- i. Consider greater use of intensive alternatives to custody and of a problem-solving approach in criminal and family justice when appropriate.
- ii. Create an appointment of a Welsh judge to the supreme court

Thomas Commission: Welsh Government progress

Despite the thorough outline of a recommendations established by the Thomas Commission, progress to meet the outlined work has been slower than desired, across the series of recommendations. Whilst the Welsh Government met the recommendation to establish the Law Council, progress in other areas has been slow. The Law Society are keen to work alongside the Welsh Government to ensure progress on implementing the Thomas Commission recommendations.

A Report on the Implementation of Law Commission Proposals (2022-23) published on the 13th February 2023 provided an updates on the progress made over the last twelve months on a range of issues that have been the subject of Law Commission recommendations over the past 12 months.

The below are areas of interest for the Law Society.

Proposals that have been implemented

- i. *The Welsh Government has not completed the implementation of any Law Commission proposals during this reporting period (22-23).*

Proposals that have not yet been implemented

- i. *Planning Law in Wales*
 - a. *“Good progress is being made on the production of the Planning Consolidation Bill”*
- ii. *Electoral Law*
 - a. *Reform and modernise the electoral administration in Wales*
- iii. *Devolved Welsh Tribunals*
 - a. *Law Commission report completed report in Dec. 2021, Work to implement recommendations is ongoing.*

The Law Society position on Welsh Government progress:

We hold the current questions for Welsh Government:

1. What are the priorities of the Welsh Government in achieving the recommendations of The Law Commission?
2. Following an unsatisfactory report on the implementation of Law Commission 22-23, will the Welsh Government commit to a full update report?
3. What barriers are the Welsh Government struggling to overcome to meet the implementation of the Law Commission to a satisfactory time?
4. Is the Welsh Government clear on the recommendations and the work required to achieve the recommendations to a satisfactory standard?

Devolution of Justice in Wales: Process and aftermath

Aware that devolution occurs when the Westminster Government sees fit, the law society has created four guiding working process recommendations, alongside the three 'red lines on devolution' to advise caution on the process before and after the devolution of justice process. structured approach to ensuring that the process proceeding devolution is comprehensive.

i. Devolution: Evolution not revolution

The Law Society asks that the Devolution of Justice is built gradually through evolution, rather than a sudden unforeseen 'revolution' in devolution. This is built from the rational view of the current capacity of the Welsh Government.

ii. Devolution: Generational costing and sequencing

The Law society asks that the costing and sequencing plan for the devolution of justice is built for a 'generation', not just the immediate period following devolution. Whilst a fully funded justice system is a prerequisite, it is important that funding is allocated and sequenced.

iii. Aligning policy implementation and resources

The Law society asks that the Welsh Government works to build to build capacity and sustainability of the legal sector, identifying areas which will require additional support during the process and aftermath of devolution.

iv. Apprenticeships and legal sector recognition

The Law society is working to achieve level 7 apprenticeships in Wales and ensure a priority sector status recognition which we believe is a necessary pre-requisite for devolution of justice.

Thomas Commission: Long-term devolution vision

The Thomas commission seeks to present and address the "fundamental problem" present within the future of justice in Wales, which it notes as the split of two Governments and two legislatures. The Law Society agrees with the below problems which exist as a product of the current structure of justice in Wales

- An inability to allocate spending in a coordinated manner;
- A lack of accountability.
- A level of complexity which is wasteful of resources;
- Failure to develop and implement a coherent set of overall policies;
- A lack of innovation directed to the needs of the people of Wales;

The Law Society agrees that full legislative devolution, combined with executive powers, will overcome the obstacles of the current devolution scheme. Providing:

- alignment of justice policy and spending with social, health, education and economic development policies in Wales, to underpin practical long-term solutions.
- clearer and improved accountability.
- Advantage to be taken of Wales's size and ability to innovate by integrating legal aid and third sector advice, bringing health and justice resources together to tackle drug abuse, and providing better means of dispute resolution through ombudsmen services.

The legal sector in Wales - a rapid review

A report by Jomati Consultants

Jomati review: Our position

The Jomati review establishes a business report of the legal sector in Wales. Regrettably the review concluded just before the 2020 Covid-19 pandemic and therefore misses a large section of the most prevalent business discussions and problems since the start of the decade. The Jomati review, whilst without modern comparison regarding the legal and business nature of Wales falls short in certain conclusions (outside of its control) due to insufficient data. Regardless of this there are some important conclusions.

Important insights into the Welsh Government

Important summaries on the areas and specialised practice, economic comparisons with England. The report sheds light on areas of comparative concern in the Welsh Legal System.

In focus, we share concerns of findings of demographic pressures facing the solicitor's profession and have proposed a series of policy recommendations to resolve this multifaceted challenge regarding the structure, subscription, and output of legal education in Wales, including recommendations towards legal apprenticeships in Wales. Recommendations of 'succession planning' are outlined in our 'Vision for Justice 2030' working paper.

We also note the described 'positive highlights' of the report detailing how the legal market in Wales does not merely consist of conventional legal practices, employing large numbers of regulated lawyers and the unique areas for progress and development.

Recommendations into the Welsh legal sector

Whilst the Jomati review conducts a useful membership survey of opinions regarding the impacts of devolution (and Brexit for that matter), it does not seek to recommend a political or procedural plan for devolution.

We understand the conclusions drawn by the Jomati review regarding the public sector procurement of legal services. However, The Law Society differs from the doubts expressed by Jomati regarding the ability of the Welsh Government to have meaningful impact on the sector. The report details a series of findings of potential legal practice innovation including that of past attempts to encourage nearshore service centre (SC) investments such as those in Belfast. The Law Society notes the support for legal sectors in other parts of the world given by their respective administrations and look to emulate their successes in our 2030 vision for justice. Further, we aim to explore various forms of legal practice including digital and online creative solutions.

The Distinct Jurisdiction of Wales

Summary

England and Wales are, in law, one and indivisible, even though their territories are now legally distinct. Despite the increasing divergence in several areas of law which apply separately in England and Wales, there remains a common (and understandable) misconception that there is a unified or single jurisdiction of England and Wales. This arises from the existence of the ‘law of England and Wales’. In response to this misconception, the Welsh Government has drafted proposals to establish a discrete law of Wales and a discrete law of England. It is recognised that the draft proposals of the Welsh Government need discussion and refinement. A Law Society paper titled “*A distinct jurisdiction - work in progress*” details reservations and recommendations to this work.

The position of The Law Society of Wales

We maintain that the Welsh Government should be proactive in developing a jurisdictional solution to the accommodation of Welsh law and the distinct needs of Wales, without creating barriers for the operation of justice or the ability of practitioners to continue to work across England and Wales. We understand that the damaging confusion created by this problem is easily redeemable. We have created the following definitions to aid formation of jurisdiction:

Jurisdictional definition

A distinct jurisdiction

A distinct jurisdiction refers to a geographical area or a particular territory over which a government or a legal authority has the power to govern and enforce laws. Put simply, a distinct jurisdiction refers to a geographical area, such as Wales, that is recognised as having its own set of laws and regulations.

Separate legal jurisdiction

Separate legal jurisdiction refers to a situation where two or more distinct jurisdictions overlap. For example, a federal government and a state government may each have separate legal jurisdiction over the same geographical area. In this case, the laws and regulations of the federal government and the state government may be different and may apply to different aspects of life within the same geographical area.

Summary recommendation

We believe that the current situation regarding the operation of Welsh Law and the laws of England and Wales is best defined as being a distinct jurisdiction and not a separate legal jurisdiction. The law of Wales is accommodated within the jurisdiction of England and Wales through the development of a distinct Welsh set of laws, which operates within the larger framework of the law of England and Wales. This allows for the unique cultural and linguistic heritage of Wales to be reflected in its legal system.

CYMDEITHAS DDYSGEDIG CYMRU THE LEARNED SOCIETY OF WALES

The Learned Society of Wales welcomes the opportunity to make a submission to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales.

The Learned Society of Wales is the national academy for arts and sciences. Our Fellowship brings together experts from across all academic fields and beyond. We use this collective knowledge to promote research, inspire learning, and provide independent policy advice.

Our response will specifically reflect the Society's primary interests and in particular, consider the constitutional arrangements and characteristics that could be better recognised and developed to support thriving Higher Education and Research and Innovation sectors in Wales. Our contribution will follow the seven questions set by the Commission.

What matters to the Society about the way in which Wales is run?

Academia needs a climate in which learning, scholarship and research are appreciated, and part of an educational and social system which identifies talent, nurtures it and gives it the encouragement and opportunity to be fulfilled, whatever that talent.

Wales' universities are playing a vital role in tackling the many challenges we face today and will face in the future. Successful research is vital to developing the Welsh economy and universities recognise their responsibility to fuel economic growth and provide necessary skills and play their part in reducing social inequalities/disparities/deprivation. Resources are obviously pivotal as are clarity of direction and accountability. Academic freedom is important but so is accountability to the different stakeholders.

Responsibility for most aspects of education and training is devolved, including higher education and the capacity to provide research funding – primarily 'Quality Related' (QR) funding. The Welsh Government was also responsible for implementing and overseeing the distribution of EU structural funds, over half a billion pounds of which was invested in research and innovation in Wales in the period 2014-2020.

There remain a number of areas that are reserved to the UK Government which directly impact higher education and research in Wales, including UK wide research and innovation policy. The relatively high level of cross-border student flow between Wales and England can also see England-only policies (eg caps on student numbers, tuition fee caps) potentially impact the HE sector in Wales.

In areas where competence is shared between Cardiff and London, the Society underlines the importance of clarity of responsibilities and sensible cooperation between governments. The Dunlop review and the proposed principles for intergovernmental working demonstrate some progress, but there is much to be done. For the Society the issue is less the extent of devolved powers than the

need for clarity and genuine collaboration by UK Government, its agencies and the devolved nations in the exercise of present arrangements.

Constitutional arrangements are of basic importance. But overall resources allocation is perhaps even more important if Wales's long-standing challenges are to be better met.

What should be the priorities for the Commission?

The initial devolution project of the late 1990s was an asymmetric process lacking strategic planning. It failed to recognise England's concerns and paid insufficient attention to the consequences of this for the integrity of the United Kingdom. As such, problems of coherence and overlapping competences were exacerbated by repeated change.

The UK Government retained reserved powers for issues such as foreign affairs, international trade and defence, while finding itself acting as the government of England in areas where powers rest with the devolved governments.

In some cases Ministers have failed to be clear about the geographic limits of their responsibility. A direct consequence of present arrangements is that legally UK Government can act internationally and legislate and at the same time impact on issues in Wales which have been devolved. Conversely the Senedd can legislate correctly but have consequences for UK international obligations, or at least be incompatible with them.

Four nations can theoretically end up with different legal provisions in a particular area e.g. animal health. The EU Internal Market ensured uniformity of law in such cases so as to ensure free movement. Post Brexit that external constraint no longer delivers a UK internal market. The remedies include legislation, political agreement by the nations to align policies, or some understanding and agreed process. These are challenges with the present arrangements and could prompt raising the case for further devolution.

Against that background the Society recommends that a priority should be to produce an inventory of the many issues with the present arrangements, consulting widely with a range of stakeholders. The Commission should propose solutions to the challenges, which may appropriately include the transfer of more powers to Wales.

What are the strengths of the current system, what aspects are valued?

The higher education and research sector of Wales benefits from the wider recognised UK brand and the UK wide provisions for research, cooperation and recognition. It also offers a unique experience of studying and working in Wales with all that the country offers. The marriage between both has benefitted the nation.

More generally the advantages of being part of a larger internationally recognised state speak for themselves. However, Wales should strive to strengthen its position within UK structures and challenge them to do more for Wales. At the same time, there should be concerted efforts to strengthen our own Welsh national institutions.

Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed?

They are many. Wales receives insufficient funding under the Barnett formula for projects designated 'England and Wales', such as the HS2 line. The vagaries of Treasury interpretation seem often to preclude a Welsh share of what appears to be obvious spending primarily benefitting England.

EU Structural Funds provided substantial support to Welsh universities – over half a billion pounds of which was invested in research and innovation in Wales in the period 2014-2020. Despite promises, EU funds have not been adequately replaced by the UK Shared Prosperity Fund, and its disbursements are fewer and not necessarily part of a strategic approach by the Welsh Government.

The muscular unionism approach of the present UK Government has not been helpful or constructive. Policy developments shaped by this approach position devolved governments as consultees rather than active participants. Greater clarity around the relative roles of the UK Government and devolved governments in terms of agenda-setting is required. Reservations remain regarding how the four nations of the UK have a voice within UK-wide public bodies and are party to agreed outcomes.

Inconsistencies and anomalies abound in the present system, and efforts to produce a system which is clear and transparent, and which functions pragmatically, face real challenges. Current structures to facilitate consideration of issues, negotiate their solution, and above all provide for systematic fruitful cooperation between governments are not working as well as they might.

Structures to facilitate consideration of issues, negotiate their solution, and above all provide for systematic fruitful cooperation between governments do not work. The commission will want to look at the Dunlop report's analysis and recommendations. But adopting new mechanisms will not be sufficient unless there is respect between governments and the political will to make them succeed.

What should the balance of power and responsibility between UK government, the Welsh Government and Welsh local government?

Much will depend on the results of the Commission's investigation and findings.

Recent experience has shown that even well-established traditions can be ignored when there are insufficient checks in place to protect them. Who should be the guardians to ensure respect for new provisions? - the judiciary, Westminster, devolved legislatures, press, public opinion? There is no easy answer.

Legal recourse is the norm in federated states. At present there seems little prospect of a federated UK, and the practicalities of such a solution would be challenging, though less economically disruptive than full independence from the UK. However there seems no prospect of a federal UK, notably because England has no interest in such an outcome.

The UK union is a voluntary one, and the overall aim should be to maximise the transparency and cooperation of intergovernmental relations.

The prospective expansion of Senedd members will draw fresh attention to the need to revisit the rationalisation of the number of Unitary Authorities.

What is most important about the way in which Wales should be governed in the future?

If the current settlement is to continue, then the difficulties and challenges need to be addressed and mechanisms put in place to resolve them. The political will and necessary safeguards to ensure successful implementation of existing and new policies should be reinforced. Any increased autonomy for Wales would need to be accompanied by a more generous resource transfer from UK central government to Wales. Most matters decided in Cardiff already require resources beyond the current level to tackle the challenges which need to be addressed. Politically and socially, it would be

to Wales's advantage to increase its 'quasi-federal' status, but only if this were accompanied by a realistically-costed financial settlement. More powers for Wales would not necessarily equate to a more federal UK as the English dimension excludes it; the 'quasi federal' aspect might increase.

A move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK is actually to say that Wales would be an independent State, internationally recognised and presumably a member of the United Nations. That would be a huge step requiring consideration of the political and economic consequences, the benefits and disbenefits for Wales, and the circumstances and global context of leaving the UK. What would be the relation with the EU for example?

Overall what is most important about how Wales should be governed in future?

Where the economy is flourishing, aspirations are more likely to be met and our bilingual nation would be more likely to be able to express itself confidently and successfully externally. The focus should be on articulating wider national ambitions, and on the authentic characteristics that distinguish Wales. Actions must go beyond a 'marketing' exercise – we must exude a genuine confidence in the national credibility of Wales.

Responses to The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales from The Sovereign Party / Plaid Sofren

Have your say

1. What matters to you about the way Wales is run?

Honesty

Accountability

Transparency

Genuine democracy including public referendums locally and nationally

Open debate and free speech – to stop the anti democratic and dangerous cancel culture, divisive identity politics from 'all sides', censorship, polarised political correctness and dangerous group-think from stifling open and what may sometimes be necessary and difficult lively debate.

Break through the tired and defunct left/right paradigm and treat each issue on its own merit.

Stop allowing unelected and unaccountable transnational corporations and bodies, including big tech and big pharma, from dictating what democratically elected national and local government in Wales should do or not.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

a) The inherent right to sovereignty

Look in to how Wales would best transition smoothly in to a fully self sufficient sovereign state if that is what the people of Wales decide they want. As a

party we believe that all nations/countries, including Wales, have the inherent right to be fully sovereign and to have full self-determination if that is what the people of that nation or country decide. We also believe that the UK state is now a corrupt, failed state, fast moving towards a dangerous corporate-driven dictatorship, and we believe that the case can be made that self-determination for Wales is becoming more and more of a necessity for our future safety and the protection of our essential freedoms and rights. We believe that Wales should also support and offer friendship and cooperation with any other nation in Britain or elsewhere which desires its own sovereignty, whilst celebrating our rich diversity as nations and peoples.

b) Developing a debt-free Welsh pound (sovereign money)

We believe that the commission should also look in to how Wales could develop its own debt-free Welsh pound currency for Wales (matched to the annual Welsh GDP figure) that can be overseen and steered by an 'at arms length' money creation panel that is accountable to the Welsh Parliament. For example, if using the 2017 GVA (Gross Value Added) balanced figure for Wales by the Office of National Statistics (GVA being a very close indicator of GDP), a sovereign Welsh state could print approximately £62,190 billion pounds of debt-free Welsh pound currency on top of the tax take, and spend it on Wales and its people as it sees fit. The Welsh pound currency can be a parallel currency that would only be accepted in Wales and could be pegged to and exist side by side with the pound sterling in Wales.

c) A housing priority law for all Welsh citizens / permanent residents similar to the island of Guernsey, Switzerland etc.

We also believe that Wales should create a housing priority law for all the citizens of Wales so that the vast majority of new and existing housing, as well as social housing, are prioritised for the citizens / permanent residents of Wales who have lived here for at least ten years (this being a gradual process over time when it comes to working with existing home owners that might want to sell). Wales can follow the example of the island of Guernsey (and

many other countries such as Switzerland and New Zealand) so that all Welsh housing can be divided into two basic groups; an approximate 90% group for the local / national priority market for the present and long term resident citizens of Wales, and the remaining 10% or so group for the open market and for anyone to buy - with local authorities across Wales also deciding annually how much of the 90% local/national priority market would be available for citizens within the local authority and how much would be available to citizens from the rest of Wales.

d) Food and energy independence for Wales

We would also like to see food and energy independence ensured for Wales locally and nationally. We believe that Wales should work to ensure that Wales becomes as self-sufficient as possible in its own food sovereignty and energy production, ready for the challenges of the future.

e) A full investigation in to the undue influence of unelected bodies and corporations on Welsh democratic institutions and policies

We would also like to see a full, open, public investigation in to what influence unelected and unaccountable transnational corporations and bodies, including big tech and big pharma, have on the democratically elected Welsh Government body as well as local authorities and all related policies, and stop this from happening where it does.

f) Oppose the unwanted push for a cashless society

We believe that Wales should not be allowed to turn in to a cashless society – this would create a very unfair society where the poorest and those without access to technology would be punished and suffer the most. We believe that cash and a digital option should exist side by side.

g) A constitution and bill of rights for Wales

We believe that the best way for the country to be governed, whether under a devolved government or as a sovereign state, is by establishing a solid and robust constitution and bill of rights for the equal protection of all in Wales, similar to the American constitution and bill of rights – a constitution and bill of rights in which a great deal of Welshmen were involved in creating all those years ago.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

It would seem that the current system does not work, is not an equal or fair structure between equal partners and is therefore not fit for purpose.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

As mentioned, we believe that the UK state is now a corrupt, failed state, fast moving towards a dangerous corporate-driven dictatorship, and we believe that the case can be made that self-determination for Wales is becoming more and more of a necessity for our future safety and the protection of our

essential freedoms and rights. The response to Covid demonstrated many things including how much influence unelected bodies and corporations representing big pharma and big tech have on the decision making of the UK government especially. It should be obvious what kind of threat to democracy and essential freedom and rights this represents. We also believe that Wales should also support and offer friendship and cooperation with any other nation in Britain or elsewhere which desires its own sovereignty, whilst celebrating our diversity as nations and peoples.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

We believe that the devolved situation for Wales within the UK state is not really a fair and equal one and that sovereignty would be the only real fair and just way for Wales to operate in the future-if that is what the people of Wales decide. We also believe that more powers should be devolved to local authorities where possible, especially in terms of ensuring that the majority of new and existing housing are prioritised for local citizens. Local and national referendums would help to ensure that unwanted measures, policies or developments could be voted out if enough people want it, and new policies also created if enough people want it - similar to the system in Switzerland.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

We believe that a move towards Wales having full control to govern itself and be independent and sovereign from the UK (and the EU as this has already been decided in a referendum) is the best all round solution for Wales - if that is what the people of Wales decide. If this happens, this wouldn't mean that Wales shouldn't have a great friendship and a great deal of cooperation with the other nations of Britain (and elsewhere) of course – these countries could have an even better relationship and cooperation than now - in the same way as occurs between the Scandinavian countries for example.

If Wales does become a sovereign independent state, we believe that the best way for the country to be governed is by establishing a solid and robust constitution and

bill of rights, similar to the American constitution and bill of rights – in which a great deal of Welshmen were involved in creating all those years ago.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

To gently move away from devolution and ensure a smooth transition to genuine sovereignty and a sovereign state of Wales if that is what the people of Wales decide.

In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

It should be fairly clear to see that Wales having it's own laws and controls on the majority of Welsh housing is key to ensuring the rights of not only all Welsh citizens, but also of Welsh speakers and Welsh speaking communities, so that they can healthily exist in Wales side by side with everyone else. Without this, Wales and the Welsh language faces a situation of modern mass colonialism as its citizens are priced out of their communities all across the country..

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

Submit your comments by 31 July 2022

email to: ConstitutionCommission@gov.wales

or post to:

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Cathays Park

Cardiff

CF10 3NQ

**Y Comisiwn Annibynnol ar
Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru**
**The Independent Commission on
the Constitutional Future of Wales**

About UNISON Cymru Wales

UNISON is the UK's largest trade union organising and representing 1.3 million public sector workers UK wide, including 100,000 public sector workers across Wales.

Our members, 85 per cent of whom are women, work in the delivery of public services through direct public sector provision, private and voluntary contractors providing public services, and in the essential utilities. They include frontline staff and managers, working full or part-time in public administrations, local authorities, health and social care, the police and justice service, university, colleges and schools, the electricity, gas, environment and water industries, transport, and in the voluntary and community sectors.

Have your say

1. What matters to you about the way Wales is run?

1. Wales needs a vibrant democracy where decisions are taken at the lowest possible level (the principal of subsidiarity), and Welsh people are engaged and involved in those decisions.
2. A Welsh government and Senedd which are trustworthy and conduct business in a professional manner helps build people's confidence in how their government is working for them. Similarly, a diverse Senedd membership which looks and sounds like the people of Wales is vital.
3. We want a Wales that reflects UNISON's socialist values, where decisions are made on what is best for people rather than looking at the profit that can be made from them. This requires a government that has the power and resources to effectively tackle inequality and poverty, racism and all forms of discrimination, and to build the happier, healthier and fairer country we want to live in. We want a government able to take action to improve women's rights.
4. This argument naturally leads us to seek more powers for Welsh people and the Senedd.
5. Although, the Welsh government has taken some steps to protect the public sector, there is no doubt important services that bind our communities and make them liveable places, have been badly damaged or disappeared entirely because of severe Westminster austerity measures lasting more than a decade. If the Welsh government is to have the power to intervene to invest and to redistribute wealth, it needs the funds to do so too and that means seeking further devolvement of tax powers.

6. Political realities are driving increased interest in devolution amongst the population and UNISON members in other ways too and have shown why changing the status quo is necessary. The shamelessness of a prime minister completely without morals contrasts starkly with the measured judgements of the first minister throughout the covid pandemic. More detail is provided on this in our response to Q.4.

7. Since 2010, Welsh voters have three times returned a Welsh Labour government or a Labour led coalition government, yet the weight of voters in England has four times delivered a UK Conservative government or Conservative led coalition in UK national elections. These Westminster governments have been ideological opposites of the Welsh governments which value investment in public services and yet Westminster controls the purse strings.

8. This Welsh government is to be commended for bringing forward a Social Partnership and Public Procurement Bill which acknowledges the vital importance of trade unions and ethical employment in supply chains. Going forwards, it is essential for trade unions to be involved at an early stage in the formulation of all Welsh government policies and strategy and for their opinions to be recognised by ministers and civil servants as holding weight. Trade unions articulate the voices and aspirations of millions of Welsh workers and their families and by listening to them, Welsh government will be strengthening democracy and civic society.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

9. We'd like the commission to explore in detail what the greatest devolution of powers and taxation to Wales within a federalist UK would look like and how that might be achieved.

10. Further devolution of powers must be followed by enough money and funding to allow them to be properly utilised. There is no point providing Welsh government with increased responsibilities if it lacks the resources to invest as it wishes.

11. Devolution of certain powers and taxes should only take place if will deliver greater investment in our public services and in the workforce that delivers them.

12. Over the last 23 years, the various Welsh Labour governments and coalition partners have proved the value of devolution. Our Senedd has matured over that time and the recent proposals to expand its size will strengthen democracy and better hold the executive and its legislation to account. Now there is a desire for more decisions affecting Welsh people, to be taken by Welsh people in the Senedd.

13. Devolution though, has been regularly attacked by Conservatives MPs in Westminster and the UK Conservative government has (knowingly or otherwise) failed to grasp the concept of devolution and regularly works to undermine the Welsh Labour government. More detail on this is provided in our response to Q. 4. Devolution must be strengthened and more powers devolved.

14. We'd like the commission to consider how much greater tax powers could be further devolved to the Senedd, including more income tax, which would improve our ability to raise funds in Wales. We acknowledge full fiscal autonomy is not possible in a federalist structure, but the Welsh government needs greater powers to borrow, direct and invest in the Welsh economy, pay better wages and redistribute wealth and it should be able to introduce new taxes based on need.

15. Whilst the Barnett formula may currently be providing Wales with a block grant per head funding higher than, England, it certainly hasn't always been that way and 'fair funding for Wales' has been a familiar rallying cry of Welsh government and trade unions for years. There are high levels of deprivation in Wales which form no part of the calculation of the Barnett formula. Similarly, it is blind to the fact large parts of Wales are rural and more money might be required to provide services over geographical distance, despite the smaller population.

16. Put simply, the Welsh government requires more money to intervene positively to invest in the services which help to alleviate poverty and make Wales a more socially just country. The commission could examine how a Welsh investment bank might work.

17. One of the most keenly felt problems in the current cost of living crisis is the lack of social housing, which has driven up private rents to unaffordable levels. A Welsh investment bank could transform Welsh government's aim for a massive social housing building programme.

18. The commission should be looking to identify how more powers over policing and justice, welfare, equalities, employment law (including minimum wage enforcement), health and safety and industrial relations law and their enforcement could be devolved to Welsh government.

19. Welsh government has already published detailed proposals for the devolvement of justice and described this development as 'inevitable'. Powers over policing should be devolved too. It is important to acknowledge here, the scale of reorganisation is likely to be substantial and any costs borne should not be from already stretched existing budgets, but from additional resource that Welsh government would have to provide in conjunction with Westminster.

20. We note that workplace protection and minimum wage enforcement is entirely devolved in Northern Ireland. Of course, there are unique political factors involved, however devolution of these powers has not led to pressures to drive down the levels of workplace protections.

21. Rather, devolution of employment law, health and safety and industrial relations law offers the chance for Wales to improve standards to help working people and their families.

22. For instance, it could better tackle incidences of industrial injury and death in Wales with tougher legislation, compared with Westminster's deregulatory approach to health and safety. Devolution of the above powers could allow Welsh government to legislate to improve maternity and paternity rights and so develop a more

progressive approach on childcare. Currently, trade unions face restrictions in securing access and bargaining rights in smaller employers. As a result, employment conditions for workers in places where there are fewer than 20 employees are often poorer. Welsh government could relax the tight restrictions on trade unions here and help transform the livelihoods of thousands of low paid workers. It could also promote sectoral bargaining and abolish tribunal fees amongst other things.

23. Defence and international treaties would remain at a UK national level, however, the commission should consider how the Welsh government can have more of a say on the latter and their ratification. In particular, Welsh government should be able to protect its public services from privatisation.

24. There needs to be a thorough review of what services should be delivered by councils in Wales (and by town councils) and how these services can be funded appropriately so they fully meet local need and aspirations. We think this goes beyond simply providing certain services just to the level of statutory duty (more detail is provided in our response to Q. 4).

25. We are already at a point where the services councils provide have been hollowed out and this has profound implications for local democracy and whether people actually have a say on their community services.

26. A decade or more of Westminster-driven austerity has left Welsh government and Welsh local authorities with even less money and that has had a terrible impact on the quality of services they can provide. The move of Welsh councils to outsourcing care, leisure and other important services to the private and third sector was driven by resource considerations and not the consideration of what was the best for clients, the local community or staff.

27. As we emerge from covid, we want councils to have the power to intervene to positively shape and improve the lives of local people. They won't be able to take effective action if they don't control services directly. Strong council services keep people healthier and out of hospital. Our local services ought to be funded properly and this means local councils being provided with greater resources.

28. The commission has the chance to evaluate the example of the greater devolution of powers to Scotland and learn what has worked and what hasn't, so that the process of greater devolution here could function better.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

29. Since the time when Rhodri Morgan talked of "clear red water" between Wales and Westminster, Welsh governments have pursued a markedly different and more progressive agenda than UK governments.

30. The presence of a Labour government here has afforded Wales some limited protection against the severe austerity spending cuts from Westminster over the last twelve years.

31. We applaud that social partnership working and ethical procurement will be made law in Wales and this has huge transformative potential for thousands of Welsh workers and their families.

32. The Welsh government's desire to work with trade unions and value their input was clear throughout the covid pandemic. In many key areas, the common endeavour meant the reaction to the health emergency in Wales was more effective than in England where the UK government was actively hostile to unions, did not seek to engage them in any planning and disregarded the safety concerns of their members.

33. A good example of partnership working between UNISON and Welsh government is how the serious problems with personal protective equipment (PPE) supply for the NHS were overcome in the early days of the pandemic. We set up a reporting line and were able to share data with government officials which meant deficiencies were addressed more rapidly.

34. Elsewhere during the emergency, Welsh government worked closely with trade unions representing school staff to plan how education might continue in lockdown and how children were best protected. Trade unions were able to share their knowledge and the experiences of school members with Welsh government, which may not otherwise have known exactly how things were running through the pandemic.

35. In social care staff, Welsh government recognising the unions' argument, acted to introduce a fair sick pay scheme that allowed for care staff to isolate if they got covid and keep people safe. It also introduced covid bonus payments for care workers and NHS workers.

36. In this cost-of-living crisis, the Welsh government is making free school dinners available through the summer and school uniform grants, so helping people in dire need.

37. It is important to note the very significant steps Welsh government took to disapply elements of the UK Trade Union Act, which undermined what it saw as a 'Welsh way of working', in other words social partnership. More detail is provided on this in our response to Q4.

38. So, the Welsh government has shown a desire and will to intervene to the limit of its powers. We want the powers to be extended so they might go much further to help Welsh citizens.

39. Trade unions in Wales enthusiastically supported Welsh government's publication of a Race Equality Action Plan last year as demonstration of its commitment to achieving racial equality. Although we urged Welsh government to go further around employability and apprenticeships and to bring forward legislation, we

noted at the time that Wales was the only nation taking a proactive stance on race equality in the UK.

40. The Welsh government has actively promoted Welsh culture and the Welsh language including through Welsh medium schools.

41. The Senedd operates in a responsible and professional way, with integrity and honesty and has suffered none of the corruption scandals of Westminster. Welsh governments have worked in a more collegiate way with other parties where there is common ground; the co-operation agreement with Plaid Cymru being the latest example.

42. There is a general perception that Members of the Senedd have entered politics for the right reasons and people feel more affinity with the democracy of the Senedd than the House of Commons. Of course, this may be due to the proximity of Cardiff measured against the distance of London.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

43. Since 2010, Conservative or Conservative – Lib Dem coalition governments have dramatically shrunk the state by slashing public spending and this has tied the hands of the Welsh government from investing as they might wish. Indeed, Welsh ministers would likely say they lacked the fiscal powers to do much about it. The drastic cuts resulted in a huge number of job losses in Welsh councils and consequent devastating impact on local service provision.

44. A UNISON Cymru Wales Audit of Austerity investigation in 2018 recorded an enormous 28,000 job losses from local authorities in decade. This was equivalent to losing seven of the eight largest private sector employers in Wales. Council spending in 2017/18 it would have been £1.02 higher (£9.02bn) if it had kept pace with CPI since 2010/11 and £1.59bn higher (£9.59bn) if it had kept pace with RPI.

45. The Welsh Local Government Association agreed that local councils had borne the brunt of austerity and our investigation quoted their 2018 figures that Welsh local government core grant funding has reduced by 22% after adjusting for inflation by 2019-20. If school funding is not included, as is the case in England, core funding fell by 35%.

46. Local government is the economic bedrock of Wales. Councils spend £3.5bn a year on goods and services in national & local economies and councils employ over 10% of the Welsh workforce. Severe cuts here matter.

47. This unprecedented squeeze on funding has had a dramatic impact on local public services and the people that provide them. This cash cut happened at the same time as councils faced rising costs, a growing population, increasing demand for their services and extra responsibilities but without the extra funds needed to pay for them.

48. Our full report can be accessed via the link below and it contains this graphic from the Welsh Local Government Association illustrating how service spending reduced in the following areas between 2009/10 – 2018.

<https://cymru-wales.unison.org.uk/content/uploads/sites/9/2018/11/Wales-Austerity-Audit-2018-Final.pdf>

Source: Fair and Sustainable Funding for Essential Local Services; WLGA; 2018

49. Important services, like youth services, clubs and youth workers for example, have disappeared altogether from some councils, depriving young people of opportunities, particularly in disadvantaged areas. Austerity has stripped Wales of many of its libraries and public conveniences have disappeared. These are just a few examples of what we've lost as a result of the severe spending cuts and the costs to the health and well-being of our communities will be felt for years to come.

50. Elsewhere, local authorities reacted to severely diminished funds by outsourcing services which worsened service quality for the public and staff wages and employment conditions were squeezed. Nowhere was this more apparent than the care sector, where many in the overwhelmingly female workforce suffer in-work poverty, something that would never have happened had services continued to be provided directly by councils.

51. The introduction of profit-making possibility into a service like care, has led to corners being cut to improve profit margins. Staff are forced to rush client care when allocated too many clients and many are not paid for travel time between client appointments, despite this being working time. Vulnerable people in need of care therefore often receive only 15 minutes of a care workers' time when they should be receiving 30 minutes. This impacts on the dignity and mental health of the care recipient and the worker. This is no way to run a public service and it is failing the needs of our communities and workforce.

52. As part of the Westminster squeeze on public spending, the wages of public sector workers across the UK have been deliberately suppressed over more than a decade with pay freezes and pay caps. Thousands of Welsh workers and their families have seen their quality of life shrink as a consequence and the lowest paid

amongst them are really struggling to make ends meet. This is a scandal and Welsh government is on record saying it is powerless to do anything about it.

53. Most recently, Health Minister Eluned Morgan said this about the below-inflation 2022 pay award she was introducing for healthcare workers,

“I hope this pay award goes some way to recognise their hard work but without additional funding from the UK Government, there are inevitably limits to how far we can go in Wales. We continue to press them to pass on the full funding necessary for fair pay rises for public sector workers” (Ministerial written statement 22 July 2022).

54. It can't be right for a Welsh government to be hostage to a Westminster austerity dogma it says it opposes. Austerity was not in the interests of the Welsh people. The Welsh government accepted this, but it did not have the fiscal powers to do redress it, aside from some limited measures of protection.

55. Funding is key to Welsh government autonomy on paying public service workers. Teachers' pay is devolved in Wales, but the Welsh government is still completely reliant on Westminster to fund any award.

56. We would like the rates of pay and employment conditions of the biggest group in schools, teaching assistants, to be nationally agreed too. At present they are determined by each Welsh local authority, so there are 22 different pay grades and no common job description for this mainly female workforce.

57. UNISON is participating in a Welsh government task and finish group for teaching assistants, which we hope will result in consistent career grading structures and minimum rates of pay. However, we would like Welsh government to also drive change so that teaching assistants are employed on full contracts, not term-time only, to have parity with teachers, including non-contact and preparation time. Bringing their pay under national control, as for teachers, will need to be matched by additional funding.

58. Proportionally, more Welsh workers are employed in public services than in England. In fact, it comprises the largest section of the Welsh workforce. This means when there are cuts to public service spending, they have a disproportionately greater impact on the Welsh economy and remove money from local Welsh high streets, making us all poorer.

59. This underlines the need for the Welsh government to have more fiscal powers to intervene where necessary to ensure its citizens welfare. Receiving consequential money only when the UK government decides to act is not sufficient. Too much is dictated by Westminster and Wales is in effect shackled by stealth.

60. A Welsh government with these powers, backed by a Welsh investment bank could direct more funds at deprived areas and invest in the massive social house and affordable house building programme Wales needs.

61. It would allow the government to forge a deeper economic strategy which prioritises developing manufacturing so there is less reliance on the service sector. Money would remain in the Welsh economy through jobs, rents and purchases.

62. If Westminster refuses to deal effectively with the big issues of the day such as combatting climate change or the cost-of-living crisis and show UK leadership, Wales and the other nations can be hamstrung in how they might want to individually respond, because they lack the necessary funds.

63. We have talked about how successive Welsh governments have acknowledged the importance of worker and trade union voices in policy making and public life. The government of Carwyn Jones disapplied key parts of the UK Trade Union Act with the Wales Trade Union Act, 2017, to protect public services in Wales and because it undermined the legitimate role of unions in Welsh workplaces.

64. However, the Welsh government did not have the power to completely throw out the UK Act (which it would have liked to do) and there are concerns it will be powerless to respond as the UK government amends the Conduct of Employment Agencies and Employment Business Regulations, 2003, to allow companies to bring in temporary agency labour to break strikes. This runs contrary to Welsh government's promotion of social partnership and would amend legislation passed by the Senedd.

65. UNISON at a UK level has advised the UK business secretary Kwasi Kwarteng, it will seek a judicial review of the new regulations and that the Westminster government is in breach of Article 11 of the European Convention on Human Rights, which protects the right to strike, and international labour standards.

66. There's no doubt people feel let down by the dishonesty of the current Conservative government and personified in the prime minister. From 'Partygate' to financially lucrative PPE contracts going to Tory donors and friends bypassing parliamentary scrutiny, there is a real danger the behaviour has damaged people's trust in democracy.

67. Wider than present irritations, people have been turned off politics by the squabbling of Westminster and the adversarial, often macho nature of how government business is done at a UK level. People lose patience with politicians when policies such as the limited windfall tax on energy companies presented by Labour, is condemned for months by the Conservatives, only for them to introduce the measure, called by another name.

68. The covid pandemic highlighted the different priorities of the governments when Mark Drakeford was firmly focused on public health, but the Westminster Conservatives prioritised opening up the economy. According to the first minister, Wales was frequently left out of covid planning decisions by a prime minister willing to repeatedly undermine the devolution settlement and his Welsh Labour opposite number for party political reasons.

69. One recent example was how the UK government unilaterally determined money that would be given to the Ukrainian cause, without consulting home nation partners.

Welsh government was told that it would be contributing £30m from existing funds and already allocated spending. This is not a mature functioning devolution settlement.

70. There is a general perception that Wales is getting a raw deal. People have been frustrated as the UK government has assumed greater powers at the expense of Welsh government in controlling the distribution of what was formerly EU funding for deprived areas, as well as the disparity between money promised and that received.

71. Westminster has unjustly determined there is no High Speed 2 consequential for Welsh public transport, despite the billions of pounds being spent and no benefit to Welsh people travelling in Wales.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

72. We have discussed why it is important for more key powers to be devolved to Welsh government and why they must be followed by enough money and funding to allow them to be properly utilised.

73. Local government was asked to do much more through the covid pandemic and its services should be at the heart of our communities. However, council service provision has been so hollowed out through outsourcing and austerity there is a democratic deficit.

74. Outsourcing services gives a council very limited control if service quality decreases and it is UNISON's experience that it leads to lower paid jobs and increased charges for the public over time.

75. Insourcing of services is an absolute priority, particularly in social care. This is fundamental to democracy. If the local council is not providing what the local community needs, you can vote it out.

76. UNISON is campaigning for a National Care Service as the only way to solve the current care crisis. This Service would set industry standards, ensure consistency in the quantity and quality of social care across Wales. It could provide a framework for monitoring and scrutiny and could help to more closely integrate social care with health care.

77. Industry standards would be best implemented and monitored under the democratic control and scrutiny of local councils and most social care should rest within local government and come under the local government budget. Creating statutory minimum standards for care, professional development and employment would organically return social care to where it should be: under local government's direct control.

78. Given that council service provision has been so hollowed out, Welsh government should work with councils to conduct a thorough review of what services should be delivered by authorities (as well as by town and community councils), and how they should be funded which goes beyond simply providing certain services just to the level of statutory duty. For example, the duty on a council to provide library services could consist of just one library, which would obviously not be sufficient. We need to clearly identify how best local government can meet people's needs.

79. Local government desperately needs the assurance longer term funding can provide. So many council employees, such as the thousands of school support staff, are employed on 12-month contracts, because of the short-term nature of how councils are funded by Welsh government. These hard-working staff start to receive redundancy notices with three months of the year remaining. That is not fair.

80. We have talked elsewhere of the need for a Barnett formula which takes full account of our deprived communities and the same is true when Welsh government funds our local councils.

81. Reinvigorating local councils needs councillors of calibre who are prepared to intervene. We know of authorities, which lacking councillors who are active, are instead run by the chief executive. Concentration of power in an unelected chief executive is not democratic and it is essential the priorities in local government are set by local councillors.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR
- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

82. UNISON supports the second listed option: a move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and the other parts of the UK).

83. We have discussed there is an appetite for more decisions to be taken in Wales and for the Welsh government to be able to raise more income. Wales should be a

federal partner of sister nations and not have things imposed on us by a bigger neighbour.

84. In this new structure, we see a key role for a revitalised local government delivering the high-quality community services our population desperately needs. However, more money needs to flow as well, otherwise service delivery will be inhibited.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

85. As we have set out in our first answer, building a fairer country starts by ensuring decisions are made at the lowest possible level and better engage the communities they affect.

86. We want a Wales that protects the equal rights of its citizens, actively working to combat racism and all forms of discrimination.

87. To better intervene and improve the lives of its citizens, not least through sustained investment in public services, Welsh government needs increased powers and tax raising powers.

88. The government is to be commended for actively promoting and encouraging the Welsh language and we don't envisage any adverse impact through these changes. Welsh language rights are in a strong position, equal to English and are well protected for whatever happens in future.

In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

Responses to consultations may be made public. To keep your response anonymous (including email addresses) tick the box.

Submit your comments by 31 August 2022

email to: ConstitutionCommission@gov.wales

or post to:

The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Cathays Park

Cardiff

CF10 3NQ

The Constitutional Future of Wales

A RESPONSE FROM WCVA

1. [Wales Council for Voluntary Action](#) (WCVA) is the national membership body for voluntary organisations in Wales. Our purpose is to enable voluntary organisations to make a bigger difference together.
2. This consultation response follows engagement with the voluntary sector. This included a well-attended joint event for members of WCVA and Public Affairs Cymru, as well as wider-ranging cross-sector digital engagement. We thank Public Affairs Cymru, as well as all the people that attended the event or fed back their thoughts on the constitution in other ways.
3. WCVA knows that a large number of voluntary sector organisations feel strongly about the constitution, even though this is not usually their primary focus. Academic research tentatively shows that devolution has been positive for civic society, and there is certainly a perception within the sector that Welsh Government is more accessible than Westminster. Indeed, the Government of Wales Act placed a statutory duty on Welsh Government to maintain a Third Sector Scheme, setting out how government will engage with the sector, at the time hailing Wales as the first country in the world to contain such a duty in its constitution.
4. Our response is also informed by our work enabling voluntary organisations to engage with both the government and legislature at UK and Wales levels over many years. This includes the successful campaign for a partnership approach between government and the voluntary sector to be embedded in the founding legislation for devolution in Wales. WCVA has facilitated voluntary sector engagement under the Third Sector Scheme since devolution. We have lobbied for structures that support more effective voluntary sector participation in successive amendments to the devolution settlement. We also work in partnership with others promoting similar principles at Wales, UK and international levels.
5. The importance of this relationship is reflected in [our strategic goals](#). We want to see voluntary organisations recognised as equal partners in achieving well-being in Wales. We are working towards more collaboration across all sectors and for a democracy that better supports participation by voluntary organisations.
6. Achieving the Wellbeing Goals for Wales – and the Sustainable Development Goals – requires all hands on deck. It needs models of governance that enable all stakeholders to collaborate, pooling resources, knowledge and expertise. The active participation of the voluntary sector

is core to this. This Commission is an opportunity to consider how these forms of governance that support the Wellbeing of Future Generations are reflected in our constitution.

WHAT WORKS ABOUT OUR CURRENT CONSTITUTION?

7. People generally praised engagement with the voluntary sector by both the Welsh Government and the Senedd.
8. We welcome the statutory duty in the Government of Wales Act for Welsh Ministers to make a [Third Sector Scheme](#) setting out how they propose to promote interests of voluntary organisations. This is the first constitutional requirement of this kind in the world.
9. Key pieces of legislation have defined a process for policy-making in Wales which support participation and which are broadly supported by the sector. Most notably this includes provisions in the Wellbeing of Future Generations Act. There are also a number of duties in more specific policy areas, not least under the Social Services and Well-being Act. Whilst not all have been fully implemented across the whole of the public sector, the broad principles behind embedding these attitudes was welcomed.
10. Generally, it was felt that Welsh Government put Wales first in its decision-making. Devolved government has meant more possibility for innovation, with the plastic bag charge and removal of No Fault evictions cited, as well as potentially a more focused approach to issues. Voluntary organisations have often been at the forefront campaigning for these innovations in policy and legislation.
11. Organisations who we engaged with in developing this response did not generally take a position on whether there should be more or less devolution. People commented from an individual perspective informed by their professional experience. Devolved power was welcomed by a large proportion of people we engaged with. Many would like to see further devolution. However, a small minority would like to see devolution ended.

WHAT DOESN'T WORK ABOUT OUR CURRENT CONSTITUTION?

12. The constitution enables different governments at UK and Wales levels to take very different policy positions. The results can be jarring where there are overlapping responsibilities and levers. For example, one person cited the firebreak lockdown imposed by Welsh Government during the pandemic. Welsh Government did not have the ability to pay costs for furlough, and UK Government refused to offer it. Welsh Government has a lot of powers and responsibilities, but this situation highlighted that there are areas beyond their control which limit their options.
13. Tensions have emerged in the operation of devolution settlement that the constitution isn't well equipped to deal with. Respondents reported a sense that legislation is being passed that impacts Wales, despite consent not being given by Wales, and divergence in areas where there should be shared competence. An example given was UK Government's bid to introduce a Bill of Rights to replace the Human Rights Act, which is in 'stark opposition' to the

way the legislative landscape in Wales is moving. Another example would be the Internal Markets Act, which restricts some areas Welsh Government can operate in that were previously devolved.

14. Similarly, there are issues about how Welsh and UK Governments navigate space where there is Welsh activity, but where UK Government can intervene – for example, international affairs. Welsh Government has responsibility in Wales to implement international agreements, but Wales has no constitutional guarantees of being able to feed into the process of developing such agreements at UK level. Wales should surely have a reliable mechanism to feed into these agreements, but currently it does not.
15. Food and farming was highlighted as problematic under the current devolution settlement, with some aspects devolved to Wales and others not. For example, Welsh Government can pass laws governing what happens on farms, but UK Government passes laws on trade, meaning there is no Welsh influence on what happens to its food once it leaves the farms. Similarly, UK Government may be about to pass legislation around genetically-edited food, and Welsh Government has stated it is opposed to this.
16. This is an example of an area where voluntary organisations in Wales have been actively campaigning over for many years. There are routes to engagement with the Senedd and Welsh Government which are relatively open. It is more difficult for voluntary organisations based in Wales to get their voices heard at a UK level. There is no Third Sector Scheme equivalent for engagement with UK Ministers or departments.
17. Respondents felt Wales lacks control in areas such as benefits, taxes, equality, diversity and human rights. There can also be confusion over who is responsible for what, with too much bureaucracy and too many organisational units.
18. Fundamentally, the voluntary sector is concerned that there is not a consistent approach to collaboration and resolving tensions between the Welsh and UK Governments. There have been successes, such as the vaccine rollout, but often there is tension rather than cooperation, even if unintentionally. The structures that support inter-governmental relationships are not well understood. The decision-making does not feel transparent and there is little scope for wider civil society engagement.
19. How well our constitution and democracy functions are impacted by factors beyond the constitutional settlement itself. For example, the media plays an important role in a healthy democracy – sharing information and enabling people to engage in the policy and legislative debates. The weakness of the Welsh media is a concern. Much of Wales relies on English media for its information. This means that people are less aware of policy in Wales and can be unaware that it is different from policy and legislation in England. One respondent highlighted how this results in situations such as during the pandemic, when many people living in Wales heard more from the media based in England about UK Government policy than from Welsh media explaining Welsh Government policy and the rules in Wales. One proposal to address this was a Welsh Government campaign reminding people exactly what its powers are.
20. Government communications itself can also be a barrier to participation. There can be a lack of Plain English/Cymraeg Clir in Welsh Government information and consultations, limiting

public involvement and engagement. The Welsh Government endorsed [National Principles for Public Engagement](#) offer a benchmark as to how engagement should be conducted.

21. The policies of individual governments also make a difference to voluntary sector engagement. Sometimes these are reflected in legislation. Recent governments have taken very different approaches at the UK and Wales levels. The current and recent Welsh Governments have emphasised the unique role voluntary organisations play within wider governance in Wales. This has been reflected in the legislation mentioned above as well as in public statements.
22. In contrast, UK voluntary sector networks are extremely concerned about policy, practice and legislation from recent UK governments which restrict voluntary sector voice in our democratic processes, threaten our independence and shrink the civil space for taking action. Examples include the Lobbying Act, the Police Act, and inappropriate political pressure on the Charity Commission, including during the appointment of its Chair. These are threatening the extent to which voluntary organisations are able to fully participate and play their role in a healthy democracy.
23. We are also aware that the voluntary sector in Wales has relatively less income than the voluntary sector in other parts of the UK (see [WCVA Data Hub](#)). Most of the voluntary sector consists of very small organisations with little or no funding. There is limited capacity to engage in developing policy and legislation. This is also a concern if the voluntary sector is to play its full role within our democracy in Wales. Infrastructure and membership bodies like WCVA have a role to play here. We have been pleased to [work in partnership with the Wales Governance Centre](#) to help increase capacity for our sector to engage in complex areas of policy and legislation.

WHAT SHOULD THE CONSTITUTION LOOK LIKE IN FUTURE?

24. Co-production should be enshrined in the constitution to ensure it is always more than just a box-ticking exercise. WCVA is a member of the [Open Government Network](#) in Wales. We support open principles of participation, accountability and transparency in government and would like the Commission to explore how these can be embedded in our constitution.
25. On a similar note, the constitution should foster a much more cooperative environment through governmental procurement and grant-giving practices, rather than the competitiveness that many processes force upon those bidding to provide services at the moment. This would allow for more innovation and less siloed working. Commitment to the sort of legislation outlined above would be a useful starting place for this. The sector notes with interest the Social Partnership and Procurement (Wales) Bill and anticipates this could help in regard to the points above.
26. A commitment to inclusive governance and in particular the Third Sector Scheme within the Government of Wales Act has been extremely important and we want to see this continuing. We would like to explore similar commitments to support participation with the Senedd. We would also like to see such an arrangement developed between the voluntary sector and the UK Government.

27. A structured mechanism should be put in place to allow all parliaments and governments in the UK to learn from each other and share best practice. UK and Welsh Government should be working in partnership rather than conflict, with the council with devolved governments, set up following the Intergovernmental Relations Review, playing a key role. These inter-governmental relationships should also be more transparent and open to partnership with other sectors. Currently they are hard to engage with.
28. The constitution should ensure all voluntary sector organisations, including small organisations at grassroots level, are given equal opportunity to have their voices heard by Welsh Government. Again, we highlight the National Principles for Public Engagement here, as well as other mechanisms to require engagement by public bodies.
29. The idea of a written constitution should be explored, via engagement with the voluntary sector. Within it could be contained a best practice approach on how UK and Welsh Government should work together. It could also set out a space to show how the sector can engage with both governments, and help guard against regular ad-hoc changes of the type we have been seeing recently – for example, the Common Frameworks, which, while perhaps beneficial to both countries, lack transparency. All changes in legislation or regulations, and new legislation and regulations, should be debated effectively, with opportunity for the voluntary sector to engage.
30. A new or revised constitution should ensure that sustainable development is one of its guiding principles. To make sustainable development a continued success, participation and collaboration is essential for cross-sector working. Sustainable development already features in the Government of Wales Act; it should be retained and strengthened in any new constitution.
31. Whether a written constitution is adopted or not, cross-border relationships, both now and in the future, are hugely important. Many Welsh and English towns and cities are in very close proximity to each other, and cooperation and conversation between decision-makers in these areas will continue to be vital, no matter what the future holds.
32. Many European countries have bodies that bring together the voluntary sector, businesses and trade unions to have a voice into policy-making. There is nothing like that in the UK, although the upcoming Social Partnership and Public Procurement Bill has some of these elements. We would support such an idea being explored more fully in Wales.
33. Some countries – Australia was cited as an example in its approach to managing its internal market – use cooperative intergovernmental mechanisms, where central and non-central governments collaborate in policy areas that lend themselves to cross-border tensions and solutions. Entrenching this type of collaborative and transparent body has the added benefit of creating fora that makes engagement and workload management easier for stakeholders like voluntary sector organisations, who otherwise may have to split their capacity between central and non-central actors. We would support exploring this idea further to see if it might be suitable in Wales and at the UK level.
34. Any future constitution, written or otherwise, should feature the Wellbeing of Future Generations Act at its heart. We are all working towards achieving the seven wellbeing goals,

and it would be a huge oversight for any future constitution to not place this work at its centre.

FURTHER DISCUSSION

35. WCVA is happy to meet with the Committee, Welsh Government or Members of the Senedd to further discuss the issues raised in this response.

Policy Officer, WCVA

July 2022

Wales Green Party response to Commission on the Constitutional Future of Wales

Wales Green Party / Plaid Werdd Cymru is a semi-autonomous political party within the Green Party of England and Wales (GPEW). Wales Green Party (WGP) has a leadership team, elected by members and holds an annual conference. WGP is a membership led organisation and policy is proposed and shaped by members and then voted on by conference. The party's policy statement, 'Policies for a Sustainable Society in Wales' was recently redrafted to take into account changes in the political and legislative landscape in Wales. Wales Green Party is an internationalist party that believes in localism. The party is also part of the wider European Greens and Global Greens.

Wales Green Party stands candidates in elections at every level of government in Wales. Current membership of WGP is approximately 1900 and recent months have seen a steady increase of new members.

This response was developed on the basis of the policies of the Wales Green Party (WGP) which are developed by members and voted upon by the membership, and a specially convened members' meeting which considered the range of questions below.

1. What matters to you about the way Wales is run?

Our perspective is informed by the dependence of all our societies upon the living biosphere and climate of Earth, now critically endangered by destructive forms of development and economy. This highlights the need for governance to pay attention to the worsening and linked, climate, biodiversity and inequality crises that beset Wales. These will get worse in the foreseeable future, and indeed are of global concern. What matters to WGP is that Welsh governance should help support and enable communities, individuals, organisations and businesses to respond in informed and effective ways to these crises, in order to increase local, regional and national resilience and wellbeing. Equally important is that as a society we are enabled to take measures that help towards future improvements, and are not hollowing out future options and betraying future generations. To try to ensure this we support the stress-testing of measures and policies using our best available science and involving the systems sciences. Future security is the first duty of governance and expectation of citizens, currently the major risks are being ignored in ways which are irresponsible.

In addition to government setting the legal frameworks of regulation, the WGP supports **enabling** governance, that helps make the goals of subsidiarity (decisions made at the level nearest the grassroots) more of a reality. Practically, in this time of increasing social stresses, we will need to enable our communities through innovative law and legislation to help ourselves. Governmental agencies will not be

able to be effective without extensive citizen engagement. We would like to see discussion of our constitution include a real national conversation about climate change, informed by updated assessments of risks. This should involve extensions of democracy such as citizens' assemblies and juries and the involvement of Welsh civil society organisations such as NGOs, Voluntary Organisations, Trades Unions and the Third Sector; Social Business, and for-profit Business Organisations in addition to the various levels of Local Government, Caring and Public Service networks and organisations including the NHS. This should be carried on a model of 'Deliberative Democracy' where input from science on climate and on the links with biodiversity, and our dependence upon functioning life-support systems are made clear.

Effects on housing, energy, food, transport and care systems need to be understood and mapped as a whole, including their interactions. Solutions and measures for a national response would need to be as cross-party as possible and at a scale to really respond to the challenges of both adaptation and mitigation. As these issues are a matter of national and community survival, we believe that they are priorities to consideration when thinking about constitutional arrangements. These should be designed to readily mobilise all sectors of society for the necessary social and economic transformations. This is what Climate and Biodiversity Emergency means. Below we outline why this also means more ambitious, collaborative and learning forms of governance.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

As constitutions set out the basis and rule-book for governance we interpret this question as asking about the constitutional commitments which we believe need to be in place to support and enable governance for Wales for the 21st Century. The kinds of constitutional commitments we would like to see the commission consider include:

a) Commitment to and/or legal status for nature and life-support systems (as for example in Chile and Costa Rica)	b) Statements about values/commitments to rights for human social equality enshrined in International Law

We see these as totally interlinked as we know that extreme climate change effects and biodiversity loss affect the poorest and most vulnerable. Further WGP policies are based on the need for a new social contract that provides security for all whilst just transitions are in place to try to secure a liveable future for ourselves and for future generations.

- c) Statements and structures that set **enabling frameworks for governance and democracy** including: a re-balancing of powers towards more localised agency; greater transparency and accountability in Welsh governance; clear relationships between different elements of governance including law, institutions, and research; the enabling of channels for information flows between nested scales of governance

– from local to national and international. In order to progress WGP believe that we have to reinvigorate local citizen democracy and learn from other countries.

- d) Commitments to a **cosmopolitan model of Welsh citizenship** which recognises and celebrates Wales' diversity and commits to a civil model of citizenship. This should be linked to a wide debate and consultation on the form of a **written constitution** (for reasons outlined further below).
 - e) Speaks to the question of legitimacy which asks 'what processes have resulted in the Constitution?' **What makes a Constitution politically legitimate?** WGP believes that it is time for updated standards of political legitimacy including: much more extensive participatory processes of constitution building; together with commitments to informing governance by the best available knowledge and science. With regard to the latter, WGP recognise that the most important sciences are complex and develop (as we see in the Earth systems sciences and have seen recently with the development of the epidemiology of the Covid 19, and modelling etc). This would also need to operate at local and intermediate levels of governance, with processes of Co-creation of policy bringing together stakeholders and experts. To support this means that any constitution should mandate governments to support independent research and to include scientific advice on any policies, together with stakeholder input.
 - f) Respect for evidence and testing, means that **Learning Governance** is needed alongside our changing understanding and really listening to the evidence from local communities and organisations about the effects of policies, with transparent review processes, leading to policy updates and adjustments in a timely manner.
 - g) These issues also link the question of '**what are the processes for updating the Constitution?**' We need processes that find a balance between providing stability for social progress and enabling daily life and the need for change and participatory forms of re-assessment which is likely to become more acute as the century progresses.
 - h) **Doing politics and governance differently:** WGP would like to see constitutional arrangements that encourage extension of democracy by bringing in real proportional representation to ensure that every vote counts. Further we believe that cross-party cooperation will become even more essential as we try to find ways to maintain our societies civility and avoid violence in the face of extreme challenges of dangerous climate change, social dislocation, industrial transition and political change.
3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

WGP supports the many progressive policy advances of Welsh Government including:

- the Future Generations Act
- the Constitutional Commitment to ESDGC (Education for Sustainability and Global Citizenship)
- innovative work on Equality and the recognition and support of ACES (Adverse Childhood Experiences) as key for policy guidance for wellbeing
- taking a stand for the Welsh Language as of equal status to English in Wales being a goal linked to recognising Wales' distinctive cultural heritage and history as part of a wide recognition of diversity.
- Recent commitments to the Wellbeing Economy and membership of WEGo, together with Scotland, Iceland and New Zealand.

WGP also welcome the way in which the Senedd has been able to encourage (albeit limited) cross-party working for the wellbeing of all in Wales.

WGP sees many strengths in work so far and we believe that the Senedd has proved its worth in many respects to the people of Wales, even though much more needs to be done to improve information flows across Welsh society and government. As has been noted widely, Welsh Government also suffers from an attitude of risk avoidance and a compliance mentality which need to be surmounted. However, we also see the potential of these worthwhile policy measures as limited by the current constitutional arrangements. See below.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

We have seen recently that Constitutions that are not formally written down and which rely a lot on precedent and informal agreements are ripe for exploitation by populist politicians who will not respect such, to them, flimsy norms. Where precedent for relations between different parts of the UK are concerned, the norms of governance that developed whilst in the EU are now being ignored by a newly centralising Westminster that sees Brexit as a primarily English power project. Many people in Wales and other parts of the UK see the current British state as in a serious crisis and likely to further destroy liveable futures for citizens, undermining democracy and living standards. Equally, the British state seems totally incapable of taking necessary measures to protect our futures and transition to sustainable forms of business and economy.

The model of UK governance over the past 30 years has been progressive devolution and Welsh capacity for self-directed political change has greatly increased. However, as the implications of Brexit become more apparent, it is clear that the developing Welsh and Scottish devolution settlements, and the Northern Ireland Peace Agreement, have grown up within the frameworks of EU membership.

During this period much has been achieved in Wales and innovative policy has been put in place. As has been noted by many, the delivery of this policy has been less successful and this is partly down to the lack of powers and finance of the Welsh Government. In addition, the centralised model of Westminster has not been fully challenged in Wales by the inclusion of new forms of democracy and communications, needed in the 21st Century.

WGP supports the recommendations of the McAllister Commission to extend the Assembly and to extend the powers of the Senedd to Law and Policing. However, the ongoing political and constitutional crises brought about by hard Brexit are still unfolding and the progress of devolution in this way is now under threat.

For some forces in the UK Brexit presents an opportunity to recentralise the UK and re-establish a greater degree of control. The recent Brexit bill was used to make provision for an extraordinary re-balancing of power towards the centre and consequent damage to the internal settlement of the UK. The provisions for the 'internal market' contained in the Brexit bill were couched in 'neutral' economic language but the implications for the power of the Welsh and Scottish governments to work with society to shape the economy are profound. It has been stated in the Welsh Assembly that these measures 'drive a coach and horses' through the Wellbeing of Future Generations Act and the Welsh Government's commitment to the Wellbeing Economy (Senedd 21).

One clear example of the effect on the prospects for the Wellbeing Economy is the question of the replacement for the EU structural funds. During the Brexit debate, it was promised that Wales would not miss out on the EU funds it used to gain, which were under the control of the Welsh Government. What was not said was that these replacement funds would be centrally controlled by Westminster and based in the old neoliberal market logics now presented as 'Global Britain.' The Welsh Government's commitments to progressive environmental and social policies are thus under threat as these will mean nothing if any measures can be over-riden by Westminster in the name of 'neo-liberal UK market logics. More recently, this slow-motion political crisis has developed further with various measures being prevented or over-ruled.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these three types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

WGP supports much greater power and responsibility devolved to the local level, together with appropriate support for informed governance. 'Power' comes in different forms and WGP supports executive powers to bring in legislation and frameworks that enable responsible exercise of powers (to do things) at the local level.

WGP supports the right of the people of Wales to decide on their own form of government through national debate and referendum processes. In this WGP would advocate for full independence for Wales. Our vision of independence is we would be freed to engage in many agreements with our neighbouring nations and to play our part in working for recognition of our global interdependence, and the need for global peace and cooperation

to solve our urgent common problems. We all share the global commons of Earth and our ecosystems cross human boundaries as do our economies.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future?

Should we:

- broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR
- move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR
- move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR

Wales Green Party supports moving towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK.

- pursue any other governance model you would like to suggest
- alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

Yes, WGP supports a much greater devolution of powers to communities and local councils in Wales. For example, WGP supports revision of the planning system to allow Third party objections in cases of local concern. This cannot be supported by the current arrangements where Westminster can still control planning frameworks, preventing engaged local place-making. The current situation is weakening the ability of local people in Wales to put in place legislation ensuring environmental protection without being overruled by Westminster.

7. Overall, what is most important to you in about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

We recognise that all Constitutions (including written Constitutions) are limited, they are inevitably influenced by the concerns of the time in which they are formulated and are to that extent embedded in political processes. What they can never do is to keep everything 'safe' and 'acceptable' for all time. Therefore, they need processes of updating.

Furthermore, all general language and statements are in need of **interpretation** which determines what they should be taken to mean in specific contexts. This is why Constitutional Law is needed in some form. This fluidity means that what Constitutions CANNOT DO is to guard against every eventuality. The price of democracy is democratic processes of evolution, balancing the need for change against the need for stable rules for social flourishing and law. Whilst recognising these limitations WGP advocates for a new Constitution for Wales that is suited to the challenges of our times, that can help society in Wales survive and flourish in difficult times for Wales and the world.

To this end we think that innovative approaches need to be urgently brought into wider political and social debate, such as the 'stress-testing' approach. This can bring in a dose of realism. Below is an example of 3 key 'stress tests' based on priorities for WGP policies.

Green Stress Tests

1. Is the Constitution fit to answer/help responses to the Climate and Biodiversity crises?
2. Is the Constitution fit to answer/help responses to the linked crises of social inequality, social dislocation and disruptions which we know will worsen as a consequence of 1. above?
3. Can the Constitution provide some mechanisms or commitments that can help keep society civil and minimise violence as many transitions will be happening at once?

We believe these questions or something like them would be a good basis from which to challenge and refine proposals.

We look forward to further debate and interchange on these important topics.

Y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru
Parc Cathays
Caerdydd
CF10 3NQ

Trwy e-bost:
ComisiwnYCyfansoddiad@llyw.cymru

28/07/22

Annwyl Gomisiwn,

Dyfodol cyfansoddiadol Cymru

Diolch i chi am y cyfle i gyflwyno sylwadau wrth i chi fod yn edrych ar ac ystyried opsiynau ynglŷn â'r ffordd y caiff Cymru ei llywodraethu yn y dyfodol. Prif nod statudol Comisiynydd y Comisiynydd yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Gweledigaeth y Comisiynydd yw Cymru lle gall pobl ddefnyddio'r Gymraeg yn eu bywydau bob dydd. Bydd ein sylwadau yn canolbwyntio yn benodol felly ar sut mae'r ffurfiau llywodraethu presennol, ac unrhyw gynigion i newid ffurfiau llywodraethu yn y dyfodol, yn effeithio neu yn debygol o effeithio ar y Gymraeg yn y cyd-destun hwn.

Mae ein ymateb ynghlwm ar ffurf papur mewn dwy ran. Yn gyntaf, trafodir safbwyntiau ar reoleiddio dyletswyddau ieithyddol o dan y gyfundrefn ddatganoledig bresennol. Mae'r ail ran yn trafod rhai o'r meysydd polisi hynny a gadwyd yn ôl gan Lywodraeth y DU yn ôl Deddf Cymru 2017 ac effaith hynny ar y Gymraeg.

Y prif bwyntiau yw:

- Bod Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a'r safonau sy'n deillio o hynny wedi bod yn gam enfawr ymlaen o Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 a'r drefn cynlluniau iaith gysylltiedig. Mae gan bobol bellach hawliau cyfreithiol i ddefnyddio'r Gymraeg mewn ystod eang o sefyllfaoedd yn eu bywydau dyddiol ac mae gan y Comisiynydd bwerau gorfodi eang i sicrhau bod y dyletswyddau hynny yn cael eu gweithredu.
- Fodd bynnag, mae'r drefn ddatganoli bresennol yn cyfyngu ar bwerau'r Comisiynydd gan nad yw nifer o sefydliadau cenedlaethol, mawr y DU yn ddarostyngedig i'r safonau ac yn hytrach, yn parhau i weithredu dan y drefn

Comisiynydd y Gymraeg
Siambrau'r Farchnad
5-7 Heol Eglwys Fair
Caerdydd CF10 1AT

0345 6033 221
post@comisiynyddygyymraeg.cymru
Croesewir gohebiaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg

comisiynyddygyymraeg.cymru

Welsh Language Commissioner
Market Chambers
5-7 St Mary Street
Cardiff CF10 1AT

0345 6033 221
post@welshlanguagecommissioner.wales
Correspondence welcomed in Welsh and English

welshlanguagecommissioner.wales

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

gynlluniau iaith, lle mae pwerau'r Comisiynydd i sicrhau bod y cynlluniau hynny yn cael eu gweithredu yn gyfyngedig iawn.

- Barn y Comisiynydd yw bod angen dwyn mwy o sefydliadau, gan gynnwys y rhai cenedlaethol DU hyn, dan safonau. Mae eisoes posib gwneud hynny o fewn y fframwaith cyfreithiol presennol, ond mae ffiniau o fewn y drefn ddatganoli yn rhwystr i hyn gan ei fod yn ddibynnol ar ewyllys gwleidyddol neu ar gael cydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol.
- Mae'n ymddangos mai deddfu pellach yw'r prif ffordd o fynd i'r afael â'r materion hyn ond mae risg o gollir gallu i ddwyn y sefydliadau hyn dan safonau pe byddai'r Senedd yn penderfynu deddfu ar y Gymraeg yn y dyfodol oherwydd eu cymhwysedd i ddeddfu. Ni fyddai'r Comisiynydd am i'r pŵer hwnnw gael ei gyfaddawdu.
- Mae penderfyniadau ar lefel Brydeinig ar faterion polisi a gadwyd yn ôl yn gallu effeithio ar y Gymraeg. Mewn egwyddor, oherwydd gofynion cynlluniau nifer o'r adrannau sy'n gwneud y penderfyniadau polisi, y disgwyliad yw y byddai ystyriaeth yn cael ei roi i effaith penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. Fodd bynnag, yn ymarferol nid yw hyn yn digwydd bob tro mewn nifer o feysydd. Mae'r meysydd polisi hyn yn cynnwys ond ddim yn gyfyngedig i gyfiawnder, yr economi a masnach, mewnfudo a darlledu. Mae penderfyniadau ynghylch darlledu yn arbennig yn bwysig iawn o safbwynt amlygrwydd y Gymraeg a chyfleoedd i bobl ei chlywed a'i defnyddio o ddydd i ddydd.
- Mae'r ffaith nad yw nifer o'r adrannau hyn o Lywodraeth y DU sy'n gwneud y penderfyniadau polisi hyn yn ddarostyngedig i Safonau'r Gymraeg yn cyfyngu yn sylweddol ar allu'r Comisiynydd i'w rheoleiddio ac i sicrhau eu bod yn ystyried y Gymraeg wrth wneud eu penderfyniadau polisi.

Gobeithio y bydd y sylwadau o gymorth wrth i chi baratoi eich cynllun gwaith ac edrychaf ymlaen at ein cyfarfod i drafod ac ymhelaethu ar gynnwys y papur gyda chi ym mis Medi 2022.

Yn gywir,

Gwenith Price

Dirprwy Gomisiynydd y Gymraeg

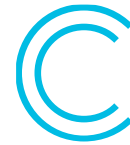
Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Ymateb Comisiynydd y Gymraeg i ymgynghoriad y Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru o safbwynt rheoleiddio dyletswyddau ieithyddol a materion polisi a gadwyd yn ôl

Mae'r papur hwn mewn dwy ran. Yn gyntaf trafodir safbwyntiau ar reoleiddio dyletswyddau ieithyddol o dan y gyfundrefn ddatganoledig bresennol. Mae'r ail ran yn trafod rhai o'r meysydd polisi hynny a gadwyd yn ôl gan Lywodraeth y DU yn ôl Deddf Cymru 2017 ac effaith hynny ar y Gymraeg.

Y prif bwyntiau yw:

- Bod Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a'r safonau sy'n deillio o hynny wedi bod yn gam enfawr ymlaen o Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 a'r drefn cynlluniau iaith gysylltiedig. Mae gan bobol bellach hawliau cyfreithiol i ddefnyddio'r Gymraeg mewn ystod eang o sefyllfaoedd yn eu bywydau dyddiol ac mae gan y Comisiynydd bwerau gorfodi eang i sicrhau bod y dyletswyddau hynny yn cael eu gweithredu.
- Fodd bynnag, mae'r drefn ddatganoli bresennol yn cyfyngu ar bwerau'r Comisiynydd gan nad yw nifer o sefydliadau cenedlaethol, mawr y DU yn ddarostyngedig i'r safonau ac yn hytrach, yn parhau i weithredu dan y drefn gynlluniau iaith, lle mae bwerau'r Comisiynydd i sicrhau bod y cynlluniau hynny yn cael eu gweithredu yn gyfyngedig iawn.
- Barn y Comisiynydd yw bod angen dwyn mwy o sefydliadau, gan gynnwys y rhai cenedlaethol DU hyn, dan safonau. Mae eisoes posib gwneud hynny o fewn y fframwaith cyfreithiol presennol, ond mae ffiniau o fewn y drefn ddatganoli yn rhwystri hyn gan ei fod yn ddibynnol ar ewyllys gwleidyddol neu ar gael cydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol.
- Mae'n ymddangos mai deddfu pellach yw'r prif ffordd o fynd i'r afael â'r materion hyn ond mae risg o gollir gallu i ddwyn y sefydliadau hyn dan safonau pe byddai'r Senedd yn penderfynu deddfu ar y Gymraeg yn y dyfodol oherwydd eu cymhwysedd i ddeddfu. Ni fyddai'r Comisiynydd am i'r pŵer hwnnw gael ei gyfaddawdu.
- Mae penderfyniadau ar lefel Brydeinig ar faterion polisi a gadwyd yn ôl yn gallu effeithio ar y Gymraeg. Mewn egwyddor, oherwydd gofynion cynlluniau nifer o'r adrannau sy'n gwneud y penderfyniadau polisi, y disgwyliad yw y byddai ystyriaeth yn cael ei roi i effaith penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. Fodd bynnag, yn ymarferol nid yw hyn yn digwydd bob tro mewn nifer o feysydd. Mae'r meysydd polisi hyn yn cynnwys ond ddim yn gyfyngedig i gyfiawnder, yr economi a masnach, mewnfudo a darlledu. Mae penderfyniadau ynghylch darlledu yn arbennig yn bwysig iawn o safbwynt amlygrwydd y Gymraeg a chyfleoedd i bobl ei chlywed a'i defnyddio o ddydd i ddydd.
- Mae'r ffaith nad yw nifer o'r adrannau hyn o Lywodraeth y DU sy'n gwneud y penderfyniadau polisi hyn yn ddarostyngedig i Safonau'r Gymraeg yn cyfyngu yn sylweddol ar allu'r Comisiynydd i'w rheoleiddio ac i sicrhau eu bod yn ystyried y Gymraeg wrth wneud eu penderfyniadau polisi.

Rhan 1: Rheoleiddio dyletswyddau ieithyddol

1. Wrth ymateb i'r Comisiwn, mae'n bwysig ystyried y cefndir deddfwriaethol er mwyn deall y sefyllfa sydd ohoni heddiw yn ei gyd-destun llawn. Mae dau prif statud yn cynnwys darpariaeth sy'n ymwneud â'r Gymraeg sef Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 a Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Deddf yr Iaith Gymraeg 1993

2. Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 a sefydlodd yr egwyddor y dylid trin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal wrth gynnal busnes cyhoeddus ac wrth weinyddu cyfiawnder yng Nghymru (cyn belled ag y bo'n briodol o dan yr amgylchiadau ac yn rhesymol ymarferol). Fe gadarnhawyd a chryfhawyd yr hawl i ddefnyddio'r Gymraeg yn y llysoedd gan nodi bod modd i unrhyw un sy'n dymuno defnyddio'r Gymraeg wneud hynny. Gan nad ailadroddwyd y ddarpariaeth honno mewn deddfwriaeth ddiweddarach, mae'r rhan hon o ddeddf 1993 yn dal yn weithredol heddiw, fel y mae rhannau eraill ohoni.
3. Sefydlodd deddf iaith 1993 drefn lle byddai cyrff cyhoeddus yn paratoi cynlluniau iaith yn egluro sut y byddent yn darparu gwasanaethau yn Gymraeg. Sefydlodd hefyd Fwrdd yr Iaith Gymraeg er mwyn goruchwyllo'r cynlluniau iaith hyn, cynghori ar faterion yn ymwneud â'r Gymraeg, a hybu a hwyluso'r defnydd ohoni. Ond er hynny, deddf San Steffan oedd deddf 1993 o hyd a'r 15 aelod o Fwrdd yr Iaith yn cael eu penodi gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru. Yr Ysgrifennydd Gwladol hefyd oedd â'r gair olaf pan fyddai corff yn methu â chydymffurfio â'u cynllun iaith nes y trosglwyddwyd y cyfrifoldeb i Weinidogion Cymru yn sgil datganoli.
4. Sgîl effaith hyn oedd bod Bwrdd yr Iaith, y corff oedd yn gweithio â'r sefydliadau yn y lle cyntaf er mwyn cytuno ar eu dyletswyddau ieithyddol, a'r Comisiynydd erbyn hyn, heb bwerau i orfodi sefydliadau i ddefnyddio'r Gymraeg. Felly er i'r ddeddf newid statws cyfreithiol y Gymraeg yn sylweddol, roedd gafael San Steffan yn dal yn dynn amdani adeg ei llunio.
5. Hyd heddiw, mae nifer o gyrff cyhoeddus yn parhau i weithredu cynlluniau iaith Gymraeg a baratowyd o dan y ddeddf hon. Manylir rhagor ar effaith hynny isod.

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011

6. Y Mesur hwn a sefydlodd rôl Comisiynydd y Gymraeg gan ddiddymu Bwrdd yr Iaith. Y Mesur hwn hefyd oedd y ddeddf iaith gyntaf i'w llunio i Gymru yng Nghymru ac sy'n rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru. Gwnaeth hefyd ddarpariaeth ynglŷn â hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg a pheidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg. Cyflwynodd y system gosod a gorfodi safonau lle mae'r Comisiynydd yn gyfrifol am ymchwilio i gydymffurfiaeth sefydliadau cyhoeddus â'r safonau a osodir arnynt. Rhoddwyd hefyd bŵer i'r Comisiynydd ymchwilio i ymyrraeth â rhyddid unigolyn i ddefnyddio'r Gymraeg.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

7. Drwy osod a gorfodi dyletswyddau cyfreithiol yn ymwneud â'r Gymraeg ar sefydliadau cyhoeddus, creodd Mesur y Gymraeg hawliau i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r Gymraeg wrth ymwneud â'r sefydliadau hynny. Darparodd y Mesur hefyd ar gyfer Tribiwnlys y Gymraeg a sefydlwyd yn 2015 i sicrhau bod yr hawliau ieithyddol hynny'n cael eu gwarchod ac i ddelio ag apeliadau yn erbyn penderfyniadau gan Gomisiynydd y Gymraeg mewn perthynas â safonau'r Gymraeg. Dyma'r tribiwnlys cyntaf i'r Cynulliad (fel yr oedd) ei sefydlu.
8. Golyga hyn oll fod y Gymraeg bellach yn rhan greiddiol o'r system cyfiawnder gweinyddol yng Nghymru. Mae prosesau cyfreithiol mewn lle i sicrhau bod unigolion yn cael arfer eu hawl i ddefnyddio'r Gymraeg, a phrosesau cadarn i'w dilyn os caiff unigolyn ei amddifadu o'r hawl hwnnw. Mewn achosion o'r fath, mae mynediad at y system gyfiawnder yn rhwydd ac yn rhad wrth i unigolyn allu cyflwyno cwyn i Gomisiynydd y Gymraeg neu Lywydd y Tribiwnlys a phwerau gorfodi ar gael i sicrhau bod dyletswyddau yn cael eu cyflawni
9. Mesur y Gymraeg oedd y ddeddfwriaeth olaf i dderbyn cymeradwyaeth frenhinol cyn cynnal refferendwm 2011 ar ddatganoli rhagor o bwerau i Gymru. Felly er mai aelodau cynulliad y Gymru ddatganoledig oedd yn gyfrifol am lunio Mesur y Gymraeg, roedd y broses ddeddfu yn cael ei llywio (a'i chyfyngu) i raddau gan gyfundrefn gyfreithiol y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol (Legislative Competence Order – LCO).¹ Rhyddid ffrwyndeg oedd gan y ddeddfwrfa felly ac mae cyfyngiadau'r drefn hon i'w gweld yn y Mesur ei hun.
10. Er mor chwyldroadol yw Mesur y Gymraeg o safbwynt sicrhau statws cyfreithiol y Gymraeg, nid yw heb ei ddiffygion, fel y casglodd adroddiad y Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu, Cefnogi a hybu'r Gymraeg, yn 2019. Cyfeirir yno at 'gymhlethdod a manylder y Mesur' ac at y canfyddiad cyffredin 'bod fframwaith safonau'r Gymraeg yn gymhleth ac yn fiwrocraidd'.² Caiff arafwch y broses o gyflwyno a gweithredu safonau ei feirniadu hefyd.
11. Serch hynny, does dim gwadu bod y Mesur yn garreg filltir bwysig yn hanes statws yr iaith wrth iddo gadarnhau statws swyddogol y Gymraeg am y tro cyntaf a sefydlu hawliau cyfreithiol i bobl ddefnyddio'r Gymraeg. Mae'r safonau wedi darparu lefel o sicrwydd i sefydliadau a defnyddwyr fel ei gilydd, gan greu cyfleoedd newydd i ddefnyddio'r Gymraeg a chadarnhau ymhellach statws yr iaith. Yn wir, mae canlyniadau arolwg barn a gyhoeddwyd gan y Comisiynydd yn ei adroddiad ['Camu](#)

¹ Am gyflwyniad cynhwysfawr i hanes llunio'r Mesur ac effaith y drefn oedd ohoni ar y Mesur, gweler Thomas Glyn Watkin, 'Competence and Complexity: The Role of the Welsh Language Commissioner', tt. 125–46.

² Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu Cynulliad Cenedlaethol Cymru, [Cefnogi a hybu'r Gymraeg](#) (Gorffennaf 2019), t. 12, t. 7.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

[Ymlaen](#) ym mis Medi 2021 yn dangos fod profiadau siaradwyr Cymraeg wedi gwella yn sgil safonau'r Gymraeg.

12. Barn y Comisiynydd yw bod angen dwyn rhagor o sefydliadau o dan safonau'r Gymraeg ac mae eisoes wedi pwysleisio'r pwysigrwydd o barhau â'r un momentwm a fu dros y bum mlynedd ers i safonau ddod i rym am y tro cyntaf, gan ddefnyddio'r Mesur i'w eithaf. Ar hyn o bryd mae llawer mwy o sefydliadau wedi eu henwi yn y Mesur nad yw'r Comisiynydd wedi gallu gosod safonau arnynt ac felly nid ydynt yn gymwys i weithredu safonau gan fo cyfyngiadau ac anawsterau i alluogi hynny oherwydd ffiniau datganoli³. Er enghraifft, caniateir gan y Mesur ar gyfer gwneud safonau'r Gymraeg yn benodol gymwys i Weinidogion y Goron ond os yw'r Ysgrifennydd Gwladol wedi cydsynio i hynny. Gweler atodiad 1 am ragor o fanylion.
13. Mae'r Comisiynydd hefyd wedi datgan ei bod yn hollbwysig fod y Llywodraeth yn ymrwmo i roi sefydlogrwydd i'r strwythurau a'r hawliau sydd eisoes mewn lle, gan ymroi i gysoni a gwella profiadau siaradwyr Cymraeg o fewn y fframwaith deddfwriaethol presennol. Mae'r Comisiynydd yn croesawu ymrwymiad diweddar y Llywodraeth i fod yn ailafael yn y broses o osod safonau gan ddod â sefydliadau a sectorau newydd o dan y gyfundrefn honno. Gweithred fyddai nid yn unig yn sefydlu ymhellach statws yr iaith a hawliau defnyddwyr ond hefyd yn darparu cyfleoedd a chyd-destunau i ddefnyddio'r iaith bob dydd. Er bod 124 o sefydliadau yn gweithredu safonau erbyn hyn, rydym yn dal i aros i Lywodraeth Cymru lunio rheoliadau ar gyfer nifer o sectorau allweddol er mwyn i'r Comisiynydd fedru gosod safonau arnynt. Maent yn cynnwys sectorau y mae'r cyhoedd yn cael dipyn o gyswllt beunyddiol â nhw, fel cymdeithasau tai, sefydliadau anweinidogol Llywodraeth y Deyrnas Unedig fel Cyllid a Thollau, cyflenwyr nwy a thrydan, a gwasanaethau rheilffyrdd a chwmmiöedd bysiau.

Sefydliadau Llywodraeth y DU a chyrrff y Goron

14. Canlyniad peidio gosod safonau ar sefydliadau anweinidogol Llywodraeth y Deyrnas Unedig a chyrrff y Goron yw bod dwy gyfundrefn statudol yn weithredol yng Nghymru heddiw. Mae hyn yn peri dryswch i'r cyhoedd gan fod hawl ganddynt i ddod atom yn syth i gwyno am sefydliadau sydd o dan safonau (lle fo'r Comisiynydd wedi gallu rhoi hysbysiad cydymffurfio i'r corff dan sylw) ond nid yw'r un hawl ganddynt i gwyno'n uniongyrchol am fethiannau yng nghyd-destun gwasanaethau allweddol a phroffil uchel y Wladwriaeth Les, er enghraifft gan nad yw'n bosib i'r Comisiynydd osod safonau heb gydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol. Mae hynny oherwydd bod pwerau'r Comisiynydd yn llawer mwy cyfyngedig o dan y drefn cynlluniau iaith na safonau'r Gymraeg.

³ Mae'r cyfyngiad yma yn dilyn ffiniau Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (fel a'i ddigwyd gan Deddf Cymru 2017).

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

15. Yn ogystal â bod rhaid i achwynydd gyfeirio cwyn at y sefydliad yn gyntaf, cyn troi at y Comisiynydd, nid oes modd mynnu bod cyrff y Goron yn gweithredu argymhellion y Comisiynydd (yn dilyn ymchwiliad) a hynny am nad yw adrannau 17 i 19 y ddeddf iaith yn llawn weithredol yn achos adrannau ac asiantaethau'r Goron. Effaith hyn yw bod rhai materion wedi bod yn destun rhwystredigaeth am gyfnod hir. Dyma rai enghreifftiau o faterion sydd wedi dod at ein sylw am gyrrff y Goron:

Enw'r corff	Mater(ion) yn codi
Gwasanaeth Datgelu a Gwahardd (DBS)	Sefydliad wedi gwrthod paratoi cynllun iaith Gymraeg. Yn derbyn cwynion rheolaidd nad oes modd gwneud y broses o wneud cais llawn am wiriad yn Gymraeg ar-lein. Oedi hir mewn rhai achosion er mwyn cwblhau ffurflen bapur yn Gymraeg, sy'n gallu golygu problemau o ran recriwtio i rai awdurdodau lleol yn benodol. Cwynion rheolaidd hefyd ynglŷn â diffyg tystysgrifau DBS Cymraeg/dwyieithog.
Swyddfa Cabinet	Problemau wedi codi gyda gwefan gov.uk ers iddo ddod yn weithredol. Nifer o flynyddoedd o drafodaethau wedi bod er mwyn cyrraedd y pwynt presennol, sef bod rhai sefydliadau yn allu mewnbynnu deunydd Cymraeg i'r wefan ei hunain. Gwefan Civil Service Jobs hefyd wedi bod yn destun trafodaeth ers nifer o flynyddoedd ac wedi atal sefydliadau Llywodraeth y DU rhag gallu recriwtio yn Gymraeg yn effeithiol. Er hynny mae newidiadau ar droes gyda'r posibilrwydd o blatfform newydd yn y dyfodol.
Swyddfa Gartref	Nid oes modd cofrestru genedigaethau, marwolaethau a phriodasau yng Nghymru yn Gymraeg yn unig. Mae angen pasio deddfwriaeth i wneud hynny er bod hyn wedi bod yn argymhelliad yn adroddiad Silk (Rhan 2). Cwrs hyfforddiant gwrthderfysgaeth 'Prevent' yn ofynnol i rhai aelodau staff/myfyrwyr ddim ar gael yn Gymraeg.

16. Un achos diweddar, penodol sy'n amlygu'r diffygion sy'n codi gyda chyfundrefn y cynlluniau iaith o'i gymharu â safonau'r Gymraeg yw'r anghyfiawnder mae siaradwyr Cymraeg yn wynebu os ydynt eisiau sefyll eu profion gyrru drwy gyfrwng y Gymraeg. Cyhoeddodd y Comisiynydd adroddiad ar sail ymchwiliad i weithrediad Cynllun Iaith Gymraeg yr Asiantaeth Safonau Gyrwyr a Cherbydau (DVSA – sydd yn asiant y Goron), lle daeth i'r casgliad bod yr asiantaeth yn gweithredu'n groes i'w ymrwymiad i drin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal. Methodd y DVSA ar sail y tri mater canlynol:

- Roedd y ganran o brofion gyrru cyfrwng Cymraeg a gafodd eu canslo bron i dair gwaith yn uwch na'r ganran o brofion cyfrwng Saesneg a gafodd eu canslo.
- Roedd yn rhaid aros pump i chwe wythnos yn hirach cyn sefyll prawf gyrru ymarferol yn y Gymraeg o'i gymharu â'r Saesneg.
- Os yw unigolyn eisiau gwneud cais i sefyll prawf gyrru ymarferol drwy gyfrwng y Gymraeg, mae'n rhaid iddo nodi bod ganddo 'ofynion arbennig'.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

17. Mae Cynllun Iaith y DVSA, a luniwyd o dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993, yn nodi y bydd 'yn trin y Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal', a bod 'profion gyrru yn y Gymraeg ar gael ym mhob canolfan profi [...] yng Nghymru', a bod 'safon ac ansawdd ein gwasanaethau yn gyson ledled Cymru'. Noda hefyd y 'bydd ymgeiswyr yn gallu dewis cymryd prawf ymarferol yn y Gymraeg ar adeg archebu a byddwn yn darparu arholwr sy'n siarad Cymraeg.'
18. Er bod deng mlynedd ers i Senedd Cymru basio deddf yn rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru a sefydlu'r egwyddor o hawliau i ddefnyddio'r iaith, mae'r achos hwn yn profi bod yna dal lawer iawn gormod o eithriadau sy'n tansellio'r amcanion hyn. Wrth gynnal yr ymchwiliad, daeth yn amlwg nad yw arferion y DVSA yn dod yn agos at gwrdd â'r ymrwymiad y mae wedi ei wneud i bobl Cymru yn ei Gynllun Iaith Gymraeg.
19. Cyflwynwyd argymhellion i'r DVSA ond roedd neges ehangach hefyd, sef mai'r unig ffordd o ddatrys yr anghyfiawnder hwn, ym marn y Comisiynydd, yw i ddod â'r DVSA o dan gyfundrefn safonau'r Gymraeg, a gwarchod hawl ymgeiswyr i sefyll eu profion gyrru yn y Gymraeg heb ddioddef triniaeth anffafriol. Byddai hynny hefyd yn galluogi'r Comisiynydd i orfodi gwella yn hytrach nag argymhell hynny yn unig.
20. Mae mawr angen felly i'r Llywodraeth archwilio atodlenni'r Mesur eto i adnabod sectorau pellach y gellid cyflwyno safonau arnynt, a bod yn rhagweithiol wrth adnabod endidau newydd y gellid dod â nhw o dan y gyfundrefn wrth iddynt gael eu creu. Wrth i'r Gymraeg golli ei statws a'i gwarchodaeth o fewn yr Undeb Ewropeaidd, mae'n bwysicach nag erioed fod San Steffan yn ystyried y Gymraeg mewn materion sydd heb eu datganoli ac mewn deddfwriaeth a gyflwynir yn sgil gadael yr Undeb Ewropeaidd.
21. Amlygwyd yr angen i ystyried y Gymraeg ar lefel y Deyrnas Unedig – a sicrhau ei statws – yn glir iawn yng nghyd-destun pandemig COVID-19 pan benderfynwyd caffael a threfnu nifer o ymatebion allweddol i'r pandemig yn ganolog gan Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol San Steffan. Pendraw'r canoli ymdrechion hyn gan adran annatganoledig ac anghyfarwydd â gweithredu o dan ofynion y safonau oedd nad oedd pob un o'r gwasanaethau a ddarparwyd wedi'u cynllunio â'r Gymraeg yn ystyriaeth ganolog. Rhaid dysgu gwersi o hyn a sicrhau fod gan y Gymraeg statws cyfansoddiadol a gwleidyddol digonol ar lefel y Deyrnas Unedig i sicrhau darparu gwasanaethau angenrheidiol i ddinasyddion Cymru, yn arbennig mewn cyfnod o argyfwng.
22. Yn fwy cyffredinol, gellir crynhoi profiad y Comisiynydd, a'r Bwrdd gynt, wrth ddelio â chyrrff y Goron dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg fel a ganlyn. Mae nifer o'r asiantaethau, wedi bod yn flaengar iawn yn paratoi a gweithredu eu cynllun o'r cychwyn. Ni fu eraill mor barod i gydweithredu'n llawn. Canlyniad hyn yw bod cynlluniau cyrrff y Goron ar gyfartaledd wedi cymryd tipyn yn hirach i gyrraedd safon y gellid eu cymeradwyo na rhai cyrrff cyhoeddus. Mae rhai enghreifftiau diweddar yn cynnwys trafodaethau ar

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

gynlluniau iaith gyda'r Adran yr Amgylchedd, Bwyd a Materion Gwledig (Defra), yr Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol ynghyd â'r Adran Codi'r Gwastad, Tai a Chymunedau.

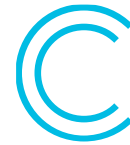
23. O ran gweithredu'r cynlluniau, tebyg yw'r profiad. Mae rhai asiantaethau yn cymryd eu cyfrifoldeb o ddifrif, tra bod eraill yn llaesu dwylo, neu'n anwybyddu eu cynllun wrth gyflwyno neu ail-drefnu eu gwasanaethau. Nid yw'n gwbl wir i ddweud mai oherwydd statws neu afael cyfreithiol y byddai perfformiad cyrff adrannol y DU yn peri anhawster yn llawn. Tra bod hyn weithiau yn gwbl fwriadol, yn aml diffyg ymwybyddiaeth a dealltwriaeth sydd i'w gyfrif. Er enghraifft, mae eu pencadlysoedd fel arfer tu allan i Gymru, a natur y gweithlu yn llai ymwybodol o batrwm ieithyddol Cymru. Mae'n anorfod bod hyn yn effeithio ar gydymffurfiaeth o gymharu â chyrff datganoledig. Ar yr un pryd, mae modd tystio bod rhai adrannau wedi sefydlu gwasanaethau Cymraeg o ansawdd a bod y rhai hynny wedi gwreiddio.

I grynhoi

24. Mae dyfodiad safonau'r Gymraeg drwy Fesur y Gymraeg wedi golygu bod gan bobl bellach hawliau cyfreithiol i ddefnyddio'r Gymraeg yn eu bywydau dyddiol. Mae'r pwerau a roddir drwy'r Mesur i'r Comisiynydd i reoleiddio'r dyletswyddau sy'n deillio o'r safonau yn golygu y gellir eu gorfodi, pan fo angen ac yn gam enfawr ymlaen o'r drefn cynllun iaith a sefydlwyd dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993.
25. Yn ogystal, nid yw pob corff y Goron wedi eu nodi yn Neddf yr Iaith Gymraeg 1993, fel sefydliadau sy'n gorfod paratoi Cynllun Iaith Gymraeg er bod rhai, fel y Swyddfa Gartref a'r Weinyddiaeth Gyfiawnder wedi gwneud er gwaethaf hynny. Hyd yn oed lle mae cynllun iaith yn bodoli, mae pwerau'r Comisiynydd yn gyfyngedig o'i gymharu â'r drefn safonau. Barn y Comisiynydd felly yw bod angen dwyn rhagor o sefydliadau o'r drefn cynlluniau iaith ac i'r drefn safonau gan ddefnyddio'r Mesur i'w llawn botensial.
26. Fodd bynnag, mae'r drefn ddatganoli bresennol yn cyfyngu ar bwerau'r Comisiynydd dan Fesur y Gymraeg yn bennaf am ddau reswm. Yn gyntaf, er bod modd dwyn rhai adrannau Llywodraeth y DU a sefydliadau sy'n arfer swyddogaethau ar ran y Goron dan safonau o fewn y fframwaith bresennol heb bod angen cydsyniad pellach, mae hynny'n ddibynnu'n helaeth ar ewyllys gwleidyddol. Yn ail, er mwyn dod â sefydliadau eraill, yn benodol Gweinidogion y Goron a'u hadrannau, o fewn cwrpas y gyfundrefn safonau o dan Fesur 2011, byddai angen cael cydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol.

Cymhwysedd i ddeddfu

27. Nodwn bod Deddf Cymru 2017 eisoes wedi effeithio ar gymhwysedd Senedd Cymru i ddeddfu gan bod bellach angen caniatâd Gweinidogion y DU i gynnwys darpariaethau ym Miliâu'r Senedd sy'n ymwneud ag awdurdodau a gadwyd yn ôl. Er hynny, rydym wedi ein bodloni nad yw Deddf Cymru yn effeithio ar Fesur y Gymraeg

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

na'r rheoliadau safonau a wneir o dan y Mesur hwnnw a hynny am fod y Ddeddf yn nodi'n glir na fyddai'n effeithio ar weithrediad parhaus y Mesurau eisoes mewn lle.

28. Nid yw Deddf Cymru yn ôl weithredol ac felly mae ond yn berthnasol i Filiau a wnaed ers pasio'r Ddeddf ac i'r is-ddeddfwriaeth a wneir oddi tanynt. Felly, nid oes angen caniatâd Gweinidogion y DU yn yr un modd ar gyfer rheoliadau sy'n deillio o Fesur y Gymraeg sy'n ymwneud ag awdurdodau a gadwyd yn ôl (heblaw am Weinidogion y Goron).
29. Pe byddai'r Senedd yn penderfynu deddfu ar gyfer y Gymraeg yn y dyfodol, effaith Deddf Cymru yw na ellid cynnwys yn y ddeddf honno ddarpariaeth ar gyfer gosod, gorfodi, newid neu ddileu swyddogaeth yn ymwneud â'r Gymraeg ar yr holl ystod hynny o bersonau, heb gydsyniad y Gweinidog⁴.
30. Effaith hyn oll yw bod dadl dros barhau gyda'r fframwaith bresennol neu ni fedrai'r Senedd ddeddfu ar gyfer y Gymraeg heb wneud hynny o fewn cyd-destun lle bo'i phwerau wedi eu cyfyngu'n sylweddol o ran adrannau'r llywodraeth ac awdurdodau sydd heb eu datganoli. Byddem felly am i'r mater hwn a'r sgil effeithiau tebygol gael eu hystyried yn llawn cyn bod unrhyw newid yn cael ei wneud. Byddai unrhyw newid i'r perwyl hwn yn achos pryder difrifol o ystyried bod adrannau'r llywodraeth ac awdurdodau sydd heb eu datganoli yn darparu ystod eang iawn o wasanaethau i bobol Cymru.

⁴ Mae paragraff 11, rhan 1, atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (fel a'i ddiwygiwyd gan Deddf Cymru 2017) yn dweud ni all unrhyw Ddeddf Senedd Cymru ddileu nac addasu unrhyw un o'r canlynol oni bai bod y Gweinidog priodol yn cydsynio i'r ddarpariaeth: (a) swyddogaethau un o Weinidogion y Goron sy'n ymwneud â swyddogaeth ddatganoledig gymwysedig (b) unrhyw swyddogaeth sydd gan un o Weinidogion y Goron sy'n arferadwy mewn perthynas â'r Gymraeg (c) unrhyw swyddogaeth sydd gan un o Weinidogion y Goron sy'n arferadwy mewn perthynas â chyflenwad dŵr, ansawdd dŵr, rheoli adnoddau dŵr, rheoli llygredd adnoddau dŵr, carthffosiaeth, afonydd a chyrsgiau dŵr eraill, draenio tir, rheoli perygl llifogydd neu amddiffyn yr arfordir (d) unrhyw swyddogaeth sydd gan un o Weinidogion y Goron o dan Bennod 1 o Ran 3, neu adran 58, o'r Deddf y Môr a Mynediad i'r Arfordir 2009 (e) unrhyw bŵer sydd gan yr Ysgrifennydd Gwladol o dan adran 6 o Ddeddf Rheilffyrdd 2005 (cymorth ariannol yn ymwneud â gwasanaethau rheilffordd ac ati), neu (dd) unrhyw un o swyddogaethau'r Trysorlys o dan adran 138(2) neu 141(4).

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Rhan 2: Materion Polisi a gadwyd yn ôl sydd o bwysigrwydd i'r Gymraeg

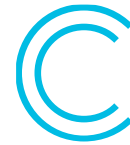
Mae'r materion a gadwyd yn ôl gan atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn cynnwys nifer sy'n effeithio ar sefyllfa'r Gymraeg yn uniongyrchol neu'n anuniongyrchol. Manylir ar nifer ohonynt isod.

Darlledu

31. Mae'r Cyfryngau, Diwylliant a Chwaraeon yn faterion sy'n ymddangos yn atodlen 7A Deddf Cymru fel materion sy'n cael eu cadw yn ôl. Mae darlledu yn arbennig, yn eithriadol bwysig i'r Gymraeg o safbwynt ei hamlygrwydd a chyfleoedd i bobl glywed a defnyddio'r Gymraeg o ddydd i ddydd. Mae sicrhau fod y Gymraeg yn cael amlygrwydd ar wasanaethau digidol yn her anferth ac mae'n hollbwysig fod y Gymraeg yn rhan o'r symudiad hwn.
32. Yn [setliad ffi'r drwydded ar gyfer 2022-27](#) penderfynodd Llywodraeth y DU rewi'r ffi am ddwy flynedd, ac yna bydd yn codi yn unol â chwyddiant am y cyfnod tan 2027.. Bellach mae S4C fel y BBC yn derbyn ei chyllid i gyd allan o ffi'r drwydded. Cyhoeddodd [DCMS setliad](#) o £88.85 miliwn y flwyddyn i S4C ar gyfer 2022-23 a 2023-24. Bydd hynny'n cynyddu yn unol chwyddiant am y pedair blynedd ganlynol. Yn ei hanfod felly gellir crynhoi ar hyn o bryd fod darlledu yn y Gymraeg yn derbyn y cyllid canlynol i gyd allan o ffi'r drwydded yn 2022-23:

S4C	£88.8 miliwn
520 awr i S4C gan y BBC	Tua £20 miliwn
Radio Cymru	Tua £14 miliwn
Cymru Fyw a gwasanaethau digidol	Tua £2 filiwn
	Tua £124.85 miliwn

33. Yn ôl [adroddiad blynyddol 2021/22](#) y BBC swm ffi'r drwydded a gasglwyd yng Nghymru yn 2022 oedd £190 miliwn. Roedd cyfanswm gwariant y BBC yng Nghymru (yn cwmpasu S4C, Radio Cymru, Radio Wales ayb) £188 miliwn ond mae gwariant y BBC ar raglenni rhwydwaith a wneir yng Nghymru yn ychwanegol at hynny.. Wrth gwrs mae gwylwyr/defnyddwyr Cymru yn defnyddio'r gwasanaethau rhwydwaith hynny hefyd. Yn fuan bydd Llywodraeth y DU yn cynnal adolygiad o fodel cyllido ffi'r drwydded gan fod canfyddiad nad yw casglu ffi'r drwydded fel y mae bellach yn gynaliadwy. Felly, y tu hwnt i 2027 mae'n aneglur ar hyn o bryd sut y bydd y BBC (ac felly ei wasanaethau Cymraeg) ac S4C yn cael eu hariannu. Mae'n gwbl hanfodol fod darlledu yn y Gymraeg yn derbyn y gefnogaeth sydd ei hangen arni i ffynnu o 2027 ymlaen.
34. Er bod y crynodeb isod o adroddiad 5 mlynedd Comisiynydd y Gymraeg yn rhagddyddio'r penderfyniad diweddar ddechrau 2022 ar ffi'r drwydded, mae'r pwyntiau yn parhau yn berthnasol. Maent yn crynhoi ein safbwynt ynghylch datganoli

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

darlledu hefyd sef bod angen i ddarlledu yng Nghymru adlewyrchu diwylliant Cymru sy'n cynnwys y Gymraeg, ac mae'n rhaid sicrhau bod cyllideb ddigonol i alluogi darlledu yn y Gymraeg i ffynnu:

Tanlinellodd argyfwng COVID-19 ddiffyg dealltwriaeth dybryd a chamarweiniol y cyfryngau Prydeinig o'r gwahaniaeth mewn polisi cyhoeddus rhwng Cymru a gweddill y Deyrnas Unedig, ac mae hynny eisoes wedi arwain at ragor o drafodaeth ynghylch datganoli darlledu i Gymru. Bydd y drafodaeth yn rhwym o barhau yn dilyn cyhoeddi adroddiad y Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu, a bydd darlledu i gwrdd â gofynion Cymru yn y Gymraeg a'r Saesneg yn sicr yn bwnc a fydd o dan drafodaeth yng nghyfnod y Senedd nesaf.

Does dim amheuaeth nad oes peryglon real i'r diwylliant Cymraeg oherwydd y ddibyniaeth bresennol ar wasanaethau darlledu a ariennir gan y pwrs cyhoeddus, ac yn benodol y BBC. Gwneir nifer o benderfyniadau allweddol am ddarlledu ar lefel Brydeinig a rhaid sicrhau bod safbwyntiau a blaenoriaethau Llywodraeth Cymru a Senedd Cymru yn cael eu parchu'n llawn mewn penderfyniadau o'r fath. Mae'n hanfodol bod setliad ariannol terfynol S4C yn galluogi'r sianel i addasu a ffynnu i'r dyfodol ac i barhau â'r gwaith o gefnogi gweledigaeth Cymraeg 2050 y mae eisoes wedi bod yn gyfrannog ohono. Rhaid sicrhau bod cefnogaeth a chyllid digonol ar gael i'r dyfodol i sicrhau y bydd modd i S4C, y BBC ac eraill ddarparu arlwy addas yn y Gymraeg i gyd-fynd â'r newidiadau yn y byd digidol ac i gyfrannu'n llawn at weledigaeth Cymraeg 2050.

35. Noder fod Panel Arbenigol ar Ddatganoli Darlledu wedi ei gyhoeddi yn ddiweddar gan Lywodraeth Cymru (yn unol â'r Cytundeb Cydweithio rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru) i baratoi'r ffordd ar gyfer datganoli pwerau darlledu a chyfathrebu i Gymru. Mae'r Comisiynydd yn croesawu'r cam hwn.⁵

Cyfiawnder

36. Yn ôl Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru ni all Senedd Cymru Ddeddfu ar Awdurdodaeth gyfreithiol unigol Cymru a Lloegr. Yn 2018 rhesom dystiolaeth i'r Comisiwn ar Gyfiawnder yn Nghymru⁶ gan egluro fod y Gymraeg wedi ei sefydlu fel un o ddwy iaith cyfraith a gweinyddu cyfiawnder yng Nghymru oherwydd:

- Yn unol â Deddf Llywodraeth Cymru 2006⁷ mae testunau Cymraeg a Saesneg pob Mesur Cynulliad a Deddf Cynulliad sydd yn Gymraeg ac yn Saesneg pan gânt eu deddfu, a thestunau unrhyw is-ddeddfwriaeth sydd yn Gymraeg ac yn Saesneg pan gaiff ei wneud, i'w trin at bob diben fel petai eu statws yn gydradd â'i gilydd

⁵ <https://llyw.cymru/cyhoeddi-panel-arbenigol-ar-ddatganoli-darlledu>

⁶ Yn anffodus, nid oes copi o'r ymateb ar wefan y Comisiwn ar Gyfiawnder. Gellir darparu copi os oes angen.

⁷ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/section/156>

- Rhoddodd Deddf Llysoedd Cymru 1942 yr hawl i unrhyw barti neu dyst ddefnyddio'r Gymraeg mewn achos llys yng Nghymru pe bai peidio â gwneud hynny yn ei roi o dan anfantais. Sefydlodd Deddf yr Iaith Gymraeg yr egwyddor 'wrth gynnal busnes cyhoeddus ac wrth weinyddu cyfiawnder yng Nghymru y dylid trin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal...' ac aeth y Ddeddf ymlaen i ddweud y fod gan unrhyw barti, tyst neu berson arall sydd yn dymuno defnyddio'r Gymraeg yr hawl i siarad y Gymraeg mewn unrhyw achos cyfreithiol yng Nghymru.⁸
- Mae Erthygl 6 y Confensiwn Ewropeaidd ar Hawliau Dynol⁹ yn rhoi'r hawl i unrhyw berson a gyhuddwyd o drosedd i wrandawriad teg ac mae hynny'n cynnwys cael gwybod yn brydlon, mewn iaith y mae'n ei deall ac mewn manylder, am natur a sail y cyhuddiad yn ei erbyn.
- Mae Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 yn gwneud y Gymraeg yn iaith swyddogol yng Nghymru. Mae'r gyfundrefn safonau yn adeiladu ar lwyddiant cynlluniau iaith drwy godi'r disgwyliadau ar sefydliadau o ran eu defnydd o'r Gymraeg. Ers diwedd Mawrth 2017 mae dyletswydd ar i heddluoedd Cymru a phum tribiwnlys gydymffurfio â safonau mewn p maes sef safonau cyflenwi gwasanaethau, llunio polisi, gweithredu a chadw cofnodion.

37. Mae'n gwbl angenrheidiol felly fod y drefn gyfiawnder a'r maes cyfreithiol yn gallu gweithredu yn y Gymraeg a'r Saesneg er mwyn sicrhau hawliau dinasyddion. Yn anorfod mae sefyllfa'r Gymraeg o fewn y maes cyfiawnder wedi datblygu'n sylweddol. Dylid nodi, er hynny, na fu'n hawdd dros y blynyddoedd sicrhau bod yr holl faes cyfiawnder yng Nghymru yn cydymffurfio â dyletswyddau o ran y Gymraeg gan nad yw'r sector cyfan yn ddarostyngedig i safonau'r Gymraeg. Mae'n hollbwysig fod gwahanol gydrannau o'r drefn gweinyddu cyfiawnder o'r bôn i'r brig yn gweithio gyda'i gilydd i hwyluso gweithredu dyletswyddau'r holl sefydliadau perthnasol a thrwy hynny sicrhau hawliau siaradwyr Cymraeg i gael mynediad at gyfiawnder drwy gyfrwng y Gymraeg. Trafodir un o'r cyrff perthnasol isod.

Carchardai

38. Mae Gwasanaeth Prawf a Charchardai ei Mawrhydi (HMPPS) yn gweithredu yn unol â chynllun iaith Gymraeg y Weinyddiaeth Gyfiawnder. Ddiwedd 2018 cyhoeddodd y Comisiynydd adroddiad ar y Gymraeg mewn carchardai¹⁰. Mae gwasanaethau allweddol (e.e. iechyd, gofal, addysg, llyfrgelloedd) o fewn carchardai'n cael eu darparu gan sefydliadau eraill megis byrddau iechyd ac awdurdodau lleol. Yng Nghymru, mae'r gwasanaethau hyn yn ddarostyngedig i safonau'r Gymraeg neu gynlluniau iaith Gymraeg, ond nid ydynt yn Lloegr wrth gwrs. Mae'n debygol felly fod

⁸ <https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/1993/38/contents>

⁹ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

¹⁰ <https://www.comisiynyddygybraeg.cymru/media/10yfwuj0/cymraeg-yn-y-carchar.pdf>

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

y ddarpariaeth Gymraeg i garcharorion yn well mewn carchardai a leolir yng Nghymru, a hynny am resymau staffio ac oherwydd bod hawliau penodol yn cael eu creu gan ddeddfwriaeth sy'n berthnasol i Gymru yn unig. Er hynny, nid oes capasiti i leoli carcharorion yng Nghymru sy'n fenywod, nac ychwaith oedolion ifanc rhwng 18 ac 20 oed. Mae'r diffyg darpariaeth yng Nghymru i fenywod a phobl ifanc yn fater o bryder. Canfu'r adroddiad fod darlun cymysg o argaeledd gwasanaethau a chyfleoedd i siarad Cymraeg mewn carchardai a:

- nad oedd sicrwydd bod gan HMPPS ddata oedd yn dangos yn union faint o garcharorion sy'n medru'r Gymraeg ar draws yr ystâd, sy'n ei gwneud yn anodd i gynllunio anghenion ac ymgyrchoedd i hyrwyddo defnyddio'r Gymraeg. e.e. adroddwyd yn Adroddiad Monitro Blynyddol HMPPS yn Ionawr 2018 bod y Gymraeg yn ddewis iaith i 2 unigolyn yn CEM Berwyn, ond adroddwyd hefyd am grŵp ffocws siaradwyr Cymraeg lle'r oedd 12 o gyfranwyr;
- nad oedd sicrwydd bod gan HMPPS ddata manwl am lefel sgiliau iaith Gymraeg ei staff, a fyddai'n galluogi cynllunio anghenion ieithyddol y gweithlu;
- nad oedd sicrwydd bod cysondeb yn y gwasanaethau Cymraeg a gynigir ar draws yr ystâd;
- nid oedd S4C ar gael mewn carchardai yn Lloegr.
- nid oedd y Comisiynydd wedi gweld tystiolaeth fod y Gymraeg yn cael ei hystyried wrth benderfynu ym mha garchar i leoli carcharorion.

39. Ategwyd y pryderon a fynegwyd yn yr adroddiad gan y Comisiynydd gan y Pwyllgor Materion Cymreig yn ei adroddiad ar [Ddarpariaeth Carchardai yng Nghymru](#) a gyhoeddwyd yn 2019 gan nodi:

We recommend that the UK Government ensure that HMPPS collect accurate data about Welsh-speaking prisoners regularly, both in Welsh and English prisons, and provide Welsh-language services accordingly. Detailed data about Welsh speakers should be published and made available to inform service planning. HMPPS should also collaborate fully with the Welsh Government in creating and implementing its new Welsh-language scheme. The Welsh language should also be strongly considered in decision-making about the placement of prisoners.

Y proffesiwn cyfreithiol a thechnoleg gyfreithiol

40. Gan fod hawl gan unrhyw barti mewn achos llys yng Nghymru i ddefnyddio'r Gymraeg mae'n hanfodol sicrhau bod digon o aelodau o'r proffesiwn cyfreithiol yn medru'r Gymraeg er mwyn hwyluso mynediad y cyhoedd at gyfiawnder. Mae Senedd Cymru yn creu deddfwriaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg ac mae testunau'r ddwy iaith yn gyfartal. Waeth ble fo'u pencadlysoedd, boed hynny yng Nghymru neu Loegr fe

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

allai bod gofyn ar gyfreithwyr, bargyfreithwyr a barnwyr felly i ymdrin ag achosion sy'n ymwneud â chyfraith Cymru sy'n ddwyieithog yn benodol, yn ogystal â chyfraith Cymru a Lloegr. Y tu hwnt i ddehongli'r gyfraith ei hun, yn achos deddfwriaeth ddwyieithog¹¹ gallasai sefyllfaoedd godi lle byddai angen dehongli a darllen testunau Cymraeg yn unig mewn perthynas ag achosion sy'n ymwneud â chyfraith Cymru a chyfraith Cymru a Lloegr. Mae angen i gyfreithwyr, bargyfreithwyr a barnwyr fod yn ymwybodol o'r ystyriaethau hyn ac mae angen iddynt ddeall eu goblygiadau. Yn gynyddol felly buasem yn disgwyl bod angen i weithwyr proffesiwn cyfreithiol yng Nghymru allu gweithio a dehongli dwy iaith deddfwriaeth a chyfiawnder Cymru. Dylai'r angen am staff sy'n medru'r Gymraeg ac sydd â dealltwriaeth o sefyllfa gyfreithiol Cymru gael ei adlewyrchu mewn polisiau cyflogi a pholisiau datblygu proffesiynol sefydliadau. Dylai'r maes cyfiawnder yn ei gyfanrwydd sicrhau bod yr anghenion hyn yn cael eu hadlewyrchu mewn cyrsiau academiaidd ar lefel addysg uwch ac addysg bellach yng Nghymru a Lloegr a bod myfyrwyr yn llawn ymwybodol o'r cyfleoedd sydd ar gael iddynt yn y maes cyfiawnder os ydynt yn gallu gweithio trwy gyfrwng y Gymraeg.

41. Fodd bynnag, dim ond ar ôl cryn waith trafod a darbwylo gan Gomisiynydd y Gymraeg, y cyn-Gwnsler Cyffredinol, Jeremy Miles AS ac eraill y cytunodd yr Awdurdod Rheoleiddio Cyfreithwyr (SRA) i symud tuag at sefyllfa dros amser lle y byddai'r Arholiad Cymhwysio i Gyfreithwyr ar gael yn Gymraeg ac yn galluogi ymgeiswyr i brofi eu bod yn gymwys yn y Gymraeg neu'r Saesneg (ac nid yn y Saesneg yn unig). Dylem nodi yn hyn o beth bod safonau a chymwyseddau bargyfreithwyr fel y nodir yn y Professional Statement for Barristers¹² yn parhau i gyfeirio at feddu ar sgiliau Saesneg o lefel uchel ond nid oes cyfeiriad at feddu ar sgiliau yn y Gymraeg ac mae'r ddogfen "Future Bar Training: Curriculum and Assessment Strategy"¹³ yn dweud fel a ganlyn:

"The language of assessment is English. Written assessments may be provided in Welsh if requested. The requirements of the Welsh Language Act 1993 are recognised, but candidates who can only satisfy the assessment requirements in Welsh will not be competent to practise at the Bar of England and Wales".

42. Yn gynyddol mae symudiad tuag at ddefnyddio mwy ar dechnoleg yn y broses gyfiawnder, gydag argyfwng Covid wedi cyfrannu at hynny. O ystyried hawl unrhyw barti mewn achos llys yng Nghymru i ddefnyddio'r Gymraeg, mae'n hanfodol sicrhau bod unrhyw ddulliau digidol newydd a ddatblygir at bwrpas gweinyddu cyfiawnder yn cefnogi defnyddio'r Gymraeg yn hytrach nag yn rhwystro hynny. Mae rhai

¹¹ Gweler *Driver v Rhondda 2020* [Driver -v- Rhondda Cynon Taf County Borough Council - Welsh Language Summary \(judiciary.uk\)](https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/07/Driver-v-Rhondda-Cynon-Taf-County-Borough-Council-Welsh-Language-Summary.pdf) fel enghraifft o achos o'r fath.

¹² https://www.barstandardsboard.org.uk/media/1787559/bsb_professional_statement_and_competences_2016.pdf

¹³ <https://www.barstandardsboard.org.uk/uploads/assets/0426fe70-72e5-48be-8618f7af3a28f1b0/curriculumandassessmentstrategy1april2019.pdf>

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

ymdrechion blaenorol i symud at ddulliau digidol o weinyddu cyfiawnder wedi arwain at gollu gwasanaethau Cymraeg ac at rwystro unigolion yng Nghymru rhag defnyddio'r Gymraeg wrth ymwneud â'r drefn gyfiawnder. Tynnwyd sylw at hyn yn ymateb y Comisiynydd i ymgynghoriad y Weinyddiaeth Gyfiawnder ar ddarpariaeth gwasanaethau llysoedd a thribiwnlysoedd yng Nghymru a'r ymateb i adolygiad yr Arglwydd Ustus Briggs o Strwythur y Llysoedd Sifil. Os bwriedir datblygu technoleg gyfreithiol megis llysoedd ar-lein gan ddefnyddio dulliau megis fideo gynadledda, bydd angen cynllunio gofalus a manwl i sicrhau bod modd i unrhyw barti ddefnyddio unrhyw ran o'r llys hwnnw trwy gyfrwng y Gymraeg. Gall fod angen cynnal achosion llys yng Nghymru yn Gymraeg, yn Saesneg neu'n ddwyieithog, a bydd angen ystyried hynny'n ofalus cyn ac yn ystod datblygu llysoedd ar-lein.

Economi a Masnach

43. Mae cydnabyddiaeth gyffredinol fod hyfywedd economaidd yn hollbwysig i sicrhau ffyniant y Gymraeg. Mae [Cymraeg 2050](#) yn nodi pwysigrwydd datblygu economaidd ar gyfer hyfywedd y Gymraeg:

Mae'r economi'n hanfodol er mwyn creu'r amodau cymdeithasol priodol lle gall siaradwyr Cymraeg aros mewn cymunedau Cymraeg, neu ddychwelyd i'r cymunedau hynny. Er nad ydym yn gallu rheoli pob ffactor sy'n dylanwadu ar dwf economaidd, mae yna bethau y gallwn ddylanwadu arnynt. Mae'r rhain yn cynnwys sgiliau, y pwys a roddir ar y Gymraeg, lleoliad swyddi yn y sector cyhoeddus, clystyrau, sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei gweld fel sgil gwerthfawr mewn datblygiadau mawr, a chyfleoedd i ddefnyddio'r sgiliau hyn.

44. Mae Materion Ariannol ac Economaidd; Masnach a Diwydiant yn faterion a gadwyd yn ôl yn Atodiad 7A Deddf Cymru felly nid oes modd i'r Senedd ddeddfu ar y materion hyn. Fodd bynnag, mae gan Lywodraeth Cymru bolisiâu yn y maes economi, busnes ac arloesi yn benodol [Ffyniant i Bawb: y cynllun gweithredu ar yr economi](#) sy'n cynnwys model datblygu economaidd ar sail ranbarthol sy'n golygu bod fframweithiau rhanbarthol wedi'u llunio i gwrdd â gofynion pob rhanbarth. Yn benodol o safbwynt y Gymraeg yn ystod Senedd 2016–20 cyflwynodd Llywodraeth Cymru gronfa arbrofol Arfor, sef cronfa o £2m ar gyfer creu rhagor, a gwell, swyddi yng nghadarnleoedd y Gymraeg a chefnogi twf yr iaith ym Môn, Gwynedd, Ceredigion a Chaerfyrddin. Yn dilyn gwerthusiad o'r prosiect bellach mae cynllun newydd Arfor gwerth £11miliwn dros gyfnod o dair blynedd ar droed gyda'r awdurdodau lleol uchod yn datblygu eu cynlluniau ar hyn o bryd. Sefydlodd Llywodraeth Cymru hefyd Fwrdd Crwn Economi a'r Iaith yn ystod y Senedd ddiwethaf.
45. Yn dilyn ymadawriad Prydain â'r Undeb Ewropeaidd cyflwynodd Llywodraeth y DU Ddeddf y Farchnad Fewnol 2020 sydd ymysg pethau eraill yn galluogi Lywodraeth y DU i ddarparu cyllid mewn meysydd datganoledig a fyddai'n eistedd ochr yn ochr ag unrhyw gyllid a ddarperir gan y gweinyddiaethau datganoledig yn y meysydd hynny. Mae ei agenda 'levelling up' a chynlluniau economaidd megis y [Gronfa Ffyniant](#)

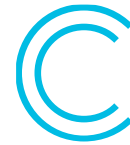

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

[Gyffredi](#) in a phapur gwyn [Levelling Up](#) yn bwriadu lleihau anghydraddoldeb yn economaidd ac yn ehangach ar draws y DU. Roedd ardaloedd sylweddol o ogledd a gorllewin Cymru yn derbyn arian Amcan 1 gan Ewrop oherwydd eu bod mor dlawd. Dyma'r ardaloedd lle ceir nifer o gymunedau lle mae'r Gymraeg yn parhau i gael ei siarad gan ganrannau uchel o'r boblogaeth. Rhaid sicrhau bod polisïau economaidd y DU a Chymru gyda'i gilydd yn sicrhau ffyniant economaidd y cymunedau hyn er mwyn cyfrannu at hyfywedd y Gymraeg a bod y gwariant a ddaw yn uniongyrchol gan Lywodraeth y DU yn gwneud hynny yn benodol. Mae tystiolaeth fod cyllid Ewropeaidd yn y gorffennol wedi gosod targedau oedd yn ymwneud yn benodol â'r Gymraeg.

46. Mae gan bolisïau masnach Llywodraeth y DU ac yn fwy diweddar Gytundebau Masnach Rydd y mae Llywodraeth y DU yn eu negodi yn sgil Brexit botensial i effeithio ar hyfywedd ffermydd bach, teuluol yng Nghymru. Mae ffermydd teuluol yn ganolog i'r economi wledig, i ddiwylliant Cymru ac i hyfywedd y Gymraeg. Mae ffermydd Cymru ar gyfartaledd yn sylweddol lai na ffermydd Lloegr a'r Alban. Yn ôl ffigurau'r Cyfrifiad Cenedlaethol mae 43% o weithwyr amaethyddol yn siarad Cymraeg, o gymharu â 19% o'r boblogaeth yn gyffredinol. Dyma'r sector cyflogaeth â'r gyfran uchaf o siaradwyr Cymraeg. Mae'n bosibl y gallasai cytundebau heb dariffau na chwtotâu olygu bod prisiau cig o Brydain yn gostwng dros amser, gyda safonau uchel cynhyrchu bwyd ym Mhrydain yn ei gwneud yn anodd i ffermwyr gystadlu â chynhyrchwyr o dramor â safonau is. Nid oes sicrwydd y byddai prynwyr yn cefnogi ffermwyr Cymru. Gallai prisiau is fod yn llawer pwysicach na safonau cynhyrchu uwch, yn enwedig i'r cwsmeriaid nad ydynt yn derbyn cyflogau uchel. Ar ben hynny, petai cytundebau masnach rydd yn caniatáu gwerthu bwyd ym Mhrydain a gynhyrchir i safon is, gallai'r UE rwystro allforion o Brydain er mwyn diogelu safonau bwyd yr Undeb. Byddai hyn yn golygu, nid yn unig bod ffermwyr Cymru yn cystadlu â mewnforyn cynyddol i'r wlad hon, ond y byddent yn colli mynediad i farchnadoedd gwledydd eraill. Yn hyn o beth yn ei adroddiad ar [Effaith economaidd a diwylliannol polisïau masnach ac amgylcheddol ar ffermydd teuluol yng Nghymru](#) nododd y [Pwyllgor Materion Cymreig](#) y canlynol yn ddiweddar:

As we concluded in our report on the implications for Wales of the UK/Australia FTA, we are acutely aware of the concerns held by Welsh farmers of the potential competitive threat posed by FTAs. However, while it is far from certain that the UK will be flooded with produce from countries that the UK Government is negotiating FTAs with, it is important that due thought is given to the impact of FTAs on the agricultural sector, food and drink production in Wales. One particular concern is negotiating tactics which will have a disproportionate impact on Wales, because of the greater reliance on agriculture and food production sectors—for example, subverting the interests and protections on agricultural and food production sectors in order to secure preferential access for larger domestic markets, such as, say, financial services.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

47. Amlygu y mae'r enghraifft hon fod penderfyniadau ar lefel Brydeinig yn gallu cael eu gwneud heb ystyried eu heffaith ar y Gymraeg hyd yn oed mewn meysydd nad ydynt yn uniongyrchol gysylltiedig â'r Gymraeg.

Budd-daliadau

48. Mae Nawdd Cymdeithasol, Cynnal Plant, Pensiynau ac lawndal hefyd yn faterion a gedwir yn ôl. Mae adroddiad diweddar gan [y Pwyllgor Materion Cymreig ar fudd-daliadau](#) yn nodi data pwysig am faterion sy'n ymwneud â chyflwr economaidd Cymru gan drafod materion megis lefelau cyflogaeth; tlodi ac amddifadedd; tlodi mewn gwaith ayb. Roedd data'r ONS ar 17 Mai 2022 yn nodi rhwng 1 Ionawr 2022 a 31 Mawrth 2022 bod y gyfradd ddiweithdra yn 3% (3.75% yw'r gyfradd Brydeinig) ymysg pobl 16+ ond bod y gyfradd o bobl 16-64 oed oedd yn economaidd anweithgar yn 23.6% (21.4% yw'r gyfradd Brydeinig). Cyfeiria adroddiad y Pwyllgor Materion Cymreig hefyd at y ffaith fod nifer o ardaloedd yng Nghymru yn ddiabynnol iawn ar dwristiaeth gan gynnwys Gwynedd (17.7%), Conwy (17.1%) a Sir Benfro (16.2%). Mae'n nodi hefyd fod gan 'Gymru'r cyfraddau tlodi uchaf ymysg holl genhedloedd y DU, gyda 31% o blant yn byw mewn tlodi a 71% o'r plant hynny'n byw mewn cartrefi sy'n gweithio'. Yn fwy cyffredinol, mae enillion yr awr ar gyfartaledd yn is yng Nghymru nag ar draws y DU.
49. Nid ydym yn ymwybodol o ddata ac ymchwil sy'n edrych yn benodol ar amddifadedd a dibyniaeth ar fudd-daliadau mewn cymunedau lle ceir canrannau uchel o siaradwyr Cymraeg neu ymysg siaradwyr Cymraeg yn gyffredinol. Fodd bynnag, o gymryd y ffaith o adran 4 fod cynifer o'r ardaloedd hynny lle siaredir y Gymraeg yn arfer bod yn gymwys ar gyfer derbyn cyllid Amcan 1 oherwydd eu tlodi gellir dychmygu fod cyfraddau hawlio budd-daliadau mewn sawl ardal ôl-ddiwydiannol megis broydd chwarelyddol y gogledd-orllewin ac ardaloedd glo carreg y gorllewin yn gymharol uchel. Rhaid sicrhau bod llywodraethau'r DU a Chymru yn ymwybodol o effaith tlodi ar y Gymraeg a chymunedau lle'i siaredir a bod eu polisïau ar fudd-daliadau a datblygu economaidd yn cyfrannu at hyfywedd y cymunedau hynny lle siaredir y Gymraeg gan ganran helaeth o'r boblogaeth.

Mewnfudo

50. Ddechrau 2020 amlinellodd Llywodraeth Prydain ei bwriadau ar gyfer system fewnfudo i'r DU yn seiliedig ar bwyntiau. Bydd y sawl sy'n ymgeisio am fisa ar gyfer gweithiwr â sgiliau yn gorfod gallu siarad Saesneg er mwyn bod yn gymwys, a byddant yn derbyn pwyntiau i adlewyrchu hynny fel rhan o'u cais. Nid oedd y polisi yn adlewyrchu'r ffaith fod y Gymraeg yn iaith swyddogol yng Nghymru a'i bod yn angenrheidiol ar gyfer nifer o swyddi. Yn dilyn gohebiaeth gan y Comisiynydd a Gweinidogion Llywodraeth Cymru mae'r Swyddfa Gartref yn ystyried cyflwyno dull a fyddai'n cydnabod sgiliau Cymraeg ymgeiswyr am fisa. Amlygu y mae'r enghraifft hon fod penderfyniadau ar lefel Brydeinig yn gallu cael eu gwneud heb ystyried eu

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

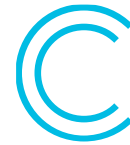
heffaith ar y Gymraeg hyd yn oed mewn meysydd sy'n ymddangosiadol anghysylltiedig â'r Gymraeg.

Enwau lleoedd Cymru

51. Nid oes awdurdod enwi statudol, na deddfwriaeth sy'n pennu ffurfiau swyddogol yn y Deyrnas Unedig. Nid oes modd, felly, synio am faes polisi enwau lleoedd fel maes a gadwyd yn ôl fel y cyfryw. Serch hynny, mae'n faes lle mae yna heriau penodol yn codi mewn perthynas â'r Gymraeg – ac o ganlyniad i natur ddwyieithog stoc enwau Cymru – sy'n cael eu dwysáu gan y berthynas bresennol â sefydliadau Prydeinig. Mae'r diffyg ymwybyddiaeth sydd, neu flaenoriaeth a roddir, i anghenion penodol y Gymraeg a'i siaradwyr yn peri problemau cyson yn y maes.
52. Er enghraifft, yr Arolwg Ordnans yw prif asiantaeth mapio'r Deyrnas Unedig. Ers 2015 mae'n gwmni preifat sy'n eiddo i Lywodraeth y DU ac yn atebol i'r Ysgrifennydd Gwladol dros Busnes, Egni a Strategaeth Ddiwydiannol. Mae gan yr Arolwg Ordnans [Gynllun Iaith Gymraeg](#) o dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 sy'n dyddio nôl i 2006, ond y [Polisi Enwau Cymraeg](#) (diweddarwyd 2016) yw'r ddogfen allweddol mewn perthynas ag enwau Cymru gan ei fod yn gosod allan sut y bydd yr Arolwg Ordnans yn ymdrin ag enwau Cymraeg a dwyieithog. Nid yw'r polisi hwn yn ymrwmo i gofnodi ffurfiau yn y ddwy iaith a rhoddir blaenoriaeth amlwg i ffurfiau Saesneg fel yr amlyga'r dyfyniad isod: 'Fodd bynnag, os yw lle'n gyfyngedig am resymau cartograffeg, rhoddir ffafriaeth i'r diffiniad Saesneg yn unig'. Hawdd deall sut y mae'r ymagwedd hon wedi arwain at sefyllfa lle mae'r cyhoedd yng Nghymru yn teimlo nad yw enwau Cymraeg yn cael statws na sylw digonol yng nghynnyrch yr Arolwg Ordnans fel yr amlyga [straeon diweddar yn y wasg](#).
53. Rhaid cydnabod bod maes data enwau lleoedd Cymru yn faes cymhleth ac amlhaenog ac nid oes modd tadogi diffyg y sefyllfa bresennol i un asiantaeth yn unig. Mae gan sefydliadau yng Nghymru eu rhan yn y darlun ac rydym yn croesawu ymrwymiad diweddar Llywodraeth Cymru yn ei [Chytundeb Cydweithio](#): 'Sicrhau bod enwau lleoedd Cymraeg yn yr amgylchedd adeiledig a naturiol yn cael eu diogelu a'u hyrwyddo.' Fodd bynnag, heb ragor o rymoedd deddfu a dylanwad dros asiantaethau Prydeinig y mae'n anodd gweld sut y gellir gwireddu'r ymrwymiad hwn yn llawn.

Seilwaith y Gymraeg

54. Mae datganoli wedi sbarduno datblygiadau mawr yn y proffesiwn cyfieithu yng Nghymru, nid lleiaf yn y gwasanaethau cyfieithu proffesiynol sy'n cefnogi'n uniongyrchol gwaith y Senedd a'r Llywodraeth. Mae Gwasanaeth Cyfieithu Llywodraeth Cymru a'r Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi Seneddol wedi datblygu cryn arbenigedd yn eu meysydd a gwelwyd arloesi ganddynt sydd wedi arwain yn uniongyrchol at gryfhau sefyllfa'r Gymraeg, er enghraifft y [cydweithio â Microsoft i](#)

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

[greu Microsoft Translate ar gyfer y Gymraeg](#). Un arall o sgil-gynhyrchion y datblygu hwn yw adnodd [BydTermCymru](#) sy'n rhannu terminoleg wedi'i safoni gan Wasanaeth Cyfieithu Llywodraeth Cymru ac adnoddau ieithyddol eraill â chyfieithwyr allanol a'r cyhoedd. Mae'n adnodd anhepgor i'r sawl sy'n dymuno defnyddio'r Gymraeg mewn cyd-destunau proffesiynol. Bydd angen cynllunio buddsoddi pellach yn y gwasanaeth pe bai diwygio pellach i gyfansoddiad Cymru er mwyn sicrhau bod seilwaith ieithyddol mewn lle i gefnogi gweithio drwy'r Gymraeg yn y cyd-destun newydd hwn.

I grynhoi

55. Mae'r enghreifftiau uchod yn amlygu sefyllfa lle mae penderfyniadau sy'n cael eu gwneud ar lefel y DU yn cael effaith ar siaradwyr Cymraeg. Nid yw'r penderfyniadau a wneir bob tro i'w gweld yn rhoi llawn ystyriaeth i'w heffaith ar y Gymraeg. Fel y nodir yn Rhan 1 y papur hwn mae'r ffaith nad yw nifer o'r adrannau hyn o Lywodraeth y DU sy'n gwneud y penderfyniadau polisi hyn yn ddarostyngedig i Safonau'r Gymraeg yn cyfyngu yn sylweddol ar allu'r Comisiynydd i'w rheoleiddio ac i sicrhau eu bod yn ystyried y Gymraeg wrth wneud eu penderfyniadau polisi.

Atodiad 1

1. Rhestr enghreifftiol o brif sefydliadau y DU y gellid eu gwneud yn ddarostyngedig i safonau heb gydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol.¹⁴

Enw'r corff	Statws y corff
Awdurdod Cyllid Cymru	Adran anweinidogol o Lywodraeth Cymru
Cyllid a Thollau EM	Adran anweinidogol o Lywodraeth y DU
Gwasanaeth Llysoedd a Thriwlynlysoedd EM	Asiantaeth weithredol (y Weinyddiaeth Cyfiawnder)
Gwasanaeth Carchardai a Phrawf EM	Asiantaeth weithredol (y Weinyddiaeth Cyfiawnder)
Gwasanaeth Arian a Phensiynau	Corff cyhoeddus gweithredol anadrannol (DWP)
Swyddfa'r Gwarcheidwad Cyhoeddus	Asiantaeth weithredol (y Weinyddiaeth Cyfiawnder)
Tŷ'r Cwmnïau	Asiantaeth weithredol (Yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol)
Awdurdod Ymddygiad Ariannol	Corff arall (Trysorlys EM)
Asiantaeth Iechyd Anifeiliaid a Phlanhigion (APHA)	Asiantaeth weithredol (DEFRA a Llywodraeth Cymru)
Asiantaeth Safonau Bwyd	Adran anweinidogol
Asiantaeth Trwyddedu Gyrwyr a Cherbydau (DVLA)	Asiantaeth weithredol (yr Adran Drafndiaeth)
Asiantaeth Swyddfa Brisio (VOA)	Asiantaeth weithredol (Cyllid a Thollau)
Awdurdod Gweithredol Iechyd a Diogelwch (HSE)	Corff cyhoeddus gweithredol anadrannol (DWP)
Cofrestrfa Tir EM	Adran anweinidogol (Yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol)
Cronfa Goffa'r Dreftadaeth Genedlaethol	Corff cyhoeddus gweithredol anadrannol (Yr Adran dros Dechnoleg Ddigidol, Diwylliant, y Cyfryngau a Chwaraeon)
Hybu Cig Cymru	Corff cyhoeddus
Swyddfa Eiddo Deallusol y DU (IPO)	Asiantaeth weithredol (Yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol)
Swyddfa Ystadegau Gwladol (ONS)	Corff cyhoeddus
Y Gwasanaeth Datgelu a Gwahardd (DBS)	Corff cyhoeddus gweithredol anadrannol (Swyddfa Gartref)
Asiantaeth Safonau Trwyddedu a Cherbydau (DVSA)	Asiantaeth weithredol (yr Adran Drafndiaeth)

¹⁴ Dealltwriaeth y Comisiynydd yw bod [paragraff 1 o Atodlen 6 Mesur y Gymraeg \(Cymru\) 2011](#) yn nodi bod y cofnod sy'n ymwneud ag adrannau'r llywodraeth neu'r rhai sy'n arfer swyddogaethau ar ran y Goron i'w drin ar wahân i Weinidogion y Goron. Ymddengys felly bod angen cydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol i wneud Gweinidog y Goron (yn unig) yn ddarostyngedig i safonau'r Gymraeg, ac nad yw'r cydsyniad yn ofynnol ar gyfer adrannau'r llywodraeth na'r rheini sy'n arfer swyddogaethau ar ran y Goron. Nid yw'r rhestr yma yn holl gynhwysol ond yn cynnwys y prif sefydliadau yr ystyria'r Comisiynydd y dylid eu blaenoriaethu ar sail yr ymwneud gyda'r cyhoedd yng Nghymru.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Gweinidog y Goron	Adran weinidogol
Y Prif Weinidog	Swyddfa'r Prif Weinidog, 10 Stryd Downing
Y Twrnai Cyffredinol	Swyddfa'r Twrnai Cyffredinol
Gweinidog y Gwasanaeth Sifil	Swyddfa'r Cabinet
Ysgrifennydd Gwladol dros Fusnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol	Yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol
Ysgrifennydd Gwladol dros Dechnoleg Ddigidol, Diwylliant, y Cyfryngau a Chwaraeon	Yr Adran dros Dechnoleg Ddigidol, Diwylliant, y Cyfryngau a Chwaraeon
Ysgrifennydd Gwladol dros Addysg	Yr Adran Addysg
Ysgrifennydd Gwladol dros yr Amgylchedd, Bwyd a Materion Gwledig	Adran yr Amgylchedd, Bwyd a Materion Gwledig
Ysgrifennydd Gwladol dros Fasnach Ryngwladol	Yr Adran dros Fasnach Ryngwladol
Ysgrifennydd Gwladol dros Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau	Yr Adran Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau
Ysgrifennydd Gwladol dros Drafnidiaeth	Yr Adran Drafnidiaeth
Ysgrifennydd Gwladol dros Waith a Phensiynau	Adran Gwaith a Phensiynau
Ysgrifennydd Gwladol dros Iechyd a Gofal Cymdeithasol	Yr Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol
Ysgrifennydd Gwladol dros Faterion Tramor, y Gymanwlad a Datblygu	Y Swyddfa Dramor, y Gymanwlad a Datblygu
Canghellor y Trysorlys	Trysorlys EM
Ysgrifennydd Gwladol y Swyddfa Gartref	Y Swyddfa Gartref
Ysgrifennydd Gwladol dros Amddiffyn	Y Weinyddiaeth Amddiffyn
Ysgrifennydd Gwladol dros Gyfiawnder	Y Weinyddiaeth Gyfiawnder
Ysgrifennydd Gwladol Gogledd Iwerddon	Swyddfa Gogledd Iwerddon
Adfocad Cyffredinol yr Alban	Adfocad Cyffredinol yr Alban
Arweinydd Tŷ'r Cyffredin	Arweinydd Tŷ'r Cyffredin
Arweinydd Tŷ'r Arglwyddi	Arweinydd Tŷ'r Arglwyddi
Ysgrifennydd Gwladol yr Alban	Ysgrifennydd Gwladol yr Alban
Ysgrifennydd Gwladol Cymru	Swyddfa Ysgrifennydd Gwladol Cymru
	Allforio Cyllid y DU (UK Export Finance)

2. Rhestr enghreifftiol o sefydliadau y DU y gellid eu gwneud yn ddarostyngedig i safonau gyda chydysniad yr Ysgrifennydd Gwladol

Democratiaid Rhyddfrydol Cymru

Initial Welsh Liberal Democrat response to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

Introduction and Welsh Liberal Democrat policy position

1. The Independent Commission on the Constitutional Future of Wales wrote to the Welsh Liberal Democrats on 2nd February, inviting the Party to submit its views. We welcome the opportunity to do so, and this paper provides our high-level response to that invitation. We will look to develop our response in more detail.
2. We set out, at a high level, our principled position on the future constitution of Wales in our manifesto for the 2021 Senedd elections, as follows:

“Liberal Democrats have long argued for a federal United Kingdom. This means far more than devolution; it means that the constituent parts of the UK have power over their own affairs as a matter of enforceable legal right, as part of a wider written constitution for the UK.

Under such a system there could be no question of Westminster rolling back or circumventing the devolution settlement - as the Conservative Government in Westminster is currently trying to do.

Decisions on the future of Wales within a federal UK would be taken in Wales, with the consent of Welsh people, and with an absolute constitutional veto over any change in the relationship between the reformed United Kingdom and its constituent parts.

We are not defending the status quo. We are the only party that believes in reform both in Wales and the United Kingdom as a whole.

The Liberal Democrat vision is therefore one that creates an autonomous Wales, in which decisions are taken by democratic Welsh institutions; it is also one that avoids creating new barriers.

Since leaving the EU, Wales has seen the problems that arise when new borders are created. We believe in taking down borders, not erecting them; a federal UK is how we achieve aspirations for home rule while ensuring that people are able to continue their lives without facing border controls: after all, tens of thousands of people cross the border between England and Wales every day, in both directions, to work and carry on businesses, or just to visit family and friends on the other side of the border.”

3. We also made it clear that, within the current devolution framework, we would seek the transfer of further powers to the Senedd and Government. These include powers over policing and criminal justice, in line with the report of the Silk Commission in 2011; Welsh broadcasting; some responsibility for benefits

and welfare, to bring Wales' powers into line with those in Scotland; and a greater degree of fiscal autonomy for Wales, including greater borrowing powers and the creation of a Bank of Wales, to ensure that policy decisions in areas already devolved to Wales were not unduly constrained by HM Treasury fiscal rules and to allow the Welsh Government to take fiscal decisions for an economy whose structure and character is in many respects different from that of the UK as a whole.

4. We strongly support proposals to increase the size of the Senedd to make it more effective and better representative of the people of Wales.
5. But we have long argued in favour of constitutional change across the whole of the United Kingdom. Our support for electoral reform is long-standing and well-known. But that is only one aspect of a wider conviction that the United Kingdom needs far-reaching constitutional change, including a written constitution in which the rights and powers of the state are codified in a way that is legally enforceable. As we argue below, developments since 2016 have made that reform more urgent and more important.
6. We also seek to conduct the discourse about the constitutional future of Wales in a way that avoids simple binaries – between, most of all, concepts of independence or defending the Union. We prefer to conduct a debate about outcomes – about the way in which a renewed Welsh democracy might operate, rather than shoe-horning our views into pre-existing and often emotionally-loaded categories that we believe do not do justice to the complexities of the tasks we face. If we have learned one thing from the process of Brexit, it is that sovereignty is not a straightforward issue and the use of simplistic language to describe complex processes does not serve democracy well.

Liberal Democrats and federalism

7. Welsh Liberal Democrats define ourselves as a **federalist** party. It means that we believe that political legitimacy flows from the governed to government, and that overarching political institutions must rest on consent, and on clear enforceable rules. As a matter of principle centralised political institutions should only take decisions where they cannot be taken at a local level.
8. That statement reflects a number of key Liberal Democrat positions:
 - a. We are a **democratic** party – we believe in values of open, democratic, responsive decision-making, in which structures empower rather than restrict decision-making and in which all members of society, without exception, are able to participate fully.

- b. We are a **decentralist** party – we believe as a matter of principle that decisions should be taken as close as possible to the people that they affect, with those people being as fully involved in those decisions as possible. As a matter of principle, we believe in subsidiarity: the principle that it is not appropriate for higher levels of Government to direct local decisions.
- c. We are a **constitutional** party – we believe that democracies work best when there is a clear constitutional statement of the rights of individuals and the powers of government at all levels; a written constitution that is enforceable at law. We believe that politics work best in a rules-based environment, based on a commitment to the rule of law, equality before the law and the impartial administration of justice.
- d. We are an **internationalist** party – we believe that modern democracies must be outward-looking, understanding that the most pressing issues facing the modern world – climate change above all – can only be dealt with through concerted international action, through a rules-based institutional framework. We are a party that believes in breaking down barriers between states and nations, not erecting them.
- e. We are a party of **self-determination** – we believe that people have the right to self-determination and that has been a central liberal principle throughout the three centuries that Liberalism has existed as a distinctive political force. We understand that many of the ways in which people express their political and social identity are based on their sense of belonging to, for example, a nation or an ethnic group, or through expressions of faith. But we reject nationalism in the sense of the belief that the occupation of a particular area of land, or a particular historical tradition, conveys on a group of people a unique and discernible set of characteristics that defines the nature of the political rights that they, and they alone, should enjoy – and the political system within which they should enjoy those rights. As Liberals we believe that political rights are universal and indivisible.

9. Those principles shape our approach to the constitutional future of Wales.

10. We believe that that future should enshrine the following principles:

- a. That the existence of a political authority in Westminster exercising any sovereignty over the different constituent nations of the United Kingdom should do so by the explicit consent of the people and Parliaments of those nations, from which it draws its legitimacy.

- b. That there should be no internal borders within the British Isles, allowing freedom of movement and a single market;
 - c. That Wales should be self-governing, with all political decisions taken within Wales – at Government or local level, except where the people of Wales have explicitly agreed voluntarily to cede sovereignty – and with the right to do so enshrined in a legally-enforceable written constitution;
 - d. That democracy in Wales should operate on the basis of subsidiarity, i.e. decisions are taken as close to, and as far as possible, by the people the people they affect, and that as a matter of principle higher tiers of Government should not overrule the lower (while recognising that the powers of all powers should be set out in a framework of rules).
 - e. That same principle of subsidiarity should exist across the United Kingdom – that while the different constituent parts of the UK may choose to pool sovereignty, that is a matter of agreement and choice.
11. It will be clear that this vision has profound constitutional implications, not just for Wales, but for the United Kingdom as a whole. This vision is incompatible with the preservation of the existing institutions at Westminster, and requires fundamental political change not just in the relationships between Wales and Westminster, but much more generally across the United Kingdom.

Politics and Welsh identity

12. National identity is not a straightforward concept, especially in understanding the complexities around Welshness and Britishness.
13. Wales has a distinct national, cultural and political identity. It exists within historically long-established borders. Above all, it has its own language and literary traditions, which shape our national identity to a significantly greater extent than the other non-English languages of the United Kingdom. And, unlike most minority languages, its use is growing. It adds a uniquely Welsh cultural dimension to issues that other parts of the United Kingdom face – like the crisis over second homes. On that basis, Wales fulfils the criteria for a self-contained political entity, within the Liberal tradition of self-determination.
14. But our history as part of the United Kingdom provides an extra layer of identity. Many – perhaps a majority – are happy to define themselves as both Welsh and British. Many Welsh people identify strongly with British institutions like the Monarchy. And about a quarter of the population of Wales was born in England. Tens of thousands of people cross the border every

day – in both directions – to work, or simply to go about their daily lives. North Wales and South-East Wales are tightly integrated into economic zones that cross the border.

15. The constitutional future of Wales must respect those complexities – reflecting both our distinctive Welsh identity but also our history as part of the United Kingdom; it must allow all those who live in Wales to feel a sense of belonging. There must be no hierarchy of Welshness; our Welsh democracy must be a place that respects the identities and stories of everyone living within its borders.

The challenges facing Welsh democracy

16. The history of devolution in Wales since the first Assembly was convened in 1999 is one of a fledgeling democracy that has grown in powers, legitimacy and confidence. Although the people of Wales only voted for devolution by the narrowest of margins, the institution of the Senedd and of Welsh Government now commands general support; the only political party advocating the end of devolution at the 2021 Senedd election suffered a crushing electoral defeat. The Senedd has gained in respect, authority and legitimacy during its more than two decades of existence and is now looking to expand its capacity to act as a full and functioning Parliament.
17. Moreover, Welsh democracy, although it conducts political debate robustly, has been conducted in a less confrontational and more consensual way than politics at Westminster, with working across political parties the norm. And it has been largely free of the kind of scandal that has come to characterise Westminster.
18. With more than two decades of devolved Government, with steadily increasing power devolved in Cardiff Bay and a track record of delivery - and in particular following the greater awareness of devolved power that the Welsh Government's role in responding to the Covid pandemic has allowed - the terms of the debate around devolution have changed. Whereas in the early days of devolution the question might have been one of what might possibly be devolved, the question now is one of justifying those powers that are retained at Westminster. Democracy in Wales is vibrant and functioning – and in many ways shows a purposefulness and integrity that Westminster's political discourse increasingly lacks.
19. By contrast, the Westminster system is in a state of crisis. Centralised and inflexible, it seems increasingly incapable of holding an overweening executive to account. And the roots of that crisis lie, not just in the decisions being taken by the present Government, but in the inadequacies in the Westminster system that have been exposed when Westminster politicians no

longer comply with the informal conventions that lie at the heart of how Government has been conducted.

20. Welsh democracy has now reached a crucial moment. As the devolved Parliaments and administrations across the UK become increasingly confident and more politically divergent, key challenges are emerging for the Welsh constitution.
21. The Covid pandemic revealed both the strengths and the weaknesses of our Welsh democracy. It illustrated a confident polity, able to take its own decisions over the key public health issues, and demonstrated to many people for the first time, not just that the Welsh government took decisions on the big issues that matter to them, but that it could do so with confidence and competence. We as a party did not always agree with those decisions – for example over vaccine passports – but we always respected the fact that those decisions were rightly made by Welsh politicians, elected by Welsh people.
22. At the same time, it was clear that Westminster's control of Welsh Government funding was a weakness. We saw, for example, the conflict between the Welsh Government's and Westminster, which refused to provide the funding that Wales needed to extend furlough provisions to support our Government's public health decisions.
23. The aftermath of Brexit, too, raises fundamental questions over the current devolution settlement. While Wales voted narrowly to leave the European Union – and we do not therefore face the same kind of constitutional questions as Northern Ireland and Scotland, forcibly removed from the EU against their will, we are like those nations still facing forced constitutional change, without consent, although of a more subtle nature.
24. There is no doubt that the way in which Brexit has been implemented has undermined the devolution settlement, and it appears quite deliberately so. The United Kingdom's Internal Market Act has given Westminster powers over a wide range of issues, previously devolved but within EU competence. These include fundamentally important issues to Wales like agricultural policy, environmental policy and food standards. The Westminster Government's pledge to replace EU funding in its entirety has not only been dishonoured, but such funding as has been made available for "levelling-up" purposes has been allocated in a way that by-passes Wales' democratic institutions.
25. Moreover, the tenor and tone of Westminster politics has changed, and done so in a way that is fundamentally inimical to the devolution settlement. While the powers of the Senedd and the Welsh Government have been expanded through a series of Acts of Parliament in Westminster, much of the relationship between Westminster and Wales is managed through

conventions – like the Sewell and Barnett conventions – which do not have legal force.

26. More generally, there has been an explicit acceptance by Westminster that the position of devolved Governments should be protected, and that the legislation that underpins devolution should have a privileged and protected status within the terms of the unwritten Westminster constitution.
27. In other words, much of the devolved relationship with a Parliament that cannot bind its successors rests on trust, respect and convention. But since 2019, Westminster has acted in a way that shows disrespect for constitutional precedent – for example the unlawful prorogation of Parliament in order to pass Brexit legislation in 2019 – and has sought to pass legislation that contravenes international law. It has sought to undermine the Belfast Agreement on the constitutional status of Northern Ireland, taking unilateral action which conflicts with that agreement, against the will of Northern Ireland electors as expressed in the May 2022 Assembly elections. It is moving away from democratic norms and, with Parliament supreme, there is no check to prevent that move.
28. Moreover, given the principle that the Westminster Parliament cannot bind its successors, the existence of legislation on the Westminster statute book offers, in principle, no protection for devolution. There is nothing in theory to prevent the Westminster Parliament from passing legislation for roll back or even abolish devolution. The conventions on which Welsh devolution rests could be rewritten or removed at the stroke of a Westminster pen; our democratic institutions could be fundamentally changed or even abolished by a Westminster process in which Wales would have no more than a minority voice.
29. In short, the Westminster Government's record in recent years has demonstrated that a devolution settlement relying on convention and precedent is no longer safe
30. For those reasons we believe that the bedrock of any future federal arrangement with the other nations of the United Kingdom must be legally enforceable. As a matter of principle, a federal arrangement in the United Kingdom means that the Westminster Parliament must renounce its inability to bind its successors – in other words, requires fundamental change in one of the most important principles of the Westminster Parliamentary system. It raises a question of whether, however close Wales' relationships with the other nations of the United Kingdom might in practice be, it is actually possible to deliver a federal United Kingdom without a form of *de jure* independence – one that, for example, includes the right to withdraw the consent on which the federation is based, and to leave it.

31. While it is not possible to give an answer to that question, it is possible to say definitively, first, that a genuinely federal structure for the United Kingdom would require fundamental constitutional change at Westminster; and, second, that the process of setting up a federal arrangement within the United Kingdom will be a legally complex and time-consuming process, at the end of which the outcomes would bear very little relation to the nature of the constitutional arrangements that currently obtain on this island.

Conclusions

32. On the basis of the assumptions set out above, we therefore conclude that:

- a. The status quo is not an option. Wales has reached a constitutional watershed, a point at which the existing devolution settlement is no longer able to reflect our nation's democratic aspirations or to provide the democratic government that it now requires.
- b. By the same token, it is not credible simply to cut loose from the UK. If Brexit has demonstrated one fact, it is that the future of Wales will be determined by the relationship we have with our neighbours on these islands. Wales must, we believe, be outward looking: but you cannot be global if you do not maintain close links to your neighbours.
- c. Moreover, whatever the formal constitutional status of Wales, a close relationship with England and the other nations of the United Kingdom is essential. There must be no closing of borders; there must be freedom of movement and seamless economic links. Those links are as much a part of our history and identity as they are economically necessary.
- d. Our concept of a federal Wales is best described, not in terms of the binaries that have bedevilled constitutional debate, but in terms principles and outcomes.
- e. Wales requires a written constitution. It requires the powers of political institutions, and the rights that people enjoy within them, to be codified and legally enforceable. We believe that there is a need for a federal body to exercise powers across the current United Kingdom, in particular to allow freedom of movement and to create a single market, but that its powers should be ceded by national Parliaments on the basis of consent and the right to withdraw. Whatever its formal status, it will need to be very different from the centralised – and obviously failing - Westminster model.

- f. We do not believe that it is right to draw up a shopping-list of which powers should be exercised by the federal body – not least because such a debate will need to involve all parts of the United Kingdom. But we believe in the principle that powers should default Welsh political institutions and sovereignty should only be ceded where there is a demonstrable need and benefit from doing so, and with the explicit consent of Welsh political institutions.

Consultation Response to the Independent Commission on the Constitutional Future of Wales

July 2022

Background

This consultation response was drafted following a meeting of the Cross-Party Group on Women, which considered constitutional reform and received a presentation from Professor Laura McAllister. It reflects the points raised by a number of third sector representatives, academics and MSs at that meeting. The draft response was also circulated to our Gender Network, an intersectional policy forum of 47 organisations, activists and academics working across Wales, who added further comments.

While the meeting did not discuss the merits of different governance models in detail, there was a strong feeling that Wales' current constitutional set-up does not readily support or reflect the democratic will of Wales. Our efforts to protect and strengthen gender equality and women's right in Wales – including the rights of women experiencing intersecting discrimination – are often hampered by a lack of devolved powers, most notably with regard to equality/equal opportunities, justice, welfare, employment, policing and immigration. It is important that the powers of the Welsh Government and the capacities of the Senedd are considered simultaneously to ensure good scrutiny and accountability, which are crucial for effective governance that delivers for the people of Wales.

Equality/equal opportunities

As organisations and individuals working in the equalities sector, our aspirations for progressive policies in Wales are bound by the reserved power for equal opportunities and relevant UK legislation such as the Equality Act 2010. This has complicated or limited our work on many occasions:

- *Equity vs equal opportunities:* As an overarching point, current UK legislation is based around delivering equal opportunities, an approach which is focussed on eliminating discrimination and treating everyone equally. This is at odds with the reality of deeply embedded structural inequalities, and as long as these remain unaddressed, treating everyone the same will only reproduce entrenched inequalities. The [Gender Equality Review](#) recommended a more far-reaching equity or equalities mainstreaming approach to equality and the Welsh Government accepted this recommendation, but Wales needs the regulatory power to introduce this.

- *Diversity and gender quotas:* Concerns around devolved competency were a major obstacle in securing Senedd and Welsh Government support for legislative gender quotas, despite wide support among the Welsh public and sound international evidence that quotas are the best way to fast-track women's representation. Globally, [intersectionally embedded quotas](#) are emerging as best practice to ensure diverse representation across different protected characteristics and ultimately the Welsh Government should work towards these as the gold standard. But a distinction in the Equality Act between sex/gender and other protected characteristics and the resulting legal complications meant that regrettably legislative quotas for other protected characteristics could not be pursued at the same time even though they were much needed, as can be seen, for instance, from the fact that it took 20 years for the first woman from a racialised background to be elected to the Senedd. The limitation in the Equality Act also means that parties are unable to use voluntary initiatives that could boost diverse representation, such as All Black Shortlists while they can use All Women Shortlists.
- *Job-sharing in the Senedd:* [Recent research by WEN](#) shows that introducing job-sharing could be an important lever to improve diversity in Welsh politics. The Expert Panel recommended that candidates should be allowed to stand for election on the basis of job-sharing, but concerns about the devolved competence to legislate on executive (Minister/Cabinet) job-sharing were a key factor in the [Assembly Commission's decision](#) to not implement this recommendation.
- *Diversity data:* Also on the point of representation, we currently lack robust data on how well candidates with different protected characteristics are represented in Welsh elections and in elected office at all levels of government. Mandatory collection and publication of diversity data would be an important mechanism to ensure transparency and accountability. The Equality Act 2010 contains a provision to introduce such a duty. The power to commence this section resides with the UK Government but despite calls from both the Expert Panel and the Bowden Committee the UK Government has not brought it into force. The [Special Purpose Committee](#) has now recommended that the Welsh Government take the initiative on this by placing a requirement on returning officers to collect and publish this data. Again this will require careful drafting to ensure legislation is within devolved competence and it is regrettable that we have lost many years waiting in vain for the UK Government to commence this legislation due to a lack of devolved power over equality legislation.
- *Disabled people's rights:* Gathering robust diversity data about disability poses particular challenges because many people living with invisible/long-term health conditions or impairments are not aware that they might be justified in describing themselves as 'disabled' because there remains an entrenched view of what disability 'looks like.' Again, lack of devolved power over equality

legislation is a key factor behind this. The Equality Act 2010, uses a [medical model of disability](#) which defines a disability as a “physical or mental impairment that has a 'substantial' and 'long-term' negative effect on a person’s ability to do normal daily activities.” The medical model is rejected by disability organisations in Wales as well as the Welsh Government in favour of a [social model of disability](#), which has been developed by disabled people themselves. The social model recognises that most of the barriers that disabled people experience are not a direct or inevitable consequence of their impairment, but are caused by the way society is organised, including people’s attitudes to disability, and physical and organisational barriers. The medical model is negative, stigmatising and exclusionary and the fact that it is entrenched in society contributes to ableism and disability discrimination, including in employment. The Welsh Government is looking for ways to further embed the social model in policy-making, but the difference causes significant uncertainty regarding what constitutes a “disability” that impacts on people's self-perception. The lack of devolved authority to fully enshrine the social model in equality, employment and social security legislation makes it impossible to fully eradicate the medical model from policy, law and society so that disabled people in Wales can participate equally.

- *Trans and non-binary people’s rights:* We are concerned over an increase in hostile rhetoric towards trans and non-binary people in the UK Government. Despite the Welsh Government’s commitment to LGBTQ+ rights, this is also threatening trans and non-binary people this side of the border, where we are seeing an increase in hate crimes. The UK Government has let trans people down in its decision to not introduce self-determination in the reform of the Gender Recognition Act and its recent U-turn on a ban of conversion therapy for trans and non-binary people. Gender recognition is reserved under the reserved power for justice. The Welsh Government committed to seeking devolved powers in relation to gender recognition and is taking legal advice for unilateral action on a conversion therapy ban. Currently, neither the Equality Act 2010 nor the Gender Recognition Act 2004 explicitly cover non-binary people, limiting Wales’ ability to legally recognise non-binary identities, as already done in countries like Australia, New Zealand, Germany and India. Devolved competence for equality and justice is needed so that Wales can uphold the rights of gender minorities in line with its commitment to being the most LGBTQ+ friendly nation in Europe

Social security and employment

Lack of devolved competence for welfare and employment legislation are major barriers to making progress on women’s equality in Wales.

- Positive legislation like the *public sector equality duty*, the equality impact assessment and new economic impact assessments lack enforcement in workplaces. The duty is meant to require public bodies to have due regard to the need to eliminate discrimination and advance equality through considering actions before they are taken. However, there is strong evidence that the public sector equality duty is not working due to a lack of enforcement and accountability. It needs to be strengthened and have consequences.
- *Poverty and Universal credit*: The UK Government's decision to cut the £20 Universal Credit uplift in autumn 2021 has had disastrous consequences for many people who were already struggling and are now facing the increasing challenges from rising cost of living. Women are more likely to be [in work and claiming social security benefits](#) such as Universal Credit. 55% of Universal Credit claimants in Wales are women, with 43% of women claimants being in work. The fact that Universal Credit is paid to only one household member's bank account makes women vulnerable to financial and domestic abuse and traps many women, especially racialised, disabled and trans women in dangerous situations. Wales already had the highest poverty rates of all the UK nations before the pandemic, including child poverty which is linked to women's inequality. This is a major problem and Wales urgently needs the legislative and fiscal powers to address this effectively. Compared to England, a higher proportion of the Welsh population is disabled. Many of them experience poverty and receive legacy benefits, such as Income Support or Income Based Jobseekers allowance, which were not subject to the Universal Credit Uplift. It also disproportionately impacts women from racialised communities, who face much greater rates of unemployment compared to other groups of women and compared to men from the same communities. Employment rates for white men and women are higher than for racialised men and women, with statistics showing racialised women are most disadvantaged. In 2021, 75% of white men [were in employment](#) compared with 73% racialised men and 70% white women compared with 56% racialised women. Poverty is also a huge issue for trans women who may have to pay for medication and surgeries that the NHS does not always cover. While we lack specific data on Wales or the UK, past reports for Ireland have shown that [51% of trans people were unemployed](#) in 2016. With power, as the saying goes, comes responsibility. The UK Government has power over social security benefits, but it is not living up to its responsibility to provide even the bare minimum to many people who experience poverty. The Welsh Government has called for retaining the £20 uplift, an extension of the uplift to legacy benefits has been recommended by the [Locked Out report](#), whose findings were accepted by the Welsh Government, and both issues have been raised by the [Welsh Affairs Committee](#), all to no avail. The Welsh Government is resorting to devolved powers to try to address the shortfall in Wales through a [range of targeted measures](#), including payments to families in

receipt of free school meals, one-off payments to people receiving council tax relief and the discretionary assistance fund. Given that some of the poorest people in Wales, including single mothers, racialised, disabled and trans women, already partly rely on the Welsh Government for the most basic level of social security, devolution of this area and the associated fiscal powers is a natural and necessary step.

Justice and policing

- *Human Rights:* We are very concerned about recent legislative developments at the UK Government level that significantly undermine human rights and access to justice in Wales, such as the Nationality and Borders Act, the Police, Crime, Sentencing and Courts Act, and the Bill of Rights which seeks to replace the Human Rights Act. The Welsh Government refused to give legislative consent to the [Nationality and Borders Bill](#), as it directly contradicts the vision to be a Nation of Sanctuary and due to its impact on devolved areas of competence such as [care for unaccompanied asylum seeking children](#). But the Bill became an Act of Parliament in April 2022, with the UK Government being of the view that the UK-wide measures relate to reserved matters. Despite widespread opposition from the Welsh Government, immigration specialists, human rights law specialists and the third sector in Wales, asylum seekers and refugees in this country are now subject to the damaging implications of this legislation.

The proposed changes set out in the [Bill of Rights](#) raise significant issues regarding accessibility to the courts, the rule of law and the role of the courts in the application of the law relating to human rights. This is because they seek to reduce the expectation that UK courts follow the case law of the European Court of Human Rights in Strasbourg. The proposed legislation could therefore considerably weaken human rights protections in Wales and put the UK at risk of breaching its international obligations if it is not upholding Convention rights to the standard that Strasbourg has deemed necessary.

The Welsh Government opposes the reform of the Human Rights Act, which is in direct conflict with its own efforts to strengthen and advance human rights in Wales. The Bill and the consultation leading up to it have faced immense criticism from human rights law specialists and the third sector in Wales. The consultation did not explicitly state how the specific legislative and socio-economic interests of the devolved governments will be impacted. For instance, the Welsh Government has committed to incorporate the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) and the Convention on the Rights of Disabled People (CRPD) into Welsh law. These would be key advancements for the rights of women and disabled people in

Wales, and something we have long campaigned for, but it is not clear how the commitments will be affected by the proposed bill of rights.

In light of this friction and the evolving threat to the rights of all people in Wales, the reservation over justice is untenable and powers over justice need to be devolved to Wales as a matter of urgency. As part of that, Wales needs to key into global instruments like CEDAW, CRPD and the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD). An equality dimension needs to be built into the justice system in Wales if it is devolved and this must ensure the Welsh population in all its diversity is properly represented in every aspect of Wales' judicial system.

- *Policing and immigration:* Wales has its own police forces but has limited discretion over how they are run as the ultimate responsibility lies with the Home Office who are also in charge of immigration and the 'hostile environment' approach. This significantly limits Wales' ability to live up to its commitment as a Nation of Sanctuary and especially impacts women with an insecure immigration status, or whose migration status is dependent on a spouse or employer. These women are at an increased risk of violence and exploitation, yet the perceived or real threat of being detained and deported, together with the policy of 'no recourse to public funds' (NRPF), has a devastating impact on their ability to report abuse and access protection, support and specialist services. The Welsh Government is seeking legal advice on providing a last-resort fund to survivors with NRPF, as recently done by the [Scottish Government](#). Efforts to put in place this desperately needed support are complicated by a legislative landscape that prevents devolved governments from lifting or amending NRPF conditions. The UK Government's recent announcement to ratify the Istanbul Convention with reservations on the rights of migrant women reiterates this hostile approach and demonstrates that Wales needs power over policing and immigration to be able to provide sanctuary and safety for migrant women.

Connection between Senedd Reform and Constitutional Reform

- While the current Senedd and Welsh Government are committed to protecting and advancing equality and human rights in Wales, we recognise that there is no guarantee that this will remain so in the long-term timescales that we need to consider if we are thinking about constitutional reform. Wales' electoral arrangements, that are currently under review as part of the Senedd Reform process, have a crucial role to play in future-proofing any constitutional changes. Only by having diverse and equal representation at the heart of Senedd Reform, through legislative gender quotas and strong measures to encourage the election of people from other underrepresented groups, can we ensure that future elected representatives come from all parts of the Welsh

population and understand the importance of equality and the rights of all people in Wales. This needs to include better support for those for whom financial barriers are often the biggest hindrance to elected office, including disabled and racialised women. We also urgently need appropriate protection from harassment and abuse that disproportionately impacts underrepresented candidates. Abuse and harassment of Senedd Members and candidates must be recognised as a workplace issue that the Senedd as an employer has the responsibility to address.

- It is important to ensure that the processes of constitutional reform and electoral reform feed into and strengthen each other over time. We have seen that a lack of devolved powers over equality currently limits our efforts to improve diverse and equal representation. As further powers are devolved, it will be important to review Senedd electoral arrangements to ensure that we make maximum use of the powers we have at any given point to encourage the election of a more diverse Senedd, as this so crucial to effective scrutiny.
- We know that diversity leads to better scrutiny and decision making, but capacity is also a key factor. It is important that the recommendation to increase the number of MSs is taken forward, to ensure better scrutiny of the powers already in the Welsh Government's remit, as well as those additional powers that we strongly believe need to be devolved in order to progress our work for a fairer and more equal Wales.

The practical examples that we have encountered in seeking positive change in Wales point to a major problem: despite wide support among the Welsh population as well as the Senedd and the Welsh Government, commitments to protect and strengthen equality and human rights in Wales could either not be pursued at all or faced major difficulties due to a lack of devolved competence in critical areas. This is wrong. Intergovernmental arrangements should function as a safeguard to prevent devolved nations from falling below UK and international human rights standards, they should not stand in the way of devolved nations going beyond these standards or prevent Wales from being a trailblazer on equality and human rights.

Our concerns are further aggravated by a deterioration of intergovernmental relations, evident in the recently announced UK Government plans to repeal Welsh law so that agency workers can cover for public workers on strike or the recent £30m cuts to the Welsh Government's budget to finance military aid for Ukraine without appropriate consultation. These developments make our work in Wales increasingly difficult as it suggests we cannot rely on the fact that those powers already devolved will always be respected. We believe that any constitutional reform going forward will need to strongly enshrine scrutiny, cooperation and consultation as principles of good intergovernmental relations and ensure accountability and enforcement of these principles.

For these reasons, we believe that Wales cannot be a feminist nation, an anti-racist nation, a nation where disabled people have equal rights, a nation of sanctuary, the most LGBTQ+ friendly nation in Europe or the safest place in Europe to be a woman until it has autonomy over the policy areas discussed above, and until its powers are duly respected in intergovernmental relations.

Yours sincerely,

Catherine Fookes, Director, WEN Wales

Frances Beecher, Chief Executive, Llamau

Nancy Lidubwi, VAW Policy Manager, Bawso

Nkechi Allen Dawson, Lead Policy Officer, Race Council Cymru

Rhian Davies, Chief Executive, Disability Wales

Fair Treatment for the Women of Wales (FTWW)

Jane Fenton-May, Wales Assembly of Women

Abi Thomas, Women's Officer, Plaid Cymru Carmarthen West and South Pembrokeshire Constituency Committee

Christina Tanti, Research and Evaluation Manager, Race Equality First

Cerys Furlong, Chief Executive, Chwarae Teg

About the Women's Equality Network (WEN) Wales

Our vision is of a Wales free from gender discrimination where all women and men have equal authority and opportunity to shape society and their own lives. We work with our vibrant coalition of organisational and individual members to transform society. Our work sits under three pillars. We will Connect, Campaign and Champion women so our vision is realised.

Thank you for the opportunity to contribute to this consultation. If you have any further comments or queries, please get in touch.

Welsh Justice Union Groups

1. What matters to you about the way Wales is run?

As Trade Unionists working in the Criminal Justice system in Wales we are committed to principles of fraternity, solidarity and integrity. What matters the most to us is a Criminal Justice System in Wales that protects the public and reduce offending while protecting our members and their interests and integral rights as Welsh workers.

We are also ordinary working people living in our communities with the expectation that we are rewarded for our hard work protecting the public in Wales.

2. What do you think the priorities for the commission should be?

Devolution of Justice is the natural first step to further Devolution powers and wider constitutional changes.

The Commission should focus on the mechanics and process where this can be achieved both politically and practically.

3. Thinking about how Wales is governed, by the Welsh Government and the UK government, what are the strengths of the current system, what aspects do you most value and wish to protect? Can you provide examples?

Welsh Government already provides particularly robust support to the criminal justice system through Education and Healthcare provision. There has also been significant partnership progress to address housing needs for those involved with the Criminal Justice System and specifically prepare for the potential early release of prisoners.

4. Are there any problems with the current system, and if so, how could they be addressed? Again, please provide examples.

The lack of Devolution of Justice to Wales has created a disjointed and fragmented Service both for the public but also for those of us working within the Criminal Justice System in Wales. A lack of devolved accountability and purpose means the Justice System has served the narrower interests of the British State without considered the key needs of Wales. The issues had sat alongside the devastating effects of Austerity, cuts to budgets, staff and staff pay, which has significantly reduced the function and delivery of Service.

The most profound example of this is setting of HMP Berwyn in Wrexham. Berwyn currently hold up to 1600 Category C prisoners. Statistics provided by HMPPS in Wales to the Prisoner Officers Association in 2021 showed that if these only 4% of prisoners were Welsh prisoners. Built entirely to serve the needs of the Criminal Justice system outside Wales Berwyn is now an establishment in Crisis with endemic violence, substance abuse; and an almost total inability to retain staff. These Crisis spill over into the wider Welsh Criminal Justice system with resources and staff diverted to Berwyn further weakening the ability of the Service to protect the public in Wales and rehabilitate and resettle offenders. Wider issues within the prison include Education provision. at HMP Which from foundation has been privatised and the provider while absorbing Welsh government funding was able to divert funding to projects in England.

This is just one example but others exist throughout the Probation, Court and Police services. The omission of devolution of Justice in Wales, which was devolved in Scotland, continues to sit as a millstone on the people of Wales. Both draining resources and diverting accountability for Welsh Services from Welsh Democracy.

5. Thinking about the UK government, the Welsh Government and Welsh local government (your local council), what do you think about the balance of power and responsibility between these 3 types of government – is it about right or should it change and if so, how? For example, who should have more power, or less?

Greater Powers to the Welsh Government in particular the devolution of Justice would rebalance and address the deficits in the Devolution settlement.

6. As a distinct country and political unit, how should Wales be governed in the future? Should we: broadly keep the current arrangements where Wales is governed as part of the UK, and the Westminster Parliament delegates some responsibilities to the Senedd and Welsh Government, with those responsibilities adjusted as in Q5, OR move towards Wales having more autonomy to decide for itself within a more federal UK, with most matters decided by the Senedd and Welsh Government, and the Westminster Parliament decides UK-wide matters on behalf of Wales (and other parts of the UK) OR move towards Wales having full control to govern itself and be independent from the UK OR pursue any other governance model you would like to suggest alongside any of these options, should more responsibilities be given to local councils bringing decision making closer to people across Wales and if so, please provide examples.

We can only comment on the urgency with which Devolution of Justice should be considered and implemented. However ultimately this would function best within a federal UK political setting with Justice devolved in other polities like Northern Ireland or England.

7. Overall, what is most important to you about the way in which Wales should be governed in the future? Is there anything else you want to tell us?

The Criminal Justice System to be effective, efficient and to deliver for the people of Wales needs to be fully devolved. including youth Justice, probation, Courts, Prisons and Policing. This would provide greater accountability to the public and remove the jagged edge obstacles that have resulting from Justice not being devolved as it was in Scotland.

8. In responding to these questions, we would welcome views on how the current forms of governance, and any proposals to change governance in the future, might impact on the Welsh language.

further Devolution in the Justice system would foster and promote the Welsh Language and further retain Welsh speaking staff.

Information to include: Please let the commission know if you are writing in a personal capacity or on behalf of an organisation. If you are writing on behalf of an organisation, it would be helpful if you could confirm its purpose, size and membership.

I am submitting on behalf of the Welsh Justice Unions Group (WJUG) which comprises representatives from Public and Commercial Services Union (PCS) representing civilian workers within the Prison Service within Her Majesty's Prison and Probation Service in Wales (HMPPS in Wales) , National Association of Probation Officers Cymru (NAPO Cymru) representing Probation Officers and other workers within Probation, Prison Officers Association (POA) representing Prison Officers, Unison Trade Union representing workers in the justice system including police civilian workers, and GMB Union representing various justice service workers including solicitors.

The WJUG was established to represent and give voice to our members working within the Criminal Justice System in Wales. We have met and engaged with senior management, Members of Parliament, Senedd Members as well as Welsh Government Ministers. We are currently working with other to form a Senedd Cross-Party Justice Group.

it is disappointing that the Commission has spoken directly to the Chair of the Commission on Justice in Wales (the Thomas Commission), and Richard Wynn Jones from Cardiff University's Wales Governance Centre but not to the Welsh Justice Unions and their members who work on the frontline of the Criminal Justice System in Wales.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru –
Rhestr o gyfreithiau Cymru a basiwyd ers i'r pŵer i wneud deddfwriaeth gael ei
ddatganoli i Gynulliad Cenedlaethol Cymru / Senedd Cymru**

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

Deddfau Cymru a basiwyd ers 1999	3
Tabl 1: Deddfau Senedd Cymru	3
Tabl 2: Deddfau Cynulliad Cenedlaethol Cymru	4
Tabl 3: Mesurau Cynulliad Cenedlaethol Cymru	5

Deddfau Cymru a basiwyd ers 1999

1. Er nad ydynt wedi bodoli ers amser hir, fel deddfwrfa a llywodraeth yng Nghymru,
 - mae Cynulliad Cenedlaethol Cymru/Senedd Cymru wedi pasio 72 o Fesurau neu Ddeddfau ers 2007. Mae'r ffigur hwn yn cynrychioli 22 o Fesurau Cynulliad Cenedlaethol Cymru; 44 o Ddeddfau Cynulliad Cenedlaethol Cymru a chwe Deddf Senedd Cymru hyd yn hyn; ac
 - mae bron i 6,000 o Offerynnau Statudol Cymru wedi'u gwneud, gan gynnwys y rhai hynny a wnaed gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru rhwng 1999 a 2007, a Gweinidogion Cymru ers 2007. Mae'r ffigur hwn yn cynnwys Offerynnau Statudol Lleol a chyffredinol Cymru, ac mae tua 36% o Offerynnau Statudol Cymru'n lleol o ran eu natur sy'n cynnwys gorchmynion traffig ffordd dros dro.
2. Mae manylion Deddfau a Mesurau Senedd Cymru a Chynulliad Cenedlaethol Cymru yn y tablau isod (**Tablau 1-3**). Mae'r hyperddolenni i Ddeddfau a Mesurau Senedd Cymru a Chynulliad Cenedlaethol Cymru yn cynnwys dolenni at femoranda esboniadol a nodiadau esboniadol sy'n rhoi crynodeb o'r ddeddfwriaeth, bwriad ei pholisi a'r diben ac effaith ddeddfwriaethol. Os byddai'n ddefnyddiol i'r Comisiwn ar gyfer Llywodraeth Cymru ein bod yn darparu unrhyw fanylion esboniadol pellach ar unrhyw ddarnau penodol o ddeddfwriaeth Cymru byddem yn hapus i wneud hynny.

Tabl 1: Deddfau Senedd Cymru

Deddfau Senedd Cymru
Deddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021
Deddf Rhentu Cartrefi (Diwygio) (Cymru) 2021
Deddf Etholiadau Cymru (Coronafeirws) 2021
Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021
Deddf Anifeiliaid Gwyllt a Syrcasau (Cymru) 2020
Deddf Iechyd a Gofal Cymdeithasol (Ansawdd ac Ymgysylltu) (Cymru) 2020

Tabl 2: Deddfau Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Deddfau Cynulliad Cenedlaethol Cymru
<u>Deddf Plant (Diddymu Amddiffyniad Cosb Resymol) (Cymru) 2020</u>
<u>Deddf y Gwasanaeth Iechyd Gwladol (Indemniadau) (Cymru) 2020</u>
<u>Deddf Senedd ac Etholiadau (Cymru) 2020</u>
<u>Deddf Deddfwriaeth (Cymru) 2019</u>
<u>Deddf Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus (Cymru) 2019</u>
<u>Deddf Rhentu Cartrefi (Ffioedd etc.) (Cymru) 2019</u>
<u>Deddf Cyllido Gofal Plant (Cymru) 2019</u>
<u>Deddf Iechyd y Cyhoedd (Isafbris am Alcohol) (Cymru) 2018</u>
<u>Deddf Rheoleiddio Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig (Cymru) 2018</u>
<u>Deddf Cyfraith sy'n Deillio o'r Undeb Ewropeaidd (Cymru) 2018</u>
<u>Deddf Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru) 2018</u>
<u>Deddf Diddymu'r Hawl i Brynu a Hawliau Cysylltiedig (Cymru) 2018</u>
<u>Deddf yr Undebau Llafur (Cymru) 2017</u>
<u>Deddf Treth Gwarediadau Tirlenwi (Cymru) 2017</u>
<u>Deddf Iechyd y Cyhoedd (Cymru) 2017</u>
<u>Deddf Treth Trafodiadau Tir a Gwrthweithio Osgoi Trethi Datganoledig (Cymru) 2017</u>
<u>Deddf Casglu a Rheoli Trethi (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf Lefelau Staff Nyrsio (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf Rheoleiddio ac Arolygu Gofal Cymdeithasol (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf Rhentu Cartrefi (Cymru) 2016</u>
<u>Deddf Llywodraeth Leol (Cymru) 2015</u>
<u>Deddf Cymwysterau Cymru 2015</u>
<u>Deddf Cynllunio (Cymru) 2015</u>
<u>Deddf Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol (Cymru) 2015</u>
<u>Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015</u>
<u>Deddf Addysg Uwch (Cymru) 2015</u>
<u>Deddf Tai (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Sector Amaethyddol (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Addysg (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Rheoli Ceffylau (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Cyllid y Gwasanaeth Iechyd Gwladol (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Addysg Bellach ac Uwch (Llywodraethu a Gwybodaeth) (Cymru) 2014</u>
<u>Deddf Teithio Llesol (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Cartrefi Symudol (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Trawsblannu Dynol (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Sgorio Hylendid Bwyd (Cymru) 2013</u>
<u>Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013</u>

[Deddf Is-ddeddfau Llywodraeth Leol \(Cymru\) 2012](#)

[Deddf Cynulliad Cenedlaethol Cymru \(Ieithoedd Swyddogol\) 2012](#)

Tabl 3: Mesurau Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Mesurau Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Mesur Addysg (Cymru) 2011
Mesur Diogelwch ar Gludiant i Ddysgwyr (Cymru) 2011
Mesur Tai (Cymru) 2011
Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011
Mesur Diogelwch Tân Domestig (Cymru) 2011
Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011
Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011
Mesur Gwastraff (Cymru) 2010
Mesur Iechyd Meddwl (Cymru) 2010
Mesur Caeau Chwarae (Ymgysylltiad Cymunedau â Phenderfyniadau Gwaredu) (Cymru) 2010
Mesur Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru) 2010
Mesur Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Taliadau) 2010
Mesur Diwydiant Cig Coch (Cymru) 2010
Mesur Codi Ffioedd am Wasanaethau Gofal Cymdeithasol (Cymru) 2010
Mesur Plant a Theuluoedd (Cymru) 2010
Mesur Addysg (Cymru) 2009
Mesur Comisiynydd Safonau Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2009
Mesur Bwyta'n Iach mewn Ysgolion (Cymru) 2009
Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009
Mesur Dysgu a Sqiliau (Cymru) 2009
Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008
Mesur Gwneud lawn am Gamweddau'r GIG (Cymru) 2008

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru –
Nodyn ar y cyfyngiadau cyfreithiol ar y setliad a'r achos dros newid**

Dyddiad: 17 Hydref 2022

Cynnwys

1. Cyflwyniad	3
2. Crynodeb	4
3. Y berthynas gyfansoddiadol rhwng Senedd Cymru a Senedd y DU.....	6
4. Cyfyngiadau ar gymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru	11
5. Cyfyngiadau ar gymhwysedd gweithredol Gweinidogion Cymru	35
6. Casgliad.....	39

Tabl: Crynodeb o'r gofynion ar gyfer cydsyniad Gweinidog y Goron	29
--	----

Atodiad A: Trosolwg o brofion cymhwysedd yn a.108A, Deddf Llywodraeth Cymru 2006

1. Cyflwyniad

- 1.1 Cyflwynodd Deddf Cymru 2017 'fodel cadw pwerau' newydd mewn perthynas â datganoli i Gymru a ddaeth i rym ar 31 Mawrth 2017. Roedd y Papur Gorchymyn a'i rhagflaenodd, *Pwerau at Bwrpas: Tuag at setliad datganoli sy'n para i Gymru*, yn nodi:

“Mae er budd gorau pobl Cymru fod gennym setliad datganoli clir sy'n rhoi llais cryfach iddynt dros eu materion eu hunain o fewn Teyrnas Unedig gref a llwyddiannus.”¹

- 1.2 Yn anffodus, fodd bynnag, ein barn gadarn yw na chyflawnodd Deddf 2017 hyn, ac mae'r Gweinidog a oedd yn gyfrifol am y Ddeddf hyd yn oed wedi cyfaddef yn ddiweddarach “nad dyma oedd diwedd y stori”². Bydd y papur hwn yn tynnu sylw at y cyfyngiadau diangen ar y setliad ac yn dangos sut mae'r cyfyngiadau hynny'n effeithio ar y ddeddfwrfa a etholwyd yn ddemocrataidd wrth ddeddfu ar gyfer Cymru; a sut mae hyn yn ei dro yn rhwystro Llywodraeth Cymru rhag cyflawni ei Rhaglen Lywodraethu sydd wedi cael mandad democrataidd.
- 1.3 Bydd y papur yn edrych yn gyntaf ar y berthynas gyfansoddiadol “darlun mawr” rhwng Senedd Cymru a Senedd y DU, a'r ffordd mae confensiwn Sewel wedi gwanhau yn ddiweddar (Rhan 3). Wrth wneud hynny, bydd yn dadlau bod cyflwr presennol y berthynas hon yn gamweithredol yn gyfansoddiadol, ac nad yw'n rhoi parch priodol i fandad democrataidd Senedd Cymru fel y corff deddfu etholedig ar gyfer materion datganoledig yng Nghymru.
- 1.4 Mae Rhan 4 yn rhoi manylion am dirwedd gyfreithiol dechnegol cymhwysedd deddfwriaethol (mae trosolwg o hyn yn y siart llif yn **Atodiad A**). Yn benodol, mae'n egluro, er bod *model* cadw pwerau'r setliad nawr yn debyg i'r un yn yr Alban, mae'r rhestr o faterion a gedwir yn ôl yn llawer hwy nag yn yr Alban ac nid yw wedi'i threfnu o amgylch unrhyw egwyddor gyfansoddiadol gydlynol o ran yr hyn y dylid ei gadw'n ôl. Ar ben hynny, mae nifer o faterion deddfwriaethol 'ffrwydrol' wedi'u claddu yn Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 sy'n golygu, hyd yn oed lle mae'n ymddangos bod mater wedi'i ddatganoli, y gall Llywodraeth y DU atal Senedd Cymru rhag deddfu yn ei gylch.
- 1.5 Yn olaf, mae Rhan 5 yn egluro'r sefyllfa o ran pwerau gweithredol; yn benodol, sut mae'r ffordd y mae pwerau gweithredol yn cael eu rhoi i Weinidogion Cymru yn anhygyrch, yn adweithiol ac yn ddiffygiol o ran cydlynid cyfansoddiadol (ac yn cyferbynnu â'r broses o drosglwyddo swyddogaethau gweithredol yn gyfan gwbl o fewn cymhwysedd datganoledig i Weinidogion yr Alban o dan Ddeddf yr Alban 1998).

¹ Llywodraeth y DU (2015) *Pwerau at Bwrpas: Tuag at Setliad Datganoli sy'n Para i Gymru*, ar gael yn

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a80e976e5274a2e8ab52dd8/47683_CM9020_WELSH.pdf

² <https://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-politics-38748801>

- 1.6 Y darlun cyffredinol o'r setliad yw ei fod yn gul ac yn gymhleth. Mae effaith y cyfyngiadau ychwanegol yn setliad Cymru, yn enwedig trefn cydsyniad Gweinidog y Goron, yn cael ei waethygu gan y nifer llawer mwy o faterion a gedwir yn ôl o'i gymharu â setliad yr Alban.
- 1.7 Er ein bod yn cytuno â Llywodraeth y DU bod angen i'r llinell rhwng yr hyn sydd wedi'i ddatganoli a'r hyn sydd heb ei ddatganoli gael ei nodi'n glir, nid yw Deddf Cymru 2017 yn cyflawni hyn; ac nid yw ychwaith yn tynnu'r llinell yn y lle cywir. Mae'r papur yn cynnwys awgrymiadau ar gyfer newidiadau i wneud y setliad yn gliriach ac i sicrhau gwell cydbwysedd cyfansoddiadol. Fodd bynnag, mae angen ystyried yr awgrymiadau hyn mewn adolygiad ehangach o'r strwythurau cyfansoddiadol sy'n sail i'r Deyrnas Unedig, yn unol â chylch gwaith y Comisiwn.

2. Crynodeb

- 2.1 Mae datganoli i Gymru wedi datblygu'n raddol, yn hytrach na thrwy un 'glec fawr' o bwerau deddfwriaethol a gweithredol ar y dechrau fel digwyddodd yn yr Alban. Credwn fod agweddau o statws cyfansoddiadol Cymru cyn datganoli a'r cyfnod cychwynnol, gweithredol-yn-unig o ddatganoli dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998 yn parhau i fod yn bresennol. Mae hyn yn amlwg yn y cyfyngiadau ar gymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru sy'n rhy gyfyngol, y ffordd dameidiog y caiff swyddogaethau eu trosglwyddo i Weinidogion Cymru, ac yn agwedd grintachlyd Llywodraeth bresennol a llywodraethau diweddar y DU at ddatganoli yng Nghymru.
- 2.2 Mae'r berthynas bresennol rhwng Llywodraeth y DU, Senedd y DU a'r sefydliadau datganoledig (boed yng Nghymru, yr Alban neu Ogledd Iwerddon) yn gamweithredol. Mae hyn yn rhoi straen ar gonfensiwn ac yn tynnu sylw at y ffaith bod trefniadau llywodraethu Cymru yn seiliedig ar y syniad llawer mwy hyblyg o sofraniaeth seneddol fel y mae Llywodraeth y DU yn ei deall (hawl Senedd y DU i wneud neu i beidio â gwneud unrhyw gyfraith y mae'n ei dewis yn hanfodol) ac nid ar ffurfioldeb cyfansoddiad ysgrifenedig. Mae tuedd gynyddol Llywodraeth y DU ar ôl Brexit i ddiystyru confensiwn Sewel a dibynnu ar sofraniaeth seneddol i ddeddfu heb gael cydsyniad y deddfwrfeydd datganoledig mewn perthynas â materion datganoledig, ac i newid eu pwerau, yn drech na mandad democrataidd y sefydliadau hynny ac yn tanseilio ymddiriedaeth rhwng llywodraethau.
- 2.3 Er mwyn i'r Deyrnas Unedig weithredu'n effeithiol, mae angen iddi fod yn bartneriaeth gyfartal, gyda phob rhan yn cyfuno eu sofraniaeth yn wirfoddol, ac yn cydweithredu ar sail parch ar bob ochr. I'r gwrthwyneb, mae risg ar hyn o bryd y bydd deddfwriaeth Senedd Cymru yn cael ei gwrthdroi neu ei dirymu gan Senedd y DU – er bod ei Haelodau yn atebol i etholwyr Cymru mewn perthynas â'r holl faterion datganoledig.

- 2.4 Mae'r pwerau sydd wedi'u datganoli i Senedd Cymru yn gyfyng ac yn cael eu gwanhau ymhellach gan gyfyngiadau cymhleth ar ei chymhwysedd deddfwriaethol. Yn fwyaf arwyddocaol, mae hyn yn cynnwys cadw pwerau mewn perthynas â chyfiawnder, sy'n anochel yn rhyngweithio'n agos â materion datganoledig. Mae hyn yn ei gwneud yn anodd i Senedd Cymru sicrhau diwygio cydlynol a chynhwysfawr.
- 2.5 Mae'n ymddangos bod llawer o'r cyfyngiadau a osodir ar Senedd Cymru yn deillio o awydd (ofer) Llywodraeth y DU i gadw awdurdodaeth ar y cyd Cymru a Lloegr. Mae'r awdurdodaeth ar y cyd yn anghysondeb cyfansoddiadol hen ffasiwn na all oroesi gwirionedd sylfaenol datganoli: bod cyfraith Cymru yn gwyro fwyfwy oddi wrth gyfraith Lloegr. Rhaid sefydlu awdurdodaeth gyfreithiol i Gymru a rhaid i'r cyfrifoldeb dros y system gyfiawnder ehangach gael ei drosglwyddo i Senedd Cymru a Llywodraeth Cymru.
- 2.6 Mae llawer o gyfyngiadau ar bwerau Senedd Cymru sy'n unigryw i setliad Cymru, yn benodol, y rheolau cymhleth yn Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae'r rhain yn golygu y gall y gofynion ar gyfer cydsyniad un o Weinidogion y DU rwystro Senedd Cymru rhag deddfu – hyd yn oed mewn perthynas â materion y mae'n ymddangos eu bod wedi'u datganoli gan nad ydynt wedi'u cadw'n ôl i Senedd y DU gan Atodlen 7A i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae hyn yn rhwystro'r ddeddfwrfa; yn cuddio llinellau atebolrwydd democrataidd; ac yn gwneud y setliad yn anoddach ei ddeall i bobl Cymru. Mae hefyd yn creu potensial pellach ar gyfer anghydfodau ac ymgyfreitha.
- 2.7 Mae'r swyddogaethau a roddir i Weinidogion Cymru wedi'u gwasgaru ar draws lluo o ffynonellau. Nid yw'r mecanwaith ar gyfer trosglwyddo rhagor o swyddogaethau yn cynnwys cysondeb ac eglurder setliad yr Alban, lle'r oedd swyddogaethau gweithredol o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd yr Alban i gyd (oni bai am lond llaw o eithriadau) yn cael eu trosglwyddo'n awtomatig i Weinidogion yr Alban ar ddechrau'r datganoli. Yn lle hynny, mae gennym yng Nghymru glytwaith o bwerau nad yw eu ffiniau'n cyd-fynd â chymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru, ac sydd mewn rhai achosion yn parhau i fod yn ddarostyngedig i amodau a chyfyngiadau. Mae hyn yn dangos agwedd afresymol a thymor byr Llywodraeth y DU at ddatganoli, lle mae pwerau'n cael eu hystyried fesul achos yn hytrach na thrwy gyfeirio at ddarlun mwy sy'n seiliedig ar gydlyniaeth ac eglurder.
- 2.8 Mae hyn i gyd yn dangos, er bod Deddf Cymru 2017 wedi cyflwyno rhai gwelliannau i'r setliad datganoli, nad oedd wedi cyflawni'r hyn a addawyd gan Lywodraeth y DU, sef setliad cliriach, lle'r oedd gan bobl Cymru lais cryfach. Doedd dim rhaid iddo fod fel hyn, a does dim rhaid iddo fod fel hyn: mae setliad yr Alban yn cynnwys llai o faterion a gedwir yn ôl (mae 70 o faterion penodol wedi'u cadw yn ôl yn setliad yr Alban, o'i gymharu â 101 yn setliad Cymru), llai o gyfyngiadau ar allu Senedd yr Alban i ddeddfu ynghylch materion sydd heb eu cadw'n ôl; a chynllun llawer cliriach o bwerau gweithredol.
- 2.9 Hyd yn oed pan oedd cyfyngiadau yn setliad yr Alban wedi'u mapio ar draws

setliad Cymru, fel y cyfyngiad ar addasu'r gyfraith ar faterion a gedwir yn ôl³, ni roddwyd digon o ystyriaeth i'r gwahaniaethau yn y ddau anheddiad (ee y ffaith bod gan yr Alban ei hawdurdodaeth ei hun; a bod ganddi nifer llawer llai o faterion a gedwir yn ôl). Mae cyfyngiadau sy'n gymharol fach ac yn rhesymegol yng nghyd-destun yr Alban yn cael llawer mwy o effaith mewn perthynas â Chymru. Dyma reswm arall pam mae'r ddau setliad, er eu bod yn debyg ar yr wyneb, yn sylfaenol anghyfartal.

- 2.10 Mae hyn yn cuddio gwirionedd pellach: bod angen diwygio'r Deyrnas Unedig yn sylfaenol, a newid agwedd Llywodraeth y Deyrnas Unedig, er mwyn gweithredu'n effeithiol fel partneriaeth o genhedloedd, a ffynnu er budd ei holl bobl.

3. Y berthynas gyfansoddiadol rhwng Senedd Cymru a Senedd y DU

Statws cyfansoddiadol a chyfreithlondeb democrataidd

- 3.1 Fel mater o theori gyfansoddiadol o leiaf, nid yw Senedd Cymru yn 'sofran' oherwydd bod ei bodolaeth, a'i phwerau, yn ddarostyngedig i ewyllys Senedd y DU. Yn yr un modd ag y cafodd Senedd Cymru ei chreu gan Ddeddf Seneddol (sef, Deddf Llywodraeth Cymru 2006) gellir ei diddymu hefyd (ond gweler paragraffau 3.4-3.5 isod).
- 3.2 Fodd bynnag, mae Senedd Cymru yn rhannu â Senedd y DU y dilysrwydd democrataidd a roddir gan y bobl sofran ar ddeddfwrfa etholedig. Mae'r rhinwedd hon wedi cael ei chydabod a'i pharchu gan y Goruchaf Lys. Yn ôl yr Arglwydd Hope, a oedd yn rhoi'r prif ddyfarniad yn achos *AXA v Arglwydd Adfocad*:

Prif nodwedd Senedd yr Alban yw'r ffaith ei bod yn gwreiddio traddodiadau democratiaeth gyffredinol yn gadarn. Mae'n cael ei nerth gan yr etholwyr. Er mai'r barnwyr, nad ydynt yn cael eu hethol, sydd yn y sefyllfa orau i amddiffyn hawliau'r unigolyn, gan gynnwys y rheini sy'n cael eu hanwybyddu neu eu diystyru gan y mwyafrif, aelodau etholedig deddfwrfa o'r math hwn sydd yn y sefyllfa orau i farnu beth sydd er lles gorau'r wlad yn gyffredinol. Yn ôl y farn draddodiadol, mae Senedd sofran yn rhydd rhag craffu barnwrol oherwydd ei bod yn cael ei gwarchod gan egwyddor sofraniaeth. Ond mae'n rhannu gyda'r deddfwrfeydd datganoledig, nad ydynt yn sofran, y manteision sy'n deillio o ddyfnder a lled profiad ei aelodau etholedig a'r mandad a roddwyd

³ Paragraffau 1 a 2, Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 (ystyrir isod)

iddyn nhw gan yr etholwyr. Mae hyn yn awgrymu y dylai'r barnwyr ymyrryd, os o gwbl, dim ond o dan yr amgylchiadau mwyaf eithriadol. ⁴

- 3.3 Mae cyfreithlondeb democrataidd Llywodraeth Cymru yn deillio o gyfreithlondeb Senedd Cymru. Dim ond ar ôl cael ei enwebu gan Senedd Cymru y penodir y Prif Weinidog gan Ei Mawrhydi. Penodir Gweinidogion Cymru a Dirprwy Weinidogion Cymru gan Brif Weinidog Cymru, gyda chymeradwyaeth Ei Mawrhydi. Penodir y Cwnsler Cyffredinol gan y Frenhines, ar argymhelliad y Prif Weinidog.⁵

Sefydlogrwydd Senedd Cymru a Llywodraeth Cymru

- 3.4 Mae Deddf Llywodraeth Cymru 2006 a Deddf yr Alban 1998 yn darparu bod y sefydliadau datganoledig ar gyfer pob gwlad *yn rhan barhaol o drefniadau cyfansoddiadol y Deyrnas Unedig*.⁶ Mae'r ddeddfwriaeth yn datgan ymhellach *na ddylid diddymu'r sefydliadau datganoledig ac eithrio ar sail penderfyniad gan bobl Cymru/Yr Alban sy'n pleidleisio mewn refferendwm*.⁷
- 3.5 Fodd bynnag, mae sofraniaeth Seneddol yn golygu efallai na fydd hyn yn rhoi'r warchodaeth barhaol i'r Senedd a Llywodraeth Cymru (na Senedd yr Alban a Llywodraeth yr Alban) y gallai darlleniad syml o'r ddarpariaeth ei awgrymu. Effaith Deddfau Senedd y DU 1911 a 1949 yw, o leiaf fel mater o gyfraith, y gallai darpariaethau 'sefydlogrwydd', fel y'u gelwir yn y setliadau datganoli, gael eu diddymu yn y pen draw gan fwyafrif syml o Aelodau Seneddol sy'n pleidleisio yn Nhŷ'r Cyffredin.
- 3.6 Dychwelwyd Llywodraeth bresennol Cymru i'r swydd ar bolisi o ddatganoli cryf, sydd wedi gwreiddio mewn Teyrnas Unedig ddiwygiedig a gwirioneddol unedig. Fel y nodwyd gennym yn *Diwygio ein Hundeb*⁸, dylid cydnabod bod yr egwyddorion sy'n sail i ddatganoli yn hanfodol i gyfansoddiad y DU. Rhaid i'r sefydliadau datganoledig gael eu hystyried yn briodol fel nodweddion parhaol o drefniadau cyfansoddiadol y DU; dylai unrhyw gynigion ar gyfer diddymu sefydliadau o'r fath fod yn amodol nid yn unig ar gydsyniad yr etholwyr perthnasol, ond hefyd ar gydsyniad y sefydliadau eu hunain.

⁴ *AXA General Insurance Limited and others (Appellants) v The Lord Advocate and others (Respondents) (Scotland)* [2011] UKSC 46, paragraff 49

⁵ Adranau 45-50, Deddf Llywodraeth Cymru 2006

⁶ Ar gyfer Cymru, gweler a.A1 Deddf Llywodraeth Cymru 2006, a fewnosodwyd gan Ddeddf Cymru 2017, a.1

⁷ Ibid

⁸ Llywodraeth Cymru (2021) *Diwygio ein Hundeb: Cydlywodraethu yn y DU*, Cynnig 2, ar gael yn <https://gov.wales/reforming-our-union-shared-governance-in-the-uk-2nd-edition>

Confensiwn Sewel

- 3.7 Nid yw datganoli i Gymru, yr Alban a Gogledd Iwerddon yn newid egwyddor sofraniaeth Seneddol yn gyfreithiol, sy'n golygu bod Senedd y DU yn gallu pasio deddfwriaeth ar gyfer pob rhan o'r DU, gan gynnwys mewn perthynas â meysydd polisi datganoledig. Mae ei allu i wneud hynny wedi'i ddiogelu'n benodol gan adran 107(5) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006:

Nid yw'r Rhan hon [Rhan 4 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, sy'n rhoi cymhwysedd deddfwriaethol sylfaenol Senedd Cymru] yn effeithio ar bŵer Senedd y Deyrnas Unedig i wneud deddfau ar gyfer Cymru.

- 3.8 Mae hyn yn golygu, er gwaethaf dilysrwydd democrataidd Senedd Cymru, bod gan Senedd y DU hawl gyfreithiol absoliwt i ddiystyru neu 'ddadwneud' y cyfreithiau y mae Senedd Cymru yn eu gwneud. Yn hytrach na throsglwyddo pŵer yn llawn i Senedd Cymru, cadwodd Senedd y DU gymhwysedd deddfwriaethol diderfyn sy'n gorgyffwrdd. Mae hyn yn ei gwneud yn ofynnol iddo fabwysiadu deddf hunanymwadiad os yw am roi parch cyfansoddiadol priodol i'r Senedd fel deddfwrfa a etholwyd yn ddemocrataidd i Gymru mewn perthynas â materion datganoledig.
- 3.9 Mae Llywodraeth Cymru o'r farn nad yw'r farn draddodiadol ac absoliwtaidd hon o sofraniaeth Senedd San Steffan bellach yn egwyddor drefniadol briodol ar gyfer cyfansoddiad y Deyrnas Unedig. Pan nad oedd ond un ddeddfwrfa yn y Deyrnas Unedig yr oedd yn glir ym mhle yr oedd sofraniaeth, ond erbyn hyn mae gennym bedair senedd etholedig gyda phwerau deddfwriaethol. Os ydym wir yn ystyried (fel y dylem) fod sofraniaeth yn nwylo pobl y Deyrnas Unedig, yna mae sofraniaeth bellach yn cael ei rhannu rhwng ei phedair senedd; ac yng Nghymru, mae arfer sofraniaeth Senedd Cymru yn seiliedig ar ei mandad etholiadol gan bobl Cymru.
- 3.10 Mae'r mecanwaith a fabwysiodd Senedd y DU ar ddechrau datganoli mewn perthynas â deddfu ar gyfer Cymru a'r Alban mewn meysydd datganoledig yn cael ei alw'n gonfensiwn Sewel, yn dilyn polisi a luniwyd gan yr Arglwydd Sewel yn Nhŷ'r Arglwyddi wrth basio Deddf yr Alban 1998 (gyda phwyslais wedi'i ychwanegu):

nid yw datganoli cymhwysedd deddfwriaethol i senedd yr Alban yn effeithio ar allu San Steffan i ddeddfu ar gyfer yr Alban, hyd yn oed mewn perthynas â materion datganoledig. Yn wir, rydym yn rhagweld y gallai fod achosion lle byddai'n fwy cyfleus i ddeddfwriaeth ar faterion datganoledig gael ei phasio gan Senedd y Deyrnas Unedig. Fodd bynnag ... byddem yn disgwyl i gonfensiwn gael ei sefydlu na fyddai San Steffan fel arfer yn deddfu mewn perthynas â materion datganoledig yn yr Alban heb gydsyniad Senedd yr Alban.”⁹

- 3.11 Mae'r un confensiwn yn berthnasol i setliad datganoli Cymru. Y ddealltwriaeth rhwng Senedd y DU a'r deddfwrfeydd datganoledig yw na fydd Senedd y DU 'fel arfer' yn deddfu (a) mewn meysydd datganoledig, nac (b) er mwyn addasu cymhwysedd datganoledig, heb gydsyniad y ddeddfwrfa ddatganoledig. Cafodd hyn ei adlewyrchu i ddechrau mewn Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth¹⁰ rhwng Llywodraeth y DU a'r llywodraethau datganoledig, ac wedyn yng Nghanelwiau ar Ddatganoli Llywodraeth y DU ei hun¹¹ (nad oes ganddynt rym cyfreithiol ond sy'n darparu canllawiau mewnol i weision sifil ar weithredu'r setliad).
- 3.12 Datblygodd gweithdrefn lle byddai Llywodraeth y DU yn gofyn am gydsyniad Senedd Cymru i ddarpariaethau Bil y DU a oedd yn cynnwys y naill agwedd neu'r llall ar gonfensiwn Sewel drwy Gynnig Cydsyniad Deddfwriaethol. Mae Rheolau Sefydlog Senedd Cymru¹² yn ei gwneud yn ofynnol i Lywodraeth Cymru gyflwyno Memorandwm Cydsyniad Deddfwriaethol ar gyfer Bil y DU sy'n cynnwys darpariaethau o'r fath. Wrth bleidleisio ar Gynnig Cydsyniad Deddfwriaethol, gall Senedd Cymru wedyn fynegi ei gydsyniad, neu fel arall, i Fil y DU.
- 3.13 Tan yn ddiweddar¹³, lle bu anghytundeb rhwng Senedd Cymru a Senedd y DU ynghylch a yw deddfwriaeth y DU yn ymgysylltu â chonfensiwn Sewel ac felly'n gofyn am gydsyniad Senedd Cymru, yn gyffredinol y cwestiwn oedd a yw'r ddeddfwriaeth arfaethedig mewn maes datganoledig yn hytrach nag a yw'r amgylchiadau'n '*normal*' ai peidio. Mae defnyddio'r dull hwn wedi mynd i'r afael ag ystyr ddim '*fel arfer*', sy'n derm sydd heb bamedrau wedi'u diffinio fel nad oes dealltwriaeth glir o ba fath o amgylchiadau a allai arwain at Senedd y DU i basio deddfwriaeth mewn meysydd datganoledig, neu ddeddfwriaeth sy'n addasu cymhwysedd deddfwriaethol, heb gydsyniad Senedd Cymru.
- 3.14 Roedd Deddf Cymru 2017 yn cadw'r amwysedd cyfansoddiadol hwn, yn hytrach na'i ddatrys. Roedd yn mewnosod adran 107(6) yn Neddf Llywodraeth Cymru 2006:

⁹ Hansard, HL Deb 21 Gorff 1998 Cyfrol 592 c 791

¹⁰ Command Paper Cm 5240 (Rhagfyr 2001), superseded by Memorandum of Understanding between the UK Government, the Scottish Ministers, the Welsh Ministers, and the Northern Ireland Executive Committee (Hydref 2013), ar gael yn https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/316157/MoU_between_the_UK_and_the_Devolved_Administrations.pdf

¹¹ UK Government (2018) Devolution Guidance Note: Parliamentary and Assembly Primary Legislation Affecting Wales, ar gael yn https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/701462/DGN_-_Parliamentary_and_Assembly_Primary_Legislation_Affecting_Wales.pdf

¹² Rheolau Sefydlog Senedd Cymru (Rhagfyr 2021), Rheol Sefydlog 29, ar gael yn https://senedd.wales/media/hzlf2rf/clean_sos-eng.pdf

¹³ Gweler enghraifft y Deyrnas Unedig a Marchnad Fewnol 2020, isod: dyma'r enghraifft gyntaf o Lywodraeth y DU yn gwahodd Senedd y DU i roi Bil ar waith y maent yn ei dderbyn sy'n ymwneud â chonfensiwn Sewel, ond y gwrthododd Senedd Cymru roi cydsyniad iddo.

Ond cydnabyddir na fydd Senedd y Deyrnas Unedig fel arfer yn deddfu yng nghyswllt materion datganoledig heb gydsyniad Senedd Cymru.

- 3.15 Fodd bynnag, ni fanteisiodd ar y cyfle i egluro cwmpas y confensiwn drwy ddiffinio'r hyn a olygir wrth '*fel arfer*'. Ac ym *Miller Rhif 114*, dywedodd y Goruchaf Lys nad yw cwestiynau am gydymffurfio â chonfensiwn Sewel yn berthnasol ar hyn o bryd, er eu bod bellach wedi'u nodi gan Senedd y DU mewn statud. Mae'r methiant i ddiffinio'r cwestiwn o'r hyn a olygir gan '*fel arfer*' yn parhau i fod yn wendid mawr, gwendid ac achos gwrthdaro diangen yn y fframwaith cyfansoddiadol, gan adael i Lywodraeth y DU a Senedd y DU ddisgresiwn sylweddol wrth benderfynu pa amgylchiadau sydd '*ddim yn normal*'. Mae hynny'n eu galluogi i fwrw ymlaen â deddfwriaeth ar faterion sydd o fewn cymhwysedd datganoledig – neu hyd yn oed ddeddfwriaeth sy'n honni ei bod yn newid cymhwysedd Senedd Cymru yn radical – er bod Senedd Cymru wedi gwrthod rhoi ei chydsyniad.
- 3.16 Rydym wedi galw am ymgorffori Confensiwn Sewel yn statudol mewn ffordd fwy ystyrllon, sy'n rhoi eglurder i'r llywodraethau perthnasol, ac sy'n parchu mandad democrataidd Senedd Cymru:

Dylai'r gofyniad ddim 'fel arfer' gael ei wreiddio a'i godeiddio gan ddiffiniad a meini prawf priodol sy'n llywodraethu sut mae'n cael ei gymhwyso, gan roi cydnabyddiaeth go iawn iddo yn hytrach na chydabyddiaeth symbolaidd yn ein trefniadau cyfansoddiadol. Neu, gallai setliad cyfansoddiadol newydd ddarparu na fydd Senedd y DU yn deddfu ar faterion sydd o fewn cymhwysedd datganoledig, nac yn ceisio addasu cymhwysedd deddfwriaethol na swyddogaethau'r llywodraethau datganoledig, heb gydsyniad y ddeddfwrfa ddatganoledig berthnasol. 15

- 3.17 Mae'r camau gweithdrefnol diweddar a gymerwyd gan Dŷ'r Arglwyddi i gryfhau'r confensiwn i'w croesawu, ond nid ydynt yn ddigonol. Erbyn hyn, mae'n ofynnol i Weinidogion Llywodraeth y DU roi gwybod i Dŷ'r Arglwyddi os oes cydsyniad deddfwriaethol wedi'i wrthod, neu heb ei roi, drwy drydydd darlleniad Bil; ac i nodi pa ymdrechion sydd wedi'u gwneud i gael cydsyniad. Er bod hynny'n darparu rhyw lefel o atebolrwydd Gweinidogol yn y DU i Senedd y DU, nid yw'n gadael lle i drafodaeth bellach rhwng y deddfwrfeydd – rhywbeth sy'n sail i gonfensiwn Sewel ac sy'n hanfodol i weithrediad cyfansoddiadol heb ei godio'r DU, fel y nodwyd gan y Goruchaf Lys ym *Miller Rhif 116*.

¹⁴ *R (Miller) v Secretary of State for Exiting the European Union* [2017] UKSC 5, paragraffau 146-149

¹⁵ Llywodraeth Cymru (2021) *Diwygio ein Hundeb: Cydlywodraethu yn y DU*, Cynnig 5

¹⁶ *R (Miller) v Secretary of State for Exiting the European Union* [2017] UKSC 5, paragraff 151

Nodwn sylwadau Pwyllgor Dethol Tŷ'r Arglwyddi ar y Cyfansoddiad yn ei Adroddiad *Respect and Co-operation: Building a Stronger Union for the 21st Century*, fod hyd yn oed yr arfer sydd wedi'i ddiweddarau yn cyfyngu ar gyfleoedd ar gyfer craffu seneddol ystyrlon yn gynharach wrth ystyried y bil a bod diffyg tryloywder¹⁷.

- 3.18 Hyd yma, nid oes gweithdrefn gyfatebol yn Nhŷ'r Cyffredin, y daeth ei Bwyllgor Gweithdrefnau i'r casgliad ei fod wedi cymryd tystiolaeth ar gyfer ei ymchwiliad i weithdrefn Tŷ'r Cyffredin a'r cyfansoddiad tiriogaethol ym mis Awst 2021 ond nid yw wedi adrodd eto¹⁸.
- 3.19 Gallai Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth newydd rhwng Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau datganoledig, sy'n nodi'r amgylchiadau y cytunwyd arnynt lle gallai Llywodraeth y DU – mewn achosion eithafol – wahodd Senedd y DU i ddeddfu heb gydsyniad y deddfwrfeydd datganoledig, gyfrannu rhywfaint at y broses o ailadeiladu'r ymddiriedaeth, yr eglurder a'r sicrwydd sydd wedi'u herydu o dan Lywodraeth bresennol y DU.
- 3.20 Fodd bynnag, yn y pen draw, rydym o'r farn ei bod yn ofynnol i feini prawf statudol clir, sy'n gallu cael eu hadolygu a'u cymhwyso gan y Llysoedd, ddiogelu'r mandad cyfansoddiadol a democrataidd a roddir gan bobl Cymru i Aelodau etholedig Senedd Cymru i wneud eu cyfreithiau eu hunain. Rydym yn cytuno â'r Sefydliad Llywodraeth y gallai fod *risg i ddyfodol yr Undeb heb ddiwygiadau i'r egwyddor o gydsyniad deddfwriaethol sydd wrth galon y setliad datganoli*.¹⁹
- 3.21 Yn y cyfamser, dylai'r berthynas rhwng Senedd Cymru a Senedd y DU (a rhwng y llywodraethau perthnasol) fynd rhagddi ar sail parch ar y ddwy ochr, a chydabod y dilysrwydd democrataidd sy'n sail i bob sefydliad.

4. Cyfyngiadau ar gymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru

Trosolwg

- 4.1 Mae Adran 107(1) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn darparu fel a ganlyn:

Caiff Senedd Cymru wneud deddfau, i'w galw'n Ddeddfau Senedd Cymru (y cyfeirir atynt yn y Ddeddf hon fel "Deddfau'r Senedd").

- 4.2 Ond mae cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru wedyn wedi'i gyfyngu gan adran 108A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Yn ei hanfod, mae adran 108A yn gosod pum prawf neu rwystr deddfwriaethol ar wahân ar bob un o ddarpariaethau Bil y Senedd, ac mae'n rhaid pasio pob un ohonynt er mwyn iddynt ddod o fewn cymhwysedd.

¹⁷ [Respect and Co-operation: Building a Stronger Union for the 21st century \(parliament.uk\)](https://www.parliament.uk)

¹⁸ <https://committees.parliament.uk/work/618/the-procedure-of-the-house-of-commons-and-the-territorial-constitution/>

¹⁹ Institute for Government (2020) *Legislating by Consent: how to revive the Sewel Convention*, ar gael yn <https://www.instituteforgovernment.org.uk/publications/sewel-convention>

- 4.3 Pan fydd darpariaeth y tu hwnt i gymhwysedd, oherwydd ei bod yn methu unrhyw un o'r pum prawf yn Adran 108A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, nid yw'n gyfraith.²⁰ Mae trosolwg o'r berthynas gymhleth rhwng y pum prawf cymhwysedd hyn wedi'i nodi yn y siart llif yn **Atodiad A** i'r papur hwn.
- 4.4 Cafodd nifer o'r profion hyn (yn enwedig y cyfyngiadau a nodir yn Atodlen 7B; a'r gofyniad nad yw deddfwriaeth yn cael mwy o effaith heblaw mewn perthynas â Chymru nag sy'n angenrheidiol i roi pwrpas datganoledig ar waith) eu cyflwyno gan Ddeddf Cymru 2017, sydd i bob golwg er budd gwneud y system yn gliriach. Fodd bynnag, mae'r cymhlethdod ychwanegol a ychwanegodd Deddf Cymru at y matrices cymhwysedd, yn ein barn ni, yn cael yr effaith gwbl groes i hynny.
- 4.5 Ar ben hynny, mae'r profion newydd yn gwaethygu'r anghydbwysedd cyfansoddiadol yn y setliad. Er bod Senedd Cymru yn rhydd i ddeddfu ar gyfer Cymru ar unrhyw fater (gan gynnwys materion datganoledig); mae wedi'i chyfyngu (hyd yn oed mewn perthynas â materion datganoledig) gan faterion a gedwir yn ôl a chyfyngiadau cymhleth sy'n gwneud atebolrwydd democrataidd yn ddryslyd, ac yn llesteirio'r gwaith o gyflawni ein Rhaglen Lywodraethu.

Adran 108A(2)(a) Deddf Llywodraeth Cymru: rychwant

- 4.6 Nid oes gan Senedd Cymru bŵer i basio deddfwriaeth sy'n ymestyn y tu hwnt i awdurdodaeth gyfreithiol Cymru a Lloegr, hyd yn oed o ganlyniad i fater datganoledig.
- 4.7 Bydd diwygiad i Ddeddf y DU a wneir gan Fil y Senedd yn rhan o'r llyfr statud yng Nghymru a Lloegr yn unig. Ar gyfer yr Alban a Gogledd Iwerddon, nid effeithir ar y gyfraith bresennol ar gyfer yr awdurdodaethau hynny, oni bai fod Senedd y DU yn gwneud darpariaeth ar gyfer y diwygiad i 'ymestyn i' (h.y. yn rhan o gyfraith) yr Alban a/neu Ogledd Iwerddon.
- 4.8 Pan fyddwn o'r farn bod angen darpariaeth ar gyfer yr Alban a Gogledd Iwerddon er mwyn gwneud Deddf Senedd Cymru yn effeithiol, gallwn gysylltu â Llywodraeth y DU i wneud y newidiadau angenrheidiol. Mae adran 150 Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn caniatáu i'r Ysgrifennydd Gwladol wneud darpariaeth o ganlyniad i ddeddfwriaeth Senedd Cymru; a gallai hyn gynnwys Gorchymyn sy'n ymestyn darpariaethau'r Senedd i'r Alban neu Ogledd Iwerddon (ond nid os ydynt yn dod o fewn cymhwysedd Senedd yr Alban, ac os felly mae'n ddyletswydd ar y ddeddfwrfa honno i benderfynu a oes angen newid cyfraith yr Alban, a phryd i wneud hynny – nid oes darpariaeth debyg i Ogledd Iwerddon).
- 4.9 Mae'r broses ar gyfer gwneud addasiadau angenrheidiol i'r gyfraith o ganlyniad

i Ddeddf gan Senedd Cymru sy'n ymwneud â mater cwbl ddatganoledig

²⁰ Adran 108A(1) Deddf Llywodraeth Cymru 2006

felly yn feichus ac yn ddigyswllt. Mae'n dibynnu ar adnoddau Llywodraeth y DU, a bod amser Seneddol y DU (a/neu'r Alban) (gan fod angen i'r Gorchymyn gael ei gymeradwyo gan bob un o Dai'r Senedd) ar gael i ddelio â hwy. Mae hyn yn annhebygol o fod yn flaenoriaeth i Lywodraeth y DU; ac felly mae potensial i Ddeddfau'r Senedd beidio â bod yn gwbl effeithiol; ac i'r gyfraith gael ei gadael mewn cyflwr aneglur ac anhygyrch, hyd yn oed ar faterion annadleuol.

- 4.10 Rydym o'r farn y dylai Gweinidogion Cymru allu delio â'r materion hyn yn uniongyrchol gyda'r gwledydd datganoledig perthnasol, mewn ymgynghoriad â Llywodraeth y DU. Er enghraifft, gellid gwneud darpariaeth i Senedd Cymru newid cyfraith yr Alban a/neu Ogledd Iwerddon o ganlyniad i ddarpariaeth sydd o fewn cymhwysedd Senedd Cymru, yn amodol ar gydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol, Gweinidogion yr Alban a/neu Weinidogion Gogledd Iwerddon.

Adran 108A(2)(b) a (3) Deddf Llywodraeth Cymru 2006: ar waith

- 4.11 Effaith gyfunol adran 108A(2)(b) a (3) Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yw:

(a) ni all Senedd Cymru wneud cyfraith sy'n berthnasol ac eithrio o ran Cymru; oni bai

(b) fod y ddarpariaeth o dan sylw yn;

(i) ategol²¹ i ddarpariaeth arall mewn Deddf gan Senedd Cymru; ac

(ii) nad yw'n cael unrhyw effaith fwy heblaw mewn perthynas â Chymru nag sy'n angenrheidiol er mwyn rhoi effaith i ddiben y ddarpariaeth y mae'n ategol iddi.

- 4.12 Mae'r rhain yn brofion cymhleth i'w cymhwyso yng nghyd-destun ffin agored, y mae trigolion Cymru a Lloegr yn ei chroesi'n rheolaidd er mwyn cael mynediad at wasanaethau cyhoeddus fel addysg, iechyd a gofal cymdeithasol, ac ati.

Adran 108A(2)(c), ac Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006: materion a gedwir yn ôl

- 4.13 Mae darpariaeth mewn Deddf gan Senedd Cymru y tu hwnt i gymhwysedd os yw'n ymwneud â mater a gedwir yn ôl. Mae'r rhestr o faterion a gedwir yn ôl wedi'i nodi yn Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru

²¹ Mae darpariaeth yn atodol i ddarpariaeth arall os yw'n darparu ar gyfer gorfodi'r ddarpariaeth arall neu fel arall yn briodol ar gyfer gwneud y ddarpariaeth honno'n effeithiol neu os yw'n gysylltiedig fel arall â'r

ddarpariaeth honno, neu'n ganlyniadol iddi.

2006. Mae'r rhestr hon o faterion a gedwir yn ôl yn llawer hwy, ac yn llawer mwy cymhleth na'r rhestrau cyfatebol ar gyfer yr Alban a Gogledd Iwerddon.

Sybsidiaredd

- 4.14 Dylai sybsidiaredd fod yr egwyddor drefniadol sylfaenol ar gyfer y setliadau datganoledig.
- 4.15 Pan ddrafftiwyd Deddf Cymru 2017 (a oedd yn mewnosod Atodlen 7A yn Neddf Llywodraeth Cymru 2006), ni fabwysiadwyd unrhyw egwyddor drefniadol o'r fath. Er bod y Ddeddf honno wedi creu model cadw pwerau ar gyfer Cymru (a oedd yn golygu datganoli pwerau ehangach, yn debyg i'r sefyllfa yn yr Alban), roedd Llywodraeth y DU yn meddwl ei bod yn ymddangos mai'r unig beth a oedd yn sail i'r dull gweithredu ar gyfer cadw pwerau oedd gwrthdroi'r setliad pwerau a roddwyd, a'r rhagdybiaeth gychwynnol oedd bod popeth wedi'i gadw'n ôl oni bai eu bod wedi'u rhoi'n benodol.
- 4.16 Mae'r dull hwn wedi arwain at lawer mwy o faterion a gedwir yn ôl yn setliad Cymru; ac wedi parhau â chlytwaith o ddatganoli pwerau anghymesur ar draws y DU. Yn hytrach nag ystyried beth sy'n rhesymegol a chydlynol, mae cynnwys pob setliad wedi deillio'n bennaf o hanes ac amgylchiadau gwleidyddol ac ymarferol penodol (tymor byr) y wlad mae'n berthnasol iddi. Ceir camagraff o unffurfiaeth yn y *model* ond nid yw hyn yn cael ei adlewyrchu yng *ngyhynnwys* sylweddol pob setliad.
- 4.17 Er enghraifft; mae paragraff 94 o Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn cadw pwerau'n ôl i Senedd y DU:

Pwnc Rhan 4 o Ddeddf Busnesau Bach, Menter a Chyflogaeth 2015.

Mae Rhan 4 o'r Ddeddf honno yn ymdrin â Chod Tafarndai Cymru a Lloegr, sy'n gosod rhwymedigaethau ar fusnesau sy'n berchen ar dafarnau wrth iddynt ddelio â'u tenantiaid tafarndai clwm. Mae'n sefydlu Dyfarnwr annibynnol ar gyfer y Cod Tafarndai i orfodi'r Cod. Y pwrpas yw sicrhau tegwch yn y diwydiant; ac yn hawliau tenantiaid tafarndai rhydd a chlwm. Mae'r materion hyn yn integreiddio'n agos â materion sy'n ymwneud â thai, rhent teg, a chymunedau, sydd heb eu cadw'n ôl ac sydd felly wedi'u datganoli. Yn fwy sylfaenol, nid oes rheswm cyfansoddiadol da, yn ein cyflwyniad, pam y dylid eu cadw'n ôl. Nid ydynt wedi'u cadw'n ôl yn setliad yr Alban nac yn setliad Gogledd Iwerddon; sydd ynddo'i hun yn dangos nad ydynt yn faterion y mae angen ymdrin â hwy ar lefel y DU gyfan. Y gwir yw mai'r rheswm y mae rhywbeth mor ddibwys â'r Cod Tafarndai wedi'i gadw'n ôl yw am fod trwyddedu alcohol wedi'i gadw'n ôl. Ac mae trwyddedu alcohol yn cael ei gadw'n ôl oherwydd bod plismona a chyfiawnder yn cael eu cadw'n ôl. Ond nid oes rheswm cyfansoddiadol da pam y dylid cadw *unrhyw un* o'r materion hynny'n ôl.

4.18 Ein barn ni yw:

Dylai pwerau'r sefydliadau datganoledig fod yn seiliedig ar set gydlynol o gyfrifoldebau a ddyrennir yn unol â'r egwyddor sybsidiaredd. Dylid diffinio'r pwerau hynny drwy restru'r materion penodol y cytunir y dylid eu cadw i San Steffan mewn perthynas â phob tiriogaeth, pob mater arall (yn achos Cymru) sy'n dod yn gyfrifoldeb i Senedd Cymru a/neu Lywodraeth Cymru. ²²

Cyfiawnder

4.19 Mae cyfiawnder a'r awdurdodaeth gyfreithiol unigol, gan gynnwys y llysoedd, barnwyr, achosion sifil a throseddol yn faterion a gedwir yn ôl i Senedd y DU gan Atodlen 7A (gyda rhai eithriadau cyfyngedig). Gellir cyferbynnu hyn â'r Alban, a Gogledd Iwerddon, lle mae'r sefydliadau datganoledig yn gyfrifol am weinyddu cyfiawnder yn eu tiriogaethau eu hunain.

4.20 Mae hyn yn cyflwyno set unigryw o heriau i Senedd Cymru ac i Lywodraeth Cymru. Fel y cyfeirir uchod, fel mater o egwyddor nid oes rheswm da pam na ddylid datganoli'r system gyfiawnder. Ar ben hynny, mae'r rhaniad mewn cyfrifoldeb rhwng Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru yn cael effaith niweidiol ar y system gyfiawnder sydd heb ei datganoli a'r materion cysylltiedig sydd wedi eu datganoli. Fel yr esboniwyd yn *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*:

Rydym yn gweithio'n agos gyda phartneriaid mewn meysydd datganoledig a phartneriaid mewn meysydd nad ydynt wedi'u datganoli fel rhan o ddull system gyfan, sy'n canolbwyntio ar yr unigolyn, ar gyfer cyfiawnder. Mae meysydd datganoledig fel tai, camddefnyddio sylweddau ac iechyd meddwl yn hanfodol i alluogi dinasyddion Cymru i fyw bywydau iach, di-drosedd. Rydym yn chwarae rhan weithredol yn y system bresennol, gan weithio gyda phartneriaid i sicrhau'r canlyniadau gorau posibl. Dangosir hyn yn arbennig gan waith ar y Glasbrintiau Cyfiawnder Ieuencid a Chyfiawnder Menywod, yn ogystal â'n gwaith ar y cyd ar Drais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol.

Er hyn, rydym yn gwybod y gallai ein system gyfiawnder fod gymaint yn well.

*Mae ein partneriaethau llwyddiannus yn gweithredu yng nghyd-destun ehangach system sy'n ddigyswllt, lle mae gwasanaethau a ddylai fod ynghlwm wrth ei gilydd yn hytrach wedi'u gwasgaru ar draws cyrff datganoledig a chyrrff nad ydynt wedi'u datganoli. Felly, mae effeithiolrwydd y trefniadau partneriaeth hyn a'u gallu i wneud gwelliannau yn sylfaenol gyfyngedig – gan effeithio ar ein gallu cyfunol i sicrhau'r canlyniadau gorau posibl i bobl Cymru.*²³

²² Llywodraeth Cymru (2021) *Diwygio ein Hundeb: Cydlywodraethu yn y DU*, Cynnig 3

²³ Llywodraeth Cymru (2022) *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*, ar gael yn <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2022-06/sicrhau-cyfiawnder-i-gymru-mai-2022.pdf>

- 4.21 Roedd y cyhoeddiad hwnnw'n ymateb i adroddiad y Comisiwn annibynnol ar Gyfiawnder yng Nghymru, dan gadeiryddiaeth yr Arglwydd Thomas o Gwmgiedd, cyn Arglwydd Brif Ustus Cymru a Lloegr. Yn ôl y Comisiwn, "*mae pobl Cymru yn cael eu siomi gan y system gyfiawnder yn ei chyflwr presennol.*"²⁴
- 4.22 Daeth y Comisiwn i'r casgliad – yn unfrydol – bod angen pennu a chyflawni polisïau a phenderfyniadau ynghylch cyfiawnder yng Nghymru er mwyn diwygio'r system gyfiawnder go iawn. Mae hyn yn rhannol oherwydd bod angen iddynt gyd-fynd â'r polisïau a'r gwasanaethau cymdeithasol, iechyd, cyfiawnder cymdeithasol ac addysg unigryw a datblygol yng Nghymru a'r corff cynyddol o gyfreithiau i Gymru. Dylid datblygu polisi cyfiawnder i wasanaethu anghenion pobl Cymru a darparu mwy o fuddion iddynt – gyda chyllid yn cael ei ddyrannu yn unol â hynny. Nid oes sail resymegol dros drin Cymru'n wahanol i Loegr, yr Alban a Gogledd Iwerddon.
- 4.23 Fel y nododd y Comisiwn, mae toriadau i'r gyllideb cyfiawnder gan Lywodraeth y DU wedi cael effaith anghymesur o ddifrifol yng Nghymru, lle mae ffactorau daearyddol ac economaidd-gymdeithasol unigryw yn effeithio ar fynediad at gyfiawnder. Rydym wedi ceisio llenwi'r bylchau, mewn ymgais i liniaru'r effaith hon, ond yn ôl y Comisiwn mae hyn yn *anghynladwy pan nad oes gan Lywodraeth Cymru fawr o lais mewn polisi cyfiawnder a gwariant cyffredinol.*²⁵
- 4.24 Rydym yn cytuno ag argymhelliad y Comisiwn y dylid datganoli cyfiawnder i Gymru yn awr. Rydym wedi ymrwmo i fynd ar drywydd yr achos dros ddatganoli cyfiawnder a phlisma. Nid ydym ar ein pen ein hunain: roedd y cynnig hwnnw'n rhan o fanifesto sawl plaid cyn etholiad 2021 Senedd Cymru, felly mae ganddo fandad democrataidd clir gan bobl Cymru.
- 4.25 Mae ein cynigion wedi'u nodi'n fanylach yn *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*, lle rydym yn ystyried yr effaith ar addysg, teuluoedd, cydraddoldeb a chyfiawnder, diogelwch cymunedol a'r economi.
- 4.26 Ar ben hynny, yn 2016 gwnaethom gyhoeddi Bil drafft Llywodraeth a Chyfraith yng Nghymru²⁶, a oedd yn nodi cynigion deddfwriaethol penodol ar gyfer awdurdodaeth benodol ac ar wahân yng Nghymru a (ymhlith materion eraill) datganoli'r system gyfiawnder. Wrth wneud hynny, roeddem yn derbyn y byddai hyn yn golygu bod angen rhai cyfyngiadau rhesymegol, cyfatebol, ar gymhwysedd Senedd Cymru mewn perthynas â chymhwyso tiriogaethol ac i ba raddau, er budd eglurder, sefydlogrwydd a buddiannau strategol y DU. Mae'r rhain eto'n adlewyrchu'r sefyllfa o ran yr awdurdodaethau cyfreithiol ar wahân yn yr Alban a Gogledd Iwerddon.

²⁴ Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru (2019) *Cyfiawnder yng Nghymru dros Bobl Cymru*, ar gael yn <https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-10/Justice%20Commission%20WEL%20DIGITAL.pdf>

²⁵ Ibid, Crynodeb Gweithredol, paragraff 3

²⁶ Llywodraeth Cymru (2016) *Bil drafft Llywodraeth a Chyfraith Cymru*, ar gael yn <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-09/wales-bill-draft.pdf>

- 4.27 Hyd yma, mae Llywodraeth y DU wedi gwrthsefyll galwadau i ddatganoli cyfiawnder a phlisma; er gwaethaf argymhelliad clir ac unfrydol y Comisiwn, a'r mandad democrataidd ar gyfer newid. Mae wedi methu hyd yn oed ag ystyried yn briodol ac ymateb i'r gwahanol bapurau a sylwadau a gyflwynwyd. Nid yw wedi darparu ymateb rhesymegol i adroddiad Comisiwn Thomas, nac i bapur *Diwygio ein Hundeb* Llywodraeth Cymru. Mae'r methiant hwn i gymryd rhan mewn trafodaeth ynghylch sut y gellir gwella a moderneiddio plisma a chyfiawnder yn nodweddiadol, ac mae'n rhan o ddarlun ehangach o fethiant Llywodraeth y DU i ymgysylltu â chynigion polisi Llywodraeth Cymru. Mae hyn yn arwydd o anwybyddu mandad democrataidd Llywodraeth Cymru yn ehangach, ac nid yw'n gydnaws â chael Teyrnas Unedig iach sy'n gweithio.
- 4.28 Dadleuodd un o weinidogion cyfiawnder Llywodraeth y DU, wrth ymateb i adroddiad y Comisiwn mewn dadl yn Neuadd San Steffan yn 2020, y byddai datganoli cyfiawnder yn *gwaethygu'r ffin amrwd* yn y rhyngwyneb rhwng cyfiawnder a materion sydd eisoes wedi'u datganoli i Gymru. Er nad oedd tystiolaeth ar gyfer y ddadl honno, mae'r ymateb o leiaf – ynddo'i hun – yn cydnabod bod ffiniau presennol y datganoli yn aneglur, yn anghyson ac yn methu â chyflawni nodau datganedig Deddf Cymru 2017.
- 4.29 Mae'n ganlyniad naturiol, ac anochel, i ddatganoli y bydd y gyfraith yng Nghymru yn parhau i wyro oddi wrth y gyfraith yn Lloegr. Mae'r gwahaniaethau'n mynd y ddwy ffordd, sy'n digwydd o ganlyniad i gyfreithiau sy'n cael eu deddfu gan Senedd Cymru a Gweinidogion Cymru mewn perthynas â Chymru; a gan Senedd y DU a Llywodraeth y DU sy'n deddfu cyfreithiau ar gyfer Lloegr yn unig. Mae ein profiad yn ystod pandemig Covid-19, lle'r oedd yr ymateb deddfwriaethol yng Nghymru yn wahanol iawn i'r profiad yn Lloegr, yn enghraifft amlwg o hyn.
- 4.30 Mae Llywodraeth y DU yn gwadu'r realiti cyfansoddiadol, ac mae'n rhy hwyr i geisio glynu wrth yr awdurdodaeth ar y cyd. Mae awdurdodaeth unigol Cymru a Lloegr yn anghysondeb, oherwydd ei sail oedd bod y gyfraith ar draws Cymru a Lloegr yr un fath, a'i phwrpas oedd ymgorffori unffurfiaeth – mewn geiriau eraill, i ddangos bod y gyfraith yr un fath. Mae honni bod un corff o gyfreithiau yn bodoli yn peri dryswch i'r darlennydd ac nid yw o fudd. O ganlyniad, mae'n amlwg nad yw'r awdurdodaeth ar y cyd yn addas i'r diben mwyach.
- 4.31 Y dull naturiol, a fyddai'n adlewyrchu'r sefyllfa yn yr Alban ac yng Ngogledd Iwerddon, fyddai cydnabod y dylai'r gyfraith sy'n berthnasol yng Nghymru gael ei galw'n gyfraith Cymru, ac y dylai hyn wedyn gael ei gymhwyso yn llysoedd Cymru gan farnwyr a benodir i lysoedd yng Nghymru. Byddai dull o'r fath hefyd o fudd i ddinasyddion Lloegr, gan y byddai hefyd yn creu cysyniad o gyfraith Lloegr. Nid oes unrhyw reswm yn ymarferol pam na allai'r un set o farnwyr (a chyfreithwyr) wasanaethu mewn llysoedd yng Nghymru ac yn Lloegr. Dyma'r dull sy'n cael ei grybwyll ym Mil drafft Llywodraeth a Chyfraith Cymru.
- 4.32 Byddwn yn parhau i fynd ar drywydd cynigion egwyddorol, rhesymegol a manwl ar gyfer datganoli cyfiawnder a phlisma.

Awdurdodau penodol

- 4.33 Mae paragraff 197 o Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn cadw cyfansoddiad a swyddogaethau “awdurdodau penodol”. Yn gryno, diffinnir y rhain²⁷ fel unrhyw gwmni Swyddfa'r Post (neu gwmni cysylltiedig); Cyngorau Ymchwil; Comisiynwyr yr Heddlu a Throseddu; y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol; ac unrhyw gorff arall a gedwir yn ôl ei enw yn Rhan 2 o Atodlen 7A (ee yr Awdurdod Gweithredol Iechyd a Diogelwch²⁸; a'r Gorfforaeth Ddarlledu Brydeinig²⁹).
- 4.34 Yr effaith yw rhoi statws arbennig i'r cyrff hyn, ar wahân i'r cyfyngiad mewn perthynas ag “awdurdod a gedwir yn ôl” fel y nodir yn Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (gweler isod). Er bod Senedd Cymru wedi'i chyfyngu o ran sut y gall ddeddfu mewn perthynas ag awdurdodau a gedwir yn ôl, mae'n gallu deddfu (er enghraifft i roi swyddogaethau i awdurdod a gedwir yn ôl) gyda chydysniad Gweinidog priodol Llywodraeth y DU.
- 4.35 Fodd bynnag, nid oes eithriad o'r fath i'r rheol yn erbyn deddfu mewn perthynas ag “awdurdod penodol”. Felly, hyd yn oed pan fydd Llywodraeth y DU wedi dweud na fyddai ganddi wrthwynebiad i Senedd Cymru'n deddfu mewn perthynas ag awdurdod penodol, mae wedi dod i'r casgliad nad oes lle i roi cydsyniad i'r Senedd wneud hynny. Mae'r mater hwn a gedwir yn ôl wedi achosi cymhlethdodau hyd yn oed mewn perthynas â materion annadleuol; ac mae wedi gwneud diwygiadau diweddar a gyflwynwyd gan ddeddfwriaeth Senedd Cymru fiwrocraidd a chymhleth yn ddiangen.
- 4.36 Fel enghraifft, roedd Llywodraeth y DU o'r farn nad oedd yn gallu cydsynio i ddarpariaeth yr oeddem yn dymuno ei chynnwys yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021, gan ddiwygio pŵer Gweinidogion Cymru i wneud rheoliadau sy'n ymwneud â chyfrifon “cyrff llywodraeth leol”, gan gynnwys comisiynwyr heddlu a throseddu, prif gwnstabiliaid, byrddau prawf lleol ac ymddiriedolaethau prawf Cymru. Roedd ymateb Llywodraeth y DU i'n cais am gydsyniad yn dangos nad oedd ganddynt wrthwynebiad polisi i'r cynigion, ond eu bod o'r farn bod y cyfyngiad ar Senedd Cymru yn deddfu mewn perthynas ag awdurdodau penodol yn rhwystr llwyr, ac felly nad oeddent yn gallu cydsynio i'r ddarpariaeth. O ganlyniad, ni chafodd y ddarpariaeth ei chynnwys. Mae'n amlwg mai un o'r prif gymhellion dros gynnwys y cyfyngiadau newydd yn y setliad gan Ddeddf Cymru 2017 oedd dymuniad Llywodraeth y DU i gadw rheolaeth dros gyrff y mae'n gyfrifol yn ariannol ac yn wleidyddol amdanynt; ond, ar gyfer awdurdodau eraill, darperir y rheolaeth honno gan drefn gydsynio Gweinidog y Goron yn Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (gweler isod). Nid yw'n glir i ni pam

²⁷ Ym mharagraff 197, Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru

²⁸ Ym mharagraff 156, Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru

²⁹ Ym mharagraff 159, Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru

na fyddai'n ddigon i Lywodraeth y DU gael disgresiwn i ganiatáu newidiadau i swyddogaethau awdurdodau penodol, fel sydd ganddi ar gyfer awdurdodau eraill a gedwir yn ôl.

- 4.37 Yn y cyfamser, mae'r feto llwyr hwn ar newid swyddogaethau awdurdodau penodol yn ddiangen, ac yn rhwystrol. Mae'r berthynas rhwng awdurdodau penodol ac awdurdodau a gedwir yn ôl yn aneglur. Dyma enghraifft arall lle mae Deddf Cymru 2017 yn methu â chyflawni ei haddewidion i wneud y setliad yn gliriach, ac i roi llais cryfach i bobl Cymru (a'u cynrychiolydd etholedig) dros eu materion eu hunain.

Anghysondeb

- 4.38 Mae diffyg cysondeb mewnol o ran sut mae'r materion a gedwir yn ôl yn Atodlen 7A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn cael eu drafftio a'u hamlinellu.
- 4.39 Disgrifir rhai materion yn syml, gydag eithriadau clir, ac nid ydynt yn achosi fawr o ddadlau, ee paragraff 70:

Adran C4

C4 Eiddo deallusol

70 Eiddo deallusol.

Eithriadau

Amrywiadau planhigion a hadau.

- 4.40 Disgrifir materion eraill a gedwir yn ôl drwy gyfeirio at ddeddfwriaeth bresennol, ee paragraff 43:

Adran B6

B6 Ymddygiad Gwrthgymdeithasol

43 Pwnc Rhan 1 i 4 a Rhan 6 o Ddeddf Ymddygiad Gwrthgymdeithasol, Troseddu a Phlisma 2014.

- 4.41 Mae hwn yn fath llawer llai hygyrch o ddrafftio, sy'n gofyn am groesgyfeirio at ddeddfwriaeth arall. Mae'n cael ei gymhlethu ymhellach gan y ffaith bod angen³⁰ cyfeirio at y ddeddfwriaeth honno fel yr oedd ar 1 Ebrill 2018³¹, pan ddaeth Atodlen 7A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 i rym, er mwyn datod cwlwm cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru mewn perthynas â mater penodol.

³⁰ Yn rhinwedd paragraff 200, Atodlen 7A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

³¹ Dyma'r "prif ddiwrnod penodedig" o dan adran 71(3) Deddf Cymru 2017, yn rhinwedd Rheoliad 2

- 4.42 Mae'n ddigon anodd i gyfreithwyr y llywodraeth gael mynediad at gyfraith hanesyddol er mwyn sefydlu ffiniau cymhwysedd ac mae hyn bron yn amhosibl i ddinasyddion a rhanddeiliaid. Hyd yn oed os ydynt yn ymwybodol o'r angen i gael mynediad at gyfraith hanesyddol er mwyn deall a yw cynnig cyfredol o fewn cymhwysedd, ni fydd gan y rhan fwyaf fynediad at y cronfeydd data cyfreithiol cost uchel sy'n ei gwneud yn haws cael gafael ar yr wybodaeth hon.
- 4.43 Mae'r anghysonderau wrth ddrafftio'r materion a gedwir yn ôl yn datgelu gwirionedd ehangach am Atodlen 7A, a'r dull a fabwysiadwyd gan Lywodraeth y DU wrth baratoi Deddf Cymru 2017. Mae'n cynrychioli casgliad tameidiog ac afresymol o faterion a gyflwynwyd gan swyddogion ar draws gwahanol adrannau Llywodraeth y DU wrth baratoi'r Bil; ac absenoldeb egwyddor gyfansoddiadol drefniadol. Mae hyn ynddo'i hun wedi arwain at gynnydd yn nifer y materion a gedwir yn ôl, sydd yn ei dro yn cynyddu'r potensial ar gyfer anghydfod ar ymylon cymhwysedd; yn groes i nodau datganedig Deddf Cymru 2017.
- 4.44 Mae'r arddull hon yn llesteirio pa mor hygyrch a chlir yw cyfraith Cymru i bobl Cymru: i'w rhoi'n syml – nid yw'n cynhyrchu cyfraith dda y gall pobl ddod o hyd iddi'n rhwydd.

Gwneud cyfraith Cymru yn fwy hygyrch: dosbarthu, cydgrynhoi a chodeiddio

- 4.45 Rydym wedi dechrau ar raglen uchelgeisiol i wneud cyfraith Cymru yn fwy hygyrch drwy ddosbarthu, cydgrynhoi a chodeiddio deddfwriaeth ddatganoledig.
- 4.46 Mae'n amlwg bod pobl Cymru yn cael problemau wrth ddeall eu hawliau a'u rhwymedigaethau. Mae consensws trawsbleidiol yn Senedd Cymru bod angen i'r gyfraith yr ydym yn gyfrifol amdani fod yn haws dod o hyd iddi, ac yn haws ei darllen. Mae *Dyfodol Cyfraith Cymru: dosbarthu, cydgrynhoi a chodeiddio*³² a *Dyfodol Cyfraith Cymru: Rhaglen ar gyfer 2021 i 2026*³³ yn nodi trywydd ar gyfer tirwedd gyfreithiol yn y dyfodol lle mae'r holl gyfreithiau sydd o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru mewn trefn, yn hawdd eu llywio, ar gael ar ffurf gyfredol ac mor ddealladwy ag y mae cymhlethdod y cynnwys yn caniatáu. Mae hyn yn ei dro yn helpu dinasyddion Cymru i ddeall eu hawliau a'u rhwymedigaethau cyfreithiol.
- 4.47 Er mwyn cyflawni hyn, mae angen ailwampio'r llyfr statud. Gwneir hyn drwy sefydlu system o ddosbarthu'r gyfraith bresennol fel y gellir ei threfnu yn ôl pwnc; drwy gydgrynhoi'r gyfraith honno wedyn yn unol â'r dosbarthiad pwnc; ac, unwaith y cyflawnir trefn yn y

³² Llywodraeth Cymru (2019), ar gael yn https://gov.wales/sites/default/files/consultations/2019-10/the-future-of-welsh-law-consultation-document_1.pdf

³³ Llywodraeth Cymru (2021), ar gael yn <https://gov.wales/the-future-of-welsh-law-accessibility-programme>

[2021-to-2026.html](#)

ffordd hon, sefydlu proses o godeiddio gyda'r bwriad o gadw trefn ar y gyfraith. Mae hefyd yn golygu gwella'r ffordd rydym yn cyfathrebu am y gyfraith drwy wella cyhoeddiadau a darparu mwy o ddeunydd esboniadol am ddeddfwriaeth.

- 4.48 Y maes cyntaf a nodwyd ar gyfer cydgrynhoi yw'r gyfraith ar yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru; a Bil yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru), sydd gerbron Senedd Cymru³⁴ ar hyn o bryd. Mae'r Bil yn cyflwyno nifer o argymhellion a wnaed gan Gomisiwn y Gyfraith yn ei adroddiad terfynol ar *Gyfraith Cynllunio yng Nghymru*³⁵. Nid newid hanfod y gyfraith bresennol yw ei phwrpas, fel sydd i'w weld ar hyn o bryd ar draws ystod o Ddeddfau Seneddol Senedd Cymru a Senedd y DU, ond dod â hi at ei gilydd mewn un ffynhonnell; a moderneiddio'r ffurf a'r drafftio fel ei bod yn haws dod o hyd iddi a'i defnyddio.
- 4.49 Yn ein profiad ni, bu hwn yn brosiect llawer mwy cymhleth nag a ragwelwyd gan unrhyw un – mae enghraifft o'r materion cymhwysedd sydd wedi codi yn y Bil Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) wedi'i nodi uchod (o dan y pennawd *Graddfa*).
- 4.50 Un cymhlethdod arall yw, er bod paragraff 13 o Atodlen 7B o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn nodi eithriad rhag y gwahanol gyfyngiadau yn yr Atodlen honno ar gyfer darpariaethau sy'n ailddatgan y gyfraith bresennol yn unig, nid oes eithriad tebyg o'r materion a gedwir yn ôl yn Atodlen 7A.
- 4.51 Credwn y gellid drafftio hyn mewn ffordd sy'n parchu ffiniau cyfansoddiadol, ee fel bod darpariaeth sy'n ailddatgan y gyfraith bresennol ar faterion a gedwir yn ôl mewn ffordd sy'n atodol, yn ganlyniadol, neu'n briodol ar gyfer gorfodi neu wneud darpariaeth ddatganoledig effeithiol wedi'i heithrio o'r cyfyngiad yn adran 108(2)(A) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.
- 4.52 Yn well fyth, pe bai darpariaeth debyg i'r hen adran 108(5) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn cael ei chynnwys, yna ni fyddai amheuaeth ynghylch cymhwysedd Senedd Cymru i weithredu darpariaethau cydlynol ac effeithiol sy'n cydgrynhoi ac yn codeiddio cyfraith Cymru ar faterion datganoledig.
- 4.53 Yn fwy cyffredinol, cyn deddfu Deddf Cymru 2017, roedd adran 108(5) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn darparu hyblygrwydd pwysig fel:

Mae darpariaeth mewn Deddf gan y Cynulliad yn dod o fewn cymhwysedd y Cynulliad os—

³⁴ Cyflwynwyd Bil Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) yn Senedd Cymru ar 4 Gorffennaf 2022. Mae'r Bil, ynghyd â'r deunyddiau esboniadol cysylltiedig, ar gael yn <https://busnes.senedd.cymru/mglssueHistoryHome.aspx?Id=39698>

³⁵ Comisiwn y Gyfraith yng Nghymru a Lloegr (2018) y Gyfraith Cynllunio yng Nghymru (Comisiwn y Gyfraith 383)

(a) yw'n darparu ar gyfer gorfodi darpariaeth (o'r Ddeddf honno neu unrhyw Ddeddf arall gan y Cynulliad) sy'n dod o fewn cymhwysedd neu ei bod fel arall yn briodol ar gyfer gwneud darpariaeth o'r fath yn effeithiol, neu os

(b) yw fel arall yn gysylltiedig â darpariaeth o'r fath, neu'n ganlyniadol i ddarpariaeth o'r fath.

- 4.53 Roedd y gydnabyddiaeth statudol hon fod y llinellau o gwmpas y setliad yn aneglur, ac y byddai angen i'r Cynulliad weithiau gyffwrdd â materion a gedwir yn ôl er mwyn gwneud cyfraith gydlynol am faterion datganoledig, yn ddefnyddiol, yn realistig ac yn ddibynadwy'n rheolaidd.

Adran 108A(2)(d), ac Atodlen 7B o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006: cyfyngiadau

- 4.54 Fel y nodwyd eisoes, mae ystyried a yw deddfwriaeth arfaethedig Cymru yn ymwneud â mater a gedwir yn ôl yn waith cymhleth oherwydd nifer y materion a gedwir yn ôl yn Atodlen 7A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Fodd bynnag, megis dechrau'r stori yw hyn. Mae darpariaeth mewn Deddf gan Senedd Cymru hefyd y tu allan i gymhwysedd os yw'n torri unrhyw un o'r cyfyngiadau yn Rhan 1 o Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae Rhan 2 o'r Atodlen honno'n nodi rhai eithriadau i'r cyfyngiadau hynny.
- 4.55 Yn ein profiad ni, mae'r cyfyngiadau yn Atodlen 7B yn rhwystr mwy cymhleth, amlach a rhwystredig i'r Senedd ddeddfu ar faterion datganoledig. Mae'r newid i fodel cadw pwerau yn rhoi'r argraff bod popeth nad yw wedi'i restru yn Atodlen 7A o fewn cymhwysedd Senedd Cymru. Fel y dangosir isod, nid yw hyn yn wir.

Paragraffau 1 a 2, Atodlen 7B: y gyfraith ar faterion a gedwir yn ôl

- 4.56 Effaith gyfunol paragraff 1 a 2 o Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yw nad yw'r Senedd yn gallu newid y "*gyfraith ar faterion a gedwir yn ôl*"³⁶ oni bai (a) bod y newid yn ategol i ddarpariaeth ddatganoledig (hy un nad yw'n ymwneud â materion a gedwir yn ôl), a (b) nad yw'n cael mwy o effaith ar faterion a gedwir yn ôl na'r hyn sy'n angenrheidiol i weithredu'r ddarpariaeth ddatganoledig.
- 4.57 Mae hwn yn brawf cymhleth, aml-haenog: mae'r cysyniadau o'r hyn sy'n "*ategol*" ac yn "*angenrheidiol*" yn agored i'w dehongli, yn cynnwys diffyg eglurder ac maent yn creu'r potensial ar gyfer ymgyfreitha y bwriadwyd i Ddeddf Cymru 2017 ei osgoi.
- 4.58 Ar ben hynny, mae'r prawf yn gwbl ddiangen. Credwn iddo gael ei gynnwys yn Neddf Llywodraeth Cymru (drwy Ddeddf Cymru 2017) i efelychu darpariaeth debyg yn setliad

³⁶ Boed yn gyfraith statud, neu'n gyfraith gyffredin: paragraff 1(2), Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006

yr Alban³⁷. Ond mae hynny er mwyn defnyddio cyfyngiad o gyd-destun cyfansoddiadol cwbl wahanol (mae gan yr Alban ei hawdurdodaeth ei hun ac mae ganddi lawer llai o faterion a gedwir yn ôl). Nid oedd ychwaith yn ystyried datblygiadau yn y gyfraith achosion ar y prawf “ymwneud â” dros y ddau ddegawd rhwng pasio Deddf yr Alban 1998 a dyfodiad Deddf Cymru 2017.

4.59 Dyma esboniad Llywodraeth y DU dros gynnwys y prawf hwn:

Er mai bwriad Atodlen 7A yw pennu paramedrau Deddfau'r Cynulliad yn y dyfodol o ran materion a gedwir yn ôl na all ddeddfu yn eu cylch, bwriad y cyfyngiadau ym mharagraffau 1 a 2 o Atodlen 7B yw darparu math arall o ddiogelwch ar gyfer y ddeddfwriaeth bresennol a'r gyfraith gyffredin sydd â mater a gedwir yn ôl fel ei bwnc.

Er na ellir cadw'n ôl diben darpariaeth ar Ddeddfau gan y Cynulliad (sy'n golygu nad yw darpariaeth o'r fath yn mynd yn groes i adran 108A(2)(c) ac Atodlen 7A), gall, serch hynny, addasu'r gyfraith ar faterion a gedwir yn ôl, er enghraifft i orfodi neu fel arall roi effaith i'r ddarpariaeth honno.³⁸

4.60 Rydym o'r farn bod y gyfraith ar faterion a gedwir yn ôl yn cael ei diogelu'n ddigonol drwy gadw'r materion hynny'n ôl yn Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae'n anodd rhagweld amgylchiadau lle byddai defnyddio'r prawf ym mharagraffau 1 a 2 o Atodlen 7B yn arwain at ganlyniad gwahanol i'r prawf (“yn ymwneud â mater a gedwir yn ôl”) yn adran 108A(2)(c) a (6) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

4.61 Hyd yma, nid yw ychwanegu'r rhwystr cymhwysedd pellach hwn wedi atal deddfwriaeth Senedd Cymru yn sylweddol. Ond mae'n ddiangen, mae'n cymylu'r darlun; ac mae ei fodolaeth ar brydiau wedi achosi dryswch mewn trafodaethau gyda Llywodraeth y DU. Credwn y byddai dileu'r rhwystr yn gwneud y setliad yn gliriach ac yn fwy effeithlon, gan barchu ffiniau cyfansoddiadol a democrataidd ar yr un pryd.

Paragraff 3, Atodlen 7B: y gyfraith breifat

4.62 Ni all Senedd Cymru addasu'r gyfraith breifat, ac eithrio at ddiben datganoledig. Mae'r “*gyfraith breifat*” yn golygu cyfraith contract, asiantaeth, beili, camwedd, cyfoethogi anghyfiawn a gwneud iawn, eiddo, ymddiriedolaethau ac olyniaeth³⁹.

4.63 Mae'r cyfyngiad yn cydnabod, er mwyn deddfu'n gydlynol ynghylch mater datganoledig, efallai y bydd angen i Senedd Cymru ymgysylltu â'r gyfraith breifat.

³⁷ Adran 29(2)(c), a pharagraffau 2 a 3 o Atodlen 4 Deddf yr Alban 1998

³⁸ Llywodraeth y DU (2017) *Deddf Cymru 2017: Nodiadau Esboniadol*, ar gael yn https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/4/pdfs/ukpgaen_20170004_en.pdf

[f](#)³⁹ Paragraff 3(2), Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006

- 4.64 Yn ymarferol, mae'r cyfyngiad hwn yn achosi dryswch, yn ychwanegu haen arall o gymhlethdod, ac yn cuddio eglurder y setliad.
- 4.65 Mae'r cyfyngiad unwaith eto wedi'i ysbrydoli gan yr anghysondeb cyfansoddiadol o ran sut mae'r model datganoli pwerau cadw yn cael ei weithredu o fewn awdurdodaeth ar y cyd Cymru a Lloegr. Pe bai gan Gymru ei hawdurdodaeth ei hun, fel yr ydym wedi dadlau o'i blaid, byddai'r cyfyngiad yn ddiangen a gellid datblygu'r gyfraith breifat yng Nghymru a Lloegr i gyd-fynd ag amgylchiadau ac anghenion penodol pob gwlad.

Paragraff 4 Atodlen 7B: y gyfraith trosedd

- 4.66 Ni all Senedd Cymru addasu (na chreu) rhai troseddau sy'n ymwneud â brad, lladdiad, troseddau corfforol difrifol, troseddau rhywiol neu anudon⁴⁰.
- 4.67 Mae'r cyfyngiad ar addasu'r "*math o droseddau sy'n dod o dan Ddeddf Anudon 1911*" yn achosi problemau penodol. Mae Adran 5(b) o Ddeddf Anudon 1911 yn nodi:

Os bydd unrhyw berson yn gwneud datganiad anwir mewn manylyn perthnasol yn fwriadol a chan wybod hynny (ac eithrio ar lw), a bod y datganiad yn cael ei wneud—

...(b) mewn crynodeb, cyfrif, mantolen, llyfr, tystysgrif, datganiad, cofnod, amcangyfrif, rhestr eiddo, hysbysiad, adroddiad, ffurflen, neu ddogfen arall y mae wedi'i awdurdodi neu y mae'n ofynnol iddo ei gwneud, ei hardystio, neu ei dilysu, gan unrhyw Ddeddf gyffredinol gyhoeddus gan Senedd y Deyrnas Unedig sydd mewn grym am y tro;

...

bydd yn euog o gamymddwyn a bydd yn agored, ar gollfarn ar ddiad, i garchar gyda neu heb lafur caled, am unrhyw gyfnod nad yw'n hwy na dwy flynedd, neu i ddirwy neu i garchar a dirwy o'r fath.

- 4.68 Yn gyffredinol, mae'n ymddangos bod y drosedd honno wedi'i chynllunio i sicrhau bod yr wybodaeth sy'n ofynnol am reswm swyddogol ("datganiadau statudol") yn cael ei rhoi'n onest. Mae angen i Ddeddfau'r Senedd yn aml gynnwys darpariaethau ynghylch cyflenwi gwybodaeth i awdurdodau datganoledig Cymru – er enghraifft, lle mae angen gwybodaeth i asesu cymhwysedd ar gyfer cyllid cyhoeddus; rhwymedigaeth i dreth ddatganoledig; neu gymhwyster i sefyll fel ymgeisydd mewn etholiad datganoledig. Er mwyn i Senedd Cymru ddeddfu'n gydlynol ac yn effeithiol, ac er mwyn diogelu buddiannau pobl Cymru, bu'n rhaid gwneud gwahaniaethau anodd er mwyn

gallu cynnwys y darpariaethau hyn.

- 4.69 Y rheswm dros gynnwys y cyfyngiad ar addasu troseddau anudon yw'r awdurdodaeth ar y cyd, a'r mater o gadw cyfiawnder yn ôl. Pe bai gan Gymru ei hawdurdodaeth ei hun, a phe bai cyfiawnder yn cael ei ddatganoli (gweler uchod), byddai'r cyfyngiad yn ddiangen. Yn y cyfamser, byddai eithriad i'w gwneud yn glir y gall Senedd Cymru ddeddfu ynghylch datganiadau statudol ffug yn rhoi sicrwydd cyfreithiol ynghylch y darpariaethau hyn, sy'n arfau hanfodol i ddiogelu gwasanaethau cyhoeddus a chyllid.
- 4.70 Gall Senedd Cymru ddeddfu i greu troseddau newydd mewn perthynas â materion datganoledig. Fodd bynnag, wrth wneud hynny ni all addasu rhai agweddau sylfaenol ar gyfraith trosedd. Maent yn cynnwys cyfrifoldeb a gallu troseddol; bwriad, anonestrwydd ac elfen feddyliol troseddau; atebolrwydd troseddol cychwynnol ac eilaidd (ee y gyfraith ar ymdrechion i gyflawni trosedd); a dedfrydu.
- 4.71 Felly, pan fydd Senedd Cymru yn creu trosedd, gall ddewis o'r ddewislen o ddedfrydau a gwarediadau troseddol presennol. Ond ni all greu mathau newydd o ddedfryd. Unwaith eto, mae hyn wedi llesteirio datblygiad polisi mewn rhai meysydd datganoledig; er enghraifft, wrth ystyried dewisiadau eraill yn lle dedfrydau o garchar am beidio â thalu'r Dreth Gyngor.
- 4.72 Unwaith eto, mae'r cyfyngiad yn ganlyniad i awdurdodaeth ar y cyd Cymru a Lloegr a byddai'n ddiangen pe bai gan Gymru ei hawdurdodaeth ei hun gyda chyfiawnder wedi cael ei ddatganoli. Nid yw'r mater hwn yn ymwneud â chreu rhwystrau neu gyfyngiadau ar weithrediad y llysoedd, y farnwriaeth na'r proffesiwn cyfreithiol, ond gwella cyfiawnder yng Nghymru a'i gyflwyno mewn ffordd wahanol drwy uno'r system gyfiawnder â gweddill y broses o lunio polisiâu yng Nghymru fel y gallwn ddod o hyd i ffyrdd gwirioneddol effeithiol o leihau troseddu, fel yr ydym yn ei gynnig yn *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*⁴¹.

Paragraffau 5-7, Atodlen 7B: deddfiadau gwarchodedig

- 4.73 Mae paragraffau 5-7 o Atodlen 7B yn atal Senedd Cymru rhag addasu rhai "*deddfiadau gwarchodedig*". Mae'r rhain yn cynnwys Deddf Hawliau Dynol 1998; Deddf Marchnad Fewnol y Deyrnas Unedig 2020; y rhan fwyaf o ddarpariaethau Deddf yr Undeb Ewropeaidd (Ymadael) 2018; ac amrywiol ddarpariaethau eraill⁴², gan gynnwys nifer o ddarpariaethau yn Neddf Llywodraeth Cymru ei hun.⁴³
- 4.74 Yn yr un modd â'r cyfyngiadau eraill yn Atodlen 7B, mae'r cyfyngiad hwn ar bŵer Senedd Cymru yn gweithredu yn ogystal â'r cyfyngiadau eraill ar gymhwysedd yn adran 108A(2)(a)-(e) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Yr effaith yw rhoi statws arbennig

⁴¹ Llywodraeth Cymru (2022) *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*, ar gael yn

<https://gov.wales/sites/default/files/publications/2022-06/delivering-justice-for-wales-may-2022-v2.pdf>

⁴² Fel y nodir ym mharagraff 5 Atodlen 7B o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

⁴³ Fel y nodir ym mharagraff 7 Atodlen 7B o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

i'r deddfiadau gwarchoddedig hyn: hyd yn oed pan fo Senedd Cymru yn deddfu at ddiben datganoledig, mewn perthynas â mater datganoledig, mae'r darpariaethau hyn yn sacrosanct ac ni ellir eu haddasu.

Paragraffau 8-11, Atodlen 7B: Cydsyniad Gweinidogion y Goron

- 4.75 Mae'r paragraffau hyn yn cynnwys set gymhleth arall o reolau ar gyfer penderfynu a yw darpariaeth mewn Bil Senedd yn gofyn am gydsyniad un o Weiniadogion Llywodraeth y DU – er bod y ddarpariaeth yn ymwneud â mater datganoledig, a'i bod fel arall o fewn cymhwysedd.
- 4.76 Y cymhelliad cyfansoddiadol y tu ôl i gynnwys y cyfyngiadau hyn yw dymuniad Llywodraeth y DU i ddiogelu “*awdurdodau a gedwir yn ôl*”, hy cyrff y mae Llywodraeth y DU yn gyfrifol yn ariannol ac yn wleidyddol amdanynt. O dan y setliad blaenorol, roedd Llywodraeth y DU wedi mynegi pryder ynghylch y baich adnoddau a roddir ar awdurdodau a gedwir yn ôl gan ddeddfwriaeth Senedd Cymru; er enghraifft, mynnu bod yr heddlu'n aelodau o Fyrddau Diogelu Plant a Byrddau Diogelu Oedolion⁴⁴, er mwyn lliniaru'r risg o niwed i unigolion agored i niwed drwy ddull amlasiantaeth. Gosodwyd y rheolau er nad oedd unrhyw beth cyfatebol yn gwahardd hyn rhag cael ei wneud y ffordd arall, hy pan fydd Senedd y DU yn deddfu mewn perthynas â mater a gedwir yn ôl (a hyd yn oed mewn meysydd datganoledig yr unig beth sy'n atal Senedd y DU rhag deddfu mewn ffordd sy'n effeithio ar Lywodraeth Cymru yw'r confensiwn na fyddai “*fel arfer*” yn deddfu).
- 4.77 Yn gyffredinol, mae paragraffau 8-11 o Atodlen 7B yn mynnu bod Senedd Cymru yn cael cydsyniad Llywodraeth y DU i newid swyddogaethau awdurdodau a gedwir yn ôl. Fodd bynnag, mae'r gyfres hon o reolau'n aneglur ac mae wedi bod yn anodd ei gweithredu'n ymarferol; ac felly mae'n rhwystr cudd i ddeddfwriaeth Senedd Cymru mewn perthynas â meysydd polisi y mae pawb yn deall eu bod wedi'u datganoli.

Awdurdodau a gedwir yn ôl / awdurdodau Cymreig datganoledig

- 4.78 Er mwyn sefydlu a oes angen cydsyniad ar Senedd Cymru i newid swyddogaethau corff penodol (boed hynny drwy greu swyddogaethau newydd; addasu rhai sy'n bodoli eisoes; neu ddileu swyddogaethau), mae'n ofynnol yn gyntaf i'r Senedd benderfynu a yw'r corff yn awdurdod Cymreig datganoledig, neu'n awdurdod a gedwir yn ôl.

Diffiniadau: awdurdodau a gedwir yn ôl, awdurdodau cyhoeddus ac awdurdodau Cymreig datganoledig

⁴⁴ Adran 134, Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014

Mae paragraff 8(3) o Atodlen 7B Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn nodi bod “awdurdod neilltuedig” yn:

- (a) *Weinidog y Goron neu'n adran o'r Llywodraeth;*
- (b) *unrhyw awdurdod cyhoeddus arall ar wahân i awdurdod Cymreig datganoledig.*

Dyma ddiffiniad o “awdurdod cyhoeddus” ym mharagraff 8(4) o Atodlen 7B:

... corff, swydd neu ddeiliad swydd sydd â swyddogaethau o natur gyhoeddus.

Dyma'r diffiniad o “awdurdod Cymreig datganoledig” yn adran 157A o Ddeddf Llywodraeth Cymru:

(1) *Yn y Ddeddf hon ystyr “awdurdod Cymreig datganoledig” yw—*

(a) *awdurdod cyhoeddus sy'n bodloni'r amodau yn is-adran (2),*

(b) *awdurdod cyhoeddus a bennir, neu o ddisgrifiad a bennir, yn Atodlen 9A (pa un a yw'n bodloni'r amodau hynny ai peidio), neu*

(c) *corff llywodraethu sefydliad yn y sector addysg uwch (o fewn ystyr adran 91(5) o Ddeddf Addysg Bellach ac Uwch 1992) y mae ei weithgareddau'n cael eu cyflawni yng Nghymru, neu'n cael eu cyflawni'n bennaf yng Nghymru.*

(2) *Mae awdurdod cyhoeddus yn bodloni'r amodau yn yr adran hon os yw ei swyddogaethau—*

(a) *yn arferadwy mewn perthynas â Chymru yn unig*

(b) *yn swyddogaethau sy'n ymwneud yn gyfan gwbl neu'n bennaf â materion a gedwir yn ôl.*

(3) *At ddibenion yr adran hon, wrth benderfynu a yw swyddogaethau awdurdod cyhoeddus yn arferadwy mewn perthynas â Chymru yn unig, ni roddir ystyriaeth i unrhyw swyddogaeth—*

(a) (b) *sy'n arferadwy ac eithrio o ran Cymru ac*

(b) *a allai (ar wahân i'r paragraff hwn) gael ei roi neu ei osod drwy ddarpariaeth sy'n dod o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru (yn rhinwedd adran 108A(3))...*

...

(8) *Yn yr adran hon ystyr “awdurdod cyhoeddus” yw corff, swydd neu ddeiliad swydd sydd â swyddogaethau o natur gyhoeddus.*

- 4.79 Mae hwn yn ddiffiniad croes-gyfeiriadol a chymhleth; ac nid yw'n glir a yw rhai cyrff yn dod o fewn ei gwmpas.
- 4.80 Er enghraifft, mae'r diffiniad o "*awdurdod cyhoeddus*" yn adran 157A o Ddeddf Llywodraeth Cymru yn wahanol i'r diffiniad yn adran 6 o Ddeddf Hawliau Dynol 1998, sydd ei hun wedi bod yn destun llawer o ystyriaeth farnwrol, yn enwedig mewn perthynas ag awdurdodau "hybrid", hy y rheini sy'n meddu ar rywfaent o swyddogaethau preifat, a rhai swyddogaethau cyhoeddus. Mae cwestiwn ynghylch yr ystod a'r math o gyrff y mae'r diffiniad yn berthnasol iddynt. Mae hyn yn arwyddocaol, gan y bydd y cyrff hynny sy'n awdurdodau cyhoeddus hefyd yn awdurdodau a gedwir yn ôl, oni bai bod eu swyddogaethau'n arferadwy mewn perthynas â Chymru yn unig, ac nad ydynt wedi'u cadw'n ôl yn bennaf; ac, os felly, byddant yn ddarostyngedig i'r cyfyngiadau cydsyniad. Mae hyn yn creu amheuaeth, a'r potensial ar gyfer ymglyfreitha.
- 4.81 Mae hefyd yn anffodus nad yw Atodlen 9A o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, sy'n rhestru rhai awdurdodau Cymreig datganoledig (ond nid pob un), yn gynhwysfawr. Nid oes gan Senedd Cymru, na Gweinidogion Cymru, y pŵer i ddiwygio Atodlen 9A⁴⁵, sy'n ddeddfiad a warchodir (gweler uchod)⁴⁶. Felly, pan fydd Senedd Cymru yn creu corff cyhoeddus newydd i Gymru, hyd yn oed pan fo'r corff hwnnw'n bodloni'r diffiniad o awdurdod Cymreig datganoledig o dan adran 157A(2), ni chaiff ddiweddarau Atodlen 9A (sydd felly'n anghyflawn ac yn hen). Mae hyn yn gwneud y gyfraith yn llai hygyrch nag y gallai fod.
- 4.82 Nid oes rheswm da pam na allai'r Senedd fod wedi cael y pŵer i ddiwygio Atodlen 9A i ddileu, addasu ac ychwanegu cyfeiriadau at awdurdod Cymreig datganoledig; ar yr amod bod y corff dan sylw'n bodloni'r diffiniad yn adran 157A(2). Gellid defnyddio Atodlen 9A wedyn fel catalog cyfoes a hygyrch o awdurdodau Cymreig datganoledig; a byddai'r baich ar amser Llywodraeth y DU a Senedd y DU yn cael ei osgoi.
- 4.83 Mae'r cyfyngiad hwn ar addasu Atodlen 9A yn enghraifft arall o agwedd grintachlyd at ddatganoli, sy'n gadael Senedd Cymru'n ddibynnol ar gydweithrediad Llywodraeth y DU – hyd yn oed mewn perthynas â materion sy'n gwbl ganlyniadol i ddarpariaethau datganoledig.

Cydsyniad Gweinidog y Goron: newid swyddogaethau awdurdodau a gedwir yn ôl

- 4.84 Mae'n anodd iawn llywio drwy gymhlethdodau paragraffau 8-11 Atodlen 7B.

⁴⁵ Mae Adran 157A(5) yn rhoi'r pŵer i ddiwygio Atodlen 7A i'w Mawrhydi i arfer drwy Orchymyn yn y

Cyfrin Gyngor, yn ddarostyngedig i gymeradwyaeth pob Tŷ Seneddol, a Senedd Cymru.
⁴⁶ Yn rhinwedd paragraff 7(1), Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006

4.85 Mae crynodeb o'r newidiadau mewn swyddogaethau y mae angen cydsyniad Gweinidog y Goron⁴⁷ ar eu cyfer isod:

Tabl: crynodeb o'r gofynion ar gyfer cydsyniad Gweinidog y Goron

Math o gorff	Math o newid swyddogaeth		
	Rhoi swyddogaeth newydd	Addasu swyddogaeth	Dileu swyddogaeth
Gweinidog y Goron	Angen cydsyniad	Dim angen cydsyniad; <u>ond</u> rhaid ymgynghori â Gweinidog y Goron	Dim angen cydsyniad; <u>ond</u> rhaid ymgynghori â Gweinidog y Goron
		<u>Oni bai</u> : fod y math o swyddogaeth yn un a restrir ym mharagraff 11(2), os felly, <i>mae</i> angen cydsyniad	
Awdurdodau eraill a gedwir yn ôl	Angen cydsyniad	Angen cydsyniad	Angen cydsyniad
Eithriadau	Nid oes angen cydsyniad ar gyfer y Comisiwn Etholiadol; yr Asiantaeth Safonau Bwyd; yr Awdurdod Rheoleiddio Gwasanaethau Dŵr; y Cyd-bwyllgor ar Imiwneiddio a Brechu; yr Awdurdod Meinweoedd Dynol; Awdurdod Gwasanaethau Busnes y GIG; Gwaed a Thrawsblaniadau'r GIG; y Brifysgol Agored; swyddogaeth comisiynwyr traffig fel Rheolydd Hawliau Amrywiaeth Planhigion mewn perthynas â gwasanaethau bysiau lleol; swyddogaethau datganoledig llysoedd a thribiwnlysoedd; ariannu comisiynwyr heddlu a throseddau drwy braeseptau'r dreth gyngor; ymgwymerwyr dŵr neu garthffosiaeth; y Cyngor Defnyddwyr Dŵr; y Prif Arolygydd Dŵr Yfed ar gyfer Cymru; na swyddog cofrestru etholiadol.		

4.86 Mae'n amlwg nad oes rhesymeg gyfansoddiadol yn sail i'r rheolau hyn. Dim ond *ymgynghori* â Gweinidog y Goron y mae angen i Senedd Cymru ei wneud er mwyn newid swyddogaethau Gweinidog o'r fath, neu adran o Lywodraeth y DU y mae'n

⁴⁷ Paragraff 8(5), Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006: pan fo angen cydsyniad un o Weinidogion y

Goron (neu ymgynghori ag ef), y Gweinidog priodol yw'r Ysgrifennydd Gwladol (neu Drysorlys EF, os mai Cyllid a Thollau Ei Fawrhydi yw'r corff yr effeithir ar ei swyddogaethau)

ei harwain. Ond er mwyn newid swyddogaethau awdurdodau eraill a gedwir yn ôl48, mae angen *cydsyniad*. O'n profiad ni, nid oes modd cael gafael ar hyn yn rhwydd. Mae gan Lywodraeth y DU ddisgresiwn llwyr o ran a ddylid rhoi cydsyniad ac, yn ogystal â hyn, mae oedi sylweddol wedi bod o ran cael ymateb i geisiadau am gydsyniad. Mae hyn yn rhwystro'r broses ddemocrataidd yn Senedd Cymru.

- 4.87 Mae'r drefn gydsynio yn unigryw i'r setliad Cymreig ac nid yw wedi'i phrofi eto yn y Llysoedd. Mae'r ffaith bod lle i amau, sy'n debygol o olygu y bydd angen ymglyfreitha i ddatrys hyn, yn dangos bod Deddf Cymru 2017 wedi methu'n llwyr â chyflawni nodau datganedig Llywodraeth y DU: sef gwneud y setliad yn gliriach, a rhoi llais cryfach i'r sefydliadau datganoledig dros eu materion eu hunain.

Swyddogaethau datganoledig cymwysedig

- 4.88 Mae'r broblem wedi gwaethygu yn ystod y blynyddoedd diwethaf, yn groes i fwriad datganedig Llywodraeth y DU ar adeg Deddf Cymru 2017, gyda thuedd ar ôl Brexit i Lywodraeth y DU lunio swyddogaethau newydd a roddwyd i Weinidogion Cymru ym Miliâu Seneddol y DU fel "*swyddogaethau datganoledig cymwysedig*", hynny yw, swyddogaethau sydd:

... i unrhyw raddau yn arferadwy—

- (i) yn gyddredol neu ar y cyd â Gweinidog y Goron, neu*
- (ii) dim ond gyda chydsyniad neu gytundeb un o Weinidogion y Goron, neu ar ôl ymgynghori â hwy.*⁴⁹

Diffiniadau: swyddogaethau cyddredol a swyddogaethau ar y cyd

Rhoddir swyddogaeth "*gyddredol*" i Weinidogion Cymru ac i un o Weinidogion y Goron mewn perthynas â Chymru, a gall y naill neu'r llall ei harfer yn annibynnol ar y llall.

Mae swyddogaeth "*ar y cyd*" yn arferadwy gan Weinidogion Cymru a Gweinidog y Goron sy'n gweithredu gyda'i gilydd mewn perthynas â Chymru, hynny yw, mae angen i'r ddau gytuno er mwyn arfer y swyddogaeth.

⁴⁸ Yn ddarostyngedig i'r eithriadau a nodir ym mharagraffau 8-11, Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, fel y'u crynhoir uchod

⁴⁹ Paragraff 11(3), Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

- 4.89 Mae hyn yn mynd at wraidd y cwestiwn ynghylch sut y dylai'r Deyrnas Unedig weithredu. Ein safbwynt ni yw y dylai'r berthynas rhwng y pedair llywodraeth fynd rhagddi ar sail partneriaeth gyfartal, yn deg, a chan ddangos parch at y naill a'r llall. Mae hyn yn ei dro yn ei gwneud yn ofynnol (oni chytunir ar drefniadau eraill a deddfu ar eu cyfer) bod gan Weinidogion ym mhob llywodraeth awdurdod unigryw, a'u bod yn gwbl atebol i'w deddfwrfa a'u hetholwyr eu hunain, am arfer swyddogaethau statudol yn eu tiriogaethau yn unol â'u pwerau cyfreithiol – heb Weinidogion llywodraeth arall yn herio, adolygu na goruchwyllo.
- 4.90 Mae swyddogaethau cydredol ac ar y cyd yn rhedeg yn gwbl groes i hyn: maent naill ai'n rhoi rhywfaint o reolaeth i Lywodraeth y DU (yn achos swyddogaethau ar y cyd), neu (yn achos swyddogaethau cydredol) yn rhoi pŵer iddi ymyrryd mewn materion datganoledig sy'n annemocrataidd, ac sy'n gwrth-ddweud nod datganoledig Deddf Cymru 2017 i roi llais cryfach i bobl Cymru dros eu materion eu hunain. Fel y nodwyd uchod ar adeg pasio Deddf Cymru 2017, dywedodd Llywodraeth y DU nad oedd ganddi unrhyw fwriad i greu unrhyw swyddogaethau datganoledig cymwysedig newydd.
- 4.91 Mae anhawster pellach. Ar ôl eu creu, ni all swyddogaethau datganoledig cymwysedig gael eu haddasu na'u dileu gan Senedd Cymru heb gydsyniad un o Weinidogion y Goron50. Felly, mae llygru meysydd datganoledig gyda swyddogaethau ar y cyd a chydredol fel hyn yn cyfyngu ar allu Senedd Cymru i ddeddfu'n gydlynol ynghylch materion o'r fath yn y dyfodol.
- 4.92 Mae arfer wedi dod i'r amlwg lle rydym, fel amod o argymell i Senedd Cymru ei bod yn cydsynio i Fil Seneddol perthnasol y DU sy'n gwneud darpariaeth mewn perthynas â materion datganoledig yn y ffordd hon, yn ceisio cael Llywodraeth y DU i neilltuo rhywbeth o'r cyfyngiad ym mharagraff 11 o Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006; fel bod modd i'r swyddogaeth gydredol berthnasol gael ei haddasu neu ei dileu yn y dyfodol gan Senedd Cymru heb yr angen i geisio cydsyniad Llywodraeth y DU. Erbyn hyn, mae rhestr gynyddol o swyddogaethau cydredol wedi'u neilltuo o'r cyfyngiad hwn ym mharagraff 11(6) o Atodlen 7B.
- 4.93 Yn ein barn ni, mae hon yn ffordd anhygyrch a chyfansoddiadol amhriodol o fynd ati i ddiffinio pwerau'r llywodraethau perthnasol. Llywodraeth Cymru yn unig ddylai gael arfer swyddogaethau gweithredol o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru.

Paragraff 8(1)(c): swyddogaethau y gellir eu harfer yn benodol mewn perthynas ag awdurdodau a gedwir yn ôl

- 4.94 Nid swyddogaethau awdurdodau a gedwir yn ôl yn unig sy'n gyfyngedig. Hyd yn oed pan fo Senedd Cymru yn rhoi swyddogaethau i Weinidogion Cymru, neu i awdurdod datganoledig arall yng Nghymru, a hyd yn oed pan fo'r swyddogaethau hynny'n ymwneud yn gyfan gwbl â

⁵⁰ Paragraff 11(1)(a), Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

materion datganoledig – mae angen cydsyniad Gweinidog y Goron os yw'r swyddogaethau hynny'n rhai “y *gellir eu harfer yn benodol*” mewn perthynas ag awdurdod a gedwir yn ôl.

- 4.95 Mae hyn yn golygu, hyd yn oed pan fo Senedd Cymru yn dymuno rhoi swyddogaeth mor ddiniwed ag anfon adroddiad at awdurdod a gedwir yn ôl i Weinidogion Cymru (neu awdurdod datganoledig arall yng Nghymru nad yw Llywodraeth y DU yn gyfrifol amdano yn ariannol nac yn wleidyddol), ni all wneud hynny heb gael cydsyniad un o Weinidogion y Goron yn gyntaf.
- 4.96 Mae'n enghraifft arall o'r agwedd amheus o ddatganoli sy'n treiddio drwy Ddeddf Cymru 2017; gan greu cyfyngiadau diangen, biwrocraidd ac annemocrataidd ar gymhwysedd Senedd Cymru, sy'n lledaenu ansicrwydd ynghylch ffiniau'r setliad ar yr un pryd.

Paragraff 12: diffiniad o “gymhwysedd deddfwriaethol”

- 4.97 Mae paragraff 12 o Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 yn amodi nad yw cyfeiriadau mewn deddfwriaeth arall at gymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru yn cynnwys darpariaethau y gallai Senedd Cymru yn unig eu gwneud, oni cheir cydsyniad un o Weinidogion y Goron.
- 4.98 Mae hyn yn gwaethygu'r twyll cyfansoddiadol sydd wrth wraidd y setliad presennol: nid yw pethau sy'n ymddangos eu bod wedi'u datganoli wedi cael eu datganoli mewn gwirionedd. Mae'r swyddogaeth gydredol a roddwyd i Weinidogion Cymru gan adran 52 o Ddeddf yr Amgylchedd 2021 yn esbonio'r pwynt: dim ond o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru y gall Gweinidogion Cymru arfer y swyddogaeth honno, sydd yn ei dro wedi'i ddiffinio'n fanwl er mwyn eithrio mesurau y gallai Senedd Cymru fod wedi'u gosod gyda chydsyniad Gweinidogol y DU yn unig (hynny yw, y rheini a fyddai'n newid swyddogaethau awdurdodau a gedwir yn ôl).
- 4.99 Mae'r cyfyngiadau cuddhyn ar bwerau yn rhwystro'r math o gydweithredu trawslywodraethol sy'n aml yn ofynnol i sicrhau diwygio rheoleiddiol cydlynol ar draws ffin agored.

Cydsyniadau Gweinidogion y Goron: casgliad

- 4.100 Mae trefn cydsynio Gweinidog y Goron yn Atodlen 7B i Ddeddf Llywodraeth 2006 yn unigryw i'r setliad Cymreig: nid oes darpariaethau cyfatebol yn setliadau'r Alban na Gogledd Iwerddon. Mae'n rhwystr aneglur ac annemocrataidd i bwerau Senedd Cymru. Mae Llywodraeth y DU yn cadw rheolaeth dros faterion a gyflwynir fel rhai datganoledig fel arall, ac nid yw Gweinidogion y DU yn atebol yn ddemocrataidd (yng Nghymru o leiaf) am benderfyniadau ynghylch a ydynt yn rhoi cydsyniad ai peidio.

- 4.101 Ar ben hynny, mae'n anodd deall a gweithredu'r set ddryslyd o reolau, cyfyngiadau ac eithriadau ym mharagraffau 8-11 Atodlen 7B. Mae'n rhwystro hygyrchedd y gyfraith i ddinasyddion; a gweithrediad y setliad. Mae gan gyfreithwyr rhesymol, medrus a phrofiadol y llywodraeth safbwyntiau gwahanol ynghylch sut mae'r darpariaethau'n gweithio, ac mae hyn yn creu'r potensial ar gyfer anghydfodau ac ymglyfreitha – sef yr hyn y bwriadwyd i Ddeddf Cymru 2017 ei osgoi.
- 4.102 Credwn, mewn Teyrnas Unedig weithredol, lle mae Llywodraeth y DU yn dangos parch priodol at fandad democrataidd y llywodraethau datganoledig, na ddylai cyfyngiadau o'r fath fod yn angenrheidiol. Yn hytrach na gosod cyfyngiadau deddfwriaethol ar y Senedd etholedig yng Nghymru, credwn y gallai Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth fodloni buddiant dilys Llywodraeth y DU o ran diogelu swyddogaethau ac adnoddau cyrff y maent yn gyfrifol amdanynt yn ariannol ac yn wleidyddol, lle mae holl lywodraethau gwledydd y DU yn cydnabod ac yn parchu llinellau atebolrwydd democrataidd ac ariannol wrth greu swyddogaethau datganoledig newydd.
- 4.103 Yn anffodus, mae cysylltiadau rhynglywodraethol wedi dirywio dros y blynyddoedd diwethaf. Mae cyhoeddiadau a chymau gweithredu diweddar gan Lywodraeth y DU wedi dangos gelyniaeth tuag at ddatganoli drwy ddilyn agenda ganoli. Mae'r cyhoeddiadau hyn yn awgrymu penderfyniad i danseilio ac ymyleiddio rôl y llywodraethau datganoledig a'r deddfwrfeydd, a gweithredu strwythurau Llywodraeth y DU sydd wedi'u cynllunio'n uniongyrchol i herio, dyblygu a chystadlu â rhai'r seneddau a'r llywodraethau datganoledig mewn meysydd cymhwysedd datganoledig. Mae'r cyfyngiadau yn Atodlen 7B yn hwyluso'r dull canoli hwn.

Adran 114, Deddf Llywodraeth Cymru: Pŵer yr Ysgrifennydd Gwladol i ymyrryd

- 4.104 Hyd yn oed pan fo Deddf gan Senedd Cymru yn gyfan gwbl o fewn ei chymhwysedd deddfwriaethol, gall yr Ysgrifennydd Gwladol wneud Gorchymyn sy'n ei hatal rhag cael ei chyflwyno ar gyfer Cydsyniad Brenhinol (ac felly'n ei hatal rhag dod yn gyfraith) lle mae'n credu'n rhesymol ei bod yn cynnwys darpariaethau a fyddai'n cael effaith niweidiol ar fater a gedwir yn ôl; yn cael effaith niweidiol ar weithrediad y gyfraith fel y mae'n gymwys yn Lloegr; neu'n anghydnaws â rhwymedigaethau rhyngwladol y DU, neu fuddiannau amddiffyn neu ddiogelwch gwladol.⁵¹
- 4.105 Er ein bod yn deall yr angen cyffredin i gynnal buddiannau'r DU o ran amddiffyn a diogelwch gwladol, o ystyried y we o gyfyngiadau eraill ar bwerau Senedd Cymru – ac yn benodol y ffaith bod amddiffyn a diogelwch gwladol yn faterion a gedwir yn ôl⁵² – nid yw'n ymddangos y byddai llawer o gyfle i Senedd Cymru fygwth y rhain. Yn yr achosion prin iawn hynny lle'r oedd deddfwriaeth Senedd Cymru yn ymdrin â materion o'r fath,

⁵¹ Adran 114(1), Deddf Llywodraeth Cymru 2006

⁵² Paragraffau 11 a 32, Atodlen 7A i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006

rydym o'r farn y gallai'r materion hynny – mewn Teyrnas Unedig weithredol sy'n seiliedig ar egwyddorion o barch rhwng y naill a'r llall – gael eu diogelu'n ddigonol gan ddeialog rhynglywodraethol, efallai ar sail y gweithdrefnau a nodir mewn Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth.

- 4.106 Rydym hefyd yn deall yr angen i sicrhau nad yw'r DU yn torri ei rhwymedigaethau rhyngwladol. Yn wahanol i Lywodraeth y DU53, fodd bynnag, nid ydym wedi ceisio (ac ni fyddem yn ceisio) deddfu yn groes i rwymedigaethau rhyngwladol. Unwaith eto, credwn y gellid diogelu'r rhain drwy ddeialog barchus o fewn mecanweithiau rhynglywodraethol effeithiol.
- 4.107 Nid oes diffiniad clir o'r seiliau eraill y gall Ysgrifennydd Gwladol ymyrryd yn unol a hwy ac, yn ein barn ni, ni ellir cyfiawnhau hynny. Mae'n ymddangos i ni fod p'un a yw Bil Senedd yn cael "*effaith niweidiol*" ar fater a gedwir yn ôl, neu ar gyfraith Lloegr, yn ddyfarniad cwbl oddrychol i'r Ysgrifennydd Gwladol ei wneud. Yn waeth na hynny, nid yw'r Ysgrifennydd Gwladol yn atebol yn llwyr i Senedd Cymru, a phrin y mae'n atebol i Senedd y DU na'r Llysoedd am wneud dyfarniad o'r fath. Er ei bod yn ofynnol iddo roi rhesymau dros wneud Gorchymyn o dan adran 114, nid yw'r Gorchymyn hwnnw ond yn ddarostyngedig i'r weithdrefn negyddol yn Senedd y DU. Credwn fod hyn yn eithriadol yn gyfansoddiadol, o ystyried mai pŵer Harri'r Wythfed yw hwn (hynny yw, pŵer i aelod o'r weithrediaeth – ac yn waeth fyth, aelod o weithrediaeth Llywodraeth wahanol – neilltuo deddfwriaeth a basiwyd gan y ddeddfwrfa a etholwyd yn ddemocrataidd).
- 4.108 Nid yw'r gofyniad bod yn rhaid i'r Ysgrifennydd Gwladol gael "*seiliau rhesymol*" dros gredu y bydd Bil y Senedd yn cael effaith mor niweidiol yn galluogi craffu barnwrol digonol ar Orchymyn o'r fath ychwaith. Dehongliad y gyfraith gyffredin o "*resymoldeb*" yw penderfyniad nad yw'n afresymol, oni fyddai'r un awdurdod rhesymol fyth wedi gallu dod i'r penderfyniad hwnnw.⁵⁴ Mae hyn yn rhoi cymaint o ryddid i'r Ysgrifennydd Gwladol fel ei fod yn ei gwneud yn annhebygol iawn y bydd Gorchymyn o'r fath yn cael ei herio'n llwyddiannus.
- 4.109 Mae pŵer adran 114, mewn termau cyfansoddiadol, yn opsiwn niwclear; mae'n rhoi hawl fetu unochrog i'r Ysgrifennydd Gwladol yng nghyswllt deddfwriaeth sydd wedi'i phasio gan Senedd Cymru a etholwyd yn ddemocrataidd, ac sydd o fewn y terfynau cyfreithiol a bennwyd gan Senedd y DU. Er nad yw'r pŵer hwn wedi cael ei arfer eto, mae'n gysgod dros ddeddfwriaeth Senedd Cymru. Mae hyn yn annerbyniol, ac nid oes lle iddo mewn setliad cyfansoddiadol priodol, sy'n seiliedig ar barch rhwng deddfwrfeydd a llywodraethau a etholwyd yn ddemocrataidd.

⁵³ Ystyrir yn eang bod Bil Protocol Gogledd Iwerddon, sydd gerbron Senedd y DU ar hyn o bryd ac sydd ar gael yn <https://bills.parliament.uk/bills/3182>, yn torri cyfraith ryngwladol. Gweler, er enghraifft, Dr Ronan Cormacain, Bingham Centre for the Rule of Law (2022) Northern Ireland Protocol Bill: *A Rule of Law Analysis of its Compliance with International Law*, sydd ar gael yn

<https://binghamcentre.biicl.org/publications/northern-ireland-protocol-bill-a-rule-of-law-analysis-of-its-compliance-with-international-law>

⁵⁴ *Associated Provincial Picture Houses v Wednesbury Corporation* [1948] 1 KB 223

5. Cyfyngiadau ar gymhwysedd gweithredol Gweinidogion Cymru

- 5.1 Mae'r modd y mae pwerau gweithredol (hynny yw, pwerau a drosglwyddwyd o'r ddeddfwrfa i'r llywodraeth) wedi'u datganoli i Weinidogion Cymru, yn ein barn ni, yn ddianghenraid o gymhleth. Mae unwaith eto'n dameidiog, yn gymhleth ac yn anghydlynol; ac nid yw'r eglurder a geir ym model yr Alban i'w weld ynddo. Mae hyn yn gwneud y setliad yn anoddach ei ddeall, ac yn cymylu llinellau atebolrwydd democrataidd.

Adran 58 Deddf Llywodraeth Cymru: trosglwyddo swyddogaethau

- 5.2 Roedd adran 53 o Ddeddf yr Alban 1998 yn gwneud darpariaeth gyffredinol i drosglwyddo swyddogaethau mewn meysydd datganoledig o Lywodraeth y DU i Weinidogion yr Alban. Mae hyn yn golygu, yn gyffredinol, bod cymhwysedd deddfwriaethol Senedd yr Alban (y materion y mae'n rhaid iddi basio deddfau arnynt) a chymhwysedd gweithredol Llywodraeth yr Alban (y materion y maent yn arfer pwerau mewn perthynas â hwy) yn cyfateb i'r canlynol:

(1) Rhaid i'r swyddogaethau a grybwyllir yn is-adran (2), i'r graddau y maent yn arferadwy o fewn cymhwysedd datganoledig, fod yn arferadwy gan Weinidogion yr Alban yn lle gan un o Weinidogion y Goron.

(2) Dyma'r swyddogaethau hynny—

(a) swyddogaethau uchelfreiniol Ei Mawrhydi a swyddogaethau gweithredol eraill y gellir eu harfer ar ran Ei Mawrhydi gan un o Weinidogion y Goron,

(b) swyddogaethau eraill a roddwyd i un o Weinidogion y Goron gan offeryn uchelfreiniol, a

(c) swyddogaethau a roddwyd i un o Weinidogion y Goron gan unrhyw ddeddfiad cyn cychwyn...

- 5.3 Nid yw Deddf Cymru 2017 yn cynnwys trosglwyddiadau o'r fath. Yn hytrach na'r dull 'clec fawr' yn Neddf yr Alban 1998, mae'r mecanwaith a ddefnyddir i drosglwyddo swyddogaethau o Lywodraeth Cymru yn un cynyddrannol. Nid yw swyddogaethau'n cael eu trosglwyddo'n awtomatig; yn hytrach, mae'n fater ar gyfer Ei Mawrhydi/ei Fawrhydi, drwy Orchymyn yn y Cyfrin Gyngor o dan adran 58 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, i drosglwyddo swyddogaethau Gweinidogion y Goron y gellir eu harfer mewn perthynas â Chymru, neu barth Cymru i Weinidogion Cymru, Prif Weinidog Cymru neu'r Cwnsler Cyffredinol ar sail dameidiog.

- 5.4 Y canlyniad yw bod pwerau Llywodraeth Cymru wedi'u nodi mewn lluo o ffynonellau gwahanol: Deddfau Seneddol (boed wedi'u deddfu cyn neu ar ôl Deddf Llywodraeth Cymru 2006, a Deddf Cymru 2017); Deddfau Senedd Cymru sy'n rhoi swyddogaethau i Weinidogion Cymru mewn perthynas â materion sydd o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru; Gorchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau; ac yn Neddf Llywodraeth Cymru 2006 ei hun (gweler isod).
- 5.5 O'i gymharu â'r trosglwyddiad eithaf cain o bwerau cymharol yn Neddf yr Alban 1998, mae hyn yn ei gwneud yn anos dod o hyd i'r gyfraith nag y mae angen iddi fod. Nid oes un rhestr o swyddogaethau Gweinidogion Cymru; na darpariaeth sy'n debyg i adran 53 o Ddeddf yr Alban 1998 i greu rhagdybiaeth bod swyddogaethau mewn perthynas â materion datganoledig wedi cael eu trosglwyddo.
- 5.6 Yn wahanol i fecanwaith yr Alban, mae'r ddibyniaeth ar Orchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau yn ei gwneud yn ofynnol i ddynodi pwerau'n gadarnhaol gael eu trosglwyddo. Mae hyn yn rhoi pwerau sy'n dod o fewn cymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru, ac y dylid felly gael eu trosglwyddo i Weinidogion Cymru, mewn risg o gael eu hepgor o'r Gorchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau ac aros gyda Gweinidogion Llywodraeth y DU. Yn ei dro, mae'n creu diffyg democrataidd: Nid yw Gweinidogion y DU yn atebol i Senedd Cymru am arfer y pwerau hyn.
- 5.7 Mae hanes Gorchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau yn dangos hyn. Trosglwyddwyd y Gorchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau cychwynnol yn 1999⁵⁵ i swyddogaethau amrywiol Cynulliad Cenedlaethol Cymru (ar y pryd), a arferid yn flaenorol gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru. Ar y pryd, roedd y Cynulliad Cenedlaethol wedi'i gyfansoddi fel un corff corfforaethol a oedd yn arfer swyddogaethau a oedd gynt yn eiddo i Ysgrifennydd Gwladol Cymru, ac roedd y dull hwn yn gwneud synnwyr cyfansoddiadol. Roedd y swyddogaethau a drosglwyddwyd yn rhan o 20 maes pwnc, a restrir yn Atodlen 2 i Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998.
- 5.8 Fodd bynnag, ni throsglwyddwyd yr holl swyddogaethau (er enghraifft, cafodd y rhan fwyaf o'r swyddogaethau sy'n ymwneud ag ysgolion eu trosglwyddo ond nid y rhai sy'n ymwneud â chyflogau athrawon). Ac ar ben hynny, cafwyd Gorchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau tameidiog; er enghraifft, trosglwyddo swyddogaethau a oedd yn cael eu harfer gan yr Ysgrifennydd Gwladol gynt mewn perthynas ag ymgymeryddwyr dŵr neu garthffosiaeth;⁵⁶ a'r swyddogaethau anstatudol y codwyd y Bwrdd Ymyrraeth ar gyfer Cynnyrch Amaethyddol arnynt cyn ei ddiddymu⁵⁷.
- 5.9 Roedd Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn gwahanu Llywodraeth Cymru oddi wrth y Cynulliad Cenedlaethol yn ffurfiol ac yn gyfreithiol; ac, o ganlyniad, cafodd pwerau gweithredol a oedd eisoes wedi'u trosglwyddo i'r Cynulliad Cenedlaethol eu trosglwyddo i Weinidogion Cymru⁵⁸. Ond roedd y swyddogaethau hynny a oedd, er eu bod o fewn y cymhwysedd deddfwriaethol a roddwyd i'r Cynulliad Cenedlaethol erbyn hyn, wedi cael eu cadw'n ôl gan

Lywodraeth y DU – gan gynnwys cyflogau athrawon.

⁵⁵ SI 1999/672, Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Trosglwyddo Swyddogaethau) 1999

⁵⁶ SI 1999/287, Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Trosglwyddo Swyddogaethau) (Rhif 2) 1999

⁵⁷ SI 2001/3679, Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Trosglwyddo Swyddogaethau) 2001

⁵⁸ Drwy baragraff 30, Atodlen 11 Deddf Llywodraeth Cymru 2006

- 5.10 Yn y pen draw, cafodd swyddogaeth gosod cyflogau ac amodau athrawon yng Nghymru ei throsglwyddo i Weinidogion Cymru yn 2018⁵⁹, tua 20 mlynedd ar ôl i'r rhan fwyaf o'r swyddogaethau gweithredol sy'n ymwneud ag addysg yng Nghymru gael eu throsglwyddo i ddechrau. Mae'r ffaith ei bod wedi cymryd cyhyd i'r swyddogaeth hon gael ei throsglwyddo'n dangos dull gweithredu datganoli sy'n rhy ganolog; sydd yn ei dro'n gwaethygu ffiniau amrwd y setliad.
- 5.11 Cafodd Gorchymyn Trosglwyddo Swyddogaethau 2018⁶⁰, a drosglwyddodd grŵp mawr arall o swyddogaethau gweithredol i Weinidogion Cymru, ei wneud ar ôl i Ddeddf Cymru 2017 gael ei dwyn i rym. Nid oes rheswm cyfansoddiadol da pam y dylai'r dull tameidiog hwn, a gafodd ei gynllunio ar gyfer "cyfnod gweithredol" cychwynnol datganoli o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998, gael ei ddefnyddio yng nghyfnodau dilynol datganoli, lle mae Senedd Cymru wedi cael pwerau deddfu sylfaenol mewn perthynas â materion datganoledig, a'r cyfrifoldeb dros graffu ar Lywodraeth Cymru mewn perthynas â nhw.
- 5.12 Mae trosglwyddo swyddogaethau drwy Orchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau yn aneffeithlon, gan ddibynnu ar dreilliadau trawslywodraethol sy'n defnyddio llawer o adnoddau i ganfod swyddogaethau sydd o fewn cymhwysedd datganoledig; ac amser Seneddol. Mae'n annemocrataidd; oherwydd mae'n atal craffu priodol ar weithredoedd gweithredol a gedwir gan Lywodraeth y DU gan aelodau o'r ddeddfwrfa sy'n atebol i bobl Cymru am y materion hynny. Ac nid yw'n hygyrch: hyd yn oed ar wahân i'r anawsterau o olrhain datganoli graddol ar swyddogaethau drwy'r gwahanol Orchmynion Trosglwyddo Swyddogaethau a Deddfau Llywodraeth Cymru, mae'r darpariaethau trosglwyddo eu hunain weithiau'n gymwysedig ac yn gymhleth – er enghraifft, mae angen cydsyniad Trysorlys EF i arfer rhai swyddogaethau penodol gan Weinidogion Cymru⁶¹; ond ar gyfer swyddogaethau eraill, mae'r cyfyngiad hwn wedi cael ei ddileu⁶². Mae angen nodi a dadansoddi pob pŵer yn ei delerau ei hun.
- 5.13 Fe wnaethom ofyn i ddarpariaeth sy'n cyfateb i adran 53 o Ddeddf yr Alban 1998 gael ei chynnwys yn Neddf Cymru 2017; cafodd y cais hwn ei wrthod gan Lywodraeth y DU heb esboniad digonol. Yn waeth fyth, mae adran 21(1) o Ddeddf Cymru 2017 wedi addasu adran 58 ac wedi ychwanegu adran 59 ac Atodlen 3A i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, er mwyn trosglwyddo swyddogaethau i Weinidogion Cymru ar y sail eu bod yn arferadwy ar y cyd neu ar yr un pryd â Gweinidog y Goron. Fel y nodir uchod (gweler *Swyddogaethau datganoledig cymwysedig*), mae'r rheolaeth hon gan Lywodraeth y DU dros bwerau mewn meysydd datganoledig, fel y mae Senedd Cymru yn gofyn am gydsyniad un o Weinidogion y Goron er mwyn addasu neu ddileu'r swyddogaethau hynny.

⁵⁹ Drwy Erthygl 39 o Offeryn Statudol 2018/644, Gorchymyn Gweinidogion Cymru (Trosglwyddo Swyddogaethau) 2018

⁶⁰ Ibid

⁶¹ ee yn unol ag adran 56(1) Deddf Cyllid 1963, sy'n gofyn am gydsyniad Trysorlys EM ar gyfer ffioedd a godir

mewn perthynas â gwasanaethau a ddarperir yn unol â chytundeb neu drefniant rhyngwladol.
⁶² ee Roedd Erthygl 44(3) o Offeryn Statudol 2018/644, Gorchymyn Gweinidogion Cymru (Trosglwyddo Swyddogaethau) 2018 yn dileu'r gofyniad am gydsyniad Trysorlys EM mewn perthynas â Gweinidogion Cymru yn gosod Ardoll Seilwaith Cymunedol o dan adran 205 o Ddeddf Cynllunio 2008.

- 5.14 Canlyniad hynny yw clytwaith o bwerau, wedi'u gwasgaru ar draws ffynonellau gwahanol, nad yw eu ffiniau'n cyd-fynd â chymhwysedd deddfwriaethol Senedd Cymru; ac sydd mewn rhai achosion yn parhau i fod yn ddarostyngedig i amodau a chyfyngiadau. Mae hyn yn dangos agwedd grintachlyd a nawddoglyd Llywodraeth y DU at ddatganoli.

Adran 82, Deddf Llywodraeth Cymru 2006: Pŵer yr Ysgrifennydd Gwladol i ymyrryd

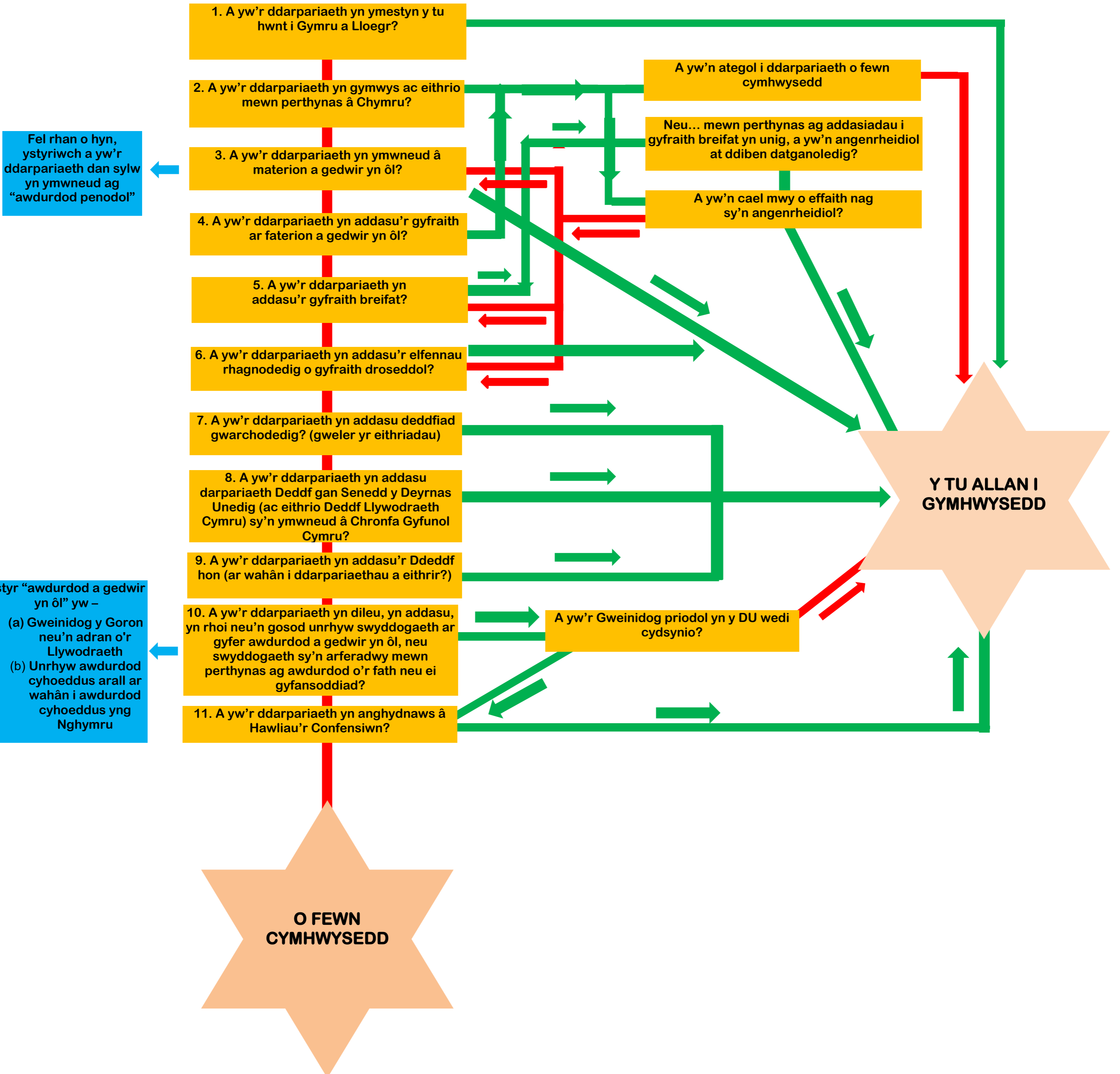
- 5.15 Yn union fel y mae gan yr Ysgrifennydd Gwladol y pŵer i ymyrryd yn neddfwriaeth Senedd Cymru ar sail cred resymol y byddai'n anghydnaws â rhwymedigaethau rhyngwladol y DU⁶³, felly mae gan yr Ysgrifennydd Gwladol bŵer i wneud y canlynol:
- (a) atal Gweinidogion Cymru rhag cymryd camau a fyddai, yn ei farn ef, yn torri rhwymedigaethau rhyngwladol;
 - (b) cyfarwyddo Gweinidogion Cymru i gymryd camau a fyddai'n angenrheidiol yn ei farn ef er mwyn rhoi effaith i rwymedigaeth ryngwladol; a/neu
 - (c) dirymu unrhyw is-ddeddfwriaeth (y gallai Gweinidogion Cymru ei dirymu) sy'n anghydnaws â rhwymedigaeth ryngwladol.
- 5.16 Yn yr un modd â'r cyfyngiad ar bwerau Senedd Cymru, rydym o'r farn bod hawl fetu unochrog (neu gyfarwyddyd, neu ddirymiad) o'r math hwn yn amhriodol yn gyfansoddiadol, ac yn ddiangen. Mae gweithredu rhwymedigaethau rhyngwladol wedi'i ddatganoli⁶⁴ (i'r graddau y mae'n ymwneud â materion datganoledig), ac nid yw'r Ysgrifennydd Gwladol yn atebol i Senedd Cymru am ddefnyddio'r pŵer hwn, sy'n arferadwy drwy Orchymyn sy'n ddarostyngedig yn unig i'r weithdrefn negyddol yn Senedd y DU.
- 5.17 O'r herwydd, mae goruchwyliaeth Seneddol dros y pŵer hwn yn gyfyngedig; yn yr un modd â goruchwyliaeth farnwrol – er bod yn rhaid i Orchymyn yr Ysgrifennydd Gwladol nodi ei resymau dros ei wneud, mae'r trothwy ar gyfer herio rhesymoldeb Gorchymyn o'r fath yn uchel, ac mae'r disgrisiwn y mae'r Llys yn debygol o'i roi i'r Ysgrifennydd Gwladol yn sylweddol.
- 5.18 Rydym yn cydnabod ei bod er budd pob un o bedair gwlad y DU i gadw at ein rhwymedigaethau rhyngwladol cyfunol, ac ni fyddem yn ceisio gweithredu'n anghydnaws â hwy. Rydym o'r farn, mewn DU weithredol sy'n seiliedig ar egwyddorion cyd-barch, y byddai darpariaeth mewn Memorandwm Cydddealltwriaeth ar gyfer deialog o fewn mecanwaith rhynglywodraethol effeithiol yn darparu lefel ddigonol o sicrwydd ar y pwynt hwn i'r holl lywodraethau yn y DU.

⁶³ Adran 114 Deddf Llywodraeth Cymru 2006: gweler uchod

⁶⁴ Paragraff 10, Atodlen 7A Deddf Llywodraeth Cymru 2006

6. Casgliad

- 6.1 Nid oedd newid i fodel cadw pwerau yn unol â Deddf Cymru 2017 wedi sicrhau cydraddoldeb â setliad yr Alban. Nid yn unig y mae llawer mwy o faterion wedi'u cadw'n ôl yn setliad Cymru; ond hyd yn oed mewn perthynas â materion sy'n ymddangos eu bod wedi'u datganoli, mae'r Senedd yn ddarostyngedig i gyfres gymhleth o gyfyngiadau, ac mae rhai ohonynt (fel trefn cydsyniad Gweinidog y Goron) yn unigryw i setliad Cymru. Ar ben hynny, mae diffyg trosglwyddo swyddogaethau gweithredol yn gyfan gwbl i Weinidogion Cymru o fewn cymhwysedd datganoledig yn gwneud y setliad yn anhygyrch ac yn aneglur heb fod angen.
- 6.2 O ganlyniad, mae'r setliad datganoli yng Nghymru yn ddiangen o gul a chymhleth. Er bod y papur hwn yn cynnwys rhai awgrymiadau penodol ynghylch sut y gellid ei wella, credwn fod y cynigion hyn yn haeddu ystyriaeth yng nghyd-destun adolygiad ehangach o gyfansoddiad y Deyrnas Unedig; ac rydym yn croesawu ystyriaeth y Comisiwn o'r materion hyn.
- 6.3 Ar lefel materion unigol a gedwir yn ôl, yn y pen draw, mae rhai o'r rhain yn deillio o'r awdurdodaeth ar y cyd rhwng Cymru a Lloegr. Mae hyn yr un fath a'r cyfyngiadau ar addasu cyfraith breifat a chyfraith droseddol. Yn ein barn ni, nid oes rheswm pam y dylai Llywodraeth y DU barhau i lynu wrth yr anghysondeb cyfansoddiadol mewn awdurdodaeth ar y cyd yng nghyd-destun gwahaniaethau anochel a chynyddol rhwng cyfreithiau Cymru a Lloegr. Nid yw ein dadleuon rhesymegol yn y cyswllt hwnnw wedi cael ymateb o sylwedd eto.
- 6.4 Ar lefel ehangach, rydym o'r farn na ddylai athrawiaeth sofraniaeth seneddol, fel y'i deallir yn draddodiadol (hy hawl absoliwt Senedd San Steffan i ddiystyru deddfwriaeth a gyflwynwyd gan y Seneddau datganoledig, ac i newid eu pwerau'n unochrog) fod yn brif egwyddor gyfansoddiadol drefniadol y Deyrnas Unedig sydd bellach yn cynnwys pedair deddfwrfa, pob un â'i mandad democrataidd ei hun.
- 6.5 Credwn fod sofraniaeth, ym mhob achos, yn deillio o'r etholwyr; ac y dylai'r Deyrnas Unedig weithredu ar sail cyfuno sofraniaeth yn wirfoddol mewn perthynas â'r materion hynny y mae'r pedair gwlad yn cytuno y byddai'n well delio â hwy ar y cyd. O dan hyn, dylai sybsidiaredd, a pharch at fandad y sefydliadau etholedig yn y gwledydd datganoledig, fod yn egwyddor sylfaenol.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru –
Engbreiffiau o'r polisiau mwyaf arwyddocaol a fu'n bosibl oherwydd datganoli**

Dyddiad: Medi 2022

Y cefndir

1. Sefydlwyd datganoli yng Nghymru yn dilyn 18 mlynedd o lywodraethu gan blaid na chafodd erioed fwy na thraean o'r pleidleisiau na'r seddi yng Nghymru yn un o etholiadau cyffredinol y DU. O ganlyniad, nid oedd mwyafrif sylweddol yr etholwyr yng Nghymru yn cefnogi'r polisïau a weithredwyd yng Nghymru.
2. Er bod yr Ysgrifennydd Gwladol yn gweithredu is-ddeddfwriaeth benodol i Gymru ar draws ystod o feysydd polisi domestig ers i'r Swyddfa Gymreig gael ei chreu ym 1965, Deddfau a luniwyd gan adrannau arweiniol Whitehall, gan adlewyrchu polisi ehangach Llywodraeth y DU, oedd yn pennu'r fframwaith deddfwriaethol cyffredinol. Golygai'r cyfyngiadau a osodwyd gan y ddeddfwriaeth wreiddiol, ynghyd ag athrawiaeth cydgyfrifoldeb, nad oedd fawr o le ar gyfer ymwahanu – nid oedd y gwaith o weithredu'r rhan fwyaf o bolisïau yng Nghymru yn fawr mwy na fersiwn Gymreig o'r hyn a weithredwyd yn Lloegr. Yn ogystal, rhwng 1987 a 1997, nid oedd Ysgrifenyddion Gwladol Cymru yn cynrychioli etholaethau yng Nghymru, gan olygu eu bod yn llai atebol ac ymatebol.
3. Ym Mhapur Gwyn Llywodraeth y DU ar ddatganoli, *Llais dros Gymru*, ym 1997, amlinellodd yr Ysgrifennydd Gwladol ar y pryd nodau datganoli a rôl y Cynulliad Cenedlaethol. Byddai'r Cynulliad yn rhoi llais a etholwyd yn ddemocrataidd i bobl Cymru, ac yn dal llywodraeth weithredol yng Nghymru i gyfrif. Byddai penderfyniadau ar ysgolion, gofal iechyd, a gwasanaethau allweddol eraill yn cael eu gwneud gan bobl a etholwyd yn uniongyrchol gan bleidleiswyr Cymru ac a fyddai'n atebol iddynt, ac a fyddai felly yn ymateb i'w safbwyntiau. Byddai'r Cynulliad yn cael y dulliau i bennu agenda economaidd newydd i Gymru, gan ganolbwyntio ar anghenion a blaenoriaethau Cymru.
4. Cafodd y Cynulliad cyntaf ei gynllunio hefyd i fod yn fath newydd o gorff etholedig, gan weithio mewn partneriaeth â llywodraeth ganolog a lleol, byd busnes a diwydiant, a'r sector gwirfoddol – sylfaen unigryw. Rhoddwyd cyfrifoldebau statudol ar y Cynulliad, ac, yn dilyn gwahanu'r ddeddfwrfa a'r weithrediaeth yn 2007, fe'u trosglwyddwyd i Weinidogion Cymru. Mae disgrifiad mwy manwl o'r system lywodraethu neilltuedig a grëwyd gan ddatganoli yng Nghymru ym mhapur 6.
5. Ar y dechrau, roedd pwerau'r Cynulliad cyntaf wedi'u cyfyngu i'r swyddogaethau gweithredol a gafodd eu trosglwyddo o'r Ysgrifennydd Gwladol. Er i Senedd y DU fwrw ymlaen â nifer bach o Ddeddfau penodol i Gymru ar gais y Cynulliad, wrth lunio polisïau roedd yn dal rhaid gweithio o fewn y fframweithiau a osodwyd gan ddeddfwriaeth San Steffan, i raddau helaeth. Roedd y broses o symud i wahanu'r weithrediaeth a'r ddeddfwrfa, a rhoi pwerau deddfu i'r Cynulliad yn 2007, yn ganlyniad i adroddiad Comisiwn Richard yn 2004 ac wedi'i sbarduno'n rhannol gan natur gyfyngedig pwerau'r Cynulliad. O ystyried bod y fframwaith deddfwriaethol yn dal yn cael ei osod gan Lywodraeth y DU i raddau helaeth, mynegwyd pryderon hefyd yn ystod gwaith y Comisiwn am yr anawsterau tebygol a fyddai'n deillio o Lywodraeth y DU yn y dyfodol a fyddai o argyhoeddiad gwleidyddol gwahanol i'r hyn a fyddai yn y Cynulliad.

6. Er mai cyfyngedig oedd y pwerau deddfu a gafodd eu datganoli i ddechrau i'r Cynulliad yn 2007, roedd datganoli pwerau deddfu sylfaenol llawn i Gymru yn sgil refferendwm 2011, a symud i fodel o bwerau a gedwir yn ôl yn 2017, yn creu mwy o le i ymwahanu o ran polisi.

Polisiâu arwyddocaol

7. Mae enghreifftiau cynnar o'r polisiâu a ddaeth yn bosibl yn bosibl yn sgil camau cyntaf datganoli yn cynnwys darparu **presgripsiynau am ddim** a system benodol i Gymru ar gyfer **cymorth ariannol i fyfyrwyr**. Roedd y gwaith o **ddarparu Cronfeydd Strwythurol yr UE** yng Nghymru hefyd yn adlewyrchu'r dull partneriaeth o lywodraethu a oedd wedi'i ymgorffori yn y setliad ei hun.
8. Mae sefydlu **Comisiynydd Plant Cymru**, sef y swydd gyntaf o'i math yn y Deyrnas Unedig, a **gwahardd ysmegu mewn mannau cyhoeddus** yn enghreifftiau o bolisiâu arloesol Llywodraeth y Cynulliad. Gan fod angen deddfwriaeth San Steffan ar eu cyfer, roeddent hefyd yn dangos natur annigonol y setliad datganoli cynnar a'r ffaith bod y Cynulliad yn dibynnu ar Senedd y DU ac ar Lywodraeth y DU a fyddai'n barod i gydweithio er mwyn gwneud darpariaeth ddeddfwriaethol.
9. Er mai rheoliadau a wnaed o dan ddeddfwriaeth San Steffan a ddefnyddiwyd, Cymru hefyd oedd rhan gyntaf y Deyrnas Unedig i osod **tâl am fapiau siopa plastig untro**. Mae Cymru hefyd **ymysg y gwledydd sy'n cyflawni orau yn y byd o ran ailgylchu**, sy'n deillio o gyfuniad o osod targedau ailgylchu statudol ar awdurdodau lleol, darparu cyllid i wella gwasanaethau ailgylchu, annog mwy o ailgylchu, ac amryw o fesurau eraill, gan gynnwys hybu economi gylchol. Mae'r ddau bolisi yn cyfrannu at **ymrwymiad** Llywodraeth Cymru i **gyflawni sector cyhoeddus carbon niwtral** erbyn 2030.
10. Mae hawliau plant wedi cael sylw mawr wrth greu polisiâu i Gymru. Yn dilyn sefydlu rôl y Comisiynydd Plant, cafodd hawliau plant eu hymgorffori yng nghyfraith Cymru o dan **Fesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011**, gan roi dyletswydd ar Weinidogion i roi sylw dyledus i Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn wrth lunio deddfwriaeth a pholisiâu neu eu hadolygu. Polisi arwyddocaol arall yn y maes hwn, sydd ag iddo effaith uniongyrchol ar fywydau plant, oedd **Deddf Plant (Diddymu Amddiffyniad Cosb Resymol) (Cymru) 2020**, a ddaeth i rym ym mis Mawrth eleni.
11. Cyflwynodd y **Cyfnod Sylfaen** gwricwlwm statudol arloesol newydd i bob plentyn 3 i 7 oed yng Nghymru o 2011. Mae'n rhoi pwyslais ar "ddysgu drwy wneud", gan annog plant i ddefnyddio'u dychymyg a bod yn greadigol, a gwneud dysgu yn hwyl ac yn fwy effeithiol. Mae Llywodraeth Cymru hefyd wedi ymgymryd â dull trawsnewidiol hirdymor o ymdrin ag addysg drwy'r **Cwricwlwm i Gymru** newydd, sy'n darparu dull modern a blaengar o addysgu a dysgu o 2022. Deddfwyd ar gyfer hyn yn y Senedd drwy **Ddeddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021**.
12. Deddf bwysig ac arloesol, sy'n effeithio ar yr holl waith dilynol o lunio polisiâu, yw **Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015**. Nod y Ddeddf yw

gwella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i'r cyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf feddwl mwy am y tymor hir, gweithio'n well gyda phobl a chymunedau a chyda'i gilydd, ceisio atal problemau, a mabwysiadu dull mwy cydgysylltiedig o weithredu. Yn ogystal ag adlewyrchu'r gofynion o ran cynwysoldeb a chynaliadwyedd a osodwyd gan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, mae'r Ddeddf hefyd yn adlewyrchu dull neilltuedig Llywodraeth Cymru o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus cydweithredol, sy'n canolbwyntio ar y dinesydd.

13. Yn wir, mae'r gwaith o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru wedi dilyn trywydd tra gwahanol i un Lloegr, lle mae gwasanaethau fel iechyd ac addysg wedi dod yn fwyfwy agored i'w marchnadeiddio, gan drin defnyddwyr gwasanaethau fel cwsmeriaid. Yn ogystal â'i gwneud yn bosibl **diddymu marchnad fewnol y GIG**, mae datganoli wedi sicrhau bod modd **gwrthsefyll dod ag egwyddorion y farchnad i'r system addysg**, ac ymrwmo i gael ysgolion cynhwysol ac annetholiadol, sy'n canolbwyntio ar y gymuned.
14. Drwy **Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014** (Deddf 2014), cafodd dyletswyddau a swyddogaethau awdurdodau lleol ar gyfer gwella llesiant *pobl* – oedolion, plant a gofalwyr – y mae angen gofal a chymorth arnynt eu dwyn ynghyd. Roedd hyn yn ein galluogi i ddarparu fframwaith statudol sydd, cyhyd ag y bo modd, yn integreiddio / cysoni gwasanaethau cymdeithasol i gynorthwyo pobl o bob oedran, ac fel rhan o deuluoedd a chymunedau. Dyma ddull gwahanol i'r un a fabwysiadwyd yn Neddf Gofal 2014, sy'n gwneud darpariaeth mewn perthynas â gofal cymdeithasol i oedolion yn unig.
15. Drwy Ddeddf 2014, rydym hefyd wedi gosod dyletswyddau i roi "sylw dyladwy" i Egwyddorion y Cenhedloedd Unedig ar gyfer Pobl Hŷn a Rhan 1 o Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn yn uniongyrchol ar bersonau sy'n arfer swyddogaethau mewn perthynas ag oedolion, plant a gofalwyr sydd ag anghenion gofal a chymorth. Yn ogystal, mae'r Cod Ymarfer Rhan 2 (Swyddogaethau Cyffredinol), a gyhoeddwyd o dan Ddeddf 2014, yn ei gwneud yn ofynnol i'r rhai sy'n cyflawni swyddogaethau gwasanaethau cymdeithasol mewn perthynas â phobl anabl sydd angen gofal a chymorth, a gofalwyr anabl sydd angen cymorth, roi "sylw priodol" i Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau Pobl ag Anabledau.
16. Ym mis Mehefin 2022, lansiodd Llywodraeth Cymru **ei chynllun peilot arloesol ar gyfer Incwm Sylfaenol**, sy'n werth £20 miliwn. Bydd y cynllun yn cefnogi pobl sy'n gadael gofal yng Nghymru, gan gynnig £1600 iddynt bob mis (cyn treth) am ddwy flynedd i'w cynorthwyo wrth iddynt bontio i fywyd oedolyn.
17. Roedd **Deddf Diddymu'r Hawl i Brynu a Hawliau Cysylltiedig (Cymru) 2018** yn gwrthdroi polisi blaenllaw gan Lywodraeth y DU, sy'n parhau ar waith yn Lloegr. Ynghyd â Deddf Rhentu Cartrefi (Cymru) 2016 a **Safon Ansawdd Tai Cymru**, mae'r ddeddfwriaeth wedi ei gwneud yn bosibl mabwysiadu dull gwahanol iawn o ddarparu a chynnal tai cymdeithasol a phreifat yng Nghymru. Yn sgil **Deddf Tai (Cymru) 2014**, Cymru oedd y wlad gyntaf yn y DU i symud i

ganolbwyntio ar atal digartrefedd, yn ogystal ag arwain y ffordd o ran diogelu tenantiaid drwy ei gwneud yn ofynnol i bob landlord preifat gofrestru a hyfforddi.

18. Mae **Deddf Sector Amaethyddol (Cymru) 2014** a **Deddf yr Undebau Llafur (Cymru) 2017** yn enghreifftiau pellach o'r setliad datganoli yn amddiffyn buddiannau Cymru, gan adlewyrchu hefyd ddull partneriaeth Llywodraeth Cymru o weithio. Drwy'r ddwy Ddeddf, cafodd agweddau ar ddeddfwriaeth a basiwyd gan Senedd y DU eu gwrthdroi (er bod ymrwymiad cyhoeddus Llywodraeth y DU i ddiddymu Deddf yr Undebau Llafur (Cymru) hefyd yn amlygu pa mor fregus yw'r setliad presennol).
19. Drwy ddatganoli maes polisi etholiadau ar gyfer etholiadau'r Senedd a llywodraeth leol, bu modd datblygu agenda eang i Gymru o ran diwygio etholiadol. Hyd yma, drwy **Ddeddf Senedd ac Etholiadau (Cymru) 2020**, rydym wedi gostwng yr oedran pleidleisio i 16 oed ac wedi etholfreinio pawb sy'n preswyllo'n gyfreithlon yng Nghymru. Cafodd hyn effaith ym mis Mai 2021 a mis Mai 2022 ar gyfer etholiadau'r Senedd ac etholiadau llywodraeth leol, yn y drefn honno. Oherwydd datganoli, ym mis Mai 2022, bu modd hefyd dreialu pleidleisio cynnar a phleidleisio mewn mannau ar wahân i orsafoedd pleidleisio. Mae'r diwygiadau hyn yn ategu ein nod o wneud Cymru yn wlad gynhwysol lle y mae pawb yn teimlo eu bod yn gallu cymryd rhan mewn democratiaeth, ac yn dymuno gwneud hynny.
20. Gan gyd-fynd unwaith eto â'r dull cynhwysol o gyflawni swyddogaethau a nodir yn Neddf Llywodraeth Cymru 2006, mae Llywodraeth Cymru wedi gweithio'n agos gydag awdurdodau lleol i ddatblygu a phrofi pecyn o **ddiwygiadau i lywodraeth leol**. Penllanw'r gwaith hwn oedd **Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021** (Deddf 2021), a oedd yn canolbwyntio ar wella perfformiad a llywodraethiant; galluogi gweithio'n rhanbarthol mewn modd mwy strwythuredig; a chreu cyfleoedd ar gyfer ymgysylltu democrataidd mwy eang ac amrywiol.
21. Mae pwerau datganoledig sy'n ymwneud â chyllid llywodraeth leol a threthi lleol wedi sicrhau bod modd mabwysiadu dull Cymreig penodol o weithredu sy'n cefnogi lleoliaeth tra bo hefyd yn trechu tlodi ac yn ennyn tegwch. Ymhlith y polisiâu arwyddocaol y mae cynnal cyllid ar gyfer gwasanaethau lleol hanfodol, Cynllun Gostyngiadau'r Dreth Gyngor, sef cynllun cenedlaethol, i gefnogi'r 275,000 o aelwydydd incwm isel, a nifer o newidiadau i drethi er mwyn cefnogi'r economi. Bydd diwygio'r dreth gyngor ac ardrethi annomestig yn y dyfodol yn ymestyn uchelgeisiau yn y maes hwn ymhellach, wrth i syniadau radical fel treth gwerth tir leol gael eu hystyried. Cyhoeddodd Llywodraeth Cymru gasgliad o waith ymchwil ac yn ddiweddar mae wedi amlinellu cynigion ar gyfer treth gyngor decach.
22. Drwy Ddeddf 2021 y cyfeiriwyd ati uchod, daeth y trefniadau a roddwyd ar waith yn ystod cyfnod dwysaf yr ymateb i COVID-19 i alluogi cynghorau i gyfarfod o bell yn rhai parhaol. Mae'r adborth yn hynod gadarnhaol yn y cyswllt hwn, gan nodi manteision o ran amrywiaeth yr aelodaeth, arbedion effeithlonrwydd, a gwell

mynediad ar gyfer y cyhoedd. Mae cynghorau yn Lloegr yn lobïo Llywodraeth y DU yn frwd i wneud y trefniadau hyn yn barhaol yno hefyd.

23. Mae'r ymwahanu deddfwriaethol cynyddol sydd wedi bod yn bosibl yn sgil datganoli wedi arwain at greu corff o gyfreithiau ar wahân i Gymru. Oherwydd cymhlethdod y 'llyfr statud' presennol, cafodd **Deddf Deddfwriaeth (Cymru) 2019** ei phasio i wneud cyfraith Cymru yn fwy hygyrch, clir a hawdd i'w defnyddio.
24. Roedd **Deddf Trawsblannu Dynol (Cymru) 2013** yn feiddgar o ran y modd yr oedd yn gwyro oddi wrth ddulliau o gydsynio i roi organau yn y DU ehangach. Ysgogodd hyn newid yn yr Alban ac yn Lloegr yn eu tro, sydd wedi mabwysiadu polisi o 'gydsyniad tybiedig' sy'n debyg i'r un a fu mor llwyddiannus yng Nghymru. Mae Gogledd Iwerddon hefyd yn y broses o weithredu newid tebyg. Yn yr achos hwn, mae ymwahanu cynnar yng Nghymru wedi arwain yn y pen draw at gyfraddau cydsynio gwell, ac at foderneiddio dulliau gweithredu ym mhob un o'r tair gwlad, er budd pawb.
25. Gan gydnabod cyfrifoldebau cyllidol newydd, mae Llywodraeth Cymru wedi cyflwyno **deddfwriaeth drethi gyntaf Cymru ers 800 mlynedd**. Roedd dwy dreth gwbl ddatganoledig, sef y dreth trafodiadau tir a'r dreth gwarediadau tirlenwi, yn daladwy yng Nghymru o 1 Ebrill 2018. O Ebrill 2019, daeth Cyfraddau Treth Incwm Cymru o dan reolaeth y Senedd. Drwy ddeddfwriaeth a gymeradwywyd gan y Cynulliad a'r Senedd, mae Llywodraeth Cymru wedi gwneud penderfyniadau polisi sy'n wahanol i drethi rhagflaenol. Mae'r trethi datganoledig a'r rhai sydd wedi'u datganoli'n rhannol yn cyfrannu cyfanswm o fwy na £2.5 biliwn at gyllideb Llywodraeth Cymru. Oherwydd datganoli, bu modd creu Awdurdod Cyllid Cymru (sef adran lywodraeth anweinidogol gyntaf Cymru), sydd wedi datblygu dull penodol o gasglu a rheoli'r trethi datganoledig, y mae gweithwyr proffesiynol ym maes trethi wedi ei ganmol a'i werthfawrogi'n fawr.
26. Yn benodol, mae'r dreth gwarediadau tirlenwi yn cynnwys tâl am warediadau heb eu hawdurdodi, fel bod y rhai sy'n gwaredu gwastraff ar safle nad yw wedi'i awdurdodi ar gyfer gwarediadau tirlenwi yn dal yn agored i dalu treth. Mae Llywodraeth Cymru wedi gosod cyfraddau a throthwyon gwahanol ar gyfer y dreth trafodiadau tir, gan olygu, yn achos rhai pobl, nad oes dim treth i'w thalu o gymharu â'r sefyllfa mewn rhannau eraill o'r DU. At hynny, pan ostyngodd Llywodraeth y DU symiau treth dir y dreth stamp a oedd yn daladwy mewn ymateb i bandemig COVID-19, ymatebodd Llywodraeth Cymru yn wahanol. Yng Nghymru, nid oedd y gostyngiad dros dro yn y dreth trafodiadau tir yn berthnasol i brynwyr ail gartrefi nac i eiddo prynu i osod, yn wahanol felly i fannau eraill. Bellach mae Llywodraeth Cymru yn ceisio darparu cyfraddau lleol o ran y dreth trafodiadau tir a fydd yn berthnasol i anheddau a brynir i fod yn ail gartrefi neu'n llety gwyliau i'w osod, gan ddefnyddio trethi datganoledig i helpu i fynd i'r afael â materion polisi ehangach.
27. Mae Llywodraeth Cymru hefyd yn ceisio creu trethi eraill i helpu gyda nodau polisi eraill, gan gynnwys treth ddatganoledig a fyddai'n codi tâl ar dir gwag y rhoddwyd caniatâd i'w ddatblygu ond nad yw'n cael ei ddatblygu, a rhoi pŵer i

awdurdodau lleol i gyflwyno ardoll ymwelwyr, er mwyn cefnogi buddsoddiad ychwanegol mewn cymunedau lleol.

28. Er bod Llywodraeth Cymru wedi arwain datblygiadau deddfwriaethol uchelgeisiol, mae meinciau cefn y Senedd hefyd wedi sbarduno newid – mae **Deddf Lefelau Staff Nyrsio (Cymru) 2016** yn un enghraifft o'r fath. Ar ôl llwyddo mewn pleidlais ar gyfer biliau aelodau preifat, datblygodd Kirsty Williams – arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru ar y pryd – ffurfiau cynnar yr hyn a fyddai'n dod yn Ddeddf 2016. Y Ddeddf oedd y ddeddfwriaeth gyntaf yn Ewrop a oedd yn ymwneud â lefelau staff nyrsio.
29. Gellid dadlau bod pandemig COVID-19 ac ymateb Llywodraeth Cymru iddo wedi dangos y modd y mae datganoli yn gweithredu a'i effaith ar fywydau pobl yn gliriach nag y gwnaeth unrhyw faes polisi arall ers dechrau datganoli. Er gwaethaf y dull unffurf a fabwysiadwyd gan bedair llywodraeth y Deyrnas Unedig i ddechrau, roedd effaith uniongyrchol y dull mwy gofalus o lacio'r cyfyngiadau symud yng Nghymru ar fywydau bob dydd pobl, a'r cyhoeddusrwydd cynyddol o ganlyniad, yn gwneud y gwahaniaeth rhwng cyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU yn fwy amlwg i'r cyhoedd. Awgrymodd polau piniwn drwy gydol y pandemig fod lefelau uchel o gymeradwyaeth ymysg y cyhoedd i ddull Llywodraeth Cymru o weithredu.

Llywodraeth Cymru

Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru – cyfyngiadau rheolaeth ariannol Trysorlys Ei Fawrhydi (Trysorlys EF), a chynigion Llywodraeth Cymru ar gyfer newid

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

1. Cyflwyniad / trosolwg	tudalen 3
2. Mater	tudalen 4
3. Cefndir	tudalen 4
4. Y sefyllfa bresennol	tudalen 7
5. Cynigion ar gyfer newid	tudalen 7
6. Goblygiadau terfynol	tudalen 8
7. Casgliadau	tudalen 9

1. Cyflwyniad / Trosolwg

- 1.1 Mae'r papur hwn yn nodi'r fframwaith presennol o ran rheolaeth ariannol i Lywodraeth Cymru, y materion y mae hyn yn eu codi, a sut y gellid gwella'r trefniadau.
- 1.2 Nid yw'r papur yn ymdrin â safbwyntiau Llywodraeth Cymru am ddiwygiadau ehangach i'r trefniadau cyllido ar gyfer y Llywodraethau Datganoledig. Ei nod hirdymor yw y bydd un fframwaith cyllidol sy'n seiliedig ar anghenion y DU, y cytunir arno gan bob Llywodraeth ac a gaiff ei weithredu a'i sicrhau yn annibynnol. Mae hyn yn cael ei nodi'n fanylach yn Llywodraeth Cymru (2021) *Diwygio ein Hundeb: Cydlywodraethu yn y DU Mehefin 2021*, sydd ar gael yn <https://llyw.cymru/diwygio-ein-hundeb-cydlywodraethu-yn-y-du-ail-olygiad.html>.
- 1.3 Ariennir Llywodraeth Cymru yn bennaf trwy grant bloc oddi wrth Lywodraeth y DU (Terfyn Gwariant Adrannol yn nhabl 1). Yn ogystal, mae'n cael reffeniw trethi datganoledig o gyfraddau treth incwm Cymru, y dreth trafodiadau tir, a'r dreth gwarediadau tirlenwi. Mae ardrethi annomestig sy'n cael eu casglu yng Nghymru hefyd wedi eu cynnwys yn rhifydded gyllidebol Llywodraeth Cymru.

Tabl 1: Cyllideb Derfynol ar gyfer 2022-23, ffynonellau cyllid

	£ million
Resource Departmental Expenditure Limit*	15,245
Capital Departmental Expenditure Limit	2,643
Welsh rates of income tax	2,478
Non domestic rates	1,030
Land transaction tax	381
Landfill disposals tax	35
Drawdown from cash reserve	34
Capital borrowing	150
Principal repayment of borrowing	-6
TOTAL FINANCING	21,990

* excluding depreciation

- 1.4 Mae newidiadau i gyllid y grant bloc yn cael eu pennu trwy fformiwla Barnett. Mae Llywodraeth Cymru yn cael yr un newidiadau i bob pen o'r boblogaeth ag yn Lloegr ar gyfer rhaglenni sydd wedi'u datganoli yng Nghymru. (Erbyn hyn mae ffactor ychwanegol hefyd sy'n seiliedig ar anghenion.) Nodir manylion sut mae hyn yn gweithio yn Trysorlys Ei Mawrhydi (2021) *Statement of Funding Policy: Funding the Scottish Government, Welsh Government and Northern Ireland Executive*, sydd ar gael yn: [Autumn Budget and Spending Review 2021: documents - GOV.UK \(www.gov.uk\)](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/100222/Autumn_Budget_and_Spending_Review_2021_documents_-_GOV.UK.pdf). Pennir y grant bloc fel rheol fel rhan o adolygiadau gwariant Llywodraeth y DU. Mae'r rhain yn cwmpasu 3 neu 4 mlynedd ymlaen fel rheol, ond yn ddiweddar bu nifer o adolygiadau un flwyddyn.
- 1.5 Mae mecanwaith addasu'r grant bloc sy'n lleihau'r grant i gydnabod ffrydiau reffeniw trethi datganoledig. Yn fras, mae'r gostyngiadau'n tyfu yn unol â'r

refeniw cyfatebol mewn mannau eraill yn y DU. Nodir y trefniadau yn fanwl yn *The agreement between the Welsh Government and the United Kingdom Government on the Welsh Government's fiscal framework* (2016) sydd ar gael yn: [Cytundeb ar fframwaith cyllidol Llywodraeth Cymru | LLYW.CYMRU](#).

- 1.6 Mae Llywodraeth Cymru'n cael ei rhwymo hefyd gan *HM Treasury (2022) Consolidated Budgeting Guidance: 2022-23* sydd ar gael yma: [HM Treasury Consolidated Budgeting Guidance \(CBG\)](#). Mae hyn yn rhan o'r fframwaith gwariant cyhoeddus, sy'n nodi egwyddorion a safonau sy'n sail i'r system gyllidebu sydd wedi'i mandadu i'w defnyddio gan bob corff sy'n cael ei gategoreiddio fel un o gyrff y Llywodraeth ganolog, gan gynnwys y Llywodraethau Datganoledig.

2. Mater

- 2.1. Fel y dangosir yn Nhabl 1, mae sefyllfa gyllido Llywodraeth Cymru'n cael ei dominyddu gan y grant bloc, gan gyfrif am dros 80% y cant o'r cyllid yn 2022-23. Mae newidiadau o flwyddyn i flwyddyn yng nghyllideb Llywodraeth Cymru yn cael eu hysgogi, felly, gan benderfyniadau cyllido Llywodraeth y DU, sydd wedi'u cynllunio i fodloni gofynion gwariant cyhoeddus yn Lloegr. Gall fod newidiadau hefyd i'r grant bloc yn ystod y flwyddyn, sy'n cael eu gyrru eto gan amgylchiadau yn Lloegr, sy'n gallu gofyn am addasiadau i gynlluniau cyllideb Llywodraeth Cymru ar fyr rybudd.
- 2.2. Mae gan Lywodraeth Cymru rai offer i'w helpu i reoli newidiadau yn ystod y flwyddyn a darparu rhywfaint o hyblygrwydd rhwng blynyddoedd. Mae'r trethi datganoledig, cronfa arian parod, a phwerau benthyca yn cynnig rhywfaint o gapasiti i Lywodraeth Cymru reoli anwadalrwydd a gwyro oddi wrth y lefel gyffredinol a'r proffil blynyddol o wariant a orfodir gan y grant bloc. (Darperir manylion offer rheoli'r gyllideb yn yr adran nesaf.)
- 2.3. Er hynny, mae natur gyfyngedig yr offer hwn yn golygu bod capasiti cyfyngedig i addasu'r proffil cyllidebol i beri iddo gyd-fynd yn well ag amgylchiadau Cymru. Mae hyn wedi ei waethygu gan raddfa'r newidiadau yn ystod y flwyddyn i'r grant bloc dros y blynyddoedd diwethaf, gan arwain at faterion tymor byr o ran rheoli'r gyllideb a'i gwneud yn anodd cynyddu effeithiolrwydd ac effeithlonrwydd gwario cyhoeddus datganoledig yng Nghymru.

3. Cefndir

- 3.1. Ar sawl ystyr, mae'r Canllawiau Cyllidebu Cyfunol (CBG) yn trin y Llywodraethau Datganoledig yn yr un modd ag y mae'n trin adrannau llywodraeth y DU. Mae'n nodi rhai rheolau cyllidebol sy'n cyfyngu ar yr ymreolaeth sydd gan y Llywodraethau Datganoledig dros eu cyllidebau. Er enghraifft, o dan CBG, efallai na fydd cyllidebau cyfalaf yn cael eu newid i gyllidebau refeniw, ac nid yw'r driniaeth ar gyfer torri'r cyfansymiau rheoli refeniw a chyfalaf yn cydnabod y trefniadau unigryw i'r Llywodraethau Datganoledig gario adnoddau heb eu gwario ymlaen trwy gronfa benodol wrth

gefn sy'n cyfuno refeniw a chyfalaf. Yn achos y Llywodraethau Datganoledig, mae cyllidebau'n agored i fwy o risg nag adrannau o lywodraeth y DU o ganlyniad i ddatganoli trethi a gweithrediad y grant bloc. O'r herwydd mae offer ychwanegol cyfyngedig ar gael ar gyfer rheoli cyllidebau.

- 3.2. Mae cytundeb y fframwaith cyllidol yn nodi'r offer sydd ar gael i Lywodraeth Cymru i reoli ei chyllideb. Y rhain yw:
- **Benthyca cyfalaf** gyda chap cyffredinol o £1biliwn a therfyn blynyddol o £150miliwn.
 - **Benthyca adnoddau** os yw refeniw trethi yn is na'r disgwyl, gyda chap cyffredinol o £500miliwn a therfyn blynyddol o £200miliwn. (Rhaid gwneud ad-daliadau o fewn pedair blynedd.)
 - **Cronfa arian parod** lle y gall Llywodraeth Cymru arbed refeniw dros ben y gellir ei dynnu i lawr fel sy'n ofynnol yn y blynyddoedd i ddod. Mae maint cyffredinol y gronfa wrth gefn wedi'i gapio yn £350miliwn, gyda therfynau tynnu i lawr blynyddol o £125miliwn ar gyfer adnoddau a £50miliwn ar gyfer cyfalaf.
- 3.3. Gall yr offer hwn gael eu defnyddio gan Lywodraeth Cymru i amrywio'r proffil gwariant blynyddol a osodwyd gan drefniadau'r grant bloc. Er hynny, gallai fod yn ofynnol hefyd iddynt ddelio â newidiadau annisgwyl yn ystod y flwyddyn i'r grant bloc a'r anwadalrwydd mewn refeniw trethi datganoledig.
- 3.4. Mae newidiadau yn ystod y flwyddyn i'r grant bloc yn codi drwy broses Amcangyfrifon Atodol yn y DU. Mae hyn yn adlewyrchu newidiadau o ran dyrannu cyllid newydd ac ailddefnyddio cyllid sydd eisoes yn bodoli i weithgarwch newydd gan Lywodraeth y DU. Mae'n gymhleth, gydag amryfal ddarnau symudol. Nid yw nifer o'r darnau hyn ond yn cael eu cwblhau ar ddiwedd y broses - tua diwedd y flwyddyn ariannol fel rheol.

Tabl 2: Newidiadau adeg Amcangyfrifon Atodol (£m)

	2018-19	2019-20	2020-21*
Resource DEL (exc depreciation)	125.4	37.8	126.7
Capital DEL	14.7	-31.2	81.6
Total	140.2	6.6	208.3

* Excludes COVID-19 changes

- 3.5. Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, bu nifer o newidiadau mawr yn ystod y flwyddyn i'r grant bloc (tabl 2). Roedd y cynnydd yn Nherfyn Gwariant Adrannol Adnoddau Llywodraeth Cymru adeg Amcangyfrifon Atodol y DU yn fwy na £125 miliwn yn 2018-19 a £126m yn 2020-21. Mae cyllidebau cyfalaf Llywodraeth Cymru hefyd wedi bod yn destun newidiadau mawr, hwyr, ac annisgwyl gyda £82miliwn yn ychwanegol yn 2020-21 a gostyngiad yn 2019-20 o £31miliwn. Mae'r newidiadau hyn yn fawr o'u cymharu â'r terfynau cronfeydd arian parod a nodir uchod.
- 3.6. Erbyn ail hanner y flwyddyn ariannol, efallai y byddai cynlluniau eisoes wedi'u gwneud i gario ymlaen rhywfaint o gyllid trwy'r gronfa arian parod. Felly, gall

cynnydd mawr, annisgwyl mewn cyllid beri risg o dorri terfynau cronfeydd wrth gefn - a fyddai'n arwain at ddychwelyd adnoddau i Lywodraeth y DU. Er mwyn osgoi hyn, rhaid defnyddio cyllid ychwanegol yn gyflym. I'r gwrthwyneb, os bydd gostyngiad sylweddol mewn cyllid, mae'r rheolau llym ar lefelau cronfeydd wrth gefn a thynnu cyllid i lawr, a'r amgylchiadau lle y gall benthyca ddigwydd, yn golygu bod gan Lywodraeth Cymru offer cyfyngedig yn unig i fynd i'r afael ag unrhyw ddiffygion cyllido.

- 3.7. Nid yw'r problemau hyn gyda rheolaeth yn ystod y flwyddyn yn dangos nad oes angen unrhyw gyllid ychwanegol drwy gyhoeddiadau hwyr. Bydd Llywodraeth Cymru wedi pennu ei chynlluniau ar sail y cyllid sydd ar gael, gan gydbwysu blaenoriaethau sy'n cystadlu. Gellir defnyddio unrhyw gynnydd mewn cyllid bob amser i wella gwasanaethau cyhoeddus a chefnogi poblogaeth Cymru, ond mae newidiadau o'r fath yn fwy effeithiol os oes amser i addasu cynlluniau yn drefnus.
- 3.8. Mae rhaid i system rheoli'r gyllideb yn ystod y flwyddyn ddarparu ar gyfer anwadalarwydd mewn refeniw trethi a gall roi straen ar y terfynau sydd ar gael. Mae'r refeniw o'r trethi sydd wedi'u datganoli'n llawn, y dreth trafodiadau tir a'r dreth gwarediadau tirlenwi, yn cael effaith uniongyrchol ar gyllid Llywodraeth Cymru ar unwaith. Mae'r addasiadau cysylltiedig i'r grant bloc yn cael eu pennu cyn y flwyddyn o dan sylw ac yna'n cael eu diwygio hanner ffordd drwy'r flwyddyn, ar ôl cyllideb Hydref Llywodraeth y DU. Mae Tabl 3 yn dangos y newid yn y sefyllfa gyllidebol net rhwng y gyllideb derfynol ar gyfer pob blwyddyn a'r sefyllfa ar ddiwedd y flwyddyn.

Tabl 3: Newid mewn refeniw trethi wedi'u datganoli'n llawn ac addasiadau i'r grant bloc yn ystod y flwyddyn (£m)

	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
<u>Final Budget</u>				
Devolved revenues*	276	299	285	264
Block grant adjustments	269	275	271	254
<i>Net position</i>	<i>7</i>	<i>24</i>	<i>14</i>	<i>10</i>
<u>End of year</u>				
Devolved revenues*	272	297	242	448
Block grant adjustments	268	260	196	300
<i>Net position</i>	<i>3</i>	<i>38</i>	<i>46</i>	<i>147</i>
<i>change in net position</i>	<i>-3</i>	<i>13</i>	<i>32</i>	<i>137</i>

* Land transaction tax and landfill disposals tax

- 3.9. Mae'r newid yn ystod y flwyddyn i'r sefyllfa net wedi cynyddu yn ystod y blynyddoedd diwethaf oherwydd effeithiau ansicr COVID-19 ar yr economi a newidiadau polisi a gyflwynwyd mewn ymateb i'r pandemig. Roedd y newid yn 2021-22 bron yn 40% o derfyn y gronfa arian parod gyffredinol. Mae'r addasiadau i'r grant bloc erioed wedi symud i'r un cyfeiriad â'r refeniw datganoledig, gan leihau effaith net newid, ond yn aml gyda symiau pur wahanol.

- 3.10. Daw newidiadau mewn refeniw (ac addasiadau i'r grant bloc) i'r amlwg wrth i'r flwyddyn fynd yn ei blaen, trwy fonitro gwybodaeth ac wrth i bolisiâu gael eu newid. Mae hyn yn helpu gyda rheoli'r gyllideb yn ystod y flwyddyn - ond mae'r trethi datganoledig yn dal i gyfrif am rannau symudol ychwanegol sylweddol yng nghyllideb Llywodraeth Cymru sy'n rhoi straen ychwanegol ar yr offer sydd ar gael.
- 3.11. Mae'r refeniw o gyfraddau treth incwm Cymru a'r addasiad cysylltiedig i'r grant bloc cysylltiedig yn cael eu pennu cyn blwyddyn y gyllideb o dan sylw. Nid ydynt yn cael eu hailystyried nes bod gwybodaeth am alldro ar gael 18 mis yn ddiweddarach, felly nid ydynt yn effeithio ar reoli'r gyllideb yn ystod y flwyddyn.
- 3.12. Mae proses gysoni ar gyfer yr holl addasiadau i'r grant bloc a hefyd y refeniw o gyfraddau treth incwm Cymru unwaith y bydd gwybodaeth am alldro ar gael. Mae unrhyw wahaniaeth rhwng alldro a'r rhagolygon a ddefnyddir mewn cyllidebau yn cael ei gymhwyso i'r grant bloc yn y flwyddyn yn dilyn yr wybodaeth am alldro.
- 3.13. Mae newidiadau i refeniw trethi wedi'u datganoli'n llawn yn effeithio ar gyllideb Llywodraeth Cymru ar unwaith, fel y nodwyd uchod, ond nid yw gwybodaeth am alldro mewn perthynas â'r addasiadau i'r grant bloc yn cael ei chymhwyso tan ddwy flynedd yn ddiweddarach drwy'r broses gysoni. Mae hyn yn golygu bod newidiadau sy'n cael eu gyrru'n aml gan yr un ffactorau economaidd, yn effeithio ar gyllideb Llywodraeth Cymru ar adegau gwahanol. Efallai nad oes ffordd well o reoli'r broses gysoni, ond mae'n werth nodi bod rhaid rheoli'r gwahaniaethau amseru hyn hefyd drwy ddefnyddio'r offer cyfyngedig sydd ar gael i Lywodraeth Cymru.

4. Y sefyllfa bresennol

- 4.1 Mae cyllideb Llywodraeth Cymru yn 2022-23 tua 40 y cant yn fwy o ran arian parod nag yn 2016-17, pan bennwyd y gronfa arian parod wrth gefn a'r terfynau benthyca yng nghytundeb y fframwaith cyllidol. Mae'r capasiti i Lywodraeth Cymru addasu ei phroffil cyllidebol blynyddol a rheoli'r sefyllfa yn ystod y flwyddyn yn sylweddol is yn awr mewn termau cymharol a bydd yn parhau i ddirywio oni bai bod y terfynau hynny'n cael eu cynyddu.

5. Cynigion ar gyfer newid

- 5.1 Mae Llywodraeth Cymru, ynghyd â'r Llywodraethau Datganoledig eraill, wedi bod yn pwysu ar Lywodraeth y DU am fwy o hyblygrwydd er mwyn rheoli ei chyllideb.
- 5.2 Mae cynigion cymedrol yn cynnwys y gallu awtomatig i gario newidiadau hwyr i'r grant bloc ymlaen i'r flwyddyn ariannol ddilynol. Byddai hyn yn rhoi mwy o amser i'r Llywodraethau Datganoledig addasu cynlluniau er mwyn darparu ar gyfer y newidiadau hynny. Mae trefniadau o'r fath wedi cael eu cytuno gyda Llywodraeth y DU yn y gorffennol, ond dim ond fesul achos.

Byddai gallu awtomatig i gario newidiadau hwyr ymlaen yn lleihau ansicrwydd a'r amser sy'n cael ei dreulio'n negodi trefniadau diwedd blwyddyn.

- 5.3 Mae'r Llywodraethau Datganoledig hefyd wedi galw am godiadau i derfynau ar fenthyca a chronfeydd arian parod wrth gefn. Yn ddelfrydol, byddai rhyw fath o fynegeio yn cyd-fynd â hyn a fyddai'n newid terfynau yn unol â chyllidebau ac yn osgoi'r angen i negodi yn y dyfodol.
- 5.4 Yn ganolog i'r cynigion hyn mae dull y cytunwyd arno sy'n seiliedig ar reolau, yn ddelfrydol gyda chyflafareddu annibynnol. Byddai hyn yn dileu'r sail fesul achos, a mympwyol ar adegau, y mae'r system bresennol yn gweithredu arni a byddai'n sicrhau canlyniadau mwy rhagweladwy – gan hwyluso gwell rheolaeth ar y gyllideb. Yn y cyd-destun hwn, mae'n werth cofio mai Trysorlys EF, tan yn ddiweddar, oedd â'r rôl fwyaf blaenllaw yn y gwaith o ddehongli'r rheolau presennol a datrys unrhyw anghydfod sy'n codi, ar draws yr holl system gyllido ar gyfer y Llywodraethau Datganoledig. Mae'r trefniadau newydd o ran Cysylltiadau Rhynglywodraethol yn nodi gweithdrefn newydd ar gyfer datrys anghydfod a'i osgoi, sy'n cynnwys elfen o gyngor annibynnol am y tro cyntaf.
- 5.5 Mae'r Llywodraethau Datganoledig yn wynebu risgiau gwahanol i adrannau llywodraeth y DU ac mae arnynt angen mwy o ymreolaeth i weithredu fel rheolwyr gwario cyhoeddus. Dylai'r Canllawiau Cyllidebu Cyfunol gydnabod y gwahaniaethau hynny'n llawnach a chyd-fynd yn well â'r trefniadau ar wahân ar gyfer y Llywodraethau Datganoledig o dan gytundebau'r fframwaith cyllidol. Yn benodol, dylai'r rheolau ynghylch newid o gyfalaf i refeniw ac amseru, a thorri cyfansymiau rheoli cymryd y cytundebau hynny i ystyriaeth.
- 5.6 Dull gweithredu amgen, mwy radical fyddai dileu pob terfyn ar faint y gronfa arian parod a'r swm y gellir ei dynnu i lawr bob blwyddyn. Gallai terfynau benthyca, yn enwedig at ddibenion cyfalaf, hefyd gael eu dileu neu eu llacio'n fawr, gyda chanolbwynt ar gost gwasanaethu'r ddyled yn hytrach na lefel y benthyca. Byddai hyn yn rhoi mwy o gwmpas i Lywodraeth Cymru alinio cyllidebau blynyddol ag amgylchiadau yng Nghymru. I bob pwrpas, byddai Llywodraeth Cymru yn cymryd cyfrifoldeb llawn dros reoli ei chyllid dros amser, o fewn y cyfyngiadau cyffredinol a osodir gan gyllid y grant bloc.
- 5.7 Byddai'r dull gweithredu hwn yn cynnwys risgiau yn ogystal â chyfleoedd. Byddai rhaid i Lywodraeth Cymru reoli'r posibilrwydd o ostyngiadau hwyr yn ystod y flwyddyn i'r grant bloc, sy'n deillio o broses amcangyfrifon atodol Llywodraeth y DU. Byddai hefyd yn debygol o golli mynediad at gronfa wrth gefn y DU ym mhob un ond yr amgylchiadau mwyaf eithafol. (Mae gan y Llywodraethau Datganoledig fynediad cyfyngedig iawn eisoes at gronfa wrth gefn y DU i ddelio ag amgylchiadau annisgwyl eithriadol na ellir eu rheoli gyda'r offer sydd ar gael ar hyn o bryd.) Ond byddai gan Lywodraeth Cymru set fwy cynhwysfawr o ddulliau i reoli'r risgiau hynny.

6. Goblygiadau terfynol

- 6.1 Dylid galluogi Llywodraeth Cymru i gymryd mwy o reolaeth o'i chyllid. Yn benodol, dylid llacio'r cyfyngiadau blynyddol a osodir gan drefniadau'r grant bloc a'r terfynau ar offer rheoli'r gyllideb.
- 6.2 Gall y trefniadau presennol arwain at newidiadau hwyr iawn yn nyraniadau'r gyllideb i ddarparu ar gyfer newidiadau mewn cyllid sy'n cael eu gyrru gan amgylchiadau yn Lloegr yn hytrach nag yng Nghymru. Mae risg ynghlwm wrth hyn nad yw adnoddau cyhoeddus yn cael eu defnyddio yn y ffordd fwyaf effeithiol i Gymru, neu fod rhaid dychwelyd cronfeydd y mae galw mawr amdanynt i Lywodraeth y DU.

7. Casgliad

- 7.1 Byddai'r diwygiadau a amlinellir uchod yn gwella gallu Llywodraeth Cymru i reoli ei hadnoddau yn effeithlon, ac i ariannu gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru'n effeithiol.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru –
Rhoi cyfrif o waith partneriaeth â Llywodraeth y DU, er enghraifft Bargeinion
Twf, Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy, protocolau trawsffiniol ar wasanaethau
iechyd ac addysg ac ati.**

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

1. Trosolwg	4
2. Cynghrais Mersi a'r Ddyfrdwy.....	4
Y Prif Lwyddiannau	5
Yr Uwchgynhadledd Ynni a Thwf Glân	5
Rhaglen Buddsoddi a Chyflawni.....	6
Trafnidiaeth.....	6
Busnes a Sgiliau.....	6
Heriau.....	7
Astudiaeth Achos Ymgysylltu: Growth Track 360	7
Casgliad.....	8
3. Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol	9
Cyflwyniad.....	9
Mater: Talu am Driniaeth (2019).....	10
Sefyllfa bresennol Llywodraeth Cymru.....	10
Gwasanaethau Gofal Iechyd Trawsffiniol GIG Lloegr/Cymru: Datganiad o Werthoedd ac Egwyddorion) (SVP).....	10
Rhwydwaith Trawsffiniol y GIG.....	11
Canllawiau'r Cyrff Cyfrifol ar gyfer y GIG yng Nghymru.....	11
Grŵp Cyngori ar Dariffau GIG Lloegr.....	12
Trefniadau Gofal Iechyd Rhyngwladol.....	12
Pandemig COVID-19.....	13
Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas ag Offer Diogelu Personol.....	13
Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas â Phrofi.....	14
Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas â Brechiadau	15
Dyheadau ar gyfer y dyfodol	15
Goblygiadau Terfynol.....	15
Casgliad.....	16
4. Addysg.....	16
Trosolwg	16
Ymgysylltu - Ffurfiol	16
Cyngor Gweinidogion Addysg y DU.....	16
Cyllid Myfyrwyr.....	17

Ymgysylltu - Anffurfiol	18
Arian cyfatebol i ddysgwyr trawsffiniol	18
Cymwysterau	19
Prentisiaethau a Datblygu'r Fframwaith Prentisiaethau	20
Heriau	20
Ffyniant Bro – Academi Genedlaethol y DU	20
Ffyniant Bro - Multiply	21
Erasmus+ a'r Cynllun Turing	21
5. Bargeinion Dinesig a Bargeinion Twf.....	22
Bargen Ddinesig Caerdydd	22
Bargen Ddinesig Bae Abertawe	23
Bargen Twf y Gogledd	24
Bargen Twf y Canolbarth	24

1. Trosolwg

- 1.1 Mae gweithio mewn partneriaeth â llywodraeth ganolog bob amser wedi bod yn rhan o ddatganoli. Yn nyddiau cynnar datganoli, roedd pwerau gweithredol cyfyngedig y sefydliad cyntaf a natur cyllid y Cynulliad yn golygu bod cydweithio â Llywodraeth y DU yn hanfodol. Mae pwerau deddfwriaethol cynyddol y Senedd a'r newidiadau i'r setliad cyllid wedi arwain at fwy o ymreolaeth a llai o ddibyniaeth ar lywodraeth ganolog. Er hyn, oherwydd bod llywodraeth ganolog wedi cadw llawer o'r ysgogiadau deddfwriaethol ac ariannol yn ôl a bod ffin fân-dyllog rhwng Cymru a Lloegr, mae partneriaeth weithio gadarn rhwng llywodraethau ar bob lefel yn angenrheidiol.
- 1.2 Mae'r papur yn nodi ffyrdd y mae Llywodraeth Cymru yn gweithio'n agos gyda Llywodraeth y DU ym meysydd yr economi, iechyd ac addysg. Er nad ydym yn cydweld â Llywodraeth y DU bob amser, fel a nodir mewn rhai enghreifftiau (**a gweler, yn benodol, bapur tystiolaeth 10**), dangosir pwysigrwydd gweithio mewn partneriaeth i sicrhau canlyniadau llwyddiannus i wella bywydau pobl.
- 1.3 Mae'r papur hwn yn ymdrin â nifer o feysydd. Yn gyffredinol, rydym wedi darparu enghreifftiau o'r trefniadau sydd ar waith gan roi cyfrif ffeithiol o'n profiadau, yn hytrach na rhoi sylwadau ar effeithiolrwydd y trefniadau hyn (er yr amlinellir yr heriau a wynebir yn fanylach mewn rhai achosion i roi mwy o gyd-destun, yn enwedig mewn perthynas ag addysg).

2. Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy

- 2.1 Llywodraeth Cymru yw un o aelodau sylfaenu Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy (MDA), partneriaeth anffurfiol lwyddiannus sy'n cefnogi twf economaidd strategol ar draws Gogledd-ddwyrain Cymru, Gorllewin Swydd Gaer a Wirral.
- 2.2 A hithau'n cael ei chydabod fel is-ranbarth economaidd sengl, a chanddi boblogaeth yn agos at un miliwn, mae ardal Mersi a'r Ddyfrdwy yn lleoliad hollbwysig yn y DU.

Y Prif Ffeithiau
<ul style="list-style-type: none">• Mae 78% o boblogaeth y rhanbarth yn byw ac yn gweithio yn ardal Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy• Ei gwerth ychwanegol gros yw £22bn• Mae yno 380,000 o swyddi• Mae yn yr ardal 700 o gwmnïau â throsiant o dros £1 miliwn y flwyddyn• Mae Ardal Fenter Coridor Gwyddoniaeth Swydd Gaer, Ardal Fenter Dyfroedd Wirral ac Ardal Fenter Glannau Dyfrdwy yn ardal y Gynghrair.

- 2.3 Mae yn ardal Mersi a'r Ddyfrdwy bum prif ganolfan, ac iddynt hanes gwahanol, sy'n ategu rolau economaidd ei gilydd er eu bod ar ochrau gwahanol ffin genedlaethol Cymru a Lloegr.
- 2.4 Uchelgais Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy yw dod â phartneriaethau economaidd cyfagos at ei gilydd a darparu cyfrwng i lywodraethau weithio gyda'i gilydd, mewn modd adeiladol, er mwyn sicrhau manteision ar gyfer pob parti a chanlyniadau economaidd a chymdeithasol gwell ar gyfer cymunedau ar bob ochr y ffin.
- 2.5 Mae'r Gynghrair yn gweithio gydag amrediad eang o bartneriaid a rhanddeiliaid, gydag aelodaeth sy'n dod â Sir y Fflint a Wrecsam yng Nghymru a Gorllewin Swydd Gaer a Wirral yng Ngogledd-orllewin Lloegr ynghyd. Mae hyn yn ei gwneud yn ofynnol i'r Gynghrair fod â chysylltiadau agos â'r partneriaethau economaidd lleol y mae'r awdurdodau partner yn rhan ohonynt:
- Bwrdd Uchelgais Gogledd Cymru – Gogledd Cymru
 - Partneriaeth Menter Leol Swydd Gaer a Warrington – Swydd Gaer a Warrington¹
 - Awdurdod Cyfun Dinas-Ranbarth Lerpwl – Awdurdod Cyfun Dinas-Ranbarth Lerpwl

Y Prif Lwyddiannau

- 2.6 Mae Llywodraeth Cymru wedi defnyddio Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy i ymgysylltu, hwyluso, a chyfathrebu'n effeithiol â rhanddeiliaid ar draws yr ardal. Mae'r berthynas anffurfiol hon wedi gweithio'n dda yn y gorffennol ac mae'n parhau i wneud hynny hyd heddiw. Hefyd, mae Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy wedi defnyddio'i phlatfform i lywio a dylanwadu ar bolisi a darpariaeth y ddwy lywodraeth.

Yr Uwchgynhadledd Ynni a Thwf Glân

- 2.7 Cynhaliodd y Gynghrair Uwchgynhadledd Ynni a Thwf Glân yn 2018, mewn partneriaeth â Bwrdd Uchelgais Gogledd Cymru a Phartneriaethau Menter Leol Swydd Gaer a Warrington. Canlyniad mwyaf arwyddocaol yr Uwchgynhadledd oedd cydnabod yr angen a'r ewyllys i gydweithio ar ddwy ochr y ffin i gefnogi twf yn y sector ynni.
- 2.8 Arweiniodd yr Uwchgynhadledd Ynni a Thwf Glân at gydweithio gyda'r sector ynni i gynhyrchu prospectws ynni ar gyfer gogledd Cymru ac ardal Mersi a'r Ddyfrdwy, a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2020.

¹ Ar hyn o bryd mae Llywodraeth y DU yn adolygu Partneriaethau Menter Leol ar draws y DU i gwestiynu eu gwerth ac i ystyried a fyddai dull maer ac awdurdod cyfun yn fwy addas

Rhaglen Buddsoddi a Chyflawni

- 2.9 Mae'r Gynghrair wedi cynhyrchu Rhaglen Buddsoddi a Chyflawni sy'n nodi'r buddsoddi sydd ei angen mewn cysylltiadau trafndiaeth, datblygu sgiliau, cysylltedd digidol, a charbon isel a thwf glân dros y 5–20 mlynedd nesaf. Bydd hyn yn rhyddhau'r potensial ar gyfer twf economaidd ar safleoedd datblygu strategol ac yn creu cysylltiadau gwell rhwng ardal Mersi a'r Ddyfrdwy ac economi ehangach Pwerdy Gogledd Lloegr, Iwerddon ac Ewrop.

Trafnidiaeth

- 2.10 Mae Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy wedi cefnogi gweithgor Metro Gogledd Cymru ac mae'n parhau i gefnogi Growth Track 360 (GT360). Mae'r Gynghrair yn parhau i lobio am fuddsoddiadau i wella cysylltiadau rheilffyrdd o fewn ei hardal ac o'i chwmpas.
- 2.11 Gweithiodd y Gynghrair yn agos gyda Thasglu Rheilffyrdd Gogledd Cymru a Mersi a'r Ddyfrdwy i hyrwyddo'r blaenoriaethau trafndiaeth ar gyfer ardal Mersi a'r Ddyfrdwy a oedd i'w cynnwys yng Nghynllun Trafnidiaeth Strategol Trafnidiaeth y Gogledd. Mae gwelliannau i gapasiti Gorsaf Caer a gwasanaeth Bidston-Wreccsam a gwelliannau i'r llinell bellach wedi cael eu cynnwys.
- 2.12 Roedd y Gynghrair yn cefnogi'r gweithgor yn ystod cam cyntaf prosiect Coridor Twf Caer-Brychdyn, a elwid gynt yn Ffordd Liniaru Gorllewinol Caer.
- 2.13 Gweithiodd GT360 gyda Llywodraeth Cymru i sefydlu fforwm trafndiaeth trawsffiniol a gefnogir gan Drafnidiaeth y Gogledd, er mwyn dod â Gweinyddiaethau Trafnidiaeth Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU, a Swyddfa Cymru at ei gilydd,. Hefyd argymhellodd gyd-fwrdd rheilffyrdd llywodraethol (rhwng Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU) mewn ymateb i Adolygiad Cysylltedd yr Undeb. Mae hyn wedi'i gymeradwyo gan Bwyllgor Dethol Cymru yn Nhŷ'r Cyffredin y DU ond nid yw wedi'i sefydlu eto.

Busnes a Sgiliau

- 2.14 Bydd y Gynghrair yn cynnal hyd at chwe Brechwast Busnes Rhwydweithio bob blwyddyn mewn gwahanol leoliadau yn yr ardal. Bydd dros 150 o gynrychiolwyr yn bresennol a gwahoddir busnesau i gymryd rhan a marchnata eu hunain.
- 2.15 Gwnaeth Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy a Phartneriaeth Sgiliau Rhanbarthol Gogledd Cymru noddi symposiwm sgiliau ac arloesedd Gogledd Cymru a Mersi a'r Ddyfrdwy, gyda Phrifysgol Glyndŵr Wreccsam, Prifysgol Bangor a Phrifysgol Caer.

Heriau

- 2.16 Mae'r Gynghrair wedi llunio Pecyn Adfer Economaidd yn gofyn am gymorth ariannol gan Lywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru. Mae'r cais hwn yn rhan o adferiad y rhanbarth o Brexit a COVID, yn dilyn eu heffaith ar ddiwydiant gweithgynhyrchu a chadwyni cyflenwi'r rhanbarth.
- 2.17 Gofynnodd Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru i Gynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy am restr o brosiectau â blaenoriaeth. Wedyn nodwyd saith blaenoriaeth ym meysydd Trafnidiaeth/Teithio Llesol, Busnes, Sgiliau, Arloesi a Thechnoleg Ddigidol, Ynni Carbon Isel a Lle.
- 2.18 Mae Llywodraeth Cymru wedi darparu cyllid ychwanegol o tua £110,000 i Gynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy i ddatblygu'r achosion busnes ar gyfer prosiectau blaenoriaeth unigol.
- 2.19 Er bod consensws i'w weld ymysg rhanddeiliaid ac aelodau o Gynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy y gallai'r eitemau hyn gyflawni polisïau'r ddwy lywodraeth, nid oes mecanwaith cyffredinol i ariannu gweithgareddau o'r fath ar sail drawsffiniol.
- 2.20 Gan fod y Gynghrair wedi'i chyfansoddi fel partneriaeth anffurfiol, nid yw'n cyflawni gweithgareddau buddsoddi. Yn hytrach, mae'r prif bartneriaid a'r cyd-bartneriaid o fewn y Gynghrair yn cyflawni ar ei rhan. Mae trafodaethau diweddar rhwng swyddogion Llywodraeth Cymru a swyddogion partner y Gynghrair yn awgrymu y bydd pethau'n parhau fel hyn, yn enwedig mewn perthynas â'r Gronfa Ffyniant Bro a'r Gronfa Ffyniant Gyffredin. Maent fodd bynnag wedi cytuno i archwilio cyfleoedd ar gyfer caffael a chyflawni prosiectau ar y cyd, pan fo'n briodol. Mae Llywodraeth Cymru yn credu mai dyma'r ffordd gywir a phriodol o weithredu ar hyn o bryd.

Astudiaeth Achos Ymgysylltu: Growth Track 360

- 2.21 Yn hyn o beth, mae'r Gynghrair yn gweithio'n agos gyda Growth Track 360 (Tasglu Rheilffyrdd Gogledd Cymru a Mersi a'r Ddyfrdwy). Mae Growth Track 360 yn gweithredu fel is-bwyllgor i Gynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy, gan gynghori'r Gynghrair ar faterion sy'n ymwneud â Pholisi Trafnidiaeth (gwasanaethau a gwelliannau seilwaith) ar gyfer rheilffyrdd, bysiau a theithio llesol. Mae GT360 yn gweithio gydag arweinwyr trafniadaeth Bwrdd Uchelgais Gogledd Cymru, Partneriaeth Menter Leol Swydd Gaer a Warrington ac Awdurdod Cyfun Dinas-Ranbarth Lerpwl. Mae Cadeirydd Pwyllgor Trafnidiaeth Awdurdod Cyfun Dinas-Ranbarth Lerpwl yn gwasanaethu ar Fwrdd GT360.
- 2.22 Mae gan Gynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy a GT360 hefyd fynychwyr sy'n cynrychioli busnes ar ddwy ochr y ffin. Mae Cyngor Busnes Mersi a Dyfrdwy Gogledd Cymru a Siambr Fasnach Gorllewin Swydd Gaer a Gogledd Cymru yn gweithio gyda'r ddau gorff, gan fynychu cyfarfodydd

bwrdd ac adrodd am faterion economaidd a thrafnidiaeth trawsffiniol i'w haelodau busnes ehangach.

- 2.23 Mae'r Gynghrair a GT360 yn blaenoriaethu trafodaethau â chynrychiolwyr etholedig. Mae'r Gynghrair yn cefnogi Grŵp Seneddol Holl Bleidiol yn San Steffan a Grŵp Seneddol Holl Bleidiol Mersi a'r Ddyfrdwy Gogledd Cymru. Mae'r Grŵp Seneddol Holl Bleidiol yn grŵp trawsbleidiol sy'n agored o bob Aelod o Senedd y DU o Ogledd Cymru, Gorllewin Sir Gaer a Chaer a Wirral.
- 2.24 Mae'r Gynghrair a GT360 yn chwarae rhan yn y broses o ddod ag Aelodau o Senedd y DU ac Aelodau o Senedd Cymru ynghyd drwy Grŵp Trawsbleidiol Gogledd Cymru yn Senedd Cymru. Mae'r grŵp hwn ar agor i holl Aelodau'r Senedd o'r Gogledd. Ar hyn o bryd mae'r Grŵp Trawsbleidiol yn gwahodd Aelodau o Senedd DU o Gogledd Cymru ac Arweinwyr Cynghorau i ymuno â'u cyfarfodydd. Cyhoeddir diweddariadau ysgrifenedig rheolaidd gan y Gynghrair a GT360 i Aelodau o Senedd y DU ac Aelodau o Senedd Cymru.
- 2.25 Nod y ddau sefydliad yw gweithio gyda Gweinidogion Llywodraeth Cymru a Gweinidogion Llywodraeth y DU, gan gynnwys Gweinidog yr Economi a Gweinidog Newid Hinsawdd Llywodraeth Cymru, a Gweinidogion y DU o Adran Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau, yr Adran Drafnidiaeth, BEIS a Swyddfa Ysgrifennydd Gwladol Cymru.

Casgliad

- 2.26 Mae llwyddiant Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy wedi bod yn seiliedig ar gyfathrebu ar draws gwahanol ffiniau gwleidyddol a chenedlaethol, gan ddod â phobl at ei gilydd i gydweithio ar amrediad o faterion. Mae hyn wedi bod yn arbennig o wir mewn perthynas â thrafnidiaeth sy'n parhau i fod yn llwyddiant allweddol.
- 2.27 Mae Llywodraeth Cymru a swyddogion Llywodraeth y DU yn parhau i gefnogi Cynghrair Mersi a'r Ddyfrdwy i ddatblygu ei chynigion ar gyfer adfer. Mae gan y Gynghrair y potensial i gefnogi datblygu sgiliau y mae eu hangen yn fawr iawn, cynigion teithio llesol, a datgarboneiddio diwydiant drwy ddull sydd wirioneddol yn seiliedig ar le.
- 2.28 Mae'r Gynghrair yn parhau i fod â sawl uchelgais allweddol:
- 2.28.1 Bod y Gynghrair yn gweithio'n dda fel corff anffurfiol. Byddai dychwelyd i fusnes fel arfer yn cynnwys cynnal cyfarfodydd wyneb yn wyneb a Brecwastau Busnes Rhwydweithio.

2.28.2 Eu bod yn ennill cyllid gan Lywodraeth y DU ar gyfer eu prosiectau adfer. Ar hyn o bryd nid yw unrhyw lwybr cydnabyddedig ar gyfer cymorth wedi cael ei nodi y tu hwnt i ddyraniadau sydd eisoes yn bodoli.

2.28.3 Gan nad yw gweithgareddau trawsffiniol yn cael eu cydnabod yn rheolaidd yn y strwythurau ariannu presennol, mae'r Bwrdd wedi cytuno y bydd yn ystyried a oes angen i Gynghair Mersi a'r Ddyfrdwy ddod yn endid cyfreithiol i gyflawni prosiectau yn y dyfodol. Pe penderfynir bwrw ymlaen â'r gwaith hwn, byddai angen i Lywodraeth Cymru ystyried yn ofalus sut y byddai'n cysoni ac ychwanegu gwerth at gyrff rhanbarthol a phartneriaethau presennol yn y Gogledd.

3. Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol

Cyflwyniad

3.1 Mae ystod a nifer y llifoedd iechyd a gofal cymdeithasol trawsffiniol rhwng Cymru a Lloegr yn gymhleth ac mae llawer o feysydd gweithredol lle mae ymwahaniadau mewn polisi rhwng Cymru a Lloegr wedi arwain at heriau gan gynnwys cyfathrebu â phobl ar y gwahaniaethau mewn gwasanaethau o fewn iechyd a gofal cymdeithasol. Mae'r rhain yn cynnwys y meysydd canlynol:

- Taliadau o Gymru/i Gymru ac o Loegr/i Loegr a'r system dariffau
- Systemau trafndiaeth y GIG (e.e. Ambiwlansys a thrafnidiaeth nad yw'n argyfwng)
- Lleoliadau plant sy'n derbyn gofal
- Gwasanaethau Gofal Llygaid Cymru
- Presgripsiynau am ddim
- Cronfa Triniaethau Newydd
- Meddyginiaethau a Argymhellir
- Ceisiadau Cyllido Cleifion Unigol
- Atgyfeirio pobl am wasanaethau y tu allan i'r ardal
- Gwasanaethau Iechyd Rhywiol (gan gynnwys gofal HIV)
- Sgrinio
- Rheoleiddio ac Arolygu darparwyr gofal iechyd
- Cofrestru'r gweithlu gofal cymdeithasol rheng flaen
- Cydnabod Cymwysterau Proffesiynol yn Gilyddol
- Codi tâl am Ofal Cymdeithasol a Chymorth
- Deintyddiaeth y GIG
- Cynllun Cymorth Gwaed Heintiedig
- Gofalwyr Di-dâl - yr hawl i gael asesiad o anghenion gofalwyr o dan Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant 2014
- Data'r GIG

- Hawliau o ran y Gymraeg wrth gael gwasanaethau iechyd a gofal yng Nghymru
 - Gwasanaeth 111 y Tu Allan i Oriau
 - Iechyd Meddwl
 - Amseroedd Aros ar gyfer Atgyfeiriadau
 - Pobl sy'n cael mynediad at wahanol systemau gofal iechyd neu ofal cymdeithasol, gan gynnwys cofrestru gyda meddyg teulu/atgyfeiriad gan feddyg teulu
 - Gwahaniaethau mewn trothwyon polisi triniaeth
- 3.2 Mae gan y DU nifer o Gytundebau Gofal Iechyd ar waith sy'n darparu ar gyfer gwahanol lefelau o ddarpariaeth gofal iechyd cyfatebol rhwng y DU a'r wlad 3ydd parti. Mae'r rhain yn cynnwys trefniadau gyda'r Undeb Ewropeaidd (drwy'r Cytundeb Masnach a Chydweithredu) a Thiriogaethau Tramor Prydain. Mae Llywodraeth y DU wrthi'n negodi cytundebau â nifer o wledydd.

Mater: Talu am Driniaeth (2019)

- 3.3 Mewn rhai meysydd mae'r rhain wedi achosi anawsterau gweithredol, er enghraifft, anghydfod ynghylch cyllid yn gynnar yn 2019, sydd bellach wedi'i ddatrys, lle y rhoes y Countess of Chester NHS Foundation Trust (CoCh) y gorau i dderbyn atgyfeiriadau dewisol o Gymru. Roedd y mater i'w briodoli i ddisgwyliad gan CoCh fod Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr wedi talu am driniaeth i drigolion o Gymru gan ddefnyddio Tariff Cenedlaethol Lloegr, er bod y Tariff wedi'i gyfyngu mewn statud i gael ei weithredu yn Lloegr. Er mai anghydfod rhwng dau o gyrff y GIG oedd hwn, roedd angen ymyrraeth gan Lywodraeth Cymru a'r Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol yn Lloegr i'w ddatrys.

Sefyllfa bresennol Llywodraeth Cymru

- 3.4 Mae **pedwar mecanwaith allweddol**, a ddisgrifir isod yn 3.5 i 3.14, ar waith i ddelio'n benodol â materion iechyd trawsffiniol.

Gwasanaethau Gofal Iechyd Trawsffiniol GIG Lloegr/Cymru: Datganiad o Werthoedd ac Egwyddorion) (SVP)

- 3.5 Cytunwyd ar y SVP (<https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2018/11/cross-border-statement-of-values-and-principles.pdf>) rhwng y GIG yng Nghymru a'r GIG yn Lloegr i sicrhau rhyngweithio llyfn ac effeithlon rhwng cyrff y GIG i gleifion ar hyd ac ar draws y ffin rhwng Cymru a Lloegr, er mwyn cefnogi gwell canlyniadau i gleifion ac atal gofal rhag mynd yn dameidiog.

- 3.6 Un o'i egwyddorion allweddol yw 'both countries will act in the best interest of patients at all times, and there will be no delay in accessing healthcare services whilst commissioning responsibilities are clarified'.
- 3.7 Mae'r SVP hefyd yn darparu proses ddatrys ar gyfer materion, gyda'r bwriad o atal materion rhag gwaethygu i'r pwynt lle'r effeithir ar ofal cleifion. Er hynny, nid yw Llywodraeth Cymru'n ymwybodol o unrhyw achosion lle mae'r broses wedi'i defnyddio.
- 3.8 Mae'r SVP hefyd yn darparu proses ddatrys ar gyfer materion, gyda'r bwriad o atal materion rhag gwaethygu i'r pwynt lle'r effeithir ar ofal cleifion.
- 3.9 Mae'r SVP wedi bod yn destun adolygiad o dan arweiniad GIG Lloegr sydd ar hyn o bryd yn aros i gael ei gyhoeddi. Cytunwyd ar gwmpas yr adolygiad ymlaen llaw gyda Llywodraeth Cymru ac fe'i cynhaliwyd yn unol â holl aelodau'r Rhwydwaith Trawsffiniol (isod), gan gynnwys Llywodraeth Cymru.

Rhwydwaith Trawsffiniol y GIG

- 3.10 Mae'r Rhwydwaith Trawsffiniol wedi bodoli ers nifer o flynyddoedd fel fforwm i drafod a cheisio/hwyluso datrys materion sy'n benodol i drefniadau gofal iechyd i gleifion sy'n byw ar hyd y ffin rhwng Cymru a Lloegr.
- 3.11 Mae cyfarfodydd y rhwydwaith yn cael eu mynychu gan swyddogion Llywodraeth Cymru, cynrychiolwyr GIG Lloegr a chynrychiolwyr o sefydliadau'r GIG ar y ddwy ochr i ffin Cymru/Lloegr.
- 3.12 Mae'r grŵp yn ystyried materion sy'n berthnasol i ffin uniongyrchol Cymru/Lloegr a materion trawsffiniol ehangach sy'n effeithio ar Gymru a Lloegr. Mae gan y grŵp oruchwyliaeth ar faterion polisi ehangach, yn ogystal â materion gweithredol penodol, i lefel cleifion unigol, yn ôl y gofyn.

Canllawiau'r Cyrff Cyfrifol ar gyfer y GIG yng Nghymru

- 3.13 Mae'r canllawiau'n pennu fframwaith a chyfrifoldebau ynghylch triniaeth a chodi tâl ar gyfer y cyrff sy'n gyfrifol am sicrhau gofal iechyd eilaidd a thrydyddol i unigolion yng Nghymru. Mae'n cynnwys canllawiau ar reolau preswyllo ynghylch darpariaeth gofal iechyd mewn perthynas â ffiniau mewnol y DU a newidiadau mewn cyfrifoldeb pan fydd pobl yn symud preswylfa ar draws y ffiniau hyn (er enghraifft myfyrwyr). Mae dolen i'r canllawiau i'w chael yma:
<https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-04/responsible-body-guidance-for-the-nhs-in-wales.pdf>. Mae canllawiau tebyg, *Who Pays*, ar waith yn Lloegr ac maent i'w cael yma:
<https://www.england.nhs.uk/publication/who-pays-determining-which-nhs-commissioner-is-responsible-for-commissioning-healthcare-services-and-making-payments-to-providers/>

Grŵp Cyngori ar Dariffau GIG Lloegr

- 3.14 Yn dilyn yr anghydfod Trawsffiniol â'r Countess of Chester NHS Foundation Trust, dyrannwyd sedd i Lywodraeth Cymru ar Grŵp Cyngori ar Dariffau GIG Lloegr er mwyn galluogi ymgysylltu mwy gweithredol wrth ddatblygu polisi tariffau yn Lloegr. Yn ogystal, mae swyddogion Llywodraeth Cymru a chynrychiolwyr GIG Cymru bellach yn cyfarfod yn rheolaidd â chynrychiolwyr DHSC a GIG Lloegr i fynd i'r afael ag unrhyw faterion sy'n ymwneud â chyllid trawsffiniol.

Trefniadau Gofal Iechyd Rhyngwladol

- 3.15 Er mai mater a gedwir yn ôl (heb ei datganoli i Gymru) yw "cysylltiadau rhyngwladol" gan gynnwys Cytundebau Rhyngwladol, mae parchu a gweithredu rhwymedigaethau rhyngwladol a darparu gofal iechyd yng Nghymru (gan gynnwys, felly, drin cleifion sy'n dod i mewn ac ystyried ceisiadau gan drigolion o Gymru am driniaeth dramor) yn faterion datganoledig.
- 3.16 Mae Deddf Gofal Iechyd (Trefniadau'r Ardal Economaidd Ewropeaidd a'r Swistir) 2019 ("HEEASAA") (i'w hailenwi'n Ddeddf Gofal Iechyd (Trefniadau Rhyngwladol) 2019 ("HIAA") yn dilyn cychwyn adran 162 o Ddeddf Iechyd a Gofal 2022) yn gosod rhwymedigaeth statudol ar Ysgrifennydd Gwladol Llywodraeth y DU i ymgynghori â'r Llywodraethau Datganoledig cyn gwneud rheoliadau sy'n ymwneud â chytundebau gofal iechyd cyfatebol o dan y Ddeddf, pan fo'r rheoliadau hynny yn cynnwys darpariaeth o fewn cymhwysedd deddfwriaethol y deddfwrfeydd datganoledig.
- 3.17 I gefnogi'r gofyniad statudol i ymgynghori â'r Llywodraethau Datganoledig, cytunwyd ar Femorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Llywodraeth y DU a Llywodraethau Cymru a'r Alban.
- 3.18 Mae'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth yn mynd ymhellach na dim ond ymgynghori ar reoliadau i'w gwneud o dan HEEASAA/HIAA i roi cytundebau gofal iechyd cyfatebol ar waith. Mae Llywodraeth y DU wedi cydnabod y rôl y mae'r Llywodraethau Datganoledig a'u cyrff iechyd yn ei chwarae wrth weithredu a pharchu'r cytundebau gofal iechyd ac felly mae'r Memorandwm yn cynnwys rôl y Llywodraethau Datganoledig yn y broses o ddatblygu polisi ar natur a chynnwys y cytundebau gofal iechyd yn ogystal ag ar y rheoliadau i'w gweithredu yn ôl y gyfraith. Mae'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth, felly'n nodi egwyddorion cyffredinol, ac yn disgrifio sut y dylid cynnal y broses ymgynghori, gan gynnwys adrannau ar:
- Mandadu a llunio polisi
 - Negodiadau a Drafftio Cytundebau Rhyngwladol
 - Ymgysylltiad y Gweinidogion
 - Datrys Anghydfodau

- Cyfrinachedd
- Gweithredu Gweithredol – Rheoliadau o dan HIAA

3.19 Mae ymgynghori rheolaidd o dan delerau'r Memorandwm Cydddealltwriaeth rhwng swyddogion Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau Datganoledig ynglŷn â'r ddau Reoliad i'w gwneud o dan HEEASAA/HIAA a Chytundebau Rhyngwladol gyda siroedd trydydd parti eisoes yn cael ei gynnal.

Pandemig COVID-19

3.20 Mae pandemig COVID-19 wedi bod yn enghraifft glir lle cafodd penderfyniadau Llywodraeth y DU effaith sylweddol ar y penderfyniadau ar iechyd a gwasanaethau iechyd yng Nghymru, sy'n faes datganoledig. Roedd hyn yn wir am reolaethau ar deithio rhyngwladol. Gan fod Cymru yn rhannu ffin agored gyda Lloegr, ychydig iawn o effaith fyddai gweithredu unochrog yng Nghymru wedi'i chael, felly roedd angen inni weithio a dylanwadu ar lefel y DU. Cafwyd sawl achos lle roeddem o blaid rheolaethau llymach ar deithio rhyngwladol, er enghraifft, i atal yr amrywiolyn Delta rhag cyrraedd y DU. Fodd bynnag, byddai hyn wedi gofyn am weithredu cyson ar lefel y DU. Mewn achosion lle nad oedd modd inni ddod i gytundeb, gwnaethom barhau i gadw cofnod o'n hanghytundebau a nodi'r dystiolaeth iechyd y cyhoedd dros gynnal mwy o reolaethau ar deithio, er bod rhaid inni gydweithredu o'n hanfodd.

Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas ag Offer Diogelu Personol

3.21 Yn ystod pob cam o'r pandemig COVID-19, gofynnwyd i ddarparwyr iechyd a gofal cymdeithasol yng Nghymru lynu wrth ganllawiau'r DU ar Atal a Rheoli Heintiau COVID-19, gan gynnwys y canllawiau ar Offer Diogelu Personol.

3.22 Roedd y canllawiau'n seiliedig ar adolygiad parhaus o'r sylfaen dystiolaeth ryngwladol ac yn cael eu cyhoeddi fel canllawiau swyddogion ar y cyd gan yr Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol (DHSC), Iechyd Cyhoeddus Cymru (ICC), Asiantaeth Iechyd Cyhoeddus Gogledd Iwerddon, Gwasanaethau Cenedlaethol GIG yr Alban, Asiantaeth Diogelwch Iechyd y DU (UKHSA) a GIG Lloegr.

3.23 Mae Cymru wedi chwarae rhan weithredol yn y gwaith o ddatblygu a gwerthuso'r canllawiau hyn yn barhaus drwy gael uwch gynrychiolaeth ar grŵp Atal a Rheoli Heintiau y DU ac yn sgil y ffaith bod y Dr Eleri Davies o Iechyd Cyhoeddus Cymru yn cadeirio'r grŵp.

3.24 Mae'r ffaith bod dystiolaeth newydd wedi'i chymhathu mewn pum cant o iteriadau o'r canllawiau dros ddwy flynedd yn fesur o gyflymder ac ymatebolrwydd gwaith grŵp Atal a Rheoli Heintiau y DU. Mae canllawiau

grŵp Atal a Rheoli Heintiau y DU wedi bod yn gyson ag argymhellion gan Sefydliad Iechyd y Byd drwy gydol yr amser a chawsant sêl bendith yr Awdurdod Gweithredol Iechyd a Diogelwch.

- 3.25 Mae'r dull hwn sy'n cynnwys pedair gwlad y DU wedi bod yn effeithiol iawn o ran sicrhau ymateb cyson yn y DU i faterion fel galw ymysg staff ac undebau am ddefnydd cyffredin o Offer Diogelu Anadlol gwell.

Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas â Phrofi

- 3.26 Mae Llywodraeth Cymru wedi gweithio'n agos gyda Llywodraeth y DU a gwledydd eraill y DU i gyflwyno'r Rhaglen Brofi Genedlaethol wrth ymateb i Covid-19. Ymrwymodd Asiantaeth Diogelwch Iechyd y DU (UKHSA) i gontractau i ehangu'r ddarpariaeth brofi ar ran y pedair gwlad a rhoddwyd Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth yn ei le gyda Gweinidogion Cymru i sicrhau trefniadau llywodraethu digonol. Datblygwyd y trefniadau llywodraethu hyn dros amser ac fe'u cryfhawyd o dan y Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth y cytunwyd arno.
- 3.27 Gweithiodd swyddogion Llywodraeth Cymru yn agos gyda swyddogion DHSC (UKHSA yn ddiweddarach) i ddarparu profion yng Nghymru drwy safleoedd profi ffisegol, profi mewn cartrefi gofal, profi yn y gweithle a phecynnau profi gartref, gan gynnwys cyfleusterau labordy cysylltiedig. Cafwyd cyfarfodydd gweithredu a pholisi wythnosol gyda Llywodraeth y DU i drafod materion sy'n codi neu wahaniaethau yn y dull gweithredu ar draws y pedair gwlad, a Bwrdd Strategol Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau Datganoledig gyda Phrif Weithredwr UKHSA yn cadeirio. Trafodwyd materion sylweddol hefyd yng nghyfarfodydd wythnosol y Gweinidogion yn ystod anterth y pandemig. Roedd systemau'r DU, gan gynnwys systemau digidol ar gyfer profi, yn gweithio'n dda ar y cyfan ac yn darparu capasiti a gallu ychwanegol. Er hynny roedd heriau, yn enwedig pan oedd gwahaniaethau mewn polisi yng Nghymru o gymharu â Lloegr. O ganlyniad i gyflymder y gwaith, roedd heriau hefyd yn ymwneud â'r ffordd yr oedd Llywodraeth y DU wedi methu glynu wrth ofynion Safonau'r Gymraeg.
- 3.28 Mae swyddogion Llywodraeth Cymru yn parhau i weithio gydag UKHSA i ddarparu'r gwasanaethau profi sy'n parhau, ac i sicrhau bod cynlluniau wrth gefn yn eu lle ar gyfer unrhyw donnau Covid yn y dyfodol, yn enwedig pe bai amrywiolyn sy'n achosi pryder yn ymddangos. Mae trefniadau llywodraethu hefyd yn cael eu datblygu ymhellach ac mae Bwrdd Llywodraethau Datganoledig / UKHSA wedi'i sefydlu a fydd yn cyfarfod bob chwe wythnos i ystyried materion strategol o bwys sy'n effeithio ar y pedair gwlad.

Profiad pandemig COVID-19 mewn perthynas â Brechiadau

- 3.29 Yn ystod pandemig COVID-19, yn sgil cyflwyno'r rhaglen frechu COVID-19 i bawb, cafwyd cytundeb rhwng pedair gwlad y DU i ddilyn cyngor y Cydbwyllgor Brechu ac Imiwneiddio rhagnodedig.
- 3.30 Er bod trefniadau gweithredu a chyflawni y rhaglen yn aml yn wahanol ar draws y pedair gwlad, roedd cyfarfodydd rheolaidd ar lefel swyddogol ac ar lefel y Gweinidogion yn helpu i feithrin cysylltiadau cydweithredol, gan gynnwys rhannu deallusrwydd a gwersi a ddysgwyd.
- 3.31 Ar faterion trawsffiniol, rhoddwyd trefniadau rhannu data ar waith fel bod modd cofnodi brechiadau a gafwyd mewn gwlad wahanol ar gofnodion meddygon teulu y wlad gartref.

Dyheadau ar gyfer y dyfodol

- 3.32 Mae adolygiad GIG Lloegr o'r Datganiad Trawsffiniol o Werthoedd ac Egwyddorion bellach wedi'i gwblhau ac yn aros i gael ei gyhoeddi. Mae'r adolygiad i wneud argymhellion gyda'r bwriad o gryfhau'r Datganiad o Werthoedd a'r Rhwydwaith Trawsffiniol.
- 3.33 Ar hyn o bryd nid oes unrhyw gynigion ar gyfer newid o ran trefniadau gofal iechyd rhyngwladol, er y bwriedir adolygu'r Memorandwm Cydddealltwriaeth o fewn 24 mis i gytuno arno (erbyn 2024). Y disgwyl yw yr ymgynghorir o hyd â Gweinidogion Cymru o dan delerau'r Memorandwm o ran Rheoliadau a ddatblygwyd o dan HEEASAA/HIAA, ac o ran cytundebau gofal iechyd rhyngwladol yn y dyfodol rhwng Llywodraeth y DU a gwledydd trydydd parti.

Goblygiadau Terfynol

- 3.34 Mae Awdurdodau Iechyd a Llywodraethau ar ddwy ochr y ffin yn cydnabod bod gan wahanol bolisiau'r potensial i achosi problemau wrth ddarparu iechyd a gofal trawsffiniol ac mae mecanweithiau (a nodir uchod) ar waith i geisio atal, lliniaru a datrys materion lle maent yn digwydd. Disgwylir i'r argymhellion yn yr adolygiad o'r Datganiad o Werthoedd ac Egwyddorion, pan gânt eu gweithredu, gryfhau'r mecanweithiau hyn ymhellach.
- 3.35 Mae Gweinidogion Cymru yn gallu dylanwadu ar faterion ynglŷn â Chytundebau Gofal Iechyd Rhyngwladol o dan y Memorandwm Cydddealltwriaeth.

Casgliad

- 3.36 Mae ystod a nifer y llifoedd iechyd a gofal cymdeithasol trawsffiniol rhwng Cymru a Lloegr yn gymhleth ac mae llawer o feysydd gweithredol lle mae ymwahaniadau mewn polisi rhwng Cymru a Lloegr sy'n gallu achosi heriau gan gynnwys dryswch i'r cyhoedd sy'n cael mynediad at wasanaethau. O ganlyniad, mae mecanweithiau i atal, lliniaru a datrys materion wedi'u rhoi ar waith rhwng yr Awdurdodau Iechyd a Llywodraethau ar ddwy ochr y ffin.
- 3.37 Mae Llywodraeth y DU yn ymgynghori â Gweinidogion Cymru ynglŷn â materion sydd wedi'u datganoli ynghylch Cytundebau Gofal Iechyd Rhyngwladol gan Lywodraeth y DU, yn unol â darpariaethau HEEASAA/HIAA. Nodir telerau'r ymgynghoriad hwn wedi'u nodi mewn Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth y cytunwyd arno rhwng Ysgrifennydd Gwladol y DU dros Iechyd a Gofal Cymdeithasol a'r Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, Llywodraeth Cymru Mae'r Memorandwm yn mynd ymhellach na'i gwneud yn ofynnol ymgynghori ar faterion datganoledig ac yn darparu ar gyfer ymgynghori rhwng Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau Datganoledig ynghylch cwmpas a chynnwys y Cytundebau Rhyngwladol eu hunain. Mae swyddogion a swyddogion Llywodraeth y DU o'r Llywodraethau Datganoledig yn cyfarfod yn rheolaidd o dan delerau'r Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth.

4. Addysg

Trosolwg

- 4.1 Ymgysylltwn â swyddogion addysg Llywodraeth y DU ar draws ystod o feysydd, yn ffurfiol ac yn anffurfiol. Mae'r wybodaeth yn yr adran hon yn darparu rhai enghreifftiau o'r ymgysylltu hwn.

Ymgysylltu - Ffurfiol

Cyngor Gweinidogion Addysg y DU

- 4.2 Ar 27 Ionawr 2022 cadeiriodd Ysgrifennydd Gwladol dros Addysg Llywodraeth y DU bryd hynny, Nadhim Zahawi AS, gyfarfod cyntaf Cyngor Gweinidogion Addysg y DU. Mae'r Cyngor yn debyg i Grŵp Rhyngweinidogol ar Bolisi a'i fwriad yw darparu trefniadau cydgysylltu canolog a hybu mwy o gydweithio mewn meysydd o ddiddordeb cyffredin rhwng y Gweinidogion Addysg sy'n arwain ar y materion hyn ar ran pedair gweinyddiaeth y DU. Mae portffolios y gweinidogion yn amrywio o ran cwmpas ar draws y pedair gweinyddiaeth. Er hynny, mae'r meysydd o ddiddordeb cyffredin yn cwmpasu ystod lawn y gwasanaethau addysg, o'r Blynyddoedd Cynnar i Addysg i Oedolion. Mae'r rhain yn cynnwys y materion polisi a chyflawni a'r materion technegol a deddfwriaethol pan fo'r gweinyddiaethau wedi penderfynu ymgysylltu ar sail amlochrog.

4.3 Mae'r Cylch Gorchwyl yn nodi y bydd yn gwneud y canlynol:

- i. sicrhau bod trefniadau llywodraethu effeithiol ar waith i gefnogi trefniadau ymgysylltu gan gynnwys trefniadau cyfnewid gwybodaeth, cydweithredu a chydweithio mewn meysydd y cytunwyd eu bod o ddiddordeb cyffredin;
- ii. rhannu gwybodaeth â fforymau rhynglywodraethol ehangach yn ôl y galw, a chyda rhanddeiliaid allanol os cytunir ar wneud hynny;
- iii. gosod, cyfarwyddo a goruchwyllo'r gwaith o gyflawni unrhyw weithgareddau ar y cyd y cytunwyd arnynt; a
- iv. ymgynnull i ddarparu trefniadau datrys anghydfodau cyn i unrhyw anghydfod waethygu.

4.4. Cyfarfu'r Grŵp am yr ail waith wyneb yn wyneb ar 17 Mehefin yng Nghaeredin. Y bwriad yw i'r Grŵp gyfarfod bob chwarter. Mae grŵp swyddogion y pedair gwald hefyd sy'n cyfarfod ar wahân.

Cyllid Myfyrwyr

- 4.5 Mae Llywodraeth Cymru, Llywodraeth yr Alban, Cynulliad Gogledd Iwerddon a Llywodraeth y DU yn gyd-gyfranddalwyr o'r Cwmni Benthyciadau i Fyfirwyr. Rydym yn ymgysylltu â nhw o ran llywodraethu'r Cwmni Benthyciadau i Fyfirwyr, gan eistedd ar y Prif Fwrdd, ynghyd ag amryw o grwpiau eraill.
- 4.6 O ran ymgysylltu ehangach, rydym yn ymgysylltu'n rheolaidd â swyddogion yn Adran Addysg Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau Datganoledig eraill, i weithio gyda'n gilydd i ddatblygu polisi (ee newidiadau yn ymwneud ag Wcráin, COVID ac ad-daliadau).
- 4.7 Mae polisi ad-dalu cyllid myfyrwyr yn seiliedig ar reoliadau ar y cyd ar gyfer Cymru a Lloegr ond mae hyn wedi peri problemau yn ystod y misoedd diwethaf. Cafwyd sawl digwyddiad lle gwnaed cynlluniau ad-dalu ar gyfer Lloegr heb ymgysylltu ymlaen llaw â Llywodraeth Cymru ac, yn realistig, heb drywydd amgen ar gael i Lywodraeth Cymru heb iddi fynd i gostau anghymesur o ran systemau'r Cwmni Benthyciadau i Fyfirwyr a systemau CThEM. Mae hyn wedi bod yn wir am y trothwyon ad-dalu ar gyfer Cynllun 2 yn 2022-23 a 2023-24, ac ar gyfer y trothwy ar gyfer Cynllun 3 yn 2023-24.
- 4.8 Mae i hyn oblygiadau ehangach, wrth i Lywodraeth y DU gyflwyno'i hymateb i adolygiad Augar o gyllid myfyrwyr yn gynharach eleni. Mae'r diwygiad arfaethedig i ad-daliadau (Cynllun 5) yn seiliedig ar gyd-destun Lloegr ac yn mynd i'r afael â phryderon gan Drysorlys Ei Mawrhydi bod y tâl Cyllidebu a Chyfrifyddu Adnoddau (RAB) yn Lloegr yn rhy uchel (mae'r tâl

hwn yn ymwneud â lefel y benthyciad nad ad-delir ac a gaiff ei ddileu yn y pen draw gan y Llywodraeth). Yng Nghymru mae'r tâl RAB yn is, felly nid oes yr un cyfiawnhad dros wneud y newidiadau hyn i'r ad-daliadau, newidiadau sy'n cymryd cam yn ôl. Pe byddai Cymru yn cyflwyno system ad-dalu amgen, byddai'n cymryd sawl blwyddyn i weithredu'r system, gyda chostau sylweddol ymlaen llaw ac yn rheolaidd wedi hynny. Mae gwaith polisi ar hyn wedi'i atal dros dro oherwydd ein bod ni hefyd yn ddibynnol ar Drysorlys Ei Mawrhydi i nodi tâl RAB targed ar gyfer Cymru. Heb hyn ni allwn asesu'r opsiynau yn iawn ar gyfer polisi ad-dalu yn y dyfodol.

- 4.9 Fodd bynnag, mae ymgysylltu ac arferion gweithio wedi gwella dros amser. Mae'r grwpiau llywodraethu ffurfiol yn darparu'r sylfaen ar gyfer cynnal y berthynas ag Adran Addysg Llywodraeth y DU. Fodd bynnag, mae meithrin cydberthynas â phob cymheiriad allweddol wedi bod yn hollbwysig yn hyn o beth, fel y gallwn gael trafodaethau agored ac adeiladol i sicrhau bod pob rhan yn ymgysylltu ac yn gallu ymateb pan fo angen.
- 4.10 Mae'r heriau yn y maes hwn yn ymwneud â hyd a lled datblygiad polisi ar draws Adran Addysg y DU. Mae timau ar wahân ar gyfer nawdd, datblygu polisi, modelu cyllid myfyrwyr, ad-daliadau benthyciadau myfyrwyr ac ati y Cwmni Benthyciadau i Fyfrwyr, gyda Dirprwy Gyfarwyddwr yn aml yn arwain ymhob un o'r meysydd. Mae trefniadau ymgysylltu â chyfranddalwyr ffurfiol y Cwmni Benthyciadau i Fyfrwyr yn dibynnu ar a yw tîm nawdd Adran Addysg Llywodraeth y DU yn ymwybodol ac yn ymgysylltu mewn perthynas â phob datblygiad polisi cysylltiedig, sy'n digwydd weithiau ar yr un pryd. Mae hyn wedi arwain at roi gwybod am newidiadau polisi i swyddogion Llywodraeth Cymru ar fyr rybudd, heb unrhyw amser i ystyried dewisiadau eraill.
- 4.11 Mewn meysydd fel cyllid myfyrwyr, gyda threfniadau ariannu penodol a systemau gweinyddu sydd wedi'u cysylltu'n agos â nhw, mae cyhoeddiadau polisi yn Lloegr yn debygol iawn o gael effaith ar lefydd eraill yn y DU. Byddai felly yn ddefnyddiol rhoi gwybod i'r llywodraethau datganoledig am ddatblygiadau polisi yn Lloegr yn y meysydd hyn. Os, am ba bynnag reswm, nad yw hynny'n bosibl, yna dylid sicrhau cyfnodau gras digonol yn rhan o'r trefniadau cyllidebol er mwyn cael digon o amser i ddatblygu polisi yn drefnus.

Ymgysylltu - Anffurfiol

Arian cyfatebol i ddysgwyr trawsffiniol

- 4.12 Ceir llif o ddysgwyr yn croesi'r ffin rhwng Cymru a Lloegr. Pan fo dysgwr yn croesi'r ffin yng Nghas-gwent i ymgymryd â dysgu ôl-16 mewn coleg neu chweched dosbarth yn Lloegr, mae Llywodraeth y DU yn darparu cyllid i'r sefydliad cyflenwi. Yn yr un modd, pan fo dysgwr sy'n byw yn Lloegr yn croesi'r ffin i goleg yng Nghymru, mae Llywodraeth Cymru yn darparu cyllid i'r dysgwr hwn. Rydym yn fodlon ar y trefniant presennol.

- 4.13 Mae'r trefniant hwn hefyd yn gweithredu ar gyfer darpariaeth arbenigol a allai fod yn fwy na dim ond teithio dros y ffin. Enghraifft o hyn yn ddiweddar yw dysgwyr o Gymru yn ymgymryd â chyrsgiau trwydded joci. Gan nad oes darpariaeth yng Nghymru, gall dysgwyr deithio i Loegr i ymgymryd â chyrsgiau a bydd y costau'n cael eu talu o dan drefniadau cyllido Llywodraeth y DU.
- 4.14 Ar gyfer nifer bach o ddysgwyr ag anghenion ychwanegol penodol lle mae angen ymyriadau sy'n costio llawer, rydym yn gweithio gyda Llywodraeth y DU i sicrhau bod cyfraniad teg yn cael ei wneud.
- 4.15 Er enghraifft, byddai anghenion dysgu ychwanegol nifer bach iawn o ddysgwyr o Gymru sy'n byw wrth y ffin yn cael eu cefnogi'n well drwy ddarpariaeth arbenigol yn Lloegr. Gall rhai o'r costau sy'n gysylltiedig â'r dysgwyr hyn fod yn uchel. Eleni, er enghraifft, mae cost un dysgwr yn £28k. Yn yr amgylchiadau hyn, mae Lloegr yn cytuno i dalu'r £6k cyntaf ac mae'r coleg cysylltiedig wedyn angen ceisio cyllid ychwanegol gan Lywodraeth Cymru. Yn 2022/23 hyd yma byddwn yn ceisio cymeradwyaeth ar gyfer tua 120k o gyllid ychwanegol. Fodd bynnag, mae'n werth nodi y bydd Deddf Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru) 2018 yn gosod y cyfrifoldeb hwn ar yr awdurdod lleol yn fuan, a bryd hynny bydd Llywodraeth Cymru yn dod â'r broses cyllid ychwanegol i ben.

Cymwysterau

- 4.16 Yn sgil y pandemig roedd angen cydweithio'n agosach a rhannu gwybodaeth ar draws y pedair gwlad ym mhob maes addysg. Datblygodd y sefyllfa hon o sefyllfa lle, yn ystod blwyddyn gyntaf y pandemig, roedd llawer o benderfyniadau gan Lywodraeth y DU yn cael eu gwneud neu eu rhannu heb lawer o amser i Lywodraeth Cymru eu hystyried yn briodol wrth wneud penderfyniadau (enghraifft o hyn fyddai'r addasiadau i gymwysterau 2020).
- 4.17 Mae'r sefyllfa wedi gwella ers hynny, lle mae pob gwlad bellach yn cydnabod y rhyngddibyniaethau. Rydym wedi cael trafodaethau polisi eithaf manwl (ee cwmpas y broses apelio yn haf 2021 a'r gwahaniaethau ar draws y DU) ac mae gwahanol ddulliau wedi'u cydnabod a'u parchu. Cafwyd achosion cadarnhaol o rannu gwybodaeth yn gynnar (yn aml yn gyfrinachol) i helpu i baratoi gwahanol lywodraethau at gyhoeddiadau a oedd ar y gweill. Mae ein rheoleiddwyr hefyd yn gweithio gyda'i gilydd, gan arwain at gydweithio ar bolisi cyfatebol, sy'n ddefnyddiol.
- 4.18 Mae swyddogion Cymwysterau Galwedigaethol Cymru, Lloegr, Gogledd Iwerddon a'r Alban yn cyfarfod bob mis. Mae llawer yn mynychu'r cyfarfodydd ac maent wedi gwella amlygrwydd a dylanwad y gwledydd datganoledig. Fodd bynnag, mae llawer o'r cynnig cymwysterau galwedigaethol yng Nghymru yn ddibynnol ar y penderfyniadau a wneir gan Lywodraeth y DU. Mae'r gostyngiad arfaethedig yn nifer y dyfarniadau galwedigaethol sydd ar gael yn Lloegr i gefnogi'r gwaith o gyflwyno Lefelau T yn debygol o effeithio ar Gymru. Bydd effeithiolrwydd costau a hyfywedd

masnachol rhai dyfarniadau penodol yn llai os ydynt ond ar gael mewn un neu ragor o wledydd llai y Deyrnas Unedig.

Prentisiaethau a Datblygu'r Fframwaith Prentisiaethau

- 4.19 Mae grŵp anffurfiol rhwng y pedair gwlad yn cwrdd bob deufis i rannu syniadau polisi. Yn fwyaf diweddar, rhannodd y grŵp fewnwelediadau i wahanol ddulliau o fynd i'r afael ag effaith Covid-19 a helpodd i lywio ein ffordd o feddwl ynghylch addasu ein rhaglen yng Nghymru.
- 4.20 Drwy beidio â rhoi mynediad i Lywodraeth Cymru at gyllid sy'n disodli cyllid yr Undeb Ewropeaidd (UE) drwy Gronfa Ffyniant Gyffredin y DU, neu drwy beidio â rhoi rôl gwneud penderfyniadau iddi yn y gwaith o ddyrannu cyllid, mae Llywodraeth y DU wedi creu bylchau ariannu sylweddol ar gyfer rhaglenni yng Nghymru, gan gynnwys prentisiaethau, a oedd yn arfer cael eu hariannu'n rhannol gan yr UE.
- 4.21 Bydd lefelau cyllid ar gyfer prentisiaethau yn cael eu cynnal drwy gyllid craidd Llywodraeth Cymru pan fydd cyllid yr UE yn dod i ben. Mae'r blaenoriaethu hwn yn effeithio ar fathau eraill o weithgareddau neu fuddsoddiadau a fyddai wedi bod yn bosibl pe byddai Llywodraeth y DU wedi gwneud cyllid ar gael i Lywodraeth Cymru i ddisodli cyllid yr UE.
- 4.22 Mae cyfeirio cyllid i ddisodli cyllid yr UE dim ond drwy awdurdodau lleol ar gyfer prosiectau lleol a rhanbarthol yn amharu'n ofnadwy ar y ddarpariaeth ddatganoledig o sgiliau a chymorth busnes sydd wedi dod yn rhan o'r dirwedd gyllido yng Nghymru dros flynyddoedd lawer. Mae risgiau dyblygu, chwalu darpariaeth a gwerth gwael am arian sylweddol hefyd yn perthyn i'r dull hwn.

Heriau

Ffyniant Bro – Academi Genedlaethol y DU

- 4.23 Mae'r pandemig wedi gwella gwaith partneriaeth ar draws nifer o feysydd. Er hynny mae pryderon ynghylch sut y gallai'r agenda Ffyniant Bro danseilio natur ddatganoledig addysg.
- 4.24 Ym mis Chwefror/Mawrth 2022 cawsom wybod gan Adran Addysg Llywodraeth y DU ei bod ar fin cyhoeddi academi genedlaethol/corff cwricwlwm newydd Lloegr ac, yn benodol, yr hyn a nodwyd yn y papur gwyn Ffyniant Bro:

*Hefyd, byddwn yn creu **Academi Genedlaethol y DU**. Yn union fel y gwnaeth y DU arloesi gyda'r Brifysgol Agored, bydd y gwasanaeth addysg ddigidol newydd hwn yn cefnogi disgyblion o bob cefndir ac o bob ardal o'r DU i lwyddo ar y lefelau uchaf un. Bydd Academi Genedlaethol y DU ar gael am ddim ac ar-lein i gefnogi gwaith ysgolion ar hyd a lled y wlad. Bydd*

yn caniatáu i fyfyrwyr gaffael gwybodaeth a sgiliau uwch ychwanegol, gan gynnig hyd yn oed mwy o gyfleoedd i bob plentyn ffynnu.

- 4.25 Yn benodol, roedd hyn yn cynnwys datblygu adnoddau wedi'u llunio i 'ymestyn' disgyblion y tu hwnt i'r cwricwlwm ffurfiol. Fe wnaeth swyddogion o Lywodraeth Cymru (a Llywodraeth yr Alban) dynnu sylw at bryderon cryf ynghylch labelu unrhyw agwedd ar academi genedlaethol/corff cwricwlwm newydd Lloegr yn agweddau sy'n berthnasol i'r DU o ystyried natur gwbl ddatganoledig addysg. Roedd y swyddogion yn glir na ddylai fod unrhyw ragdybiaeth y byddai unrhyw adnoddau sy'n cael eu creu gan gorff cwricwlwm newydd Lloegr yn estyn i Gymru. Fodd bynnag, rydym wedi derbyn gohebiaeth bellach gan Adran Addysg Llywodraeth y DU yn ailadrodd ei nod i ddarparu cynnig i ddisgyblion ledled y DU a bod eu polisi o ran adnoddau o'r fath yn ei gyfnod cynnar.
- 4.26 Rydym hefyd yn deall bod Adran Addysg Llywodraeth y DU wedi cael cyllid Ffyniant Bro at y diben hwn ond ni chafwyd llif canlyniadol o ystyried bod maes addysg wedi'i ddatganoli.

Ffyniant Bro - MultiPLY

- 4.27 Llywodraeth Cymru fydd yn penderfynu sut y caiff gweithgareddau addysg eu darparu. Mae datblygiad parhaus y rhaglen MultiPLY yn diystyru hynny. Mae datblygiad y rhaglen yn mynd yn groes i'r setliad datganoledig ac yn ei danseilio.
- 4.28 Ar ddechrau mis Mawrth, rhoddwyd cyfnod byr i'r Llywodraethau Datganoledig gadarnhau a fyddem yn mabwysiadu'r ddewislen o opsiynau yr oedd Llywodraeth y DU wedi'i datblygu, ynteu a fyddem yn darparu dewislen o opsiynau yn benodol i'n gwledydd ni. Mae'r lefel a natur y math hwn o ymgysylltu yn annerbyniol. Nid yw wedi helpu i sicrhau bod MultiPLY yn parchu datganoli ac, yn hollbwysig, yn fuddiol i'r dysgwyr sy'n oedolion yng Nghymru sydd fwyaf angen ymyriadau dysgu.
- 4.29 Mae MultiPLY wedi 'brigdorri' cyllid SPF, nid yw ei feini prawf cyfyngol yn cyd-fynd ag anghenion Cymru, sy'n ei gwneud yn anodd gwario dyraniad MultiPLY o fewn cyfnod cyfyngedig SPF.

Erasmus+ a'r Cynllun Turing

- 4.30 Dywedodd Llywodraeth y DU na fyddai'r Deyrnas Unedig yn cymryd rhan yn y rhaglen Erasmus+ yn y dyfodol. Roedd y penderfyniad hwn yn mynd yn erbyn dymuniadau a fynegwyd yn glir gan Lywodraeth Cymru gan effeithio'n uniongyrchol ar faes cwbl ddatganoledig.
- 4.31 Mae Llywodraeth y DU wedi dewis yn lle hynny lansio 'Cynllun Turing' ar hyd a lled y DU gan ddefnyddio pwerau Deddf Marchnad Fewnol y DU i osgoi datganoli. Heb fod angen cydsyniad y gwledydd datganoledig,

gadawodd Llywodraeth y DU Erasmus+ am ddewis amgen am bris gostyngedig nad yw'n llwyddo i ddisodli'r cwmpas na'r lefelau cyllido. Y canlyniad yw rhaglen wannach nad yw'n cynnwys elfennau allweddol Erasmus+, gan gynnwys symudedd o'r tu allan, staff a lleoliadau ieuencid.

- 4.32 Ar yr wyneb, mae Adran Addysg Llywodraeth y DU wedi bod yn ymgysylltu â Llywodraeth Cymru, ond mae penderfyniadau ar bolisi a darpariaeth y Cynllun Turing wedi cael eu gwneud ac yn parhau i gael eu gwneud gan weinidogion Llywodraeth y DU heb roi ystyriaeth i ddatganoli a heb gydsyniad y gwledydd datganoledig.

5. Bargeinion Dinesig a Bargeinion Twf

- 5.1. Mae dwy Fargen Ddinesig weithredol yng Nghymru (Caerdydd ac Abertawe) a Bargeinion Twf yng ngogledd a chanolbarth Cymru.
- 5.2. Yn y pen draw, arweinir y bargeinion gan uchelgais ein Partneriaid Cyflawni Rhanbarthol (awdurdodau lleol) sy'n nodi eu blaenoriaethau ar gyfer ymyrraeth i sbarduno twf economaidd cynaliadwy. Mae Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU yn gyd-lofnodwyr yn y Bargeinion, ond yr egwyddor allweddol yw mai'r Partneriaid Cyflawni Rhanbarthol sy'n gyfrifol am weledigaeth, amcanion, trefniadau llywodraethu a sicrwydd rhanbarthol, datblygu Portffolios Rhaglenni a Phrosiectau ac, yn bwysig, cyflawni allbynnau, canlyniadau a buddion i bob Bargaen Ddinesig a phob Bargaen Twf.
- 5.3. Mae Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru yn gyd-gadeiryddion Bwrdd Gweithredu Dinasoedd a Thwf Cymru. Mae Grŵp Swyddogion Cydlynw cyd-lywodraethol wedi'i sefydlu er mwyn rhoi cymorth i'r Bwrdd. Mae'r Grŵp yn cyfarfod cyn y prif Fwrdd. Wrth gydnabod bod Bargeinion Dinesig a Bargeinion Twf yn cael eu datblygu a'u darparu yn y pen draw gan bartneriaid rhanbarthol, mae Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU yn cael eu hystyried yn Gyrrff Noddwyr ar y cyd.

Bargaen Ddinesig Caerdydd

- 5.4 Mae Bargaen Ddinesig Caerdydd yn fuddsoddiad o £1.229 biliwn dros 20 mlynedd sy'n cynnwys £734 miliwn a glustnodwyd i gyflenwi Metro Ddeddwyrain Cymru, dan reolaeth Llywodraeth Cymru, a chronfa fuddsoddi o £495 miliwn a ddosbarthwyd gan Gyd-gabinet Prifddinas-Ranbarth Caerdydd trwy swyddfa'r rhaglen Bargaen Ddinesig Caerdydd.

- 5.5 Mae swyddogion Llywodraeth Cymru yn gweithio'n agos gyda Prifddinas-Ranbarth Caerdydd i archwilio cyfleoedd cyd-fuddsoddi ar draws y rhanbarth.
- 5.6 Mae swyddogion Llywodraeth Cymru wedi datblygu perthynas waith agos gyda swyddogion Llywodraeth y DU i sicrhau dull cydlynol a chyson o fonitro cynnydd y fargen. Mae hyn yn cynnwys:
- Cyfarfodydd ar y cyd rhwng Gweinidogion ac Arweinwyr Prifddinas-Ranbarth Caerdydd bob 6 mis;
 - Arsylwi Cabinet Prifddinas-Ranbarth Caerdydd ac adolygu papurau;
 - Cyfarfodydd monitro perfformiad chwarterol ar y cyd;
 - Cyfarfodydd prosiect misol i drafod trywydd y Fargen.

Bargen Ddinesig Bae Abertawe

- 5.7 Dros y tymor 15 mlynedd, mae Bargen Ddinesig Rhanbarth Bae Abertawe wedi addo cydweithio i gyflawni tri nod buddsoddi strategol canlynol Bargen Ddinesig Bae Abertawe i gyfrannu'n sylweddol at Strategaeth Adfywio Economaidd Dinas-Ranbarth Bae Abertawe 2013-2030:
- i. Creu dros 9,000 o swyddi sy'n gofyn am weithwyr medrus ac sy'n cyd-fynd â chyflymiad economaidd, ynni, gwyddorau bywyd a gweithgynhyrchu clyfar ar draws y rhanbarth o fewn 15 mlynedd (2017-33).
 - ii. Cynyddu gwrth ychwanegol gros (GVA) Dinas-Ranbarth Bae Abertawe o £1.8-2.4 biliwn drwy Dinas-Ranbarth Bae Abertawe erbyn 2033 a chyfrannu at yr ardal gan gyflawni 90% o lefelau cynhyrchiant y DU erbyn 2033.
 - iii. Darparu cyfanswm o oddeutu £1.15-1.3 biliwn o fuddsoddiad yn economi ranbarthol de-orllewin Cymru erbyn 2033.
- 5.8. Bydd y tri amcan buddsoddi yn cael eu cyflawni gyda buddsoddiad disgwylidiedig o £1.15 – 1.3 biliwn, sy'n sefyll ar hyn o bryd fel hyn: Bargen Ddinesig £241 miliwn; Sector Cyhoeddus £330 miliwn; Sector Preifat £592 miliwn.
- 5.9. Mae swyddogion Llywodraeth Cymru wedi datblygu perthynas waith agos gyda swyddogion Llywodraeth y DU i sicrhau dull cydlynol a chyson o gefnogi Bargen Ddinesig Bae Abertawe.
- Mae swyddogion o'r ddwy lywodraeth yn mynychu cyfarfodydd rheolaidd gyda phartneriaid rhanbarthol i arsylwi ar y gwaith o ddatblygu a chyflawni'r Fargen yn y rhanbarth.
 - Arsylwi yng nghyfarfodydd Bwrdd y Rhaglen.
 - Ar lefel rynglywodraethol mae Cyd-Fwrdd wedi ei sefydlu y mae'r ddwy Lywodraeth yn cael eu cynrychioli arno.

5.10 Mae pob un o'r naw prosiect bellach wedi'u cymeradwyo.

Bargen Twf y Gogledd

5.11 Mae Bargen Twf Gogledd Cymru, a lofnodwyd ym mis Rhagfyr 2020, yn cynnig cyfle am bron i £1 biliwn o fuddsoddiad dros 15 mlynedd, gan gynnwys £120 miliwn yr un gan Lywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU.

5.12 Mae Bargen Twf Gogledd Cymru yn eiddo i Fwrdd Uchelgais Economaidd Gogledd Cymru ac yn cael ei darparu ganddo, sy'n cynnwys chwe Awdurdod Lleol a phartneriaid academiaidd yn y Gogledd. Llofnodwyd Cytundeb Terfynol y Fargen gan Lywodraeth Cymru, Llywodraeth y DU a'r Bwrdd Uchelgais ym mis Rhagfyr 2020 a thalwyd y rhan gyntaf o arian y Llywodraeth, sef £16 miliwn, i'r Bwrdd Uchelgais ym mis Mawrth 2021, a gwnaed dyfarniad cyllid arall ym mis Mawrth 2022 am £20.445 miliwn, yn cynnwys £8 miliwn gan Lywodraeth Cymru a £12.445 miliwn gan Lywodraeth y DU. Mae'r Bwrdd Uchelgais yn atebol i'r ddwy lywodraeth ar gyfer cyflawni'r Fargen.

5.13 Mae Gweinidogion a swyddogion Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU yn cydweithio i hyrwyddo Bargen Twf Gogledd Cymru.

Bargen Twf y Canolbarth

5.14 Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo £55 miliwn tuag at y Fargen Twf yng Nghanolbarth Cymru, ac mae £55 miliwn o gyllid hefyd yn cael ei ymrwymo gan Lywodraeth y DU, o dan Gytundeb terfynol y Fargen a lofnodwyd yn gynharach eleni.

5.15 Llofnodwyd y Cytundeb gan y tri parti ar 13 Ionawr 2022, gan nodi fframwaith Llywodraeth Cymru, Llywodraeth y DU a Bwrdd Tyfu Canolbarth Cymru ar gyfer sut bydd y Fargen yn cael ei chyflawni gan gynnwys y trefniadau sylfaen hanfodol megis llywodraethu a sicrwydd, monitro a gwerthuso a chyfathrebu.

5.16 Arweinir y Bargeinion yn y pen draw gan uchelgais ein Partneriaid Cyflawni Rhanbarthol (awdurdodau lleol) sy'n nodi eu blaenoriaethau ar gyfer ymyrraeth i sbarduno twf economaidd cynaliadwy. Mae Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU yn gyd-lofnodwyr yn y Bargeinion, ond yr egwyddor allweddol yw mai'r Partneriaid Cyflawni Rhanbarthol sy'n gyfrifol am weledigaeth, amcanion, trefniadau llywodraethu a sicrwydd rhanbarthol, datblygu Portffolios Rhaglenni a Phrosiectau ac, yn bwysig, cyflawni allbynnau, canlyniadau a buddion i bob Bargen Ddinesig a phob Bargen Twf.

5.17 Mae swyddogion Llywodraeth Cymru wedi datblygu perthynas waith agos gyda swyddogion Llywodraeth y DU i sicrhau dull cydlynol a chyson o gefnogi Bargen Twf Canolbarth Cymru.

- Mae swyddogion o'r ddwy lywodraeth yn mynychu cyfarfodydd rheolaidd gyda phartneriaid rhanbarthol i arsylwi ar ddatblygiad y Fargen yn y rhanbarth.
- Ar lefel rynglywodraethol mae Cyd-Fwrdd wedi ei sefydlu y mae'r ddwy lywodraeth yn cael eu cynrychioli arno.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol
Cymru – Cofnod o ddatganoli fel system lywodraethu unigryw yng
Nghymru**

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

1	Trosolwg	3
2	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015	3
3	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) - Dangosyddion Cenedlaethol, Cerrig Milltir Cenedlaethol a Thueddiadau'r Dyfodol	6
4	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Archwilydd Cyffredinol Cymru	7
5	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru	7
6	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Disgwyliadau ar gyfer y dyfodol 10	
7	Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 – Rhagor o Wybodaeth . 11	
8	Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus	11
9	Rôl Comisiynwyr yng Nghymru	15
10	Rôl Partneriaethau	19
11	Partneriaeth Gymdeithasol yng Nghymru	21
12	Cynllun y Sector Gwirfoddol (Cynllun y Trydydd Sector)	25

1 Trosolwg

- 1.1 Mae'r papur hwn yn disgrifio datganoli fel system lywodraethu unigryw yng Nghymru. Wrth wneud hynny, mae'r papur yn ystyried model Cymru o ddiwygio gwasanaethau cyhoeddus, a rôl Comisiynwyr, partneriaethau (cenedlaethol, rhanbarthol a lleol), undebau llafur, Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015 a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus.
- 1.2 Mae Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn rhoi sail unigryw i'r broses o lywodraethu Cymru. O dan y croesbennawd *dull gweithredu "Cynhwysol" ar gyfer arfer swyddogaethau* yn Rhan 2 o'r Ddeddf honno, mae'n ofynnol i Weinidogion Cymru fwrw ymlaen ag amrywiol gamau ac ystyriaethau – gan gynnwys dyletswyddau i gynnal (ymysg pethau eraill) Cyngor Partneriaeth Cymru; i lunio Cynllun Llywodraeth Leol i gynnal a hyrwyddo llywodraethau lleol; i hyrwyddo buddiannau mudiadau gwirfoddol drwy Gynllun Sector Gwirfoddol; ac i wneud Cynllun Busnes i ystyried buddiannau Busnes. Mae'r elfennau hyn yn rhan annatod o'r setliad datganoli ei hun.
- 1.3 Mae dull Cymru o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus yn wahanol iawn i ddull Lloegr, lle mae gwasanaethau fel iechyd ac addysg wedi dod yn fwyfwy agored i newid yn economi'r farchnad gyda defnyddwyr gwasanaeth yn cael eu trin fel cwsmeriaid. Mewn gwlad o faint Cymru, mae'n anymarferol ac yn annymunol ceisio creu pellter o'r fath rhwng cyfrifoldeb gwleidyddol a'r broses o ddarparu gwasanaethau. Mae'r model llywodraethu a fabwysiadwyd yng Nghymru, sy'n cynnwys cydnabod y gofynion statudol a nodir uchod ochr yn ochr â gofynion eraill sy'n ymwneud â chynaliadwyedd, cyfle cyfartal a'r iaith Gymraeg, yn adlewyrchu amgylchiadau Cymru ac yn dylanwadu ar y ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu. O ganlyniad, rydym wedi datblygu dull cydweithredol unigryw sy'n canolbwyntio ar y dinesydd o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus. Rydym yn credu mai'r prif sbardun ar gyfer gwella gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru yw gweithio ar y cyd â phartneriaid: y sector cyhoeddus, y sector gwirfoddol/trydydd sector a, lle bo'n briodol, y sector gwirfoddol, a blaenoriaethu'r cyhoedd yng Nghymru. Mae Gweinidogion Cymru a etholwyd yn ddemocrataidd yn cynrychioli pobl Cymru ar lefel genedlaethol mewn penderfyniadau mawr ac maent yn cael eu dal yn atebol am eu gweithredoedd.

2 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015

- 2.1 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 (y Ddeddf) yn ddarn pwysig o ddeddfwriaeth arloesol yng Nghymru. Mae'r Ddeddf yn tarddu o'r ddyletswydd datblygu cynaliadwy a sefydlwyd yn Neddf Llywodraeth Cymru 1998 (a 2006). Mae'n fecanwaith i gyflawni polisi a dyheadau datblygu cynaliadwy. Nod y Ddeddf yw gwella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru ac mae'n mynnu bod y cyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf yn meddwl mwy am y tymor hir, yn gweithio'n well gyda phobl, cymunedau a gyda'i gilydd, yn ceisio atal problemau ac yn mabwysiadu dull gweithredu mwy cydgysylltiedig. Yn ogystal ag adlewyrchu'r gofynion ar gyfer cynhwysiant a chynaliadwyedd a osodir gan Ddeddf Llywodraeth Cymru,

mae

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol hefyd yn adlewyrchu dull cydweithredol unigryw Llywodraeth Cymru sy'n canolbwyntio ar y dinesydd o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus. O'r herwydd, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn sail i bolisïau Llywodraeth Cymru ar gyfer gwella'r ffordd mae gwasanaethau'n cael eu darparu i bobl Cymru. Dim ond drwy ddatganoli y gwnaed y darn sylfaenol hwn o ddeddf yn bosibl.

- 2.2 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn rhoi pwrrpas a rennir sydd wedi'i rwymo mewn cyfraith – y saith nod llesiant ar gyfer llywodraeth genedlaethol, llywodraeth leol, byrddau iechyd lleol a chyrff cyhoeddus penodedig eraill ledled Cymru (cyfanswm o 48 ar hyn o bryd).
- 2.3 Mae'n manylu ar y ffyrdd y mae'n rhaid i'r cyrff hyn weithio, a chydweithio er mwyn gwella llesiant Cymru. Mae'r Ddeddf hefyd yn rhoi dyletswydd ar gyrf cyhoeddus penodedig i weithredu ar y cyd drwy fyrdau gwasanaethau cyhoeddus i wella eu hardal a chyfrannu at y saith nod llesiant.
- 2.4 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi'i llunio i osod datblygu cynaliadwy yn brif egwyddor drefniadol Llywodraeth a chyrff cyhoeddus yng Nghymru.
- 2.5 Dyma'r 44 Corff Cyhoeddus yng Nghymru a gwmpesir gan y Ddeddf: Gweinidogion Cymru, 22 Awdurdod Lleol, saith Bwrdd Iechyd Lleol, Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru, Ymddiriedolaeth GIG Felindre, tri Awdurdod Parc Cenedlaethol, tri Awdurdod Tân ac Achub, Cyfoeth Naturiol Cymru, Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru, Cyngor Celfyddydau Cymru, Chwaraeon Cymru, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Amgueddfa Genedlaethol Cymru. Yn ogystal, mae pedair Cyd-bwyllgor Corfforedig yn dod o dan y Ddeddf.
- 2.6 Dyma brif nodweddion Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol:
 - a. **Nodau llesiant i Gymru** – Cymru lewyrchus, gwydn, iachach, mwy cyfartal sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang, â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu (manyllion isod).
 - b. **Dyletswydd llesiant** – Dyletswydd llesiant ar 44 o gyrf cyhoeddus ledled Cymru i sicrhau datblygiad cynaliadwy. Rhaid i hyn gynnwys gosod amcanion llesiant sydd wedi'u llunio i wneud y mwyaf o'u cyfraniad at y nodau llesiant, a gweithredu i'w cyflawni.
 - c. **Diffinio datblygu cynaliadwy** – Mae datblygu cynaliadwy yn golygu'r broses o wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru drwy weithredu, yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, gyda'r nod o gyflawni'r nodau llesiant.
 - d. **Yr Egwyddor Datblygu Cynaliadwy** – Mae'r 'egwyddor datblygu cynaliadwy' fel y'i diffinnir yn y Ddeddf yn golygu bod yn rhaid i Weinidogion Cymru a chyrff cyhoeddus *weithredu mewn modd sy'n ceisio sicrhau bod anghenion y presennol yn cael eu diwallu heb*

beryllu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion eu hunain. Ac er mwyn gweithredu yn y modd hwnnw rhaid i gorff cyhoeddus ystyried pum ffordd o weithio, sef:

- i. **Tymor Hir** - pwysigrwydd cydbwysu anghenion tymor byr gyda'r angen i ddiogelu'r gallu i ddiwallu anghenion tymor hir.
 - ii. **Integreiddio** - yr angen i ddilyn dull integredig.
 - iii. **Cynnwys** - cynnwys pobl eraill sydd â diddordeb mewn cyflawni'r nodau llesiant a sicrhau bod y bobl hynny'n adlewyrchu amrywiaeth y boblogaeth.
 - iv. **Cydweithredu** - gweithio ar y cyd.
 - v. **Atal** - Meddwl am weithredu er mwyn atal problemau rhag codi neu waethygu.
- 2.7 **Dangosyddion a Cherrig Milltir Cenedlaethol** – 50 o ddangosyddion cenedlaethol yn mesur cynnydd Cymru o dan y saith nod llesiant ac *Adroddiad Llesiant Cymru* sy'n cael eu cyhoeddi bob blwyddyn gan y Prif Ystadegydd.
- 2.8 **Archwilydd Cyffredinol** – dyletswydd ar yr Archwilydd Cyffredinol i gynnal archwiliadau o'r cyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf, ac adrodd i Senedd Cymru bob 5 mlynedd.
- 2.9 **Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru** - Mae'r Ddeddf yn sefydlu Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol statudol i Gymru (y Comisiynydd), a'i rôl yw gwarchod budd cenedlaethau'r dyfodol yng Nghymru, a chefnogi'r cyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf i weithio at gyflawni'r nodau llesiant. Mae gan y Comisiynydd bwerau i gynnal adolygiad a gwneud argymhellion i gyrff cyhoeddus.
- 2.10 **Gweithio mewn partneriaeth leol (Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus)** - Mae'r Ddeddf hefyd yn sefydlu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ar gyfer pob ardal awdurdod lleol yng Nghymru. Rhaid i bob bwrdd gwasanaethau cyhoeddus wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol, a diwylliannol ei ardal drwy weithio at y nodau llesiant. Byddant yn asesu llesiant yr ardal cyn cyhoeddi cynllun llesiant lleol ar y cyd.
- 2.11 **Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol** – Rhaid i Weinidogion Cymru Iunio Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol o fewn blwyddyn i etholiad Senedd Cymru. Bydd hyn yn edrych ar dueddiadau llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol tebygol Cymru yn y dyfodol. Cyhoeddwyd yr adroddiad cyntaf yn 2016 ac yn fwyaf diweddar ym mis Rhagfyr 2021.
- 2.12 **Nodau llesiant cenedlaethol** – Dyma'r saith nod llesiant a'u disgrifyddion (canlyniadau) sydd wedi'u cynnwys yn y ddeddfwriaeth yn dilyn sgwrs genedlaethol beilot dan faner 'Y Gymru a Garem' (2014/15). Dyma'r nodau llesiant hyn:
- a. **Cymru lewyrchus:** Cymdeithas arloesol, gynhyrchiol, garbon isel sy'n cydnabod y terfynau sydd ar yr amgylchedd byd-eang ac sydd, o ganlyniad, yn defnyddio adnoddau mewn modd effeithlon a chymesur (gan gynnwys gweithredu ar newid yn yr hinsawdd); ac sy'n datblygu poblogaeth fedrus ac addysgedig mewn economi sy'n cynhyrchu cyfoeth ac yn cynnig cyfleoedd

cyflogaeth, gan ganiatáu i bobl fanteisio ar y cyfoeth a gynhrychir drwy gael gafael ar waith addas.

- b. **Cymru gydnerth:** Cenedl sy'n cynnal ac yn gwella amgylchedd naturiol bioamrywiol gydag ecosystemau iach gweithredol sy'n cynnal cydnerthedd cymdeithasol, economaidd ac ecolegol

ynghyd â'r gallu i addasu i newid (er enghraifft, newid yn yr hinsawdd).

- c. **Cymru iachach:** Cymdeithas lle mae llesiant corfforol a meddyliol pobl cystal â phosibl a lle mae modd deall dewisiadau ac ymddygiad sydd o fudd i iechyd yn y dyfodol.
- d. **Cymru sy'n fwy cyfartal:** Cymdeithas sy'n galluogi pobl i gyflawni eu potensial ni waeth beth yw eu cefndir neu eu hamgylchiadau (gan gynnwys eu cefndir a'u hamgylchiadau economaidd-gymdeithasol).
- e. **Cymru o gymunedau cydlynus:** Cymunedau atyniadol, hyfyw a diogel sydd â chysylltiadau da.
- f. **Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu:** Cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn gwarchod diwylliant, treftadaeth a'r Gymraeg ac sy'n annog pobl i gyfranogi yn y celfyddydau, chwaraeon a gweithgareddau hamdden.
- g. **Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang:** Cenedl sydd, wrth iddi wneud unrhyw beth i wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru, yn ystyried a allai gwneud rhywbeth o'r fath gyfrannu'n gadarnhaol at lesiant byd-eang.

3 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) - Dangosyddion Cenedlaethol, Cerrig Milltir Cenedlaethol a Thueddiadau'r Dyfodol

- 3.1 Mae'r dangosyddion cenedlaethol, y cerrig milltir cenedlaethol, a'r dyletswyddau tueddiadau'r dyfodol yn rhan bwysig o ddeall Cymru a darparu tystiolaeth a gwybodaeth a all helpu i wneud penderfyniadau yn y tymor hir.
- 3.2 Ar 14 Rhagfyr 2021, o dan raglen Llundain Dyfodol Cymru, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru don gyntaf o gerrig milltir cenedlaethol Cymru, cyfres wedi'i diweddarau o ddangosyddion cenedlaethol i adlewyrchu effaith pandemig COVID-19, ac Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol Cymru 2021.

Dangosyddion Cenedlaethol

- 3.3 Roedd y Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru osod dangosyddion cenedlaethol i asesu'r cynnydd at gyflawni'r nodau llesiant. Ar ôl ymgynghori, cafodd 50 o ddangosyddion cenedlaethol eu gosod gerbron Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Senedd Cymru erbyn hyn) ym mis Mawrth 2016. Mae'r dangosyddion yn gyfres integredig o fesurau i helpu i ddeall y cynnydd y mae Cymru gyfan yn ei wneud at gyflawni'r saith nod llesiant yn y Ddeddf. Maent yn gyfuniad o fesurau meintiol ac ansoddol sy'n adlewyrchu economi, cymdeithas, amgylchedd a diwylliant Cymru. Nid ydynt wedi'u cynllunio i fesur perfformiad sefydliadau unigol.

Adroddiad 'Llesiant Cymru'

- 3.4 Bob blwyddyn, cyhoeddir adroddiad 'Llesiant Cymru' sy'n rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd sy'n cael ei wneud yng Nghymru at gyflawni'r saith nod llesiant gan ddefnyddio'r 50 o ddangosyddion cenedlaethol, a data cyd-destunol arall. Cyhoeddwyd yr adroddiad diweddaraf ym mis Medi 2021. Mae'r adroddiad wedi ei

gynhyrchu gan ystadegwyr Llywodraeth Cymru dan arweiniad Prif Ystadegydd Llywodraeth Cymru. Mae wedi'i gynhyrchu yn unol â'r Cod Ymarfer ar gyfer Ystadegau ac felly mae wedi'i gynhyrchu'n annibynnol ar ddylanwad gwleidyddol.

Cerrig Milltir Cenedlaethol

- 3.5 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015 yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru osod cerrig milltir cenedlaethol. Mae'r Ddeddf yn datgan y dylai'r rhain fod mewn meysydd y mae Gweinidogion Cymru yn ystyried *y byddent yn helpu i fesur a oes cynnydd yn cael ei wneud at gyrraedd y nodau llesiant.*
- 3.6 Mae'r cerrig milltir yn nodau ar y cyd ar gyfer Cymru yn hytrach na thargedau i Lywodraeth Cymru neu gyrff cyhoeddus unigol. Byddant yn ymwneud â'r Dangosyddion Cenedlaethol, cyfres o 50 o ddangosyddion ar lefel Cymru, sy'n adlewyrchu'r cyfraniad cyfunol y mae pob corff cyhoeddus, unigolyn a sefydliad yn ei wneud at y nodau.

Tueddiadau'r Dyfodol

- 3.7 Rhaid i Weinidogion Cymru lunio Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol o fewn blwyddyn i etholiad Senedd Cymru. Mae'r adroddiad yn edrych ar dueddiadau llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol tebygol Cymru yn y dyfodol. Cyhoeddwyd yr adroddiad cyntaf yn 2016 a chyhoeddwyd y fersiwn diweddaraf ym mis Rhagfyr 2021.

4 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Archwilydd Cyffredinol Cymru

- 4.1 Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i'r Archwilydd Cyffredinol archwilio cyrff cyhoeddus i asesu i ba raddau y maent wedi gweithredu yn unol â'r 'egwyddor datblygu cynaliadwy' wrth (a) gosod eu hamcanion llesiant; a (b) cymryd camau i'w bodloni.
- 4.2 Rhaid i Archwilydd Cyffredinol Cymru edrych ar bob corff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) o leiaf unwaith rhwng etholiadau Senedd Cymru, a rhoi adroddiad ar eu harchwiliadau i Senedd Cymru o leiaf flwyddyn cyn pob etholiad y Senedd.
- 4.3 Cyhoeddodd Archwilydd Cyffredinol Cymru adroddiadau unigol ar gyfer pob corff cyhoeddus, ac ym mis Mai 2020 cyhoeddodd adroddiad cyffredinol yn crynhoi ei ganfyddiadau cyffredinol ar gymhwyso'r egwyddor datblygu cynaliadwy o'r holl archwiliadau unigol.

5 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

- 5.1 Mae'r Ddeddf (Adran 17) yn sefydlu swydd statudol Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru (y Comisiynydd), sef unigolyn a benodir gan Weinidogion Cymru ar ôl ymgynghori â phwyllgor cyfrifol Senedd Cymru (tymor o 7 mlynedd). Rôl y Comisiynydd yw gwarchod budd cenedlaethau'r dyfodol yng Nghymru, a chefnogi'r cyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf i

weithio at gyflawni'r nodau llesiant. Mae

hyn yn golygu helpu cyrff cyhoeddus a'r rheini sy'n llunio polisïau yng Nghymru i feddwl am effeithiau tymor hir eu penderfyniadau. Mae gan y Comisiynydd bwerau i gynnal adolygiad a gwneud argymhellion i gyrff cyhoeddus. Dechreuodd y Comisiynydd cyntaf yn ei swydd ar 1 Chwefror 2016. Mae'r broses recriwtio ar gyfer Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol nesaf Cymru ar y gweill, a'r bwriad yw penodi'n gyhoeddus ddechrau 2023.

- 5.2 Mae dau adroddiad bob 5 mlynedd wedi'u cynnwys yng nghylch Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, un gan y Comisiynydd a'r llall gan Archwilydd Cyffredinol Cymru. Mae'r gyfraith yn mynnu bod y rhain yn cael eu cyhoeddi un diwrnod ac un flwyddyn cyn etholiad cyffredinol a gyda'i gilydd maent yn gofnod rheolaidd o weithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- 5.3 **Dyletswydd gyffredinol** – Mae Adran 18 o'r Ddeddf yn nodi mai dyletswydd gyffredinol y Comisiynydd yw hyrwyddo'r egwyddor datblygu cynaliadwy, yn arbennig i warchod gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion ac i annog cyrff cyhoeddus i roi mwy o sylw i effaith hirdymor eu gweithgareddau. At y diben hwn, rhaid i'r Comisiynydd hefyd fonitro ac asesu sut caiff yr amcanion llesiant a bennir gan gyrff cyhoeddus eu bodloni.
- 5.4 **Cyngor neu gymorth** – Mae Adran 19 o'r Ddeddf yn nodi y caiff y Comisiynydd, wrth gyflawni ei ddyletswydd gyffredinol, ddarparu cyngor neu gymorth (ac eithrio cymorth ariannol) i gorff cyhoeddus neu unrhyw berson arall y mae'n credu ei fod yn cymryd, neu'n ceisio cymryd, camau a allai gyfrannu at y nodau llesiant. Mae hyn yn cynnwys rhoi cyngor ar newid yn yr hinsawdd.
- 5.5 **Arfer gorau** – gall y Comisiynydd hefyd annog arfer gorau a chodi ymwybyddiaeth ymysg cyrff cyhoeddus o ran cyflawni eu hamcanion llesiant mewn ffordd sy'n gyson â'r egwyddor datblygu cynaliadwy; ac annog cyrff cyhoeddus i weithio gyda'i gilydd a gyda phersonau eraill pe gallai hyn eu helpu i gyflawni eu hamcanion llesiant.
- 5.6 **Ymchwil** – mae gan y Comisiynydd y pŵer o dan adran 19(2) o'r Ddeddf i gynnal ymchwil neu astudiaeth arall mewn perthynas â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, a'r graddau y mae'r nodau llesiant a'r dangosyddion cenedlaethol yn gyson â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, ac unrhyw beth sy'n gysylltiedig â'r pethau hyn ac sy'n effeithio ar lesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru neu unrhyw ran o Gymru.

Adolygiadau ac argymhellion a wnaed gan y Comisiynydd

- 5.7 Mae adran 20 o'r Ddeddf yn nodi i'r Comisiynydd gynnal adolygiad o'r graddau y mae corff cyhoeddus, er y gall hyn ymwneud â mwy nag un corff cyhoeddus, yn diogelu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion drwy ystyried effaith hirdymor yr hyn y mae'r corff hwnnw'n ei wneud. Caiff y Comisiynydd adolygu'r camau a gymerwyd gan gorff, neu y mae'n bwriadu eu cymryd,

i gyflawni ei amcanion llesiant, i ba raddau y mae'r amcanion llesiant hynny'n cael eu cyflawni ac a yw, wrth gymryd y camau hynny, wedi gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy.

- 5.8 Caiff y Comisiynydd gyflwyno argymhellion o ganlyniad i unrhyw adolygiad; mae hyn yn golygu y caiff y Comisiynydd argymhell camau gweithredu y dylai corff cyhoeddus eu cymryd er mwyn mynd i'r afael â mater penodol. Gall yr argymhellion hyn fod yn ymwneud â'r camau y mae corff cyhoeddus wedi'u cymryd i gyflawni ei amcanion llesiant a sut mae gosod amcanion llesiant a chymryd camau i'w bodloni yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy. O ran Gweinidogion Cymru, gall yr argymhellion hyn hefyd ymwneud â'r nodau llesiant neu'r dangosyddion cenedlaethol.
- 5.9 Rhaid i'r Comisiynydd gyhoeddi unrhyw adolygiad y mae'n ei wneud, a rhaid anfon copi o'r adolygiad a'i argymhellion at Weinidogion Cymru.
- 5.10 Caiff y Comisiynydd ei gwneud yn ofynnol i gorff cyhoeddus ddarparu unrhyw wybodaeth y mae'r Comisiynydd yn credu ei bod yn angenrheidiol i gynnal yr adolygiad. Dim ond os nad yw'r corff wedi'i wahardd rhag datgelu'r wybodaeth gan unrhyw ddeddfiad neu reol gyfreithiol arall y caiff y Comisiynydd ofyn am yr wybodaeth.
- 5.11 Rhaid i'r Comisiynydd gyhoeddi unrhyw argymhellion y mae'n ei wneud, a rhaid anfon copi o'r adolygiad a'i argymhellion at Weinidogion Cymru.

Ymateb i argymhellion y Comisiynydd

- 5.12 Mae adran 22 o'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus ddilyn y camau gweithredu a nodir mewn unrhyw argymhelliad y mae'r Comisiynydd yn ei wneud o dan adran 20(4) o'r Ddeddf. Fodd bynnag, gall y corff ddiystyru'r cyfan neu ran o'r argymhelliad os yw'n fodlon bod rheswm da dros wneud hynny. Gall y corff hefyd benderfynu dilyn dull gweithredu arall mewn perthynas â'r mater y mae'r argymhelliad yn cyfeirio ato, ond os yw'n penderfynu peidio â dilyn yr argymhelliad, rhaid iddo egluro ei ymateb a'r camau y mae'n bwriadu eu cymryd yn lle hynny.

Adroddiad Blynyddol

- 5.13 Mae'n ofynnol i'r Comisiynydd (Atodlen 2 paragraff 17 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol) gynhyrchu adroddiad blynyddol sy'n cwmpasu pob blwyddyn ariannol. Rhaid cyhoeddi'r adroddiad hwn erbyn 31 Awst fan bellaf ar ôl diwedd y flwyddyn ariannol y mae'n ymdrin â hi. Rhaid i'r Comisiynydd anfon yr adroddiad at Weinidogion Cymru a rhaid i'r Gweinidogion ei osod gerbron Senedd Cymru.

Panel Cyngori

- 5.14 Mae adran 26 o'r Ddeddf yn sefydlu panel cyngori. Dyma banel o gynghorwyr sy'n rhoi cyngor i'r Comisiynydd ar arfer ei swyddogaethau.

- 5.15 Rhestrir aelodau statudol y panel yn adran 26(2). Caiff Gweinidogion Cymru benodi aelodau ychwanegol i'r panel cyngori, a elwir yn 'aelodau penodedig'.

Y berthynas ag Archwilydd Cyffredinol Cymru

- 5.16 Caiff y Comisiynydd ddarparu cyngor neu gymorth i Archwilydd Cyffredinol Cymru mewn perthynas â'r egwyddor datblygu cynaliadwy ac i fyrdau gwasanaethau cyhoeddus ynghylch paratoi eu cynllun llesiant lleol.

Adroddiadau gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol a'r Archwilydd Cyffredinol

- 5.17 Mae cyhoeddi dau adroddiad bob 5 mlynedd yn rhan o gylch y Ddeddf, un gan y Comisiynydd a'r llall gan yr Archwilydd Cyffredinol. Mae'r gyfraith yn mynnu bod y rhain yn cael eu cyhoeddi un diwrnod ac un flwyddyn cyn etholiad Senedd Cymru a, gyda'i gilydd, maent yn gofnod annibynnol a chyfnodol o ymdrechion ar y cyd ledled Cymru i greu Cymru gynaliadwy.

Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol (Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol)

- 5.18 Mae adran 23 yn ei gwneud yn ofynnol i'r Comisiynydd baratoi adroddiad yn nodi'r gwelliannau y dylai cyrff cyhoeddus eu gwneud er mwyn gosod a bodloni eu hamcanion llesiant mewn modd sy'n gyson â'r egwyddor datblygu cynaliadwy.
- 5.19 Rhaid i'r Comisiynydd gyhoeddi'r adroddiad hwn cyn diwedd y cyfnod adrodd. Mae'r 'cyfnod adrodd' yn rhedeg o'r diwrnod ar ôl i Weinidogion Cymru gyhoeddi eu hadroddiad ar dueddiadau'r dyfodol o dan adran 11 o'r Ddeddf tan y diwrnod sy'n nodi un flwyddyn ac un diwrnod cyn dyddiad arfaethedig etholiad cyffredinol arferol nesaf Senedd Cymru. Caiff Gweinidogion Cymru, drwy reoliadau, ddiwygio'r diffiniad o gyfnod adrodd.
- 5.20 Rhaid i'r adroddiad hwn gynnwys asesiad o sut y dylai cyrff cyhoeddus ddiogelu gallu cenedlaethau'r dyfodol yn well i ddiwallu eu hanghenion ac ystyried yn well effaith hirdymor yr hyn maen nhw'n ei wneud. Rhaid i'r adroddiad hefyd roi crynodeb o'r dystiolaeth a gasglwyd a'r gweithgareddau a gynhaliwyd gan y Comisiynydd yn ystod y cyfnod adrodd, crynodeb o adolygiadau a gynhaliwyd yn ystod y cyfnod adrodd, yn ogystal â'r camau y mae'r Comisiynydd wedi'u cymryd wrth arfer ei swyddogaethau.
- 5.21 Rhaid i'r Comisiynydd anfon copi o'r adroddiad at Weinidogion Cymru a rhaid i'r Gweinidogion osod copi gerbron Senedd Cymru.
- 5.22 Cyhoeddodd y Comisiynydd Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol ar 4 Mai 2020 a chyhoeddodd yr Archwilydd Cyffredinol ei adroddiad yn 2020 ar yr un diwrnod.

6 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Disgwyliadau ar gyfer y dyfodol

- 6.1 Mae Llywodraeth Cymru wedi lansio ymgynghoriad cyhoeddus ar yr ail don o gerrig milltir cenedlaethol, a fydd yn helpu Gweinidogion Cymru i asesu

cynnydd at gyflawni'r saith nod llesiant cenedlaethol. Daw'r ymgynghoriad i ben ym mis Medi, gyda'r nod gyflwyno'r ail don o gerrig milltir i Senedd Cymru erbyn diwedd 2022.

- 6.2 Mae Llywodraeth Cymru hefyd wedi lansio ymgynghoriad cyhoeddus yn gofyn am safbwyntiau ar ymestyn dyletswydd llesiant (Rhan 2) y Ddeddf i restr o 8 corff cyhoeddus ychwanegol. Daw'r ymgynghoriad i ben ym mis Hydref 2022.
- 6.3 Ar hyn o bryd mae'r Comisiynydd yn cynnal Adran 20 ar sut mae trefniadau Llywodraeth Cymru yn datblygu'n gynaliadwy ac yn diogelu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion.
- 6.4 Mae'r broses recriwtio ar gyfer Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol nesaf Cymru ar y gweill, a'r bwriad yw penodi'n gyhoeddus ddechrau 2023.

7 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) – Rhagor o wybodaeth

7.1 Cefndir Cyffredinol:

- a. [Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015](#) (deddfwriaeth)
- b. [Memorandwm Esboniadol](#)
- c. [Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015](#)
- d. [Deddf llesiant cenedlaethau'r dyfodol – yr hanfodion](#)

7.2 Cyhoeddiadau allweddol Llywodraeth Cymru:

- a. [Adroddiad ar Lesiant Cymru](#)
- b. [Cerrig milltir cenedlaethol a dangosyddion cenedlaethol wedi'u diweddarau](#)
- c. [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#)

7.3 Adroddiadau ar y Ddeddf:

- a. [Fframwaith Cenedlaethau'r Dyfodol](#) Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol
- b. Adroddiad Archwilydd Cyffredinol Cymru [Felly, beth sy'n wahanol?](#)
- c. Adroddiad y Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus (y pumed Senedd) [Cyflawni ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol – y stori hyd yma](#)
- d. Adroddiad y Pwyllgor Cydraddoldeb a Chyfiawnder Cymdeithasol [Craffu blynyddol ar waith Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol: Yr wybodaeth ddiweddaraf](#)

8 Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus

- 8.1 Mae'r adran hon yn edrych ar rôl a swyddogaeth Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus o ran cefnogi llesiant yng Nghymru.
- 8.2 Fel yr esboniwyd uchod, sefydlodd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ar sail statudol ar gyfer pob ardal

awdurdod lleol yng Nghymru o fis Ebrill 2016 ymlaen, gan ddisodli'r Byrddau Gwasanaethau Lleol a oedd yn gweithredu'n wirfoddol.

- 8.3 Diben Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yw casglu ynghyd cyrff cyhoeddus allweddol mewn ardal ddaearyddol i wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol yr ardal honno.
- 8.4 Pedwar aelod statudol Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus yw'r awdurdod lleol, y bwrdd iechyd lleol ar gyfer yr ardal, yr awdurdod tân ac achub ar gyfer yr ardal a Chorff Adnoddau Naturiol Cymru. Mae dyletswyddau statudol y Bwrdd yn disgyn ar y cyrff hyn (hy mae swyddogaethau'r Bwrdd yn un o swyddogaethau pob aelod o'r Bwrdd y gellir ei arfer dim ond drwy weithredu ar y cyd â'r aelodau eraill).
- 8.5 Yn ogystal â'r aelodau statudol hyn, rhaid i bob Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus wahodd y canlynol i gymryd rhan: Gweinidogion Cymru, prif gwnstablaid, comisinydd yr heddlu a throseddau ar gyfer yr ardal, rhai gwasanaethau prawf, awdurdod parc cenedlaethol (os yw'n berthnasol), ac o leiaf un corff sy'n cynrychioli mudiadau gwirfoddol lleol perthnasol. Gall Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus hefyd wahodd sefydliadau gwasanaethau cyhoeddus eraill i gymryd rhan, er enghraifft, darparwyr addysg fel colegau a phrifysgolion a chymdeithasau tai, a chyrrff preifat fel fforymau busnes.
- 8.6 Ym mhob cylch etholiadol llywodraeth leol, mae'n ofynnol i fyrddau gwasanaeth cyhoeddus wneud y canlynol:
- Datblygu asesiad o lesiant lleol (a gyhoeddwyd ym mis Mai 2017 a mis Mai 2022)
 - Datblygu cynllun llesiant lleol (cyhoeddwyd ddiwethaf ym mis Mai 2018, sydd i fod i gael ei gyhoeddi ym mis Mai 2023)
 - Cynhyrchu adroddiad blynyddol (adroddiadau blaenorol a gyhoeddwyd ym mis Gorffennaf 2019, 2020, 2021, 2022)
- 8.7 Mae 15 o Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus, sy'n gweithredu'n bennaf ar ôl troed yr awdurdod lleol, er bod rhai wedi uno ar ôl troed mwy. Cafodd Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus Conwy a Sir Ddinbych, a Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Cwm Taf (Merthyr Tudful a Rhondda Cynon Taf) eu sefydlu fel un Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus o'r dechrau. Ym mis Hydref 2021, unodd y pum Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus ym Mlaenau Gwent, Caerffili, Sir Fynwy, Casnewydd a Thorfaen i ffurfio un Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus yng Ngwent. Nid yw Ynys Môn a Gwynedd wedi'u huno ond mae ganddynt gytundeb cydweithio ffurfiol.
- 8.8 Mae Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cael eu harwain gan arweinwyr lleol ac maent yn atebol iddynt. Yn wahanol i fyrddau eraill fel Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol neu Grwpiau Cydweithredol Cymorth Tai Rhanbarthol, nid yw Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cynnal gweithgareddau ar ran Llywodraeth Cymru. Fodd bynnag, rhaid ymgynghori â Llywodraeth Cymru ar asesiadau drafft o gynlluniau llesiant lleol a chynlluniau llesiant lleol drafft, a defnyddir y cyfle hwn i roi adborth a sicrhau bod y broses o bennu eu blaenoriaethau yn gadarn.

8.9 Nid yw Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn endidau cyfreithiol, ond yn hytrach yn bartneriaethau statudol, gyda phrosesau democrataidd lleol yn darparu her a chefnogaeth briodol. Mater i bob awdurdod lleol yw penderfynu ar ffurf y trefniadau craffu hyn. Mae llwyddiant pob Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus yn cael ei asesu'n lleol.

- 8.10 Rhaid i'r awdurdod(au) lleol sicrhau bod cymorth gweinyddol ar gael i'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus, gan sicrhau bod y bwrdd yn cwrdd yn rheolaidd ac yn cefnogi'r cyfarfodydd hynny. Mater i'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus yw penderfynu sut y bydd yn darparu adnoddau ar gyfer y swyddogaethau y mae'n rhaid iddo eu cyflawni, fel paratoi'r asesiad a'r cynllun, sy'n gyfrifoldeb i'r holl aelodau statudol yn gyfartal. Rhaid iddynt ystyried pa gamau sy'n briodol ac yn gymesur. Gall aelodau'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus gyfuno eu hadnoddau i gyflawni amcanion y cytunwyd arnynt.

Rôl Llywodraeth Cymru

- 8.11 Mae Llywodraeth Cymru yn darparu pecyn o gymorth cyffredinol sy'n cael ei ddarparu'n genedlaethol i Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn ogystal â chyllid rhanbarthol wedi'i dargedu i gefnogi cydweithio ar draws Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus a lleihau dyblygu ymdrechion, ee i feithrin y gallu i ymgysylltu â chymunedau. Nid yw Llywodraeth Cymru yn darparu cyllid cyffredinol i gyflawni camau gweithredu yn y cynllun llesiant lleol. Fodd bynnag, gall Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ddefnyddio ffrydiau ariannu polisi amrywiol Llywodraeth Cymru i gefnogi meysydd gwaith penodol, ac maent wedi gwneud hynny.
- 8.12 Ar 17 Mawrth 2021, cyhoeddodd Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Senedd Cymru yr adroddiad Cyflawni ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol – y stori hyd yma. Roedd yn cynnwys argymhelliad i Lywodraeth Cymru *gynnal adolygiad o sut mae gwaith Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cael ei ariannu. Dylai'r adolygiad ddechrau heb fod yn hwyrach na chwe mis ar ôl etholiad nesaf Senedd Cymru, gyda'i gasgliadau'n cael eu rhoi ar waith mewn da bryd er mwyn iddynt allu cyfrannu at ddyraniadau cyllid ar gyfer blwyddyn ariannol 2023-24. Dylid cynnal yr adolygiad gyda'r egwyddorion canlynol mewn golwg:*
- *Dylai Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus allu cael mynediad at gronfeydd cyfun o adnoddau eu haelodau statudol, ac y gallent naill ai eu dal fel endidau corfforaethol ffurfiol, neu drwy drefniadau anffurfiol.*
 - *Dylai cyllidebau Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gael eu pennu gan ganllawiau clir a chyson gan Lywodraeth Cymru.*
 - *Dylai cyllidebau Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gael eu llywio gan y rôl y mae Llywodraeth Cymru wedi'i nodi ar eu cyfer.*
 - *Dylai'r cyfraniadau y mae'n rhaid i bob sefydliad eu gwneud i ariannu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gydnabod ymrwymïadau ehangach sydd ganddynt i bartneriaethau eraill (gan gynnwys i Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus eraill).*
- 8.13 Roedd ymateb Llywodraeth Cymru i gynnydd yn nodi,

Mae Llywodraeth Cymru wedi dod i'r casgliad hyd yma mai mater i'r Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yw penderfynu sut maent yn darparu adnoddau ar gyfer eu gwaith ar y cyd – gan gynnwys cyfuno cyllid. Fodd bynnag, rydym yn cydnabod bod partneriaid wedi cael gwahanol raddau o lwyddiant gyda hyn ac efallai y bydd lle i gefnogi'r gwaith o ddatblygu dull cyffredin o gronni adnoddau. Efallai y bydd rhai partneriaid hefyd yn gwerthfawrogi canllawiau ychwanegol ar yr hyblygrwydd presennol o ran y cyllid sydd ar gael o

ffynonellau eraill.

Byddwn yn gweithio gyda Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus i gael gwell dealltwriaeth o ble maent wedi cyfuno – neu wedi ceisio cyfuno – adnoddau, a chanfod a rhannu arferion da. Ochr yn ochr â hyn, rydym yn ystyried yn flynyddol y pecyn

o gyllid a chymorth rydym yn ei ddarparu'n uniongyrchol i Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus a byddwn yn edrych ar sut gallwn ni godi ymwybyddiaeth o'r amrywiaeth o ffynonellau cyllid sydd ar gael iddynt. Nid yw'r adolygiad hwn wedi'i gwblhau eto.

Dyheadau/disgwyliadau yn y dyfodol / Cynigion ar gyfer newid

- 8.14 Nid oes unrhyw newidiadau polisi sylweddol yn cael eu cynnig ar gyfer Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus. Mae'r Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn datblygu eu cynlluniau llesiant lleol nesaf a byddant yn cyflawni'r cynlluniau hynny o fis Mai 2023 ymlaen.
- 8.15 O ran cyllid, y polisi hyd yma yw bod ethos Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn ymwneud â gweithio mewn partneriaeth ar flaenoriaethau lleol a rennir ac nid mecanwaith cyflawni ar gyfer Llywodraeth Cymru. Mae'r pwyslais yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ymwneud â newid y ffordd mae adnoddau presennol yn cael eu defnyddio – drwy gydweithio ac osgoi dyblygu gweithgareddau. Fodd bynnag, y gobaith yw y bydd yr adolygiad o gyllid a amlinellir uchod mewn ymateb i adroddiad Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Senedd Cymru yn galluogi ac yn cefnogi Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus i gael mynediad at ffrydiau cyllido ehangach i gefnogi'r gwaith o gyflawni eu cynlluniau.

9 Rôl Comisiynwyr yng Nghymru

- 9.1 Mae dyfodiad datganoli yng Nghymru wedi arwain at sefydlu swyddi Comisiynydd Plant Cymru (y swydd gyntaf o'i math yn y Deyrnas Unedig), Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru, Comisiynydd y Gymraeg, a Chomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru (mae'r manylion yn **adran 5** uchod). Mae'r Comisiynwyr annibynnol hyn yn edrych ar sut mae'r penderfyniadau a wneir gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru, gan gynnwys Llywodraeth Cymru, yn effeithio ar ddinasyddion Cymru, gan ddal y cyrff hynny'n atebol a darparu fframwaith ar gyfer gwella'r ffordd y mae gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu darparu yng Nghymru.

Comisiynydd Plant Cymru

- 9.2 Cymru oedd y wlad gyntaf yn y DU i sefydlu Comisiynydd Plant fel eiriolwr annibynnol dros hawliau plant. Roedd yn un o brif argymhellion Syr Ronald Waterhouse ar ôl iddo ymchwilio i gam-drin mewn cartrefi plant yng Ngogledd Cymru.
- 9.3 Penodwyd Comisiynydd Plant cyntaf Cymru ym mis Mawrth 2001.
- 9.4 Sefydlwyd Comisiynydd Plant Cymru gan Ddeddf Safonau Gofal 2000, ac mae'n sefydliad hawliau dynol annibynnol i blant. Mae cylch gwaith y Comisiynydd wedi'i nodi yn [Neddf Comisiynydd Plant Cymru 2001](#), a oedd yn diwygio [Deddf Safonau Gofal 2000](#).
- 9.5 Prif nod y Comisiynydd Plant yw diogelu a hyrwyddo hawliau a lles pob plentyn a pherson ifanc yng Nghymru. Rhaid i'r Comisiynydd ystyried Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn.

- 9.6 Mae cylch gwaith Comisiynydd Plant Cymru yn cwmpasu pob maes o bwerau datganoledig Senedd Cymru i'r graddau y maent yn effeithio ar hawliau a lles plant. Cytunir ar y gyllideb bob blwyddyn ac ar gyfer 2022-23 mae'n £1.69 miliwn.
- 9.7 Mae gan y Comisiynydd y pwerau canlynol:
- Y pŵer i adolygu sut mae arfer swyddogaethau neu'r bwriad i arfer swyddogaethau cyrff cyhoeddus diffiniedig gan gynnwys Llywodraeth Cymru yn effeithio ar blant.
 - Y pŵer i adolygu a monitro pa mor effeithiol yw'r trefniadau ar gyfer cwynion, chwythu'r chwiban ac eiriolaeth gan gyrff cyhoeddus diffiniedig wrth ddiogelu a hyrwyddo hawliau a lles plant.
 - Y pŵer i edrych ar achosion mewn perthynas â phlant unigol mewn amgylchiadau penodol.
 - Y pŵer i ddarparu cymorth i blentyn mewn amgylchiadau penodol.
 - Y pŵer i gyflwyno sylwadau i Lywodraeth Cymru am unrhyw faterion sy'n effeithio ar hawliau a lles plant sy'n ymwneud â'r Comisiynydd ac nad oes ganddynt y pŵer i weithredu ar eu rhan.
- 9.8 Mae'r Comisiynydd yn dal Llywodraeth Cymru i gyfrif drwy gyhoeddi [Adroddiad Blynyddol](#). Mae'r Adroddiad Blynyddol yn cynnwys cyfres o argymhellion ar gyfer Llywodraeth Cymru, crynodeb o'r camau a gymerwyd gan ei Swyddfa, ac adolygiad o faterion sy'n berthnasol i hawliau a lles plant a phobl ifanc yng Nghymru. Mae rhagor o wybodaeth am bwerau cyfreithiol Comisiynydd Plant Cymru a sut maent wedi cael eu defnyddio i hyrwyddo newid i blant ers 2001 ar gael [yma](#).
- 9.9 Roedd rôl y Comisiynydd Plant yn arbennig o bwysig yn ystod pandemig y Coronafeirws (COVID-19). Arweiniodd y Comisiynydd y gwaith o ddatblygu'r arolygon *Coronafeirws a Fi* ar-lein, mewn partneriaeth â Llywodraeth Cymru, i roi cyfle i blant a phobl ifanc rannu eu barn am effaith y pandemig ar eu bywydau. Cymerodd dros 43,000 o bobl ifanc ran mewn dau arolwg; defnyddiwyd y canfyddiadau'n eang i ddylanwadu ar y broses o wneud penderfyniadau.
- 9.10 Mae buddsoddi yn rôl Comisiynydd annibynnol ar gyfer Plant yng Nghymru yn dangos yn gyhoeddus ymrwymiad Llywodraeth Cymru i hawliau plant. Mae'n dangos bod Llywodraeth Cymru yn croesawu craffu annibynnol a gweithio mewn partneriaeth i ddiwallu anghenion pob plentyn.

Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru

- 9.11 Cafodd Deddf Comisiynydd Pobl Hŷn (Cymru) 2006 ("y Ddeddf") Gydsyniad Brenhinol ar 25 Gorffennaf 2006. Mae'n gweithredu ymrwymiad Llywodraeth Cymru i sefydlu Comisiynydd annibynnol ar gyfer Pobl Hŷn yng Nghymru, i ddiogelu a hyrwyddo buddiannau pobl hŷn yng Nghymru.

¹ [Canlyniadau Coronafeirws a Fi - Comisiynydd Plant Cymru \(childcomwales.org.uk\)](#) a [Coronafeirws a Fi - Canlyniadau ein harolwg mis Ionawr 2021 - Comisiynydd Plant Cymru \(childcomwales.org.uk\)](#)

- 9.12 Roedd sefydlu Comisiynydd Pobl Hŷn yn elfen bwysig o ymrwymiad Llywodraeth Cymru i godi safonau gwasanaethau yn y sector cyhoeddus ar gyfer pobl hŷn yng Nghymru. Sefydlodd y Ddeddf Gomisiynydd Pobl Hŷn Cymru a rhoi'r pŵer dros adolygu ac archwilio. Roedd hefyd yn gwneud darpariaeth ynghylch materion gan gynnwys yr awdurdodau a'r mathau o gwynion y gellir eu hadolygu neu ymchwilio iddynt.
- 9.13 Cafodd y penodiad cyntaf ei wneud yn 2008 fel y Comisiynydd Pobl Hŷn cyntaf yn y Byd. Cyllideb Comisiynydd Pobl Hŷn 2022-23 yw £1.89 miliwn. Y prif swyddogaethau yw:
- Hyrwyddo a diogelu hawliau a diddordebau pobl hŷn yng Nghymru
 - Herio gwahaniaethu yn erbyn pobl hŷn yng Nghymru
 - Annog ymarfer gorau wrth ymdrin â phobl hŷn yng Nghymru.
 - Adolygu'r ddeddf sy'n effeithio ar fuddiannau pobl hŷn yng Nghymru
- 9.14 O'r cychwyn cyntaf, mae'r Comisiynydd Pobl Hŷn wedi canolbwyntio ar ymgysylltu â phobl hŷn a sicrhau dealltwriaeth lawn o'r materion sy'n eu hwynebu. Ymhlith y blaenoriaethau mae urddas a pharch mewn ysbytai, diogelu pobl hŷn rhag cael eu cam-drin, a gwneud yn siŵr bod pobl hŷn yn gallu sicrhau bod eu lleisiau'n cael eu clywed.
- 9.15 Roedd rôl y Comisiynydd Pobl Hŷn fel eiriolwr yn arbennig o bwysig yn ystod pandemig Covid-19 i ddiogelu hawliau pobl hŷn yng Nghymru.
- 9.16 Mae Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru wedi cynnal sawl adolygiad allweddol o brofiadau pobl hŷn. Adolygiad o brofiadau pobl hŷn sy'n byw mewn cartrefi gofal oedd y mwyaf o'i fath a gynhaliwyd erioed yng Nghymru. Arweiniodd yr argymhellion at amrywiaeth o gamau gweithredu a gwelliannau.
- 9.17 Mae'r Comisiynydd Pobl Hŷn hefyd yn rhoi cyngor a chymorth uniongyrchol i bobl hŷn, ac mae hyn wedi bod yn arbennig o bwysig gyda chostau byw cynyddol.
- 9.18 Mae'r Comisiynydd Pobl Hŷn yn [Aelod Cyswllt o Rwydwaith Byd-eang o Ddinasoedd a Chymunedau Oed-gyfeillgar Sefydliad Iechyd y Byd](#) ac mae'n gweithio i hyrwyddo cynnydd sy'n ystyriol o oedran ar lefelau lleol, rhanbarthol, cenedlaethol a rhyngwladol.
- 9.19 Mae buddsoddi yn rôl Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru yn dangos yn gyhoeddus ein hymrwymiad i sicrhau bod pobl hŷn mewn sefyllfa dda i ddylanwadu ar y broses o ddatblygu a gweithredu polisïau. Mae hefyd yn dangos bod Llywodraeth Cymru yn croesawu craffu annibynnol a gweithio mewn partneriaeth i sicrhau Cymru sy'n cefnogi pobl o bob oed i fyw a heneiddio'n dda.

9.20 Sefydlwyd Comisiynydd y Gymraeg gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.
Cafodd y Mesur ei basio gan Gynulliad Cenedlaethol

Cymru ar 7 Rhagfyr 2010, a chafodd Gydsyniad Brenhinol ar 9 Chwefror 2011. Roedd y Mesur yn moderneiddio'r fframwaith cyfreithiol presennol ynghylch defnyddio'r Gymraeg wrth ddarparu gwasanaethau cyhoeddus. Roedd y Mesur yn datgan bod gan y Gymraeg statws swyddogol yng Nghymru a dyma sefydlodd swyddfa Comisiynydd y Gymraeg (y Comisiynydd).

- 9.21 Prif swyddogaethau'r Comisiynydd yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg, gweithredu system safonau'r Gymraeg, ac ymchwilio i achosion o ymyrraeth â'r rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg. Rhaid i'r Comisiynydd hefyd gynnal yr egwyddor na ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru.
- 9.22 Prif weledigaeth y Comisiynydd yw Cymru lle gall pobl fyw eu bywyd yn Gymraeg. Mae ganddo bedwar amcan strategol cyffredinol sy'n cyfrannu at gyflawni'r weledigaeth honno:
- Sicrhau tegwch, cyfiawnder a hawliau i siaradwyr Cymraeg
 - Sicrhau bod y Gymraeg yn ystyriaeth ganolog mewn polisi a deddfwriaeth
 - Cynnal a chynyddu cydymffurfiaid sefydliadau â'u dyletswyddau statudol
 - Cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg gan sefydliadau ar draws pob sector
- 9.23 Mae'r Comisiynydd wedi gosod safonau'r Gymraeg ar dros 120 o gyrff hyd yma. Mae'r safonau hyn yn gosod dyletswyddau ar gyrff wrth ddarparu gwasanaethau i'r cyhoedd, darparu gwasanaethau i'w staff eu hunain, ac maent hefyd yn mynnu bod cyrff yn ystyried y Gymraeg wrth lunio polisiau newydd. Mae'r safonau'n cyfrannu at fwy o ymwybyddiaeth o'r Gymraeg yn y sector cyhoeddus yng Nghymru, ac maent yn gweithio at wella gwasanaethau.
- 9.24 Ers ei sefydlu mae'r Comisiynydd hefyd wedi cynnal ymchwiliadau i feysydd polisi penodol megis gwasanaethau Cymraeg mewn carchardai, gwasanaethau gofal dementia sydd ar gael i siaradwyr Cymraeg, a'r gweithlu addysg statudol yng Nghymru. Mae dyletswydd statudol ar y Comisiynydd hefyd i gyhoeddi adroddiad 5 mlynedd ar sefyllfa'r Gymraeg. Cyhoeddwyd yr adroddiad 5 mlynedd diwethaf yn 2021 ac mae'n cwmpasu'r cyfnod rhwng 1 Ionawr 2016 a 31 Rhagfyr 2020.
- 9.25 Mae buddsoddi yn rôl y Comisiynydd yn dangos yn gyhoeddus ymrwymiad Llywodraeth Cymru i'r Gymraeg; ac mae'n dangos ymrwymiad Llywodraeth Cymru i weithredu system safonau'r Gymraeg sydd wedi'i llunio i wella'r ddarpariaeth o wasanaethau Cymraeg. Mae gan Lywodraeth Cymru strategaeth uchelgeisiol ar gyfer y Gymraeg – Cymraeg 2050, mae'r strategaeth hon yn gweithio at ddau brif darged: cael miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, a dyblu'r defnydd dyddiol o'r Gymraeg. Mae'r Comisiynydd yn bartner cyflawni allweddol wrth i Lywodraeth Cymru weithredu ei strategaeth ar gyfer yr iaith.

10 Rôl Partneriaethau

- 10.1 Mae'r adran hon o'r papur yn edrych ar rôl gweithio mewn partneriaeth wrth gefnogi'r gwaith o gyflawni amcanion Llywodraeth Cymru ar draws gwasanaethau cyhoeddus, gyda phartneriaid yn y sector preifat a'r trydydd sector.
- 10.2 Mae gweithio mewn partneriaeth wedi bod yn rhan o ddull gweithredu Llywodraeth Cymru ers datganoli. Roedd Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn ffurfioli'r dull cenedlaethol o weithio mewn partneriaeth drwy sefydlu Cyngor Partneriaeth statudol Cymru a chreu dyletswyddau i gyhoeddi cynlluniau ar gyfer sut y byddai Llywodraeth Cymru yn hyrwyddo, ac yn gweithio gyda, llywodraeth leol, busnes a'r trydydd sector.
- 10.3 Roedd [*Beyond Boundaries: Citizen-Centred Local Services for Wales*](#) (Beecham et al, 2006) yn nodi mai dau ffactor llwyddiant hanfodol ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus mwy effeithiol oedd partneriaeth ac ymgysylltu â dinasyddion. Nododd fod partneriaeth yn anodd a bod angen buddsoddi amser, adnoddau ac arweinyddiaeth.
- 10.4 Ym mis Tachwedd 2006, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru [*Creu'r Cysylltiadau – Cyflawni Ar Draws Ffiniau: Trawsnewid Gwasanaethau Cyhoeddus yng Nghymru*](#). Roedd yn cynnwys cynigion i sefydlu Byrddau Gwasanaethau Lleol a Chytundebau Gwasanaethau Lleol i hyrwyddo cydweithio rhwng cyrff cyhoeddus.
- 10.5 Roedd [*Lleol, Rhanbarthol, Cenedlaethol: Pa wasanaethau sydd orau i'w darparu ym mhle?*](#) (Simpson et al, 2011) yn gwneud 21 o argymhellion ar y ffordd orau o ddarparu gwasanaethau llywodraeth leol, gan ganolbwyntio'n bennaf ar gydweithio rhwng cynghorau. Roedd yr adroddiad yn cynnwys sawl enghraifft o bartneriaethau a chydweithio gweithredol llwyddiannus – ffurfiol ac anffurfiol.
- 10.6 Daeth y [*Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus*](#) (Williams et al, 2014) i'r casgliad bod angen i'r broses o lywodraethu partneriaethau fod yn gliriach ac yn gryfach, gyda set gliriach o flaenoriaethau, cynlluniau a chanlyniadau. Daeth i'r casgliad bod yn rhaid symleiddio strwythurau partneriaethau lleol yn radical a'u gwneud yn fwy effeithiol. Eu casgliad oedd y dylai'r byrddau gwasanaethau lleol ysgwyddo'r cyfrifoldeb dros gynnal un gofrestr o bartneriaethau lleol a strwythurau partneriaethau lleol.
- 10.7 Ym mis Ebrill 2016, daeth [*Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015*](#) i rym, a sefydlodd Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus statudol, a oedd yn olynu'r byrddau gwasanaethau lleol. Daeth [*Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant \(Cymru\) 2014*](#) i rym hefyd ym mis Ebrill 2016 a sefydlwyd Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol i yrru darpariaeth ranbarthol strategol gwasanaethau cymdeithasol mewn cydweithrediad agos ag iechyd.
- 10.8 Ym mis Ionawr 2019, dywedodd y Gweithgor ar Lywodraeth Leol fod nifer y

partneriaethau strategol – sy'n aml yn cynnwys yr un cyrff sy'n aelodau – yn creu teimlad bod angen lledaenu'r adnoddau presennol hyd yn oed yn fwy eang. Yn dilyn hynny, cynhaliodd Llywodraeth Cymru, CLILC a Chyddfederasiwn GIG Cymru [Adolygiad o Bartneriaethau Strategol](#),

a gyflwynodd adroddiad ym mis Mehefin 2020. Daeth i'r casgliad ei bod hi'n well mynd ati'n lleol i ddatblygu'r ymdrechion i symleiddio'r gwaith a'r berthynas rhwng partneriaethau.

Sefyllfa Bresennol Llywodraeth Cymru

- 10.9 Nid oes rhestr gynhwysfawr o bartneriaethau ffurfiol a/neu anffurfiol yng Nghymru. Fodd bynnag, roedd y gwaith mapio a wnaed fel rhan o'r Gweithgor ar Ddiwygio Llywodraeth Leol yn dangos cryn dipyn o weithio mewn partneriaeth ar sail wirfoddol a statudol ledled Cymru. Mae'r partneriaethau hyn yn cael eu gyrru a'u rheoli ar lefelau lleol, rhanbarthol a chenedlaethol.
- 10.10 Roedd yr Adolygiad o Bartneriaethau Strategol yn diffinio cwmpas partneriaethau *strategol*. Ystyriwyd cydweithrediadau sector unigol neu wasanaethau ar y cyd y tu allan i gwmpas yr adolygiad ee consortia gwella ysgolion neu'r Cyd-bwyllgorau Corfforaethol. Dyma brif ganfyddiadau'r cynnwys:
- Nid oedd consensws ynghylch sut mae gwella neu symleiddio sefyllfa'r bartneriaeth.
 - Nid oedd cais cyson – yn wir roedd gwrthwynebiad – i Lywodraeth Cymru uno neu ddiddymu partneriaethau. Yr her yw gwasanaethu'r partneriaethau hyn yn briodol, gan gynnal adnoddau ar flaenoriaethau'r sefydliad ei hun.
 - Codwyd y gwahanol olion troed partneriaethau weithiau fel problem, ond roedd diwylliant o gydweithio a gweithio colegol yn cael ei ystyried yn fwy pwysig a phwerus nag ad-drefnu ffiniau daearyddol. Roedd pryder y byddai ail-alinio partneriaethau o'r brig i lawr yn tarfu ar y cysylltiadau effeithiol presennol. Er gwaethaf degawdau o weithio mewn partneriaeth, mae angen o hyd i ddatblygu'r diwylliant colegol mewn sefydliadau, gan ddechrau gyda'r arweinwyr, ar draws gwasanaethau'r sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector.
 - Mewn gwahanol rannau o Gymru, mae rhai atebion eisoes wedi cael eu harchwilio i symleiddio'r cyd-destun partneriaethau, gan fanteisio ar yr hyblygrwydd yng ngofynion y partneriaethau hyn ac – fel arfer – y cysylltiadau cynhyrchiol presennol.
- 10.11 Roedd yr adolygiad yn cynnwys un ar ddeg o argymhellion y cytunwyd arnynt gan Gyngor Partneriaeth Cymru. Un o'r prif argymhellion oedd y dylai newidiadau i symleiddio gweithio mewn partneriaeth gael eu harwain yn lleol. Gallai'r Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus a'r Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol ddarparu rôl arwain naturiol wrth gefnogi hyn. Roedd yr adolygiad hefyd yn argymhell y dylai Cyngor Partneriaeth Cymru adolygu'r cyd-destun partneriaethau o bryd i'w gilydd.
- 10.12 Ar ôl cyhoeddi'r adolygiad, ysgrifennodd y Gweinidog Tai a Llywodraeth Leol ar y pryd at bob Cadeirydd partneriaethau strategol yn cadarnhau bod ganddynt hyblygrwydd i adolygu eu trefniadau ac roedd yn cynnig cymorth i hwyluso hyn.

Dyheadau/disgwyliadau yn y dyfodol / Cynigion ar gyfer newid

- 10.13 Roedd y Cytundeb Cydweithredu, a gyhoeddwyd ym mis Tachwedd 2021, yn cynnwys ymrwymiad i *sicrhau bod gwaith partneriaeth rhanbarthol yng Nghymru yn effeithlon ac yn symlach ac yn darparu atebolrwydd a rheolaeth ddemocrataidd briodol*. Mae hyn wedi ysgogi gwaith ar y cyd rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru i ymgysylltu â Chadeiryddion partneriaethau strategol i bwysu a mesur gweithgareddau ers yr adolygiad. Y canlyniad a fwriedir yw trafod y canfyddiadau gyda Chyngor Partneriaeth Cymru yn y flwyddyn newydd.
- 10.14 Bydd y polisi a'r gweithgarwch sy'n ymwneud â gweithio mewn partneriaeth yn y dyfodol yn seiliedig ar y cydweithio rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru i adolygu trefniadau partneriaethau.
- 10.15 Roedd argymhelliad terfynol yr Adolygiad o Bartneriaethau Strategol yn cynnig y dylai'r Cyngor Partneriaethau fynd ati'n rheolaidd i adolygu'r cyd-destun partneriaethau i ystyried a oes angen polisi neu newid deddfwriaethol gan Lywodraeth Cymru, a phryd a ble. O'r herwydd, byddai gwerthusiad llawn o'r opsiynau ac asesiad o'r effaith arnynt yn cael eu cynnal ar unrhyw newidiadau arfaethedig i'r polisi presennol.
- 10.16 Ni chynigir unrhyw weithgarwch ar hyn o bryd i ddeddfu ar gyfer y partneriaethau anffurfiol neu leol eraill yn y system.

11 Partneriaeth Gymdeithasol yng Nghymru

- 11.1 Mae Llywodraeth Cymru wedi annog gweithio mewn partneriaeth ers datganoli i ddod o hyd i'r atebion gorau i'r heriau sy'n wynebu Cymru. Mae partneriaeth gymdeithasol yn fath penodol o bartneriaeth sy'n cynnwys y llywodraeth, cyflogwyr a gweithwyr (a gynrychiolir yn bennaf drwy undebau llafur) yn cydweithio ar lefel genedlaethol.
- 11.2 Hyd yma, nid oes sail statudol i bartneriaeth gymdeithasol a arweinir gan y llywodraeth yng Nghymru, nac mewn mannau eraill yn y DU, ac mae partneriaethau cymdeithasol presennol wedi datblygu'n wirfoddol ac yn organig. Hefyd, nid oes fframwaith sefydledig ar gyfer partneriaeth gymdeithasol yng Nghymru ac mae partneriaethau o'r fath wedi mabwysiadu amrywiaeth o ddulliau, gan ddatblygu dros amser mewn ymateb i gyd-destunau, gofynion a blaenoriaethau sy'n newid.

Adolygu Gweithio mewn Partneriaeth Gymdeithasol

- 11.3 Mae Cyfarwyddiaeth y Bartneriaeth Gymdeithasol a Gwaith Teg yn Llywodraeth Cymru yn cynnal adolygiad fesul cam o strwythurau partneriaeth gymdeithasol a ffyrdd o weithio sy'n cael eu defnyddio ar hyn o bryd ar draws y llywodraeth. Dangosir canlyniadau cam mapio'r adolygiad hwnnw yn **Ffigur 1** isod.

11.4 Mae nifer o'r grwpiau a nodir yn Ffigur 1 wedi bod yn allweddol wrth reoli'r ymateb i bandemig COVID-19 yng Nghymru.

- 11.5 Mae'r **Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol Cysgodol**, fforwm traws-sector teiran dan gadeiryddiaeth Prif Weinidog Cymru, wedi bod yn gyfrwng i Weinidogion Cymru gysylltu â phartneriaid cymdeithasol. Roedd y Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol Gysgodol yn chwarae rhan bwysig yn ystod yr ymateb brys i bandemig COVID-19. Darparodd y Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol Gysgodol fforwm i rannu gwybodaeth ac ymgysylltu â phartneriaid cymdeithasol i gryfhau datblygiad polisi drwy gyfnod o argyfwng cenedlaethol.
- 11.6 Yn yr un modd, mae'r ystyriaethau ynghylch iechyd a diogelwch yn y gweithle wedi cael eu newid yn sylweddol gan bandemig y coronafeirws (COVID-19). Sefydlodd Llywodraeth Cymru y **Fforwm Iechyd a Diogelwch Cenedlaethol** i ddarparu ffordd i undebau llafur, y prif gyrff cyflogwyr o'r sector preifat a'r sector cyhoeddus, a'r asiantaethau gorfodi perthnasol ddod at ei gilydd i rannu eu profiad ar y cyd a gweithio gyda'i gilydd i wella iechyd a diogelwch yn y gweithle yng Nghymru.
- 11.7 Enghraifft lwyddiannus arall o bartneriaeth gymdeithasol yng Nghymru yw'r **Fforwm Gwaith Teg Gofal Gymdeithasol** sydd wedi bod ar flaen y gad o ran llywio'r ffordd o gyflawni ein hymrwymiad yn y Rhaglen Lywodraethu i dalu'r Cyflog Byw Gwirioneddol i weithwyr gofal cymdeithasol.

Bil Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru)

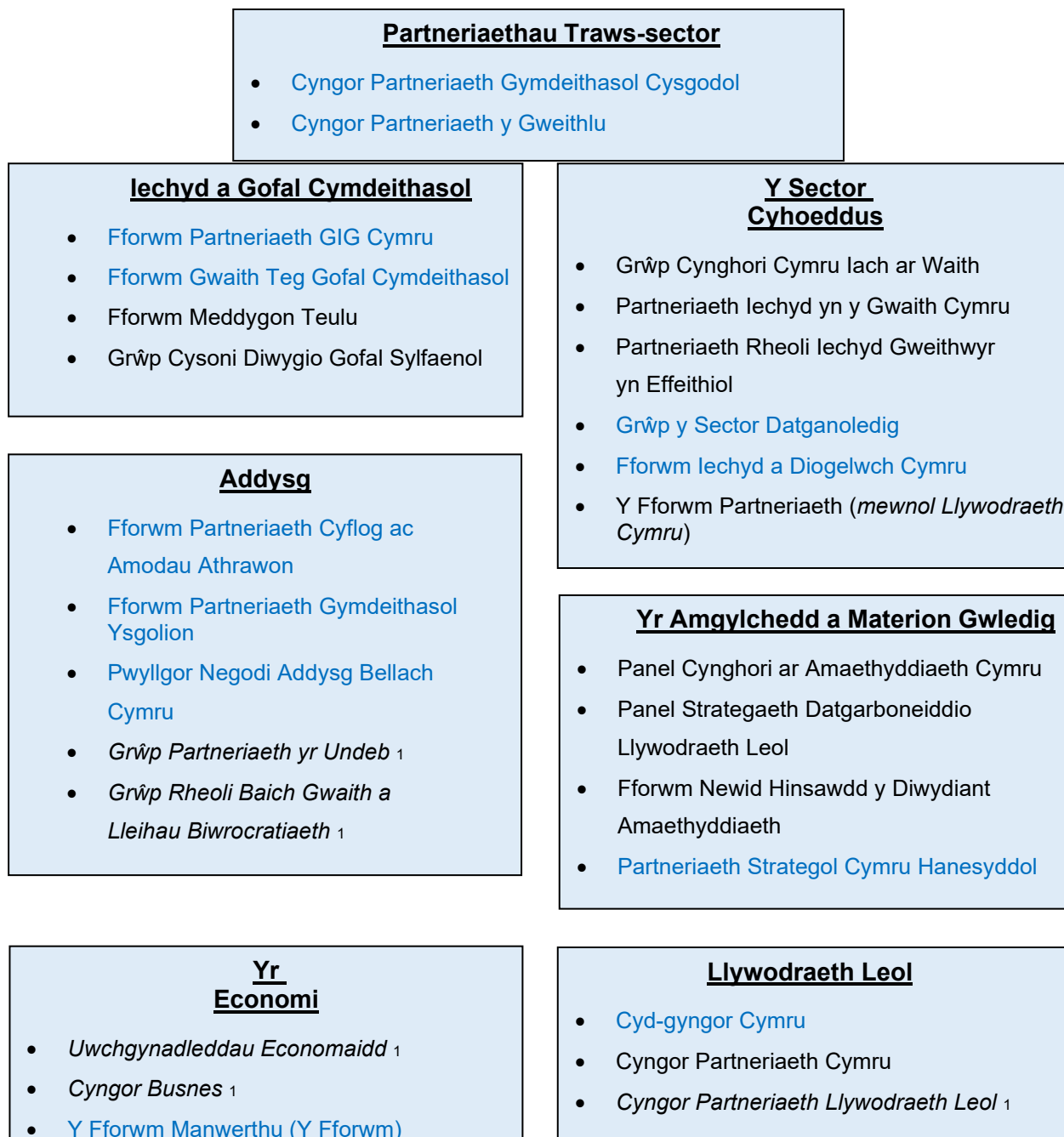
- 11.8 Cyflwynodd Llywodraeth Cymru y Bil Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) (y Bil) i Senedd Cymru ar 7 Mehefin 2022. Y nod yw creu system partneriaeth gymdeithasol gryfach a mwy cyson a fydd yn arwain at wneud penderfyniadau mwy cadarn ac effeithiol yng Nghymru er mwyn gwella llesiant economaidd, amgylcheddol, cymdeithasol a diwylliannol (gan gynnwys drwy wella'r ffordd mae gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu darparu yng Nghymru).
- 11.9 Mae'r Bil yn gwneud darpariaethau ar gyfer y canlynol:
- sefydlu Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol statudol;
 - dyletswydd statudol i rai cyrff cyhoeddus geisio consensws neu gyfaddawd â'u hundebau llafur cydnabyddedig neu (os nad oes undeb llafur cydnabyddedig) cynrychiolwyr eraill eu staff, wrth bennu eu hamcanion llesiant a chyflawni'r amcanion hynny o dan adran 3(2) o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015;
 - dyletswydd statudol ar Weinidogion Cymru i ymgynghori â phartneriaid cymdeithasol, cyflogwyr a chynrychiolwyr gweithwyr drwy'r Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol wrth gyflawni eu hamcanion llesiant o dan adran 3(2)(b) o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol;
 - diwygio adran 4 o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, gan roi 'gwaith teg' yn lle 'gwaith teilwng' yn y nod "Cymru lewyrchus" presennol;

- dyletswydd statudol ar rai cyrff cyhoeddus i ystyried caffael cyhoeddus cymdeithasol gyfrifol wrth gaffael, i osod amcanion mewn perthynas â nodau llesiant, ac i gyhoeddi strategaeth gaffael;
- rhai cyrff cyhoeddus i gyflawni dyletswyddau rheoli contractau i sicrhau bod canlyniadau cymdeithasol gyfrifol yn cael eu cyflawni drwy gadwyni cyflenwi; a
- gosod dyletswyddau adrodd ar y cyrff cyhoeddus a Gweinidogion Cymru mewn perthynas â'r Ddyletswydd Partneriaeth Gymdeithasol a'r Ddyletswydd Caffael.

11.10 Bwriad y Bil yw ategu deddfwriaeth arall, yn benodol Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Ffigur 1: Map o'r grwpiau partneriaeth a nodwyd yn ôl sector

Mae'r rhain yn cynnwys partneriaethau annibynnol ar lefel genedlaethol sy'n hwyluso ymgysylltu rheolaidd rhwng partneriaid cymdeithasol (cyflogwyr a/neu undebau llafur) y mae gan Lywodraeth Cymru ryw faint o ran ynddynt. Ar gyfer yr adolygiad hwn, mae partneriaethau mewn glas yn cynrychioli partneriaethau cymdeithasol sydd â chyfansoddiad ffurfiol ac mae'r rheini mewn du yn cael eu hystyried yn grwpiau ymgysylltu ehangach.

1. Trefniadau ymgysylltu nodedig ond y tu allan i gwmpas yr adolygiad hwn neu heb gael digon o ddata.

12 Cynllun y Sector Gwirfoddol (Cynllun y Trydydd Sector)

- 12.1 Dan Adran 74 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, mae'n rhaid i Weinidogion Cymru baratoi cynllun yn nodi sut maent yn cynnig hyrwyddo buddiannau sefydliadau gwirfoddol perthnasol wrth arfer eu swyddogaethau.
- 12.2 Mae Cynllun y Trydydd Sector yn ddatganiad o fwriad Gweinidogion Cymru i fwrw ymlaen â'u perthynas â'r Trydydd Sector a Deddf 2006. Nid yw'n cael unrhyw effaith rwymol ac efallai y bydd amgylchiadau lle na ellir cyflawni'r bwriadau.
- 12.3 Mae Gweinidogion Cymru yn disgwyl i holl aelodau'r Cabinet, Dirprwy Weinidogion a swyddogion hyrwyddo buddiannau'r Trydydd Sector yn eu gwaith a'u penderfyniadau a byddant yn gwneud y canlynol:
- cynnal trefniadau ar gyfer ymgysylltu ac ymgynghori'n ystyrlon â'r Trydydd Sector.
 - cynnal trefniadau ar gyfer cefnogi cymunedau a gwirfoddolwyr.
 - cynnal trefniadau ar gyfer cefnogi strwythurau sy'n caniatáu i'r Trydydd Sector ffynnu.
 - ceisio glynu wrth y Cod Ymarfer ar gyfer Ariannu'r Trydydd Sector.
- 12.4 Tynnwyd sylw at werth y dull unigryw hwn o ymgysylltu â'r trydydd sector yn ystod yr ymateb i bandemig Covid. Ym mis Chwefror 2021, cyhoeddodd y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau adroddiad ar effaith Covid-19 ar y sector gwirfoddol. Yn eu hadroddiad, dywedodd y pwyllgor *mai un o'r themâu allweddol a glywsom drwy gydol y dystiolaeth oedd pa mor effeithiol oedd y strwythurau hyn wrth ymateb i'r pandemig.* Ar ben hynny, tynnwyd sylw at dystiolaeth Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru – *Roedd CGGC yn cydnabod 'cynllun unigryw'r trydydd sector...a seilwaith trydydd sector unigryw' yng Nghymru, a bod hyn wedi arwain at 'syniadau lleol, atebion lleol i broblemau lleol' a oedd yn aml y 'cyflymaf a'r mwyaf effeithiol' yn ystod wythnosau cynnar y pandemig.*
- 12.5 Tynnwyd sylw at werth y dull unigryw hwn o ymgysylltu â'r trydydd sector yn ystod yr ymateb i bandemig Covid. Ym mis Chwefror 2021, cyhoeddodd y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau adroddiad ar [effaith Covid-19 ar y sector gwirfoddol](#). Yn eu hadroddiad, dywedodd y pwyllgor *mai un o'r themâu allweddol a glywsom drwy gydol y dystiolaeth oedd pa mor effeithiol oedd y strwythurau hyn wrth ymateb i'r pandemig.* Ar ben hynny, tynnwyd sylw at dystiolaeth Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru – *Roedd CGGC yn cydnabod 'cynllun unigryw'r trydydd sector...a seilwaith trydydd sector unigryw' yng Nghymru, a bod hyn wedi arwain at 'syniadau lleol, atebion lleol i broblemau lleol' a oedd yn aml y 'cyflymaf a'r mwyaf effeithiol' yn ystod wythnosau cynnar y pandemig.*

12.6 Roedd tystiolaeth gan Sefydliad Ymchwil Cymdeithasol ac Economaidd a Data Cymru a roddwyd i'r pwyllgor yn amlygu'r canlynol:

Er bod Llywodraethau Cymru, yr Alban, Gogledd Iwerddon a San Steffan i gyd wedi cydnabod arwyddocâd y sector gwirfoddol a chymunedol wrth ymateb i argyfwng y coronafeirws, mae gwahaniaethau yn eu sefyllfa o ran y sector a sut maent yn rhoi eu cymorth ar waith. Mae'r sefyllfa yng Nghymru yn nodedig am y ffordd y mae Llywodraeth Cymru wedi gweithio gyda systemau sefydliadol presennol a thrwyddynt. I ategu adran 77 o Ddeddf Llywodraeth Cymru (2006), mae Llywodraethau olynol Cymru wedi buddsoddi yn y trydydd sector ac wedi cefnogi trefniadau ar gyfer cydweithio. Mae'n werth nodi bod Llywodraeth Cymru, drwy'r pandemig, wedi parhau i weithio drwy'r strwythurau presennol hyn, gan eu cryfhau ond nid eu disodli.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru – Yr
Wybodaeth Ddiweddaraf am Ddyheadau Llywodraeth Cymru ar gyfer Datganoli
Pellach**

Dyddiad: Medi 2022

Y cefndir

1. Nodir safbwynt cyffredinol Llywodraeth Cymru ar ddatblygu'r setliad datganoli yn *Diwygio ein Hundeb*.¹ Ein barn ni yw y dylai pwerau'r deddfwrfeydd a'r llywodraethau yng Nghymru, yr Alban a Gogledd Iwerddon fod wedi'u seilio ar gyfres gydlynus o gyfrifoldebau a bennir yn unol â'r egwyddor o sybsidiaredd.
2. Yn hytrach nag ystyried y cysyniad, sydd ychydig yn hen ffasiwn erbyn hyn, o'r hyn y dylid ei "ddatganoli", penderfynu pa bwerau y mae'n synhwyrol iddynt gael eu harfer gan Lywodraeth Cymru a Senedd Cymru ('y Senedd'), a pha bwerau sydd eu *hangen* arnynt er mwyn sicrhau'r canlyniadau gorau i ddinasyddion Cymru, ddylai fod y man cychwyn.
3. Nid yw setliadau datganoli'r Deyrnas Unedig wedi'u sefydlu ar y sail hon ar hyn o bryd. Yng Nghymru, yn enwedig, y sefyllfa a fodolai eisoes oedd y man cychwyn, a ddilynwyd gan gyfres o gyfaddawdau gwleidyddol. O ganlyniad, mae llywodraethu yng Nghymru, yn rhyfeddol iawn, yn dal i gael ei ddylanwadu'n drwm gan ddigwyddiadau a gafwyd oddeutu 500 mlynedd yn ôl (y Deddfau 'Cyfreithiau yng Nghymru'), ac oddeutu 50 mlynedd yn ôl (creu a datblygu'r hen Swyddfa Gymreig)². O ganlyniad, datblygwyd setliadau anghymesur ac, yn achos Cymru, cafodd llawer mwy o faterion eu cadw'n ôl ar gyfer Senedd y DU. Mae pwerau'r Senedd a'r Gweinidogion, felly, yn anghyflawn ac yn anghydlynus.
4. Dylid ystyried y papur yng nghyd-destun camau diweddar gan Lywodraeth y DU i danseilio'r setliadau datganoli neu i ymwthio iddynt – er enghraifft, goblygiadau Deddf Marchnad Fewnol y DU 2020 ac, yn benodol, y pwerau cymorth ariannol a roddodd Llywodraeth y DU iddi ei hun o fewn y Ddeddf honno i wario arian ar draws amryw o feysydd datganoledig.
5. O'r herwydd, dylid ystyried y papur hwn hefyd ochr yn ochr â'r papur tystiolaeth sy'n ymdrin â'r broses ar gyfer sicrhau newid cyfansoddiadol. Yn benodol, mae'n hanfodol sicrhau bod y setliad datganoli yn datblygu mewn ffordd strategol a chynaliadwy, yn hytrach na thrwy fentrau tameidiog, a'i fod yn cael ei amddiffyn rhag cael ei danseilio gan weithredoedd Llywodraeth y DU yn y dyfodol. Dylid hefyd edrych ar y papur hwn ochr yn ochr â'r papurau tystiolaeth ar gyfyngiadau cyfreithiol a chyfyngiadau ariannol sy'n ymwneud â'r setliad presennol (papurau 2 a 4, yn y drefn honno).

¹ <https://llyw.cymru/sites/default/files/pdf-versions/2021/6/2/1624957244/diwygio-ein-hundeb-cydlywodraethu-yn-y-du-ail-olygiad.pdf>

² Gweler tystiolaeth Llywodraeth Cymru i'r Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru: <https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-06/Submission-from-welsh-government-cy.pdf>
Tystiolaeth i'r Comisiwn ar Gyfiawnder (llyw.cymru)

Trosolwg

6. Mae bylchau, diffygion ac anghysondebau sy'n hysbys i'w cael ar draws setliad datganoli Cymru.
7. Barn Llywodraeth Cymru, y mae wedi ei harddel ers cryn amser, yw bod angen pwerau pellach ar gyfer Llywodraeth Cymru a'r Senedd fel y gellir darparu polisiau a chyfreithiau cynhwysfawr a chydgyssylltiedig sy'n ymdrin â'r problemau rydym yn eu hwynebu yng Nghymru. Ac mae hynny'n hanfodol er mwyn gwella bywydau pobl ar draws Cymru. Yn bennaf oll, rhaid cael dyraniad teg o gyllid i gyd-fynd â chyfrifoldebau pellach am faterion newydd.
8. Y diffyg mwyaf, a'r un mwyaf cydnabyddedig, o ran llywodraethu Cymru – sy'n wahaniaeth allweddol o'i gymharu â setliadau'r Alban a Gogledd Iwerddon – yw'r diffyg yng nghyswllt cyfiawnder a phlisma. Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, sy'n gomisiwn annibynnol o dan gadeiryddiaeth yr Arglwydd Thomas o Gwmgiedd, oedd yr archwiliad mwyaf erioed o gyflwr y system gyfiawnder yng Nghymru. Roedd yn seiliedig ar dystiolaeth ysgrifenedig gan fwy na 200 o unigolion a sefydliadau, a dros 150 o sesiynau tystiolaeth lafar ar draws holl sbectrwm y system gyfiawnder. Yn ei adroddiad yn 2019, argymhellodd y Comisiwn yn unfrydol y dylai polisi cyfiawnder gael ei bennu a'i gyflawni yng Nghymru. Roedd dau brif reswm am hynny: yn gyntaf, er mwyn gwella'r system, ac, yn ail, i sicrhau bod modd cysoni â datblygiad polisiau a gwasanaethau penodol cysylltiedig y mae sefydliadau Cymru yn gyfrifol amdanynt eisoes.
9. Rydym wedi dadlau ers tro, gan gynnwys yn *Diwygio Ein Hundeb*, y dylai deddfwrfa sy'n atebol i diriogaeth benodol fod yn gyfrifol am blisma ac am weinyddu cyfiawnder o fewn y diriogaeth honno, a hynny fel mater o egwyddor gyfansoddiadol. Mae awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân hefyd yn elfen gynhenid o drefniadau o'r fath. Y tu hwnt i hyn, dangosodd canfyddiadau'r Comisiwn ar Gyfiawnder (Comisiwn Thomas) fod y ffaith bod gwaith yr heddlu ac asiantaethau cyfiawnder yn cael ei reoli gan ddeddfwrfa wahanol i wasanaethau cyhoeddus eraill Cymru nid yn unig yn anghywir o ran egwyddor, ond yn gallu tanseilio effeithiolrwydd y gwasanaethau hynny a'r system gyfiawnder yng Nghymru. Mae rhagor o fanylion ynglŷn â pham y mae'n glir inni y dylai cyfiawnder a phlisma fod yn gyfrifoldebau'r Senedd a Llywodraeth Cymru, a'r camau rydym yn eu cymryd i fynd ar drywydd hyn, wedi'u nodi yn *Sicrhau Cyfiawnder i Gymru*,³ a gyhoeddwyd gennym ym mis Mai 2022.
10. Mae'r cyfrifoldeb am y system gyfiawnder, sef y prif wahaniaeth rhwng y systemau llywodraethu yng Nghymru a'r Alban, yn ymwneud ag ystod eang o faterion. Mae'r rhain yn cynnwys nid yn unig cyfraith trosedd, y llysoedd, yr heddlu, carchardai a gwasanaethau prawf, ond hefyd faterion cysylltiedig fel y drefn gyhoeddus ac ymddygiad gwrthgymdeithasol, gwasanaethau

³ <https://llyw.cymru/sicrhau-cyfiawnder-i-gymru>

crwneriaid, argaeledd cymorth cyfreithiol, ac achosion sy'n ymwneud â gofalu am blant.

11. Mae amryw o feysydd polisi eang eraill y mae Llywodraeth Cymru yn credu bod achos cryf dros eu datganoli ymhellach yn sylweddol. Roedd llawer o'r meysydd hyn i'w gweld yng nghyfnodau gwaith Comisiwn Silk ac wedi hynny mewn gwaith i ddatblygu cynnwys yr hyn a ddaeth yn Ddeddf Cymru 2017, yn ogystal ag yn y drafodaeth gyhoeddus barhaus. Mae'r enghreifftiau o feysydd polisi eang y mae elfennau penodol ohonynt wedi bod yn rhan o drafodaethau blaenorol neu ddiweddar ar ddatganoli yn cynnwys:
 - trethiant (lle mae'n werth ystyried y sefyllfa o ran y dreth ar dir gwag, fel enghraifft o ddiffygion yn y setliad presennol)
 - ynni (ac, yn gysylltiedig â hyn, Ystad y Goron)
 - pwerau gweinyddol mewn perthynas â lles (yng nghyd-destun y cyfleoedd posibl y gallai hyn eu creu i gysylltu'r trefniadau datganoledig a'r rhai a gedwir yn ôl o ran cymorth ar gyfer aelwydydd agored i niwed, sy'n gynyddol bwysig yng nghyd-destun yr argyfwng costau byw)
 - trafnidiaeth (a hynny'n benodol mewn perthynas â rheilffyrdd, ac agweddau ar borthladdoedd)
 - darlledu a thelathrebu
 - cydraddoldebau
12. Fodd bynnag, nid yw Llywodraeth Cymru am gyfyngu ar ystyriaethau'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru o feysydd i'w datganoli yn y dyfodol. Yn y cyd-destun hwn, nid yw Llywodraeth Cymru yn bwriadu pennu na chyflwyno rhestr gynhwysfawr o feysydd posibl ar gyfer datganoli pellach.
13. Serch hynny, mae'n briodol tynnu sylw'r Comisiwn at [Raglen Lywodraethu](#) Llywodraeth Cymru a'r [Cytundeb Cydweithio](#) â Phlaid Cymru, sy'n adlewyrchu ein hymrwymiad i fynd ar drywydd datganoli pellach mewn sawl maes.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru – Y
Broses ar gyfer Sicrhau Newid Cyfansoddiadol**

Dyddiad: Medi 2022

1. Gwaith y Comisiwn yw ystyried a datblygu opsiynau i ddiwygio'n sylfaenol strwythurau cyfansoddiadol y Deyrnas Unedig, y mae Cymru yn parhau'n rhan annatod ohoni, a datblygu'r holl brif opsiynau blaengar i gryfhau democratiaeth Cymru a sicrhau gwelliannau i bobl Cymru. Rydym yn edrych ymlaen at ganlyniad eich ystyriaethau ac yn gobeithio y gall yr argymhellion y byddwch yn eu gwneud ein helpu i sbarduno'r newid sydd ei angen i gyflawni'r gwelliannau hynny.
2. Yn gyfreithiol, mater a gedwir yn ôl i raddau helaeth yw cyfansoddiad y Deyrnas Unedig. Ac eithrio aelodaeth Senedd Cymru ('y Senedd'), ei threfniadau etholiadol, a'i gweithrediad, a'r trefniadau sy'n ymwneud â chyflawni swyddogaethau Gweinidogion Cymru, mae'n debyg y byddai angen cytundeb Llywodraeth a Senedd y DU, neu yn wir gamau gweithredu ganddynt, er mwyn gwireddu mwyafrif yr opsiynau ar gyfer newid cyfansoddiadol.
3. Mewn unrhyw achos o ymestyn cymhwysedd y Senedd, byddai angen Deddf gan Senedd y DU neu Orchymyn yn y Cyfrin Gyngor o dan Adran 109 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Yn yr un modd, byddai angen i Lywodraeth y DU wneud Gorchymyn o dan Adran 58 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, neu i swyddogaethau newydd gael eu rhoi drwy Ddeddf gan Senedd y DU, er mwyn trosglwyddo swyddogaethau o Weinidogion y DU i Weinidogion Cymru.
4. Ers sefydlu Cynulliad Cenedlaethol Cymru ym 1999 (Deddf Llywodraeth Cymru 1998), mae diwygiadau mawr i setliad datganoli Cymru, i raddau helaeth, wedi dilyn a gweithredu cynigion a oedd yn deillio o gomisiynau a sefydlwyd i ystyried datganoli pellach. Mae hyn yn arwydd o ba mor rymus y gall dadansoddiadau annibynnol o'r fath fod, a'u potensial i ysgogi newid. Pan ystyriwyd y byddai angen mandad etholiadol er mwyn diwygio, bu cynigion hefyd yn destun ymrwymadau maniffestos etholiadau cyffredinol.
5. Felly, gweithredodd Deddf Llywodraeth Cymru 2006 argymhellion a wnaed gan Gomisiwn Richard, a sefydlwyd gan Lywodraeth Cynulliad Cymru yn 2002 ac a gwblhaodd ei adroddiad yn 2004. Cafodd ymrwymadau i ddeddfu i weithredu cynigion a wnaed gan Gomisiwn Richard eu cynnwys ym maniffestos Llafur, y Democratiaid Rhyddfrydol a Phlaid Cymru ar gyfer etholiad cyffredinol 2005.
6. Yn yr un modd, gweithredodd Deddfau Cymru 2014 a 2017 argymhellion a wnaed gan Gomisiwn Silk, a sefydlwyd gan Lywodraeth Glymblaid Geidwadol/Ddemocrataidd Ryddfrydol y DU yn 2011. Cafodd cynigion ar gyfer datganoli pwerau cyllidol a wnaed yn adroddiad cyntaf y Comisiwn eu gweithredu yn Neddf Cymru 2014. Cafodd cynigion ar gyfer datganoli pwerau pellach i'r Cynulliad Cenedlaethol a oedd yn deillio o ail adroddiad y Comisiwn eu gweithredu gan Ddeddf Cymru 2017. Cafodd ymrwymadau i weithredu'r cynigion eu cynnwys ym maniffestos y Ceidwadwyr, Llafur a'r Democratiaid Rhyddfrydol.
7. Yn achos rhai cynigion sy'n ymwneud ag egwyddor gyfansoddiadol o bwys, fel datganoli yn y lle cyntaf a symud at bwerau deddfu sylfaenol, bu'n ofynnol cynnal refferendwm er mwyn sicrhau bod digon o gefnogaeth ymysg y cyhoedd. Mae Deddf Cymru 2017 wedi ymgorffori yn y gyfraith yr egwyddor y byddai angen refferendwm i ddiddymu datganoli. Yn *Diwygio ein Hundeb*, nodwyd ein

disgwyliad y dylai cynigion ar gyfer unrhyw refferendwm ar annibyniaeth gael eu rhagflaenu gan fandad etholiadol.

8. Yn *Diwygio ein Hundeb*, nodwyd hefyd ein bod yn credu y '**[d]ylid ystyried datblygiadau cyfansoddiadol yn y Deyrnas Unedig yn y dyfodol ar sail holistaidd ac ar sail egwyddor gyfansoddiadol, yn hytrach na thrwy ddiwygio setliadau cyfansoddiadol penodol mewn modd *ad hoc*. Dylid gwneud hyn drwy gonfensiwn cyfansoddiadol. Rhaid i Lywodraeth Cymru a'r gweinyddiaethau datganoledig eraill gael eu sedd wrth fwrdd y confensiwn, a chael y cyfle i gyflwyno eu dyheadau cyfansoddiadol penodol, a fydd yn cael eu llywio gan ddatblygiadau arfaethedig mewn manau eraill yn y DU. Dylid trefnu hefyd fod dinasyddion ledled y DU yn gallu cyfrannu at unrhyw gonfensiwn'** (Cynnig 20). Nodwyd yn ogystal y dylai'r achos dros gyfansoddiad ysgrifenedig fod yn rhan o drafodaethau'r confensiwn.
9. Yn y papur ar ein dyheadau ar gyfer datganoli pellach, nodwyd y materion hynny y credwn y dylai'r Senedd allu deddfu arnynt, ac y dylai Gweinidogion Cymru allu arfer swyddogaethau ynddynt. Mewn sawl maes, ceir mandad etholiadol clir eisoes dros ddiwygio – cafodd pleidiau a oedd yn dadlau o blaid datganoli plismona a chyfiawnder yn eu manifestos ar gyfer etholiad 2021 y Senedd dros 60% o'r bleidlais, gan ennill mwy na dwy ran o dair o'r seddi. Yn yr amgylchiadau hynny, credwn y gallai ymestyn datganoli i feysydd pwnc perthnasol gael ei fandadu'n briodol drwy gymeradwyaeth y Senedd a Senedd y DU.
10. Er ein bod yn parhau i bwysu am ddatganoli pwerau yn y meysydd hynny ac mewn eraill, mae'r ffaith ei bod yn ymddangos nad yw Llywodraeth bresennol y DU yn hoff o'r setliad datganoli, ynghyd â'i chynigion i wanhau'r Ddeddf Hawliau Dynol, a'r dirmyg a ddangoswyd ganddi tuag at Gonfensiwn Sewel a chonfensiynau cyfansoddiadol sefydledig eraill, yn gwneud yr achos dros ddiwygio cyfansoddiadol holistaidd, ledled y DU, yn fwy cymhellgar nag erioed. Mae'r drafodaeth ynghylch dyfodol y cyfansoddiad ar gynnydd. Nodwn yn benodol yr adolygiad o gyfansoddiad y DU sy'n cael ei gynnal ar y cyd gan Institute for Government a Sefydliad Bennett ar gyfer Polisi Cyhoeddus, a chomisiwn cyfansoddiadol Plaid Lafur y DU, sy'n ystyried y DU gyfan.
11. Byddai mynd ar drywydd diwygiadau cyfansoddiadol ledled y DU yn gofyn am fandad etholiadol. Rhaid i etholiad nesaf Senedd y DU gael ei gynnal erbyn diwedd 2024. O ystyried bod rhaid i'r Comisiwn gwblhau ei adroddiad erbyn diwedd 2023, oni bai bod yr etholiad yn digwydd cyn hynny, byddai'n bosibl i argymhellion y Comisiwn gael eu cynnwys ym manifestos y pleidiau ar gyfer yr etholiad hwnnw. Gyda hynny mewn golwg, gobeithiwn y bydd y pleidiau gwleidyddol yn nodi gwaith y Comisiwn a'i ganfyddiadau wrth iddynt lunio eu manifestos ar gyfer yr etholiad cyffredinol nesaf.
12. Pan fo'r Comisiwn yn gwneud argymhellion sydd o fewn cwmpas pwerau gweithredu'r Senedd a Gweinidogion Cymru, edrychwn ymlaen at gael yr argymhellion hynny a byddwn, o'n rhan ni, yn eu hystyried o ddifrif ac yn ymateb maes o law. Fel y dangoswyd wrth gyhoeddi *Diwygio ein Hundeb*, mae Llywodraeth Cymru bob amser wedi bod yn awyddus i ysgogi deialog ynghylch

dyfodol cyfansoddiadol y DU, a bydd yn cymryd rhan ragweithiol mewn unrhyw drafodaethau rhynglywodraethol.

Llywodraeth Cymru

Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol Cymru – Yr wybodaeth ddiweddaraf am safbwynt Llywodraeth Cymru ar gysylltiadau rhynglywodraethol

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

- 1. Cyflwyniad** **tudalen 3**
- 2. Pa mor arwyddocaol yw'r diwygiadau diweddaraf?** **tudalen 3**
- 3. Pa mor hyderus yw Llywodraeth Cymru y bydd diwygiadau ym mes cysylltiadau rhynglywodraethol yn cael eu gwireddu, o ran eu hysbryd ac yn ymarferol? tudalen 5**
- 4. A fydd penderfyniadau ar y cyd, ac ym mha feysydd?** **tudalen 7**

1. Cyflwyniad

- 1.1. Ar ddechrau 2019, cymeradwyodd Senedd Cymru a Llywodraeth Cymru [gytundeb cysylltiadau rhyngsefydliadol](#). Mae'r cytundeb yn cynnwys y prif ymrwymïadau canlynol:
 - rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i Senedd Cymru am gysylltiadau rhynglywodraethol ffurfiol, gan gynnwys fforymau gweinidogol; a chyfarfodydd ffurfiol a rhynglywodraethol ar lefel weinidogol, concordatiau, cytundebau a memoranda cyd-ddealltwriaeth
 - darparu adroddiad blynyddol sy'n crynhoi'r gwaith ym maes cysylltiadau rhynglywodraethol a wnaed yn ystod y flwyddyn
- 1.2. Mae ymadawiad y DU o'r UE wedi cael effaith sylweddol ar gysylltiadau rhynglywodraethol. Roedd y cyfarfodydd rheolaidd a sefydlwyd i gydlynu safbwyntiau'r DU gyfan ar faterion yr UE (roedd llawer o'r rhai mwyaf arwyddocaol mewn meysydd pwnc datganoledig, fel amaethyddiaeth, yr amgylchedd a chyllid rhanbarthol) – cyfarfodydd fel Cyd-bwyllgor Gweinidogion ar Ewrop – yn methu ac nid oeddent yn cael eu disodli'n uniongyrchol. Roedd hyn yn gadael gwagle a oedd yn tanseilio gwaith rhynglywodraethol effeithiol.
- 1.3. Yn dilyn blynyddoedd o waith dwys gan Weinidogion a swyddogion yn ystod yr Adolygiad ar y cyd o Gysylltiadau Rhynglywodraethol, cytunodd Llywodraeth Cymru, ynghyd â Llywodraeth y DU, Llywodraeth yr Alban, a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon, i ddefnyddio'r pecyn o ddiwygiadau a ddaeth i'r amlwg o'r Adolygiad fel sail ar gyfer cynnal cysylltiadau rhynglywodraethol. Rydym yn gobeithio y bydd y trefniadau hyn yn sail i ymgysylltu systematig a rheolaidd yn y dyfodol.
- 1.4. Cyhoeddwyd y pecyn ym mis Ionawr 2022 ac mae ar gael yma: [Review of intergovernmental relations - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#)

2. Pa mor arwyddocaol yw'r diwygiadau diweddaraf?

- 2.1. Mae gan ganlyniad yr Adolygiad o Gysylltiadau Rhynglywodraethol ("yr Adolygiad") gryn botensial i wella'r cyfathrebu a'r cydweithio rhwng Llywodraeth y DU a Llywodraethau Datganoledig.
- 2.2. Mewn datganiad ysgrifenedig a gyhoeddwyd ar ôl dod i gytundeb¹, rhoddodd y Prif Weinidog grynnodeb o'r datblygiadau fel a ganlyn:

Yn dilyn blynyddoedd o waith dwys gan Weinidogion a swyddogion yn ystod yr Adolygiad ar y cyd o Gysylltiadau Rhynglywodraethol, cytunodd Llywodraeth Cymru, ynghyd â Llywodraeth y DU, Llywodraeth yr Alban, a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon, i ddefnyddio'r pecyn o ddiwygiadau

a ddaeth i'r amlwg o'r Adolygiad fel sail ar gyfer cynnal cysylltiadau rhynglywodraethol.....

Mae'r pecyn yn gwneud cynnydd pwysig wrth ddatblygu'r amcanion a amlinellodd Llywodraeth Cymru yn y dogfennau polisi, 'Brexit a Datganoli' a 'Diwygio ein Hundeb', ac o ganlyniad mae'n ddatblygiad i'w groesawu a all ddod â buddion i bob un o'r pedair llywodraeth a'r pedair gwlad.....

Yn gyffredinol, mae gan y pecyn y potensial i sicrhau gwelliannau sylweddol, os caiff yr ysbryd a'r cynnwys fel y'u hamlinellir yn y pecyn eu trosi'n ddulliau a chamau gweithredu cyson, yn seiliedig ar gyfranogiad a pharch cydradd, a dyhead i ddod i gytundeb drwy drafodaeth (ac yn wir, cyfaddawd) nid gorfodaeth. Mae gan bob un o'r pedair llywodraeth gyfrifoldeb i gadw at yr egwyddorion hyn.

2.3. Mae gan sefydlogrwydd y trefniadau hyn y potensial i leddfu, i ryw raddau, pa mor fregus yw cysylltiadau rhynglywodraethol a achosir gan newidiadau Gweinidogol rheolaidd yn Llywodraeth y DU. Cychwynnodd yr Adolygiad o Gysylltiadau Rhynglywodraethol pan oedd Theresa May yn Brif Weinidog; daeth i ben yn hwyr yn ystod cyfnod Boris Johnson; a bydd yn awr yn disgyn ar y Prif Weinidog Lizz Truss a'i Chabinet newydd i'w symud ymlaen o ochr Llywodraeth y DU. Mae'r cynnwrf yn Llywodraeth y DU wedi ei gwneud yn anodd ffurfio perthnasoedd tymor hir effeithiol, ac mae dibynnu ar ba mor rhagweithiol yw Gweinidogion y DU, yn hytrach na pheiriant ehangach Llywodraeth y DU, wedi tanseilio hyder mewn cynnydd. Mae gan y mecanweithiau sydd gennym yn awr y potensial i ddarparu mwy o ddilyniant.

2.4. Ar 14 Mawrth 2022, ymddangosodd y Cwnsler Cyffredinol a Gweinidog y Cyfansoddiad gerbron y Pwyllgor Deddfwriaeth, Cyfiawnder a'r Cyfansoddiad, a rhoddodd ei farn am ganlyniad yr Adolygiad:

... roedd yn adolygiad a oedd yn seiliedig ar waith a gomisiynwyd ryw ddwy neu dair blynedd yn ôl. Yn fy marn i, roedd yn gam cyfansoddiadol pwysig ymlaen. Mae ganddo wendid sylfaenol. Y prif wendid yw nad oes ganddo unrhyw statws cyfansoddiadol cyfreithiol, felly mae'n dal i fod yn seiliedig i raddau helaeth ar gonfensiwn. Ond rwy'n meddwl bod y cynnwys yn gadarnhaol.

Mae'n gosod fframwaith sy'n seiliedig ar barch a chydweithrediad rhwng pedair llywodraeth y Deyrnas Unedig. Mae'n gosod fframwaith ar gyfer cydweithredu rhwng gweinidogion. Yn benodol, mae'n cyflwyno cyfarfod i'w gadeirio gan y Prif Weinidog gyda phenaethiaid Llywodraeth pedair gwlad y DU. Ac, yn bwysig iawn, mae'n darparu trefniadau datrys anghydfod."

2.5. Mae trawsgrifiad llawn y cyfarfod hwn ar gael yma: [Y Pwyllgor Deddfwriaeth, Cyfiawnder a'r Cyfansoddiad 14/03/2022 - Senedd Cymru \(senedd.cymru\)](#)

- 2.6. Ers i'r adolygiad gael ei gyhoeddi ym mis Ionawr 2022, mae Gweinidogion Cymru wedi rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i'r Pwyllgor Deddfwriaeth, Cyfiawnder a'r Cyfansoddiad, a phob pwyllgor perthnasol arall o Senedd Cymru, am ddatblygiadau sy'n ymwneud â chysylltiadau rhwynglywodraethol a'i drefniadau.

Mae llythyrau perthnasol ar gael yma: [Cytundeb Cysylltiadau Rhyngsefydliadol \(senedd.cymru\)](#)

3. Pa mor hyderus yw Llywodraeth Cymru y bydd diwygiadau ym maes cysylltiadau rhynglywodraethol yn cael eu gwireddu, o ran eu hysbryd ac yn ymarferol?

- 3.1. Yng nghyfarfod y Pwyllgor Deddfwriaeth, Cyfiawnder a'r Cyfansoddiad ar 14 Mawrth (gweler y ddolen i'r trawsgrifiad llawn ym mharagraff 2.4, uchod), crynhodd y Cwnsler Cyffredinol a Gweinidog y Cyfansoddiad her allweddol o ran cyflawni, ac ymrwymiad Llywodraeth Cymru i'r gwaith:

Nawr, bydd gwir brawf llwyddiant hyn i gyd yn dibynnu ar sut mae'n gweithio'n ymarferol, gan gofio'r hyn a ddywedais ar y dechrau am beidio â chael statws datganoli traddodadwy na chyfansoddiadol.

Serch hynny, rwy'n credu ei fod yn seiliedig ar egwyddorion sydd wedi cael eu datblygu gan Lywodraeth Cymru, y Prif Weinidog, a'r Prif Weinidog blaenorol. Fel Llywodraeth Cymru, mae gennym bob bwriad o wneud ein gorau i sicrhau ei fod yn gweithio, oherwydd mae hynny er lles y Deyrnas Unedig ar y cyd, ond hefyd er budd penodol Cymru ei hun yn fy marn i.

- 3.2. Mae llawer o'r trefniadau rhynglywodraethol y cytunwyd arnynt fel rhan o'r Adolygiad ar waith eisoes; mewn meysydd eraill, maent yn datblygu. Yn unol â'r Cytundeb, mae 11 o grwpiau rhyngweinidogol wedi'u sefydlu; mae chwech wrthi'n cael eu sefydlu ac mewn tri maes arall mae opsiynau'n cael eu hystyried ar gyfer sefydlu grŵp rhyngweinidogol yn ffurfiol. Mae cyfanswm o 20 o gyfarfodydd grwpiau rhyngweinidogol wedi'u cynnal ar draws pob maes. Mae'r Pwyllgor Sefydlog Rhyngweinidogol wedi cyfarfod ddwywaith. Mae'r Pwyllgor Sefydlog Rhyngweinidogol ar Gyllid hefyd wedi cwrdd ddwywaith. Mae gwybodaeth gefndirol gyhoeddedig am y rhain ar gael yma: [Communiqués from the Interministerial Standing Committee - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#) a [Communiqués from the Finance: Interministerial Standing Committee - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#).
- 3.3. Ym mis Mai 2022, cyhoeddodd Llywodraeth y DU yr Adroddiad Chwarterol cyntaf ar gyfer 2022 ar waith rhynglywodraethol rhwng Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru, Llywodraeth yr Alban a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon, a hynny am y cyfnod rhwng mis Ionawr 2022 a mis Mawrth 2022.
- 3.4. Mae'r adroddiad yn cynnwys astudiaethau achos am y gwahanol feysydd polisi, ac mae ar gael yma: [Intergovernmental Relations Quarterly Report Quarter 1 2022 \(publishing.service.gov.uk\)](#)
- 3.5. Hwn oedd y cyfnod adrodd cyntaf ers cyhoeddi'r Adolygiad o Gysylltiadau

Rhynglywodraethol, pan fu Llywodraeth Cymru yn rhan o gyfanswm o 61 o gyfarfodydd rhwng Llywodraeth y DU, Llywodraeth yr Alban, a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon.

- 3.6. Ym mis Awst 2022, cyhoeddodd Llywodraeth y DU ail Adroddiad Chwarterol ar gyfer 2022 ar waith rhynglywodraethol rhwng Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru, Llywodraeth yr Alban a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon, a hynny am y cyfnod rhwng mis Ebrill 2022 a mis Mehefin 2022.
- 3.7. Yn ystod y cyfnod hwn, bu Llywodraeth Cymru yn rhan o gyfanswm o 26 o gyfarfodydd rhwng Llywodraeth y DU, Llywodraeth yr Alban, a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon.
- 3.8. Mae'r adroddiad yn cynnwys astudiaethau achos am y gwahanol feysydd polisi, ac mae ar gael yma: [Intergovernmental relations quarterly report: Quarter 2 2022 - GOV.UK \(www.gov.uk\)](https://www.gov.uk/government/quarterly-reports/intergovernmental-relations-quarterly-report-quarter-2-2022).
- 3.9. Er y gall yr ystadegau hyn fod o gymorth, nid yw gwerth y trefniadau rhynglywodraethol newydd yn seiliedig, wrth gwrs, ar nifer y cyfarfodydd a gynhelir. Gwir brawf llwyddiant fydd a yw'r strwythurau'n cael eu defnyddio i ddarparu fforwm ar gyfer cydweithio gwirioneddol, ymgysylltu agored, trafod gonest a rhannu gwybodaeth. Bu'r Pwyllgor Sefydlog Rhyngweinidogol eisoes yn fforwm defnyddiol ar gyfer gwyntyllu pryderon, pan fyddant yn codi. Yn dilyn cyfarfod y Pwyllgor Sefydlog Rhyngweinidogol ar 29 Mehefin 2022, nododd y Cwnsler Cyffredinol a Gweinidog y Cyfansoddiad y materion y bu modd iddo eu crybwyll yn y cyfarfod yng nghyswllt deddfwriaeth:

“Mewn perthynas â'r eitem ar yr agenda ar raglen ddeddfwriaethol bresennol y DU, cafodd y cynnydd cadarnhaol a wnaed at gytuno ar ddulliau gweithio ac ymgysylltu gwell eu croesawu gennym. Er gwaethaf hynny, tynnais sylw unwaith eto at achosion annerbyniol yn y gorffennol o dorri Confensiwn Sewel ac ymgysylltu annerbyniol ar ran Llywodraeth y DU ar nifer o Filiau sy'n perthyn i'r rhaglen ddeddfwriaethol bresennol. Roedd y rhain yn cynnwys Bil Protocol Gogledd Iwerddon, y Bil Ffyniant Bro ac Adfywio a'r Bil Hawliau. Wrth wneud hynny, pwysleisiais pa mor bwysig yw ymgysylltu'n gynnar ar Filiau'r DU yn y dyfodol a galwais am sicrwydd gan Lywodraeth y DU y byddent yn parhau Confensiwn Sewel.”

- 3.10. Mae'r Datganiad Ysgrifenedig llawn ar gael yma: [Datganiad Ysgrifenedig: Y Pwyllgor Sefydlog Rhyngweinidogol \(12 Gorffennaf 2022\) | LLYW.CYMRU](https://www.gov.uk/government/consultations/intergovernmental-relations-quarterly-report-quarter-2-2022)

- 3.11. Nododd y cyd-hysbysiad dilynol:

Roedd y Pwyllgor wedi trafod rhaglen ddeddfwriaethol bresennol Senedd y DU ac wedi dilyn a datblygu'r drafodaeth ar ddulliau gweithredu ar gyfer deddfwriaeth y DU a ffyrdd o weithio, gan dynnu sylw at bwysigrwydd ymgysylltu cynnar.

- 3.12. Mae'r hysbysiad llawn ar gael yma: [Interministerial Standing Committee Communiqué: 29 June 2022 - GOV.UK \(www.gov.uk\)](https://www.gov.uk/government/consultations/interministerial-standing-committee-communique-29-june-2022)

- 3.13. Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo o hyd i gefnogi'r gwaith o roi'r Cytundeb ar yr Adolygiad o Gysylltiadau Rhynglywodraethol ar waith yn llwyr a chadw ato.

Bydd llwyddiant hirdymor y Cytundeb yn ddibynnol ar ymrwymiad tebyg gan bawb sy'n rhan o'r gwaith.

4. A fydd penderfyniadau ar y cyd, ac ym mha feysydd?

- 4.1. Fel y nodwyd uchod, mae'r Adolygiad o Gysylltiadau Rhynglywodraethol yn amlinellu'r trefniadau sydd ar waith i gynorthwyo'r broses o wneud penderfyniadau ar y cyd ac o gydgyssylltu ar draws Llywodraeth y DU a'r Llywodraethau Datganoledig.
- 4.2. Mae'r trefniadau hyn yn cynnwys ymgysylltu ar bortffolios. Bydd pob llywodraeth yn ymrwmo i ymgysylltu'n rheolaidd ar lefel portffolio ar feysydd sydd o ddiddordeb cyffredin iddynt. Dylai'r ymgysylltu hwn ddigwydd yn ffurfiol mewn grwpiau rhyngweinidogol, y disgwylir iddynt gwmpasu nifer o feysydd polisi. Byddant yn anelu at gwrdd yn rheolaidd, ar sail bedairochrog, yn ôl cylch gorchwyl sefydledig. Bwriad y trefniadau a sefydlwyd, ymhlith pethau eraill, yw hwyluso cydweithio a chytuno ar faterion sydd o ddiddordeb cyffredin. Bydd unrhyw benderfyniadau rhynglywodraethol yn cael eu gwneud ar sail consensws – ni fydd dull o weithredu ar y cyd yn cael ei fabwysiadu mewn achos o ddiffyg consensws.
- 4.3. Mae'r broses o ddatrys anghydfod a amlinellir fel rhan o'r Adolygiad yn cynnig llwybr ffurfiol i bob Llywodraeth fynegi anghytundeb:

Bydd Llywodraeth y DU a'r gweinyddiaethau datganoledig yn ceisio cynnal cysylltiadau cadarnhaol ac adeiladol ar sail parch at gyfrifoldebau Llywodraeth y DU a'r gweinyddiaethau datganoledig a'u rôl ar y cyd i lywodraethu'r DU.

Mae pob llywodraeth wedi ymrwmo i hyrwyddo cydweithio ac osgoi anghytundebau, a hwylusir gan y trefniadau rhynglywodraethol newydd lle bydd trafodaethau'n cael eu cynnal ar y lefel isaf bosibl. Ni fydd uwchgyfeirio anghytundeb rhwng llywodraethau fel anghydfod yn cael ei ystyried oni bai ei fod yn angenrheidiol a bod ystyriaeth lawn wedi'i rhoi ar lefel portffolio. Yn y cyd-destun hwn, dylid ystyried y model canlynol fel rhan o system lawer ehangach o gysylltiadau rhynglywodraethol gweithredol a rheoli anghydfodau, ac fel y proses olaf.

- 4.4. Mae'r manylion llawn ar gael yma: [Review of intergovernmental relations - GOV.UK \(www.gov.uk\)](http://www.gov.uk)
- 4.5. I gloi, mae cynnydd cadarnhaol wedi'i wneud wrth weithredu ers cyhoeddi'r Adolygiad o Gysylltiadau Rhynglywodraethol. Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwmo o hyd i sicrhau bod y diwygiadau hyn yn cael eu trosi'n arferion bob dydd – byddwn yn pwysu ar bawb sy'n ymwneud â'r gwaith i ddangos ymrwymiad tebyg.

Llywodraeth Cymru

**Tystiolaeth i'r Comisiwn Annibynnol ar Ddyfodol Cyfansoddiadol
Cymru – Y Gronfa Ffyniant Bro a'r Gronfa Ffyniant Gyffredin**

Dyddiad: Medi 2022

Cynnwys

1. Trosolwg.....	3
2. Papur Gwyn y DU ar Ffyniant Bro	3
Safbwynt Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd	3
3. Y Gronfa Ffyniant Gyffredin.....	4
Goblygiadau ariannol i Gymru.....	4
Datblygu a gweithredu'r Gronfa Ffyniant Gyffredin yng Nghymru.....	5
Safbwynt Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd	7
4. Y Gronfa Ffyniant Bro	7
5. Arsylwadau annibynnol	9

1. Trosolwg

- 1.1. Mae'r papur hwn yn darparu gwybodaeth i'r Comisiwn am drefniadau cyllido ar ôl gadael yr UE drwy Gronfa Ffyniant Gyffredin Llywodraeth y DU (UKSPF), yn ogystal â gwybodaeth am Bapur Gwyn Llywodraeth y DU ar Ffyniant Bro ac am y Gronfa Ffyniant Bro.
- 1.2. Yn yr achosion hyn, mae dull Llywodraeth y DU yn dileu cyllid mewn meysydd datganoledig y mae'r penderfyniad terfynol yn eu cylch wedi bod yn un i Lywodraeth Cymru a'r Senedd ei wneud ers dechrau datganoli.

2. Papur Gwyn y DU ar Ffyniant Bro

- 2.1. Rhoddodd Llywodraeth y DU lawer o sylw i Ffyniant Bro yn ei maniffesto ar gyfer etholiad cyffredinol 2019 a chyhoeddodd ei Phapur Gwyn ar Ffyniant Bro ym mis Chwefror 2022. Drwy gydol y cyfnod hwn i gyd, ni chynigiodd Llywodraeth y DU ymgysylltu'n ystyrion â'r Llywodraethau Datganoledig, na dim byd mwy na'r cwrteisi lleiaf, sef gweld drafftiau ymlaen llaw, er gwaethaf ceisiadau a chynigion mynych gan Weinidogion Cymru.
- 2.2. Mae Pwyllgor Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol Senedd y DU, y Pwyllgor Dethol ar Faterion Cymreig a'r Institute for Government wedi beirniadu Llywodraeth y DU yn llym am beidio ag ymgysylltu'n strategol â Llywodraeth Cymru ynghylch Ffyniant Bro. Mae pob un yn nodi y bydd dull Llywodraeth y DU yn gwanhau potensial yr agenda Ffyniant Bro a rhaglenni buddsoddi yng Nghymru yn sylweddol. Gweler yr adran 'Arsylwadau annibynnol' ar ddiwedd y papur hwn.
- 2.3. Ym mis Mai, ar ôl cyhoeddi'r Papur Gwyn ar Ffyniant Bro, cyflwynodd Llywodraeth y DU y Bil Ffyniant Bro ac Adfywio i Senedd y DU.

Safbwynt Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd

- 2.4. Mae swyddogion Llywodraeth Cymru yn cynnal trafodaethau â Llywodraeth y DU ynghylch y Bil (Rhan 1), a Chynnig Cydsyniad Deddfwriaethol Llywodraeth Cymru.
- 2.5. Mae Rhan 1 o'r Bil Ffyniant Bro ac Adfywio yn nodi dyletswyddau a gofynion ar Weinidogion y DU i nodi "Cenadaethau Ffyniant Bro" ar draws 11 maes polisi, y mae rhai ohonynt yn cwmpasu'r DU gyfan er eu bod wedi'u datganoli. Nid yw'r Bil yn adlewyrchu'r dirwedd ddatganoledig, ar hyn o bryd.
- 2.6. Rydym yn pryderu hefyd am y ffordd y mae'r agenda Ffyniant Bro yn bygwth tanseilio meysydd datganoledig. Mae hyn yn cynnwys, er enghraifft, addysg sydd wedi'i datganoli'n llwyr ar draws y DU. Mae'r gwahanol wledydd yn gweithredu yn eu ffyrdd eu hunain o ran dylunio cwricwlwm, deddfwriaeth ar

wahân, ac iaith dysgu sy'n adlewyrchu diwylliant ac anghenion ein systemau addysg ein hunain.

- 2.7. Yn yr achos hwn, rydym yn pryderu'n arbennig am gwmpas a chylch gwaith Corff Hyd Braich / academi genedlaethol newydd arfaethedig Cwricwlwm Lloegr, ac yn benodol yr hyn a nodwyd yn y Papur Gwyn ar Ffyniant Bro:

*“Yn ogystal, byddwn yn creu **Academi Genedlaethol y DU**...bydd y gwasanaeth addysg ddigidol newydd hwn yn cefnogi disgyblion o bob cefndir a phob rhan o'r DU i lwyddo ar y lefelau uchaf. Bydd Academi Genedlaethol y DU ar gael am ddim ar-lein i gefnogi gwaith ysgolion ar hyd a lled y wlad...”*

- 2.8. Nid ymgysylltwyd yn adeiladol â swyddogion Llywodraeth Cymru wrth i weithgareddau cysylltiedig â'r cynigion gael eu datblygu ac maent wedi mynegi pryderon mawr am roi label 'y DU' ar unrhyw agwedd ar gorff / academi genedlaethol newydd cwricwlwm Lloegr, o gofio bod addysg wedi'i datganoli'n llwyr ac y byddai hyn yn debygol o danseilio a dyblygu ein cyfrifoldeb datganoledig dros addysg a bygwth drysu ein hysgolion a'n dysgwyr. Gwnaeth swyddogion hi'n glir na ddylai fod unrhyw ragdybiaeth y byddai unrhyw adnoddau a grëir gan gorff newydd cwricwlwm Lloegr yn estyn i Gymru. Fodd bynnag, rydym wedi cael gohebiaeth bellach gan Adran Addysg Llywodraeth y DU yn ailadrodd ei nod i ddarparu cynnig i ddisgyblion ledled y DU a bod ei pholisi ar gyfer adnoddau o'r fath yn y camau cynnar.

3. Y Gronfa Ffyniant Gyffredin

- 3.1. Sefydlwyd y Gronfa Ffyniant Gyffredin gan Lywodraeth y DU i ddisodli cyllid yr UE o ganlyniad i ymadawiad y DU â'r UE.
- 3.2. Ymrwymodd manifesto Llywodraeth y DU yn etholiad 2019 i ddisodli ac i ddarparu o leiaf yr un lefel o gyllid â chyllid blaenorol yr UE. Fodd bynnag, mae Llywodraeth y DU wedi methu â chyflawni'r ymrwymiad hwn, sy'n aml yn cael ei ailadrodd, ar yr un pryd ag y mae'n diystyru'n fwriadol y setliad datganoli.

Goblygiadau ariannol i Gymru

- 3.3. Dyrannwyd £2.1 biliwn i Gymru o Gronfeydd Datblygu Rhanbarthol Ewropeaidd a Chronfeydd Cymdeithasol Ewropeaidd ar gyfer 2014–20. Byddai hyn wedi bod yn werth £1.404 biliwn ar gyfer y cyfnod rhwng mis Ionawr 2021 a mis Mawrth 2025, gan ganiatáu ar gyfer chwyddiant a chyfraddau cyfnewid – yn yr un modd ag y mae Llywodraeth y DU wedi'i wneud wrth gyfrifo lefel y cyllid i'w dyrannu i Gymru o Gronfa Ffyniant Cyffredin y DU. Byddai'r cyllid hwn yn ychwanegol at y taliadau sy'n parhau i

fod yn ddyledus o ymrwymiad Llywodraeth Cymru i gyllido prosiectau yn ystod y blynyddoedd blaenorol o dan ymrwymladau rhaglenni 2014–2020.

- 3.4. Ar 13 Ebrill 2022, cadarnhaodd Llywodraeth y DU y bydd Cymru'n cael £585 miliwn drwy'r Gronfa Ffyniant Gyffredin rhwng mis Ebrill 2022 a mis Mawrth 2025. Mae hyn yn cynnwys £101 miliwn sy'n cael ei frigdorri gan Lywodraeth y DU i gefnogi rhaglen rhifedd i oedolion o'r enw *Multiply*.
- 3.5. Ynghyd â'r £47 miliwn o gynllun peilot Cronfa Adfywio Cymunedol 2021–22, bydd Cymru yn cael £632 miliwn o arian newydd yn y cyfnod, sef diffyg o £772 miliwn. Ar ben hyn, mae Llywodraeth y DU, wrth ddarparu cyllid ar gyfer ffermydd i ddisodli cyllid yr UE, yn didynnu derbyniadau'r UE sy'n ddyledus i Gymru a oedd yn rhan o raglen Datblygu Gwledig 2014–2020. Mae hyn yn golygu bod cymunedau gwledig Cymru £243 miliwn ar eu colled na phe baem wedi aros yn yr UE. Gyda'i gilydd, mae'r golled o £243 miliwn mewn cyllid gwledig a'r diffyg o £772 miliwn yng nghronfeydd strwythurol yr UE yn dod i ychydig dros £1 biliwn. Gan gymhwyso'r un addasiad ar gyfer chwyddiant i gyllid gwledig ag i'r cronfeydd strwythurol, mae'r diffyg cyffredinol i gyllideb Cymru yn fwy nag £1.1 biliwn.
- 3.6. Mae Datganiad Ysgrifenedig gan Lywodraeth Cymru ar golli cyllid i Gymru (mis Mai 2022) ar gael [yma](#).

Datblygu a gweithredu'r Gronfa Ffyniant Gyffredin yng Nghymru

- 3.7. Cafodd y Gronfa Ffyniant Gyffredin ei chyhoeddi gyntaf yn 2017. Ni chafodd Llywodraeth Cymru y cyfle i roi mewnbwn na rôl yng nghynllun peilot 2021–22 Llywodraeth y DU ar gyfer y Gronfa Ffyniant Gyffredin – y Gronfa Adnewyddu Cymunedol. Dim ond yn gynnar ym mis Ebrill 2022 y cynigiwyd trafodaeth a chyd-drafodaeth ystyrlon i ni ar flaenoriaethau a strwythurau llywodraethu'r Gronfa Ffyniant Gyffredin, a hynny cyn cyhoeddi [prospectws](#) y Gronfa (13 Ebrill).
- 3.8. Er gwaethaf yr amserlen anymarferol hon, gwnaethom geisio creu dull partneriaeth o ymdrin â'r Gronfa a fyddai'n parchu'r setliad datganoli ac yn cyd-fynd â'r dymuniadau a fynegwyd gan bobl a sefydliadau yng Nghymru o ran sut y dylid buddsoddi a darparu cyllid ar ôl gadael yr UE – fel y'u nodwyd yn y [Fframwaith ar gyfer buddsoddi rhanbarthol yng Nghymru](#) (mis Tachwedd 2020), a gafodd ei ddatblygu gyda phartneriaid yng Nghymru a'r Sefydliad ar gyfer Cydweithrediad a Datblygiad Economaidd (OECD) a'i ategu gan ymgynghoriad cyhoeddus.
- 3.9. Er y gwnaethom rywfaint o gynnydd o ran blaenoriaethau buddsoddi, ni allem ffurfio partneriaeth â Llywodraeth y DU ar sail y canlynol:

- mae'r fformiwla gyllido yn cyfeirio arian i ffwrdd o'r ardaloedd hynny y mae tlodi ar ei ddwysaf ynddynt;
 - y defnydd o Ddeddf Marchnad Fewnol y DU i wneud penderfyniadau mewn meysydd datganoledig a hepgor Llywodraeth Cymru o broses dryloyw o wneud penderfyniadau ar y cyd ar y Gronfa Ffyniant Gyffredin, tra'n osgoi prosesau craffu'r Senedd;
 - y ffaith bod y pecyn cyllid i Gymru £1.1 biliwn yn llai na'r hyn y byddem wedi disgwyl ei gael drwy'r UE rhwng mis Ionawr 2021 a mis Mawrth 2025.
- 3.10. Mae'r cynllun rhifedd i oedolion, *Multiply*, sy'n rhan o'r Gronfa Ffyniant Gyffredin, yn dresmasiad ychwanegol i faes polisi datganoledig. Nid ymgynghorwyd â ni pan gyhoeddodd Llywodraeth y DU (mis Tachwedd 2021) y byddai'r Gronfa Ffyniant Gyffredin yn cefnogi *Multiply*, ac mae gennym bryderon difrifol fod y cynllun yn rhy gyfyng ac y bydd yn dyblygu ac yn gwrthdaro â darpariaeth sydd eisoes ar gael yng Nghymru.
- 3.11. Yn ogystal, er bod Llywodraeth y DU yn defnyddio'r gronfa i gefnogi ei chynlluniau ei hun ar gyfer y DU gyfan, nid oes hawl gan Lywodraeth Cymru ddefnyddio'r Gronfa Ffyniant Gyffredin i gyllido cynlluniau Cymru gyfan – er gwaethaf y ffaith bod cyllid yr UE yn cefnogi ystod o raglenni busnes a sgiliau hanfodol bwysig ledled Cymru.
- 3.12. Mae'n ofynnol i lywodraeth leol gyflwyno cynlluniau buddsoddi'r Gronfa Ffyniant Gyffredin erbyn 1 Awst 2022; bydd y cynlluniau rhanbarthol hyn wedyn yn cael eu hasesu gan weision sifil y DU a bydd Gweinidogion yn yr Adran Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau yn penderfynu arnynt. Fel rhan o'r cynlluniau hyn, mae Llywodraeth y DU hefyd yn ei gwneud yn ofynnol, yn benodol, i awdurdodau lleol sefydlu partneriaethau Cronfa Ffyniant Gyffredin sydd â chynrychiolaeth o sectorau amrywiol, yn ogystal ag Aelodau Seneddol y DU, ond nid yw'n ofynnol cynnwys Aelodau o Senedd Cymru.
- 3.13. Rydym o'r farn bod y ffaith bod Llywodraeth y DU yn gweithredu'r gronfa mewn maes datganoledig heb unrhyw fewnbwn gan Lywodraeth Cymru ar ei chynlluniau na'r dull o'i gweithredu, a'r ffaith mai bach iawn o ymgysylltu a wnaed â rhanddeiliaid, nid yn unig yn amhriodol yn gyfansoddiadol, ond mae hefyd yn peri dyblygu gweithgareddau, yn arwain at werth gwael am arian, ac yn creu tirwedd gyllido ddrislyd ar gyfer rhanddeiliaid.
- 3.14. Mae dull Llywodraeth y DU hefyd yn golygu y bydd penderfyniadau anodd yn wynebu Llywodraeth Cymru a sefydliadau eraill ar draws y sectorau busnes, addysg uwch ac addysg bellach, a'r trydydd sector sydd wedi defnyddio cronfeydd strwythurol a buddsoddi i gefnogi buddsoddiadau hanfodol ym meysydd ymchwil ac arloesi, cystadleurwydd busnesau, sgiliau, cyflogadwyedd, datgarboneiddio, cymunedau cynaliadwy, seilwaith a chysylltedd, a chefnogi pobl sy'n agored i niwed. Mae'r sectorau hyn eisoes wedi lleisio pryderon wrth Lywodraeth Cymru ynghylch y bylchau mewn cyllid maen nhw'n eu hwynebu o ganlyniad i weithredoedd Llywodraeth y DU.
- 3.15. Ar y llaw arall, mae Llywodraeth Cymru wedi cynnal trafodaethau cadarnhaol ac adeiladol â Llywodraeth y DU ar borthladdoedd rhydd. Rydym wedi

ymrwymo i weithio mewn partneriaeth gydradd â Llywodraeth y DU i weithredu ei pholisi ar borthladdoedd rhydd yng Nghymru, ar sail bargaen deg sy'n dwyn buddion clir i'n heconomi, yn parchu'r setliad datganoli, ac yn cydfynd â'n polisïau ar waith teg a'r amgylchedd. Mae hyn yn dangos sut y gallwn gydweithio a defnyddio ein pwerau gwahanol, ein dulliau gwahanol o ddylanwadu, a'n harbenigedd gwahanol i gyflawni dros Gymru, ac mae angen cymhwys hyn i feysydd eraill, gan gynnwys y Gronfa Ffyniant Gyffredin.

Safbwynt Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd

- 3.16. Ar 1 Mehefin 2022, ysgrifennodd Gweinidog yr Economi at Michael Gove, yr Ysgrifennydd Gwladol blaenorol dros Ffyniant Bro, i gadarnhau na allem gefnogi dull Llywodraeth y DU o ymdrin â'r Gronfa Ffyniant Gyffredin na defnyddio ein hadnoddau i weithredu'r Gronfa, ond bod ein drws yn parhau i fod ar agor i weithio gyda nhw. Byddai hyn yn golygu bod angen i ni ddod i gytundeb ar gyllid newydd llawn i Gymru a chael dull o wneud penderfyniadau sy'n wirioneddol ar y cyd. Rydym yn dal i aros am ymateb gan Lywodraeth y DU. Mae Datganiad Ysgrifenedig gan Lywodraeth Cymru ar y mater hwn ar gael [yma](#).
- 3.17. Ysgrifennodd Gweinidog yr Economi (14 Mehefin 2022) at arweinwyr llywodraeth leol i gynnig cymorth Llywodraeth Cymru iddynt o ran datblygu eu cynlluniau buddsoddi ar gyfer y Gronfa Ffyniant Gyffredin er mwyn eu cyflwyno i Lywodraeth y DU erbyn 1 Awst, hwyluso cydweithredu â sectorau eraill a sicrhau bod Cymru'n cael canlyniadau gwell o'r Gronfa Ffyniant Gyffredin drwy osgoi dyblygu gwaith a sicrhau alinio â'r Rhaglen Lywodraethu, strategaethau rhanbarthol presennol a pholisïau datganoledig.
- 3.18. Mewn perthynas â *Multiply*, mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru wedi codi pryderon (mis Gorffennaf 2022) gydag Ysgrifennydd Gwladol Cymru yn ffurfiol. Mae Adran Addysg y DU wedi oedi datblygu'r platfform cenedlaethol nes ar ôl cyfnod yr haf, wrth iddi ganolbwyntio ei hadnoddau ei hun ar asesu cynlluniau buddsoddi'r Gronfa Ffyniant Gyffredin a gyflwynwyd gan awdurdodau lleol. Mae Llywodraeth Cymru yn gweithio gyda'r Adran Addysg i geisio sicrhau bod y cynllun *Multiply* yn fwy hyblyg a'i fod yn ategu gwasanaethau.

4. Y Gronfa Ffyniant Bro

- 4.1 Mae Cronfa Ffyniant Bro y DU yn faes arall lle mae Llywodraeth y DU yn defnyddio Deddf Marchnad Fewnol y DU i wneud penderfyniadau gwario ynghylch meysydd datganoledig ac yn osgoi Llywodraeth Cymru a'r Senedd. Nid yw'r Gronfa Ffyniant Bro yn disodli cyllid yr UE yn uniongyrchol, ond mae'n gweithredu yn y bwlch y mae cyllid yr UE wedi'i lenwi yn flaenorol.
- 4.2 Mae'r Gronfa Ffyniant Bro yn disodli Cronfa Trefi Lloegr (England Towns Fund). Cafodd ei chyhoeddi yn ystod Adolygiad o Wariant y DU ym mis Tachwedd 2020 fel mesur Lloegr y byddai Llywodraeth Cymru yn cael swm

canlyniadol o dan fformiwla Barnett oddi wrthi. Fodd bynnag, ym mis Chwefror 2021, cadarnhaodd Llywodraeth y DU, heb ymgynghori na chyfathrebu ymlaen llaw, y byddai'n gweithredu'r Gronfa Ffyniant Bro ar draws y DU gyfan. Nid yw Llywodraeth Cymru wedi bod yn rhan o'r broses o'i datblygu na'i gweithredu.

4.3 Lansiodd y rownd gyllido gyntaf ym mis Mawrth 2021, a chafodd yr ymgeiswyr llwyddiannus eu cyhoeddi ym mis Hydref 2021. Yn ystod y rownd gyntaf, sicrhodd chwe awdurdod lleol yng Nghymru (RCT, Powys, Sir Gaerfyrddin, Sir Benfro, Ceredigion a Wrecsam) gyllid ar gyfer deg cais gwerth cyfanswm o £121 miliwn. Roedd ceisiadau aflwyddiannus yng Nghymru yn werth £172 miliwn. Agorwyd yr ail rownd ar 23 Mawrth 2022 gyda dyddiad cau o 2 Awst am geisiadau. Mae pob un o'r 22 awdurdod lleol yng Nghymru wedi cyflwyno un neu ragor o gynigion. Mae disgwyl i Adran Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau Llywodraeth y DU gyhoeddi canlyniadau yn nhymor yr hydref eleni.

4.4 Cyhoeddodd Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Senedd y DU adroddiad ar dwf economaidd lleol (mis Mehefin 2022), sydd ar gael [yma](#), gan ganolbwyntio'n benodol ar y Gronfa Ffyniant Bro. Mae'r adroddiad yn beirniadu llawer agwedd ar ddull Llywodraeth y DU, gan gynnwys ei hymgysylltu â llywodraethau datganoledig a'r sylw mae'n ei rhoi i flaenoriaethau datganoledig. Roedd yr hyn a feirniadwyd yn cynnwys:

- Y ffaith bod Gweinidogion wedi cadarnhau'r egwyddorion ar gyfer dyfarnu cyllid dim ond ar ôl iddynt ddod i wybod pwy oedd yr ymgeiswyr ar y rhestr fer, a'u sgorau
- Y ffaith nad oes dealltwriaeth gref o'r hyn sy'n gweithio o ran twf lleol
- "Tuedd optimistiaeth", gan arwain at ddewisiadau buddsoddi gwael
- Sylw annigonol yn cael ei roi i flaenoriaethau llywodraethau datganoledig
- Atebolrwydd anfodhaol am ganlyniadau ffyniant bro a diffyg prosesau monitro perfformiad

4.5 Mae hyn yn dilyn beirniadaeth o Lywodraeth y DU mewn adroddiad gan y Swyddfa Archwilio Genedlaethol (mis Chwefror 2022), sydd ar gael [yma](#), mewn perthynas â gweithredu strategaethau twf lleol. Dywedodd:

"Mae'r Adran Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau wedi cael cyngor arbenigol y gallai adfywiad ffisegol mawr wella canlyniadau economaidd lleol yn sylweddol, ond nid yw'r buddsoddiadau seilwaith ar raddfa lai y mae'n eu cyllido drwy'r Gronfa Ffyniant Bro fel arfer yn ysgogi twf sylweddol."

5. Arsyllwadau annibynnol

5.1 Mae ystod o bwyllgorau trawsbleidiol ac arbenigwyr annibynnol wedi beirniadu'r dull mae Llywodraeth y DU wedi'i fabwysiadu o weithredu cyllid ar ôl gadael yr UE a chyllid ffyniant bro mewn meysydd datganoledig.

5.2 Mewn adroddiad (mis Hydref 2020) sydd ar gael [yma](#), dywedodd y Pwyllgor Dethol ar Faterion Cymreig:

“Ers dros dair blynedd, rydym wedi gweld methiant i ymgysylltu'n briodol â rhanddeiliaid a Senedd y DU. O ganlyniad, nid oes eglurder o ran sut beth fydd y Gronfa Ffyniant Gyffredin, sut y bydd yn cael ei gweinyddu, a sut y bydd yn cael ei hariannu.”

“Galwn ar Lywodraeth y DU i ddatblygu memorandwm cyd-ddealltwriaeth gyda'r gweinyddiaethau datganoledig a llywodraeth leol fydd yn atgyfnerthu sut i weithredu'r Gronfa Ffyniant Gyffredin. Dylai sicrhau cydweithio a phartneriaeth rhwng yr holl rhanddeiliaid, gan gynnwys Llywodraethau'r DU a Chymru, llywodraeth leol a'r trydydd sector.”

“Sut bynnag y caiff ei dylunio, ni ddylid colli'r arbenigedd a gafodd ei feithrin wrth weinyddu cronfeydd strwythurol, a rhaid i Weinidogion fabwysiadu dull partneriaeth sy'n manteisio ar arbenigedd ac adnoddau'r gweinyddiaethau datganoledig, llywodraeth leol a'r trydydd sector.”

“Credwn y byddai Llywodraeth y DU yn annoeth i gollu neu anwybyddu'r arbenigedd sydd wedi'i feithrin yn Swyddfeydd Cyllid Ewropeaidd y weinyddiaeth ddatganoledig.”

5.3 Mewn adroddiad (mis Gorffennaf 2021) sydd ar gael [yma](#), dywedodd yr Institute for Government:

“Bydd Llywodraeth y DU yn gwario arian ar swyddogaethau polisi sy'n gyfrifoldebau datganoledig yn bennaf. Rydym wedi nodi'r ffaith y bydd hyn yn arwain at ddyblygu swyddogaethau yn ddi-fudd a darnio darpariaeth gwasanaethau.”

5.4 Mewn adroddiad (mis Gorffennaf 2021), sydd ar gael [yma](#), dywedodd Pwyllgor Dethol yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol:

“Mae'r cyllid sydd ar gael ar gyfer cyflawni ffyniant bro yn anghyfartal ac mae diffyg diben neu ffocws strategol cydlynol cyffredinol o ran ei weithredu.”

“Mae absenoldeb ymddangosiadol unrhyw ymgysylltu strategol ystyrion â'r gweinyddiaethau datganoledig ar yr agenda ffyniant bro yn amlygu'r diffyg eglurder a ffocws sy'n gysylltiedig â'r polisi pwysig hwn.”

5.5 Dywedodd y Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus (mis Mehefin 2022), er gwaethaf sicrwydd Llywodraeth y DU am gydweithio arfaethedig:

“nid yw’r [pwyllgor] wedi’i ddarbwylllo eto y bydd y cydweithio hwn yn effeithiol o ran sicrhau bod blaenoriaethau’r gweinyddiaethau datganoledig yn cael eu hystyried yn ddigonol.”

5.6 Mae Adolygiad Dunlop (mis Mawrth 2021), sydd ar gael [yma](#), yn nodi:

“rhaid sicrhau nad yw cyllid gan Lywodraeth y DU mewn meysydd datganoledig yn disodli cyllid craidd, a rhaid ei gymhwyso gyda chefnogaeth y llywodraethau datganoledig”.